

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ - Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΚΑΙ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΤΩΝ
ΝΕΩΝ
ΧΡΟΝΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑΙ 1977

21

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΤΩΝ
ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

17230

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ - Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΤΩΝ
ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1977

"Εκδοση του 1937

*Αναθεωρημένη άπό έπιτροπή (πού συγκροτήθηκε μέ απόφαση του ύπουργον παιδείας και θρησκευμάτων, άριθ. 94953/13-7-1970), μεταγλωτισμένη άπό τό Β. *Αναστασιάδη, φιλόλογο τού λυκείου θηλέων Γρεβενών.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Γενική Ιστορία διαιρεῖται σέ τρεις μεγάλες περιόδους, στήν Αρχαία, στή Μεσαιωνική καί στή Νέα.

Η Αρχαία Ιστορία περιλαμβάνει μία περίοδο άπό 5.500 περίπου χρόνια, δηλαδή άπό τό 5.000 π.Χ ώς τό 476 μ.Χ., όπότε καταλύθηκε τό Δυτικό Ρωμαϊκό κράτος άπό τούς Γότθους. Σ' αυτή τήν περίοδο έμφανίζονται στό προσκήνιο τής Ιστορίας οι λαοί τῆς Ανατολῆς (Ασσύριοι, Βαβυλώνιοι, Αιγύπτιοι, Χαλδαῖοι, Πέρσες κ.τ.λ.) καί υστερα οι Αρχαῖοι Έλληνες καί Ρωμαῖοι.

Στή μεγάλη αὐτή περίοδο περιλαμβάνεται ή Αρχαία Έλληνική Ιστορία, πού τή μελετήσαμε άναλυτικότερα, δχι μόνο γιατί είναι ή Εθνική μας Ιστορία, άλλα καί γιατί οι Αρχαῖοι Έλληνες ήταν οι πρῶτοι άπό τούς ιστορικούς λαούς, πού δημιούργησαν έναν άξιοθάμαστο πολιτισμό, πού άποτελεῖ τή βάση τοῦ πολιτισμοῦ τῶν σημερινῶν προηγμένων λαδῶν.

Στήν ίδια περίοδο άνήκει καί η Ρωμαϊκή Ιστορία, πού κι αυτήν τήν μελετήσαμε άναλυτικά. Κι αὐτό, γιατί οι Ρωμαῖοι άπό τή μιά ήταν ο δεύτερος υστερα άπό τούς Έλληνες άναπτυγμένος λαός τῆς άρχαιότητας, πού ίδρυσε μιά μεγάλη αύτοκρατορία (Imperium Romanum) καί τελειοποίησε τή διοίκηση καί τή νομοθεσία, ένω άπό τήν άλλη οι ίδιοι ήρθαν σέ πολύ στενή έπαφή μέ τό Έλληνικό Έθνος, πού τό κατάκτησαν βέβαια, άλλα δέχτηκαν τόν άρχαιο έλληνικό πολιτισμό, τοῦ όποιον θεωρούνται συνεχιστές. Έτσι δημιουργήθηκε ο δρος Έλληνο-ρωμαϊκός πολιτισμός. Καί πολύ σωστά, τή στιγμή πού ο ίδιος ο Ρωμαῖος ποιητής Οράτιος παραδέχεται οτι « ή νικημένη Έλλάδα ύπταξε τό σκληρό κατακτητή ».

Η Μεσαιωνική Ιστορία περιλαμβάνει, σέ σχέση μέ τήν Αρχαία, πολύ μακρότερη περίοδο. Η περίοδος αὐτή γιά τούς λαούς τῆς Δύσεως άρχιζει άπό τό 476 μ.Χ. καί φτανεί ώς τό 1492, δηλαδή ως τήν άνακάλυψη τῆς Αμερικῆς. Αντίθετα, γιά τό έλληνικό έθνος άρχιζει άπό τό 330 μ.Χ., δηλαδή άπό τότε πού ο Μ. Κωνσταντίνος ίδρυσε τήν Κων/πολη - η πιό έπισημα άπό τό 395 μ.Χ., τότε πού μέ τό θάνατο τοῦ Μ. Θεοδο-

Η ΝΕΑ ΕΥΡΩΠΗ ΩΣ ΤΗ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗ ΕΙΡΗΝΗ (1492-1648)

Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Ναυτική πυξίδα

Τήν πρόοδο τῶν δυτικῶν λαῶν τῇ βοήθησαν μερικές πολύ σπουδαῖες ἐφευρέσεις, πού ἔγιναν στήν ἀρχὴ τῶν νέων χρόνων, δπως εἶναι ἡ ναυτική πυξίδα, ἡ πυρίτιδα, ἡ τυπογραφία κ.ἄ.

Λένε πώς πολλούς αἰδωνες πρίν ἀπό τῇ γέννηση τοῦ Χριστοῦ οἱ Κινέζοι ήξεραν τὴν ἴδιότητα, πού ἔχει ἡ μαγνητική βελόνα νά στρέφεται πρός τό βοριά. Ἐπίσης καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι κατά τίς σταυροφορίες είχαν ἀκούσει γιά τή μαγνητική βελόνα, ἀλλά τή χρήση της τήν τελειοποίησαν ἀργά, μόλις κατά τό ΙΔ' αἰώνα μ.Χ. στή νότια Ἰταλία. Τότε λοιπόν κατασκεύασαν τή ναυτική πυξίδα (bussola), πού βοήθησε ἀρκετά τήν ἀνάπτυξη τῆς ναυτιλίας, γιατί τώρα μποροῦσαν οἱ ναυτικοί μέ τή βοήθειά της νά πλέουν στίς ἀνοιχτές θάλασσες, ἐνῶ ὡς τήν ἐποχή ἐκείνη δέν ἀπομακρύνονταν ἀπό τήν παραλία κατά τά ταξίδια τους.

***Ορμή γιά τίς ἄγνωστες χώρες**

Τά σύνορα τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἦταν πολύ στενά, γιατί οἱ μεγάλοι ἴστορικοί λαοὶ τῆς ἀρχαιότητας ἔζησαν καὶ ἔδρασαν σχεδόν ἀποκλειστικά γύρω ἀπό τή Μεσόγειο θάλασσα. 'Ο Μ. 'Αλέξανδρος μέ τήν κατάκτηση τῆς Ἀσίας πλάτυνε βέβαια τά σύνορα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀλλά δ σύνδεσμος, πού ἐπιχείρησε νά δημιουργήσει ἀνάμεσα στίς Ἰνδίες καὶ στήν Εὐρώπη, διακόπηκε κιόλας στά χρόνια τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. 'Αργότερα κέντρο τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου ἔγινε ἡ Κωνσταν-

τινούπολη, δύο εφταναν τά προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν διά μέσου τῆς Ἀλεξάνδρειας, τῆς Μ. Ἀσίας καὶ προπάντων διά μέσου τῆς Τραπεζούντας. Ἀλλά καὶ δρόμος αὐτὸς ἔκλεισε, δια τοῦ Τούρκοι πήραν τή Μ. Ἀσία.

Ἄπο τότε τό ἐμπόριο τῶν Ἰνδιῶν διεξαγόταν διά μέσου τῆς Ἀλεξάνδρειας. Ἀραβες ἐμποροὶ μετακόμιζαν τά ἵνδικά προϊόντα στήν Ἀλεξάνδρεια διά μέσου τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θάλασσας. Ἀπό ἐκεῖ τά παραλάμβαναν τά πλοῖα τῆς Βενετίας καὶ ἄλλων ἴταλικῶν πόλεων καὶ τά ἔφερναν στήν Εὐρώπη, δύο τά πουλοῦσαν σέ ψέρογκες τιμές. Κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους τά ἵνδικά προϊόντα, ίδιως τά μπαχαρικά, δύος είναι τό πιπέρι, τό γαρίφαλο, τό μοσχοκάρυδο, ή κανέλα κ.τ.λ., ἦταν περιζήτητα στήν Εὐρώπη. Ἐπίσης ἀπό τίς Ἰνδίες ἔφερναν τίς πολύτιμες πέτρες, τό ἐλεφαντόδοντο, τόν ἔβενο (= μαῦρο πολύτιμο χύλο) καὶ τά βαμβακέρα ύψησματα. Ἐτσι οἱ ἴταλικές πόλεις πλούτισαν ἀπό τό ἀνατολικό ἐμπόριο καὶ ἥρχισαν νά τίς φθονοῦν ἄλλες ἐμπορικές πόλεις.

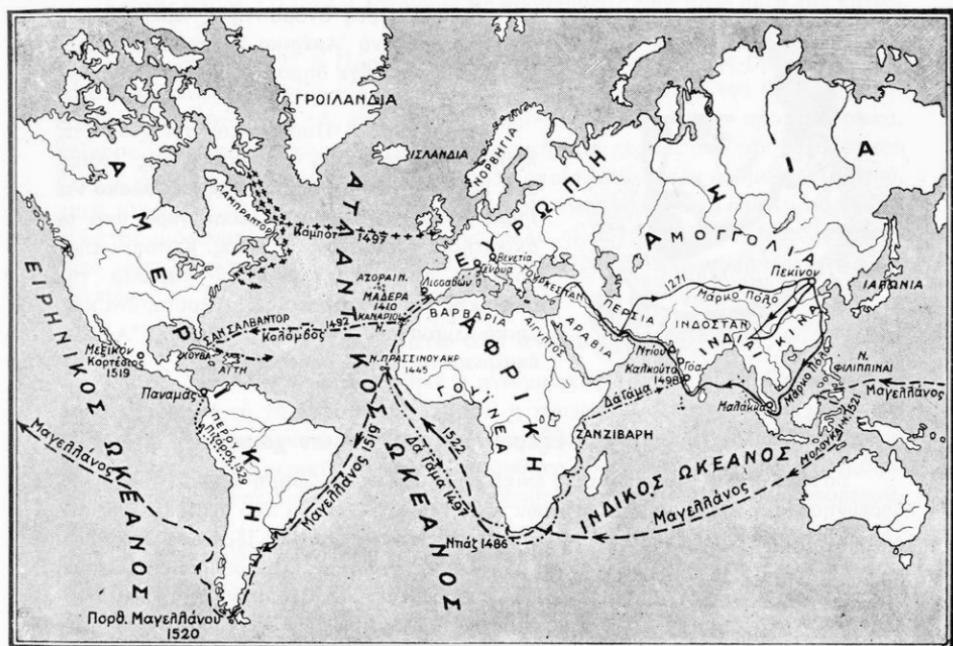
Τότε λοιπόν πολλοί σκέφτηκαν νά βροῦν ἄλλο δρόμο, γιά νά φτάσουν στήν πλούσια αὐτή χώρα. Ἐτσι ή φιλοδοξία, δύοθος γιά μάθηση καὶ κυρίως ή δίψα γιά κέρδος ἔσπρωξαν τούς ἀνθρώπους γιά νά ζητήσουν νά βροῦν νέες χώρες.

Οἱ ἀνακαλύψεις

Πρῶτοι οἱ Πορτογάλοι ἐπιχειρήσαν νά φτάσουν στίς Ἰνδίες πλέοντας γύρω ἀπό τήν Ἀφρική. Κατά τό ΙΔ' αἰῶνα είχαν ἀνακαλύψει κιόλας τή Μαδέρα, τίς Ἀζόρες καὶ τά Κανάρια νησιά. Τίς θαλασσινές ἐπιχειρήσεις κατά τό ΙΕ' αι. τίς ὑποστήριξε πολὺ δύος τοῦ βασιλιὰ τῆς Πορτογαλίας Ἰωάννη τοῦ Α', δύ πρίγκιπας Ἐρρίκος, πού τοῦ ἔδωσαν τό δόνομα θαλασσοπόρος. Οἱ ἀπεσταλμένοι του ἀνακάλυψαν στά 1445 τά παράλια τῆς Σενεγάλης, ἐνδό δύ Βαρθολομαῖος Ντιάζ (Bartholomeus Diaz) ἀνακάλυψε τό Ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐλπίδας, πού δύομάστηκε ἔτσι ἀπό τό βασιλιά τῆς Πορτογαλίας Ἰωάννη τό Β', ἐνδό ἀντίθετα δύ ιδιος δύ Βαρθολομαῖος Ντιάζ τό είχε δύομάσει Ἀκρωτήριο τῶν Τρικυμιδῶν.

Ἐνδό οἱ Πορτογάλοι ζητοῦσαν νά βροῦν τό δρόμο γιά τίς Ἰνδίες πλέοντας πρός τά ἀνατολικά, ἄλλοι σκέφτηκαν νά φτάσουν ἐκεῖ πλέοντας πρός τά δυτικά. Τό θαλασσινό αὐτό ταξίδι ἀνάλαβε νά τό ἐκτελέσει δύ Χριστόφορος Κολόμβος. Ὁ Κολόμβος γεννήθηκε στή Γένοβα (Genova) τῆς Ἰταλίας γύρω στά 1436. Ἡταν γιός ἐνός φτωχοῦ ὑφαντουργοῦ καὶ είχε πάρει μικρή μόρφωση. Σέ νεαρή ἀκόμη ἡλικία συγκλόνισαν τήν ψυχή του οἱ διηγήσεις γιά θαλασσοπορίες καὶ γιά ὕγνωστες καὶ περίεργες χώρες. Ἡταν ἔνας ἀνθρώπος μέ περίεργη ἰδιοσυγκρασία, πού συνδύαζε ἐπιστημονική διορατικότητα, εὐέξαπτη φαντασία καὶ μωστικόπαθη εὐπιστία. Γιά κάμποσον καιρό ἔμεινε στήν Πορτογαλία, δύοι οἱ διηγήσεις τῶν ναυτικῶν τοῦ ἔζηψαν ἀκόμη περισσότερο τή φαντασία του. Ἀλλά ή πορτογαλική κυβέρνηση ἀπέρριψε τήν πρότασή του νά ἐπιχειρήσει ἔνα ἔξερευνητικό θαλασσινό ταξίδι πρός τή δύση.

Τότε δύ Κολόμβος πήγε στούς βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας, Φερδινάνδο καὶ τήν

Χάρτης τῶν ἀνακαλύψεων

Ίσιαβέλα, πού τὴν ἐποχή ἐκείνη είχαν κυριεύσει τῇ Γρενάδᾳ, είχαν διώξει τοὺς Ἀραβεῖς ἀπό τὴν Ἰσπανία καὶ είχαν διάθεση νά δραγανώσουν μεγάλες ἔξωτερικές ἐπιχειρήσεις. Ἐνέκριναν λοιπὸν τὸ σχέδιο τοῦ Κολόμβου καὶ τοῦ ἔδωσαν τὰ ἀπαραίτητα πλοῖα καὶ δ, τι ἄλλο χρειαζόταν. Κι ἔτσι ὁ Κολόμβος στίς 3 Αὐγούστου τοῦ 1492 ἔκεινησε μὲ 3 πλοῖα ἀπό τὸ λιμάνι τῆς Πάλου καὶ στίς 12 Ὁκτωβρίου 1492 πλησίασε σ' ἔνα ἀπό τὰ νησιά τοῦ Βαχαμικοῦ πελάγους, πού τὸ ὀνόμασε "Ἄγιο Σωτήρα" (San Salvador), καὶ ἀμέσως ὑστερα ἀνακάλυψε τὴν Κούβα. Ἡ ἀνακάλυψη ἔκαμε қαταπληκτική ἐντύπωση. Ὁ βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας διόρισε τὸν Κολόμβο ναναρχὸν καὶ ἀντιβασιλιὰ τῶν χωρῶν, πού ἀνακάλυψε την θαλασσοπόρος ἔκαμε ἄλλα τρία ταξίδια. Πλησίασε ὑστερα τῇ βόρειᾳ παραλίᾳ τῆς N. Ἀμερικῆς καὶ ἀνακάλυψε τίς ἐκβόλες τοῦ ποταμοῦ Ὀρενόκου. Τέλος πλησίασε στὸν Ἰσθμό τοῦ Παναμᾶ κι ἔτσι ἔφτασε στὴν κεντρικὴ Ἀμερικὴ.

Ο Κολόμβος δοκίμασε πολλές πίκρες κατά τὴ διάρκεια αὐτῶν τῶν ἐπιχειρήσεων. Τέλος ἔχασε τὴν εὑνοια τῶν βασιλιάδων καὶ γύρισε στὴν Ἰσπανία, ὅπου πέθανε ἐγκαταλειμμένος γύρω στὰ 1506. Ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του πίστευε πῶς ἀνακάλυψε τὴν ἀνατολικὴ παραλία τῶν Ἰνδιῶν καὶ γ' ἀντό τὰ νησιά, πού ἀνακάλυψε, τὰ ὀνόμασε Δυτικές Ἰνδίες καὶ τοὺς κατοίκους τους Ἰνδούς. Ἀργότερα ἡ

Ο Κολόμβος

Κατάληψη και ἔξερεύνηση τῶν νέων χωρῶν

"Υστερα ἀπό τίς ἀνακαλύψεις ἐπικράτησε μιά πολύ ζωηρή κίνηση γιά τὴν ἔξερεύνηση καὶ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν νέων χωρῶν. "Υστερα ἀπό πεισματικούς πολέμους ἀναντίον τῶν θιαγενῶν οἱ Πορτογάλοι κατόρθωσαν νά ίδρυσουν ἔνα ἀποκιακό κράτος, πού περιείχε πολλούς ἐμπορικούς σταθμούς καὶ φρούρια στὴ δυτικὴ παραλία τῆς Ἰνδικῆς χερσονήσου, στὸ νησὶ Κεϋλάνη, στὴ χερσόνησο τῆς Μαλάκκας κ.ἄ. Ἀργότερα πήραν καὶ τμήματα ἀπό τὴ δυτικὴ καὶ τὴν ἀνατολικὴν Ἀφρικήν.

Ἐπίσης μερικοί Πορτογάλοι ναυτικοί παρασύρθηκαν ἀπό τὰ ρεύματα πρός τὰ παράλια τῆς Ν. Ἀμερικῆς καὶ τυχαῖα ἀνακάλυψαν τὴν Βραζιλία, πού ἔγινε πορτογαλική ἀποικία (1500). Οἱ Πορτογάλοι κατόπιν ἐπέκτειναν τίς ἐμπορικές σχέσεις τους καὶ στὴν Κίνα καὶ στὴν Ιαπωνία καὶ ἐπιχείρησαν νά διαδώσουν τὸ χριστιανισμὸν στὴν ἀνατολικὴν Ἀσία, ἀλλὰ είχαν προσωρινές μόνο ἐπιτυχίες.

Ἀντίθετα, οἱ Ἰσπανοί κατέκτησαν τὸ Μεξικό καὶ τὸ Περού καὶ ίδρυσαν ἔνα ἀρκετά μεγάλο ἀποκιακό κράτος στὴν κεντρικὴ καὶ στὴ νότια Ἀμερικὴ. Καὶ στὶς δύο χώρες ἀνακάλυψαν ἔναν παλιό πολιτισμό, τὸν πολιτισμό τῶν Ἀζτέκων καὶ τῶν Ίνκας. Ἐκαμαν δῶμας ἀπάνθρωπες βιαιοπραγίες ἀναντίον τῶν θιαγενῶν κατοίκων.

Μεγάλη σπουδαιότητα γιά τό μέλλον τῆς νέας ἡπείρου, είχε ἡ ἀνακάλυψη τῆς Ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Β. Ἀμερικῆς καὶ ἡ ἐγκατάσταση τῶν Ἀγγλων σ' αὐτὴν. Οἱ Ἰταλοί ναυτικοί, τὰ ἀδέρφια Καμπόττο (Cabotto), πού βρίσκονταν στὴν ὑπηρεσίᾳ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκου τοῦ Ζ', ἐπιχείρησαν νά βροῦν δρόμο πρός τὶς Ἰνδίες. Γι' αὐτό ἐπλευσαν πρός τὰ βορειοδυτικά, ἀλλά, ἐπειδή ἐμποδίστηκαν ἀπό τοὺς πάγους, πλησίασαν στὴν παραλία τῆς Β. Ἀμερικῆς (1497).

Γάλλοι ναυτικοί μέ ἀρχηγό τὸν τολμηρὸ θαλασσοπόρο Ἰάκωβο Καρτιέ (Jacques Cartier), προσπαθώντας νά βροῦν κι ἀτοί διάβαση πρός τὰ βόρεια, κατέλαβαν τὸν Καναδά, ὅπου ἀργότερα στὴν ἐκβολή τοῦ ποταμοῦ Ἀγίου Λαυρεντίου (Saint-Laurent) ἰδρυσαν τὴν πόλην Κεμπέκ (Quebec, 1608).

καινούρια ἡπειρος ὀνομάστηκε Ἀμερικὴ ἀπό τὸν Φλωρεντιανό Ἀμέρικο Βεσπούκι (Americo Vespucci), πού είχε δημοσιεψει μιά περιγραφή τῶν νέων χωρῶν.

Στὸ μεταξύ οἱ Πορτογάλοι συνέχισαν τὶς προσπάθειές τους, γιά νά φτάσουν στὶς Ἰνδίες. Στὰ 1498 ὁ διάσημος θαλασσοπόρος Βάσκο ντέ Γάμα (Wasco da Gama) ἔπλευσε γύρω ἀπό τὸ ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐλπίδας. Κατόπιν πήρε δόηγούς ἀπό τὴν ἀνατολικὴ παραλία τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἔφτασε στὴν Καλκούτα, ἔνα κεντρικό λιμάνι τῶν Ἰνδιῶν, ἀπ' ὅπου οἱ Ἀραβεῖς ἔπαιρναν τὰ Ἰνδικά ἐμπορεύματα.

Έπισης και οι Όλλανδοι έστρεψαν τις προσπάθειές τους πρός αυτή τήν κατεύθυνση.

Τέλος, στά 1519-22 ο Πορτογάλος **Φερδινάνδος Μαγελλάνος** (Magellan), πού βρισκόταν στήν υπηρεσία του βασιλιά της Ισπανίας Καρόλου τοῦ Β', πραγματοποίησε τόν πρώτο γύρο της Γῆς άπό τή θάλασσα. Αυτός τράβηξε πρός τά δυτικά, έπλευσε γύρω άπό τήν παραλία της Ν. Αμερικής και πέρασε άπό τόν πορθμό, πού έχει τό δνομά του. Τό μεγάλο ώκεανό, στόν διοικού μπήκε, τόν δνόμασε **Ειρηνικό**, γιατί τόν βρήκε σέ περίοδο γαλήνης. Ο Μαγελλάνος σκοτώθηκε στά νησιά Φιλιππίνες σέ μιά συμπλοκή μέ τούς ντόπιους, άλλα οι σύντροφοί του, δσοι σώθηκαν (άπό τούς 268 μόνο 18), γύρισαν στήν Πορτογαλία άπό τό άκρωτηριο της Καλῆς Ελπίδας.

Αποτελέσματα τῶν ἀνακαλύψεων

Μέ τίς ἀνακαλύψεις διευρύνθηκε ὁ πνευματικός δρίζοντας τοῦ ἀνθρώπου, οἱ γνώσεις του γιά τή γῆ ἀναστατώθηκαν και ἡ γεωγραφία, ἡ ἀστρονομία και ἡ φυσική πλουτίστηκαν ἀρκετά. Τό παγκόσμιο ἐμπόριο σημείωσε μεγάλη ἀνάπτυξη και τά μεταλλεῖα της Αμερικῆς ἔδωσαν τόσο ἄφθονο χρυσάφι και ἀσήμι, ὥστε ἡ ἀξία τοῦ χρήματος ἐπεσε πολύ, ἐνῷ ἀντίθετα ἀρκετά ἡ τιμή τῶν ἐμπορευμάτων.

Τό πιό σπουδαῖο ἀποτέλεσμα τῶν ἀνακαλύψεων ἦταν ὅτι ἡ Μεσόγειος, πού κατά τούς ἀρχαίους και μεσαιωνικούς χρόνους ἦταν τό κέντρο τοῦ ἐμπορίου, ἔπαιψε πιά νά είναι κεντρική θάλασσα. Τώρα τό ἐμπόριο, δ πλοῦτος και δ πολιτισμός μετατοπίστηκαν στίς ἀκτές τοῦ Ατλαντικοῦ και οἱ λαοί τῆς Εὐρώπης, πού κατοικοῦσαν στά παραλία του, στήν ἀρχή οι Πορτογάλοι και οἱ Ισπανοί και ἀργότερα οἱ Όλλανδοι, οἱ Γάλλοι και οἱ Αγγλοί, πλούτισαν και δημιούργησαν μεγάλα ἀποικιακά κράτη.

Στήν ἀρχή ἡ συγκοινωνία και τό ἐμπόριο δέ σημείωσαν ζωηρή κίνηση. Οι Ισπανοί δέν κατόρθωσαν νά ωφεληθοῦν ἀπό τό μεγάλο πλοῦτο τῶν νέων χωρῶν. Τίς ἐκμεταλλεύτηκαν μέ τρόπο κακό, γιατί ἦθελαν νά πλουτίσουν ἄκοπα και γρήγορα. Φέρθηκαν ἀπάνθρωπα ἀπέναντι στούς ντόπιους κατοίκους, πού γι' αὐτό ἐξαφανίστηκαν ἡ ἔψυχαν στά δάση. Άλλα, ἐπειδή χρειάζονταν ἐργατικά χέρια γιά τίς μεγάλες φυτείες, πού δημιουργήθηκαν κατά τό ΙΖ' και τό ΙΗ' αἰώνα, ἀρχίσαν νά φέρουν ἀπό τήν Αφρική μαύρους, πού ἦταν πιό δυνατοί στό σῶμα και είχαν πιό μεγάλη ἀντοχή. Τό δουλεμπόριο πήρε τότε μεγάλες διαστάσεις και ἡ μεύρη φυλή ἀθελά της μετανάστεψε στήν Αμερική.

Πυρίτιδα και μεταβολή τῆς πολεμικῆς τέχνης

Κατά τό τέλος τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων ἔγιναν δύο σπουδαῖες ἀλλαγές στήν πολεμική τέχνη, ἡ χρησιμοποίηση τής πυρίτιδας γιά πολεμικούς σκοπούς και ἡ ἀντικατάσταση τοῦ ἴπποτικοῦ στρατοῦ μέ μισθοφορικό πεζικό.

Οι Κινέζοι και οἱ Αραβεῖς ήξεραν ἀπό παλιά νά κατασκευάζουν τήν πυρίτιδα,

ἀλλά στήν Εύρώπη πρωτοχρησιμοποιήθηκε γιά πολεμικούς σκοπούς μάλιστα πολύ ἀργότερα κατά τό 13ο αιώνα μ.Χ. Τά πρῶτα κανόνια (conon), πού ἦταν κυρίως βαριά γιά τήν πολιορκία ἢ τήν ἄμυνα τῶν πόλεων, κατασκευάστηκαν στίς ἀρχές τοῦ ΙΔ' αιώνα. Ἀργότερα κατασκεύασαν πυροβόλα τοῦ χεριοῦ, πού ἦταν ἔνα εἰδός μικρῶν κανονιῶν, ἀλλά κι αὐτά ἦταν βαριά καὶ δυσκολομετακίνητα καὶ γι' αὐτό γιά πολύν καιρό ἀκόμη τό κυριαρχο δύπλο ἦταν ἡ λόγχη. Κατά τό τέλος τοῦ ΙΣΤ' αιώνα μόδις τό μισό πεζικό ἦταν ἐφοδιασμένο μέ πυροβόλα δύπλα.

Τό πυροβόλο δύπλο ἀναστάτωσε τήν πολεμική τέχνη, γιατί τά σιδερένια ἀμυντικά δύπλα δέν μποροῦσαν πιά νά προφυλάξουν τούς πολεμιστές καὶ γι' αὐτό σιγά σιγά ἀχρηστεύτηκαν. Ἡ προσωπική ἀνδρεία δέν ἦταν πιά ἀποτελεσματική καὶ οἱ περήφανοι ἵπποτικοι πύργοι δέν ἄντεχαν στή δύναμη τῶν κανονιῶν. Αὐτό είχε ώς ἀμεσο ἀποτέλεσμα νά παρακυάσει ὁ στρατός τῶν εὐγενῶν, πού ἡ σπουδαιότερη δύναμη του ἦταν τό ἵππικό.

Ἡ ἐνίσχυση τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας

Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πλούτου καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς πολεμικῆς τέχνης προκάλεσαν σέ πολλές χώρες τῆς Εύρώπης οὐσιαστική μεταβολὴ στήν πολιτική. Οἱ ἡγεμόνες, πού μέ τήν τακτική φορολογία είχαν τώρα πιό ἄφθονα χρήματα, δργάνωσαν πεζικό στρατό ἀπό μισθοφόρους γεωργούς, πού ἀποδείχτηκε πιό ἰσχυρό ἀπό τό ἵππικό. Οἱ βασιλιάδες τῆς Γαλλίας ἦταν ἐκεῖνοι πού ἀπόκτησαν πρῶτοι μόνιμο στρατό κατά τό ΙΕ' αιώνα καὶ τό παράδειγμά τους τό μιμήθηκαν κι ἄλλοι ἡγεμόνες.

Μέ τό μόνιμο στρατό οἱ βασιλιάδες ἔγιναν δυνατοί, σύντριψαν εὔκολα τήν ἐσωτερική ἀντίσταση, στίς χώρες τους καὶ ἐπιβλήθηκαν στούς φεουδάρχες. Αὐτό είχε σάν ἀποτέλεσμα νά ἐνισχυθεῖ ἡ κεντρική ἔξουσία καὶ νά καταλιθεῖ ἡ φεουδαρχία. Οἱ βασιλιάδες κυβέρνησαν τά κράτη τους αὐταρχικά, τυραννικά, χωρίς περιορισμούς τῆς ἔξουσίας τους. Ἔτσι στούς πρώτους αἰῶνες τῶν νεώτερων χρόνων ἐπικράτησε στήν Εύρώπη ἡ ἀπόλυτη (=ἀπεριόριστη) **μοναρχία**, πού κατά τό ΙΣΤ' αιώνα ἦταν τό ἴδανικό πολίτευμα γιά τούς διανοούμενους, γιατί ἔβαζε τέρμα στή διάσπαση τῆς ἔξουσίας καὶ τοῦ ἔθνους, πού ἐπικρατοῦσε κατά τό μεσαίωνα, κι ἔτσι ἀπάλλασσε τή χώρα ἀπό τούς πολλούς μικρούς τυράννους.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

Τυπογραφία

Τή διάδοση και τήν ἀνάπτυξη τῶν γραμμάτων τή διευκόλυνε ἡ ἀνακάλυψη τῆς τυπογραφίας. Μέ αὐτήν τό βιβλίο ἔπαψε νά είναι ἀπόκτημα τῶν πλουσίων και ἔγινε προσιτό σέ πλατύτερα στρώματα. Ἡ τυπογραφία προηλθε ἀπό τήν ξυλογλυπτική και τήν ξυλογραφία. Πρίν ἀπό πολύν καιρό δηλαδή συνήθιζαν νά σκαλίζουν πάνω στό ξύλο φράσεις, εἰκόνες ἀγίων μέ ρητά και κατόπιν νά τά ἀποτυπώνουν αὐτά πάνω σέ πανί ἡ χαρτί. Πρῶτος ὁ Γερμανός **Ιωάννης Γούτενμπεργκ** (Gutenberg, 1397-1468) ἀπό τή Μαγεντία (Mainz, Ρήνος) σκέφτηκε νά χρησιμοποιήσει χωριστά κινητά στοιχεῖα ἀπό μέταλλο. Κατόπιν συνεταιρίστηκε μέ τό χρυσοχόο **Φούστ** (Fust) και τόν **Σέφερ** (Schoeffer) και τελοιοποίησε αὐτή τήν τέχνη. Τό πρῶτο τυπωμένο βιβλίο, πού ἔβγαλε, ήταν ἡ Ἀγία Γραφή (Biblia latina vulgata). Ἡ πολύ σπουδαία αὐτή ἐφεύρεση διαδόθηκε γρήγορα σέ διάφορες χώρες τῆς Εὐρώπης, ίδιως στή Γαλλία και τήν Ιταλία, διόπου ὁ **Άλδος Μανούτιος** (Aldus Manutius) γύρω στό 1470 τύπωσε στή Βενετία ἀρχαίους συγγραφεῖς (editiones principes).

ΣΤΡΟΦΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ –
ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ ΣΤΗ ΔΥΣΗ – ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ

Α'. στροφή πρός τήν ἀρχαιότητα

Ἡ Ἀναγένηση τῶν γραμμάτων δέν παρουσιάστηκε ξαφνικά, ἀλλά εἶχε προε-

τοιμαστεῖ κατά τούς τελευταίους αἰώνες τῶν Μεσαιωνικῶν χρόνων. "Υστερα ἀπό τήν ἀναστάτωση, πού δημιουργήθηκε ἀπό τή μετανάστευση τῶν γερμανικῶν λαῶν, ἔμειναν στή Δύση ἀρκετά στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνο-ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, πού χρησί-μεψαν ως ξεκίνημα γιά τήν Ἀναγέννηση. Καὶ ως παράδειγμα γιά τό δτι ἡ Δύση ποτέ δέν ἔπαψε νά θαυμάζει τήν ἀρχαιότητα ἀναφέρουμε πώς ὁ Κάρολος ὁ Μέγας (742-813), γιά νά στολίσει τό ναό τῶν ἀνακτόρων του στό "Ααχεν (Aix la Chapelle = Ἀκυίσγρανο) ἔφερε κίονες ἀπό τή Ραβέννα, ἐνδιά φιλόσοφος Ἀριστοτέλης θεωροῦνταν αὐθεντία καὶ ἦταν ὁ λατρευτός δάσκαλος τῶν σοφῶν κατά τό Μεσαίωνα.

"Ἀλλά ἡ ἀστική τάξη, πού δημιουργήθηκε ὕστερα ἀπό τίς ἀνακαλύψεις τῶν Νέων Χρόνων καὶ πού είχε πλουτίσει μέ τό ἐμπόριο καὶ τή βιομηχανία, δέν ἀρκοῦνταν πιά στήν ἀπλή θρησκευτική μόρφωση τοῦ Μεσαίωνα. Ἰδίως στήν Ἰταλία είχαν δημιουργηθεῖ μικρές ἀνθηρές πολιτείες (Φλωρεντία, Ἐνετία, Γένονα, Μιλάνο Ρώμη κτλ.), πού πρόσφεραν κατάλληλο ἔδαφος γιά τήν πνευματική ἀνάπτυξη, την δποία ὑποστήριζαν φιλόμουσοι ἡγεμόνες καὶ κληρικοί.

Κατά τό 14ο καὶ 15ο αἰώνα κέντρο πνευματικῆς κινήσεως γίνεται ἡ Φλωρεντία, δπού μέ τή βιομηχανία καὶ τό ἐμπόριο τῶν μαλλιῶν συγκεντρώνονται μεγάλα κεφάλαια καὶ δημιουργοῦνται τράπεζες. Οἱ περίφημοι **Μέδικοι** (15ος αἰώνας) **Κόσιμος** καὶ **Λορέντζος**, πού ἦταν ἰδιοκτήτες μεγάλης ἐμπορικῆς καὶ τραπεζικῆς ἐπιχειρήσεως, ἀποκτοῦν στήν πόλη ἡγεμονική δύναμη. Στό μέγαρο τοῦ Λορέντζου Μεδίκου συναντιοῦνται οἱ ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος καὶ συζητοῦν γιά τό Χριστό καὶ τόν Πλάτωνα καὶ ὀνειρεύονται μιά θρησκεία, πού θά ἔνωντε τή χριστιανική ἡθική μέ τήν ἐλληνική ἀντίληψη γιά τήν δμορφιά.

Γιός τοῦ Λορέντζου Μεδίκου ἦταν ὁ Πάπας **Λέοντας ὁ Ι'**, πού διαδέχτηκε τόν **Ιούλιο τό Β'**. Στίς ἡμέρες τους ἡ Ρώμη, πού διατηροῦσε μάλιστα περισσότερες ἀναμήσεις ἀπό τήν ἀρχαιότητα, γίνεται κατά τό 16ο αἰώνα πιό σπουδαῖο κέντρο πνευματικῆς κινήσεως ἀπό τή Φλωρεντία.

B. οἱ Ἑλληνες διανοούμενοι στή Δύση

Οἱ διανοούμενοι παρατήρησαν πώς τά βιβλία τῶν Ἀρχαίων συγγραφέων ἔκρυβαν θησαυρούς. Στήν ἀρχή μελέτησαν τούς λατίνους συγγραφεῖς, γιατί στή Δύση ἤξεραν καλά τή Λατινική, πού ἦταν ἡ γλώσσα τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλά κατά τό IE' αἰώνα ἀρχισαν οἱ Ἑλληνες διανοούμενοι τῆς Κων/λεως νά μεταναστεύονταν στή Δύση καὶ ιδίως στήν Ἰταλία, πού, ἐπειδή βρισκόταν κοντά στό Βυζάντιο, δέ διέκοψε ποτέ τίς σχέσεις της μέ αὐτό. Ἐξάλλου οἱ Ἑλληνες λόγιοι ἔνιωθαν τόν τόπο στήν Ἰταλία περισσότερο δικό τους. Κι αὐτό, γιατί ἐκεὶ διασώζονταν ἀκόμη οἱ ἀναμνήσεις τῆς «Μεγάλης Ἑλλάδος» τῆς ἀρχαιότητας καὶ ἀκόμη γιατί ἐκεὶ ἡ ἐλληνική γλώσσα δέν ἔπαψε νά καλλιεργεῖται σέ μερικά μοναστήρια τῆς Καλαβρίας, πού εἶναι μιά περιοχή στήν δποία ὡς σήμερα διατηροῦνται Ἐλληνόφωνοι (Καὶ σήμερα ἀκόμη μιλιέται σέ 14 περίπον χωριά τῆς Καλαβρίας καὶ Ἀπουλίας ἡ νεοελληνική κατωιταλική διάλεκτος).

Έπειδή ή έξαπλωση τῶν Ὀθωμανῶν δημιούργησε μιά θλιβερή κατάσταση στήν Ανατολή, πολλοί διανοούμενοι και πρίν από τήν ἄλωση ἀκόμη ἀναζήτησαν καταφύγιο στήν Ιταλία και χρησίμευσαν γιά τούς Ἰταλούς ως δάσκαλοι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας. Οἱ πιό σπουδαῖοι ἀπ' αὐτούς ήταν ὁ Μανουὴλ Χρυσολωφᾶς, πού δίδαξε τήν Ἑλληνική γλώσσα στή Βενετία (1391), στή Φλωρεντία (1396), στό Μιλάνο (1399), στήν Παβία και στή Ρώμη (1408), και ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης Χρυσολωφᾶς. Αὐτός είχε ως μαθητή τό σπουδαῖο ἐλληνιστή Φραγκίσκο Φίλελφο, πού παντρεύτηκε τή θυγατέρα τοῦ δασκάλου τή Θεοφανώ, πού κι αὐτή ἐπίσης ήταν διανοούμενη.

Ἄπο τούς Ἑλληνες διανοούμενους, πού ἐγκαταστάθηκαν στήν Ιταλία ὑστερα ἀπό τήν ἄλωση, οἱ πιό ἀξιόλογοι ήταν ὁ Κων/τίνος Λάσκαρης (1434-1501), πού δίδαξε τήν ἑλληνική στό Μιλάνο, δπου δ δούκας Φραγκίσκος Σφόρτσα τόν πῆρε ως δάσκαλο στή θυγατέρα του, και ὁ Ἰωάννης Λάσκαρης. Αὐτός ήταν βιβλιοφύλακας στή Λαυρεντιανή βιβλιοθήκη τῆς Φλωρεντίας και ὁ Λορέντζος Μέδικος στήν ἐποχή τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτο τοῦ Β' (διαδόχου τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' τοῦ Πορθητῆ) τόν ἔστειλε στήν Κων/πολη, γιά νά ἀγοράσει ἑλληνικά χειρόγραφα. "Ἀλλος είναι ὁ Γεώργιος Γεμιστός (1355-1450), πού γεννήθηκε στήν Κων/πολη και πέθανε στή Σπάρτη. Ἐκεὶ ἔζησε τά περισσότερα χρόνια τῆς ζωῆς του, μελετώντας τούς ἀρχαίους Ἑλληνες συγγραφεῖς και ιδίως τόν Πλάτωνα. Χαρακτηριστικό τοῦ πλατωνικοῦ του ζήλου είναι και τό ἐπώνυμο Πλήθων, πού πῆρε. Ἀκολούθησε τό βασιλιά Ἰωάννη Η' τόν Παλαιολόγο στήν Ιταλία και πῆρε μέρος στίς ἐργασίες τῆς συνόδου πού ἔγινε στή Φερράρα και στή Φλωρεντία (1438 και 1439) γιά τήν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν. Στή Φλωρεντία ἔμεινε στήν ἀνὴρ τῶν Μεδίκων και ἐνέπνευσε στούς διανοούμενους τῆς Ιταλίας τήν ἀγάπη πρός τόν Πλάτωνα. Πέθανε περίπου ἑκατό χρονῶν στή Σπάρτη. Ἀλλος σπουδαῖος ήταν ὁ Βησσαρίων (1403-1472) ἀπό τήν Τραπεζούντα, πού ήταν μαθητής τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ και ἀκολούθησε κι αὐτός τό βασιλιά Ἰωάννη Η' τόν Παλαιολόγο στή Φερράρα και τή Φλωρεντία (1439) και ἀγωνίστηκε γιά τήν ἔνωση τῶν ἐκκλησιῶν. "Υστερα ἀπό τήν ἀποτυχία αὐτῆς τῆς προσπάθειάς του ἀναγκάστηκε νά μείνει στήν Ιταλία, δπου ἀναγορεύτηκε καρδινάλιος τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας.

Γ' Ἀνθρωπισμός

Κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθῆκες οἱ διανοούμενοι τῆς Δύσεως παρατήρησαν δτι οἱ Ἑλληνες συγγραφεῖς ήταν πολύ ἀνώτεροι ἀπό τούς Λατίνους και δτι είχαν χρησιμέυσει ως ὑπόδειγμα σ' ἐκείνους. "Ετσι ή ζωή και δ πολιτισμός τῶν Ἀρχαίων ἔγιναν πρότυπο και ξανάζησε τό ιδανικό τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητας γιά μιά ἐλεύθερη και ἀρμονική ἀνάπτυξη τῶν σωματικῶν και πνευματικῶν ἴκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου (homo universalis). Και ἀκόμη ή μόρφωση μέ τά συγγράμματα τῶν Ἐλλήνων και τῶν Ρωμαίων θεωρήθηκε η πιό ταιριαστή γιά τόν ἀνθρωπο. Γι' αὐτό οἱ σπουδαῖοι αὐτές δνομάστηκαν ἀνθρωπιστικές (studia humanitatis), δσοι ἀσχολούνταν μ' αὐτές ἀνθρωπιστές (humanistae) και ή πνευματική αὐτή κίνηση ἀνθρωπισμός (humanismus).

smus). Οι δύο κλασικές γλώσσες θεωρήθηκαν ώς οι μόνες που άξιζει νά γραφτούν. Ό Κικέρωνας έγινε τό πρότυπο τοῦ κλασικοῦ ψφους και ή μεσαιωνική λατινική τῆς ἐκκλησίας περιφρονήθηκε. Στά ἀνθρωπιστικά σχολεῖα ἔγραφαν και ἔπαιζαν δράματα στή λατινική, στίς εὐρωπαϊκές γλώσσες μπήκαν ἑλληνικές και λατινικές λέξεις και οι διανοούμενοι φιλοτιμήθηκαν νά ἔξελληνίσουν η ἐκλατινίσουν τά δύναματά τους. "Ετσι ο Hauslicht έγινε Οἰκολαμπάς, ο Schwarzerd Μελάγχων, ο Schmidt έγινε Faber (=τεχνίτης) και ο Weber Taextor (=ψφαντουργός).

Οι συγγραφεῖς

Η Εὐρώπη πρίν ἀπό τό IE' αἰώνα είχε ἄξιόλογους συγγραφεῖς και καλλιτέχνες, πού τούς δύναμασαν προδρόμους τῆς Ἀναγεννήσεως.

"Ενας ἀπό τούς πιό παλιούς προδρόμους είναι ο ξακουστός ποιητής τῆς Ἰταλίας Δάντης (Alighieri Dante, 1265-1321), ο συγγραφέας τῆς Θείας Κωμῳδίας. Ο Δάντης ήταν κάτοχος τῆς μεσαιωνικῆς σοφίας και ἀπεικόνισε στό παραπάνω ποίημά του μέ πολὺ μεγάλη ζωηρότητα τίς μεσαιωνικές παραστάσεις γιά τήν κόλαση, τό «καθαρτήριο πῦρ» και τὸν παράδεισο, ἀλλά ώς δάσκαλο και ὁδηγό του παίρνει πιά τό Βιργίλιο, τὸν ποιητή τῆς Αἰνειάδας. Ο Δάντης ἔγραψε τό ποίημά του στά ἵταλικά, ἀλλά οι σύγχρονοι του παρά τήν ἀριστουργηματική μορφή τῆς γλώσσας και τή ρυθμική τελειότητα, πού είχε τό ἔργο, δέν τό ἐκτίμησαν, γιατί είχε γραφτεῖ στό λαϊκό ιδίωμα. Μά οι νεώτερες γενιές θεώρησαν τό ἔργο ώς ἔνα ἀπό τά πιό ἄξιόλογα δημιουργήματα τῆς ποιήσεως και τή γλώσσα του ώς ὑπόδειγμα τῆς γραπτῆς ἵταλικῆς, πού έγινε τό μέσο γιά τήν πνευματική ἐνότητα τῆς κατατεμαχισμένης πολιτικά Ἰταλίας.

"Ἐναν αἰώνα ἀργότερα, τό ΙΔ', αἰώνα, ο Πετράρχης (Petrarca, 1304-1374), πού, δπως ο Δάντης, καταγόταν κι αὐτός ἀπό τή Φλωρεντία, σύνθεσε τά σπουδαιότερα ποιητικά ἔργα του στή λατινική, δπως π.χ. τό ἐπικό ποίημα Ἀφρική (Africa). Μόνο ἀπλά λυρικά ποιήματα ἔγραψε στήν ἵταλική. 'Αλλά σ' αὐτά χρωστᾶ τή φήμη του ώς λυρικός ποιητής, ἐνῶ τά λατινικά ποιήματά του ξεχάστηκαν. Ο Πετράρχης ήταν θερμός φίλος τῶν ἀρχαίων και λίγοι δούλεψαν δσο αὐτός γιά τήν ἀνακάλυψη και τή διάδοση τῶν ἀρχαίων κειμένων.

Λίγο νεώτερος ἀπ' αὐτόν είναι ο τρί-

Ο Δάντης

τος μεγάλος Φλωρεντιανός συγγραφέας, δ **Βοκκάκιος** (Boccacio, 1313-1375), πού στά δονομαστά διηγήματά του, τό **Δεκαήμερο** (Decamerone), έδωσε τό πρώτο δείγμα τοῦ ιταλικοῦ πεζού λόγου.

Κατά τό IE' αιώνα έπικράτησε ή λατινική γλώσσα και οι λόγιοι προσπάθησαν νά μιμηθοῦν τό κλασικό υφος και ίδιως τό υφος τοῦ Κικέρωνα. Ό πιό δονομαστός άπό τούς άνθρωπιστές αυτῆς τῆς περιόδου είναι δ 'Ολλανδός λόγιος, δ γνωστός μέ τό έξελληνισμένο δνομα "Ερασμος" (1467-1536), πού ήταν δεξιόλογος έλληνιστής. Τύπωσε πολλά έλληνικά κείμενα και καθιέρωσε τή λεγόμενη **έρασμιακή προφορά** γιά τήν άρχαια έλληνική. Έγραψε τά έργα του στή λατινική και ήταν πολυγραφότας συγγραφέας. Μεγάλη φήμη άπόκτησε μέ τό έργο του δ **Έπαινος τῆς μωρίας** (Laus stultitiae), μέ τό δποιο σατιρίζει τήν άμάθεια και τή σχολαστικότητα τῶν καθηγητῶν τῶν μεσαιωνικῶν πανεπιστημίων.

'Αλλά ςτερεα ἀπό λίγο ξιγνε μία σημαντική μεταβολή. Οι συγγραφεῖς ἀπό τίς διάφορες χώρες ἄρχισαν νά γράφουν τή γλώσσα τοῦ ἔθνους τους. Τά λαϊκά γλωσσικά ίδιώματα, δπως ή γαλλική, ή ιταλική, ή ισπανική, ή ἀγγλική κ.τ.λ., έξυψωθηκαν σέ γραπτές γλῶσσες. "Ετσι λοιπόν δημιουργήθηκαν οι έθνικές λογοτεχνίες.

'Η Ιταλία κατά τό ISΤ' αιώνα είχε μεγάλης ἀξίας ποιητές και πεζογράφους, πού έγραψαν στήν ιταλική γλώσσα (στήν τοσκανική διάλεκτο τῆς Φλωρεντίας). 'Απ' αυτούς δ **N. Μακιαβέλλι** (Nicolò Machiavelli, 1469-1527) υπηρέτησε στήν υπηρεσία τῆς φλωρεντιανῆς πολιτείας και έγραψε τό περίφημο βιβλίο δ **Ηγεμόνας** (Il Principe). 'Σ' αυτό παρουσιάζει τήν ἀντίληψη τῆς ἐποχῆς του γιά τόν ἄρχοντα, στόν δποιο ἐπιτρέπονται δλα γιά χάρη τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητας. Τήν ἀντίληψη αυτή τήν δνόμασαν **Μακιαβέλλισμό**. Αυτό τό έργο ἀπόκτησε πολύ μεγάλη φήμη και ξιγνε τό υπόδειγμα γιά τόν ιταλικό πεζό λόγο.

Κατά τήν ίδια ἐποχή ἄκμασε και ή ρωμαϊκή ίπποτική ποίηση. 'Ο **Άριόστο** (Ariosto, 1474-1533) πήρε ως θέμα τούς μεσαιωνικούς μύθους γιά τόν Κάρολο τό Μεγάλο και τόν ἀνεψιό του τό Ρολάνδο και έγραψε ένα μεγάλο ἐπικό ποίημα μέ τόν τίτλο δ **μανιασμένος Ρολάνδος** (Orlando Furioso). 'Ο **Τουρκουάτο Τάσσο** (Torquato Tasso, 1544-1595) στό γοητευτικό ἔπος **Ἐλευθερωμένη Ιερουσαλήμ** έξιμηνησε τούς ίππότες τῆς πρώτης σταυροφορίας, πού ἀπελευθέρωσαν τήν Ιερουσαλήμ.

Ο Ερασμος

Ο Σαιξπηρ.

σατιρίζει τήν παιδαγωγική μέθοδο τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων. Ὁ δεύτερος στά **Δοκίμια** (Essais) του παρουσιάζει τίς γνώμες του για διάφορα σύγχρονά του προβλήματα καὶ καταδικάζει τίς θεολογικές συζητήσεις πού φέρνουν τίς διαιρέσεις ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους, καὶ ἀκόμη κρίνει μὲν ἐπιείκεια τίς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες.

Λίγο ἀργότερα, στίς ἡρχές τοῦ IZ' αἰώνα, ἄκμασε ἡ ισπανικὴ λογοτεχνία. Ὁ **Μιχαήλ Θερβάντες** (Cervantes, 1547-1616) ἔγραψε τό περίφημο μυθιστόρημα **Δόν Κιχώτης**, μὲ τὸ ὅποιο διασκευάζει πρός τὸ γελοῖο τοὺς μύθους τῆς ἐποχῆς του γιὰ τοὺς ἵππότες.

Ο **Λόπε ντέ Βέγκα** (Lope de Vega, 1562-1635) καλλιέργησε ὅλα τὰ εἶδη τῆς ποιησεως, δῶρος τὸ ἔπος, τή βουκολική ποίηση, τό σονέτο κ.τ.λ., ἀλλά κυρίως ἔγραψε πάρα πολλά θεατρικά ἔργα. Ἐγραψε 1500 τέτοια ἔργα καὶ, δῶρος ὁ ἔδιος καυχιόταν, μποροῦσε μέσα σέ 24 ὥρες νά γράψει δλόκληρο θεατρικό ἔργο.

Λίγο πρωτύτερα ἀπό τοὺς δύο μεγάλους **Ισπανούς** ποιητές ἔζησε ὁ μεγαλύτερος ποιητής τῆς Πορτογαλίας ὁ **Καμόενς** (Camões).

Στή Γερμανία ἡ ἐπαφή μὲ τὸ πνεῦμα τῶν δυτικῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἐπιβλήθηκε ἀπό πάνω, ἀπό τήν ἔξουσία, δηλαδή μὲ τήν ἴδρυση ἀνώτατων ἐκπαιδευτηρίων ἀπό τούς ἡγεμόνες.

Ο αὐτοκράτορας Κάρολος ὁ Δ' ἴδρυσε στά 1348 στήν Πράγα τό πρῶτο Γερμανικό Πανεπιστήμιο, στό ὅποιο προσκάλεσε δασκάλους ἀπό τήν Ιταλία. Ὁ γερμανικός οὐμανισμός είχε τήν ἔδρα του κυρίως στά Πανεπιστήμια καὶ οἱ Γερμανοί διανοούμενοι, ἐπειδή ἔμειναν προσκολλημένοι στή λατινική γλώσσα, δέν ἔδωσαν ἀξιόλογα λογοτεχνικά ἔργα κατά τήν **Αναγέννηση**.

Κατά τόν αἰώνα αὐτό καὶ οἱ ἄλλες χώρες τῆς Εὐρώπης ἀνάδειξαν μεγάλους ποιητές καὶ πεζογράφους. Στήν Ἀγγλία στήν ἐποχή τῆς βασίλισσας Ἐλισάβετ ἄκμασε ὁ μεγάλος δραματικός ποιητής **Σαιξπηρ** (Shakespeare, 1564-1616). Αὐτός, ἀκολουθώντας περισσότερο τίς ἐμπνεύσεις τοῦ μεγάλου πνεύματός του παρά τά διδάγματα καὶ τούς κανόνες τῶν ἀνθρωπιστῶν, δημιούργησε τά ἀθάνατα δράματα του. Τίς ὑπόθεσεις τους τίς πῆρε ἀπό τήν ἀγγλική **Ιστορία** καὶ ἀπό τούς μύθους τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων καὶ τῆς ἀρχαιότητας.

Στή Γαλλία ὁ **Φραγκίσκος Ραμπελαί** (Rabelais, 1495-1553) καὶ ὁ **Μιχαήλ Μονταίν** (Montaigne, 1533-1593) δημιούργησαν τή γαλλική πεζογραφία. Ὁ πρῶτος στό σατιρικό του μυθιστόρημα περιγράφει σέ μορφή χοντρῆς σάτιρας τούς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του καὶ

σατιρίζει τήν παιδαγωγική μέθοδο τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων. Ὁ δεύτερος στά **Δοκίμια** (Essais) του παρουσιάζει τίς γνώμες του για διάφορα σύγχρονά του προβλήματα καὶ καταδικάζει τίς θεολογικές συζητήσεις πού φέρνουν τίς διαιρέσεις ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους, καὶ ἀκόμη κρίνει μέν ἐπιείκεια τίς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες.

Λίγο ἀργότερα, στίς ἡρχές τοῦ IZ' αἰώνα, ἄκμασε ἡ ισπανικὴ λογοτεχνία. Ὁ **Μιχαήλ Θερβάντες** (Cervantes, 1547-1616) ἔγραψε τό περίφημο μυθιστόρημα **Δόν Κιχώτης**, μὲ τὸ ὅποιο διασκευάζει πρός τὸ γελοῖο τούς μύθους τῆς ἐποχῆς του γιά τούς ἵππότες.

Ο **Λόπε ντέ Βέγκα** (Lope de Vega, 1562-1635) καλλιέργησε ὅλα τὰ εἶδη τῆς ποιησεως, δῶρος τὸ ἔπος, τή βουκολική ποίηση, τό σονέτο κ.τ.λ., ἀλλά κυρίως ἔγραψε πάρα πολλά θεατρικά ἔργα. Ἐγραψε 1500 τέτοια ἔργα καὶ, δῶρος ὁ ἔδιος καυχιόταν, μποροῦσε μέσα σέ 24 ὥρες νά γράψει δλόκληρο θεατρικό ἔργο.

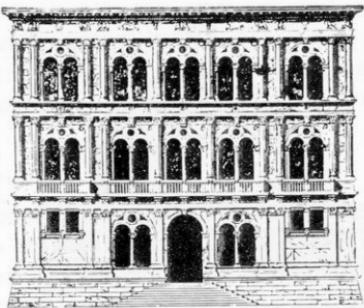
Λίγο πρωτύτερα ἀπό τούς δύο μεγάλους **Ισπανούς** ποιητές ἔζησε ὁ μεγαλύτερος ποιητής της Πορτογαλίας ὁ **Καμόενς** (Camões).

Στή Γερμανία ἡ ἐπαφή μὲ τὸ πνεῦμα τῶν δυτικῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἐπιβλήθηκε ἀπό πάνω, ἀπό τήν ἔξουσία, δηλαδή μὲ τήν ἴδρυση ἀνώτατων ἐκπαιδευτηρίων ἀπό τούς ἡγεμόνες.

Ο αὐτοκράτορας Κάρολος ὁ Δ' ἴδρυσε στά 1348 στήν Πράγα τό πρῶτο Γερμανικό Πανεπιστήμιο, στό ὅποιο προσκάλεσε δασκάλους ἀπό τήν Ιταλία. Ὁ γερμανικός οὐμανισμός είχε τήν ᔁρδα του κυρίως στά Πανεπιστήμια καὶ οἱ Γερμανοί διανοούμενοι, ἐπειδή ἔμειναν προσκολλημένοι στή λατινική γλώσσα, δέν ἔδωσαν ἀξιόλογα λογοτεχνικά ἔργα κατά τήν **Αναγέννηση**.

Έσωτερικό τοῦ μεγάρου Σπάντα (Ρώμη).

Μέγαρο Βεντραμίνι Καλέργη (Βενετία) Οικοδόμημα τέλους τοῦ ΙΕ' αἰώνα. Ρυθμός τῆς Ἀναγεννήσεως.

Οἱ τέχνες

Κατά τοὺς μεσαιωνικούς χρόνους ἡ Εὐρώπη εἶχε ἀναπτυγμένη τέχνη. Κυρίως ἄκμασε ἡ ἀρχιτεκτονική καὶ σχεδόν σέ δλα τὰ μέρη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης χτίστηκαν ἀξιόλογοι ναοί γοτθικοῦ ρυθμοῦ, ὅπως εἰναι οἱ ἔργα τῆς Κολωνίας, τῆς Ρέμς, τῆς Οὐλμ. κ.ἄ. Κατά τὴν Ἀναγέννηση οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς Ἰταλίας ἔβαν γύρισαν στὸ φωμαϊκό καὶ ἐλληνικό ρυθμό καὶ μέ νέους συνδυασμούς δημιούργησαν τὸ **Ρυθμό τῆς Ἀναγεννήσεως**. Ἐπίστης στὴ γλυπτική καὶ στὴ ζωγραφική πῆραν ώς πρότυπα τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἐλλήνων.

Ἡ τέχνη τῶν Μεσαιωνικῶν χρόνων περιφρονήθηκε, ἀπό τὴν μιὰ γιατὶ θεωρήθηκε τέχνη βαρβάρων, δηλαδὴ τῶν Γότθων, ἀπό ὅπου προήλθε καὶ ἡ δονομασία Γοτθική τέχνη, ἐνῶ ἀπό τὴν ἄλλη γιατὶ δέν ἀνταποκρινόταν στοὺς κανόνες καὶ τὶς ἀντιλήψεις τῶν Ἀρχαίων γιὰ τὸ ρυθμό.

Οἱ πρόδρομοι τῆς ἵταλικῆς ἀναγεννήσεως

Στήν ίστορίᾳ τῆς ἵταλικῆς τέχνης ὁ 15ος αἰώνας εἶναι γνωστός μὲ τὸν ὄρο **Κουατροτόστεντο** (Quattrocento), δηλαδὴ ὁ αἰώνας ποὺ ἀρχίζει ἀπό τὸν ἀριθμό 1400 καὶ ἔξης.-

Ἡ Φλωρεντία, ποὺ κυβερνιόταν ἀπό τοὺς Μεδίκους, γίνεται κατά τὴν ἐποχὴ ἀπὸ τὴν καλλιτεχνική πρωτεύουσα τῆς Ἰταλίας. Ἐδῶ ἐμφανίζονται οἱ πρόδρομοι τῶν τεσσάρων κορυφαίων τῆς ἵταλικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἐπόμενου αἰώνα. Οἱ σπουδαιότεροι ἀπ' αὐτούς εἶναι οἱ ἔξης: Στήν ἀρχιτεκτονική ἔχουμε τὸ **Φίλιππο Μπρουνέλλεσκι** (Brunelleschi, 1379-1446), ποὺ μέ τὸ ἔργο του σημειώνει τὴν ἀρχὴ τῆς ἀναγεννήσεως στήν Ἰταλία καὶ συνδέει τὸ ὄνομά του μὲ πολυάριθμα μνημεῖα. Ἀνάμεσα σ' αὐτά τὴ σπουδαιότερη θέση τὴν κατέχει ἡ περίφημη **Μητρόπολη τῆς Φλωρεντίας** (Santa Maria del fiore). Ὁ μεγαλοπρεπής καὶ συνάμα λεπτοκαμωμένος θόλος της, πού ἔχει ύψος 100 περίπου μέτρα, χρησίμεψε στὸ Μιχαήλ "Ἄγγελο ώς

Μπρουνελλέσκι (Φλωρεντία, παρεκκλήσι Pazzi)

σώματα, όπως τό χάλκινο αγαλμα του Δαβίδ, ό διοποίος είκονίζεται σάν άρχαιος ἔφηβος ἐντελῶς γυμνός. Φορεῖ μόνον κυνηγίδες και πλατύγυρο καπέλο, στολισμένο μὲ στεφάνη ἀπό κισσό. Τόν Ντονατέλλο τόν μιμήθηκε και τόν συνέχισε ὁ γλύπτης Ἀντρέα Βερρόκιο (Verrochio, 1435-1488), πού κι αὐτός είναι γνωστός ἀπό τό χάλκινό του αγαλμα του Δαβίδ, ἔνα θέμα πολύ ἀγαπητό στή φλωρεντιανή τέχνη.

Ἡ Ἀνοιξη (Μποττιτσέλλι-Φλωρεντία, Ἀρχαία Πινακοθήκη)

πρότυπο, γιά νά κατασκευάσει τό θόλο τοῦ Ἅγιου Πέτρου τῆς Ρώμης. Ὁνομαστός σάν τόν Μπρουνελλέσκι, ἀλλά μεταγενέστερος ἀπό αὐτόν είναι κι ὁ ἀρχιτέκτονας τοῦ 15ου αἰώνα **Μπραμάντε** (Bramante, 1444-1514). Καταγόταν ἀπό τήν πόλη Ούρμπινο, πού ἦταν πρωτεύουσα τοῦ δουκάτου, τό δόποιο είχε τό ἴδιο ὄνομα μέ αὐτήν και περιήλθε στούς Μεδίκους (1502). Σ' αὐτόν λοιπόν ἀνάθεσαν στά 1505 νά χτίσει τό ναό τοῦ Ἅγιου Πέτρου τῆς Ρώμης, πού τίς συνέχισε ἀργότερα ὁ Μιχαήλ "Αγγελος".

Στή γλυπτική γίνεται μιά ἀληθινή ἐπανάσταση, γιατί οι καλλιτέχνες δίνουν στό ἀνθρώπινο σῶμα ζωή και κίνηση, πού ὅσ τότε ἦταν στοιχεῖα ἄγνωστα. Κατά τούς νέους χρόνους πρῶτος δ Ντονατέλλο (Donatello, 1386-1466), ἐμπνευσμένος ἀπό τήν ἑλληνική και ρωμαϊκή ἀρχαιότητα, τόλμησε νά παρουσιάσει γυμνά

Στή ζωγραφική ένας άπό τους τελευταίους άντιπροσώπους του Μεσαίωνα είναι δο **Φρά Άντζελικο** (Fra Angelico, 1387-1455), ο ζωγράφος των Αγγέλων, ένδι ό **Μποτιτσέλλι** (Botticelli, 1444-1510) είναι ο σπουδαιότερος ζωγράφος, που έμπνευται άπό την άρχαιοτητα. Από τα ώραιοτερα έργα του είναι ή **Γέννηση της Αφροδίτης** και ή **"Ανοιξη**.

Οι τέσσερεις κορυφαῖοι

Η τέχνη της πρώτης **'Αναγεννήσεως** ήταν ούσιαστικά τέχνη φλωρεντιανή, ένδι ή τέχνη της κλασικής **'Αναγεννήσεως** του 16ου αιώνα είναι τέχνη της Ρώμης. Στή μετατόπιση του κέντρου της **'Ιταλικής** **'Αναγεννήσεως** άπό τη **Φλωρεντία** στή Ρώμη συνετέλεσαν οι δύο μεγάλοι Μαικῆνες της έποχής, δο **Πάπις Ιούλιος** δο **B'** και δο **Λεονάρδο** δο **I'**, που τόν διαδέχτηκε.

'Ο Λεονάρδο ντά Βίντσι (Leonardo da Vinci, 1452-1519) είχε μιά έξαιρετικά πολύπλευρη μόρφωση. Ήταν ζωγράφος, γλύπτης, άρχιτεκτονας, μουσικός και συνάμα ένας έπιδεξιος μηχανικός, που κατασκεύασε γεφύρια, όχυρωματικά έργα και πλοία. Έκτός άπ' αυτά άφησε χειρόγραφα γιά τή μηχανική, τήν πολεμική τέχνη και τίς φυσικές έπιστημες. Από αυτά φαίνεται πώς δο **Λεονάρδο** ήταν ένας πολυμερέστατος νοῦς και είχε διακρίνει άπό πρίν τά στοιχεῖα πολλῶν έφευρέσεων, που πραγματοποιήθηκαν στίς μέρες μας, δημοσ. π.χ. είναι ή **πτητική μηχανή**. **'Ο Λεονάρδο ντά Βίντσι** έργαστηκε στό Μεδιόλανο (Μιλάνο), δημοσ. δο δούκας του άναθεσε νά κατασκευάσει τό οίκογενειακό του μνημείο μέ έναν έφιππο άνδριάντα τοδ άρχηγου της οίκογενειάς του (δηλαδή του πατέρα του Λουδοβίκου). Τό σημαντικότερο δημοσ. έργο του, που τό κατασκεύασε κατά τό διάστημα πού έμεινε στό Μιλάνο, είναι ή **Μυστικός Δεΐπνος**, πού τόν ζωγράφισε στόν τοίχο του έστιατορίου του μοναστηριού της **'Αγίας Μαρίας των Χαρίτων** (Santa Maria dei Gracie). Στή Ρώμη φιλοτέχνησε τήν προσωπογραφία μιᾶς δημορφης φλωρεντιανής κυρίας, της **Mona Lisa**, πού άπεικόνισε πιστά τά χαρακτηριστικά της και συγχρόνως τά έξιδανίκευσε. Η είκόνα αυτή είναι ή δονομαστή **Gioconda**, πού βρίσκεται στό **Μουσείο** τοδ Λούβρου. **'Ο Λεονάρδο ντά Βίντσι** είναι ή **άρχηγός της Λομβαρδικής Σχολῆς**.

'Ο Μιχαήλ Αγγελος (Michel Angelo Buonarroti, 1475-1564), ένας μεγάλος δη-

Η Παρθένος, ή **'Αγία Αννα** και δο **Χριστός** (Λεονάρδο ντά Βίντσι - Μουσείο Λούβρου, Παρίσι).

Η Πιετά του Μιχ. "Αγγελου (Ναός του Αγίου Πέτρου, Βατικανό, Ρώμη)

μαυσωλεῖο τοῦ Πάπα Ιούλιου τοῦ Β'. Μά έκεινοι πού φθονοῦσαν τή δόξα τοῦ Πάπα τόν ἔπεισαν πώς ήταν κακός οἰωνός νά κατασκευάσει τόν τάφο του, ἐνώ ἀκόμη ζούσε. "Ετσι, ἀπό τό μεγαλοπρεπές αὐτό μνημεῖο διέβαλε τοῦ Μιχαήλ "Αγγελος μπόρεσε νά τελειώσει μόνο τό περίφημο ἄγαλμα τοῦ

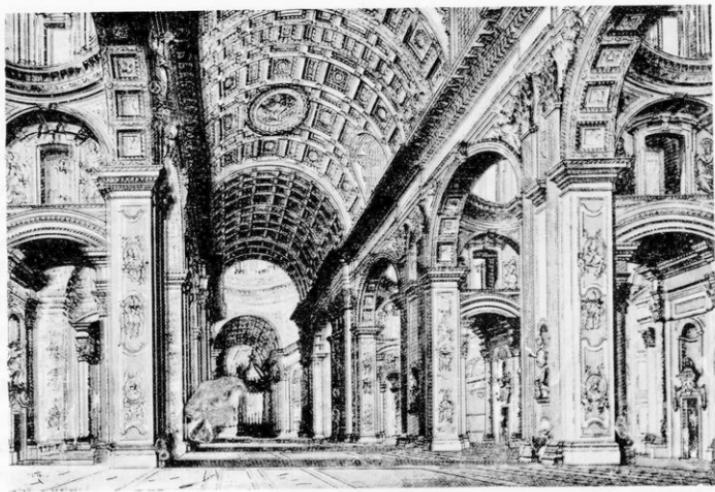
Μικελάντζελο, Pietà (λεπτομέρεια) τῆς πρηγούμενης εἰκόνας.

Ψηφιοποιημένη από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μιουργός, ήταν κυρίως γλύπτης, μά και ζωγράφος και ποιητής, πού σύνθεσε ώραια ποιήματα. Ήταν δηλαδή ἔνας πολυμερής νοῦς, σάν το Λεονάρδο ντά Βίντσι. "Υστερα ἀπό μακροχρόνιες ἀνατομικές μελέτες ἔγινε γνώστης τοῦ γυμνού σώματος. Η βαθύτερή του τάση ήταν νά δώσει πλαστική μορφή σέ ἔννοιες ὑψηλές και τό κατόρθωνε αὐτό μέ τό νά δίνει τολμηρές στάσεις στά πρόσωπα και νά μήν υποχωρεῖ μπροστά στίς πιό μεγάλες δυσκολίες. Γι' αὐτό και τά ἔργα του περισσότερο προξενοῦν συγκίνηση και ταραχή και λιγότερο δίνουν τήν ἡρεμη ἀπόλαυση τοῦ ώραιού. Τέτοιο δημιούργημά του είναι η γιγάντια μορφή τοῦ Μωυσῆ, πού ἐπρόκειτο νά τόν στήσει πάνω στό τό μαυσωλεῖο αὐτό ποτέ δένεγινε, γιατί Μωυσῆ, πού σήμερα βρίσκεται στό παρεκκλήσι τοῦ San Pietro in vincoli (=δ "Άγιος Πέτρος στά δεσμά") στή Ρώμη. Ἐπίσης τελείωσε και δύο ἄγαλματα δούλων, πού δωρήθηκαν στό βασιλιά τῆς Γαλλίας Φραγκίσκο τόν Α', και σήμερα βρίσκονται στό μουσεῖο τοῦ Λούβρου.

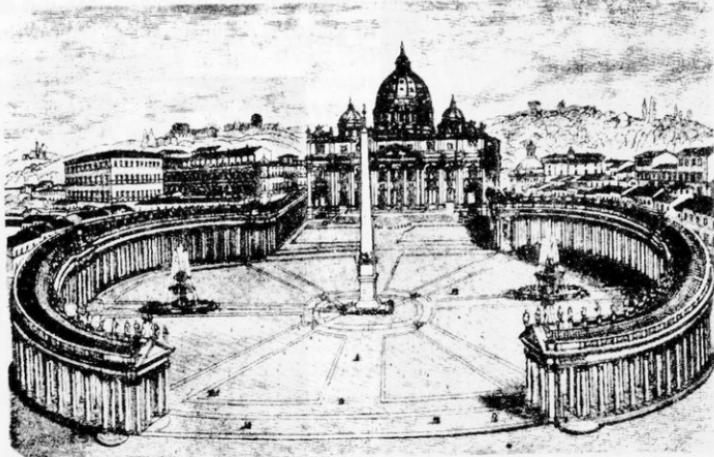
Ο Πάπας Ιούλιος δ' Β' ἀνάθεσε ἀκόμη στό Μιχαήλ "Αγγελο νά στολίσει μέ τοιχογραφίες τό παρεκκλήσι τοῦ Αγίου Σίξτου (Capella Sixtina) μέσα στό Βατικανό. Ο Μιχαήλ "Αγγελος ἐργάστηκε ἐδῶ ἐπί τεσσεράμισι χρόνια και πολλές φορές ἀγανακτοῦσε γιατί ήταν ἀναγκασμένος νά ζωγραφίζει τήν δροφή ξαπλωμένος ἀνάσκελα πάνω σέ σκαλωσιά. Στήν δροφή, μιά ἔκταση πολλῶν ἐκατοντάδων τετραγ. μέτρων, γιά τήν δποία δούλεψε πάνω

Τό έσωτερικό του ναού του Ἀγίου Πέτρου (Βατικανό, Ρώμη)

από τέσσερα χρόνια, ἀπεικόνισε σκηνές ἀπό τὴν Παλιά Διαθήκη, δπως είναι ἡ Δημιουργία καὶ ἡ Παρακοή, ἐνῶ στίς γωνίες ζωγράφισε κολοσσιαῖς μορφές τῶν Προφητῶν καὶ τῶν Σιβυλλῶν. Στὸν τοῖχο τοῦ θυσιαστηρίου ἀπεικόνισε τὴ Δευτέρα Παρουσία μὲ τὴν ἡράκλεια μορφή τοῦ Χριστοῦ στὴ μέση καὶ στὰ δύο μέρη τοὺς δίκαιους νά ἀνεβαίνουν στὸν οὐρανό καὶ τοὺς ἀμαρτωλούς νά γκρεμίζονται στὴν κόλαση. Τά πρόσωπα θυμίζουν ἀρχαϊκές μορφές καὶ ξαναβρίσκουμε σ' αὐτές τὴ με-

Ἡ Πλατεία τοῦ Ἀγίου Πέτρου (Βατικανό, Ρώμη)

Ο Αναστημένος Χριστός (Μιχαήλ Αγγελος)

Ο Μωυσῆς (Μιχ. "Αγγελος")

γαλοπρέπεια, πού χαρακτηρίζει τή γλυπτική του.

"Άλλο ἀξιόλογο γλυπτό ἔργο τοῦ Μιχαὴλ "Αγγελου, πού βρίσκεται στό ναό τοῦ Ἀγίου Πέτρου τῆς Ρώμης, είναι ἡ περίφημη Pietà, δηλαδή ἡ Παναγία, μὲ τό Χριστό νεκρό στήν ἀγκαλιά της.

'Ο Δαβίδ τοῦ Μιχαὴλ "Αγγελου, πού είναι γυμνός σάν τοῦ Ντονατέλλο, ἀλλά φτιαγμένος ἀπό μάρμαρο, βρίσκεται στή Φλωρεντία. Τό ὄγαλμα αὐτό ἀλλοτε ἦταν στημένο ἔξω στό ὑπαίθρο, στήν Πλατεία τῆς Φλωρεντίας, ἀλλά σήμερα βρίσκεται μέσα στήν Ἀκαδημία τῶν Καλῶν Τεχνῶν τῆς πόλεως. Μέ ἐντολή τοῦ Πάπα Λέοντα τοῦ I' κατασκεύασε δὲ καλλιτέχνης στή Φλωρεντία τό Μαυσωλεῖο τῶν Μεδίκων μέ τίς δύο μεγαλοπρεπεῖς μορφές τοῦ Ιουλίου καὶ τοῦ Λορέντζου στίς κόγχες τοῦ μνημείου. 'Ο Μιχαὴλ "Αγγελος θεωρεῖται δὲ ἀρχηγός τῆς Φλωρεντιανῆς Σχολῆς.

'Ο Ραφαήλ Σάντι (Raffaele Santi, 1483-1520) ἀποτελεῖ τό ἀποκορύφωμα τῆς ιταλικῆς ζωγραφικῆς. Ἡ σύντομη ζωή του (πέθανε σέ ηλικία 37 χρονῶν) ἦταν μιά συνεχής δημιουργία. 'Ο Ραφαήλ ἦταν μιά σπάνια καλλιτεχνική φύση, προικισμένος μέ μιά λεπτή αἰσθηση τῆς διμορφιᾶς καὶ τῆς ἀρμονίας. Μέ μιά ἀπερίγραπτη εὐ-Κεφάλι τοῦ Δαβίδ (Μιχ. "Αγγελος")

κολία και κυριαρχία στή χρήση τού πινέλου δημιούργησε εἰκόνες, πού ἀποπνέουν εὐλάβεια και χάρη συνάμα, καθώς και δραματικά συμπλέγματα και προσωπογραφίες γεμάτες ζωή.

Τόν Ραφαήλ, πού ή ίδιοφυία του είχε έκδηλωθεί σε πολύ νεαρή ήλικια, ένω ήταν ἀκόμη μόλις 25 χρονῶν, τόν κάλεσε στή Ρώμη δό Πάπας 'Ιούλιος δ Β', δην ζωγράφισε τούς τοιχογραφίες είκονίζονται συμπλέγματα μορφῶν, πού παριστάνουν τή Θεολογία (Disputā = συζήτηση γιά τά "Ἄχραντα Μυστήρια), τήν Ποίηση, τή Φιλοσοφία (Σχολή Αθηνῶν) και τή Δικαιοσύνη.

'Ο Ραφαήλ ζωγραφίζει κυρίως ιερές εἰκόνες, πού τό χαρακτηριστικό τους είναι οι στρογγυλοπρόσωποι μικροί ἄγγελοι, οι γεμάτοι ἀπό παιδική ἀφέλεια, δύναμη και υγεία μικροί Χριστοί και ίδιως οι Παναγίες, πού ἔχουν δημοια τεχνοτροπία και πού τίς παριστάνει νεαρές και δημοφερες μέστα σ' ἔνα πολύ γλυκό φῶς και ἀσύγκριτο χρωματισμό. Ζωγράφισε μεγάλο ἀριθμό εἰκόνων τής Παναγίας μέ τό μικρό Χριστό, πού είναι γνωστές μέ τό δνομα Madonne. 'Η πιό δημοαστή ἀπ' αὐτές είναι ή Παναγία τού Αγίου Σιξτού (Madonna Sixtina), πού τό πρωτότυπό της βρίσκεται στό Μουσείο τής Δρέσδης (Γερμανία). 'Ο Ραφαήλ είναι ἀρχηγός τής Ρωμαϊκῆς Σχολῆς και δη πιό γνήσιος ἀντίπροσωπος τής Ιταλικῆς Αναγεννήσεως.

Στά ίδια χρόνια και ή Βενετία είχε μεγάλους καλλιτέχνες και ίδιαίτερα ζωγράφους. 'Ο πιό δημοαστός ἀπό αὐτούς ήταν δ Τιτσιάνο (Titiano, 1477-1576), πού πέθανε σέ βαθιά γεράματα και δημιούργησε ἔνα πλήθος ἀπό εἰκόνες. Ζωγράφιζε συνήθως πάνω σέ τοιχους πολύ

Μιά Μαντόννα (Ραφαήλ)

Τό νόμισμα τού Κήνσου (Τιτσιάνο, Μουσείο Δρέσδης)

Οι Ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Μάρκος (Άλμπρεχτ Ντύρερ)

Στή Γερμανία οι σπουδαιότεροι καλλιτέχνες είναι ο "Άλμπρεχτ Ντύρερ (Albrecht Dürer, 1471-1528) καὶ ο Χόλμπαϊν (Holbein, 1497-1543)." Εργα τοῦ πρώτου είναι ἡ περιφημη χαλκογραφία **Μελαγχολία**, πού θεωρεῖται ἔνα ἀπό τὰ μέ πολύ βαθύ νόημα ἔργα τῆς Ἀναγεννήσεως. Ο δεύτερος διακρίθηκε ως προσωπογράφος. "Εργα του είναι: τό Περτραΐτο τοῦ Ἐράσμου, η **Μαδόνα τοῦ Δημάρχου Meyer**, πού ἀποτελεῖ ἔνα σύνολο πορτραίτων, κ.ἄ.

Στή Γαλλία οι ἀρχιτέκτονες ἔξακο-

πλατιές παραστάσεις, πού παρίσταναν σκηνές ἀπό τή μυθολογία ἡ ἀπό τήν Ἱερή Ἰστορία. Ἄλλα τά πρόσωπα αὐτὸν τῶν εἰκόνων ἦταν σύγχρονοι του, ὄνθρωποι, πού φοροῦν πολυτελέστατες στολές τῆς ἐποχῆς τους καὶ ξεχωρίζουν γιά τή φυσική τους ζωηρότητα καὶ χάρη. "Εργα του είναι: ὁ ἐνταφιασμός τοῦ Χριστοῦ, η **Μαδόνα τοῦ Οἴκου Pessaro**, ο **Οὐράνιος** καὶ ὁ **Ἐπίγειος Ἐρωτας**, τό **Νόμισμα τοῦ Κήνσου** κ.ἄ. Ο Τιτσιάνο διακρίθηκε καὶ ώς προσωπογράφος. Ξακουστές είναι οι εἰκόνες τῶν δύο ἀντίζηλων ἡγεμόνων τῆς ἐποχῆς του, τοῦ Καρόλου Ε' τῆς Γερμανίας καὶ τοῦ Φραγκίσκου Α' τῆς Γαλλίας.

"Ἄλλοι ἀξιόλογοι ζωγράφοι τῆς **Ἐνετικῆς Σχολῆς** ἦταν ἐπίσης ὁ **Βερονέζε** (Veronese) καὶ ὁ **Τιντορέττο** (Tintoretto).

Ἡ τέχνη ἔξω ἀπό τήν Ἰταλία

Ἡ Ἰταλία δέν ἦταν ἡ μόνη χώρα, στήν ὅποια ἄκμασαν οἱ Καλές Τέχνες. Τήν ἀκολούθησαν ἡ Γαλλία, ἡ Γερμανία καὶ οἱ Κάτω Χώρες. Ἰδίως στή Γαλλία καὶ στή Γερμανία, δημιουργήθηκαν σ' αὐτά τά χρόνια ἀξιόλογα ἔργα.

Διακοσμημένο πιάτο τοῦ Ιερού αἰώνα.

λούθησαν νά χτίζουν σύμφωνα μέ τό γοτθικό ρυθμό. Άλλα σιγά σιγά τεχνίτες άπό τήν Ιταλία είσηγαν τήν ιταλική τέχνη στή Γαλλία. Ο Γλύπτης Μιχαήλ Κολόμπ (Michel Colombe, 1431-1512) συνδυάζοντας τίς δύο τάσεις κατασκεύασε τό έπιτυμβιο μνημεῖο τοῦ Δούκα τῆς Βρετάνης, ἔνα άπό τά πιο χαριτωμένα ἔργα τῆς Αναγεννήσεως (Μητρόπολη Νάντης).

Ανάμεσα στοὺς ζωγράφους τῆς Αναγεννήσεως στήν Ισπανία σπουδαία θέση κατέχει ὁ Ἐλληνας ζωγράφος Κυριακός Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, γνωστός μέ τό ὄνομα El Greco 1545-1614). Από νωρίς ἔμαθε πολύ καλά τή βυζαντινή ζωγραφική καὶ στά εἰκοσι χρόνια του ἀφησε τήν πατρίδα του, τό Ἡράκλειο τῆς Κρήτης, καὶ πήγε στή Βενετία, διοῦ ἐργάστηκε κοντά στὸν Τιτσιάνο, πού ἦταν πιά γέρος. Εμεινε ἐπίσης καὶ στή Ρώμη καὶ ἀργότερα πήγε στήν Ισπανία καὶ ἐγκαταστάθηκε στό Το-

Ο «ἄιρον τὸν Σταυρὸν αὐτοῦ». (Θεοτοκόπουλος – Μουσείο Μαδρίτης)

Ο Πιλάτος «νίπτει τάς χεῖρας» του. (Χάνς Χόλμπαϊν – Μουσείο Βασιλείας)

Ο Ιησοῦς στό δρος τῶν ἐλαιῶν. (Θεοτοκόπουλος – Μουσείο Λίλλης)

λέδο. Έκει συνδέθηκε μέ ανθρώπους τῶν γραμμάτων, μέ στρατιωτικούς και ἐπιστήμονες, και ἔγινε γνωστός ώς περίφημος ζωγράφος. «Η ζωγραφική, ἔλεγε δ Γκρέκο, δέν είναι τεχνική, δηλαδή συνταγές και κανόνες, ἀλλά ἄθλος, ἔμπνευση, ἐνέργεια ἀπόλυτα προσωπική». Τό ἔργο του ἦταν πάρα πολύ πλούσιο. Ἀλλά γιά πολύν καιρό ἔμεινε ἄγνωστο ἡ περιφρονημένο. Σήμερα προκαλεῖ ἐνθουσιασμό, ἐνῷ οἱ πινακοθῆκες τῆς Εὐρώπης είναι γεμάτες ἀπό ἔργα τοῦ Θεοτοκόπουλου, πού θεωρεῖται πρόδρομος τοῦ **έξπρεσσιονισμοῦ** (expression = ἔκφραση) κι ἔνας ἀπό τοὺς μεγάλους ζωγράφους τοῦ κόσμου.

Τά ἔργα τοῦ Θεοτοκόπουλου, πού βρίσκονται στήν Ἐθνική μας Πινακοθήκη, είναι τά ἔξης: 1) δ **Χριστός «αἵρων τὸν Σταυρόν»**, 2) ἡ **Σταύρωση**, 3) δ **"Άγιος Φραγκίσκος τῆς Ἀσίζης καὶ 4) ἡ Συναυλία τῶν Ἀγγέλων**. Τό τελευταῖο ὑγοράστηκε στό Μόναχο στά 1931 ἀπό τὸν τότε Διευθυντή τῆς Ἐθνικῆς μας πινακοθήκης Ζαχαρία Παπαντωνίου 6.000.000 δραχμές. Ἡ τιμὴ αὐτῆ τότε θεωρήθηκε μεγάλη, μά σήμερα ἡ ἀξία του, καθώς και ὅλων τῶν ἔργων τοῦ Θεοτοκόπουλου, είναι ἀνυπολόγιστη.

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

Τά αϊτια

Η βαθιά συγκίνηση και ή ζωντανή πίστη, πού χαρακτήριζε τούς χριστιανούς τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, ἀπό καιρό είχαν ἀτονήσει κάπως και ή θρησκεία στὸ χριστιανικό κόσμο σέ πολλά θέματα είχε καταντήσει ξερός τύπος και μερικές φορές νεκρό γράμμα.

Η θρησκευτικότητα τῶν μεσαιωνικῶν τύπων ἡταν περισσότερο θρησκοληψία και δεισιδαιμονία. Ό μεσαιωνικός ἄνθρωπος ζοῦσε συνεχῶς κάτω ἀπό τὸ φόβο τοῦ Σατανᾶ και νόμιζε ὅτι ἀμαρτάνει σέ κάθε του βῆμα. Ή σπουδαιότερη φροντίδα του ἡταν πῶς νά ἀποφύγει τή φωτιά τῆς κολάσεως μέ τή θαυματουργή δύναμη τῶν εἰκόνων και τῶν ἱερῶν λειψάνων. Γ' αὐτό ἔκανε μακρινά ταξίδια και πήγαινε στους ἱερούς τόπους, γιά νά προσκυνήσει και νά ζητήσει τή συγχώρηση τῶν ἀμαρτιῶν του. Ο σπουδαιότερος τόπος προσκυνήματος τῶν πιστῶν ἡταν οἱ "Αγιοι τόποι. Άλλα, ἀπό τότε πού οἱ Τοῦρκοι κυρίεψαν τήν Παλαιστίνη, οἱ πιστοί ἀρχισαν νά πηγαίνουν και σ' ἄλλα μέρη, ίδιως στή Ρώμη, δην μέ τά περίφημα συγχωροχάρτια (indulgencia) ἔπαιρναν γραπτή ἀφεση τῶν ἀμαρτιῶν τους.

Άλλα στίς ἀρχές τῶν νέων χρόνων γιά διάφορους λόγους ἀφυπνίστηκε τό θρησκευτικό συναίσθημα στή Δύση, ίδιως στίς Γερμανικές χώρες. Τώρα ή κατάσταση τῆς ἐκκλησίας πολλούς ἀρχισε νά μή τους ίκανοποιεῖ. Οι πιό ἔξυπνοι μελετώντας τίς Γραφές ἐβλεπαν ὅτι ή ζωή τῶν Χριστιανῶν δέ συμφωνοῦσε μέ τή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ. Τή συνείδηση τῶν πιό αὐστηρῶν τή σκανδάλιζε ίδιαίτερα ή συμπεριφορά τῶν ἀνώτερων κληρικῶν, πού ζοῦσαν μέ πολυτέλεια σάν τούς κοσμι-

κούς άρχοντες. Ντύνονταν σάν τους ίπποτες και ἔπαιρναν μέρος στό κυνήγι και στόν πόλεμο. Ἀλλά υστερα ἀπό τή διάδοση τῆς παιδείας πολλοί ἀπ' αὐτούς μελετοῦσαν τούς ἀρχαίους συγγραφεῖς και ἐμπνεύστηκαν ἀπ' αὐτούς τήν ἀγάπη πρός τήν κοσμική ζωή, πού χαρακτηρίζει τήν ἑλληνική ἀρχαιότητα, ἐνώ ἀντίθετα στούς μεσαιωνικούς χρόνους κυριαρχοῦσε ἡ ἀσκητική τάση.

Ἐντύπωση προξενοῦσε ἐπίσης ἡ κατάσταση τοῦ κατώτερου Κλήρου. Δέν εἶχε μόνιμο εἰσόδημα, ἀλλά συντηροῦνταν ἀπό τήν ἐλεημοσύνη τῶν πιστῶν. Ζοῦσε μέσα στήν ἀμάθεια και στή φτώχεια, σάν τους φτωχούς χωρικούς, σύχναζε στά λαϊκά κέντρα, ἔπινε και χαρτόπαιζε.

Ἡ μεταρρύθμιση στή Γερμανία

Πολλοί σέ διαφορετικές ἐποχές είχαν αισθανθεῖ τήν ἀνάγκη γιά τήν ἀναμόρφωση τῆς ἐκκλησίας, δυσα δ Ἰωάννης Οὐνίκλιφ (Wycliffe, 1320-1384) στήν Ἀγγλία και δ Ἰωάννης Χούς (Huss, 1363-1415) στή Βοημία. Μά ἡ φωνή τους δέν ἔβρισκε πλατύτερη ἀπήχηση, ἐνώ δ Κλήρος, πού ἦταν πανίσχυρος ἀκόμη, κατάπνιγε τίς διαμαρτυρίες και μάλιστα πολλές φορές μέ ἄγριο τρόπο. Ἐτσι δ Χούς κάηκε ζωντανός μέ ἀπόφαση τῆς συνόδου τῆς Κωνσταντίας (1415).

Μά κατά τόν ΙΣΤ' αι. δ ἀναβρασμός ἔγινε πολύ πιό ζωηρός ἀπό πρίν. Τά πνεύματα ἦταν ἔξοργισμένα ἰδιαίτερα στή Γερμανία ἡ δοπία καταπιεζόταν περισσότερο ἀπό τίς καταχρήσεις τοῦ Κλήρου, γιατί ἡ γερμανική ἐκκλησία ὑπαγόταν ἀπευθείας στόν Πάπα. Γενικά σκανδάλιζαν τή συνείδηση τῶν περισσότερο ἀπλῶν και αὐστηρῶν κατοίκων τῆς γεωργικῆς τότε Γερμανίας οἱ θρησκευτικοί νεωτερισμοί τῶν δυτικῶν λαῶν, πού ἦταν περισσότερο ἀναπτυγμένοι.

Ο πάπας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Λέων δ Ι', ἐπειδή είχε ἀνάγκη ἀπό χρήματα, γιά νά ἀποτελείσει τό ναό τοῦ Ἀγίου Πέτρου τῆς Ρώμης, ἔδωσε τήν ἄδεια στόν ἀρχιεπίσκοπο τῆς Μαγεντίας νά ἐκδίδει ἐπί 8 χρόνια συγχωροχάρτια, ἀλλά μέ τή συμφωνία νά μοιραστοῦν τά ἔσοδα. Τό πούλημα τῶν συγχωροχαρτιῶν γινόταν μέ τρόπο σκανδαλώδη. Ο δομηνικανός καλόγερος Τέτζελ ὑποσχόταν ἀπεριόριστη ἄφεση τῶν ἀμαρτιῶν. Μποροῦσε κανείς μέ δρισμένο ἀντίτυπο νά ἔξαγοράσει δχι μόνο τίς δικές του ἀμαρτίες, ἀλλά και τῶν πεθαμένων συγγενῶν του. Μόλις ἀκουστεῖ ὁ ἥχος τῶν χρημάτων, ἔλεγε, ἡ ψυχὴ ἀναπηδάει πάνω ἀπό τό καθαρτήριο.

Ἀλλά τότε ξεσηκώθηκε ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς συγχωρήσεως τῶν ἀμαρτιῶν δ αὐγουστινιανός καλόγερος Μαρτίνος Λούθηρος (1483-1546), πού ἦταν ἱεροκήρυκας και καθηγητής τῆς Θεολογίας στό Πανεπιστήμιο τῆς Βιττεμβέργης. Ἐπιτέθηκε μέ τά κηρύγματά του ἐναντίον τοῦ Τέτζελ και σύμφωνα μέ τή συνήθεια τῆς ἐποχῆς ἐκείνης στίς 31 Ὁκτωβρίου τοῦ 1517 τοιχοκόλλησε στήν κεντρική πόρτα τῆς ἐκκλησίας τῶν ἀνακτόρων ἔνα ἔγγραφο μέ 95 θέσεις, δηλ. θέματα γιά συζήτηση, και προκαλοῦσε τόν Τέτζελ σέ δημόσια συζήτηση. Ἡ πράξη αὐτή τοῦ Λουθήρου είχε μεγάλη ἀπήχηση στή Γερμανία και γι' αὐτό δ χρόνος ἐκείνος θεωρεῖται ως ἀρχή τῆς Μεταρρυθμίσεως.

‘Η διδασκαλία τοῦ Λουθήρου

“Οπως δلοι οί ἐμπνευσμένοι ίδρυτές θρησκειῶν καὶ ἀναμορφωτές, ἔτσι καὶ ὁ Λούθηρος, δέν ἔδωσε δλοκληρωμένο καὶ δριστικό σύστημα τῶν γνωμῶν του. Οἱ βασικές ἀντιλήψεις τῆς διδασκαλίας του εἰναι ή Θεία χάρη καὶ ή ἐλεύθερη ἔρευνα.

‘Η σπουδαιότερη φροντίδα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του ἦταν πᾶς νά σώσουν τήν ψυχή τους. Πάνω στό πρόβλημα αὐτό δ Λούθηρος ἔδωσε ίκανοποιητική λύση διδάσκοντας πώς δ ἀνθρωπος δέ σώζεται μέ μερικά ἔργα, πού ἐπιβάλλει δ νόμος (μέ ἀσκήσεις, νηστεῖες, προσευχές, προσκυνήματα κ.τ.λ.), ἀλλά μέ τή θεϊκή χάρη. ‘Ο κάθε ἀνθρωπος, μπορεῖ νά σώσει τήν ψυχή του μέ τήν θερμή πίστη καὶ μέ τήν ἀπευθείας ἐπικοινωνία μέ τό Θεό, χωρίς νά μεσολαβήσουν οι ιερεῖς, οι ἐπίσκοποι ηδ Πάπας.

Τήν ἀληθινή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ τή βρίσκει κανείς μελετώντας δ ἵδιος ἀπευθείας τήν ‘Αγία Γραφή. ‘Η παράδοση, στήν δποία στηριζόταν ή Δυτική Ἐκκλησία, δέν ἔχει ἀξία, ἐφόσον δέ συμφωνεῖ μέ τήν ‘Αγία Γραφή. Αυτά εἰναι τά δυο γονιμότερα σημεία τῆς νέας διδασκαλίας, πού προξένησαν ἐντύπωση καὶ προσέλκυσαν ὀπαδούς.

Σύμφωνα μέ τό Λούθηρο τά μυστήρια εἰναι δύο, τό βάπτισμα καὶ ή Θεία εὐχαριστία. Τό δεύτερο εἰναι μία τελετή, κατά τήν δποία δέ γίνεται μετουσίωση, ἀλλά ἀπλῶς παρουσία τοῦ Θεοῦ. ‘Η λατρεία πρέπει νά γίνεται στή γλώσσα πού μιλιέται σέ κάθε τόπο καὶ δχι στή λατινική. Κέντρο της εἰναι τό κήρυγμα. Γι’ αὐτό ή προτεσταντική ἐκκλησία ἀντί γιά ιερεῖς ἔχει ιεροκήρυκες καὶ καταργεῖ τίς πανηγυρικές τελετές. Δέ δικαιολογοῦνται τά πρωτεία τοῦ Πάπα, ή προσκύνηση τῶν ‘Αγίων καὶ τῶν εἰκόνων τους ούτε τό νά μένουν ἀνύπαντροι οι ιερεῖς.

‘Οπως βλέπουμε λοιπόν, ή διδασκαλία τοῦ Λουθήρου δέν εἰναι ἔνα προϊόν ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, ἀλλά γέννημα μιᾶς ζωηρῆς θρησκευτικῆς συγκινήσεως. ‘Ο Λούθηρος θέλει νά ξαναφέρει τήν ‘Εκκλησία στήν παλιά της ἀπλότητα καὶ αὐστηρότητα. Μίλει μέ περιφρόνηση γιά τήν ἐπιστήμη καὶ ἀντιπαθεῖ τήν δρμή γιά ἔρευνα καὶ γιά μάθηση, πού χαρακτηρίζει τήν ἐποχή τῆς ‘Αναγεννήσεως. ‘Η Μεταρρύθμιση στρέφεται ἐναντίον τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων εἰδωλολατρῶν συγγραφέων καὶ τής χαρούμενης ἀντιλήψεως γιά τή ζωή, πού ήταν συνέπεια αὐτῆς τῆς μελέτης. Καὶ γ’ αὐτό είχε δίκιο δ “Ἐρασμος, δταν ἔλεγε πώς, δπου διαδίδεται δ λουθηρανισμός, ἐκεὶ καταστρέφονται οι ἐπιστήμες. Μόνον ἀπό μιὰ ἄποψη είχε γόνιμη ἐπίδραση ή Μεταρρύθμιση. Δίνοντας στόν ἀνθρωπο τήν ἐλεύθερία νά διαμορφώσει τήν πίστη του μελετώντας δ ἵδιος τήν ‘Αγία Γραφή, ἐνίσχυε τήν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου

‘Ο Λούθηρος (τοῦ Λουκᾶ Κράναχ, ‘Αουξ-μπουργκ)

καὶ τὸ θάρρος τῆς γνώμης του. Μά τά ἀποτελέσματα αὐτά φάνηκαν ἀργότερα.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθῆρου διαδόθηκε στή μέση καὶ στή βόρεια Γερμανία, στή Σουηδία καὶ στή Δανία, δύον τῇ δέχτηκαν οἱ ἡγεμόνες καὶ τὴν ἔκαμαν θρησκεία τοῦ κράτους τους.

Ἡ ἐξάπλωση τῆς Μεταρρυθμίσεως

Ἡ Μεταρρύθμιση βρήκε κατάλληλο ἔδαφος στή Γερμανία, δύον οἱ διανοούμενοι τῇ δέχτηκαν μέν ἐνθουσιασμό. Κυρίως δύμως πρόδοευσε ἐδῶ, γιατί τὴν ὑποστήριξαν οἱ μικροί ἡγεμόνες γιά πολιτικούς λόγους. Ἀλλά συνάντησαν καὶ μεγάλα ἐμπόδια καὶ ἰσχυρούς ἀντιπάλους, δηλαδὴ τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης.

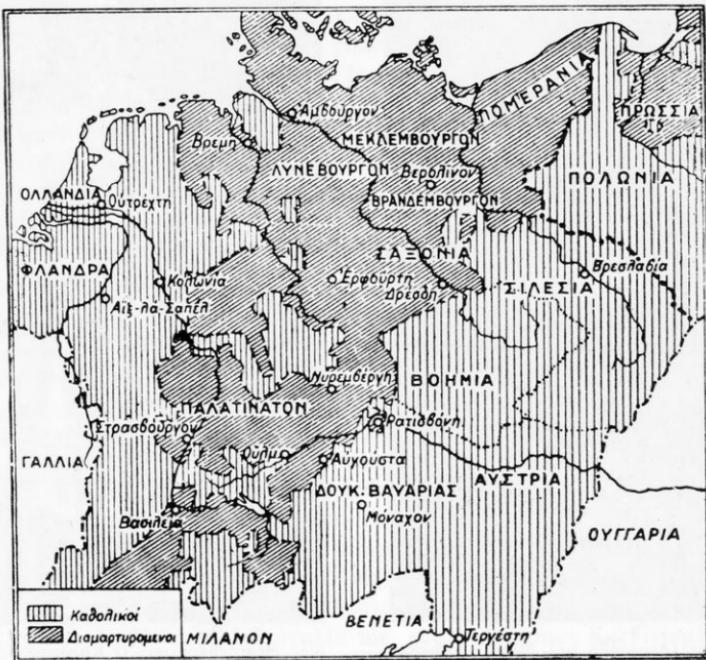
Δυό χρόνια ἀργότερα ἀπό τὴν ἐμφάνιση τοῦ Λουθῆρου (1519) ἀναγορευόταν αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας ὁ περίφημος Κάρολος ὁ Ε'. Αὐτός σχεδίαζε νά ταπεινώσει τοὺς μικροὺς ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας, νά συγκεντρώσει τὴν ἐξουσία στὰ χέρια του καὶ νά ἐπιβάλει τὴν ἀπόλυτη μοναρχία, σύμφωνα μὲ τὸ πρότυπο τῶν βασιλιάδων τῆς Γαλλίας. Γι' αὐτό ἀντιπαθοῦσε τὴν Μεταρρύθμιση, πού ἔφερε τὸ χωρισμό στή Γερμανία, ἡ δοπία ἡταν κιόλας χωρισμένη, καὶ ἀκόμη μποροῦσε αὐτή νά χρησιμεύσει ὡς στήριγμα στοὺς φεούδαρχες.

Ἐπίσης κι ὁ Πάπας ὁ στέρεα ἀπό κάποιους δισταγμούς κηρύχτηκε ἐναντίον τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ ἀφόρισε τὸ Λούθηρο. Ἀλλά ἐκεῖνος ἔκαψε τὴ βούλα τοῦ Πάπα μπροστά στὸν κόσμο καὶ μάλιστα μπροστά στὴν πύλη τῆς πόλεως, ἐνδ συνοδεύοταν ἀπό τοὺς μαθητές του καὶ πολὺν κόσμο (1520). Κι ὁ Αὐτοκράτορας κάλεσε τὸ Λούθηρο μπροστά στὸ μεγάλο συνέδριο τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων (=Διαιτα) στὴν πόλη Βόρμς (Worms, 1521) καὶ τὸν ὑποχρέωσε νά ἀποκηρύξει τὰ συγγράμματά του. "Οταν ἀρνήθηκε δὲ Λούθηρος, τότε τὸν κήρυξε ἐκτός νόμου καὶ ἔδωσε διαταγή νά καίνονται τὰ βιβλία του.

"Ετσι λοιπόν ὁ Λούθηρος καταδικάστηκε ἀπό τὸν Πάπα καὶ τὸν αὐτοκράτορα καὶ φαινόταν ὅτι διατρέχει τὸν πιό μεγάλο κίνδυνο, ἀλλά τὸν ἐσωσαν οἱ Γερμανοί ἡγεμόνες. Ὁ ἐκλέκτορας τῆς Σαξονίας τὸν ἔκρυψε ἐπί δύο χρόνια μέσα στὸ δάσος τῆς Θουριγκίας (Κεντρική Γερμανία), δύον μετάφρασε τὴν Ἀγία Γραφή στά γερμανικά, ἐνδ συγχρόνως διεύθυνε τὴν κίνηση ἐναντίον τοῦ καθολικισμοῦ.

Ὁ Αὐτοκράτορας ἥθελε νά χτυπήσει τὴ Μεταρρύθμιση, ἀλλά τὸν ἐμπόδισαν ὁ πόλεμος ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας Φραγκίσκου τοῦ Α' καὶ ὁ τουρκικός κίνδυνος. Σ' αὐτά τὰ χρόνια ἐμφανίστηκε μπροστά στή Βιέννη ὁ πανίσχυρος σουλτάνος τῶν Τούρκων Σουλεϊμάν ὁ Β', ὁ Μεγαλοπρεπής καὶ ὁ Αὐτοκράτορας είλε ἀνάγκη ἀπό τὴν ὑποστήριξη τῆς ἐνωμένης Γερμανίας (1529).

Στό μεταξύ ἡ Μεταρρύθμιση κέρδισε ἔδαφος καὶ ὀργανώθηκε σέ πολιτική κίνηση, πού στρεφόταν ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορα Καρόλου τοῦ Ε'. Πολλοί ἡγεμόνες τὴν εἰσήγαγαν στίς χώρες τους, πήραν τὰ ἐκκλησιαστικά κτήματα καὶ ἀνακήρυξαν τοὺς ἑαυτούς τους ἀρχηγούς τῆς ἐκκλησίας στά κράτη τους. "Ετσι δημιουρ-

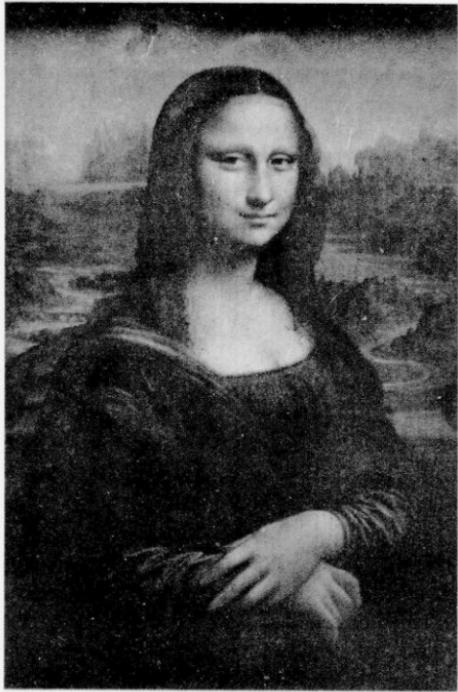

*Η Γερμανία υπέρα άπό τη θρησκευτική είρηνη της Αύγουστας.

γήθηκαν οι τοπικές έκκλησίες της Γερμανίας. "Οταν δώμας δ Αὐτοκράτορας ἐπιχείρησε νά περιορίσει τήν ἔξαπλωση τῆς Μεταρρυθμίσεως, οι λουθηρανοί κατάθεσαν γραπτή διαμαρτυρία και γ' αὐτό δονομάστηκαν Διαμαρτυρόμενοι (Protestantes), ἐνῶ οἱ ίδιοι δόνομάζαν τοὺς ἑαυτούς τους Εὐαγγελικούς (1529).

Τόν ἄλλο χρόνο (1530) στή Δίαιτα τῆς Αύγουστας (Augsburg) οι διαμαρτυρόμενοι ὑπόβαλαν γραπτή διμολογία πίστεως, πού δονομάστηκε **Αύγουσταία διμολογία** (Confessio augustana), και ήθελαν μέ αὐτή νά δείξουν δτι οι μεταρρυθμιστές δέν είναι αιρετικοί μέ σφαλερές θρησκευτικές ἀντιλήψεις, ἀλλά δτι θέλουν νά ξαναγυρίσουν στή γνήσια παράδοση τῆς ἔκκλησίας. Τήν διμολογία τήν είχε συντάξει δονομαστός Ἑλληνιστής, δ γνωστός μέ τό δόνομα **Φίλιππος Μελάγχθων** (1449-1560), πού τό ἔξελλήνισε σύμφωνα μέ τή σύνήθεια τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως και ἔγινε πολύτιμος συνεργάτης τοῦ Λουθήρου.

Οί θρησκευτικές φιλονίκιες πήραν μεγάλες διαστάσεις στή Γερμανία, οι ὅπαδοι τῶν δύο δογμάτων δργανώθηκαν κι δ ἐμφύλιος πόλεμος φαινόταν ἔτοιμος νά ἔσπασει. Τότε δ Κάρολος δ Ε', ἐπειδή ἔβλεπε δτι ήταν ἀδύνατο νά ἐπιβάλει τή θρησκευτική ἐνότητα, προτίμησε νά συμβιβαστεῖ μέ τούς διαμαρτυρόμενους ἡγε-

Τζιοκόντα (Λεονάρδο ντά Βίντσι) Μουσείο
Λούβρου, Παρίσι

Δομ. Θεοτοκόπουλου. "Ο Καρδινάλιος Γκου-
εβάρα, δ Μεγάλος Ιεροεξεταστής. Μητροπο-
λιτικό Μουσείο Ν. Υόρκης

Σγολή Αθηνῶν (Ραφαήλ, τοιχογραφία σε αϊθουσα του Βατικανού)

μόνες. "Ετσι ύπογράφτηκε ή Θρησκευτική Ειρήνη τῆς Αὐγούστας (1555), πού δριζε τά έξης: 1) Τά δύο δόγματα έχουν ίσα δικαιώματα, 2) οι ήγειμόνες έχουν τό δικαίωμα νά έπιβάλλουν τό δόγμα τους στους στούς υπηκόους τους (cujus regio, ejus religio) και 3) δσα έκκλησιαστικά κτήματα είχαν κατασχεθεῖ ὡς τά 1552 παραμένουν στους διαμαρτυρομένους. Μέ τη σύμβαση αυτή λοιπόν ἀποτράπηκε δ πόλεμος.

Η μεταρρύθμιση στήν Ἐλβετία καί στή Γαλλία

"Ο Ἐλβετός ιερέας Οὐλριχ Ζβίγγλιος (Zwingli, 1481-1531) πήρε κι αυτός ἀφορμή ἀπό τά συγχωροχάρτια καί σχεδόν ταυτόχρονα μέ τό Λούθηρο κήρυξε τή Μεταρρύθμιση στή Ζυρίχη (1519). Ή διδασκαλία του διαδόθηκε στή βόρεια καί δυτική Ἐλβετία, καθώς καί στή νότια Γερμανία, ἐνδή ή δρεινή Ἐλβετία ἔμεινε πι- στή στόν Πάπα.

"Ο Γάλλος μεταρρυθμιστής Ἰωάννης Καλβίνος (Calvin, 1509-1564) ἀπομακρύ- νεται περισσότερο ἀπό τό Λούθηρο. Στή Γαλλία δ λαός δέν ηθελε θρησκευτικούς νεωτερισμούς καί οί βασιλιάδες καταπολέμησαν σκληρά τήν αἵρεση, πού ἀπει- λοῦσε νά διασπάσει τήν ἐνότητα τοῦ κράτους. Παρ' δλα αυτά ή Μεταρρύθμιση βρήκε θερμούς ὀπαδούς σέ πολλά μέρη τῆς Γαλλίας, ίδιως στίς πόλεις, ἀνάμεσα στους μορφωμένους. Ο Καλβίνος καταγόταν ἀπό τή βόρεια Γαλλία, είχε πάρει ἀνθρωπιστική μόρφωση καί νέος ἀκόμη είχε υποστεῖ τήν ἐπίδραση τοῦ Λουθήρου. Ἐπειδή δμως κινδύνευε στή Γαλλία, ἔφυγε στή Γενεύη, δπου βρήκε κατάλληλο ἔδαφος, γιά νά διαδώσει τή διδασκαλία του, πού δνομάστηκε Καλβινισμός καί οί ὀπαδοί του Καλβινιστές.

"Ο Καλβίνος κατάργησε τόν Κλῆρο καί δρισε νά διοικοῦν τήν ἐκκλησία οί γέροι (πρεσβύτεροι) τῆς κοινότητας. Γι' αὐτό καί ή καλβινική ἐκκλησία δνομάζε- ται προβυτεριανή.

"Η Μεταρρύθμιση τοῦ Καλβίνου διαδόθηκε στίς νεολατινικές χώρες, ίδιως στή Γαλλία, δπου οί Καλβινιστές δνομάστηκαν Οὐγενότοι, στίς Κάτω Χώρες, στή Σκο- τία καί στήν Ἀγγλία.

Η μεταρρύθμιση στήν Ἀγγλία καί στή Σκοτία

Στήν Ἀγγλία, δπου τά πνεύματα ἀπό πολύν καιρό ήταν προετοιμασμένα γιά τή θρησκευτική μεταβολή, τή Μεταρρύθμιση τήν είσηγαγε δ δραστήριος καί ίδιόρ- ρυθμος βασιλιάς Ἐρρίκος ὁ Ή.

"Ο Ἐρρίκος ηθελε νά χωρίσει τή γυναίκα του Αίκατερίνη τῆς Ἀραγωνίας, τή θεία τοῦ Καρόλου Ε', γιά νά παντρευτεῖ μιά κυρία τῶν τιμῶν, τήν Ἀννα Μπόλεϋν (Boleyn). Ἐπειδή δμως ὁ Πάπας καθυστερούσε τήν υπόθεση, κήρυξε ἀνεξάρτητη τήν ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας καί τόν ἐαυτό του ἀρχηγό τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας (1534).

"Η θρησκευτική Μεταρρύθμιση στήν Ἀγγλία πέρασε πολλές περιπέτειες καί

πήρε όριστική μορφή στήν έποχή της περίφημης βασίλισσας Ἐλισάβετ, της θυγατέρας του Ἐρρίκου Η' και της Ἀννας Μπόλεϋν. Ο βασιλιάς ἀναγνωρίστηκε ἀρχηγός της ἐκκλησίας, διατηρήθηκαν οἱ ἐπίσκοποι καὶ καθιερώθηκε στή λειτουργία ἡ ἀγγλική γλώσσα, ἐνῶ ὡς πρός τά ἄλλα ἔγινε δεκτό τό καλβινικό δόγμα. Συγχρόνως δύως διατηρήθηκαν καὶ μερικοί τύποι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὅπως ὁ σταυρός, τό δργανο (=ένα ἐκκλησιαστικό μουσικό δργανο), ἡ στολὴ τῶν ιερέων κ.τ.λ. "Ετσι διαμορφώθηκε ἡ ἀγγλική Ἐπισκοπική Ἐκκλησία.

Ἡ Σκοτία εἰσήγαγε πιό ριζικές μεταρρυθμίσεις. Κατάργησε τούς ἐπισκόπους καὶ δὲλους τούς ἔξωτερικούς τύπους, πού θύμιζαν τήν καθολική ἐκκλησία. ቩ σκοτική ἐκκλησία διαμορφώθηκε σύμφωνα μέ τό πρότυπο τῆς καλβινικῆς (πρεσβυτεριανῆς) ἐκκλησίας τῆς Γενεύης.

Ἄπο τήν ἐπίσημη ἀγγλική καὶ σκοτική ἐκκλησία ἀποσχίστηκαν δύο δμάδες πιό αὐστηρῶν μεταρρυθμιστῶν, οἱ Πουριτανοί καὶ οἱ Ἀνεξάρτητοι, πού ἀπόρριπταν κάθε τελετή καὶ δέχονταν τήν ἴστοτητα ἀνάμεσα στούς πιστούς.

Ἡ Ἰρλανδία ἔμεινε καθολική κι ἔτσι κοντά στήν ἑθνική διαφορά της ἀπό τήν Ἀγγλία προστέθηκε τώρα καὶ ἡ θρησκευτική. (Οἱ Ἰρλανδοί εἶναι ἀπόγονοι τῶν παλιῶν Κελτῶν, ἐνῶ οἱ "Αγγλοί ἀνήκουν στή γερμανική φυλή τῶν Ἀγγλοσαξόνων, πού ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἀγγλία κατά τήν έποχή τῆς μεταναστεύσεως τῶν Γερμανῶν).

Ἡ ἀντιμεταρρύθμιση

Οἱ ἐπιθέσεις προκάλεσαν ἀντίδραση μέσα στήν καθολική ἐκκλησία, ἡ δοπία ὕστερα ἀπό λίγο ξεσκεψάθηκε, γιά νά καταπολεμήσει τήν αἴρεση. "Ετσι ἀπό τά μέσα του ΙΣΤ' αἰώνα ἄρχισε μία ζωηρή κίνηση μέσα στήν παπική ἐκκλησία, πού τήν δονομάζουν Ἀντιμεταρρύθμιση ἡ Καθολική Μεταρρύθμιση. Ὡς μέσα γιά τήν ἄμυνα καὶ τήν ἐπίθεση χρησιμοποιήθηκαν ἀπό τήν παπική Ἐκκλησία τά ἔξῆς:

α) Ἡ Σύνοδος τοῦ Τρίδεντο. Αὐτή συνεδρίασε στό Τρίδεντο σέ τρεῖς περιόδους ἀπό τό 1545-1563 καὶ διατύπωσε τό καθολικό δόγμα σ' ἔνα ἐνιαίο σύστημα καὶ σκόπιμα τόνισε τά σημεῖα ἐκεῖνα στά ὅποια διαφωνοῦσε ἡ καθολική ἐκκλησία μέ τή διαμαρτυρόμενη. Ἀναγνώρισε τόν Πάπα ἀνώτερο ἀπό τίς συνόδους καὶ ἐνέκρινε τό διωγμό τῶν αἵρετικῶν.

β) Τό τάγμα τῶν Ἰησουνιτῶν (Societas Jesu, 1540). Αὐτό τό ὕδρυσε ὁ Ἰσπανός Ἰγνάτιος Λούσόλα (Loyola) καὶ τό δργάνωσε μέ σύστημα στρατιωτικό. Ὁ Ἰησουνίτης εἶναι καλόγερος καὶ συγχρόνως στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας. Ἐκτός ἀπό τίς ἀρετές τοῦ καλόγερου, τήν πενία καὶ τήν παρθενία, πρέπει ἀκόμη νά ἔχει καὶ τήν ἀρετή τής ὑπακοῆς, τής τυφλῆς ὑπακοῆς πρός τούς ἀνωτέρους, τόν ἀρχηγό τοῦ τάγματος καὶ τόν Πάπα. Σκοπός τοῦ τάγματος ἦταν νά καταπολεμήσει τήν αἴρεση, ἀλλά εἶχε καταπληκτική ἀνάπτυξη. Προτοῦ νά συμπληρωθεῖ αἰώνας, οἱ Ἰησουνίτες εἶχαν ἀπλωθεῖ σ' ὅλη τήν Εὐρώπη. Καὶ, ἐπειδή κατάλαβαν ὅτι ἡ διαπαιδαγώγηση τής νεολαίας ἦταν ἰσχυρό ὅπλο, ἐπιδίωξαν καὶ κατόρθωσαν νά πάρουν στά

χέρια τους μεγάλο μέρος άπό την έκπαιδευση της Εύρωπης και μετάτρεψαν μοναστήρια σέ σχολεῖα Μέσης Έκπαιδεύσεως.

γ) **Η Ιερή Έξέταση** (Inquisitio). Αυτή δραγανώθηκε μέ πρότυπο τό ανώτατο δικαστήριο της Ισπανίας, πού τό είχαν χρησιμοποιήσει οι βασιλιάδες της, γιά νά καταπολεμήσουν τούς άνυπότακτους φεουδάρχες κι άργότερα γιά νά καταδιώξουν τούς άλλοθρησκους, δπως τούς Έβραιους, τούς Μωαμεθανούς, και άκόμη και τούς Διαμαρτυρομένους. Άποτελούνταν άπό έξι καρδινάλιους και είχε δικαίωμα γιά ζωή και γιά θάνατο στά θρησκευτικά ζητήματα. "Οσους άπομακρύνονταν άπό την δρθή πίστη, τούς καταδίκαζε νά καοῦν ζωντανοί πάνω στή φωτιά. Η άπανθρωπη αὐτή πράξη θεωρούνταν σάν ή πιό θεάρεστη, ἔργο πίστεως (actus fidei, ἀπ' δπου και ή Ισπανική λέξι autodafé) και ενεργετική γι' αυτόν πού καταδικαζόταν, γιατί μέ τό προσωρινό βασάνισμα άπαλλασσόταν άπό την αιλώνια καταδίκη. Η Ιερή έξέταση, άπαγόρευε νά τυπώνονται συγγράμματα χωρίς την έγκριση της και άκόμη νά διαβάζουν οι πιστοί δρισμένα βιβλία. Έτσι άπό αὐτό προήλθαν **οι πίνακες τῶν ἀπαγορευμένων βιβλίων** (Indices librorum proibitorum ή ἀπλῶς Index), δηλαδή πίνακες, στούς δποίους έγραφε και έξακολουθεί και σήμερα άκόμη νά γράφει ή Δυτική Έκκλησία τά άνεπιθύμητα γι' αυτήν συγγράμματα. Η Ιερή έξέταση έκαμε φρικτές ἀγριότητες και έμποδίσε τήν άνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου. (Ο Ισπανός ιερέας Λιορέντε γραμματέας της Ιερῆς Έξετάσεως άπό τό 1791-1808 ύπολογίζει, χωρίς δμως νά είναι σίγουρο δτι κάηκαν 31.912 και τιμωρήθηκαν αὐστηρά 291.450).

Έκτος άπό τά έξωτερικά αὐτά ἀμυντικά μέτρα δημιουργήθηκε μιά βαθύτερη μεταβολή στήν παπική ἐκκλησία. Άπο αντίδραση πρός τή Μεταρρύθμιση ἀφυπνίστηκε τό θρησκευτικό συναίσθημα. Κι αὐτό ἐκδηλώνεται ζωηρά ὑστερα άπό τή Μεταρρύθμιση στήν τέχνη και στή λογοτεχνία, στά ἔργα τῆς ζωγραφικῆς και τῆς γλυπτικῆς και ίδιαίτερα στό νέο, τό βαρύ κι ἐπιβλητικό ρυθμό τῶν ναῶν, πού λέγεται Μπαρόκ. Ακόμη ἐκδηλώνονται και στήν ἐκκλησιαστική μουσική και στήν ποίηση, πού ἀποκορύφωμά της είναι ή «Ἐλευθερωμένη Ιερουσαλήμ» τοῦ Τορκουάτο Τάσσο.

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ
Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

‘Η Γερμανική Αὐτοκρατορία – Κάρολος ο Ε’

‘Η Γερμανία κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους ήταν χωρισμένη σε πολλά μικρά κράτη, πού οι ήγειμόνες τους είχαν διάφορους τίτλους και ίδομάζονταν βασιλιάδες, δούκες, κόμητες κ.τ.λ.. Κατά τό I' αιώνα, δταν ἀρχισαν τίς ἐπιδρομές τους οι Ούγγροι, οι ήγειμόνες τῆς Γερμανίας αἰσθάνθηκαν τήν ἀνάγκη νά συνενωθοῦν κάτω ἀπό τήν ἔξουσία ἐνός κοινοῦ ἀρχηγοῦ, πού νά διευθύνει τίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις. Διάλεξαν λοιπόν ώς ἀνώτατο ἀρχηγό τῆς Γερμανίας τόν πολύ ἰσχυρό ήγειμόνα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τόν Ἐερίκο, τό δούκα τῆς Σαξονίας (919-936). Ἀπό τότε τά γερμανικά κράτη ἀποτέλεσαν μιά δμοσπονδία, πού δνομάστηκε **‘Αγία Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ έθνους**. Οι σπουδαιότεροι ἀπό τούς Γερμανούς ήγειμόνες, πού στήν ἀρχή ήταν ἐπτά και ἀργότερα δκτώ, δνομάζονταν **ἐκλέκτορες**. Αύτοί ἔβγαζαν ώς αὐτοκράτορα ἔναν ἀπό τούς ήγειμόνες τῆς Γερμανίας, συνήθως τόν ἰσχυρότερο, πού συγχρόνως ἔξακολουθοῦσε νά είναι και ήγειμόνας τῆς δικῆς του ἐπικράτειας. ‘Ως πρῶτος αὐτοκράτορας αὐτοῦ τοῦ δμοσπονδιακοῦ γερμανικοῦ κράτους στέφθηκε στή Ρώμη στά 962 μ.Χ. δ **‘Οθωνας Α’**, δ γιός τοῦ Ἐερίκου τῆς Σαξονίας.

‘Από τό τέλος τοῦ IΔ' αιώνα ἐπικράτησε ή συνήθεια νά ἐκλέγονται αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας πρίγκιπες ἀπό τήν **‘Αψβουργική βασιλική οίκογένεια (Habsburg)**. Οι **‘Αψβούργοι** ήταν ήγειμόνες τῆς Αὐστρίας και είχαν τόν τίτλο τοῦ **ἀρχιδούκα**. Ή ἀψβουργική βασιλική οίκογένεια ἀπόκτησε πολύ μεγάλη δύναμη στήν Εὐ-

ρώπη μέτευχημένους γάμους, γιατί τότε οἱ χῶρες θεωροῦνταν κτήματα τῶν ἡγεμόνων καὶ κληρονομοῦνταν ἡ δίνονταν ὡς πρόκα.

Κατά τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰώνα αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας ἐκλέχτηκε ὁ Μαξιμιλιανός ὁ Α' (1493-1519), πού παντρεύτηκε τὴν κληρονόμο τῆς Βουργουνδίας καὶ πῆρε ὡς πρόκα τὸ Ἀρτούνα (Artois), τίς Κάτω Χώρες, τὸ Λουξεμβούργο καὶ τὴν Ἐλεύθερη Κομητεία (Franche Comté). Πάντρεψε καὶ τὸ γιό του τὸ Φίλιππο μέτην Ἰωάννα τὴν τρελή, τῇ θυγατέρᾳ καὶ κληρονόμῳ τῶν βασιλιάδων τῆς Ἰσπανίας τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς Ἰσαβέλλας καὶ ἔτσι κατόρθωσε νά συμπεριλάβει στὸν Ἀψβουργικό οἶκο τὴν Ἰσπανία μαζί μὲ τίς ἀποκίες τῆς στή νότια Ἰταλία καὶ κυρίως στὴν Ἀμερική. «Ἐνα λατινικό ἐπίγραμμα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἔλεγε: «*Bella gerant alii, tu, felix Austria, nube (=ἄς κάνουν πολέμους οἱ ἄλλοι· ἔσθ, εὐτυχισμένη Αὐστρία, νά παντρεύεσαι)*». Ἀπό τὸ γάμο αὐτὸ γεννήθηκε στά 1500 ὁ Κάρολος, πού, ὅταν πέθανε ὁ πατέρας του καὶ τρελάθηκε ἡ μάνα του, ἔγινε βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας μέ τό ὄνομα Κάρολος Α'. Ὡς ἀντιβασιλιά είχε τὸν παππού του Φερδινάνδο, ἀλλά ὅστερα ἀπό τὸ θάνατό του (1516) ἀνάλαβε προσωπικά ὁ ἕδιος τῇ βασιλείᾳ σέ ηλικία 16 χρονῶν. Καί, ὅταν στά 1519 πεθαίνει καὶ ὁ Ἀψβουργός παππούς του Μαξιμιλιανός, ἐκλέγεται ἀπό τοὺς ἐκλέκτορες καὶ ὡς αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας μέ τό ὄνομα Κάρολος Ε' (Quintus).

Ο Κάρολος Ε' (1519-1556) είναι ἀπό τοὺς πιό ἀξιόλογους ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης. Ἡ δύναμή του ἦταν μεγάλη καὶ οἱ κτήσεις του ἀπέραντες. Ὡς βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας ἦταν κύριος τῆς Ἰσπανίας μέ τίς ἀπέραντες ἀποκίες τῆς στήν Ἀμερική, καθώς καὶ τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σικελίας, καὶ ἀκόμη καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ τῆς Ἐλεύθερης Κομητείας. Ὡς ἀρχιδούκας πάλι τῆς Αὐστρίας κατεῖχε τίς κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ συγχρόνως ἦταν καὶ αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας. Γι' αὐτό δίκαια ἔλεγαν δτι ὁ ἥλιος δέ δύει στό κράτος του.

Τό σνειρο τοῦ Καρόλου ἦταν νά κάμει τὴν Ἰσπανία κοσμοκράτειρα καὶ ἀκόμη νά συντρίψει τὴν ἀντίσταση τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας καὶ νά καταπνίξει τή θρησκευτική μεταρρύθμιση. Ἀλλά τὰ σχέδιά του ἀντισύχησαν τοὺς Γερμανούς ἡγεμόνες. Γι' αὐτό ἀπό τή μιά μπλέχτηκε σ' ἓνα μακροχρόνιο πόλεμο μέ τό βασιλιά τῆς Γαλλίας, ἐνῷ ἀπό τήν ἄλλη ἡ θρησκευτική πολιτική του προκάλεσε πολλές ἐσωτερικές ταραχές στή Γερμανία.

Περίφημη ἦταν ἡ ἀντιζηλία τοῦ Καρόλου τοῦ Ε' καὶ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας Φραγκίσκου

‘Ο Κάρολος ὁ Ε' (Τιτσιάνο – Μαδρίτη, Μουσεῖο Πράντο).

Α'. Οι δύο ήγεμόνες μπλέχτηκαν σ' ἔνα μακροχρόνιο πόλεμο, πού τόν συνέχισαν οἱ διάδοχοί τους. Ἔτσι ἄρχισε ἡ πάλη ἀνάμεσυ στοὺς βασιλιάδες τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀψβουργικῆς βασιλικῆς οἰκογένειας, πού ἐπρόκειτο νά κρατήσει πολλά χρόνια καὶ νά ἀναστατώσει τήν Εὐρώπη.

Ἀφορμή στή σύγκρουση ἔδωσε τό Μεδιόλανο (Μιλάνο) καὶ ἡ Ἐλεύθερη Κομητεία, πού ἦταν γερμανικά φέουδα, ἀλλά τά εἶχαν κατακτήσει οἱ Γάλλοι. Ὁ Κάρολος ἄρχισε τόν πόλεμο ἔχοντας ὡς σύμμαχο τό βασιλιά τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκο τόν Η'. Ἡ προσπάθειά του νά εἰσβάλει στή νότια Γαλλία ἀπότυχε, ἀλλά δ ἵπποτικός στρατός τῶν Γάλλων συντρίψτηκε κοντά στήν Παβία στή βόρεια Ἰταλία καὶ δ ὄφραγκίσκος πιάστηκε αἰχμάλωτος (1525) πολεμώντας ἐπικεφαλῆς τῶν Γάλλων ἵπποτῶν. Ἀλλά ὑστερα ἀπό λίγο τόν ἄφησαν ἐλεύθερο, ἀφοῦ πρότα δρκίστηκε πώς δέν ἔχει ἀξιώσεις στίς παραπάνω χώρες.

Πολύ μεγάλη ἐντύπωση προκάλεσε στήν Εὐρώπη ἡ συμμαχία τοῦ Φραγκίσκου τοῦ Α' μέ τό σουλτάνο τῆς Κωνσταντινούπολεως, Σουλεϊμάν τό Μεγαλοπρεπή. Ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας, δταν βρισκόταν στήν αἰχμαλωσία, ζήτησε μέ γράμμα του βοήθεια ἀπό τό Σουλτάνο. Τότε λοιπόν δ Σουλεϊμάν, πού εἶχε κυριέψει τήν Οὐγγαρία, ἔκαμε ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Βιέννης, καὶ τήν πολιόρκησε. Συγχρόνως δ πειρατικός στόλος τῆς Ἀφρικής μέ ἐπικεφαλῆς τό Χαῖρεντίν Βαρβαρόσσα ρήμαξε τή Μεσόγειο καὶ ἀπειλούσε τά παράλια τῆς Ἰταλίας.

Τότε φάνηκε πώς ἡ Χριστιανική Εὐρώπη ἀπειλούνταν σοβαρά ἀπό τόν Τουρκικό κίνδυνο, ἀλλά μπροστά στήν ἀποφασιστικότητα τῆς ἐνωμένης Γερμανίας δ Σουλεϊμάν ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει. Ἔτσι ὁ Κάρολος, ἀφοῦ ἀπαλλάχτηκε ἀπό τήν ἀπειλή τοῦ Σουλτάνου, χτύπησε τήν Τύνιδα, πού ἦταν κέντρο τῶν Ἀλγερίνων πειρατῶν καὶ βάση τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Χαῖρεντίν Βαρβαρόσσα. Ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν ἀπίστων καὶ ἐπικίνδυνων πειρατῶν εἶχε χαρακτήρα σταυροφορίας, στήν δοπία πήραν μέρος κυρίως οἱ Ἰσπανοί ἀλλά καὶ Ἰταλοί καὶ Γερμανοί (1535). Τότε οἱ διάφοροι αἰχμάλωτοι, πού τούς κρατούσαν μέσα στήν πόλη, ἐπαναστάτησαν καὶ ἐπιτέθηκαν ἀπό πίσω ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν καὶ ἔτσι βοήθησαν τόν Κάρολο νά κυριεύσει τό φρούριο.

Ἀλλά δ Κάρολος κανένα ἀπό τά μεγάλα σχέδιά του δέν κατόρθωσε νά πραγματοποιήσει. Τόν ἐπιασε μελαγχολία καὶ ἀποσύρθηκε ἀπό τήν ἔξουσία, ἀλλά πρωτύτερα μοίρασε τό κράτος του στόν ἀδελφό του Φερδινάνδο καὶ τό γιό του Φίλιππο. Ὁ πρότος πήρε τό ἀρχιδουκάτο τῆς Αὐστρίας καὶ τόν τίτλο τοῦ αὐτοκράτορα, ἐνώ δ δεύτερος ἔγινε βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας (1556) δ ὁ Φίλιππος Β'.

Ωστόσο δ Κάρολος συνέχισε νά κυβερνᾶ ἀπό τά παρασκήνια δς τό θάνατό του (1558). ᩩ προσπάθεια γιά μία ἑνιαία Γερμανική Αὐτοκρατορία εἶχε ἀποτύχει, γιατί τό κράτος τῶν Ἀψβουργων ἦταν μία μοναρχία μεσαιωνικοῦ τύπου, πού δέ στηριζόταν στήν ἀρχή τῶν Ἐθνοτήτων, δ όποια ἀπ' αὐτά τά χρόνια ἄρχισε νά γίνεται συνειδητή στήν Εὐρώπη.

Ἡ Γαλλία

Ἡ Γαλλία εἶχε τό πλεονέκτημα νά κατοικεῖται ἀπό δμοιογενή πληθυσμό. ᩩ

βασιλική οίκογένειά της δέ διακόπηκε, άλλα έδωσε μία σειρά άπό πολύ ικανούς βασιλιάδες και έτσι στή Γαλλία δέν έξασθένησε ή κεντρική έξουσία, δπως έγινε στή Γερμανία και στήν Ιταλία. Αντίθετα, ή χώρα συνεχώς συσπειρωνόταν δύο και πιο πολύ γύρω άπό τό βασιλικό οίκο.

Έξαιρετικά γεγονότα ένισχυσαν τή βασιλική έξουσία κατά τό τέλος τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων και նστερα άπό τόν τερματισμό τοῦ Ἐκατονταετοῦ πολέμου ἀνάμεσα στοὺς Γάλλους και τοὺς "Ἀγγλους (1337-1453). Στόν πόλεμο αὐτό διακρίθηκε ή Γαλλίδα ήρωίδα Jeanne d'Arc, πού նστερα άπό τό διώξιμο τῶν "Ἀγγλων κατακτητῶν άπό τή Γαλλία նστεψε και πάλι βασιλιά στή Ρέμης τόν Κάρολο Ζ'. Ό Κάρολος, στηριγμένος στά καλά δργανωμένα οίκονομικά τοῦ κράτους, πρώτος ἀνάμεσα στοὺς εὐνωπάίους ήγεμόνες δημιούργησε στρατό και μέ συμφωνία ἀπαλλάχτηκε άπό τίς ἐπεμβάσεις τοῦ Πάπα.

Τήν προσπάθειά του τήν συνέχισε ὁ γιός του **Λουδοβίκος δ ΙΑ'** (1461-1483), πού ήταν ἔξυπνος και σκληρός σάν τόν πατέρα του. Πολέμησε ἐναντίον τῶν ίσχυρῶν φεουδαρχῶν τῆς χώρας του, ἀπό τούς δόποιους ἔξοντωσε πολλούς και συνένωσε τίς κτήσεις τους μέ τίς κτήσεις τοῦ στέμματος. Ταυτόχρονα βοήθησε νά ἀναπτυχθοῦν οἱ πόλεις, τό ἐμπόριο και ή βιομηχανία και διπλασίασε τά είσοδήματα τοῦ κράτους μέ φροντισμένη διαχείριση τῶν οίκονομικῶν.

Τό Λουδοβίκο τόν ΙΑ' τόν διαδέχτηκαν οἱ βασιλιάδες **Κάρολος δ Η'** (1483-1498) και **Λουδοβίκος δ ΙΒ'** (1498-1515), πού στηριγμένοι στήν οίκονομική και στρατιωτική δύναμη τῆς χώρας στράφηκαν σέ ἔξωτερικές κατακτήσεις, ίδιως στήν Ιταλία. Οἱ ιταλικοί πόλεμοι κράτησαν 65 χρόνια (1494-1559) και σπατάλησαν ἄσκοπα τή δύναμη τῆς χώρας.

Ο **Φραγκίσκος δ Α'** (1515-1547), πού διαδέχτηκε τό Λουδοβίκο τό ΙΑ', ήταν ξακουστός και φιλόδοξος βασιλιάς. Ή προσπάθειά του νά διατηρήσει τήν Ιταλία τόν ἔσφερε σέ σκληρό ἀνταγωνισμό μέ τόν Κάρολο τόν Ε', δπως εἶπαμε παραπάνω. Ή βασιλεία του είλε συμπέσει μέ τά χρόνια τῆς Ἀναγεννήσεως στή Γαλλία και τήν ύποστήριξε μέ τήν ίδρυση τοῦ Collège de France (1530), πού έδωσε μεγάλη ὅθηση στήν ἀνθρωπιστική κίνηση στή Γαλλία. Άρχηγός τῆς κινήσεως αὐτῆς ήταν δ γραμματέας τοῦ βασιλιά και ἐμψυχωτής τῶν κλασικῶν σπουδῶν **Γουλιέλμος Μπυντέ** (Guillaume Budé, 1468-1540), πού δονομάστηκε "Ἐρασμος τῆς Γαλλίας. Τόν Φραγκίσκο Α' τόν διαδέχθηκε ὁ γιός του **Ἐρρίκος Β'**, πού συνέχισε τούς πολέμους τοῦ πατέρα του μέ μεγαλύτερη ἐπιτυχία. Προσάρτησε τή Βρετάνη, τό

'Ο Φραγκίσκος Α' (Παρίσι, Μουσείο Λούβρου)

Καλαι καὶ τίς πόλεις Μέτς, Τούλ καὶ Βερντέν καὶ ἔτσι ἔδωσε συνοχή στή Γαλλία. Παραιτήθηκε ὅμως ἀπό τίς διεκδικήσεις του στήν Ιταλία μέ τή συνθήκη τοῦ 1559, πού τήν ὑπόγραψε μέ τόν Φερδινάνδο Α', τόν ἀδελφό καὶ διάδοχο τοῦ Καρόλου τοῦ Ε'.

Ισπανία

Προέλευση

Οἱ πιό παλιοὶ κάτοικοι τῆς Ισπανίας ἦταν οἱ Ἰβηρες, πού ἐκλατινίστηκαν κατά τή διάρκεια τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Κατά τή μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν ἡ χώρα κατακτήθηκε ἀπό τούς Βησιγότθους, πού μέ τόν καιρό ἀφομοώθηκαν ἀπό τούς παλιούς της κατοίκους. Τόν Η' αἰώνα μ.Χ. ἥρθαν οἱ Ἀραβες, πού νίκησαν τούς Βησιγότθους καὶ πῆραν τά πιό εὐφορα μέρη τῆς χώρας. Τότε οἱ Χριστιανοί περιορίστηκαν στά δρεινά μέρη, δπου ἴδρυσαν μικρά κράτη, καὶ ἔχοντας ὡς ἀρχηγούς γενναίους πολεμιστές πολεμοῦσαν συνεχῶς ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἡ τῶν Μαύρων (Maures), δπως τούς ὄνδραζαν. Οἱ Χαλίφης τῶν Ἀράβων είχε πρωτεύουσα τήν Κορδούη. Οἱ Μουσουλμάνοι εἰσήγαγαν στήν Ισπανία τόν ἀνατολικό πολιτισμό, καλλιεργοῦσαν μέ ἐπιμέλεια τή γῆ καὶ είχαν ἐξαιρετικό σύστημα γιά τήν θρευση. Καλλιέργησαν τά γράμματα καὶ τίς ἐπιστῆμες σέ ἀξιόλογο βαθμό καὶ ἔχτισαν ἐξαιρετικές οἰκοδομές, δπως είναι τά ἀνάκτορα τῆς Ἀλάμπρας στή Γρανάδα.

Τόν ΙΑ' αἰώνα διαλύθηκε τό χαλιφάτο τῆς Κορδούης καὶ δημιουργήθηκαν ἀπό αὐτό μικρά μουσουλμανικά κράτη, πού πολεμοῦσαν μεταξύ τους. Οἱ χριστιανοί ἡγεμόνες τό ἐκμεταλλεύτηκαν αὐτό καὶ ἐπέκτειναν τίς κτήσεις τους πρός τά νότια.

Ἐνωση τῆς Ισπανίας

Γύρω στά τέλη τοῦ ΙΕ' αἰώνα ἐνώθηκαν τά δύο σπουδαιότερα χριστιανικά κράτη τῆς Καστίλλης καὶ τῆς Ἀραγωνίας, δπαν διάδοχος τῆς Ἀραγωνίας Φερδινάνδος πήρε γυναίκα του τή θυγατέρα τοῦ βασιλιὰ τῆς Καστίλης Ἰσαβέλλα.

Ο Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα ἀρχισαν τόν πόλεμο ἐναντίον τῶν Ἀράβων καὶ στά 1492 κυρίεψαν τήν πρωτεύουσά τους τή Γρανάδα. Ετσι ἐλήξε ἡ ἀραβική κυριαρχία στήν Ισπανία καὶ θεωρήθηκε αὐτό ὡς μεγάλο καὶ πολύ σπουδαῖο γεγονός γιά τή χριστιανική Εὐρώπη. Ο Πάπας δόνόμασε τό Φερδινάνδο Καθολικό καὶ ἡ Ισπανία ἐνώθηκε σέ ἔνα κράτος κάτω ἀπό τό σκῆπτρο τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς Ἰσαβέλλας.

Ο Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα ἔγιναν ἀπόλυτοι κύριοι στό κράτος τους καὶ ἔκαμαν ἀπεριόριστη τήν ἔχουσία τους. Στηρίχηκαν στήν ἀστική τάξη, πού ἀναπτυσσόταν τότε, καὶ σύντριψαν τούς εὐγενεῖς. Γιά τό σκοπό αὐτό ἴδρυσαν τό περιφημο δικαστήριο τῆς Ἱερῆς Ἐξετάσεως, πού καταδίωξε τούς ἀνυπότακτους φεουδάρχες.

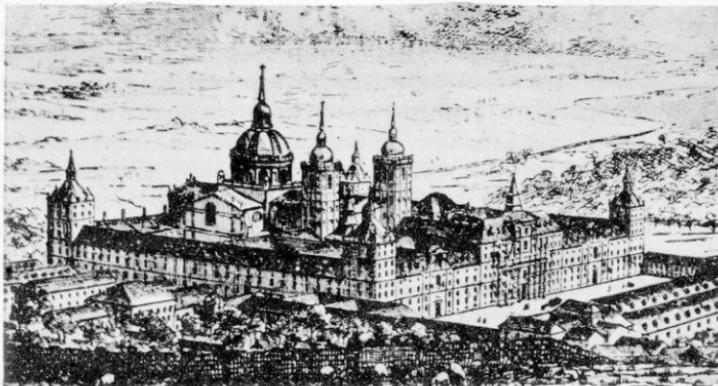
Στίς ἀρχές τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα ὁ Φερδινάνδος κυρίεψε τό κράτος τῆς Νεαπόλεως,

ενδή ή Σικελία και ή Σαρδηνία άνηκαν από τό ΙΙ' αιώνα στή βασιλική οίκογένεια της 'Αραγωνίας και ό Κολόμβος είχε άνακαλύψει τήν 'Αμερική. Τότε φάνηκε διτή άνοιγεται λαμπρό μέλλον γιά τήν 'Ισπανία, που έφτασε σέ πολύ μεγάλη λαμπρότητα και δύναμη στήν έποχή του **Καρόλου Α'**, διοποίος ήταν έγγονός τοῦ Φερδινάνδου και τής 'Ισαβέλλας. 'Ο Κάρολος έγινε αυτοκράτορας τής Γερμανίας ως Κάρολος Ε' και χρησιμοποίησε τή μοναδική στήν ιστορία δύναμή του, γιά νά κάμει τήν 'Ισπανία κοσμοκράτειρα.

Παρακμή τής 'Ισπανίας

"Υστερα από τή διανομή τοῦ κράτους από τόν Κάρολο Ε' στό θρόνο τής 'Ισπανίας άνεβηκε δι γιός του **Φίλιππος Β'** (1556-1598), και έγινε δι πλουσιότερος και ίσχυρότερος ήγεμόνας τής Ευρώπης. 'Εκτός από τήν 'Ισπανία έξουσίαζε και τίς Κάτω Χώρες (Βέλγιο και 'Ολλανδία), τό βασίλειο τής Νεαπόλεως, τή Σικελία και τό Μεδιόλανο και άκομη είχε άπεραντες χώρες στήν 'Αμερική. 'Επίσης είχε άφθονα είσοδήματα, στρατο και στόλο ίσχυρό.

'Ο Φίλιππος μεταχειρίστηκε μέ τρόπο κακό τή δύναμή του και διδήγησε τό κράτος του στήν καταστροφή. 'Ηταν προσκολλημένος στό καθολικό δόγμα σάν τόν πατέρα του και νόμιζε διτή κάνει θεάρεστη πράξη μέ τό νά καταδιώκει «τήν αίρεση» τῶν Διαμαρτυρομένων. 'Ηταν ψυχρός και δυσκολοπλησίαστος, πάρα πολύ έργατικός σάν τόν πατέρα του, άλλα άργος στήν έργασία και στή σκέψη. "Εζησε μιά άπομονωμένη ζωή στά ξακουστά άνάκτορα τοῦ **Έσκουριαλ** (Escorial, κοντά στή Μαδρίτη). Αύτό ήταν ένα συγκρότημα οίκοδομών και περιλάμβανε έκτος από τά άνάκτορα έκκλησία, μοναστήρια, πάνθεο και βιβλιοθήκη μέ πολλά σπάνια βιβλία και χειρόγραφα.

Τά άνάκτορα τοῦ 'Έσκουριαλ

‘Ο Φίλιππος ἔγινε ύπερασπιστής τοῦ καθολικισμοῦ. ‘Υποστήριξε τούς καθολικούς τῆς Γαλλίας, μέ σκοπό νά ἀνεβάσει στό θρόνο της Ἰσπανό πρίγκηπα. Παντρεύτηκε τή βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας Μαρία Τυδόρ, τήν Καθολική, γιά νά ἔσουσιει καὶ τήν Ἀγγλία. Μά καὶ οἱ δύο σκοποί του ἀπότυχαν.

Ἐπιχείρησε νά ξεριζώσει τή Μεταρρύθμιση ἀπό τίς Κάτω Χῶρες καὶ νά τίς κυβερνήσει ἀπολυταρχικά, ἀλλά μπλέχτηκε σ’ ἔνα μακροχρόνιο καὶ σκληρὸ ἄγωνα, πού ἔξαντλησε τίς δυνάμεις τῆς Ἰσπανίας. Χρησιμοποίησε βίαια μέσα καὶ δ στρατηγός του, δ κόμης **Άλβα**, ἔγινε περιβόητος γιά τίς ἀγριότητές του. Στό τέλος ή Ὁλλανδία μέ σκληρό καὶ μακροχρόνιο ἄγωνα 70 περίπου χρόνων κατόρθωσε νά ἀποκτήσει τήν ἀνεξαρτησία της (1581). Τότε ἐπτά βόρειες ἐπαρχίες της ἀποτέλεσαν τήν **Ἐνωση τῆς Οὐτρεζ** καὶ διακήρυξαν τήν ἀνεξαρτησία τους ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ Φιλίππου Β’ ὡς τά 1648, δόποτε ἀναγνωρίστηκε αὐτή μέ τή συνθήκη τῆς Βεστφαλίας.

Κατάληξε σέ μεγάλη καταστροφή ἡ προσπάθεια τοῦ Φιλίππου νά τιμωρήσει τή μισητή βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας Ἐλισάβετ, πού ἀντιτάχτηκε στά σχέδιά του γιά τήν ἀποκατάσταση τοῦ καθολικισμοῦ στήν Ἀγγλία. Ὁ ισπανικός στόλος, ἡ περιφημη **ἀνίκητη ἀρμάδα** (*invincibile armada*), πού ἀποτελούνταν ἀπό 130 πλοῖα μέ 20 χιλ. στρατιώτες μέσα, ἐνῷ ἐπρόκειτο νά παραλάβει ἄλλες 30 χιλ. στρατό ἀπό τή βελγική ἀκτή, γιά νά κάμει ἀπόβαση στήν Ἀγγλία, κάτω ἀπό κακή διοίκηση διασκορπίστηκε ἔξαιτίας τῆς τρικυμίας· καὶ οἱ “Ἀγγλοι μέ τά μικρά εὐκίνητα πλοῖα τους καὶ τά πυρπολικά τους συμπλήρωσαν τήν καταστροφή (1588).

Τό μόνο πού πέτυχε δ Φίλιππος ἥταν νά πραγματοποιήσει τόν πόθο τῆς Ἰσπανίας νά ὑποτάξει τήν Πορτογαλία (1580), πού ἔμεινε 60 χρόνια κάτω ἀπό τήν ισπανική κυριαρχία. Ἐπίσης πήρε σημαντικό μέρος στό συνασπισμό ἐναντίον τῆς Τουρκίας, πού είχε ώς ἀποτέλεσμα νά καταστραφεῖ δ τουρκικός στόλος κοντά στή Ναύπακτο (Ναυμαχία Lepanto, 1571).

Ο Φίλιππος δδήγησε τήν Ἰσπανία στήν καταστροφή, γιατί οἱ μακροχρόνιοι καὶ ἀσκοποί πόλεμοι του ἔξαντλησαν τούς πόρους της. Στήν ἐποχή τῶν διαιδόχων του, τοῦ **Φιλίππου Γ’ καὶ τοῦ Φιλίππου Δ’**, συνεχίστηκε ἡ παρακμή, γιατί οἱ Ισπανοί είχαν συνθήσει στόν πλοῦτο, πού χωρίς κόπο είσαγόταν στή χώρα τους ἀπό τίς ἀποικίες, καὶ γ’ αὐτό ἀπόφευγαν τή δουλειά. Ἡ γῆ καλλιεργούνταν ἀσχημα ἡ μᾶλλον ἔμενε ἀκαλλιέργητη, συγχρόνως ὅμως τό μίσος τῶν Ἰσπανῶν ἐναντίον τῶν ἄλλων θρησκειῶν ἔδιωξε ἀπό τή χώρα τούς ἐργατικούς ἀπογόνους τῶν Μαύρων, πού ἥταν καλοί γεωργοί καὶ τεχνίτες. Ο κλῆρος κυριάρχησε στήν Ἰσπανία. Σύμβουλοι τοῦ βασιλιᾶ, ὑπουργοί, διοικητές ἐπαρχιῶν ἥταν συνήθως κληρικοί καὶ γύρω στά 1700 ἡ μισή γῆ ἀνήκε στόν Κλῆρο καὶ στά μοναστήρια.

Ἡ Ἀγγλία

Τό ισχυρό καὶ δραστήριο ἀγγλικό ἔθνος προηλθε ἀπό τήν ἀνάμιξη τῶν παλαιῶν κατοίκων τῆς Μ. Βρετανίας, τῶν Βρετανῶν, πού κατάγονται ἀπό τόν κελτικό κλάδο τῆς ἴνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς, μέ μιάν δρμητική γερμανική φυλή, τούς Ἀγ-

γλοσάζοντες, που κατά τά μέσα του Ε' αιώνα μ.Χ. μετανάστευσαν άπό τη Βόρεια Γερμανία στή Μ. Βρετανία και ίδρυσαν έκει διάφορα κράτη.

Κατά τίς ἀρχές τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων πιά οἱ "Ἀγγλοι ήταν ἀρκετά ἀναπτυγμένοι. Ἀργότερα δέχτηκαν ἀπό τούς Γάλλους ἴσχυρή ἐπιδραση, ὅταν οἱ δοῦκες τῆς Νορμανδίας ἔγιναν βασιλιάδες τῆς Ἀγγλίας – Γουλιέλμος ὁ Κατακτητής 1066 μ.Χ.

– Καὶ στήν Ἀγγλίᾳ ἐπικράτησε τό φεουδαρχικό σύστημα, ἀλλά η βασιλεία διατηρήθηκε πάντοτε ἴσχυρή, γιατί η ἀριστοκρατία ποτέ δέν κυριάρχησε στή χώρα και οἱ κόμητες ἦταν ὑπάλληλοι τοῦ βασιλιά.

Ἄλλα τό ίδιαίτερο χαρακτηριστικό τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος είναι ὅτι δίπλα στή βασιλική ἔξουσία ἀναπτύχθηκε τό Κοινοβούλιο. Αὐτό ήταν ἔνα συμβούλιο ἀπό εὐγενεῖς κτηματίες, πού περιόριζε τήν ἔξουσία τοῦ βασιλιᾶ, ίδιως σέ ζητήματα φορολογίας, γιατί ὁ βασιλιάς στήν Ἀγγλίᾳ δέν είχε τό δικαίωμα νά ἐπιβάλλει φόρους χωρίς τή συγκατάθεσή τοῦ Κοινοβουλίου.

"Οταν ὁ βασιλιάς Ἰωάννης ὁ Ἀκτήμονας τό ΙΓ' αιώνα ἐπιχείρησε νά καταργήσει ἀντό τό δικαίωμα, οἱ εὐγενεῖς ἔστηκωθηκαν και τόν δυοχρέωσαν νά τό ἐπικυρώσει μέ επίσημο ἔγγραφο, τή Magna Charta (1215), πού είχε πολύ μεγάλη σημασία στήν κατοπινή ἀνάπτυξη τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος.

Κατά τά τελευταῖα ἐκατό χρόνια τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων οἱ βασιλιάδες τῆς Ἀγγλίας μπλέχτηκαν σ' ἔνα μακροχρόνιο πόλεμο μέ τούς βασιλιάδες τῆς Γαλλίας, πού κράτησε μέ διακοπές πάνω ἀπό ἐκατό χρόνια και δονομάστηκε Ἐκατονταετῆς πόλεμος (1337-1453). Μά οἱ "Ἀγγλοι, πού είχαν κυριέψει μεγάλο μέρος τῆς Γαλλίας, τελικά διώχθηκαν ἀπό αὐτήν. Ἀπό τά 1455-1485 ἐπί τριάντα χρόνια η Ἀγγλία ἀναστατώθηκε ἀπό ἐμφύλιους πολέμους, πού ἔγιναν ἀνάμεσα στίς δύο βασιλικές οἰκογένειες, Λανκάστερ και Γιόρκ (Lancaster και York), γιά τή διαδοχή τοῦ θρόνου. Ὁ πόλεμος αὐτός δονομάστηκε πόλεμος τῶν δύο ρόδων και ἔξαφάνισε μεγάλο μέρος τῶν εὐγενῶν, πράγμα πού συνετέλεσε στήν ἐνίσχυση τοῦ βασιλιᾶ. Ὁ Ἐρρίκος Ζ' Τυδόρ (Tudor) τερμάτισε τούς ἐμφύλιους πολέμους και ίδρυσε τή δυναστεία τῶν Τυδόρ (1485-1603). Οι βασιλιάδες Ἐρρίκος Ζ' και Ἐρρίκος Η' ἐκμεταλλεύτηκαν τόν πόθο τοῦ λαοῦ γιά εἰρήνη και ἔκαμαν τήν ἔξουσία τους σχεδόν ἀπεριόριστη. Ἐξασθένισαν τή δύναμη τῶν εὐγενῶν και δυοχρέωσαν τό Κοινοβούλιο νά ὑπακούει στό στέμμα.

Ο Ἐρρίκος Η' (1509-1547) είναι ὁ περίφημος "Ἀγγλος βασιλιάς, πού βασίλευσε στά χρόνια τῆς Ἀναγεννήσεως και τῆς θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως και είναι γνωστός γιά τίς ἐξαιρετικές του ἀρετές και τήν ἀνθρωπιστική του μόρφωση, ἀλλά και γιά τή σκανδαλώδη ιδιωτική ζωή του. Παντρεύτηκε ἔξι γυναικες. Ή πρώτη ήταν ἡ νύφη του, η γυναίκα τοῦ πεθαμένου ἀδελφοῦ του, η Αικατερίνη τῆς Ἀραγωνίας, και θεία τοῦ Καρόλου τοῦ Ε' (ἀδελφή τῆς μάνας του τῆς Ἰωάννας). Ή ἐπιμονή του νά τή χωρίσει ὑπερα πά 18 χρόνια ἔγγαμου βίου (1527) τόν ἔφερε σέ σύγκρουση μέ τόν Πάπα και τόν ὁδήγησε στήν ἀπόφαση νά εἰσαγάγει τή Μεταρρυθμίση στήν Ἀγγλία. Ἀπό αὐτόν τό γάμο ἀπόκτησε μιά κόρη, τή Μαρία Τυδόρ. Τή δεύτερη γυναίκα του τήν "Αννα Μπόλεϋν, πού ήταν μιά δημοφη Ίρλανδή

'Ερρίκος Η' (άνακτορα του Οὐίνδσορ, Αγγλία)

ρια κατοίκους. Άλλα στό διάστημα της μπήκαν οι βάσεις γιά τη βιομηχανία και γιά τη δημιουργία του ναυτικού και άποικιακού κράτους της. Η πολιτική της γιά τη θρησκευτική γαλήνη έφερε τήν 'Ελισάβετ, δύως είδαμε, σέ αντίθεση μέ τόν φανατικό υπερασπιστή του Καθολικισμού Φίλιππο Β' της Ισπανίας, πού σχεδίαζε άπόβαση στήν 'Αγγλία. Άλλα ή καταστροφή της άνικητης άμραδας του (1588) στό στενό της Μάγχης έβαλε τέρμα στά σχέδια τῶν 'Αψβούργων γιά μία Ισπανική κοσμοκρατορία και έδωσε στήν 'Αγγλία τήν δριστική της θέσην άναμεσα στίς άποικιακές δυνάμεις.

Στήν παραλία της Βόρειας Αμερικής ίδρυσαν οἱ "Αγγλοι τήν πρώτη τους άποικιά, πού τήν δύναμασαν **Βιρτζίνια**, γιά νά τιμήσουν τήν άνυπαντρη βασίλισσά τους. Τήν οίκονομική άκμή της 'Αγγλίας τήν άκολούθησε και μία άξιόλογη πνευματική άναπτυξη. Η έποχή της 'Ελισάβετ είναι ό «**Χρυσός αἰώνας**» τής πνευματικής ζωῆς τής Χώρας. Στήν έποχή της έζησαν ό μεγάλος δραματικός ποιητής **Σαΐξ-πηρ** και ό φιλόσοφος **Βάκων**.

"Ένα μελανό σημεῖο στήν ιστορία της 'Ελισάβετ είναι ή αντιζηλία της πρός τήν ξαδέρφη της **Μαρία Στούαρτ**, πού σχεδόν σέ νηπιακή ήλικια, έστερα άπό τό

καί τοῦ έδωσε μιά κόρη, τήν 'Ελισάβετ, τήν κατηγόρησε ό ίδιος γιά άπιστια και τήν άποκεφάλισε (1536). Ή τρίτη γυναίκα του, η 'Ιωάννα Σεύμούρ, πέθανε ύστερα άπό τή γέννα, άφού τοῦ έδωσε ένα γιό, τόν 'Εδουάρδο. Τήν τέταρτη τή χώρισε και τήν πέμπτη τήν άποκεφάλισε κι αὐτήν. Μόνο ή έκτη σώθηκε και έζησε καί έστερα άπό τόν τρομερό σύζυγο. "Υστερα άπό τό θάνατο τοῦ 'Ερρίκου τοῦ Η' στό θρόνο τής 'Αγγλίας άνέβηκε ό γιος του άπό τήν τρίτη γυναίκα του ώς 'Εδουάρδος ΣΤ' (1547-1553). "Υστερα άπ' αὐτόν, πού πέθανε στά 17 του χρόνια, άνέβηκε στό θρόνο ή θυγατέρα του άπό τόν πρώτο του γάμο, ή Μαρία Τυδόρ (1553-1558). Αύτή, άφού άνέβηκε στό θρόνο, παντρεύτηκε τό Φίλιππο Β' τής Ισπανίας και παρακινημένη όπ' αὐτόν προσπάθησε νά ξαναφέρει τόν καθολικισμό στήν 'Αγγλία. Στά χαμένα δημοσια, γιατί στήν έποχή της 'Ελισάβετ ή 'Αγγλικανική έκκλησία πήρε τήν δριστική της διαμόρφωση μέ άρχηγό της τό βασιλιά.

Η 'Ελισάβετ (1558-1603) έγκαινιάζει μιά δοξασμένη περίοδο στήν ιστορία τοῦ άγγλικοῦ λαοῦ. "Οταν άνέβηκε στό θρόνο, ή 'Αγγλία ήταν μιά φτωχή άγροτική χώρα μέ 3 έκατομμύ-

θάνατο τοῦ πατέρα της Ἰακώβου τοῦ Ε', εἰχε κληρονομήσει τό θρόνο τῆς Σκοτίας. Σέ ήλικια 16 χρονῶν (1558) παντρεύτηκε τό νεαρό διάδοχο τοῦ γαλλικοῦ θρόνου Φραγκίσκο, πού ήταν δύο χρόνια νεώτερός της. Μά, ὅταν πέθανε ὁ Ἐρρίκος Β' (1559), τῆς Γαλλίας, στό γαλλικό θρόνο ἀνέβηκε ὁ Φραγκίσκος Β' μαζί μέ τή Μαρία Στούαρτ. Ἐπειδὴ δύμως πέθανε σέ λίγο ὁ Φραγκίσκος (1560), ή Μαρία ἀποφάσισε νά γυρίσει στή Σκοτία ώς διάδοχος τοῦ θρόνου τῆς χώρας της. Μάλιστα οι Καθολικοί αὐτήν θεωροῦσαν ώς νόμιμη διάδοχο ἀκόμη καί τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου, γιατί συγγένευε μ' αὐτόν καί γιατί δέν ἀναγνώριζαν τό γάμο τοῦ Ἐρρίκου τοῦ Η' μέ τήν "Αννα Μπόλεϋν. Ἡ Μαρία υπέρα ἀπό περιπέτειες ἀναγκάστηκε νά καταφύγει στήν Ἀγγλία. Ἡ Ἐλισάβετ στήν ἀρχή τήν ὑποδέχτηκε φιλικά, ἀλλά κατόπιν, γιά νά σταθεροποιήσει τή θέση της στό θρόνο, τή φυλάκισε καί τήν καταδίκασε σέ θάνατο μέ ἀποκεφαλισμό (1587).

Ἡ Ἐλισάβετ, παρόλο πού φέρθηκε ἔτσι πρός τή Μαρία καί παρά τά ἐλαττώματά της, δύμως θεωρεῖται ἀπό τούς θεμελιωτές τοῦ μεγαλείου τῆς Ἀγγλίας.

Ἡ Βασίλισσα Ἐλισάβετ

ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Οι Θρησκευτικοί πόλεμοι τής Γαλλίας

Οι βασιλιάδες τής Γαλλίας πολέμησαν μέ μεγάλη μανία τή θρησκευτική Μεταρρύθμιση, γιά νά προλάβουν τή διάσπαση, πού ἀπειλούσε νά φέρει στό κράτος τους. "Ομως ή Γαλλία κατά τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα ταράχτηκε σχεδόν ἐπί σαράντα χρόνια ἀπό ἐμφύλιες θρησκευτικές ταραχές, γιατί τίς θρησκευτικές ἀντιθέσεις τίς ἐκμεταλλεύτηκαν οι εὐγενεῖς, γιά νά ἐνισχύσουν τή δική τους δύναμη.

Τή βασιλεία τοῦ 'Ερρίκου Β' τή διαδέχτηκε ἡ ἔξασθενημένη βασιλεία τῶν γιῶν του, τοῦ **Φραγκίσκου Β'** (1559), τοῦ **Καρόλου Θ'** (1560-1574) καί τοῦ 'Ερρίκου Γ' (1574-1589), ἀπό τοὺς ὅποίους οἱ δύο ἀνέβηκαν στό θρόνο ἀνήλικοι. Γι' αὐτό καί ἀπόκτησε μεγάλη δύναμη ἡ μάνα τους, ἡ πονηρή καί φιλαρχη Αίκατερίνη τῶν Μεδίκων. Στην ἐποχὴ ἀυτῶν τῶν βασιλιάδων διεκδικοῦσαν τήν ἐπιρροή στήν αὐλή δύο ἰσχυρές οἰκογένειες, οἱ **Βουρβόνοι** (Bourbons) καί οἱ **Γκυζές** (Guises). Οι Γκυζές ἦταν φανατικοί καθολικοί, ἐνῶ οἱ Βουρβόνοι συμπαθοῦσαν τή Μεταρρύθμιση.

"Υστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ Φραγκίσκου τοῦ Β' στό θρόνο ἀνέβηκε ὁ γιός του Κάρολος ὁ Θ', πού, ἐπειδή ἦταν ἀνήλικος καί εἶχε ἀδύνατο χαρακτήρα, ἀσκοῦσε τά καθήκοντά του ὡς ἐπίτροπός του ἡ μάνα του ἡ Αίκατερίνη. Γιά νά σταθεροποιηθεῖ ἡ εἰρήνη, ἀρραβώνιασαν τήν ἀδερφή τοῦ βασιλιά **Μαργαρίτα Βαλούά** μέ τό νεαρό Βουρβόνο **Έρρικο τῆς Ναβάρρας**, πού, δημοσιεύσας τήν ἀνήκε στή

Μεταρρύθμιση. Μά υστερα από λίγο οι Βουρβόνοι και οι Ούγενότοι άποκτησαν μεγάλη έπιφροη πάνω στό βασιλιά. Τότε ή Αίκατερίνη από φόβο μήπως παραγκωνιστεί εντελώς συνεννοήθηκε μέ τούς Γκυζές και τό καθολικό κόμμα. Κι έτσι, όταν γινόταν δό γάμος τοῦ Ἐρρίκου, συνέβηκαν στή γαλλική πρωτεύουσα τρομακτικές σκηνές από τίς πιό βάρβαρες στήν ιστορία. Οι καθολικοί μέ τήν υποκίνηση τῆς Αίκατερίνης έπιτέθηκαν ἐναντίον τῶν Ούγενότων, πού μέ τήν εὐκαιρία τοῦ γάμου είχαν συγκεντρωθεῖ στό Παρίσι, και ἔσφαξαν δύο χιλιάδες ἀπ' αὐτούς. Αὐτή είναι ή λεγόμενη **Νύχτα τοῦ Ἅγιου Βαρθολομαίου** (23-24 Αὐγούστου τοῦ 1572). Ὁ διωγμός τῶν Ούγενότων ἐπεκτάθηκε και στίς ἑπαρχίες, δην σκοτώθηκαν γύρω στίς 30 χιλιάδες.

Οι καθολικοί συνενώθηκαν και ἔκαμαν τή συμμαχία **Liga** και δό ἀγώνας ξανάρχισε μέ πεῖσμα, γιατί ήθελαν νά ἐμποδίσουν τόν Ἐρρίκο τῆς Ναβάρρας, πού ήταν νόμιμος διάδοχος τοῦ ἄτεκνου Ἐρρίκου τοῦ Γ'. νά ἀνεβεῖ στό θρόνο τῆς Γαλλίας. Τελικά υστερα από πεισματική πάλη ἐπικράτησε δό Ἐρρίκος τῆς Ναβάρρας και, ἀφοῦ ἔγινε καθολικός, μῆτρε στό Παρίσι και στέφθηκε βασιλιάς μέ τό ὄνομα **Ἐρρίκος Δ'** (1589).

Μέ τόν **Ἐρρίκο τόν Δ'** (1589-1610), πού είναι ἔνας ἀπό τούς σπουδαιότερους βασιλιάδες τῆς Γαλλίας, τερματίστηκαν οἱ θρησκευτικοί πόλεμοι, ή Γαλλία ήσυχασε και ξαναμπήκε σέ περίοδο νέας ἀκμῆς. Γιά δριστική κατάπαυση τῶν θρησκευτικῶν φιλονικιῶν δό **Ἐρρίκος δ Δ'** ἔβγαλε τό **Διάταγμα τῆς Νάντης** (1598), μέ τό δοποῦ παραχωροῦνταν θρησκευτική ἐλευθερία και ίσοτητα πολιτικῶν δικαιωμάτων στούς Ούγενότους, πού ἐπί πλέον διατήρησαν μερικές δχυρές θέσεις. Ἔτσι μέ τόν **Ἐρρίκο τόν Δ'** ἀνέβηκε στό θρόνο τῆς Γαλλίας ή **Βουρβονική βασιλική οικογένεια**.

‘Ο Τριακονταετής πόλεμος (1618-1648)

“Υστερα από τήν παραίτηση τοῦ Καρόλου τοῦ Ε' στόν αὐτοκρατορικό θρόνο ἀνέβηκε δό ἀδερφός του δό Φερδινάνδος δό Α' (1558-1564) και κατόπιν δό Μαξιμιλιανός δό Β' (1564-1576) και τέλος δό Ροδόλφος δό Β' (1576-1612). Αύτοί κυβέρνησαν μέ σύνεστη και μετριοπάθεια και κατόρθωσαν νά διατηρήσουν πάνω ἀπό μισό αἰώνα τή γαλήνη, πού προήλθε ἀπό τή θρησκευτική εἰρήνη τῆς Αὐγούστας (1555). Ἀλλά στήν ἐποχή τῶν διαδόχων τους, τῶν αὐτοκρατόρων **Ματθία** (1612-1619) και **Φερδινάνδον** τοῦ Α' (1619-1637), ξανάρχισαν οἱ διωγμοί ἐναντίον τῶν μεταρρυθμιστῶν, πού ἀναγκάστηκαν νά ὁργανώσουν τήν Προτεσταντική **Ἐνωση** (Union) μέ ἀρχηγό τόν ἑκλέκτορα τοῦ Παλατινάτου Φρειδερίκο. Οι καθολικοί είχαν ίδρυσει τή συμμαχία τῆς **Liga** μέ ἀρχηγό τόν ἑκλέκτορα τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανό. Ἀπό τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα σ' αντές τίς δύο παρατάξεις προήλθε δό **τριακονταετής πόλεμος** (1618-1648), πού ἔξελίχθηκε σέ εὐρωπαϊκό πόλεμο.

‘Αφορμή γιά τή σύγκρουση ἔδωσε δό προσπάθεια τοῦ αὐτοκράτορα Ματθία νά ἐπιβάλει μέ τή βία τόν Καθολικισμό στή Βοημία (1618). Ἔτσι ἀρχισε δό μακροχρό-

Βαλλενστάιν (τοῦ Βάν Ντάικ, Μουσεῖο Μοναχού)

Ο Χριστιανός ό Δ' συγκρούστηκε μέ τὸν ἵσχυρό αὐτὸ στρατὸ, ἀλλά νικήθηκε (1629) καὶ ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει στὸ κράτος του. Νικητῆς τώρα ό Βαλλενστάιν ἔφασε ώς τή Βαλτική καὶ ἐπιχείρησε νά ναυπηγήσει στόλο. Ἀλλά, ἐπειδή նτερερά ἀπό τίς νίκες του σχεδίασε νά συντρίψει τοὺς ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας καὶ νά τή μεταβάλει σ' ἔνα μεγάλο ἐνιατο κράτος, προκάλεσε τήν ἀντίδραση ἀκόμη καὶ τῶν καθολικῶν ἡγεμόνων, πού ἡταν σύμμαχοι τοῦ αὐτοκράτορα καὶ ἀπαίτησαν νά ἀπομακρυνθεῖ. "Ἔτσι ό αὐτοκράτορας θυσίασε τό Βαλλενστάιν – ποθ' ἀπό τούς νεώτερους Γερμανούς ἴστορικούς χαρακτηρίστηκε ώς πρόδρομος τοῦ Βίσμαρκ – καὶ ἀνάθεσε τήν ἀρχιστρατηγία τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων στόν Τίλλυν. 3) Κατά τή Σουηδική περίοδο μπαίνει στόν πόλεμο μέ τό μέρος τῶν Διαμαρτυρομένων ό βασιλιάς τῆς Σουηδίας Γουσταδος Ἀδόλφος, πού ὑποστηριζόταν μέ χρήματα ἀπό τόν περίφημο καρδινάλιο Ρισελιέ, ό δόποιος διηνύθυνε τήν πολιτική τῆς Γαλλίας. Αὐτός προχώρησε νικητής πρός τή Βαυαρία καὶ κυρίεψε τό Μόναχο, ἐνῶ ό Τίλλυν νικήθηκε καὶ σκοτώθηκε. Ο Γουσταδος Ἀδόλφος νίκησε καὶ τό Βαλλενστάιν, πού նτερερά ἀπό τό θάνατο τοῦ Τίλλυν τόν ξανακάλεσαν στό στρατό, ἀλλά σκοτώθηκε ό ՚διος (1632) σέ μάχη κοντά στήν πόλη Λούτσεν (Lützen) τῆς Σαξονίας. Ο νέος ἀρχηγός τῶν Σουηδῶν ό Βερνάρδος ό δούκας τῆς Σαξονίας καὶ τῆς Βαϊμάρης συνέχισε τίς νίκες του ἐναντίον τοῦ Βαλλενστάιν, ό δόποιος, ἐπειδή κρατοῦσε πιά ἐπιφυλακτική στάση, θεωρήθηκε ὑποπτος καὶ δολοφονήθηκε (1634). 4) Κατά τή Γαλλοσουηδική περίοδο, μπαίνει στόν πόλεμο καὶ ή Γαλλία, πού κυβερνιόταν πιά ἀπό τόν καρδινάλιο Ρισελιέ. "Υστερά ἀπό τόν ξαφνικό θάνατο τοῦ Βερνάρδου ή Γαλλία μέ τήν προτροπή τοῦ Ρισελιέ ἐξαγόρασε τόν ἀκέφαλο στρατό του κι ἔτσι πήρε τήν Ἀλσατία, πού τήν είχε κυριεψει στό μεταξύ ό στρατός τοῦ Βερνάρδου. Κατά τήν

νιος αὐτός πόλεμος, πού διαιρεῖται σέ 4 περιόδους, στήν Παλατινατική, τή Δανική, τή Σουηδική καὶ τή Γαλλοσουηδική. 1) Κατά τήν Παλατινατική ό Union καὶ ό Φρειδερίκος τοῦ Παλατινάτου ἀντιμετώπισαν τή Liga, πού ὑποστήριζε τόν αὐτοκράτορα. "Ο στρατηγός της Τίλλυ (Tilly) νίκησε τό Φρειδερίκο καὶ τόν ἀνάγκασε νά ζητήσει καταφύγιο στήν Ὁλλανδία. 2) Κατά τή Δανική μπαίνει στόν πόλεμο κι ό βασιλιάς τῆς Δανίας ό Χριστιανός ό Δ', γιά νά βοηθήσει τούς Διαμαρτυρομένους τῆς Γερμανίας. "Αλλά ό αὐτοκράτορας Φερδινάνδος ό Β', πού είχε διαδεχτεῖ τό Ματθία, είχε ἀποκτήσει τώρα δικό του στρατό, ἀνεξάρτητο ἀπό τό στρατό τῆς Liga, πού τόν ὅργανωσε ό "Αλμπρεχτ Βαλλενστάιν (Wallenstein).

Χάρτης τοῦ Τριακονταετοῦ πολέμου.

τελευταία αυτή περίοδο δύο πόλεμος ἐπεκτάθηκε καὶ ἔξω ἀπό τή Γερμανία κοντά στά βελγικά σύνορα. Στό Ροκρούα (Rocroi) τῆς βόρειας Γαλλίας δὲ Γάλλος στρατηγός Κοντέ (Condé) σύντριψε τόν Ισπανικό στρατό. "Οταν δύμως δὲ γαλλοσουηδικός στρατός προχώρησε πρός τή Βιέννη δὲ αὐτοκράτορας Φερδινάνδος δὲ Γ'" (1637-1657), πού διαδέχτηκε τό Φερδινάνδο τό Β', ἀναγκάστηκε νά υπογράψει τή Βεστφαλική Ειρήνη (1648).

ΤΗ ΕΙΡΗΝΗ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ

Μέ τήν ειρήνη τής Βεστφαλίας:

1. Η Γαλλία κράτησε δριστικά τό Μέτς, τήν Τούλ καὶ τό Βερντέν καὶ προσάρ-

τησε τήν **Άλσατια**. Η Σουηδία πήρε τίς ἀκτές τῆς **Πομερανίας** και ἄλλες σπουδαῖες θέσεις κι ἔτσι ἔξασφάλισε τήν κυριαρχία στή Βαλτική και ἔξουσίαζε τίς ἐκβολές τῶν γερμανικῶν ποταμῶν. **Άναγνωρίστηκε** ἡ **Έλβετία** ως **άνεξάρτητη** ἀπό τὸν αὐτοκράτορα και οἱ **Κάτω Χώρες** ως **άνεξάρτητες** ἀπό τὴν **Ισπανία**.

2. Ὡς πρός τὰ θρησκευτικά ζητήματα ἀναγνωρίστηκαν ἵσα δικαιώματα στά διάφορα δόγματα και ἔτσι ἀποκαταστάθηκε ἡ θρησκευτική εἰρήνη.

3. Στούς Γερμανούς ἡγεμόνες τούς ἀναγνωρίστηκε τό δικαίωμα νά είναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητοι στίς κτήσεις τους και ἐπὶ πλέον νά συνάπτουν συμμαχίες μεταξύ τους και μέ ξένα κράτη.

΄Αποτελέσματα τοῦ πολέμου

Ο τριακονταετής πόλεμος μετάτρεψε τή Γερμανία σέ ἑρείπια, ή χώρα λεηλατήθηκε, τά χωριά καταστράφηκαν, τά χωράφια ἔμειναν ἀκαλλιέργητα, οἱ πόλεις ἐρημώθηκαν και σχεδόν οἱ τεχνίτες είχαν ἔξαφανιστεί. Ο πληθυσμός είχε ἐλαττωθεῖ σέ ἀπίστευτο βαθμό. **Έτσι** η χώρα δέχτηκε μεγάλο χτύπημα, ή ἀνάπτυξή της καθυστέρησε τουλάχιστο ἐπί ἐνάμιση αἰώνων και μόλις κατά τά μέσα τοῦ ΙΗ' αἰώνα κατόρθωσε η Γερμανία νά συνέλθει και νά ἀκολουθήσει τήν πρόοδο τῶν δυτικῶν λαῶν.

Η εἰρήνη ὅμως αὐτή ἀπό ἄλλη ἄποψη ήταν η ἀρχή μιᾶς νέας ζωῆς γιά τή Γερμανία, γιατί ἔκλεισε τήν ἑκατονταετή περίοδο τῶν θρησκευτικῶν φιλονικιῶν και ἔξασφάλισε τό πολύτιμο στοιχεῖο γιά τήν ἀνθρώπινη πρόοδο, **τήν ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως**. Η Αὐστρία ὅμως κατάπνιξε τήν ἐλευθερία αὐτή και ἐφερε στή χώρα τήν πνευματική ἀποτελμάτωση και σιγά σιγά ἀποξενώθηκε ἀπό τή ζωή τῆς ὑπόλοιπης Γερμανίας.

Η ΕΥΡΩΠΗ ΑΠΟ ΤΗ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗ ΕΙΡΗΝΗ
ΩΣ ΤΟ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ

ΣΤ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ

Τά δικαιώματα τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ

‘Η πολιτική ἀνάπτυξη τῆς Ἀγγλίας κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους ἦταν πολύ διαφορετική ἀπό τῆς ὑπόλοιπης Εὐρώπης. Οἱ βασιλιάδες τῆς εἶχαν πάντα μεγάλη δύναμη, ἐνῷ οἱ εὐγενεῖς τῆς χώρας ποτέ δέν ἀπόκτησαν κυριαρχικά δικαιώματα. Ἀπό τὸ ἄλλο μέρος ἡ βασιλικὴ ἔξουσία πάντοτε ὑποβαλλόταν σὲ μερικούς περιορισμούς. Ἰδίως στὰ φορολογικά ζητήματα ὁ βασιλιάς ἐπρεπε νά ζητεῖ τή γνώμη τῶν ἀντιπροσώπων τῶν φορολογουμένων. Γι’ αὐτό κάθε φορά πού ἐπρόκειτο νά ἐπιβάλει ἔνα νέο φόρο, καλούσε σέ συμβούλιο τούς γαιοκτήμονες, τούς ἀρχιερεῖς καὶ τούς ἡγουμένους τῶν μοναστηριῶν. Ἐτσι διαμορφώθηκε τὸ πρῶτο κοινοβύλιο (Parlement) ἡ **Βουλὴ τῶν Λόρδων**.

‘Οταν τὸ ΙΙ^ο αἰώνα ὁ βασιλιάς **Ιωάννης ὁ Ἀκτήμονας** (1199-1216) θέλησε νά κυβερνήσει τή χώρα σύμφωνα μέ τίς ἐπιθυμίες του, οἱ εὐγενεῖς ξεσηκώθηκαν καὶ τὸν ἀποχρέωσαν νά παραχωρήσει την δονομαστή **Magna Charta** (1215), τὸ πρῶτο δηλαδή **Σύνταγμα** τῆς Ἀγγλίας, πού ἔξασφάλιζε τίς ἐλευθερίες τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ (συγκατάθεση γιά τή φορολογία, προσωπική ἐλευθερία, δικαίωμα ἀντιστάσεως).

‘Αργότερα ἐπικράτησε ἡ συνήθεια ὁ βασιλιάς νά συμβουλεύεται γιά οἰκονομικά κυρίως ζητήματα ἀντιπροσώπους τῶν συμβουλίων τῶν κομητειῶν καὶ τῶν κοινοτήτων. Ἐτσι δημιουργήθηκε δεύτερο συμβούλιο, ἡ **Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων**, πού εἶναι ἡ δεύτερη ἀγγλική Βουλή καὶ μέ τὸν καιρό ἀπόκτησε μεγαλύτερη σπουδαι-

* Η Ευρώπη όπως ήταν από την Ειρήνη της Βεστφαλίας (1648)

ότητα, γιατί άντιπροσώπευε τό μεγαλύτερο μέρος του λαού.

"Ετσι στήν 'Αγγλία ή βασιλεία μπήκε κάτω από τό νόμο, ένω στή Γαλλία ήταν πάνω από τό νόμο.

Απολυταρχικές τάσεις τῶν Στούαρτ

"Υστερα από τό θάνατο της 'Ελισάβετ (1603) στό θρόνο της 'Αγγλίας προσκλήθηκε δι βασιλιάς της Σκοτίας 'Ιάκωβος, δι γιός της Μαρίας Στούαρτ. "Ετσι άνεβηκε στόν άγγλικό θρόνο ή δυναστεία τῶν Στούαρτ και ένωθηκαν ή 'Αγγλία και ή Σκοτία κάτω από τό ίδιο σκῆπτρο.

Οι Στούαρτ άκολούθησαν τίς τάσεις της έποχής τους, κυρίως τό παράδειγμα τῶν βασιλιάδων της Γαλλίας, και έπιχείρησαν νά κυβερνήσουν τήν 'Αγγλία άπολυταρχικά. Σκόνταψαν δημοσ στίς συνήθειες του άγγλικου λαού και προκάλεσαν ισχυρή άντιδραση. Έπιχείρησαν άκομη νά τακτοποιήσουν τά θρησκευτικά ζητήματα και έξερθίσαν τούς δπαδούς και τῶν δύο δογμάτων. Γι' αύτό είχαν συνεχείς φιλονικίες μέ τό κοινοβούλιο. Πολλές φορές τό διάλυσαν, άλλα άναγκάστηκαν

πάλι νά τό συγκαλέσουν, γιατί είχαν άναγκη άπό χρήματα. Γενικά ή πολιτική τους δέν είχε σταθερότητα και συνέπεια.

‘Ο Ιάκωβος δ Α’ (1603-1625) ήταν γιός καθολικής, άλλα άνατράφηκε σύμφωνα μέ τό έπισημο καλβινικό δόγμα και στράφηκε έναντιον και τῶν Καθολικῶν και τῶν Πουριτανῶν. Οι τελευταῖοι άναγκάστηκαν νά μεταναστέψουν διαδικά στήν Αμερική, δπου ίδρυσαν τίς πρώτες, υστερα άπό τή Βιργινία, άγγλικές άποικιες. ‘Ο Ιάκωβος ἔκαμε πάρα πολλά σφάλματα, πού τά πλήρωσε δ γιός του Κάρολος δ Α’.

‘Ο Κάρολος δ Α’ (1625-1649) ήταν διαφορετικός άπό τόν πατέρα του. Ήταν εύκινητος, δημοφιος και γενναιος στήν έμφανιση, άλλα στό βάθος ήταν άδύνατος χαρακτήρας και δέν άπόφευγε τό ψέμα. Πολιτεύτηκε ἄσχημα, σάν τόν πατέρα του. Διάλυσε πολλές φορές τό κοινοβούλιο, άλλα, δταν τελικά άναγκάστηκε νά τό ξανασυγκροτήσει και δονομάστηκε ἔξαιτιας τής μεγάλης διάρκειάς του Μακρό Κοινοβούλιο (1640-1653), συνάντησε μεγάλη ἀντίδραση ἀπ’ αὐτό. Η βουλή καταδίκασε σέ θάνατο ύπουργούς τοῦ βασιλιά, πού ήταν συνένοχοι μ’ αὐτόν στά άπολυταρχικά μέτρα και στίς θρησκευτικές καινοτομίες. Τέλος, δ Κάρολος ήρθε σέ φανερή ρήξη μέ τό κοινοβούλιο και βγήκε στίς ἐπαρχίες, γιά νά δργανώσει τόν πόλεμο έναντιον του.

‘Η ἐπανάσταση τοῦ 1648 – Κρόμβελ

Ἐτσι ἥρχισε δ ἐμφύλιος πόλεμος άνάμεσα στό βασιλιά και τό κοινοβούλιο. Μέ τό μέρος τοῦ βασιλιά τάχτηκαν οι εὐγενεῖς, οι δπαδοί τῶν ἐπισκόπων και γενικά οι

Κάρολος Α’ (Βάν Ντάικ – Παρίσι, Μουσείο Λουύβρου).

‘Ο Κρόμβελ

δυτικές και βόρειες έπαρχίες, ένων οί άνατολικές και οί νότιες, που υποτελούσαν τό πολυπληθέστερο και πλουσιότερο μέρος της Αγγλίας, ύποστηριξαν τό κοινοβούλιο. Ο στρατός τού βασιλιά ήταν πιο ίκανός για πόλεμο, γιατί άποτελούνταν άπο ξεασκημένους και τολμηρούς εύγενεῖς ήπεις και τό ιππικό άποτελούσε άκομη τή σπουδαιότερη δύναμη τού στρατού της έποχης έκεινης. Γι' αντό δ στρατός τού κοινοβουλίου είχε πολλές άποτυχίες.

Ο Ολιβιέρος Κρόμβελ (Cromwell) ήταν βουλευτής και άξιωματικός στήν υπηρεσία τού κοινοβουλίου και χρησιμοποίησε καινούριο σύστημα. Κατάρτισε ιππικό άπο δρεινούς πουριτανούς, που ήταν φανατικοί στήν πίστη τους και δέν πολεμούσαν σάν τούς μισθοφόρους γιά τό χρήμα, άλλα άπο άφοσίωση πρός τή θρησκεία τους. Οι πολεμιστές αύτοί, δπως τό μεγαλύτερο μέρος τού άγγλικου λαού, άντιπαθούσαν καθετί τό καθολικό. Ο Κρόμβελ λοιπόν κατόρθωσε νά τούς διεγείρει τό θρησκευτικό συναίσθημα μέ αύτηρό τρόπο ζωῆς, μέ προσευχές, μέ τή μελέτη της Αγίας Γραφής και μέ άσματα άπο τό ψαλτήρι. Ετσι δ στρατός αύτός δέν άργησε νά φανεί άνωτερος άπο τό στρατό τού βασιλιά. Ο Κρόμβελ διορίστηκε άρχιστράτηγος και νίκησε τό βασιλιά, που άναγκαστηκε νά καταφύγει στή Σκοτία. Άλλα οι Σκότοι τόν παράδωσαν στό άγγλικό κοινοβούλιο.

Ετσι έπικράτησε τό κοινοβούλιο, μά δέν άργησε νά ρθεῖ σέ σύγκρουση μέ τόν Κρόμβελ. Η πλειοψηφία τού κοινοβουλίου ήταν έναντιον τού Κρόμβελ, και ήθελε νά περιορίσει τίς αύθαιρεσίες του. Άλλα δ στρατηγός κατέλαβε τό Λονδίνο και έδιωξε άπο τή Βουλή έκεινους που τόν άντιπολιτεύονταν. Αντή ή πράξη δνομάστηκε κάθαρση τού Κοινοβουλίου, ένων τό άκρωτηριασμένο μέ αύτό τόν τρόπο κοινοβουλευτικό σώμα Κολοβό Κοινοβούλιο (Rump-parlement), σύμφωνα μέ τή σατιρική τάση της έποχης έκεινης. Κάτω άπ' αύτές τίς συνθήκες στίς τάξεις τῶν άξιωματικῶν τού έπαναστατικού στρατού ωρίμασε ή ίδεα δτι κάθε κυριαρχία στηρίζεται στό λαού και πηγάζει άπο τό λαού. Ετσι, άντιθετα πρός τό άξιωμα της “έλέφ Θεού” κυριαρχίας, γεννήθηκε τό άξιωμα της λαϊκής κυριαρχίας.

Ο βασιλιάς κρίθηκε σέ δίκη άπο έκτακτο δικαστήριο και καταδικάστηκε σέ θάνατο ώς τύραννος, προδότης, δολοφόνος και έχθρος τού λαού και άποκεφαλίστηκε (1649), ένων οί δύο γιοί του Κάρολος Β' και Ιάκωβος Β' έξορίστηκαν στή Γαλλία.

Η Δημοκρατία (1649-1660)

Η μερίδα, που μαζί μέ τόν Κρόμβελ είχε κυριαρχήσει στήν πολιτική κατάσταση, άποτελούσε μειοψηφία, άλλα έδειξε πολύ μεγάλη δραστηριότητα και κράτησε τήν έξουσία έπι έντεκα χρόνια. Η Αγγλία άνακηρύχτηκε δημοκρατία, ή "Ανω Βουλή διαλύθηκε και τήν κυβέρνηση τήν άναθεσαν σέ έκτακτο συμβούλιο. Επειδή δμως ή Σκοτία και ή Ιρλανδία δέν άναγνώρισαν τήν έπανάσταση, δ Κρόμβελ άποβιβάστηκε μέ στρατό στήν Ιρλανδία και έπνιξε τήν άντισταση στό αίμα. Επίσης καταπνίγηκε και ή έπανάσταση στή Σκοτία.

Υστερα άπο τίς έπιτυχίες αύτές δ Κρόμβελ έγινε κύριος τής καταστάσεως και

άρχισε νά έργαζεται, γιά νά έξιψωσει τή δύναμη της 'Αγγλίας. 'Επειδή όμως ή 'Ολλανδική δημοκρατία ύποστηριξε τούς 'Αγγλους βασιλικούς, διότι οι Κρόμβελ στράφηκε έναντιον της. Τό 1651 τό κοινοβούλιο ψήφισε τόν περίφημο νόμο γιά τή ναυτιλία, πού άπωγόρευε στά ξένα πλοῖα νά μεταφέρουν στά άγγλικά λιμάνια άλλα προϊόντα έκτος από αυτά πού παράγονταν στις δικές τους χώρες. Αυτό εβλαπτε κυρίως τήν δλλανδική ναυτιλία, πού τότε έκτελοντας σχεδόν άποκλειστικά τό διαμετακομιστικό έμποριο σ' δλλο τόν κόσμο. Γι' αυτό ή 'Ολλανδία κήρυξε τόν πόλεμο έναντιον της 'Αγγλίας. 'Επειδή όμως ο άγγλικός στόλος είχε άρκετές έπιτυχίες, ή 'Ολλανδία άνακαστηκε νά κλείσει ειρήνη και νά άναγνωρίσει τό νόμο περί της ναυτιλίας.

Στό μεταξύ οι Κρόμβελ διάλυσε μέ τή βία τό Κολοβό Κοινοβούλιο και οι άνωτεροι άξιωματικοί τόν άναγόρευσαν άνωτατο άρχοντα ίσοβια μέ τόν τίτλο τοῦ Λόρδου Προστάτη. Τότε οι Κρόμβελ άποκτησε πολύ μεγάλη δύναμη και κυβερνούντε στή χώρα ώς δικτάτορας. 'Η 'Αγγλία έγινε στήν έποχή του τό πιό ισχυρό διαμαρτυρόμενο κράτος και οι βασιλιάδες της Εύρωπης ζητούσαν τή συμμαχία του, μολονότι τόν άντιπαθούσαν ώς βασιλοκτόνο.

'Ο Κρόμβελ πέθανε τό 1658 και τόν διαδέχτηκε ο γιός του Ριχάρδος Κρόμβελ ώς λόρδος προστάτης. Άλλα δέν είχε ούτε τό θάρρος ούτε τά ήγετικά προσόντα τοῦ πατέρα του. Γι' αυτό και μόνος του παραιτήθηκε.

'Η άποκατάσταση τῶν Στούαρτ στό θρόνο

Τότε ο στρατηγός Μόνκ (Monk), πού είχε καταπνίξει τήν έπανάσταση της Σκοτίας, βάδισε μέ τό στρατό του έναντιον της πρωτεύουσας, μπήκε μέσα χωρίς άντισταση και τάχηκε μέ τό μέρος της πλειοψηφίας, πού έπιθυμούσε τήν κατάλυση τής δημοκρατίας και τήν έπαναφορά τής βασιλείας. Τό κοινοβούλιο κάλεσε στό θρόνο τόν Κάρολο Β', πού ο λαός τόν δέχτηκε μέ ζωηρές έκδηλώσεις χαρᾶς.

'Άλλα οι Στούαρτ δέν έβαλαν μωαλό στήν έξορια. 'Ο Κάρολος Β' (1660-1688) και ο άδελφός του 'Ιάκωβος Β' (1685-1688) έπανάλαβαν τά σφάλματα τῶν προηγουμένων και μάλιστα τά ξεπέρασαν. 'Επειδή είχαν ζήσει στήν αὐλή τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', είχαν συνηθίσει στίς συνήθειες τής γαλλικής αὐλής και ήθελαν νά είσαγαγούν στήν 'Αγγλία τούς άπολυταρχικούς τρόπους και τήν αὐλική ζωή τοῦ βασιλιά τής Γαλλίας. 'Επί πλέον έργαστηκαν δλοφάνερα γιά τό καθολικό δόγμα.

'Η βασιλεία τοῦ Καρόλου Β' πέρασε άναμεσα σέ συγκρούσεις μέ τό κοινοβούλιο. 'Ο Κάρολος έργαστηκε, γιά νά καλυτερέψει τή θέση τῶν καθολικῶν. Άλλα τό κοινοβούλιο ψήφισε νόμο πού έλεγε δτι μόνον δπαδοί τής έπισκοπικής έκκλησίας διορίζονται στίς δημόσιες θέσεις. Λίγο άργοτερα (1679) ψήφισε τόν περίφημο νόμο Habeas corpus, πού έξασφάλιζε τούς πολίτες άπό τήν ανθαίρετη φυλάκιση, γιατί κατάργησε τήν προφυλάκιση και δρίσε δτι κάθε πολίτης, πού συλλαμβάνεται, πρέπει μέσα σέ είκοσι μέρες νά παρουσιάζεται στό δικαστήριο, γιά νά δικαστεῖ.

Στά χρόνια αυτά τοῦ πολιτικοῦ άνταγωνισμοῦ διαμορφώθηκαν τά δύο μεγάλα

κόμματα της Βουλής τῶν Κοινοτήτων, πού ἐπί δύο σχεδόν αἰώνες κυβέρνησαν τήν Ἀγγλία. Αὐτά ἦταν τό κόμμα τῶν φιλοβασιλικῶν, πού δονομάστηκαν **Τόρις** (Tories, σημερινοί συντηρητικοί) καὶ ἐκπροσωποῦσαν τούς μεγάλους κτηματίες, καὶ τό κόμμα τῶν συνταγματικῶν, πού δονομάζονταν **Οὐίξ** (Whigs, οἱ σημερινοί φιλελεύθεροι) καὶ ἐκπροσωποῦσαν τό κεφάλαιο (βιομηχανία καὶ ἐμπόριο).

‘Η ἐπανάσταση τοῦ 1688

‘Ο Ἰάκωβος Β’, πού διαδέχτηκε τὸν Κάρολο Β’, ὑποστήριξε ὀλοφάνερα τὸν καθολικισμό, ἐπίσημα ἐπέτρεψε τήν καθολικὴ λειτουργία καὶ ἀνέβασε καθολικοὺς στὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. ‘Ο λαός ἔλπιζε δι τὸ θά ἀπαλλασσόταν ἀπό αὐτές τις αὐθαιρεσίες ὅτερα ἀπό τὸ θάνατο τοῦ βασιλιά, γιατὶ οἱ δύο θυγατέρες του, πού θά τόν διαδέχονταν, ἦταν διαμαρτυρόμενες. ‘Αλλά, χωρίς νά τό περιμένουν, ή βασίλισσα γέννησε γιό, πού ἀσφαλῶς θά ἀνατρεφόταν σύμφωνα μέ τό καθολικό δόγμα. Τότε οἱ Τόρις καὶ οἱ Οὐίξ συνεννοήθηκαν καὶ κάλεσαν στό θρόνο τή μεγαλύτερη κόρη τοῦ Ἰακώβου, τή **Μαρία**, καὶ τόν ἄντρα της, τό **Γουλιέλμο τῆς Ὀράγγης**, πού ἦταν κυβερνήτης τῆς Ὀλλανδίας. ‘Οταν οἱ νέοι βασιλιάδες ἀποβιβάστηκαν στήν Ἀγγλία, ὅλη ἡ χώρα τάχτηκε μέ τό μέρος τους καὶ δι τῆς Ἰάκωβος ἔφυγε στή Γαλλία, ὅπου δ Λουδοβίκος δ ΙΔ’ τόν δέχτηκε σάν ἡγεμόνα.

‘Η ἐπανάσταση τοῦ 1688 ἦταν ἔργο τῆς τάξεως τῶν πλουσίων, ἐνῷ ἀντίθετα ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1648 εἶχε προέλθει ἀπό τά λαϊκά στρώματα. Γι’ αὐτό ἡ δεύτερη ἐπανάσταση στερεόθηκε καὶ οἱ ‘Ἀγγλοὶ τήν δνόμασαν δοξασμένη ἐπανάσταση. ‘Ο Γουλιέλμος καὶ ἡ Μαρία ἔγιναν βασιλιάδες τῆς Ἀγγλίας, ἀφοῦ πρωτύτερα ὑπόγραψαν τή **Διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων** (Bill of rights), μέ τήν δόπια ἔξασφαλίζονταν τά συνταγματικά δικαιώματα τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ (1688).

Πράξη διαδοχῆς – Βασίλισσα “Αννα (1702-1714)

‘Υστερα ἀπό τό θάνατο τῆς Μαρίας (1695) βασίλευσε μόνος του δ ἄντρας της **Γουλιέλμος Γ’** (1689-1702). Αὐτός, προτοῦ νά πεθάνει, εἶχε φροντίσει νά ψηφιστεῖ ἀπό τό Ἀγγλικό Κοινοβούλιο ἡ **Πράξη Διαδοχῆς** (1701), μέ τήν δόπια ἀποκλειόταν νά τόν διαδεχετεῖ στό θρόνο δ καθολικός γιός τοῦ Ἰακώβου Β’ καὶ δριζε ὡς πρώτη διάδοχο τή νεώτερη θυγατέρα τοῦ Ἰακώβου Β’, τήν **Αννα**. ‘Υστερα ἀπ’ αὐτήν δριζε τή **Σοφία**, τήν ἐγγονή τοῦ Ἰακώβου Α’, πού εἶχε παντρευτεῖ τόν ἐκλέκτορα τοῦ Ἀννοβέρου **Ἐρνέστο-Αὔγουστο**.

‘Ετσι, ὅστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ Γουλιέλμου (1702) βασίλευσε ἡ **Αννα Στούαρτ** (1702-1714), πού ἡ βασιλεία της ἦταν ἔακουστη. Στήν ἀρχή αὐτή βρισκόταν κάτω ἀπό τήν ἐπιροή τῶν Οὐίξ καὶ ἐπηρεαζόταν ἀπό τήν εὐνοούμενή της δούκισσα τοῦ Μάρλμπορο, πού δ ἄντρας της ἀναδείχτηκε ἔξαιρετικός διπλωμάτης καὶ στρατηγός, καὶ δέχτηκε νά πάρει μέρος στό συνασπισμό ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’ (Δές στό ἐπόμενο Ζ’ κεφ. «Ἐξωτερική πολιτική-Πόλεμοι Λουδοβίκου ΙΔ’»). Οἱ

"Αγγλοι είχαν μεγάλες έπιτυχίες έναντιον της Γαλλίας και της Ισπανίας, άπό την δύοια ἀφαίρεσαν τό Γιβραλτάρ (1704), τό κλειδί της Μεσογείου πού τό κατέχουν ως σήμερα.

Τήν έποχή αυτή έγινε ή δριστική ένωση της Σκοτίας μέ τήν Αγγλία και ή "Αννα πήρε τόν τίτλο της βασίλισσας, της Μεγάλης Βρετανίας. Η έπιθυμία της δύοως νά ἀνεβάσει στό θρόνο τόν ἔξοριστο στη Γαλλία ἀδελφό της Ιάκωβο τόν Γ' τήν ἀνάγκασε νά στραφεῖ πρός τό μέρος τῶν Τόρις και νά σταματήσει τόν πόλεμο πρός τή Γαλλία. Η "Αννα πέθανε πάνω στίς προσπάθειές της γιά τόν ἀδελφό της. "Υστερα ἀπό τό θάνατό της κάλεσαν στό θρόνο της Αγγλίας τό γιό της Σοφίας και τοῦ Ερνέστου-Αὐγούστου, τόν ἐκλέκτορα τοῦ Αννοβέρου Γεώργιο Α', πού έγινε ἰδρυτής της δυναστείας τοῦ Αννοβέρου, ή δύοια βασιλεύει στήν Αγγλία ως σήμερα.

Η ΑΠΟΛΥΤΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ ΣΤΗΝ ΠΙΟ ΜΕΓΑΛΗ
ΤΗΣ ΔΥΝΑΜΗ – ΧΡΟΝΙΑ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

Λουδοβίκος ΙΔ' – Ρισελιέ καί Μαζαρέν

‘Ο Έρρικος Δ' δολοφονήθηκε άπό ένα φανατικό καλόγερο (1610) και άνεβηκε στό θρόνο ό γιός του **Λουδοβίκος ΙΓ'**. Έπειδή δμως αὐτός ήταν άνηλικος, ἀσκούσε τά καθήκοντα τοῦ βασιλιά ή μάνα του, ή **Μαρία τῶν Μεδίκων**, ή δεύτερη γυναίκα τοῦ Έρρίκου τοῦ Δ'. Γιά ένα διάστημα ἐπικράτησαν στήν αὐλή οἱ εύνοούμενοι καί οἱ αὐλοκόλακες, ώσπου πήρε τή διοίκηση στά στιβαρά χέρια του ό καρδινάλιος **Ρισελιέ** (1624-1642).

‘Ο Armand du Plessis, (Άρμάν ντυ Πλεσί), κόμης τοῦ Richelieu, καταγόταν άπό οἰκογένεια εὐγενῶν καί στήν ἀρχή προοριζόταν γιά στρατιωτικός, ἀλλά σέ ήλικια 22 χρονῶν χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος. Τό 1614 ἐκλέχτηκε ἀντιπρόσωπος τοῦ Κλήρου στή Συνέλευση τῶν τριῶν τάξεων, πού τίς κάλεσε ή Μαρία τῶν Μεδίκων, γιά νά πάρουν δρισμένα μέτρα γιά τή διοίκηση. Ή Συνέλευση αὐτή ήταν ή τελευταία ὡς τά 1789, γιατί, ἀφοῦ πήρε δρισμένες ἀποφάσεις, ή Μαρία σταμάτησε τίς ἐργασίες της. Αὕτη διέκρινε τά προσόντα τοῦ Ρισελιέ καί τόν προβίβασε σέ καρδινάλιο. Τό 1624 ἔγινε μέλος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καί Πρωθυπουργός καί τό ἀξιώμα αὐτό τό κράτησε ὅς τό θάνατό του (1642).

‘Ο Ρισελιέ ἐπιδίωξε τρεῖς σκοπούς: 1) νά καταστρέψει τό κόμμα τῶν Ούγενό-

των, 2) νά ταπεινώσει τούς ευγενεῖς και 3) νά άνεβάσει τό γόητρο του βασιλιά τῆς Γαλλίας, συντρίβοντας τή δύναμη τῶν Ἀψβούργων. Κατόρθωσε και τούς τρεῖς νά τούς πραγματοποιήσει.

Τό 1628 ὅστερα ἀπό ἐπίμονη πολιορκία κυριεύτηκε ἡ **Λαροσέλ** (La Rochelle, στή δυτική παραλία τῆς Γαλλίας), τό πιό ἵσχυρό φρούριο τῶν καλβινιστῶν, παρά τή βοήθεια του ἀγγλικοῦ στόλου. Ἀλλά ὁ Ρισελιέ εἶχε τή σύνεση νά διατηρήσει τή θρησκευτική ἐλευθερία και τήν ἰσότητα τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τῶν Οὐγενότων.

Συγχρόνως στράφηκε ἐναντίον τῶν εὐγενῶν, πού κατά τή διάρκεια τῶν ἐμφύλιων πολέμων είλχαν γίνει σχεδόν ἀνεξάρτητοι. Ἐδωσε διαταργή νά καταστρέψουν δόλους τούς ὀχυρωμένους πύργους, πού δέ χρειάζονταν γιά τήν ἄμυνα τῆς χώρας. Τότε οἱ διοικητές τῶν ἐπαρχιῶν ἀνατίναξαν πολλούς ἀπ' αὐτούς.

Τό Ρισελιέ τόν μισοῦσαν πολύ και ἡ θέση του συνεχῆς γινόταν ἐπικίνδυνη. Γι' αὐτό και κυβέρνησε τυραννικά. Μέ μυστικά δργανα ἐπιτηροῦσε τά πάντα και σκότωσε πάνω ἀπό 50 ἀνθρώπους μέ τή δικαιολογία ὅτι ἐπιβούλευονταν τή ζωή του.

Ο Ρισελιέ ἐγκαθίδρυσε δριστικά τήν ἀπολυταρχία στή Γαλλία. Δέ συγκάλεσε τούς **ἀντιπροσώπους τῶν τάξεων** (Etats généraux) και μέ αὐστηρά μέτρα κατάπνιξε τήν **ἀντίσταση τοῦ κοινοβουλίου** (Parlement), δηλαδή τοῦ ἀνώτατου δικαστηρίου τοῦ Παρισιοῦ, πού σύμφωνα μέ παλιά συνήθεια εἶχε ἀποκτήσει τό δικαίωμα νά ἐκφέρει κρίσεις πάνω στά διατάγματα τοῦ βασιλιά.

Ο Ρισελιέ κατά βάθος κυβέρνησε μέ κακό τρόπο. Καταστρεπτική ήταν ίδιως ἡ οἰκονομική πολιτική του. Ὁταν πέθανε, εἶχε ξοδέψει κιόλας ἀπό πρίν τά ἔσοδα πολλάδων ἐτῶν. Ἐτσι τώρα τά ἔξοδα ξεπερνοῦσαν τά ἔσοδα κατά 50 ἑκατομμύρια και οἱ γεωργοὶ είλχαν καταστραφεῖ ἀπό τή φορολογία. Ο καρδινάλιος πέθανε μισημένος ἀπό δόλους και μόλις ἀργότερα ἐκτιμήθηκε ἀπό τούς Γάλλους πατριώτες, γιατί εἶχε ἐκμεταλλευτεῖ ἔξυπνα τούς ἐμφύλιους πολέμους τῆς Γερμανίας, γιά νά ταπεινώσει τήν αὐστριακή βασιλική οἰκογένεια. Στήν ἀρχῇ, δπως εἴδαμε, βοήθησε κρυφά τό **Γουσταύο Αδόλφο** και ἀργότερα πήρε ἐνεργό μέρος στόν τριακονταετή πόλεμο. Ο Ρισελιέ δέν είδε τό τέλος αὐτοῦ τοῦ πολέμου, πού τόν συνέχισε ὁ διάδοχός του **Μαζαρέν** (1642-1661).

Ο Μαζαρέν καταγόταν ἀπό τήν Ιταλία και εἶχε διαπρέψει ώς ὁξιωματικός τοῦ παπικοῦ στρατοῦ και ἀργότερα ώς διπλωμάτης στήν ὑπηρεσία τοῦ Πάπα. Κατά τίς διπλωματικές ἀποστολές του στή Γαλλία γνώρισε τό Ρισελιέ, πού τόν ἔβαλε μέσα

Ο Ρισελιέ (Παρίσι, Μουσεῖο Λούβρου)

Γκόγια, 'Η σφαγή τῆς Ζης Μαΐου
Μουσεῖο Prado. Μαδρίτη

Νταβίντ, 'Η στέψη του Ναπολέοντα
Λούβρο. Παρίσι

στήν αὐλή τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ'. Μέσα σέ λίγον καιρό πολιτογραφήθηκε Γάλλος, προβιβάστηκε σέ καρδινάλιο καί μπήκε στό "Υπουργικό Συμβούλιο (1642). "Υστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' ἡ μητέρα τοῦ βασιλιᾶ, ἡ "Αννα ἡ Αὐτοκρατή, πού ἦταν ἐπίτροπος (ἀντιβασιλισσα) τοῦ πεντάχρονου γιοῦ της, τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', τὸν διόρισε Πρωθυπουργό τῆς Γαλλίας. Ο Μαζαρέν εἰδε τίς μεγάλες ἐπιτυχίες τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ κατά τὸν τριακονταετή πόλεμο.

Ἄλλα ἀκριβῶς τή χρονιά ἐκείνη, πού ὑπογραφόταν ἡ τόσο εύνοϊκή γιά τή Γαλλία εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας (1648), ἡ χώρα κλονίστηκε ἀπό ἐσωτερικές ἐπαναστάσεις, γιατί δ λαός στέναζε κάτω ἀπό τή βαριά φορολογία καί τό Κοίνοβιούλιο τοῦ Παρισιοῦ διαμαρτυρήθηκε γιά τοὺς νέους φορολογικούς νόμους. Μά, δταν ὁ Μαζαρέν ἔδωσε διαταγή νά συλλάβουν μερικά ἀπό τά πιό ζωηρά μέλη του, δ λαός τοῦ Παρισιοῦ ἐπαναστάτησε ἔχοντας καί τήν ὑποστήριξη τῶν εὐγενῶν. ቙ ἐπανάσταση αὐτή τῶν εὐγενῶν δνομάστηκε εἰρωνικά Σφεντόνα (Fronde), γιατί πολλοὶ ἀπό τοὺς διαδηλωτές, πού είχαν συγκεντρωθεὶ μπροστά στά ἀνάκτορα, ἤταν ἐφοδιασμένοι μέ σφεντόνες. Τελικά ὅμως ἐπικράτησε ἡ βασιλεία καί συντρίφηκε ἡ τελευταία ἀντίσταση τῶν εὐγενῶν.

Λουδοβίκος ΙΔ' (1661-1715)

"Οταν πέθανε ὁ Μαζαρέν, ὁ Λουδοβίκος ἤταν 22 χρονῶν καί ὡς τήν ἡμέρα ἐκείνη δέν είχε πάρει ἐνεργό μέρος στήν κυβέρνηση τῆς χώρας. Γι' αὐτό πολλοί νόμιζαν πώς δέ θά ἐνδιαφερόταν γιά τά προβλήματα τοῦ κράτους. Ἀλλά, τήν ἡμέρα πού πέθανε ὁ Μαζαρέν, κάλεσε ἀμέσως τοὺς ὑπουργούς καί τοὺς δήλωσε δτι ἀποφάσισε νά γίνει ὁ ἴδιος πρωθυπουργός. "Ετσι ἀνάλαβε προσωπικά τή διοίκηση τοῦ κράτους, πού τή διαχειρίστηκε ὡς τό τέλος τῆς μακροχρόνιας βασιλείας του. Τά 54 χρόνια τῆς ἔξουσίας τοῦ Λουδοβίκου ἀποτελοῦν μιά ἀπό τίς πιό ἀξιοσημείωτες περιόδους τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας.

Ο Λουδοβίκος ὁ ΙΔ' θεωροῦσε τόν ἑαυτό του ἀντιπρόσωπο τοῦ Θεοῦ πάνω στή γῆ καί ὑπεύθυνο καί ὑπόλογο μόνο μπροστά στό Θεό. Είχε τή γνώμη δτι ἡ ἔξουσία τοῦ βασιλιᾶ δέν είχε κανένα κεριορισμό, δτι σ' αὐτήν ἀνήκει ἡ ζωή καί ἡ περιουσία τῶν ὑπηκόων καί δτι ὁ βασιλιάς είναι ἡ ἐνσάρκωση τοῦ κράτους. Εγώ εἰμα τό κράτος (I' étais c'est moi), συνήθιζε νά λέει καί τά βασιλικά διατάγματα συνήθως τελείωναν μέ τή φράση: «Car tel est mon plaisir» (γιατί αὐτή είναι ἡ ἐπιθυμία μου).

Λουδοβίκος ΙΔ' (Παρίσι, Μουσεῖο Λούβρου).

Στήν έποχή τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' ἡ Γαλλία κυβερνιόταν αὐταρχικά, ἀσκοῦνταν πολὺ αὐτηρή ἀστυνομική ἐπίβλεψη, οἱ ὑποπτοὶ καὶ ἔκεινοι πού ἔπεφταν στή δυσμένεια τῶν ἀρχόντων συλλαμβάνονταν μέ μυστικά ἐντάλματα (lettres de cachet) καὶ, χωρίς νά δικαστοῦν, κλείνονταν στίς φυλακές τοῦ κράτους, ἀπό τίς δόποις ἡ πιο ὄνομαστη ἦταν ἡ **Βαστίλη** (Bastille), ἔνα ἀρχαῖο φρούριο τοῦ Παρισοῦ.

Ο Λουδοβίκος ἐγκαταστάθηκε στά πολυτελή ἀνάκτορα τῶν **Βερσαλλιῶν**, πού τά ἔχτισε ὁ ἴδιος. Γύρω ἀπό τό βασιλιά ὑπῆρχε μιά πολυτελέστατη καὶ ἀρκετά πολυέξοδη ἀγέλη καὶ πάνω ἀπό 3 χιλιάδες ἄτομα ἀποτελοῦσαν τήν ὑπηρεσία του. Ἡ ζωὴ τῆς ἀνὴρς κανονιζόταν ἀπό μιά ἀστηρή ἐθιμοτυπία, πού καθόριζε πότε θά σηκωθεὶ ἀπό τό κρεβάτι του ὁ μεγαλειότατος, πότε θά βγεῖ ἔξω ἀπό τό ὑπνοδωμάτιο, πότε θά δεχτεῖ τούς δικούς του, ποιός θά τοῦ προσφέρει τό νυκτερινό του φόρεμα, ὅταν πήγαινε στό κρεβάτι του γιά ὑπνο, ἢ τό καπέλο του, ὅταν θά ἔβγαινε ἔξω. Κάτω δμως ἀπ' ἀντήν τή λαμπρότητα, τήν ἀντηρότητα καὶ τίς πρόθυμες ὑποκλίσεις κρυβόταν μεγάλη ὑποκρισία, ψευτιά καὶ διαφθορά καὶ σπατάλη τοῦ δημόσιου πλούτου.

Ἐσωτερική πολιτική τοῦ Λουδοβίκου

Ο Λουδοβίκος είχε τήν ἰκανότητα νά διαλέγει τούς συνεργάτες του. Γιά τή διαχείριση τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους χρησιμοποιοῦσε συστηματικά ἀνθρώπους ἀπό τήν ἀστική τάξη, γιούς ἐπιχειρηματιῶν καὶ τραπεζιῶν, γιατί ἦταν πιο ἐργατικοί καὶ πιό πειθαρχικοί. Μερικοί ὑπουργοί του ἔδειξαν ἔξαιρετηκή ἰδιοφυΐα καὶ ἔγιναν ὄνομαστοί, δπως π.χ. ὁ ὑπουργός τῶν οἰκονομικῶν **Κολμπέρ** καὶ ὁ ὑπουργός τῶν στρατιωτικῶν **Λουβουά**.

Τά Οἰκονομικά

Ο **Κολμπέρ** (Colbert) διαχειρίστηκε γιά πολύν καιρῷ τά οἰκονομικά. Ἡταν πολύ ἐργατικός, είχε ἀσυνήθιστη ἀντοχή καὶ συγκέντρωνε τίς ἀρμοδιότητες ἐπτά σημερινῶν ὑπουργείων. Ο Κολμπέρ είναι ὁ γνησιότερος ἀντιπρόσωπος τῶν οἰκονομικῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς του. Είχε τή γνώμη ὅτι ὁ πλοῦτος μιᾶς χώρας ἔξαρτιέται ἀπό τό ποσό τοῦ χρήματος πού ὑπάρχει σ' ἀντήν. Γιά νά αὐξηθεὶ ὁ πλοῦτος τῆς Γαλλίας, ἐπρεπε νά εἰσάγεται ὅσο τό δυνατό περισσότερο χρῆμα. Κι αὐτό θά κατορθωνόταν, ἂν οἱ ἔξαγωγές ξεπερνοῦσαν τίς εἰσαγωγές, μέ ἄλλα λόγια, ἂν ἡ Γαλλία ἀποκτοῦσε ἀνθηρή βιομηχανία. Ο Κολμπέρ πίστεύει ὅτι ἡ βιομηχανία ἀναπτύσσεται μόνο μέ τήν ἐπέμβαση τοῦ κράτους. Αὐτό ἐπρεπε νά πάρει **προστατευτικά μέτρα**, νά ἐμποδίζει δηλαδή τήν εἰσαγωγή ἔνων βιομηχανικῶν προϊόντων, νά διευκολύνει τήν εἰσαγωγή πρώτων ὄλων καὶ νά ρυθμίζει τήν παραγωγή. Τήν οἰκονομική αὐτή ἀντίληψη, πού χαρακτηρίζει τό IZ' αἰώνα, τήν ὄνόμασαν **μερκαντιλισμό**.

Συγχρόνως ὁ Κολμπέρ κατάργησε μέσα στή Γαλλία τούς περιορισμούς τοῦ

έμπορίου, κατασκεύασε δρόμους, διώρυγες κ.τ.λ. Στά καλά χρόνια της βασιλείας του Λουδοβίκου τό έμποριο και ή βιομηχανία της Γαλλίας έφτασαν σέ μεγάλη άκμη και ή Γαλλία άπόκτησε σπουδαῖο ἀποικιακό κράτος, τὸν **Καναδά** και τή **Λουιζιάνα** στό Μισσισιπή.

Ο Στρατός

Αποτέλεσμα της οἰκονομικῆς ἀκμῆς ήταν ή μεγάλη στρατιωτική δύναμη του Λουδοβίκου. Ό βασιλιάς Γαλλίας γιά πολλές δεκαετίες ήταν ο πιό πλούσιος ἡγεμόνας της Εὐρώπης. Δημιουργησε ἵσχυρό στρατό, πού ήταν τό στήριγμα της ἀπόλυτης μοναρχίας στό ἑστερικό και τό μέσο νά ἐπιβάλλεται στό ἑστερικό. Ὁργανωτής του βασιλικοῦ στρατοῦ ήταν ο **Λουβού** (Louvois).

Η στρατιωτική δύναμη της Γαλλίας στήν ἐποχή του Λουδοβίκου έφτασε τίς 220 χιλιάδες, ἐνδ ή χώρα δέν είχε περισσότερο ἀπό 15-20 ἑκατομμύρια κατοίκους. Οι στρατιώτες, δπως σ' δῆλη τήν Εὐρώπη, ήταν μισθωτοί. Μά ο Λουδοβίκος στρατολογούσε μόνο Γάλλους, κυρίως χωρικούς. Ο γαλλικός στρατός ήταν πολύ προηγμένος ἀπό τεχνική ἀποψη (πυροβολικό, τελειότερα δπλα συνδυασμός πυροβόλου δπλου και λόγχης). Ανίθετα, στίς ἀνώτερες θέσεις ο Λουδοβίκος χρησιμοποίησε μόνο εὐγενεῖς. Ο στρατός ήταν καθαρά βασιλικός. Ο ίδιος ο βασιλιάς διόριζε τούς ἀξιωματικούς και τούς μισθοδοτούσε ἀπό τό ταμεῖο του.

Ο Λουδοβίκος ἀπόκτησε πολλούς δνομαστούς στρατηγούς, δπως τούς Condé, Turenne, Luxembourg, Catinat κ.ἄ., καθώς και τό διάσημο μηχανικό Vauban, πού δχύρωσε τά βόρεια και τά ἀνατολικά σύνορα του κράτους μέ νέου τύπου δχυρά, πού ήταν χαμηλά και παχιά και σκεπάζονταν μέ πυκνό χδμα και χλόη. Η Γαλλία στήν ἐποχή του Λουδοβίκου ἀπόκτησε ἐπίσης σπουδαία ναυτική δύναμη.

Η Θρησκευτική πολιτική

Ο Λουδοβίκος ηθελε νά ἐπιβάλλεται στήν ἐκκλησία, γιατί είχε τή γνώμη δτι ἔπρεπε στή Γαλλία νά βασιλεύει ἔνας βασιλιάς ἔνας νόμος και μία πίστη (un roi, une loi, une foi). Γι' αύτό ήρθε σέ ρήξη μέ τόν Πάπα, τοῦ δποίου θέλησε νά περιορίσει τήν ἐπιρροή στή Γαλλία ώς πρός τό διορισμό τῶν ἐπισκόπων. Ό βασιλιάς γιά τήν ἐκκλησιαστική πολιτική του στηρίχτηκε σέ σημαντικό μέρος του γαλλικοῦ κλήρου και είχε πρόθυμο ὑποστηρικτή της τόν περίφημο ρήτορα και συγγραφέα **Μποσσού** (Bossuet).

Η φυμπεριφορά του Λουδοβίκου ἀπέναντι στούς καλβινιστές ήταν ἀπάνθρωπη και συνάμα ἀνόητη. Παρακινούνταν ἀπό τόν καθολικό κλήρο και ίδιως ἀπό τούς Ἰησουίτες και ἀποφάσισε νά ξεριζώσει τήν αἵρεση ἀπό τή Γαλλία. Μεταχειρίστηκε πολλά βίαια μέσα ἐναντίον τῶν καλβινιστῶν και ἀνακάλεσε τό διάταγμα τής Νάντης (1685). Χιλιάδες καλβινιστές τότε, πάνω ἀπό 100 χιλιάδες, ἔφυγαν ἀπό τή Γαλλία και σκόρπισαν σέ διάφορες χδρες τής Εὐρώπης, φέρνοντας μαζί τους σ' αύτές τήν τέχνη τους και τήν ἐπιμέλειά τους. Στήν Πρωσία μόνο ἐγκαταστάθηκαν

πάνω άπό 20 χιλιάδες Ούγενότοι, πού δημιούργησαν τόν πυρήνα τής τεχνικής βιομηχανικής και πνευματικής άναπτυξεως τής χώρας.

Έξωτερική πολιτική – Πόλεμοι Λουδοβίκου ΙΔ'

Ο βασιλιάς τής Ισπανίας Φίλιππος ο Δ' δέν έπικυρωσε τή συνθήκη τής Βεστφαλίας, μέ τήν όποια άναγνωριζόταν ή άνεξαρτησία τῶν Κάτω Χωρῶν άπό τήν Ισπανία, ἀλλά συνέχισε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Γαλλίας, γιατί ἔλπιζε ὅτι θά ώφελούνταν ἀπό τήν ἐσωτερική ἐπανάσταση τῆς Σφεντόνας (Fronde), πού ζέσπασε ἐκείνη τή χρονιά σ' αὐτήν (1648). Ο πόλεμος αὐτός άνάμεσα στούς Γάλλους και τούς Ισπανούς κράτησε πάνω ἀπό 10 χρόνια. Τελικά νικήθηκαν οί Ισπανοί και άναγκάστηκάν νά υπογράψουν τή Συνθήκη τῶν Πυρηναίων (1659), μέ τήν όποια παραχώρησαν στή Γαλλία τό Αρτούν και μεγάλο μέρος τῆς Φλάνδρας. Τήν ίδια χρονιά δ' Λουδοβίκος ΙΔ' παντρεύτηκε τή Μαρία Θηρεσία, κόρη τοῦ Φιλίππου Δ', πού τοῦ ύποσχεθηκε νά τοῦ δώσει γιά προίκα 500.000 κορδῶνες. Τότε δ' Λουδοβίκος ΙΔ' δήλωσε πώς γιά ἀντάλλαγμα αὐτής τῆς προίκας παραιτεῖται ἀπό κάθε δικαίωμα, πού είχε στό θρόνο τῆς Ισπανίας ἀπό κληρονομικό δικαίωμα τῆς γυναίκας του. Ἐπειδή δμως ή Ισπανία ήταν οἰκονομικά ἔξαντλημένη και δύσκολα θά μπορούσε νά πραγματοποιήσει τήν ύπόσχεσή τῆς γιά ἐξόφληση τῆς προίκας, είναι αὐτονόητο δτι και δ' Λουδοβίκος θεωρούσε τόν ἔαυτό του ἀπαλλαγμένο ἀπό αὐτή τή δήλωση πρός τήν Ισπανία.

Ο Λουδοβίκος, υστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ πρωθυπουργοῦ του Μαζαρέν (1661) και τήν προσωπική πιά ἀνάληψη τῆς βασιλείας, ἐπιχειρεῖ νά ἐπεκτείνει τό κράτος του σέ βάρος τῶν ἀλλων κρατῶν και νά ἐπιβληθεῖ στήν Εὐρώπη ως ἀνώτατος κυρίαρχος. "Ἔτσι ἀρχίζει μιά σειρά ἀπό κατακτητικούς πολέμους, μέ σκοπό νά φτάσει στά φυσικά σύνορα, δπως ἔλεγαν οί Γάλλοι, δηλαδή στό Ρήνο. Οι ἔχθροι του δνόμασαν αὐτούς τούς πολέμους ληστρικούς, γιατί είχε σκοπό νά ἀρπάξει μ' αὐτούς ξένα ἐδάφη.

α' Πόλεμος γιά τή διεκδίκηση τοῦ Ισπανικοῦ θρόνου (1667-1668)

"Οταν στά 1665 πέθανε δ' βασιλιάς τής Ισπανίας Φίλιππος ο Δ', δ' Λουδοβίκος πρόβαλε ἀξιώσεις γιά κληρονομικά δικαιώματα στίς ισπανικές κτήσεις τῶν Κάτω Χωρῶν, πού μεταβιβάζονταν στό γιό τοῦ Φιλίππου, τόν Κάρολο Β'. Ἐπειδή δμως δ γιός του αὐτός γεννήθηκε ἀπό δεύτερο γάμο τοῦ Φιλίππου, ἐνδή ή κόρη του ή Μαρία Θηρεσία ἀπό τόν πρώτο του γάμο, δ' Λουδοβίκος ΙΔ' ἐπικαλέστηκε ἔνα παλιό δικαίωμα, σύμφωνα μέ τό όποιο στά ζητήματα κληρονομιᾶς προτιμούνταν τά παιδιά ἀπό τόν πρώτο γάμο (ius devolutionis = δικαίωμα διεκδικήσεως) και κήρυξε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ισπανίας ύπερασπίζοντας δῆθεν τά νόμιμα δικαιώματα τῆς Μαρίας Θηρεσίας.

Ο αὐτοκράτορας τής Γερμανίας Λεοπόλδος Α' (1658-1705), πού διαδέχτηκε τό μεγαλύτερο ἀδερφό του Φερδινάνδο Γ', δέν ἀνταποκρίθηκε στό αἴτημα τής Ισπα-

νίας νά τής στείλει βοήθεια. "Ετσι ό στρατός τοῦ Λουδοβίκου μπήκε χωρίς άντι-σταση στίς ισπανικές κτήσεις τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ κυρίεψε τή Φλάνδρα καὶ τήν Ἐλεύθερη Κομητεία. Ἀλλά ή Ὀλλανδία κατόρθωσε νά συνεννοηθεῖ μέ τήν Ἀγγλία καὶ τή Σουηδία καὶ ή τριπλή αὐτή συμμαχία ἀνάγκασε τό Λουδοβίκο νά κλείσει εἰρήνη μέ τήν Ἰσπανία, στήν δποία ἔδωσε πίσω τήν Ἐλεύθερη Κομητεία καὶ ἀρκέστηκε νά κρατήσει μόνο τή Φλάνδρα (εἰρήνη τής Αἴξ-λά-Σαπέλ, 1668).

β' Πόλεμος ἐναντίον τῆς Ὀλλανδίας (1672-1678)

"Ο Λουδοβίκος τώρα διφώντας ἐκδίκηση ζητοῦσε τήν κατάλληλη στιγμή νά χυτήσει τήν Ὀλλανδία, πού πρωτοστάτησε στήν παραπάνω συμμαχία. Ἀφοῦ πρῶτα κατόρθωσε νά τήν ἀπομονώσει μεταστρέφοντας πρός τό μέρος του τήν Ἀγγλία καὶ τή Σουηδία, κατόπιν χτύπησε τή χώρα μέ πρωτάκουστη γιά ἐκείνα τά χρόνια δύναμη. Ἡ χώρα κινδύνεψε πάρα πολύ καὶ οἱ πόλεις της δέχονταν τούς Γάλλους χωρίς ἀντίσταση. Τότε ό Ὀλλανδίκος λαός ἐπαναστάτησε καὶ ἔριξε τήν κυβέρνηση τῶν μεγαλεμπόρων καὶ ἔδωσε τήν ἔξουσία στόν 22 χρονῶν νέο Γουλιέλμο τῆς Ὀράγγης. Αὐτός ἔδωσε διαταγή νά γκρεμίσουν τούς ὑδατοφράκτες, πού προστάτευαν τήν Ὀλλανδία ἀπό τή θάλασσα, καὶ ἔτσι δὴ ἡ χαμηλή χώρα σκεπάστηκε ἀπό τά νερά καὶ οἱ γάλλοι βρέθηκαν στό νερό καὶ τή λάσπη.

"Ο Γουλιέλμος καταγόταν ἀπό τή βασιλική οἰκογένεια τῆς Ὀράγγης (Orange). "Ἐνας ἀπό τούς προγόνους του μέ τό ἴδιο ὄνομα είχε γίνει ξακουστός στόν ἀγώνα, πού ἔκαμε ή Ὀλλανδία γιά τήν ἀνεξαρτησία τῆς ἐναντίον τῆς Ἰσπανίας. "Ο νέος Γουλιέλμος στίς κρίσιμες τώρα περιστάσεις, ἀφοῦ ἀνάλαβε τήν ἔξουσία, κυβέρνησε τήν Ὀλλανδία ἐπί 30 χρόνια καὶ ἀναδείχτηκε ἔξοχος διπλωμάτης. Κατά τό διάστημα αὐτό ἀλλά καὶ ἀργότερα, ὅταν ἔγινε βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας, δέν ἔπαιψε νά συνενώνει ἔχθρούς ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου. "Ἐτσι μέ τίς ἐνέργειές του ή Ὀλλανδία, ὁ ἀυτοκράτορας Λεοπόλδος ὁ Α', τό Βραδεμβούργο καὶ ή Ἰσπανία συμμάχησαν ἐναντίον τῆς Γαλλίας. "Ο γαλλικός στρατός τότε ἀναγκάστηκε νά ἀδειάσει τήν Ὀλλανδία καὶ ή Λουδοβίκος τῆς ἔδωσε πίσω δла τά ἐδάφη, πού τής είχε ἀποσπάσει, ἀλλά ως ἀντάλλαγμα γι' αὐτές τίς παραχωρήσεις καὶ γιά τίς νίκες τῶν στρατηγῶν Turenne καὶ Condé ή Ἰσπανία ἀναγκάστηκε νά παραχωρήσει πάλι στή Γαλλία τήν Ἐλεύθερη Κομητεία καὶ μερικές συνοριακές θέσεις στό Βέλγιο (Συνθήκη Νιμέγκ, 1678).

γ' Πόλεμος ἐναντίον τῆς Γερμανίας (1686-1697)

"Ο Λουδοβίκος είχε φτύσει πιά στό ἀνώτατο σημεῖο τῆς δυνάμεώς του καὶ σέ δρισμένα σημεῖα κατόρθωσε νά ἐπεκτείνει τήν κυριαρχία τῆς Γαλλίας ώς τό Ρήνο. "Ἐπειδή λοιπόν νόμιζε ὅτι μποροῦσε νά καταλαμβάνει συνεχῶς χώρες χωρίς ἀντίσταση, συγκρότησε ἴδιαίτερα συμβούλια (Chambres de réunion), γιά νά ἔξετάσουν ποιές πόλεις η καὶ χώρες ἥταν ἄλλοτε ἔξαρτήματα τῆς Γαλλίας. "Αναζητοῦσε νά βρει παλιούς τίτλους, πού ἔφταναν ώς τόν Κάρολο τό Μεγάλο καὶ ἀκόμη ώς τό

βασιλιά Δαγοβέρτο (628-638), και κυρίευε μέ τό στρατό του σέ έντελως είρηνική περίοδο τίς πόλεις γιά τίς όποιες γνωμάτευαν τά συμβούλια δι την ήταν άλλοτε γαλλικές. "Ετσι στήν άρχη κυρίεψε μέ τό στρατό του δέκα πόλεις τῆς Ἀλσατίας, ἀνάμεσα στίς όποιες και τό Στρασβούργο, οι όποιες ήταν άλλοτε στή Γερμανική Αὐτοκρατορία. "Ο αὐτοκράτορας ἔξαιτιας τῶν ταραχῶν τῆς Ούγγαριας και τοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς Τουρκίας ήταν ἀπαχούλημένος και δέν μπόρεσε νά ἀντιταχεῖ στό Λουδοβίκο. Γι' αὐτό και δι Λουδοβίκος ἀξίωσε νά πάρει (1685) ἀπό τόν αὐτοκράτορα και ἔνα τμῆμα ἀπό τήν ίδιοκτησία τοῦ πεθαμένου τώρα ἐκλέκτορα τῆς Παλατινάτου ώς κληρονομιά τῆς ἀδερφῆς τοῦ ἐκλέκτορα τῆς Καρλόττας." Ελισάβετ, πού ήταν νύφη τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀπό τόν ἀδερφό του τό δούκα τῆς Ὀρλεάνης.

"Ετσι ἄρχισε δι τρίτος ληστρικός πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου (1686-1697). "Αλλά ή πολιτική κατάσταση στράφηκε ξαφνικά ἐναντίον του, γιατί ή δοξασμένη ἐπανάσταση στήν Ἀγγλία ἔδιωξε τό φίλο του βασιλιά Ἰάκωβο τό Β' κι ἔφερε στό θρόνο τό Γουλιέλμο τῆς Ὀράγγης. Αὐτός συνένωσε ἐναντίον τῆς Γαλλίας τήν Ἀγγλία, τήν Ὀλλανδία, τόν αὐτοκράτορα Λεοπόλδο τόν Α', πού ήταν πιά νικητής στόν πόλεμο ἐναντίον τῶν Τούρκων, τήν Ἰσπανία και τή Σαβοΐα (Συνασπισμός Αὐγούστας) και ἔγινε ή ψυχή τῆς ἀντιστάσεως ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου. "Ο πόλεμος διεξαγόταν σέ διάφορα μέτωπα, ἀλλά τελικά οι Γάλλοι ἀναγκάστηκαν νά ἐκκενώσουν τό Παλατινάτο, ἀφού πρῶτα ἐρήμωσαν τή χώρα μέ βάρβαρο τρόπο. "Ο Λουδοβίκος ταπεινώθηκε και ζήτησε ἀπό τούς διπλωμάτες του νά ῥθούν σέ συμφωνία μέ τούς ἀντιπάλους του, μέ τήν όποια ἀναγνώριζε τό Γουλιέλμο ώς βασιλιά τῆς Ἀγγλίας παρόλο δύμως πού ταπεινώθηκε, διατήρησε τίς παλιές κτήσεις του, ἀκόμη και τό Στρασβούργο (Συνθήκη Ρύσβικ, 1697).

δ' Πόλεμος γιά τή διαδοχή τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου (1701-1713)

"Ο τέταρτος και τελευταῖος πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου ήταν καταστρεπτικός γι' αὐτόν και σημείωσε τήν κατάρρευση τῆς γαλλικῆς ὑπεροχῆς στήν Εὐρώπη.

"Ο πόλεμος ἄρχισε μέ τήν άρχη τοῦ νέου αἰώνα και κράτησε δεκατρία χρόνια (1701-1713). "Ο Λουδοβίκος ἐπιχείρησε νά ἐγκαταστήσει στό θρόνο τῆς Ἰσπανίας τόν ἐγγονό του Φίλιππο ντ' Ανζού (Philippe d'Anjou) ώς διάδοχο τοῦ ἀσθενικοῦ και ἄτεκνου βασιλιά Καρόλου Β', πού ήταν γιός τοῦ Φιλίππου Δ' και τελευταῖος βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας ἀπό τή βασιλική οίκογένεια τῶν Αψβούργων. "Αλλά, ἐπειδή ἔτσι ή δύναμη τῆς Γαλλίας θά γινόταν πολύ μεγάλη, συνασπίστηκαν ἐναντίον του οι σπουδαιότερες δυνάμεις τῆς Εὐρώπης (Ἀγγλία, Ὀλλανδία, Γερμανία, Πρωσία, Σαβοΐα, Πορτογαλία και τά ἐκλεκτοράτα τῆς Μαγεντίας, τοῦ Παλατινάτου, τοῦ Ἀννοβέρου κ.τ.λ.. "Ετσι δι πόλεμος ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου πήρε τή μορφή πανευρωπαϊκού σχεδόν πολέμου.

Μά η Γαλλία δέν είχε πιά τά προηγούμενα ἀφθονα μέσα, δι Λουδοβίκος ήταν γέρος τώρα και οι καλύτεροι στρατηγοί του είχαν πεθάνει. "Αντίθετα οι ἔχθροι του είχαν δύο ἔξαιρετικούς στρατηγούς, οι Αὐστριακοί τόν πρίγκιπα Εὐγένιο τῆς Σα-

βοίας, πού είχε δοξαστεῖ στούς πολέμους ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἐνῶ οἱ "Αγγλοι τὸν Μάρλμπορο (Marlborough), τὸν ἄντρα μιᾶς εὐνοούμενης τῆς βασίλισσας" Ἀννας (Δέες σελ. 75).

Ο πόλεμος στήν ἀρχὴ ἔπαιρνε εὐνοϊκή τροπή γιά τό Λουδοβίκο, ἀλλά, ὅταν οἱ δύο στρατηγοὶ Εὐγένιος καὶ Μάρλμπορο μετάφεραν κρυφὰ τόν ἀγγλο-ολλανδικό στρατό ἀπό τίς Κάτω χῶρες στή Βαυαρία, δι γαλλικός στρατός, πού βρισκόταν ἐκεῖ, ἔπαιθε φοβερή ἡ ττα. Ταυτόχρονα δι ἀγγλικός στόλος κυρίεψε τό Γιβραλτάρ (1704), πού τό διατηροῦν οἱ "Αγγλοι ὡς σήμερα. "Υστερα ἀπό νέα νίκη τοῦ ἐνωμένου στρατοῦ στό Βέλγιο οἱ δύο στρατηγοὶ βάδιζαν πιὰ ἐναντίον τοῦ Παρισιοῦ. "Από τήν κρίσιμη αὐτή θέση ἔσωσε τό Λουδοβίκο ἡ ξαφνική πολιτική μεταβολή στήν 'Αγγλία.

"Η κυβέρνηση τῶν Οὐίξ ἔπεσε, δι στρατηγός Μάρλμπορο ἔχασε τή δύναμή του καὶ ἡ νέα κυβέρνηση ἔκλινε πρός τήν εἰρήνη. Λίγο νωρίτερα είχε πεθάνει ὁ ἀυτοκράτορας Ἰωσήφ Α' (1705-1711) (γιός τοῦ Λεοπόλδου τοῦ Α') καὶ ἔτσι ὁ ἀδερφός του Κάρολος δ ΣΤ', δ ἀπαιτητής τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου, ἀναγορεύτηκε αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας (1711-1740). "Η 'Αγγλία καὶ ἡ 'Ολλανδία δέν είχαν συμφέρον νά ἐνωθοῦν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ 'Ισπανία καὶ νά ἀναστηθεῖ τό κράτος τοῦ Καρόλου Ε'. "Ετσι ἡ συμμαχία διασπάστηκε καὶ ἡ Γαλλία μπόρεσε νά σώσει τίς πιο πολλές ἀπό τίς κατακτήσεις τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'.

'Η εἰρήνη τῆς Οὔτρεχτ (1713)

"Η εἰρήνη τῆς Οὔτρεχτ (Utrecht, πόλη τῆς 'Ολλανδίας) δρισε τά ἔξῆς:

1. "Ο ἐγγονός τοῦ Λουδοβίκου Φίλιππος ντ' Ἀνζού ἀναγνωρίστηκε ὡς βασιλίας τῆς Ἰσπανίας μέ τό δόνομα Φίλιππος Ε', ἀλλά μέ τή συμφωνία νά μήν ἐνωθοῦν τά στέμματα τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας. "Ετσι μ' αὐτόν ἀνεβαίνει στό θρόνο τῆς Ἰσπανίας ἡ βουρβονική βασιλική οἰκογένεια.

2. "Ο αὐτοκράτορας πῆρε τίς ισπανικές κτήσεις τῶν Κάτω Χωρῶν, τό Μιλάνο, τή Νεάπολη καὶ τή Σαρδηνία.

3. "Ο δούκας τῆς Σαβοΐας Εὐγένιος πῆρε τή Σικελία καὶ τόν τίτλο τοῦ βασιλιᾶ, ἀλλ' ἀργότερα ἀναγκάστηκε νά τήν παραχωρήσει στόν αὐτοκράτορα καὶ πῆρε ὡς ἀντάλλαγμα τή Σαρδηνία, πού μαζί μέ τή Σαβοΐα καὶ τό Πεδεμόντιο ἀποτελοῦσε ἔνα βασίλειο.

4. "Η 'Αγγλία κράτησε τό Γιβραλτάρ καὶ τή Μινόρκα καὶ ἐπί πλέον πῆρε σημαντικό μέρος ἀπό τίς γαλλικές κτήσεις τῆς 'Αμερικῆς.

5. "Η Γαλλία διατήρησε τίς κατακτήσεις τῆς ἀπό τούς πολέμους τοῦ Λουδοβίκου, δηλαδή τήν 'Αλσατία, τό 'Αρτουά, τή Φλάνδρα καὶ τήν Ἐλεύθερη Κομητεία.

Γιά τόν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας ἡ εἰρήνη τῆς Οὔτρεχτ σήμαινε τήν ἐπανόρθωση τῆς καταστροφῆς τῆς, πού ἔγινε μέ τήν εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας. "Ετσι ἡ Αὐστρία, μέ τό νά κατέχει κτήσεις στίς Κάτω χῶρες καὶ νά κυριαρχεῖ στήν 'Ιταλία καὶ μέ τό νά ἔχει γίνει κυριαρχη στήν Οὐγγαρία διώχνοντας τούς Τούρκους, γινό-

- █ Κτήσεις Ιοπανικαί
- » Αύστριακαι
- █ Βραδεμβούργο-Πρωσσία
- █ Κτήσεις Σουηδικαί
- Όρια Γερμαν. Αύτοκρατ.

‘Η Ευρώπη υστέρα από την ειρήνη της Ούτρεχτ (1713)

ταν πάλι ισχυρή δύναμη. ‘Η Αγγλία έπεκταθηκε πολύ στις άποικιες, ένω ή δύναμη της Όλλανδίας συνεχός έπεφτε. ‘Η Γαλλία διατήρησε βέβαια σχεδόν όλες τις κατακτήσεις της, άλλα δέν ήταν πιά ή κυριαρχη δύναμη στήν Ευρώπη.

Θάνατος τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'

‘Ο Λουδοβίκος πέθανε 77 χρονῶν (1715). ‘Εμεινε στό θρόνο 72 χρόνια και κυβέρνησε τή Γαλλία ἐπί 54 χρόνια. ‘Άλλα ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτός τοῦ Θεοῦ πάνω στή γῆ, ὁ βασιλιάς ἥλιος (le roi soleil), δύως τοῦ ἄρεσε νά δονομάζει τόν έαυτόν του, πεθαίνοντας ἀφηνε τή χώρα του καταστραμμένη, δύως ὁ Φίλιππος Β' είληε ἀφήσει τήν Ισπανία. Είληε ξοδέψει τεράστια ποσά γιά νά ίκανοποιήσει τίς ἐπιθυμίες του. ‘Από τό 1667 ἔκανε σχεδόν συνεχή πόλεμο ἐναντίον τής Ευρώπης, ένω τά ἔξοδα σέ οἰκοδομές, τά δῶρα σέ εύνοουμένους και ή πολυτελής ζωή τής αὐλῆς ἀπορρόφησαν μυθικά ποσά.

‘Η παράλογη φορολογία ἔξαντλησε οίκονομικά τούς χωρικούς, ένω ὁ διωγμός τῶν Ούγενότων στέρησε τή χώρα ἀπό ἄριστους τεχνίτες και κατάστρεψε τή βιομηχανία. Σέ πολλά μέρη οί χωρικοί μέ δυσκολία ἔβρισκαν ψωμί και σ' ὁλόκληρη τή Γαλλία παρατηρήθηκε ἐλάττωση τοῦ πληθυσμοῦ. Γι' αὐτό ὁ λαός αἰσθάνθηκε ἀνακούφιση, δταν ἔληξε ή μακροχρόνια βασιλεία του.

‘Ο Λουδοβίκος είληε δεῖ νά πεθαίνουν τό ἔνα υστέρα από τό ἄλλο δλα τά μέλη τής οἰκογένειάς του. Είληε ἀπομείνει μόνο ὁ πεντάχρονος γιός του ἐγγονοῦ του, πού ἀνέβηκε στό θρόνο τής Γαλλίας μέ τό ὄνομα Λουδοβίκος ΙΕ'.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ.
Ο ΑΙΩΝΑΣ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΤΟΥ ΙΔ'

Τά γαλλικά γράμματα

Κατά τό ΙΖ' αιώνα ή Γαλλία ἔγινε κέντρο τῆς πνευματικής κινήσεως. Ίδιως ἀναπτύχτηκε πολύ ἡ λογοτεχνία. Οἱ σπουδαιότεροι ἀπό τοὺς συγγραφεῖς τοῦ ΙΖ' αιώνα ἦταν Γάλλοι. Ἡ γαλλική γλώσσα ἔγινε σ' δλη τὴν Εὐρώπη ἡ γλώσσα τῶν μορφωμένων καὶ οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς ἔγιναν τό ὑπόδειγμα γιά τοὺς ἄλλους λαούς.

Ἄργότερα νόμισαν δτι τὴν ἀκμή αὐτή τὴν προκάλεσε ὁ Λουδοβίκος ΙΔ', πού προστάτεψε τοὺς συγγραφεῖς καὶ ὁ Βολταῖρος ὀνόμασε αὐτήν τὴν ἐποχή **αἴώνα Λουδοβίκου ΙΔ'**. Αὐτὸ δμως δέν είναι ἐντελῶς σωστό, γιατί ἡ Γαλλία είχε μεγάλους συγγραφεῖς καὶ πρίν ἀκόμη ἀπό τό Λουδοβίκο καὶ ἡ λεγόμενη ἐπίδραση αὐτοῦ τοῦ βασιλιᾶ ἦταν μικρότερη ἀπό δση τοῦ ἀπόδωσαν. Ἡ ἀνάπτυξη ἦταν κυρίως ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἔξωτερικῆς δυνάμεως τῆς Γαλλίας κατά τὸν ΙΖ' αιώνα. Ἀλλά είναι ἐπίσης ἀναμφισβήτητο δτι ἡ γαλλική αὐλή σκόρπισε μέ ἀπλοχεριά στὶς Βερσαλλίες τά μέσα γιά τὴν καλοπέραση καὶ δημιούργησε στὴν πρωτεύουσα μιά ἐκλεκτή κοινωνία, πού είχε ἐπίδραση εύνοϊκή γιά τὴν ἀκμή τῶν γραμμάτων.

Ἡ κοινωνία ἐκείνη ἦταν κομψή καὶ ἀξεπέραστη σέ λεπτότητα, ἀλλά καὶ ὑπερβολικά πειθαρχική καὶ τυπική χωρίς δυνατή ἐσωτερική δρμή. Γι' αὐτό καὶ ἡ λογοτεχνία τῆς ξεχωρίζει γιά τὴν κομψότητα καὶ τή συμμετρία τῆς μορφῆς, ἀλλά δέ διαπνέεται ἀπό ἴσχυρή δημιουργική πνοή.

‘Η Ἀκαδημία

‘Η Γαλλική Ἀκαδημία ήταν στήν ἀρχή μιά συγκέντρωση ἀπό ίδιωτες. Ἀλλά ὁ Ρισελιέ τήν ἀναγνώρισε ώς ἐπίσημο σωματεῖο μέ τό δνομα **Γαλλική Ἀκαδημία** καὶ πῆρε τὸν τίτλο τοῦ προστάτη της (1635). Ἐπίσης τήν προστάτεψε κι ὁ Λουδοβίκος ΙΔ'. “Οταν ὅριστικά δργανώθηκε, τήν ἀποτέλεσαν σαράντα μέλη, πού ἀργότερα δνομάστηκαν **ἀθάνατοι**. Ὁ Ρισελιέ τῆς ἀνάθεσε τό ἔργο νά τακτοποιήσει τή γλώσσα, ώστε νά ἐπαρκεῖ στίς ἀνάγκες τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐπιστήμης. Γ' αὐτό ἔπερε νά συντάξει λεξικό, γραμματική, ρητορική καὶ ποιητική, ἀλλά κατόρθωσε νά συντάξει μόνο τό λεξικό. “Ἐτσι προήλθε τό δνομαστό **Λεξικό** τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας (Α' ἔκδοση 1694).

Οἱ συγγραφεῖς

Κατά τήν ἐποχή αὐτή δέν ὑπῆρχε εὐρύ ἀναγνωστικό κοινό καὶ κέρδιζε κανείς ἀπό τά βιβλία ἐλάχιστο κέρδος. Γ' αὐτό οἱ λογοτέχνες τοῦ IZ' αἰώνα ἦταν ώς ἐπί τό πλείστον πλούσιοι ἀστοί, πού καλλιεργοῦσαν τά γράμματα ἐρασιτεχνικά. Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ', δπως ἐπιθυμοῦσε νά κερδίζει μεγάλες νίκες, ἔτσι ἀκριβῶς φιλοδοξοῦσε νά δεῖ τή βασιλεία του νά δοξάζεται ἀπό μεγάλους συγγραφεῖς. Γ' αὐτό θέλησε νά προστατέψει τούς συγγραφεῖς, ἀλλά τά ἐπιδόματα μοιράζονταν ἀδέξια καὶ ἔτσι λίγο ὠφελήθηκαν ἀπ' αὐτά οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς.

Στήν παλιότερη γενιά τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀνήκουν τρεῖς μεγάλοι συγγραφεῖς. ὁ **Πέτρος Κορνήλιος** (Pierre Corneille, 1606-1684) ἔγραψε πρῶτα περίπλοκες κωμῳδίες καὶ κατόπιν παρουσίασε στά 1653 τόν Cid, ἔνα ἵπποτικό δράμα, πού σημειώσεις καταπληκτική ἐπιτυχία. Ὁ Κορνήλιος καλλιέργησε τό ἡρωικό δράμα. “Οπως δλοι οἱ δραματικοί συγγραφεῖς τῆς Γαλλίας τοῦ IZ' αἰώνα, ἔτσι καὶ αὐτός είχε ώς πρότυπο τό ἀρχαῖο δράμα. Τίς ὑποθέσεις του τίς ἔπαιρνε κατά προτίμηση ἀπό τή ρωμαϊκή ἱστορία, γιατί οἱ Ρωμαῖοι, δπως ἔλεγε, είχαν ὑφος μεγαλοπρεπές. Τά ἄριστα δράματά του είναι: ὁ **Ὀράτιος**, ὁ **Κίνας** καὶ ὁ **Πολύνευκος**.

Κατά τήν ἴδια ἐποχή ὁ **Ντεκάρτ** (Descartes, 1596-1650), γνωστός μέ τό ἐκλατινισμένο δνομα **Καρτέσιος** (Cartesius), ἔβγαλε τό πρῶτο σημαντικό φιλοσοφικό ἔργο σέ γαλλική γλώσσα μέ τόν τίτλο **περὶ μεθόδου λόγου**, μέ τό δποιο ἔγινε ἔνας ἀπό τούς θεμελιωτές τοῦ γαλλικοῦ λόγου.

Λίγο ἀργότερα ὁ **Πασκάλ** (Pascal, 1623-1662), πού σχεδόν ἀπό παιδί είχε δείξει σπάνια ἰδιοφυΐα στά μαθηματικά καὶ στή φυσική, δημοσίεψε μιά σειρά ἀπό ἐπιστολές ἐναντίον τῶν Ἰησουνιτῶν, πού δνομάστηκαν **Provinciales** καὶ θεωρήθηκαν ώς πρότυπο τοῦ γαλλικοῦ πεζοῦ λόγου. “Υστερα ἀπό τόν πρόωρο θάνατό του οἱ φίλοι του δημοσίεψαν μέ τόν τίτλο **Σκέψεις** (Pensées) τά ἀποσπάσματα ἀπό ἔνα σύγραμμά του, μέ τό δποιο ἥθελε νά ἀποδείξει τήν ἀλήθεια τῆς καθολικῆς θρησκείας.

Στίς ἀρχές τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' διακρίθηκαν τέσσερεις ποιητές:

ό Μολιέρος, ό Λαφονταίν, ό Μπουαλό και ο Ρακίνας. Ο Μολιέρος (Molière, 1622-1673) ήταν μιά έξαιρετική ιδιοφύΐα, ο μόνος πραγματικός δημιουργός από τους συγγραφεῖς του ΙΖ' αιώνα. Οι 29 κωμῳδίες του είναι άπο τά τελειότερα έργα σ' αυτό τό είδος. Ο Μολιέρος γνώριζε καλά τὸν ἀνθρωπὸν, ηξερε καλά τὴ σκηνικὴ τέχνη και σατίρισε τὰ ἐλαττώματα τῶν συγχρόνων του. Άλλα τὰ πρόσωπα τῶν κωμῳδῶν του ξεπερνοῦν τὰ δριτά τῆς ἐποχῆς του και καταντοῦν αἰώνιοι τύποι. Ο Αρχοντοχωριάτης, οι Σοφές Γυναῖκες, ο Φιλάργυρος, είναι θεατρικά έργα γεμάτα χάρη, πού δείχνουν τὶς διάφορες ὁψεις τοῦ ἀνθρώπινου χαρακτήρα, ἐνῷ ο Μισάνθρωπος κι ο Ταρτούφος είναι ἀριστουργήματα, στά δοποῖα τὸ κωμικό πλησιάζει τὰ δριτά τοῦ τραγικοῦ.

Ο Λαφονταίν (La Fontaine, 1621-1695) ήταν ἀριστοτέχνης τοῦ γαλλικοῦ στίχου. Κυρίως διακρίθηκε ὡς ποιητής μύθων, ποὺ τίς ὑποθέσεις τους τίς ἔπαιρνε ἀπό τους ἀρχαίου μυθογράφους. Μέ τή μορφῇ δημως τῶν ζώων ζωγράφισε τά ηθη και τά ἐλαττώματα τῶν ἀνθρώπων κι ἔτσι οἱ μύθοι του είναι ἀληθινά μικρά δράματα, πού διακρίνονται γιά τὴ ζωηρότητα και τὴ λεπτότητα τῶν παρατηρήσεων. Ο Λαφονταίν θεωρεῖται ἀπό τοὺς γνησιότερους ἀντιπροσώπους τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος και οἱ μύθοι του τοποθετοῦνται ἀνάμεσα στά ἀριστουργήματα τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας.

Ο Μπουαλό (Boileau, 1636-1711), δέν ήταν οὐσιαστικά ποιητής, ἀλλά είχε λεπτή καλλιτεχνική ἀντίληψη. Εἶναι ο ἀναγνωρισμένος κριτικός τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Ήταν θαυμαστής τοῦ Ορατίου και γι' αὐτό τὰ έργα του Σάτιρες, Επιστολές και Ποιητική τέχνη είναι ἀπομιμήσεις ἀνάλογων έργων τοῦ Λατίνου ποιητῆ. Ο Λουδοβίκος τὸν διόρισε ίστοριογράφο τῆς αὐλῆς.

Ο πιό καλλιτεχνικός ἀπ' αὐτή τὴ σειρά ήταν ὁ νεώτερός της Ιοάννης Ρασίν (Racine, 1639-1699), ο γνωστός σ' ἐμᾶς Ρακίνας. Φοίτησε σέ μιά σχολή μοναχῶν και προοριζόταν νά γίνει ιερωμένος. Ἀγάπησε δημως τὸ θέατρο και ἔγραψε τραγῳδίες, στίς δοποῖες μιμήθηκε τὸν Εὑριπίδη, πού τὸν διάβαζε ἀπό τὸ πρωτότυπο, χωρὶς δημως νά τὸν καταλαβαίνει πάντοτε καλά. Μέσα σέ μιά δεκαετία ἔγραψε τά καλύτερα έργα του, τὴν Ανδρομάχη και τὴν Ιφιγένεια, τό Βρετανικό και τή Φαιδρα. Ἐγραφε μέ παραδειγματική εὐχέρεια στίχους συγκινητικούς και πετύχαινε μιά τέλεια συμμετρία τοῦ συνόλου. Ο Ρακίνας θεωρεῖται τό πρότυπο τοῦ κλασικοῦ ψφους και τῆς κλασικῆς τέχνης. Ἐπειδή δημως πικράθηκε ἀπό τὴν κακή ὑποδοχή, πού ἔκαμε τό κοινό στή Φαιδρα του, ἔγκατάλειψε τό θέατρο και ὑφερώθηκε στή σύνθεση θρησκευτικῶν ποιημάτων. Ἀργότερα μέ

Ο Μολιέρος (Παρίσι, Ἐθνική Βιβλιοθήκη).

Ρυκίνας (Παρίσι, Έθνική Βιβλιοθήκη).

δυσκολία και μέ τα παρακάλια τῆς μαρκησίας ντέ Μαιντενόν ξαναγύρισε στό θέατρο κι ἔγραψε δύο θρησκευτικά δράματα, τὸν Ἐσθήρ και τὴν Ἀθαλία. Εἶναι ἔργα πού δείχνουν ἄλλη ὅψη τῆς ἴδιοφυΐας τοῦ ποιητῆ, γεμάτα ἀπό λεπτή θρησκευτική συγκίνηση, πού θυμίζουν εἰκόνες τοῦ Ραφαήλ.

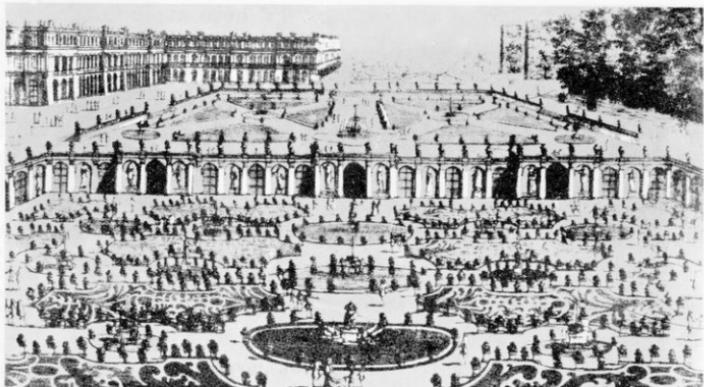
Οἱ τέσσερεις αὐτοὶ συγγραφεῖς ἐπιβλήθηκαν στήν κοινὴ γνώμη και τά ἔργα τους θεωρήθηκαν ὑπόδειγματικά. Οἱ κανόνες, πού θέσπισε ὁ Μπουαλό στὸ ἔργο του Ποιητικὴ Τέχνη, γιὰ πολὺν καιρό θεωροῦνταν οἱ τελευταῖς λέξεις τῆς αἰσθητικῆς. Αὐτῇ λοιπόν εἶναι ἡ σπουδαιότερη κλασικὴ λογοτεχνία τῆς Γαλλίας.

Σὲ νεώτερη γενιά ἀνήκουν ὁ Λαμπρουγιέρ (La Bruyère, 1645-1696) ὁ συγγραφέας τῶν Χαρακτήρων και ὁ ἀρχιεπίσκοπος Φενελόν (Fenelon, 1652-1715), ὁ παιδαγωγός τοῦ ἐγγονοῦ τοῦ βασιλιᾶ, πού ἔχοντας ὡς ὑπόδειγμα τήν Ὁδύστεια ἔγραψε τὶς Περιπλανήσεις τοῦ Τηλέμαχον

(Les aventures de Télémaque), πού εἶναι ἔνα εἰδος ἐπικῆς διηγήσεως. 'Ο κύριος ὅμως σκοπός τοῦ συγγραφέα ἦταν νά δώσει ἔνα νέο πρότυπο ἡγεμόνα, πού ἐργάζεται γιά τό καλό τῶν ὑπηκόων του. 'Αλλά οἱ «Περιπλανήσεις» κατακρίθηκαν ἀπό τήν αὐλὴν και ὁ συγγραφέας τους καταδικάστηκε σέ μια δικαιολογημένη τυπικά ἔξορία' τόν ἀπομάκρυναν στήν ἐπαρχία του.

Ἄρχιτεκτονική και ζωγραφική στή Γαλλία

'Ο Λουδοβίκος ΙΔ' ἔδειψε τεράστια ποσά γιά οἰκοδομές, γιατί ἥθελε νά διμορφύνει τή βασιλεία του μέ μεγαλόπρεπα μνημεῖα. 'Η ἀρχιτεκτονική και ἡ ζωγραφική ἀναζωογονήθηκαν μέ τό ἀπλόχερο σκόρπισμα τοῦ χρήματος. 'Ο Λουδοβίκος ἐπιδιόρθωσε τά ἀνάκτορα τοῦ Κεραμεικοῦ (Tuilleries) και τοῦ Λούβρου και ἔχτισε τά ἀνάκτορα τοῦ Μαρλύ (Marly) και τοῦ Τριανόν (Trianon). 'Αλλά τό σπουδαιότερο ἀρχιτεκτονικό μνημεῖο τῆς βασιλείας του εἶναι τά παραμυθένια γιά τήν πολυτέλειά τους ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν (Versailles). Οἱ Βερσαλλίες βρίσκονται σέ μικρή ἀπόσταση ἀπό τό Παρίσι και ἀποτελοῦνται ἀπό ἔνα σύμπλεγμα οἰκοδομῶν. Τό κεντρικό οἰκοδόμημα ἔχει μάκρος 450 μέτρα και στήν πρόσοψη στολίζεται μέ κολόνες. 'Αποτελεῖται ἀπό ἔναν ὄροφο πολὺ ψηλό κι ἀπό ἔνα δεύτερο χαμηλότερο και ἀντί γιά στέγη ἔχει μιά ἐπίπεδη ταράτσα. Μπροστά ἀπό τά ἀνάκτορα ὑπάρχει ἔνα ἀπέραντο πάρκο μέ πλατιές σειρές ἀπό δέντρα· στολίζεται μέ μαρμάρινα ἀγάλματα πού παριστάνουν πρόσωπα τῆς μυθολογίας. Οἱ δρόμοι καταλήγουν σέ βρύσες ἢ

Βερσαλλίες

μικρές λίμνες, πού στολίζονται κι αύτές μέ άγάλματα άρχαιών θεῶν και συντριβάνια, άπο τά όποια τό νερό άναπτηδάει σέ μεγάλο ύψος.

Οι οίκοδομές αύτές είναι χτισμένες σύμφωνα μέ τό ρυθμό του **Μπαρόκ** (Baroque), πού είναι μία παραλλαγή τοῦ ρυθμοῦ τῆς Ἀναγεννήσεως. Ο καινούριος ρυθμός μέ τὴν δγκώδη μορφή δλόκληρης τῆς οίκοδομῆς και τή συμμετρική σειρά τῶν μερῶν της ζητεῖ νά δημιουργήσει μιά ἐντύπωση, πού νά δείχνει μεγαλοπρέπεια και ἐπιβλητικότητα. Αντί γιά τίς εὐθείες γραμμές τοῦ κλασικοῦ ρυθμοῦ προτιμᾶ τὴν τεθλασμένη ἡ τήν καμπύλη γραμμή και τήν παραφορτωμένη διακόσμηση μέ γλυπτά και ζωγραφιστά στολίδια.

Γενικά τό ρυθμό τοῦ Μπαρόκ τόν χαρακτηρίζει κάτι τό βίαο, τό βαρύ και τό ἐπιδεικτικό, ἀντίθετα μέ τή λιτότητα τῆς κλασικῆς τέχνης. Ή δνομασία του προήλθε κατά τήν ἐπικρατέστερη γνώμη ἀπό τήν πορτογαλική λέξη *barocco*, μέ τήν όποια οί κοσμηματοπδλες δόνόμαζαν τίς ἀκατέργαστες και ἀκανόνιστες πολύτιμες πέτρες.

Η Γαλλική ζωγραφική τοῦ IZ' αιώνα δέ δημιούργησε ἔργα μέ μεγάλη ἀξία. Η τέχνη είχε τελειοποιηθεῖ και οί καλλιτέχνες ζωγράφιζαν μέ μεγάλη ἐπιμέλεια, ἀλλά τό κοινό

Ανάκτορα τῶν Βερσαλλίων (Η αἰθουσα τῶν Κατόπτρων).

ζητοῦσε τό φανταχτερό καί τό βαρύ. Γι' αὐτό περισσότερο ἀπό τίς κανονικές, τίς σοβαρές καὶ ψυχρές συνθέσεις ἐκτιμοῦν τά ἔργα τοῦ **Νικ. Πουσσέν** (Nic. Poussin), πού παριστάνουν τοπία μέθηματα ἀπό τήν ἱστορία καὶ τή μυθολογία, ὅπως είναι τά: **Βοσκοί τῆς Ἀρκαδίας**, **Ίδανικό τοπίο**, **Ορφέας καὶ Εὐριδίκη**, ή **Ἀρπαγή τῶν Σαβίνων** κ.ἄ. Ἐπίσης ἐκτιμοῦν καὶ τά τοπία τοῦ **Κλώντ Λορραίν** (Claude Lorrain), ὅπως είναι τά ἔργα: **Πρωΐ**, **Βράδυ**, ή **Ἐπιβίβαση τῆς βασίλισσας τοῦ Σαβᾶ** κ.ἄ.

Ίσπανοί ζωγράφοι

Αντίθετα, ή **Ίσπανία** ἀνάδειξε στά χρόνια αὐτά μερικούς ἀπό τούς καλύτερους ζωγράφους τῆς Εὐρώπης.

Ο Βελάσκεθ (Velasquez, 1599-1660) ζωγράφιζε μέ τέχνη καὶ ἐκφραστικότητα καὶ κατόρθωσε μέ ἄπλα χρώματα νά δημιουργήσει μία ἀρμονία ἀπό φωτοσκιάσεις. Ἐκτός ἀπό τίς μεγάλες θρησκευτικές εἰκόνες (**Σταύρωση** κ.τ.λ.) φιλοτέχνησε προσωπογραφίες βασιλιάδων καὶ μικρῶν πριγκίπων τῆς αὐλῆς, μερικές ἀπό τίς όποιες είναι ὀνομαστές (**Πριγκίπισσα Μαργαρίτα** κ.τ.λ.), ἐνώ μια ἱστορική εἰκόνα του (**Παράδοση τῆς Μπρέντα**) είναι περίφημη.

Ο Μουρίλλο (Murillo, 1617-1682) ζωγράφιζε πάνω σέ τοίχους μοναστηριῶν καὶ ἐκκλησιῶν σκηνές ἀπό τήν Ἱερή Ἰστορία. Πολύ χαριτωμένες είναι οἱ **Παναγίες**,

Η Ἰνφάντιν (πριγκίπισσα) Τερέζα (Βελάσκεθ).

Η Ἁγία Σύλληψη (Μουρίλλο, Μουσείο Δούβρου).

Η "Αγια Οίκογένεια" (Μουριλλό,
Μουσείο Λούβρου).

Παιδιά πού παίζουν τά ζάρια (Μουριλλό,
Μουσείο Μονάχου).

πού τίς παρουσιάζει μέσα σέ άπαλό φῶς, καὶ ἔξισου χαριτωμένος εἶναι κι ὁ μικρός Χριστός, πού παίζει μέ τό μικρό Ἰωάννη ἡ μέ ἀρνί. Ἐπίσης ζωγράφιζε καὶ σκηνές ἀπό τὴν καθημερινή ζωή, χωρικούς καὶ παιδιά τοῦ δρόμου μέσα σέ χρυσό φωτισμό καὶ μέ μία πιστή ἀναπαράσταση τῆς πραγματικότητας. Ἐργα του εἶναι: Η "Αγια Οίκογένεια, ἡ Ἀνάληψη τῆς Παρθένου, ἡ "Αγια Σύλληψη, ὁ "Αγιος Ἀντώνιος μέ τό Χριστό παιδί, Χριστός καὶ Ἰωάννης παιδιά μέ τό ἀρνί, παιδιά πού τρῶνε σταφύλια κ.ἄ.

Η ζωγραφική στίς Κάτω Χώρες

Κατά τό IZ' αἰώνα οι Κάτω Χώρες (Βέλγιο καὶ Ὁλλανδία) δημιούργησαν μιά ἀξιόλογη ζωγραφική, πού σέ πολλά είναι πιό πλούσια καὶ πιό πολυσύνθετη ἀκόμη καὶ ἀπό τὴν ιταλική ζωγραφική τῆς Ἀναγεννήσεως.

Κέντρα τῆς ζωγραφικῆς αὐτῆς τῆς περιόδου είναι ἡ Φλάνδρα καὶ ἡ Ὁλλανδία. Οἱ δύο σχολές, ἡ Φλαμανδική καὶ ἡ Ὁλλανδική, ὡς κοινό ἑθνικό χαρακτήρα ἔχουν τὴν ἀγάπη πρός τὴ φύση. Ἀλλά ἡ Φλάνδρα ἔμεινε πιστή στό καθολικό δόγμα καὶ ἤταν ἐξαρτημένη ἀπό τὴν καθολική Ἰσπανία. Γι' αὐτό καὶ διατήρησε τὴν παράδοση τῆς χριστιανικῆς τέχνης. Ἀντίθετα δημοσιὰ Ὁλλανδία ἀποσπάστηκε ἀπό τὴν καθολική ἐκκλησία καὶ ἀπό τὸν ἵσπανικό ζυγό καὶ δημιούργησε μιά τέχνη περισσότερο κοσμική.

Ο σπουδαιότερος ἀπό τοὺς Φλαμανδούς ζωγράφους αὐτῆς τῆς περιόδου ἤταν

Ο Βαύ Ντάικ (Προσωπογραφία).

← Ο Ρούμπενς και ή γυναικά του
(Ρούμπενς, πινακοθήκη Μονάχου).

Μάθημα άνατομίας (Ρέμπραντ, Μουσείο "Αμστερνταμ")

ό Ρούμπενς (Rubens, 1577-1640). Γιά ένα διάστημα ξένησε στήν 'Ιταλία, δύο μελέτησε τούς καλλιτέχνες τῆς 'Αναγεννήσεως, καί κατόπιν έγκαταστάθηκε στήν 'Αμβέρσα, δύο ξένησε συνεχῶς, σχεδόν ώς τό θάνατό του. 'Ηταν άπό τούς πιό παραγωγικούς καλλιτέχνες. Μιά 'Επιτροπή, πού συγκροτήθηκε στήν 'Αμβέρσα, υπόλογισε τούς πίνακές του, πού σώζονται σήμερα καί είναι σκορπισμένοι στά μουσεῖα τῆς Εύρωπης, σέ 2235. Μερικά άπό τά έργα του είναι: 'Αποκαθήλωση, Κεντήθηκε με λόγχη, Προσωπογραφία τοῦ καλλιτέχνη (μέ τήν πρώτη γυναικά του) κ.ἄ.

'Ένας άπό τούς πιό γνωστούς μαθητές τοῦ Ρούμπενς ήταν ο **Βάν Ντάικ** (Van Dyck, 1599-1641), πού ξέμεινε γιά πολύν καιρό στήν 'Αγγλία, στήν αὐλή τοῦ Καρόλου Α'. Γνωστά έργα του είναι τά: **Καρόλος Α', Τά παιδιά τοῦ Καρόλου Α'**, κ.ἄ.

'Από τούς 'Ολλανδούς ζωγράφους τοῦ IZ' αιώνα ο πιό άξιόλογος είναι ο **Ρέμπραντ** (Rembrandt, 1606-1669), πού ζωγράφισε κυρίως προσωπογραφίες, τοπία καί σκηνές τῆς καθημερινῆς ζωής.

Τό έργο του τό χαρακτηρίζει μιά άσυναγώνιστη άπόδοση τῶν χρωμάτων καί μιά άντιθετή φωτός καί σκιάς. 'Από τά πιό γνωστά έργα του είναι: 'Η Νυκτερινή Φρουρά καί τό **Μάθημα τῆς Ανατομίας**, πού παριστάνει ένα γιατρό νά δείχνει στούς συναδέλφους του ένα άνθρωπινο σῶμα σέ όρα σπουδῆς τῆς άνατομίας.

'Αποκαθήλωση (Ρέμπραντ)

Οι 'Επιστήμες

'Από τά πιό σημαντικά γεγονότα τῶν νέων χρόνων είναι ή άνάπτυξη τῶν **Φυσικῶν Επιστημῶν**.

Κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους οἱ ἄνθρωποι ζητοῦσαν νά λύσουν τίς ἀπορίες τους μελετώντας τά βιβλία τῶν ἀρχαίων καί κυρίως τοῦ 'Αριστοτέλη, ἄλλα καί στούς **νεώτερους** χρόνους οἱ καθηγητές τῶν Πανεπιστημίων συνέχισαν γιά πολύν καιρό τό ίδιο σύστημα.

Τό IZ' αιώνα διμώς πολλοί σοφοί ἀρχισαν νά μελετοῦν ἀπευθείας τή φύση. Κατασκεύασαν κατάλληλα ὄργανα μέ τά όποια κατόρθωναν νά παράγουν σύμφωνα μέ τή θέλησή τους τά φαινόμενα, πού ηθελαν νά μελετήσουν. "Ετσι δημιούργησαν τίς νεώτερες μεθόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τήν **παρατήρηση** καί τό **πείραμα**. Οι

Ο Γαλιλαῖος

Ισαάκ Νεύτων

λαοί τῆς Δύσεως ἔδειξαν μεγάλη δεξιοτεχνία σ' αὐτές τίς μελέτες καὶ στὸ σημεῖο αὐτό ἔσπερνοῦν πολὺ τούς ἀρχαίους.

Οἱ σοφοὶ τοῦ ΙΖ' αἰώνα, πού ἐμβάθυναν στίς μελέτες αὐτές, ἡταν λίγοι καὶ ὅλοι σχεδόν ἐρασιτέχνες, πού βρίσκονταν ἔξω ἀπό τὰ Πανεπιστήμια, τά δόποια ἀπαγόρευναν αὐτές τίς μελέτες. Ἐπίστης καὶ ἡ Ἐκκλησία καταδίωκε κάθε καινοτομία στή μελέτη τῆς φύσεως, σάν νά ἡταν αἴρεση. Οἱ ἐπιστῆμες ἀκόμη δέν ἡταν πολὺ ἀναπτυγμένες κι ἔτσι κατόρθωνε κανεῖς, μελετώντας καὶ μόνος του νά ξέρει ὅλες τίς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του. Γι' αὐτό καὶ οἱ σοφοὶ τοῦ ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' αἰώνα ἡταν συγχρόνως μαθηματικοί, φυσικοί καὶ φυσιολόγοι. "Ἐγραφαν στή λατινική καὶ τίς γνῶμες καὶ τίς ἀνακαλύψεις τους τίς ἀνακοίνωναν δὲν ἔνας στόν ἄλλο μέ ἀλληλογραφία προσωπική.

Οἱ κυβερνήσεις παρατήρησαν δτὶ ἡταν δυνατό νά προέλθει ἀπό αὐτές τίς μελέτες κάποια ὁφέλεια. Κυρίως ἐνδιαφέρονταν γιά τὴν ἀστρολογία, γιατὶ οἱ ἄνθρωποι ἔξακολουθοῦσαν ἀκόμη νά πιστεύουν δτὶ μποροῦν νά προβλέψουν τό μέλλον διαβάζοντας τά ἄστρα. Δέν ἄργησαν δμως νά ἐκτιμήσουν τίς θετικές ὑπηρεσίες τῆς

'Αστρονομίας. Στά 1667 χτίστηκε κοντά στό Λονδίνο τό 'Αστεροσκοπεῖο τοῦ Γκρήνουιτς (Greenwich) καὶ σχεδόν συγχρόνως τό ἀστεροσκοπεῖο τοῦ Παρισιοῦ. Ὁργάνωσαν βοτανικούς κήπους, ίδιως στίς πανεπιστημιακές πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας, καὶ συλλογές φυτῶν καὶ δρυκτῶν, πού τίς ὀνόμασαν Μουσεῖα, ἀπό τά δόποια τό πο δονομαστό ἡταν τό Βρετανικό μουσεῖο (British Museum).

'Ἐπειδή δμως τά πανεπιστήμια δέν ἦθελαν νά ἀκολουθήσουν τό νέο τρόπο τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, οἱ κυβερνήσεις τῶν κρατῶν ἴδρυσαν 'Επιστημονικές 'Ακαδημίες, ἀλλά τά μέλη τους δέν τά πήραν ἀπό τούς κύκλους τῶν καθηγητῶν τῶν Πανεπιστημίων. Οἱ 'Ακαδημίες βοήθησαν πολὺ στήν πρόοδο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

'Η ἀστρονομία καὶ γενικά οἱ φυσικές ἐπι-

στήμες σημείωσαν σημαντική πρόοδο κατά τό IZ' αιώνα. Ο Πολωνός ιερέας **Κοπέρνικος** (Copernicus, 1473-1543) σπουδάσε πολλά χρόνια στήν Ιταλία και άποδειξε τή διπλή κίνηση τῶν πλανητῶν. Ακόμη υπόστηριξε ότι κέντρο τοῦ συστήματος, στό όποιο ἀνήκει ἡ γῆ, είναι δὲ ἥλιος. Ο Γερμανός ἀστρονόμος **Κέπλερ** (Kepler, 1571-1630) στις ἄρχες τοῦ IZ' αιώνα ἔδωσε μαθηματική ἀπόδειξη τοῦ συστήματος και διαπύωσε τοὺς γνωστούς **Νόμους τοῦ Κέπλερ**. Άλλα δὲ σπουδαιότερος θεμελιώτης τῆς νεώτερης φυσικῆς ἐπιστήμης είναι δὲ ξακουστός Ιταλός **Γαλιλαῖος** (Galilei, 1564-1642). Θεωροῦσε ἀναμφισβήτητο ότι κέντρο τοῦ ἥλιακοῦ συστήματος είναι δὲ ἥλιος και δι τής γῆ κινεῖται γύρω ἀπ' αὐτόν. Ανακάλυψε ἀκόμη τούς νόμους τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων και ἔβαλε ἔτσι τίς βάσεις τῆς μηχανικῆς. Κατασκεύασε και μεγεθυντικούς φακούς, μὲ τούς όποιους μπόρεσε νά διακρίνει τά δρη τῆς σελήνης και τούς δορυφόρους τοῦ Δία και ἔξακριώσε τή φύση τοῦ γαλαξία. Άλλα δὲ Ιερή Εξέταση καταδίκασε τή διδασκαλία του και τόν υποχρέωσε νά ἀποκηρύξει γονατιστός τίς «πλάνες» του.

Τίς παρατηρήσεις αὐτές τίς συστηματοποίησε διάσημος **Αγγλος φυσικός Νεύτων** (Newton, 1642-1727) και τίς συνένωσε στό νόμο τῆς **παγκόσμιας ἔλεως**. Τίς βάσεις τῶν Μαθηματικῶν τίς πήραν οἱ νεώτεροι ἀπό τούς ἀρχαίους μελέτωντας τούς Ελληνες μαθηματικούς. Ο Γάλλος **Βιέτ** (Viete, 1540-1603) εἰσήγαγε στήν **Άλγεβρα** τά γράμματα και τῆς ἔδωσε τή νεώτερη μορφή της, ἐνῷ δὲ φιλόσοφος **Ντεκάρτ** (ἢ Καρτέσιος), πού ἦταν και ἔξαιρετικός μαθηματικός, εἰσήγαγε στή Γεωμετρία τόν ἀλγεβρικό λογισμό και δημιούργησε τήν **Αναλυτική Γεωμετρία**. Άλλος φιλόσοφος ἦταν δὲ Γερμανός **Λάιμπνιτς** (Leibniz, 1646-1716), πού ἀνακάλυψε τόν **ἀπειροστικό λογισμό**. Ετσι, κατά τό τέλος τοῦ IZ' αιώνα είχαν διαμορφωθεῖ οἱ διάφοροι κλάδοι τῶν Μαθηματικῶν.

Η **Φυσική** στήν ἀρχή δέν ἦταν χωρισμένη ἀπό τά Μαθηματικά και τήν **Αστρονομία**. Ο Γαλιλαῖος υπόλογισε τό νόμο τῆς **πτώσεως τῶν σωμάτων**, ἐνῷ δὲ **Τορρικέλλι** (Torricelli, 1608-1647), πού ἦταν κι αὐτός Ιταλός, μελέτησε τό νόμο τῆς **ἰσορροπίας** τῶν ρευστῶν και κατασκεύασε τό **βαρόμετρο**, μὲ τό δρυποι μπόρεσαν νά παρατηρήσουν τή **βαρύτητα τοῦ ἀέρα** (Pascal). Ετσι ἀπό τόν IZ' αιώνα ἡ φυσική ἔγινε πιά πειραματική ἐπιστήμη.

Η Φιλοσοφία

Οἱ ἀρχαῖοι Ελληνες είχαν ἀναπτύξει πολύ πλούσια φιλοσοφία και προσπάθησαν νά ἔξηγήσουν τήν ἀρχή και τό σκοπό τοῦ κόσμου, καθώς και τήν ἀξία και τό σκοπό τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Κατά τό τέλος τοῦ Δ' Π.Χ. αιώνα δὲ Αριστοτέλης παρουσίασε μὲ τρόπο συστηματικό τίς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του στά **ἀναλυτικά συγγράμματά του**. Ετσι ἐπιβλήθηκε στίς ἐπόμενες γενιές και κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους ἔγινε **ανθεντία**, στήν δροία ἐπρεπε νά στηριχεῖ κάθε ἐπιστήμη και κάθε σοφία. Η φιλοσοφία αὐτῶν τῶν χρόνων, ή λεγόμενη **σχολαστική φιλοσοφία**, αὐτόν είχε ως δάσκαλο και δόηγό της.

Κατά τήν 'Αναγέννηση οί σοφοί τῆς Εὐρώπης μελέτησαν τά συγγράμματα τῶν 'Ελλήνων φιλοσόφων καί μερικοί ἐπιχείρησαν νά ξαναφέρουν στή ζωή τά ἀρχαῖα φιλοσοφικά συστήματα. 'Ιδίως μελετήθηκε πολύ καί ἀπόκτησε διαδούνς δι Πλάτων. 'Αλλά τά αὐτοτελή φιλοσοφικά συστήματα τῶν νεώτερων χρόνων δημιουργήθηκαν μόλις κατά τό IZ' αιώνα.

'Ο διάσημος "Αγγλος φιλόσοφος **Μπέικον** (Bacon, 1561-1626), δ γνωστός σ' ἑμᾶς **Βάκων**, συστηματοποίησε καί ὑποστήριξε τή θεωρία τῆς νέας μεθόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Διδασκε δι τίς γνώσεις μας γιά τή φύση πρέπει νά τίς ἀντλήσουμε μέ τή βοήθεια τῆς πείρας. Πρέπει δηλαδή πρότα νά παρατηρήσουμε τά φαινόμενα καί νά τά ἔξακριβώσουμε μέ τό πείραμα. 'Ἐπίσης ὑστερα πρέπει νά τά ταξινομήσουμε καί ἀπό τίς μερικές περιπτώσεις νά συμπεράνουμε ἐπαγωγικά τό γενικό, δηλαδή τούς νόμους τῶν φαινομένων. 'Ἐπειδή ὅμως οί σχολαστικοί φιλόσοφοι ἀκολούθησαν τήν ἀντίθετη πορεία, δηλαδή στηρίζονταν στή γνώμη τῶν παλιῶν σοφῶν καί προσπαθοῦσαν ἀπό γενικές ὑποθέσεις νά ἔξηγήσουν τά μερικά φαινόμενα, δι Μπέικον πολέμησε ἔντονα τή σχολαστική μέθοδο. Γι' αὐτό καί τό σύγγραμμά του τό ὄνδμασε **Novum organum**, σέ ἀντίθεση πρός τή λογική τοῦ 'Αριστοτέλη, πού τήν είχαν ὀνομάσει "Ὀργανό, γιατί θεωρήθηκε ως μέσο τῆς σωστῆς σκέψεως, πάνω στήν ὅποια είχε στηριχτεῖ ή σχολαστική ἐπιστήμη.

'Ο Γάλλος φιλόσοφος **Ντεκάρτ** ή **Καρτέσιος** (Descartes, 1596-1650) ἔκαμε αὖτηρή κριτική τῆς σχολαστικῆς μεθόδου κάνοντας τήν ἔξης σκέψη: Οι ἀνθρωποι παίρνουν συνήθως τίς γνώσεις ἀπό τούς παλιότερους, χωρίς νά τίς ἐλέγξουν μέ ἀκρίβεια καί λεπτομέρεια, κι ἔτσι στηρίζονται περισσότερο στή γνώμη τῶν παλιότερων σοφῶν, στίς αὐθεντίες, ὅπως λένε.

'Ο Καρτέσιος καταδίκασε αὐτή τή μέθοδο, τάχτηκε φανερά ἐναντίον κάθε αὐθεντίας καί ἄρχισε νά ἀμφιβάλλει γιά δλα, δχι μόνο γιά τά διδάγματα τῶν σοφῶν, ἀλλά καί γιά τήν ὑπαρξή τοῦ κόσμου καί τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του ἀκόμη. 'Ἐβαλε λοιπόν ως ἀρχή του νά μή δεχτεί τίποτε ως ἀληθινό, παρά μόνο δ,τι φαινόταν στόν ἴδιο ως λογικό καί ἔκαθαρο. Αὐτές τίς γνῆμες του τίς παρουσίασε στό σύντομο ἀλλά μέ πλούσιο περιεχόμενο σύγγραμμά του **Περί μεθόδου λόγος** (Discours de la méthode), πού τό ἔγραψε στή γαλλική τήν καθομιλούμένη. 'Ο Καρτέσιος, ὅπως εἶδαμε, ήταν ἔξαιρετικός μαθηματικός καί φυσικός, δεχόταν τό σύστημα τοῦ Κοπέρνικου καί ὑποστήριξε δι τίς δλα στόν κόσμο γίνονται ἀπό μηχανική ἀνάγκη. (Προσπάθησε δηλαδή δλα, ἐκτός ἀπό τή σκέψη, νά τά ἔξηγήσει σύμφωνα μέ τούς νόμους τῆς μηχανικῆς). 'Ιδιαίτερη δμως θέση ἔδινε στήν ἀνθρώπινη διάνοια, πού κατά τόν Καρτέσιο διαφέρει ριζικά ἀπό τό σῶμα καί γενικά ἀπό τήν ὥλη τήν ὥλη τήν ὄνδμαζε **ἐκτατή οἰδσία**, δηλαδή οὐσία πού μπορεῖ νά ἐκταθεῖ, ἐνώ τό πνεῦμα ήταν γι' αὐτόν οὐσία σκεπτόμενη. 'Η διασκαλία τοῦ Καρτέσιου ἔκαμε ἐντύπωση, διαδόθηκε πολύ καί ἀπόκτησε διαδούνς. Μά οί θεολόγοι καταδίκασαν τό σύστημά του καί τό ΙH' αιώνα ἀκόμη οι καθηγητές τῶν Πανεπιστημίων ἀπαγόρευαν στούς φοιτητές νά μελετοῦν τά ἔργα του.

Κατά τό δεύτερο μισό τοῦ IZ' αιώνα ἀξιόλογο φιλοσοφικό σύστημα ἀνάπτυξε

ό Μπαρούχ Σπινόζα (Spinoza, 1632-1677), πού έκτιμήθηκε άργότερα. Είχε γεννηθεῖ από Έβραιούς γονεῖς στό "Άμστερνταμ και ἔζησε στή Χάγη φτωχός και ἄγνωστος. Ζοῦσε ως οἰκότροφος σ' ἔνα σπίτι μικροαστῶν μέ μέτρια οἰκονομική κατάσταση. Τά διαπρατήτηα γιά τή ζωή του τά ἔξοικονομούσε μέ τό νά τρίβει και νά γυαλίζει φακούς γιά ματογύαλια, μικροσκόπια και τηλεσκόπια ἡ ἀπό οἰκονομικές ἐνισχύσεις φίλων του. Ο Σπινόζα ἥθελε νά δώσει στούς συλλογισμούς του μαθηματική ἀκρίβεια. Γι' αὐτό στό σπουδαιότερο σύγγραμμά του, τήν **'Ηθική** (Ethica ordinis geometrico demonstrata), στή διατύπωση τῶν σκέψεών του ἀκολουθεῖ τή σειρά ἐνός ἑγχειρίδου Γεωμετρίας μέ θεωρήματα, ἀποδείξεις και πορίσματα. Παραδεχόταν διτί δόλα στόν κόσμο διέπονται ἀπό μία ἔνιαία ἀρχή και αἴτια, ἡ δοίοια είναι συγχρόνως Θεός και φύση, δηλαδή Θεός και φύση είναι ἔνα και τό αὐτό (deus sive natura). Γι' αὐτό και τό φιλοσοφικό του σύστημα τό δύναμασαν **πανθεϊστικό**. Η φιλοσοφία τοῦ Σπινόζα ἐπιβάλλεται μέ τό ύψος και τήν εὐγένεια, γιατί διδάσκει διτί ἡ ἀρετή είναι ἡ κανονική λειτουργία τῆς ἀνθρώπινης φύσεως και συντελεῖ στό γαλήνεμα τοῦ σοφοῦ και στήν καταπράνυση τῶν παθῶν του.

Κατά τά τέλη τοῦ IZ' αιώνα δ' Αγγλος Τζών Λόκ (John Locke, 1632-1704) ὑποστήριξε διτί δλες οἱ γνώσεις ἔχουν ως πηγή τους τήν πείρα. Γι' αὐτό και ἀπόρριπτε τίς λεγόμενες ἔμφυτες ἔννοιες τοῦ Καρτέσιου και δεχόταν διτί ἡ πηγή κάθε γνώσεως είναι τό αἴσθημα και ἡ ἐπεξεργασία τῶν παραστάσεων, πού γίνεται μέσα στό μυαλό τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπομένως τίποτε δέν ὑπάρχει στή σκέψη, πού πρωτύτερα νά μήν ὑπῆρχε στίς αἰσθήσεις. Η διδασκαλία τοῦ Locke σημαίνει ἀντίδραση στά θεωρητικά συστήματα τοῦ IZ' αιώνα και τήν ἀρχή μιᾶς καινούριας περιόδου στή φιλοσοφία. Παρουσιάζεται τώρα ἡ ἐμπειρική μέθοδος, πού είναι ἀντίθετη πρός τήν ὁρθολογική, πού δέχεται ως πηγή τῆς γνώσεως τή νόηση, τό λογικό.

Λίγα χρόνια νεώτερος ἦταν δ' Γερμανός Λάιμπνιτς (Leibniz, 1646-1716), πού είναι ἡ πρώτη ἀξιόλογη φιλοσοφική διάνοια τῆς Γερμανίας ὑστερα ἀπό τήν ἀναστάτωση τῶν θρησκευτικῶν φιλονικιῶν και ἐπιχείρησε νά δικαιολογήσει ὁρθολογικά τή διδασκαλία τῆς **'Εκκλησίας**.

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Θ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

1. Ἀνάπτυξη τῆς Ρωσίας

Οι Ρῶσοι

Στίς ἀπέραντες πεδιάδες τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης ζοῦσαν διάφορες σλαβικές φυλές, ἀπό τίς ὁποῖες προήλθαν οἱ νεώτεροι σλαβικοὶ λαοὶ: Ρῶσοι, Πολωνοί, Ρουθηνοί, Τσέχοι, Σλοβάκοι, Νοτιοσλάβοι. Οἱ Σλάβοι ἔξελίχτηκαν πολὺ ἀργότερα ἀπό τούς ἄλλους λαούς τῆς Εὐρώπης.

Ἡ πιό πολυάριθμη καὶ ἡ πιό δυνατή σλαβικὴ φυλή ἦταν οἱ Ρῶσοι. Τό πρῶτο ρωσικό κράτος τό ἵδρυσαν οἱ Νορμανδοί τὸν Θ' αἰώνα. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ρούρικ βασίλευσε ὡς τὸ τέλος τοῦ IΣΤ' αἰώνα. Κατά τίς ἀρχές τοῦ IΖ' αἰώνα ἀνέβηκε στὸ θρόνο ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῶν Ρωμανώφ (1613), πού κυβέρνησε τὴν Ρωσία ὡς τίς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας (1917).

Οἱ Ρῶσοι τά πρῶτα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τους τά πήραν ἀπό τὸ Βυζάντιο. Τό IΖ' αἰώνα δύμας ἡ Ρωσία θεωροῦνταν ἀκόμη ἀσιατικὴ χώρα. Οἱ κάτοικοί της ζοῦσαν μακριά ἀπό τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμό καὶ διατηροῦσαν ἀσιατικές συνήθειες. Φοροῦσαν φορέματα μακριὰ ὡς κάτω στὸν ἀστράγαλο, συνήθιζαν νά προσκυνοῦν τούς ἡγεμόνες, ἥταν θρησκόληπτοι καὶ κρατοῦσαν περιορισμένες τίς γυναικες. Ἡ κυρίαρχη τάξη, δηλαδὴ οἱ εὐγενεῖς καὶ ὁ Κλῆρος, κρατοῦσε ἐχθρική στάση ἀπέναντι στὸν πολιτισμό τῶν Εὐρωπαίων, πού τούς θεωροῦσαν αἰρετικούς.

Τό ρωσικό κράτος δέν εἶχε ἄνοιγμα πρός τὴν θάλασσα, γιατί τά παράλια τῆς

Βαλτικής τά κατεῖχαν οἱ Σουηδοί καὶ τοῦ Εὑξεινου Πόντου οἱ Τούρκοι. Ἡ μοναδική ρωσική θάλασσα, ἡ **Λευκὴ Θάλασσα**, κατά τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ χρόνου εἶναι παγωμένη. Ἐκεῖ βρίσκεται τό λιμάνι τοῦ Ἀρχάγγελου, δπου ἔρχονταν νά ἐμπορευοῦν τά ἀγγλικά καὶ τά δλλάνδικά πλοῖα.

Ἄλλα κατά τό τέλος τοῦ IZ' αἰώνα οἱ Ρῶσοι ἥρθαν σέ ἐπικοινωνία μέ τούς Εὐρωπαίους τῆς Δύσεως καὶ μέσα σέ δύο αἰώνες κατόρθωσαν νά ἐνταχθοῦν στόν κύκλο τῶν προοδευμένων λαῶν.

Ο μέγας Πέτρος (1682-1725)

Οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Πέτρου, πού ἀνάλαβαν τήν ἔξουσία ἀμέσως ὅστερα ἀπ' αὐτόν, δέν εἶχαν οὔτε τή δύναμη τή δική του οὔτε τήν πολυπραγμοσύνη του. Στήν ἐποχή τους συνεχίστηκε ἡ πάλη ἀνάμεσα στούς νεωτεριστές καὶ στούς συντηρητικούς καὶ ξανάρχισαν οἱ πόλεμοι ἐναντίον τῶν Τούρκων, ὃσότου στά 1762 πῆρε τή βασιλεία ἡ περίφημη Αἰκατερίνη ἡ Β'.

Ἡ Αἰκατερίνη ἦταν Γερμανίδα, θυγατέρα ἐνός Γερμανοῦ δούκα, καὶ εἶχε παντρευτεῖ τό διάδοχο τοῦ ρωσικοῦ θρόνου Πέτρο. Ἐδειξε ἐνδιαφέρον γιά τό ρωσικό λαό, ἔμαθε τή γλώσσα του, ἔγινε ὀρθόδοξη, ἐνδή ἦταν διαμαρτυρόμενη, προσποιήθηκε ὅτι εἶναι πολύ εὐσεβής καὶ ἔτσι ἔγινε πολύ ἀγαπητή στό λαό. Ὁ ἄντρας τῆς ἦταν ἀνάξιος, μεθοῦσε, τῆς φερνόταν σκληρά καὶ σκεπτόταν νά ἀπαλλαγεῖ ἀπ' αὐτήν. Ἄλλα ἡ Αἰκατερίνη κέρδισε τήν εὐνοία τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἐκθρόνισε τόν Πέτρο, πού οἱ φίλοι της τόν δολοφόνησαν στή φυλακή.

Ἡ Αἰκατερίνη εἶχε μέτριο ἀνάστημα καὶ ἦταν χοντρή, ὑγιής, λίγο ἀργοκίνητη, ἀλλά κεφάτη καὶ πολύ δραστήρια. Ἀγαποῦσε τόσο τίς διασκεδάσεις δσο καὶ τή δουλειά. Στά νιάτα τῆς εἶχε ἀποκτήσει καλή μόρφωση, ἔμαθε τά γαλλικά καὶ διάβαζε Γάλλους συγγραφεῖς, δπως τό Βολταῖρο καὶ τό Μοντεσκιέ. Ἡθελε πολύ νά γίνεται λόγος γι' αὐτήν καὶ γι' αὐτό κολάκευε τούς Γάλλους συγγραφεῖς, γιατί ἔλπιζε ὅτι μέ τή βοήθειά τους θά γινόταν ξακουστή. Ἐπί 15 χρόνια ἀλληλογραφοῦσε μέ τό Βολταῖρο. ἔπεισε τόν Ντιντέρο νά ἐπισκεφθεῖ τήν Πετρούπολη καὶ ἔστελνε στόν Μπυφόρον μετάλλια καὶ γουναρικά τῆς Σιβηρίας. Ἔγραψε στά γαλλικά ὅχι μόνο ἐπιστολές καὶ ἀπομνημονεύματα, ἀλλά καὶ ιστορικά δράματα καὶ κωμωδίες. Ἡ αὐταρχική καὶ φιλάρεσκη βασίλισσα κατόρθωσε νά κατα-

Αἰκατερίνη ἡ Β'.

κτήσει τούς Παριζιάνους κι δλους τούς προοδευτικούς τοῦ ΙΗ' αιώνα, γιατί ήξερε νά παίζει τό ρόλο τοῦ προοδευτικοῦ καί νεωτεριστή ήγεμόνα.

‘Η Αίκατερίνη άγαπούσε τήν πρόοδο καί ἐπιχείρησε νά διαδώσει στή χώρα της τόν εύρωπαικό πολιτισμό, ἀλλά χωρίς νά ρθεῖ σέ σύγκρουση μέ τά ἔθιμα καί τίς ἀντιλήψεις τῶν ὑπηκόων της. Μέ δλα τά μέσα ηθελε νά δημιουργήσει στή Δυτική Εὐρώπη τήν ἐντύπωση ὅτι είναι μιά προοδευτική καί φιλάνθρωπη βασίλισσα. Πραγματικά ἀπόκτησε μεγάλη φήμη στήν Εὐρώπη καί ὄνομάστηκε Σεμίραμη τοῦ Βορρᾶ. Στήν ούσια δμως κυβέρνησε αὐταρχικά, ήταν ματαιόδοξη, παράφορη σέ ἀπίστευτο βαθμό καί είχε ἀνόμαλη ἰδιωτική ζωή.

Οἱ πόλεμοι ἐναντίον τῆς Τουρκίας

‘Η Αίκατερίνη συνέχισε τό ἔργο τοῦ Μ. Πέτρου καί ταπείνωσε τήν Τουρκία. Συνεργάστηκε μέ τό Μεγάλο Πέτρο καί τή Μαρία Θηρεσία γιά τό διαμελισμό τής Πολωνίας (1772), ἀπό τόν ὄποιο πῆρε « τή μερίδα τοῦ λέοντος ». Μεγάλη σημασία γιά τήν Ἀνατολή ἔχουν οἱ πόλεμοι τῆς Αίκατερίνης ἐναντίον τῆς Τουρκίας, γιατί συγκίνησαν τούς σκλαβωμένους στήν Τουρκία χριστιανικούς λαούς, πού ἔβλεπαν στό πρόσωπο τῆς βασίλισσας καί τοῦ ὄρθδοξου χριστιανικοῦ ρωσικοῦ λαοῦ τό θεόστατο ἀπελευθερωτή.

‘Οταν στά 1768 ὁ στρατός τῆς Αίκατερίνης εἰσέβαλε στήν Πολωνία, ἡ Τουρκία ὑστερα ἀπό παρακίνηση τῆς Γαλλίας κήρυξε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ρωσίας. Ὁ τουρκικός στρατός ἀπό τή Μ. Ἀσία ἔφτασε ἀργά, ἐνῷ ἀντίθετα ἡ Αίκατερίνη πρόλαβε νά συγκεντρώσει στρατό καί νά ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τῶν τουρκικῶν κτήσεων στόν Εὔξεινο Πόντο. Οἱ δύο στρατοί μέ κακό δύλισμό καί κακή συντήρηση γιά πολύν καιρό σφάζονταν μεταξύ τους στίς ἔρημες καί ἐλώδεις πεδιάδες ἀνάμεσα στό Δνείστερο καί τόν Προόθου, ἐνῷ περισσότεροι πέθαιναν ἀπό τίς ἀρρώστιες. Ὁ Μέγας Φρειδερίκος ἔλεγε εἰρωνικά: « Πολεμοῦν μονόφθαλμοι μέ τυφλούς ». Τέλος ὁ τουρκικός στρατός πανικοβλήθηκε καί σκόρπισε, ἐνῷ οἱ Ρώσοι κατέλαβαν τή Μολδαβία καί τή Βλαχία κι ἔφτασαν στό Δούναβη.

Προτού ἀκόμη νά ἀρχίσει ὁ πόλεμος αὐτός, ἡ Αίκατερίνη, γιά νά δημιουργήσει στρατιωτικό ἀντιπερισπασμό στό ἐσωτερικό τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, είχε στείλει πράκτορες καί καλόγερους, γιά νά παρακινήσουν σέ ἐπανάσταση τούς σκλαβωμένους στήν Τουρκία χριστιανικούς λαούς τῆς Βαλκανικῆς. Συγχρόνως ὁ ρωσικός στόλος τῆς Βαλτικῆς πήρε διαταγή νά πλεύσει στή Μεσόγειο. Ὁ στόλος αὐτός μέ ἀρχηγό τόν Ἀλέξιο Ὁρλώφ ἐφοδιάστηκε στήν Ἀγγλία, πήρε ἀπό ἐκεῖ Ἀγγλους ὀδηγούς καί ἀξιωματικούς καί ἔπλευσε ἀπό τό Γιβραλτάρ στήν Πελοπόννησο. Τότε ἀναπτερώθηκαν οἱ ἐλπίδες τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς καί οἱ Ἑλληνες τῆς Πελοποννήσου ἐπαναστάτησαν. Ἀλλά οἱ Τούρκοι εἰσέβαλαν στήν Πελοπόννησο κι ἔσφαξαν τούς κατοίκους πολλῶν πόλεων, ἐνῷ ὁ ρωσικός στόλος ἀναγκάζοταν νά ἀπομακρυνθεῖ.

‘Αλλά οἱ Ρώσοι είχαν σπουδαία ἐπιτυχία στή θάλασσα. Χτύπησαν ξαφνικά τόν

τουρκικό στόλο, πού ήταν σχεδόν διπλάσιος σέ αριθμό, στο λιμάνι του Τσεσμέ (ἀπέναντι από τη Χίο). Οι "Αγγλοι ἀξιωματικοί ἔριξαν ἐναντίον του πυρπολικά και ὑστερα τόν κατάστρεψαν μέ βομβαρδισμό (26 Ιουνίου 1770). 'Αλλ' οι Ρώσοι δέν τόλμησαν νά ἀκολουθήσουν τή συμβουλή του "Αγγλου ναυάρχου Ἐλφινστον, γιά νά παραβιάσουν τά Δαρδανέλια.

Στό μεταξύ δρωσικός στρατός κατέλαβε τήν Κριμαία, ἐνῶ ἄλλος ρωσικός στρατός πέρασε τό Δούναβη και περικύλωσε τόν τουρκικό στρατό. 'Ο σουλτάνος Μουσταφᾶς πέθανε και διάδοχός του ὑστερα ἀπό τήν δολοκληρωτική ἥττα του τουρκικού στρατού στή Βουλγαρία, ὑπόγραψε μέ τή Ρωσία (1774) τήν εἰρήνη του **Κιούτσούκ Καϊναρτζῆ** (κοντά στή Σιλίστρια). Μέ αὐτήν η Ρωσία κράτησε τό 'Αζώφ και τό Κέρτζ και πέτυχε νά πλέουν ἐλεύθερα τά πλοῖα της στόν Εὔξεινο Πόντο. 'Η Τουρκία κράτησε τή Βλαχία, τή Μολδαβία και τήν Ἐλλάδα, μέ τή συμφωνία νά κυβερνοῦνται καλύτερα και ἀναγνώρισε τήν πολιτική ἀνεξαρτησία τῶν Τατάρων τής Κριμαίας και του Κουμπάν. 'Επι πλέον δ σουλτάνος υποχρεωνόταν « νά προστατεύει συνεχῶς τή χριστιανική θρησκεία και τίς ἐκκλησίες της και νά ὑπολογίζει τίς διπλωματικές διαμαρτυρίες τής Ρωσίας γιά τήν προστασία τής ἀλληνικής ἐκκλησίας ». 'Επομένως η συνθήκη του Κιούτσούκ Καϊναρτζῆ ἔδινε τό δικαίωμα στούς Ρώσους νά ἐπεμβαίνουν στά ἐσωτερικά ζητήματα του Τουρκικού κράτους.

'Αλλά η Αίκατερίνη ποτέ δέν ἔπαψε νά ἐπιδιώκει τήν ἔξοδο τής Ρωσίας σέ ἀνοικτή και ζεστή θάλασσα (πράγμα πού ἀποτελοῦσε τόν ἄξονα τής ρωσικῆς ἐξωτερικής πολιτικῆς ἀπό τό Μ. Πέτρο και ἔπειτα) και νά ἔχει τό βλέμμα της στραμμένο στήν Κωνσταντινούπολη και τά Στενά. Γι' αὐτό ἀπό τό 1780 ἦρθε σέ πολιτικές διαπραγματεύσεις μέ τόν ἀντοκράτορα τής Αύστριας Ἰωσήφ τό Β' και σέ συνεννόηση μαζί του κατάρτισε τό περίφημο «**Ἐλληνικό σχέδιο**», μέ τό δοποῖο σχεδιαζόταν λύση του 'Ανατολικού Ζητήματος τέτοια, πού εύνοοῦσε τίς δύο αὐτές δυνάμεις και ίδιως τή Ρωσία. 'Από τίς ἀρχές του 1783, ἀφότου η Αίκατερίνη Β' δέχτηκε τούς δρους του 'Ιωσήφ του Β', υπάρχει πραγματική συμμαχία ἀνάμεσα στούς δύο αὐτούς ἡγεμόνες.

Τότε η Αίκατερίνη ἐκμεταλλεύτηκε τίς διχόνοιες τῶν Τατάρων και κατέλαβε τήν Κριμαία (1783), ὅπου ἔχτισε τό φρούριο τής Σεβαστούπολεως. Σχεδίασε ἀκόμη νά κυριεψει τίς κτήσεις του Σουλτάνου στήν Ενδρόπη μαζί μέ τήν Κωνσταντινούπολη. Γι' αὐτό ἔναν ἐγγονό τόν δύνομασε Κωνσταντίνο, τόν δίδαξε τά ἀλληνικά μέ μιά ἀλληνίδα παιδαγωγό και ἔκοψε μετάλλιο, πού παρίστανε τήν 'Αγια-Σοφία μέ τόν Εὔξεινο Πόντο και μ' ἔνα ἄστρο νά ἀνατέλλει. Στά 1787 ἔκαμε μία περιοδεία στίς κατακτημένες χώρες και μπήκε στή Σεβαστούπολη, δημοσίευσε τήν εἰρήνη του 'Ιασίου (1792), γιά νά στρέψει τήν προσοχή της στήν πολωνική υπόθεση.

'Η Αίκατερίνη ἐπιχείρησε και δεύτερο πόλεμο (1787-1792) ἐναντίον τής Τουρκίας, ἔχοντας ως σύμμαχό της τόν 'Ιωσήφ Β' τής Αύστριας. 'Ο τουρκικός στρατός και πάλι νικήθηκε, ἀλλά η Αύστρια ἀναγκάστηκε νά κλείσει εἰρήνη ἐξαιτίας τής ἀποστασίας του Βελγίου. Και η Αίκατερίνη ἔκλεισε τήν εἰρήνη του 'Ιασίου (1792), γιά νά στρέψει τήν προσοχή της στήν πολωνική υπόθεση.

Μέ αυτούς τους δύο πολέμους της Αίκατερίνης Β' ἐναντίον της Τουρκίας συνδέονται ἀξιομνήσουντα γεγονότα στήν Ἑλλάδα, πού ἔξιστοροῦνται παρακάτω ὡς μέρος της ἑλληνικῆς ιστορίας.

II. Πολωνία

Κατάσταση τῆς Πολωνίας

Τό βασίλειο τῆς Πολωνίας ἐνώθηκε τό ΙΔ' αἰώνα μέ τό Μεγάλο Δουκάτο τῆς Λιθουανίας καὶ ὡς τό ΙΣΤ' αἰώνα ἡταν μεγάλο κράτος, πού ἀπλωνόταν ἀπό τή Βαλτική ὡς τόν Εὔξεινο Πόντο.. Ἀλλά ἀπό τό ΙΖ' αἰώνα ἡ Πολωνία ἄρχισε συνεχῶς νά καταρρέει ἔξαιτίας τῶν συνεχῶν ἐπιθέσεων τῶν Τούρκων, τῶν Τατάρων, τῶν Σουηδῶν καὶ τῶν Ρώσων. Ὁ βασιλιάς Ἰωάννης Σοβιέτκου (1674-1696) προσπάθηκε νά τή συγκρατήσει ἀπό τήν κατάρρευση. Αὐτός ἔσωσε καὶ τή Βιέννη ἀπό τή δεύτερη πολιορκία τῶν Τούρκων. (1683).

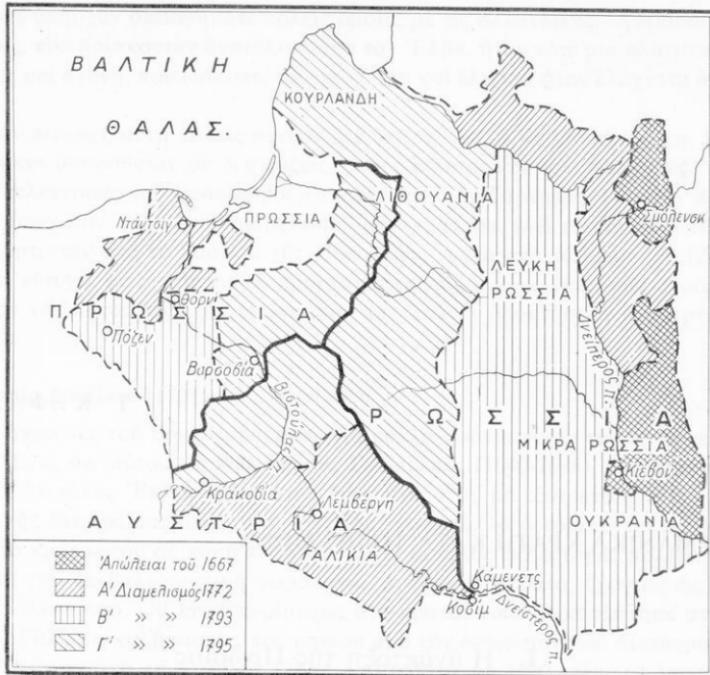
Τό ΙΗ' αἰώνα ἡ Πολωνία παρουσιάζει ἀδυναμία νά ἐπιβιώσει ὡς κράτος εὐρωπαϊκό. Ἡ χώρα δέν είχε φυσικά σύνορα καὶ οἱ ἀπέραντες πεδιάδες τῆς, πού διασχίζονται ἀπό ἥρεμα ποτάμια, διευκόλυνταν τίς ἀρπακτικές διαθέσεις τῶν γειτόνων τῆς.

Ο ἀνομοιογενής πληθυσμός της χωρίζοταν πιό βαθιά ἔξαιτίας θρησκευτικῆς διαφορᾶς. Οι Λιθουανοί ἡταν Ὁρθόδοξοι, οι Πολωνοί Καθολικοί καὶ ὅσοι κατοικοῦσαν στήν περιοχή, πού συνορεύει μέ τήν ἀνατολική Πρωσία, ἡταν Προτεστάντες. Ἡ πολωνική κοινωνία ἀποτελοῦνταν ἀπό δύο τάξεις, τούς εὐγενεῖς καὶ τούς χωρικούς. Ἀπό τούς πρώτους λίγοι ἡταν μεγαλοκτηματίες καὶ οἱ ὑπόλοιποι είχαν μόνο τόν τίτλο, ἐνῷ οἱ δεύτεροι ζοῦσαν ἀθλια ζωή. Δέν ὑπῆρχε μεσαία ἀστική τάξη, πού θά βοηθοῦντας στήν ἀνάπτυξη τού δημοποίου καὶ τῆς βιομηχανίας.

Οι εὐγενεῖς μέ τίς φιλοδοξίες καὶ τή φιλαρχία τους μερικές φορές ἔβλαψαν τήν ἀθηνική ὑπόθεση τῆς Πολωνίας. Αὐτοί κυριαρχοῦσαν στή Δίαιτα (=Βουλή), πού ἔξέλεγε τό βασιλιά καὶ ἔλεγχε κάθε ἐνέργεια του. Ἡ Δίαιτα ἔπαιρνε τίς ἀποφάσεις τῆς μόνο ὑστερα ἀπό συμφωνία ὀλων τῶν μελῶν τῆς. Καὶ μόνον ἔνας νά ἀρνοῦνταν, ἡ ἀπόφαση ἡταν ἀκυρη (Liberum veto). Ἐτσι ἡ διοίκηση τῆς χώρας παρέλιε καὶ κάθε μεταρρυθμιστική προσπάθεια ἡταν καταδικασμένη σέ ἀποτυχία. Οι εὐγενεῖς ἀποτελοῦσαν καὶ τήν πολεμική δύναμη τῆς Πολωνίας, γιατί ἡ χώρα δέν είχε μόνιμο στρατό. Καλοῦνταν στό στρατό μόνο δταν ἡταν ἀνάγκη καὶ παρά τήν ἀντρεία τους ἀποτελοῦσαν μιά ἀπειθάρχητη μάζα, πού ἡταν ἀνίκανη νά ἀντιμετωπίσει ἔναν τακτικό στρατό.

Ο διαμελισμός

Ἡ Πολωνική Δημοκρατία, ὅπως δνόμαζαν τό κράτος τους οι Πολωνοί, δέν ἡταν σέ θέση νά ἀμυνθεῖ ἐναντίον τῶν ἐπιθέσεων τῶν γειτόνων τῆς, πού είχαν συνηθίσει νά ἐπεμβαίνουν στά ἔσωτερικά τῆς καὶ νά ρυθμίζουν τήν κατάστασή τῆς σύμφωνα μέ τίς ἐπιθυμίες τους. Οι τρεῖς ισχυροί γείτονές τῆς, ἡ Ρωσία, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσία, ἐπειδή είχαν συμφέρον νά διατηροῦν τό πολίτευμα, πού ἔξασφάλιζε

Διαμελισμός της Πολωνίας.

τήν ἀδυναμία τῆς Πολωνίας, παρουσιάζονταν ώς προστάτες τοῦ «νομίμου καθεστώτος» ή καὶ ὑποστήριζαν εὐνοούμενούς τους ὑποψηφίους γιὰ τὸ βασιλικὸ θρόνο.

Τό 1772 ἡ Αἰκατερίνη τῆς Ρωσίας, ὁ Φρειδερίκος τῆς Πρωσίας καὶ ἡ Μαρία Θηρεσία συνεννόηθηκαν καὶ ἀπόσπασαν σημαντικά ἐδάφη τῆς Πολωνίας. Αὐτός εἶναι ὁ πρῶτος διαμελισμός τῆς Πολωνίας. Ἡ Ρωσία πήρε τὴ μεγαλύτερη μερίδα, τήν ἀνατολική Λιθουανία, ἡ Αὐστρία τὴ Γαλικία καὶ Λοδομπρία καὶ ὁ Φρειδερίκος μικρότερο μερίδιο, τήν Ἐρμαλάνδη καὶ τὴ Δυτικὴ Πρωσία, πού εἶχε ὅμως τὸ προσόν νά ἔνωνει τίς μή συνεχόμενες κτήσεις του. Στά 1793 ἡ Πολωνία δέχτηκε δεύτερο διαμελισμό ἀπό τὴ Ρωσία καὶ τήν Πρωσία καὶ στά 1795, μολονότι οἱ Πολωνοί ἀντιστάθηκαν ἥρωικά μὲ ἀρχηγό τὸ Θαδδαῖο Κοτσιούσκο, ἡ Αὐστρία, ἡ Ρωσία καὶ ἡ Πρωσία μοιράστηκαν μεταξύ τους δ, τι εἶχε ἀπομείνει. Ἀπό τότε, ώς τό τέλος τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1918), ἔπαψε νά ὑπάρχει πολωνικό κράτος.

I' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

I. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς Πρωσίας

Παλαιότερη ιστορία τῆς Πρωσίας

Ἡ Πρωσία στήν ἀρχή ἦταν μιά ἀσήμαντη ἡγεμονία. Ὁ πυρήνας, ἀπό τὸν ὅποιο ἀναπτύχθηκε, εἶναι ἡ μαρκιωνία τοῦ Βρανδεμβούργου (Brandenburg), πού βρίσκεται ἀνάμεσα στά ποτάμια "Ἐλβα καὶ "Οδερ. "Ολη ἡ χώρα ἀνατολικά ἀπό τὸν "Ἐλβα κατοικοῦνταν ἀπό Σλάβους, πού ἐκγερμανίστηκαν κατά τοὺς μεσαιωνικούς χρόνους. Στίς χῶρες αὐτές, καθώς καὶ στήν Αὐστρία, οἱ Γερμανοί ὑστερα ἀπό μακροχρόνιους πολέμους κατόρθωσαν νά διρύσουν μικρές ἡγεμονίες ἐκκλησιαστικές ἢ συνοριακές (Mark = σύνορο, περιφέρεια). Τό ΙΔ' αἰώνα ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας ἔδωσε στὸν ἡγεμόνα τοῦ Βρανδεμβούργου τὸν τίτλο τοῦ ἐκλέκτορος καὶ τὸ IE' αἰώνα τὸ δώρισε στὴ βασιλικὴ οἰκογένεια τῶν Χοεντζόλλερν (Hohenzollern). "Ετσι ἡ οἰκογένεια αὐτή, πού ἀρχικά ἦταν νοτιογερμανική (Νυρεμβέργη), μεταφυτεύτηκε στὴ βόρεια Γερμανία, διοù ἐπρόκειτο νά οἰκοδομήσει μέλλον λαμπρό.

Στίς ἀρχές τοῦ IZ' αἰώνα οἱ Χοεντζόλλερν τοῦ Βρανδεμβούργου ἀπόκτησαν ἀπό κληρονομιά μιά μικρή κτήση στήν περιοχή τοῦ Ρήνου (δουκάτο τοῦ Κλέβη), καθώς καὶ τὸ **δουκάτο τῆς Πρωσίας**, τῇ σημερινή ἀνατολική Πρωσία, πού βρισκόταν κάτω ἀπό τὴν ἐπικυριαρχία τῆς Πολωνίας.

Μόνον οἱ δυτικές κτήσεις τῶν Χοεντζόλλερν είχαν κάποια μικρή ἀνάπτυξη.

γιατί έκει οπήρχαν όπωσδήποτε πόλεις δημοιες μέ τις δόλλανδικες. Αντίθετα οι κτήσεις τους, πού βρίσκονταν άνατολικά από τὸν "Ελβα, ήταν τότε μιά πλατιά πεδιάδα, άμμώδης και ἄγονη, πού διακοπτόταν από δάση και ἔλη και ήταν ἐλάχιστα ἀναπτυγμένη.

Στήν περιοχή αυτή πόλεις σχεδόν δέν οπήρχαν οῦτε και ἀστική τάξη. Γι' αὐτό οι κάτοικοι διαιροῦνταν σέ δύο τάξεις, στοὺς ἵππότες και τοὺς γεωργούς.

Ο ἐκλέκτορας τοῦ Βρανδεμβούργου δέν ήταν ἀνεξάρτητος, γιατί τὸ Βρανδεμβούργο ὑπαγόταν στήν ἐπικυριαρχία τοῦ αὐτοκράτορα, ἐνδιό δουκάτο τῆς Πρωσίας ἔξαρτιόταν από τὸ βασιλιὰ τῆς Πολωνίας. Ἀλλά ἀπό τὰ μέσα τοῦ IZ' αἰώνα διάφορα εὐτυχή γεγονότα και ἡ προστατευτική ἀξία τους ἐπέτρεψε στοὺς Χοεντζόλερν νά ἐπεκτείνουν τήν ἐπικράτειά τους και νά ἀποκτήσουν ἀνεξαρτησία.

Ἡ Πρωσία βασίλειο (1701)

Οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βρανδεμβούργου γιά πολλά χρόνια εἶχαν τόν τίτλο τοῦ ἐκλέκτορα. Ἔνας ἀπ' αὐτούς, ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος (1640-1688), πού κατόπιν ὀνομάστηκε Μεγάλος Ἐκλέκτορας, ήταν ἔνας ἡγεμόνας μέ ἔξαρτετική ἀξία. Μέ τήν εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας ἀπόκτησε τήν Πομερανία, ἀλλά ὁ τριακονταετής πόλεμος ἥφησε τό κράτος του σέ κακή κατάσταση. Ὁ μεγάλος ἐκλέκτορας πολιτεύτηκε μέ ἐπιδειξιότητα, ἐπέβαλε τακτική φορολογία, δργάνωσε στρατό, ἔχοντας ὡς ὑπόδειγμα τόν δόλλανδικό, και ἔγινε κυρίαρχος στό κράτος του. Ἔγκατάστησε στή χώρα του τοὺς Γάλλους καλβινιστές, πού ὑστερα ἀπό τήν ἀνάκληση τοῦ Διατάγματος τῆς Νάντης ἔφυγαν ἀπό τή Γαλλία. Τέλος, κατόρθωσε νά ἀπαλλάξει τό δουκάτο τῆς Πρωσίας ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τοῦ βασιλιὰ τῆς Πολωνίας. Αὐτό ήταν ἔνα σημαντικό γεγονός, γιατί οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βρανδεμβούργου γίνονταν μέ αὐτό τόν τρόπο ἀνεξάρτητοι σ' ἔνα τμῆμα τοῦ κράτους τους.

Ο γιός του ὁ Φρειδερίκος ὁ Α' (1688-1713) πῆρε ἀπό τόν πατέρα του κράτος δργανωμένο και στρατο ἀξιόλογο. Βοήθησε τόν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' και πῆρε ὡς ἀνταμοιβή τόν τίτλο τοῦ βασιλιὰ γιά τό ἀνεξάρτητο τμῆμα τοῦ κράτους του, τήν Πρωσία (1701). Ἀπό τότε οἱ ἐκλέκτορες τοῦ Βρανδεμβούργου ὀνομάστηκαν βασιλιάδες τῆς Πρωσίας και οἱ ὑπήκοοι τους Πρόσοι, σέ ὄποιδήποτε τμῆμα τῆς ἐπικράτειας και ἄν ἀνήκαν. Ο Φρειδερίκος Α' εἶναι ὁ πρῶτος βασιλιάς τῆς Πρωσίας.

Ο διάδοχός του Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α' (1713-1740), ὁ πατέρας τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, ήταν ἄνθρωπος περίεργος και τόσο ἰδιόρρυθμος, ὥστε νά θεωρεῖται στήν Εὐρώπη ὅτι δέν ήταν στά καλά του. Ὡς νέος δέν ἔμαθε τίποτε, ἀλλ' οῦτε και αἰσθανόταν τήν ἀνάγκη τῆς μορφώσεως και τῶν γνώσεων, γιατί πίστευε ὅτι φροντίζει γι' αὐτόν ὁ Θεός. Σιχανόταν ὅμως τήν πολυτέλεια και τίς ἐπιδείξεις και ἐπέβαλλε αὐστηρή οἰκονομία στόν ἑαυτό του και στήν οἰκογένειά του. Κάποτε χτύπησε μέ ραβδί ἐργάτες, γιατί κατά τή γνώμη του δέ δούλευαν καλά. Κατά βάθος ὅμως εἶχε πρακτικό μυαλό και παρά τίς παραξενίές του κυβέρνησε καλά. Κυρίως

Ο Μεγάλος Έκλεκτορας Φρειδερίκος Γουλιέλμος.

φρόντισε γιά τά οίκονομικά καί κατόρθωσε νά αύξησει ἀρκετά τά είσοδηματα τοῦ κράτους του.

Ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἀγάπησε μέ πάθος τή στρατιωτική ζωή. Πάντοτε φοροῦσε στρατιωτική στολή καί συναναστρεφόταν μέ ἀξιωματικούς. Εἰσήγαγε καινούρια τακτική στό στρατό. Καταπονοῦσε τοὺς στρατιώτες μέ συνεχεῖς στρατιωτικές ἀσκήσεις. "Ηθελε δῆλοι τους νά ἐκτελοῦν ταυτόχρονα ὁμοιόμορφες κινήσεις, νά σηκώνουν τό πόδι τους στό ἴδιο ὄψος κ.τ.λ. "Ετσι δημιουργήθηκε ἡ λεγόμενη πρωσική τακτική. "Οταν πέθανε, ἀφῆσε 8½ ἑκατομμύρια τάλιρα περίστεμα, 83 χιλιάδες στρατό καί οἱ κάτοικοι τοῦ κράτους του είχαν αὔξηθει κατά τή διάρκεια τῆς βασιλείας του ἀπό 1.700.000 σέ 2.700.000.

Φρειδερίκος ὁ Μεγάλος (1740-1786)

Τή δύναμη αὐτή τή μεταχειρίστηκε ὁ γιός του Φρειδερίκος ὁ Β', γιά νά ἐπεκτείνει τό κράτος του καί νά κάμει τήν Πρωσία μεγάλη δύναμη.

Ο Φρειδερίκος πέρασε δύσκολη ζωή στά νιάτα του, γιατί ὁ πατέρας του, πού φιλοδοξοῦσε νά κάμει τό γιό του «εύσεβη χριστιανό, γενναῖο στρατιώτη καί καλό οἰκογενεύαρχη», ἀγανακτοῦσε γιά τήν κλίση του πρός τή μουσική καί τήν ποίηση καί γι' αὐτό τόν ἔβριζε καί τόν ἔδερνε. "Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στό γιό καί στόν πατέρα ἔφτασε σέ τόση δξύτητα, ώστε ὁ Φρειδερίκος ἐπιχείρησε νά δραπετεύσει στό ἔξωτερικό, ἀλλά ἀνακαλύφτηκε καί τόν φυλάκισε ὁ πατέρας του γιά ἔνα χρόνο. "Υστερα ὅμως ἀσκήθηκε μέ ἐπιμέλεια στά στρατιωτικά ἐπί δέκα χρόνια, μυήθηκε στίς ὑποθέσεις τοῦ κράτους κι ἄρχισε νά ἐκτιμᾶ τόν πατέρα του. "Ετσι, ὅταν ὁ Φρειδερίκος ἀνέβηκε στό θρόνο, λίγοι ἡγεμόνες είχαν τή δική του κατάρτιση καί λιγότεροι τή χρησιμοποίησαν τόσο ἔξυπνα. "Αν καί στά νιάτα του είχε συμπαθήσει τίς θεωρίες τῶν Γάλλων φιλοσόφων γιά ίσοτήτα καί ἐλευθερία τῶν ἀνθρώπων καί γιά λαϊκή κυριαρχία, ἐν τούτοις κυβέρνησε ως ἀπόλυτος μονάρχης.

Ἄλλα ὁ Φρειδερίκος διέφερε ἀπό τούς προηγουμένους του σέ βασικά σημεῖα. Πίστευε δηλαδή ὅτι ὁ βασιλιάς πρέπει νά κυβερνᾶ μέ δικαιοσύνη καί ἀφιλοκέρδεια καί νά ἔχει ως πρώτη φροντίδα του τό συμφέρον τοῦ λαοῦ, γιατί ὁ βασιλιάς ὑπάρχει γιά χάρη τοῦ λαοῦ καί ὅχι ὁ λαός γιά χάρη τοῦ βασιλιᾶ. «Ο βασιλιάς, ἔλεγε, είναι ὁ πρώτος ὑπάλληλος τοῦ κράτους». Τήν ἀντίληψη αὐτή τῆς ἐποχῆς του γιά τά καθήκοντα τοῦ ἡγεμόνα τήν δινόμασταν φωτισμένη δεσποτεία (despotisme éclairé).

‘Ο Φρειδερίκος ήταν θαυμαστής τῶν Γάλλων συγγραφέων. Κάλεσε τό Βολταΐρο στό παλάτι του, όπου έμεινε έκει για κάμποσον καιρό και άπολάμβανε ήγεμονικές τιμές. Άλλα οί δύο άντρες δέν αργησαν νά ψυχρανθοῦν μεταξύ τους και χωρίστηκαν περιφρονώντας δύνατον τόν άλλο. Ο Φρειδερίκος έγραψε διάφορα έργα στά γαλλικά. Οι στίχοι του δέν είναι άψεγάδιαστοι, άλλα τά ιστορικά του συγγράμματα, παρόλο πού έχουν άνωμαλο ύφος, είναι έργα μέ μεγάλη άξια και ξεχωρίζουν γιά τή βαθύτητα τῆς ιστορικῆς άντιληψεως.

Άλλα δύ πολυμαθής και φιλόσοφος βασιλιάς φρόντισε περισσότερο γιά τήν άναπτυξή τῆς γεωργίας και τῆς κτηνοτροφίας, τῆς βιομηχανίας και τοῦ έμπορίου παρά γιά τά γράμματα και τίς έπιστημες. ‘Εμεινε ώς τό τέλος δύ πιό άνεκτικός ήγεμόνας άπεναντι στίς άλλες θρησκείες. «Στήν Πρωσία, ἔλεγε, δύ καθένας μπορεῖ νά σώσει τήν ψυχή του, μέ δποιον τρόπο θέλει δύ ίδιος». Ή χώρα του πλούτισε, δύ πληθυσμός της αυξήθηκε και μπήκαν οι βάσεις τῆς κατοπινής βιομηχανικής άκμης. Κατά τή διάρκεια τῆς βασιλείας του έγκαταστάθηκαν στό κράτος του 300.000 μετανάστες. Αυτό τό δόνομαζε δύ ίδιος έσωτερική κατάκτηση.

Η πιό σπουδαία φροντίδα τοῦ Φρειδερίκου ήταν δύ στρατός. ‘Οργάνωσε άξιόλογη στρατιωτική δύναμη, έκαμε μακροχρόνιους πολέμους και άπόκτησε τή φήμη μεγάλου στρατηγού. Άπο τήν Πολωνία απόσπασε δρισμένες περιοχές κι ετσι άποκαταστάθηκε δύ συνοχή τῆς Πρωσίας μέ τό Βρανδεμβούργο. Επίσης άπο τήν Αύστρια απόσπασε μιά άξιόλογη έπαρχια, τή Σιλεσία, και κατόρθωσε νά διατηρήσει τίς κατακτήσεις του πολεμώντας έναντίον σχεδόν δλόκηρης τῆς συνενωμένης Εύρωπης. ‘Ετσι, υστερα από δύ βασιλεία 45 χρόνων, είχε διπλασιάσει σχεδόν σέ έκταση τό κράτος του (200 χιλ. τετρ. χιλιόμετρα) και σχεδόν τό είχε τετραπλασιάσει σέ πληθυσμό (6 έκατομμύρια). Οι φόροι έδιναν 22 έκατομμύρια τάλιρα είσοδημα τό χρόνο και τό δημόσιο ταμείο είχε περίσσεμα 60 έκατομμύρια. Ή γεωργία και δύ βιομηχανία βρίσκονταν σέ μεγάλη άκμη.

‘Ο πόλεμος γιά τή διαδοχή στόν αύστριακό θρόνο (1740-1748).

Κατά τά μέσα τοῦ ΙΗ’ αιώνα δύ Εύρωπη ταράχτηκε άπό αίματηρούς πολέμους, στούς δποίους έδωσαν άφορμή άπό τή μία οι βλέψεις διάφορων ήγεμόνων στίς κτήσεις τῆς Αύστριας κι άπο τήν άλλη δύναμη τῆς Πρωσίας, πού συνεχώς αύξανόταν. Οι πόλεμοι αύτοι είναι δύο: δύ πόλεμος γιά τή διαδοχή στόν αύστριακό θρόνο και δύ έπταετής πόλεμος.

Ο αύτοκράτορας τῆς Αύστριας Κάρολος δύ ΣΤ’, έπειδή δέν είχε γιό, ήθελε νά άφησει διάδοχο στό θρόνο τή θυγατέρα του Μαρία Θηρεσία. Κανόνισε τή διαδοχή μέ έπισημη πράξη, πού δνομάστηκε Pragmatica Sanctio. Η πράξη αύτή δριζε τό δικαίωμα νά τόν διαδεχετεί στό θρόνο υστερα από τό θάνατο του δύ μεγαλύτερη κόρη του, δύ Μαρία, άλλα οι κτήσεις τῆς άψιουργικής οίκογένειας θά διατηρούνταν άδιαιρετες, άν δύ Μαρία άποκτούσε άπογόνους. Μέ άκοντραστες προσπάθειες κατόρθωσε νά πείσει νά άναγνωρίσουν τήν πράξη του και αύτοι πού ένδιαφέρονταν άμε-

σα, ἀλλά καὶ οἱ ξένοι ἡγεμόνες. Μά, δταν πιά πέθανε, κανένας δὲ σεβάστηκε τίς συνθῆκες, γιατί ή Αὐστρία δέν είχε στρατό, γιά νύ ἐπιβάλει μέ τη δύναμη τό σεβασμό τους.

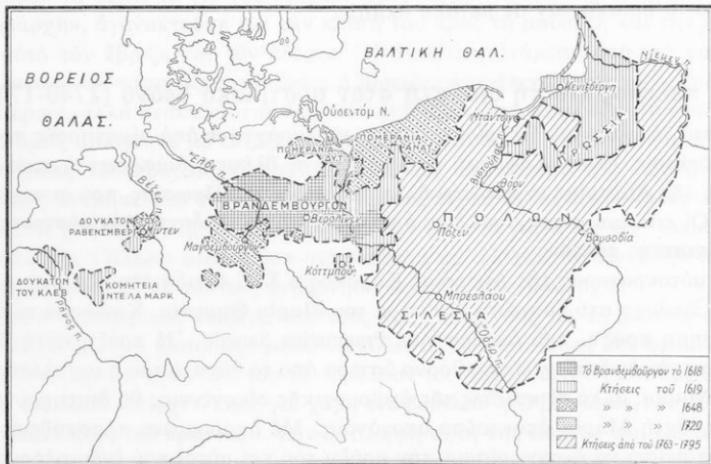
Ο ἔκλεκτορας τῆς Βαυαρίας πρόβαλε ἀξιώσεις γιά ὅλη τὴν κληρονομιά καὶ τὸν ὑποστήριξε ἡ Γαλλία. Ἐτσι βαυαρικός καὶ γαλλικός στρατός εἰσέβαλαν στὴν Αὐστρία, ἐνῷ ὁ βασιλιάς τῆς Πρωσίας κατάκτησε τὴ Σιλεσία σχεδόν χωρίς ἀντίσταση. Ἡ Ἰσπανία, ἡ Σαξονία καὶ ἡ Σαρδηνία στράφηκαν ἐναντίον τῆς Αὐστρίας.

Στὴν κρίσιμη ἀυτή στιγμῇ ἡ Μαρία δέν είχε οῦτε στρατό οῦτε χρήματα καὶ φαινόταν χαμένη. Ἀλλά τὴν ἔσωσε ἡ πίστη τῶν ὑπηκόων της, ἰδίως τῶν Οὐγγρων, καὶ ἡ ὑποστήριξη τῆς Ἀγγλίας. Ο αὐστριακός στρατός ἐδειχε μεγάλη ἀντοχή, οἱ ἔχθροι ἀποκρούστηκαν καὶ, δταν ἡ Ρωσία προσχώρησε στὴ συμμαχία τῆς Αὐστρίας, ἀποφάσισαν νά κλείσουν εἰρήνη. Μέ τὴν εἰρήνη τῆς Αϊξ-λα-Σαπέλ (Aix la Chapelle, 1748) ἡ Μαρία Θηρεσία διατήρησε τὸ στέμμα κι δλες τὶς χῶρες της, ἐκτός ἀπὸ τὴ Σιλεσία καὶ τὸ μικρὸ δουκάτο τῆς Πάρμας στὴν Ἰταλία. Ἡ Pragmatica Sanctio ἀναγνωρίστηκε καὶ ἀποτέλεσε τὴ βάση, πάνω στὴν ὧδη στηρίχητηκε ἡ ὑπαρξη τῆς αὐστριακῆς μοναρχίας ὡς τὸ τέλος της.

Ο Ἐπταετής πόλεμος (1756-1763)

Στὸ διάστημα τῶν 8 χρονῶν, ποὺ μεσολάβησαν, ἀντιστράφηκαν οἱ συμμαχίες. Ἡ Γαλλία συμμάχησε μέ τὴν Αὐστρία, γιατί ἀνησυχοῦσε γιά τὴ δύναμη τῆς Πρωσίας, ποὺ συνεχῶς μεγάλωνε. Ἐξάλλου, ἀνάμεσα στὴν Αὐστρία καὶ στὴν Πρωσία

Ἀνάπτυξη τῆς Πρωσίας.

δημιουργήθηκε ζωηρή άντιθεση γιά τό ποιά θά κυριαρχήσει στό γερμανικό χώρο. Ιδίως ίδιας ήταν ο μεγάλος άνταγωνισμός ανάμεσα στήν Αγγλία και τή Γαλλία, που ή πρόοδος της στίς άποικιες άρχισε νά άνησυχει τούς Αγγλούς. Έτσι ή Ευρώπη χωρίστηκε σέ δυο στρατόπεδα. Ο Φρειδερίκος πέτυχε τήν υποστήριξη τής Αγγλίας, άλλα είχε νά άντιμετωπίσει τό συνασπισμό τής Αύστριας, τής Γαλλίας και τής Ρωσίας, στόν όποιο άργότερα προστέθηκαν ή Σουηδία, τά μικρά γερμανικά κράτη και ή Ισπανία. Η σύγκρουση, πού είναι γνωστή ως **έπταετής πόλεμος**, ήταν ή πιο φοβερή τού ΙΗ' αιώνα. Πεδία τῶν μαχῶν ήταν ή Ευρώπη, οί Ινδίες και ή Β. Αμερική.

Ο Φρειδερίκος μέ τίς περιβόητες έπιτυχίες πού είχε, κάνοντας έπιθέσεις έναντιον τῶν Γάλλων στό Ρόσμπαχ (Rossbach 1757), τῶν Αύστριακῶν στό Λέουτεν (Leuthen) και τῶν Ρώσων στό Τσόρντορφ (Zorndorf), άπόκτησε τή φήμη τού πιό μεγάλου στρατηλάτη τής έποχής του. Μά οι νίκες αυτές δέν έφτασαν, γιά νά νικήσει τούς συνασπισμένους αντιπάλους του. Οι Γάλλοι ζήτησαν τή βοήθεια τῶν Βουρβόνων τής Ισπανίας, οί Ρώσοι κατέλαβαν τό Βερολίνο (1759) κι ο Φρειδερίκος κρατώντας συνεχῶς ήμυνα βρέθηκε σέ δύσκολη θέση. Εύτυχος γι' αυτόν στά 1762 πέθανε ή Έλισάβετ τής Ρωσίας και στό θρόνο άνεβηκε ο Πέτρος Γ', πού θαύμαζε πολύ τό Φρειδερίκο και έκλεισε ήμέσως ειρήνη μέ τήν Ρωσία. Η άνέλπιστη αυτή ειρήνη έσωσε τό Φρειδερίκο. Τόν έπόμενο χρόνο ίπογράφτηκε ειρήνη ανάμεσα στήν Αύστρια και τήν Ρωσία, ή δοίοις κράτησε τή Σιλεσία.

Άλλα ή έπταχρονος πόλεμος παρά τίς έντυπωσιακές μάχες στήν Ευρώπη είναι κυρίως πάλη στίς άποικιες ανάμεσα στήν Αγγλία και τή Γαλλία. Η Γαλλία νικήθηκε στή θάλασσα κι έχασε τό στόλο και τίς άποικιες της. Η μόνη νικήτρια φαινόταν πώς ήταν ή Αγγλία, άλλα κι αυτή πλήρωσε άκριβά, γιατί ή άποστασία τῶν Ένωμένων Πολιτειῶν τής Αμερικής ήταν κατά μεγάλο μέρος άποτέλεσμα τού έπταχρονου αυτού πολέμου. Ο πόλεμος ανάμεσα στήν Αγγλία και τή Γαλλία τερματίστηκε μέ τήν ειρήνη τού Παρισιού (1763).

Η γερμανική δυαρχία

Η ανάπτυξη τής Ρωσίας δημιούργησε ένα νέο γερμανικό κράτος, πού άρχισε νά διεκδικεῖ τήν κυριαρχία πάνω στή Γερμανία, πού ώς τότε τήν είχε ή Αύστρια. Ο πρωσικός στρατός είχε φανεῖ άνωτερος ήποτε τόν αύστριακό και οί νίκες του, ίδιως έναντιον τής Γαλλίας, κολάκεψαν τόν έγωισμό τῶν Γερμανῶν. Από τότε φάνηκε ότι τό μέλλον άνηκει στό δύμοιογενές έθνικό κράτος τής Ρωσίας και έτσι γεννήθηκε ζωηρός άνταγωνισμός ανάμεσα στά δύο μεγάλα κράτη, τής Αύστριας και τής Ρωσίας, γιά τήν κυριαρχία πάνω στή Γερμανία. Τήν κατάσταση αυτή τήν δύναμασαν **γερμανική δυαρχία** (dualismus).

II. ΑΥΣΤΡΙΑ

Σύνθεση τοῦ αὐστριακοῦ κράτους

Ἡ Αὐστρία κατόρθωσε τὸ ΙΗ' αἰώνα νά διορθώσει τίς ζημιές, πού είχε πάθει στή συνθήκη τῆς Βεστφαλίας. "Υστερα ἀπό τὸν πόλεμο ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' μέ τὴν εἰρήνη τῆς Οὐτρεζ (1713) τὸ κράτος τῶν Ἀψβούργων ἐπεκτάθηκε ἄρκετά. Ἐκτός ἀπό τὶς χῶρες τοῦ στέμματος, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό τὸ δουκάτο τῆς Αὐστρίας καὶ τὸ δουκάτο τῆς Στυρίας, τῆς Καρινθίας καὶ τῆς Καρνιόλης, είχε συμπεριλάβει καὶ τὰ βασίλεια τῆς Βοημίας καὶ τῆς Ούγγαριας, τὴν Τρανσυλβανία καὶ τὶς νέες κτήσεις, τὸ Μιλάνο, τὴν Νεάπολη, τὴν Σαρδηνία καὶ τὸ Βέλγιο.

Ἡ αὐστριακὴ ἐπικράτεια λοιπὸν κατά τὸ ΙΗ' αἰώνα ἦταν μεγάλη ἐπικράτεια, πού ἐκτενόταν σέ ἀπέραντες χῶρες μὲ 29 ἑκατομμύρια κατοίκους. Ἀλλά ἡ σύνθεση τῆς ἦταν διαφορετική ἀπό τὰ ἄλλα κράτη. Ἡ Αὐστρία ἦταν κράτος καθολικοῦ, σάν τὸ παλιό ρωμαϊκό, καὶ περιλάμβανε στοὺς κόλπους του πολὺ διαφορετικούς λαούς: Γερμανούς, Τσέχους, Οὐγγρούς, Σέρβους, Ρουμάνους, Φλαμανδούς, Ἰταλούς, Γάλλους κ.ἄ. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν ιδιαίτερα κράτη, είχαν ιδιαίτερα κράτη, ιδιαίτερη πρωτεύουσα, ιδιαίτερη διοίκηση, ιδιαίτερη βουλή, πού συνήθως δονομαζόταν δίαιτα. Ὁ αὐτοκράτορας είχε ἀνάγκη ἀπό τὶς τοπικές κυβερνήσεις, γιατὶ μ' αὐτές εἰσέπραττε τοὺς φόρους, συγκέντρωνε στρατό καὶ ἐπέβαλλε τοὺς νόμους. Μάλιστα ἡ Βοημία καὶ ἡ Ούγγαρια είχαν ιδιαίτερα συντάγματα.

Προσπάθειες γιά ἐνοποίηση τῆς Αὐστρίας

"Ἐνα τέτοιο κρατικῷ συγκρότημα δέν ἦταν δυνατό νά είναι στερεό. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Αὐστρίας είχαν συχνές φιλονικίες στό ἐσωτερικό καὶ μέ τὰ γειτονικά κράτη. Γι' αὐτό ἦταν ἀναγκασμένοι νά διατηροῦν συνεχῶς ἴσχυρό στρατό, γιά νά συγκρατοῦν τὰ ἀνομοιογενή στοιχεῖα τῆς μοναρχίας καὶ νά ματαιώνουν τοὺς σκοπούς τῶν γειτόνων. Κατά τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰώνα ὁ πόλεμος γιά τὴ διαδοχὴ τοῦ θρόνου ἀπειλῆσε, δπως εἴδαμε, τὴν ἀκεραιότητα τῆς μοναρχίας, πού τὴν ἔσωσε ἡ δραστηριότητα καὶ τὸ θάρρος τῆς Μαρίας Θηρεσίας.

Ἡ Μαρία, ἀφοῦ ἀπαλλάχτηκε ἀπό τὸν ἔξωτερικό κίνδυνο, μέ τὴ βοήθεια τοῦ γιοῦ τῆς Ἰωσήφ τοῦ Β' ἐπιχείρησε νά μεταρρυθμίσει τὸ κράτος. "Θήθελε δηλαδή νά ἐπιβάλει ὅμοιόμορφη διοίκηση, νά συγκεντρώσει ὅλη τὴν ἔξουσία στὰ χέρια τῆς, δπως είχαν κάνει οἱ Χοεντζόλλερν στὴν Πρωσία, καὶ νά ἀφομοιώσει τὰ διάφορα ἔθνη τῆς ἐπικράτειάς της, δπως τὸ είχαν ὀνειρευτεῖ πρίν ἀπό ἐναν αἰώνα ὁ Βαλλενστάιν καὶ ὁ Φερδινάνδος Β'. Καὶ τὸ ἐπιδίωκαν αὐτό, γιατὶ νόμιζαν, πολὺ σωστά, δτὶ ἡ μοναρχία τότε μόνο θά μποροῦσε νά ζήσει, δταν θά ἐπαιρνε τὴ μορφὴ ἐνιαίου ἑθνικοῦ κράτους μέ ἴσχυρή κεντρική ἔξουσία, δπως ἦταν ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία καὶ δπως είχαν γίνει κατά τὴ διάρκεια τοῦ ΙΗ' αἰώνα ἡ Πρωσία καὶ ἡ Ρωσία.

Μά τὸ ἔργο αὐτό ἦταν δύσκολο, γιατὶ ἡ αὐστριακὴ μοναρχία ἀποτελοῦνταν

ἀπό διάφορα ἔθνη, πού είχαν ἀφυπνισμένη τήν ἑθνική τους συνείδηση καὶ είχαν ἀκόμη ἄλλα συμφέροντα καὶ θρησκευτικές διαφορές καὶ ἀντιθέσεις, πού δέν ἦταν δυνατό νά συμβιβαστοῦν. Γι' αὐτό καὶ τὸ μεταρρυθμιστικό ἔργο τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Ἰωσήφ πέτυχε μόνο κατά ἓνα μέρος.

Μαρία Θηρεσία καὶ Ἰωσήφ Β'

Ἡ Μαρία ἡ Θηρεσία (1740-1780) είχε καθαρὴ ἀντίληψη καὶ πρακτικό μυαλό. Ἡθελε νά ἐπιβάλει τή μεταρρύθμιση σιγά σιγά, χωρίς νά ῥθεῖ σέ σύγκρουση μέ το αἴσθημα τῶν ὑπηκόων της.

Ἡ πρώτη φροντίδα της ἦταν νά δημιουργήσει ἰσχυρό στρατό καὶ νά ἀναπτύξει τή βιομηχανία τοῦ τόπου. Κυβέρνησε μόνη της μὲ λίγους συμβούλους καὶ ἐπιχειρησε νά συγκεντρώσει τή διοίκηση τῆς μοναρχίας ἐκτός ἀπό τήν Οὐγγαρία, μόνο πού διατήρησε τήν ἀνεξάρτητη ἀριστοκρατική διοίκησή της καὶ τή Διαιτά της.

Ἡ Μαρία ἡ Θηρεσία ἤταν εὐχάριστη καὶ εὐθυμη, τολμηρή καὶ εἰλικρινής καὶ ἔγινε ἔακουστή γιά τήν οἰκειότητά της πρός τοὺς ὑπηκόους της. Ἀγαπούσε ἴδιαιτερα τό στρατό, πού πολλές φορές τόν ἐπιθεωροῦσε ἔφιππη. Ἠταν ἀφοσιωμένη στό καθῆκον της, ἀλλά ἀγαποῦσε ἐπίσης τή μουσική καὶ τούς χορούς. Στήν ἐποχή της ἡ αὐλή καὶ γενικά ἡ Βιέννη ἀπόκτησαν τήν ἔακουστή εὐθυμία καὶ λαμπρότητά τους.

Ἡ Μαρία ἀπό τό 1765 πῆρε ὡς βοηθό στή διακυβέρνηση τοῦ κράτους τό γιό της Ἰωσήφ, πού τή διαδέχτηκε ὑστερα ἀπό τό θάνατο της. Ὁ Ἰωσήφ Β' (1780-1790) ἤταν μιά πολύ συμπαθητική μορφή. Ἠταν δὲ βασιλιάς φιλόσοφος καὶ δὲ σπουδαιότερος φιλάνθρωπος ἡγεμόνας τῆς ἐποχῆς του.

Ἡ ζωή του ἤταν πρότυπο τάξεως καὶ ἐργατικότητας.

Ο Ἰωσήφ ἐπιχειρησε νά ἐπιβάλει τίς μεταρρυθμίσεις μέ περισσότερο σύστημα. Ἀλλά προσπάθησε νά τίς συνδυάσει μέ τίς νέες ἀντιλήψεις γιά τό κράτος καὶ τή διοίκηση. Είχε μελετήσει τούς Γάλλους συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς του καὶ ἥθελε νά τακτοποιήσει τό κράτος του σύμφωνα μέ τίς ὑποδείξεις τῶν φυσιοκρατῶν καὶ τῶν φιλοσόφων, πού θά τίς γνωρίσουμε παρακάτω. "Οπως οἱ περισσότεροι διανοούμενοι τοῦ ΙΗ' αἰώνα, ἔτσι καὶ αὐτός ἀποστρεφόταν τίς συνήθειες τοῦ παλιοῦ καθεστώτος, καθετί τό παραδοσιακό καὶ τό καθιερωμένο ἀπό τήν ίστορία. Μά τό καθεστώς τῆς Αὐστρίας στηριζόταν στήν παράδοση καὶ στά ιστορικά δικαιώματα τῶν εὐγενῶν, πού οἱ φιλόσοφοι τά δύνομαζαν προλήψεις.

Ο Ἰωσήφ κατάργησε τή δουλοπαροικία, γιατί πίστευε ὅτι οἱ πραγματικοί ιδιοκτήτες τῆς γῆς είναι οἱ γεωργοί καὶ δχι οἱ φεουδάρχες. Θέσπισε ἀκόμη τήν ἐλευθερία τῆς βιομηχανίας, καὶ τήν ἐλευθερία τοῦ τύπου καὶ καθιέρωσε τήν ἀνεξιθρησκεία.

Ο Ἰωσήφ προηγήθηκε σέ πολλά ἀπό τοὺς μεταρρυθμιστικούς θεσμούς τῆς γαλλικής ἐπαναστάσεως, πού ξέσπασε κατά τόν τελευταῖο χρόνο τῆς βασιλείας του. Ἀλλά ή Αὐστρία δέν ἤταν τό κατάλληλο ἔδαφος γιά τέτοιες ριζικές μεταρρυθμί-

σεις. Οι Ούγγροι έξοργίστηκαν γιά τήν κατάργηση τής δουλοπαροικίας και οι Βέλγοι γιά τούς θρησκευτικούς νεωτερισμούς. Οι διατάξεις γιά τήν άνεξιθρησκεία συγκρούστηκαν μέ τήν άμαθεια και τό μίσος τῶν φανατικῶν πρός τίς ἄλλες θρησκείες, ἐνδή ή συγκεντρωτική διοίκηση ἔβαλε σέ ἀνησυχίες τίς ἐθνότητες τῆς μοναρχίας. Οι Βέλγοι έπαναστάτησαν, κήρυξαν ἔκπτωτο τὸν Ἰωσήφ καὶ ἀπόκτησαν τήν άνεξαρτησία τους. Ὁ Ἰωσήφ εἰδε τήν προσπάθειά του νά γκρεμίζεται και πέθανε γεμάτος πικρία κοντά στό Δούναβη, ὅπου πολεμοῦσε ἐναντίον τῶν Τούρκων, μέ τό ὄνειρο νά διαλύσει τό κράτος τῶν βαρβάρων και νά ἐλευθερώσει τούς χριστιανικούς πληθυσμούς.

‘Ο ἀδερφός καὶ διάδοχός του **Λεοπόλδος ὁ Β'** (1790-1792) κατάργησε ἀμέσως σχεδόν ὅλες τίς μεταρρυθμιστικές διατάξεις του, γιά νά φέρει τή γαλήνη στό κράτος του. Πάντως ή μεταρρυθμιστική προσπάθεια τής Μαρίας και τοῦ Ἰωσήφ δέν ἀπότυχε στό σύνολό της, γιατί ἔκαμε τήν Αὐστρία κράτος στρατιωτικό και ἀκμαῖο ἀπό οἰκονομική ἄποψη κι ἔτσι μπόρεσε νά ζήσει ἐπί ἔνα και περισσότερο ἀκόμη αἰώνα.

προστασία την οποία προέβη από σημαντική σταθερότητα στην Αγγλία και από την επίδειξη της αποτελεσματικότητας της στην πολιτική. Η προστασία αυτή ήταν σημαντική για την αποτελεσματική λειτουργία της βασιλικής αρχής στην διάρκεια της περιόδου από την οποία προέβη η ανάπτυξη της βασιλικής αρχής στην Αγγλία.

Τον πόλεμο της Τροίας Α' Βαρόνων διατηρήθηκε μεταξύ της βασιλικής αρχής και της αρχής της βασιλικής αρχής της Αγγλίας, από την οποία προέβη η ανάπτυξη της βασιλικής αρχής στην Αγγλία. Η προστασία αυτή ήταν σημαντική για την αποτελεσματική λειτουργία της βασιλικής αρχής στην Αγγλία.

ΙΑ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΝΝΟΒΕΡΟΥ – ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α' ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

Τό πολιτικό καθεστώς, που καθιερώθηκε τό ΙΖ' αιώνα μέ δύο έπαναστάσεις, στερεώνεται τό ΙΗ' αιώνα κάτω ἀπό τή δυναστεία τοῦ Ἀννοβέρου.

Ο Γεώργιος Α' (1714-1727) ήταν πιά 54 χρονῶν, ὅταν τόν κάλεσαν στό θρόνο τῆς Ἀγγλίας. Δέν ἦσερε τά ἀγγλικά, δπως καὶ οἱ Γερμανοί, που ἀποτελοῦνταν τήν ἀκολουθία του. Ἐμεινε πάντοτε ἔνος ἀνάμεσα σέ ἔνοντας καὶ ποτέ δέν παρηγορήθηκε, που ἐγκατέλειψε τό Ἀννόβερο. Συνέχισε νά είναι συγχρόνως καὶ ἐκλέκτορας τοῦ Ἀννοβέρου, που τά συμφέροντά του τά ὑποστήριξε πάντοτε ὀλόψυχα.

Ο γιός του Γεώργιος δ' Β' (1727-1760) είχε κι αὐτός τίς συνήθειες καὶ τίς ιδέες τοῦ πατέρα του. Μά οἱ Ἀγγλοί τούς ἀνέχτηκαν ἀπό αἴσθημα νομιμοφροσύνης, ἀλλά κυρίως, γιατί ήταν διαμαρτυρόμενοι καὶ ἔξαιτιας τῆς θέσεώς τους ηταν ἀκίνδυνοι γιά τίς ἀγγλικές ἐλευθερίες.

Πραγματικά οἱ δύο αὐτοί Γεώργιοι μέ τό χλιαρό ἐνδιαφέρον τους γιά τόν τόπο καὶ τήν ἔλλειψη ἐπιβολῆς τους ἄφησαν τή φροντίδα γιά τή διακυβέρνηση τῆς χώρας στό κοινοβούλιο καὶ καθιέρωσαν τή συνήθεια νά παίρνουν τούς ὑπουργούς τους ἀπό τό κόμμα ἐκεῖνο που είχε τήν πλειοψηφία στή βουλή. Ή συνήθεια αὐτή ήταν εύνοϊκή γιά τή στερέωση τοῦ κοινοβουλευτικού πολιτεύματος. Χάρη στή μακροχρόνια ἀποχή τῆς βασιλείας, ἀπό κάθε ἀνάμειξη στά κυβερνητικά ἔργα ἐπικράτησε ή ἀντίληψη διτι στήν Ἀγγλία δ βασιλιάς βασιλεύει, ἀλλά δέν κυβερνᾶ.

Παράλληλα καθιερώθηκε ἔνα κυβερνητικό σύστημα, που ἐπιβάλλει τό χωρισμό τῶν ἔξουσιων. Ἐπειδή δ βασιλιάς είναι ἀνεύθυνος, τήν ἐκτελεστική ἔξουσία

τήν άσκοδν οί υπουργοί, ένω πρωτύτερα τούς υπουργούς τούς πρότεινε ό βασιλιάς. Και σιγά σιγά έπικράτησε ή συνήθεια νά γίνεται πρόεδρος τής κυβερνήσεως ό ύρχηγός του κόμματος, πού είχε τήν πλειοψηφία στό κοινοβούλιο, κι ετσι αυτός άπόκτησε σχεδόν δικτατορική δξουσία πάνω στούς δπαδούς του. **Η νομοθετική δξουσία** άνηκε στό κοινοβούλιο, πού άποτελούνταν όπό δύο βουλές, τή **Βουλή τῶν Λόρδων** και τή **Βουλή τῶν Κοινοτήτων**. Τά μέλη τής πρώτης διορίζονταν όπό τό βασιλιά, ένω τής δεύτερης έκλεγονταν όπό τό λαό, τουλάχιστο όπό ένα μέρος του, γιά μιά έπταετία (άπό τό 1716). Μέ τόν καιρό ή Βουλή τῶν Λόρδων έχασε τήν έπιπροή της πρός δφελος τής δεύτερης.

Στή Βουλή τῶν Κοινοτήτων, δπως είπαμε σέ προηγούμενο κεφάλαιο, υπήρχαν δύο κόμματα, οι Τόρις και οι Ούιξ. "Οταν βασίλευαν οί δύο πρώτοι Γεώργιοι, κυβέρνησαν οι Ούιξ, έπειδή είχαν πολεμήσει τούς **Στούναρτ** και χρησίμευαν ώς στηριγμα τής προτεσταντικής δυναστείας. **Η πολιτική** τους γιά πολύν καιρό ήταν φιλεργική.

Ο Ούάλποουλ (Walpole, 1676-1745), πού ήταν ό πιο δραστήριος πρωθυπουργός αυτής τής περιόδου, κυβέρνησε έπι είκοσι ένα χρόνια (1721-1742). Απόφυγε μέ έπιμελεία κάθε σύγκρουση μέ τά ίλλα κράτη. Διατήρησε καλές σχέσεις μέ τή Γαλλία και δξασφάλισε γιά ένα διάστημα τήν είρήνη στήν Εύρωπη.

Ξαλάφρωσε τή γεωργία όπό τούς φόρους και έτσι κέρδισε τούς **ιδιοκτήτες** τής γής. Κατά τήν έποχή, πού τά ίλλα κράτη έκλειναν αύστηρά τά σύνορά τους στίς δξαγωγές και είσαγωγές, αυτός έγκαινίασε ένα είδος έλευθερης συναλλαγής και κέρδισε και τούς ίμπρορους. Διευκόλυνε άκομη τήν είσαγωγή πρώτων ύλων και τήν δξαγωγή βιομηχανικών προϊόντων.

"Η έπιτυχία δικαίωσε τήν τόλμη του. Οι πόλεις, πού σήμερα είναι τά κέντρα τής άγγλικής βιομηχανίας, τήν πρώτη τους άνάπτυξη τήν είδαν στίς μέρες του. Οι δξαγωγές όπό 600.000 λίρες έφτασαν σέ 12.000.000 και ή άξια τῶν άκινήτων τριπλασιάστηκε.

"Άλλα ό γρήγορος αυτός πλουτισμός και τά οίκονομικά μέτρα του Ούάλποουλ προκάλεσαν στή χώρα διαφθορά και ήθική κρίση. "Απέναντι σ' αυτή τήν κατάσταση δημιουργήθηκε τότε μιά άντιδραση. **Η άπομόνωση**, στήν όποια όδηγησε τή χώρα ή φιλειρηνική πολιτική, δεσμώσεις πολλούς έθνικιστές. Τέλος ή χαλαρή στάση του κατά τόν πόλεμο γιά τή διαδοχή στόν αύστριακό θρόνο προκάλεσε τήν πτώση του (1742). Οι Ούιξ κράτησαν τήν δξουσία, ίλλα κάτω όπό τήν άρχηγία τού νέου άρχηγού τους Πίτ έγιναν φιλοπόδεμοι.

Ο Ούιλλιαμ Πίτ (William Pitt, 1708-1778) ή ό Πρωτος Πίτ, δπως τόν λένε, ήταν ένας όπό τούς μεγαλύτερους πολιτικούς τού **Ένωμένου Βασιλείου**. Σέ ήλικια 27 έτῶν βουλευτής, ήταν άντιπαλος του Ούάλποουλ, πού τόν κατηγορούσε ότι ήταν υπεύθυνος γιά τή διαφθορά και τήν άνυποληγία τής Αγγλίας. **Ήταν** ανθρωπός εύθυνος σέ τέτοιο βαθμό, ώστε νά δονομάζεται **άδιαφθορος**, και συνάμα θερμός πατριώτης, μέ άπέραντη περηφάνια, πού τήν έξωτερικεύ μέ θεατρική ευγλωττία. Γι' αυτό λοιπόν έγινε και πολύ άγαπητός όπό τό λαό.

Κάτω από την ήγεσία τῶν Πίτ οι Οὐίξ πήραν μέρος σέ δύο πολέμους, στόν πόλεμο γιά την διαδοχή στόν αὐτοριακό θρόνο και στόν ἐπταετή. Ἀπό τὸν πρῶτο βγῆκαν ζημιώμενοι, ἐνῷ ἀπό τὸ δεύτερο ἐξασφάλισαν μεγάλα κέρδη.

Γεώργιος Γ' (1760-1820) – Ἡ κοινοβουλευτική κρίση

Ο Γεώργιος δ' Γ' ἀνέβηκε στὸ θρόνο σέ ἡλικία 23 χρονῶν. ἦταν ἀπλός στοὺς τρόπους, ἥρεμος στὴ ζωὴ, εὐλαβῆς καὶ εἰλικρινῆς. Ἀπεχθανόταν τῇ διαφθορᾷ καὶ εἶχε ἐμπνευστεῖ ἀπὸ τὴν Πρωσίδα μητέρα του τὴν ἰδέα ὅτι πρέπει νά είναι πραγματικός βασιλιάς. Ἐτι δ' ο Γεώργιος δ' Γ' θέλησε νά μήν είναι μόνο βασιλιάς, ἀλλὰ καὶ νά κυβερνᾷ. Ἡθελε μάλιστα νά είναι δ' πρῶτος ὑπουργός τοῦ βασιλείου. Εἶχε δηλαδὴ τὴν ἀπαίτηση, νά ἀντικαταστήσει τὴν κοινοβουλευτική κυβέρνησή μὲ προσωπική. Συμφωνοῦσε σ' αὐτό μέ τὶς ἀντιλήψεις τῶν Τόρις γιά τὸ βασιλιά καὶ γι' αὐτό τοὺς συμπαθοῦσε, ἐνῷ τοὺς Οὐίξ τοὺς ἀντιπαθοῦσε.

Ἡ ἀπαίτηση αὐτή τοῦ βασιλιάδη δημιούργησε κοινοβουλευτική κρίση. Ἡ πρώτη προστάθειά του νά ἀνεβάσει στὴν ἔξουσία τὸ κόμμα τῶν Τόρις προκάλεσε τὴν ἐπανάσταση τοῦ λαοῦ. Ἀλλά τὸ 1770 ἐκμεταλλεύτηκε τὴν ἐμπλοκή τῆς χώρας σέ πόλεμο στὶς ἀποικίες στὴν Ἀμερική, χρησιμοποίησε γιά 12 χρόνια (1770-1782) τὸ λόρδο Νόρθ (North) καὶ κυβέρνησε αὐταρχικά δ' ἴδιος.

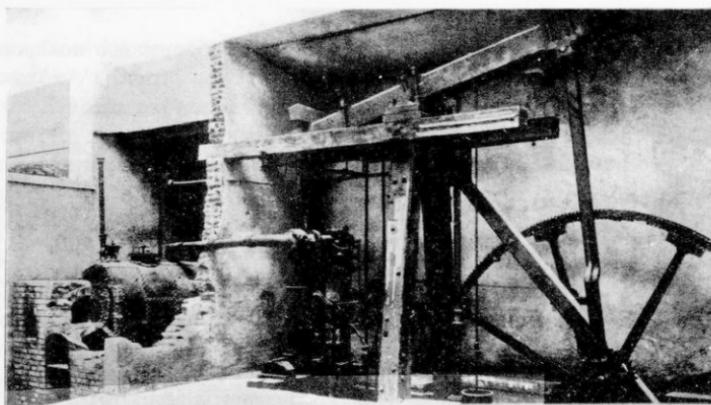
Ο ζωρὸς ἐρεθισμός τῆς κοινῆς γνώμης, πού ἐκδηλώθηκε μέ τὴν ἵδρυση πολιτικῶν σωματείων, μέ συγκεντρώσεις, διαδηλώσεις, μέ σάτιρες καὶ τὸν τύπο, κυρίως δῆμος τά ἀτυχήματα στὸν πόλεμο ἐναντίον τῶν ἀποικιῶν στὴν Ἀμερική, ὑποχρέωσαν τὸ βασιλιά νά ὑποχωρήσει. Ο Γεώργιος δ' Γ' βρέθηκε μπροστά σέ ἀδιέξοδο καὶ ἀναγκάστηκε νά παραδώσει τὴν ἔξουσία στὸ νεαρὸ γιό τοῦ Πρώτου Πίτ.

Ο Δεύτερος Πίτ (1759-1806) ἔγινε πρωθυπουργός στὰ 24 χρόνια του. Ἠταν ἀδιάφθορος καὶ πατριώτης, σάν τὸν πατέρα του, καὶ ἤρθε στὴν ἔξουσία κάτω ἀπὸ ἔξαιρετικές περιστάσεις. Εἶχε μέ τὸ μέρος του τὴν κοινή γνώμη, ἀλλά τὸ Κοινοβούλιο ἦταν ἐναντίον του καὶ τὸν καταψήφισε 16 φορές μέσα σέ 3 μῆνες. Ὁστόσο δ' Πίτ, ἀντίθετα ἀπὸ δ', τι συνηθίζοταν, δὲν παραιτήθηκε καὶ διάλυσε τὸ Κοινοβούλιο. Οἱ ἐκλογές ἔφεραν πλειοψηφία ἀφοσιωμένη σ' αὐτὸν καὶ κυβέρνησε τὴν Ἀγγλία ώς ἀπόλυτος κυρίαρχος πάνω ἀπό 20 χρόνια (1784-1806).

Ἐξύψωσε τὸ ἥθικό τῆς χώρας, τακτοποίησε τὰ οἰκονομικά της, πού ἔπαθαν καταστροφές ἀπὸ τὸν πόλεμο τῶν ἀποικιῶν, καὶ ἀνάπτυξε τὸ ἐμπόριο. Χάρη σ' αὐτὸν μετριάστηκε ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στοὺς Οὐίξ καὶ τοὺς Τόρις καὶ σχηματίστηκε ἔνα κόμμα πατριωτικό, πού ἦταν ἀφοσιωμένο στὸ βασιλιά καὶ στὸ σύνταγμα. Ἐτι δὲ τὸ ἔθνος ἐνωμένο ἀντιμετώπισε τὴ γαλλική ἐπανάσταση, ἐναντίον τῆς ὁποίας δ' Πίτ κήρυξε «ἔξοντωτικό πόλεμο».

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς Ἀγγλίας

Κατά τὴ διάρκεια τοῦ ΙΗ' αἰώνα ἡ Ἀγγλία ἀναπτύχτηκε καὶ ἔγινε μιὰ ἔξαιρετικά βιομηχανική καὶ ἐμπορική χώρα. Τὴν πρώτη ὥθηση γιά τὴ βιομηχανική ἀκμή

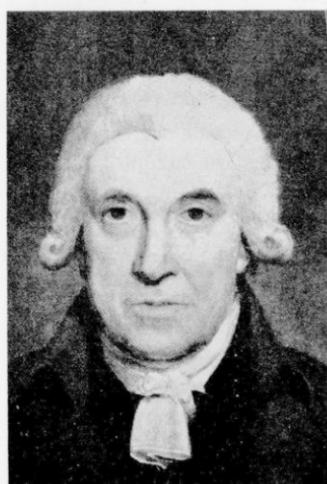

Ατμομηχανή τον Ούατ τον 18ου αιώνα

τῆς χώρας τήν έδωσε ή άπότομη αύξηση τού πληθυσμοῦ της, που άπο τό 1700 ώς τό 1780 διπλασιάστηκε. "Υστερα ή χρησιμοποίηση τού κάρβουνου ἡταν γιά ξύλα γιά τήν ἐπεξεργασία τῶν μεταλλευμάτων τού σίδερου ἡταν γιά τήν Ἀγγλία, χώρα πλούσια σέ πετροκάρβουνο καὶ σίδερο, ή ἀρχή τῆς μεταλλουργικῆς βιομηχανίας, πού γιά πολύν καιρῷ ἔμεινε ἀσυναγώνιστη.

Σχεδόν συγχρόνως ἐπινόησαν διάφορες μηχανές, ἀνάμεσα στίς δόπιες καὶ τήν κλωστική μηχανή, ἐνῶ ὁ Ούατ (Watt) ἔδινε τήν κίνηση στά ἐργοστάσια τελειοποιώντας τήν ἀτμομηχανή (1769-1779). Στήν ἐξωτερική πολιτική είχαν ἀκόμη μεγαλύτερη ἐπιτυχία. Ἀφοῦ ἐκτόπισαν τούς ἀντιπάλους τους Ἰσπανούς, Γάλλους καὶ Ὀλλανδούς, οἱ "Αγγλοί ἔγιναν κυρίαρχοι στή θάλασσα καὶ οἱ ἀμαξηλάτες τῆς θάλασσας, δῆμος συνήθιζαν νά ὀνομάζουν νωρίτερα τούς Ὀλλανδούς.

Τζένιμ Ούατ· τό πρωτοποριακό ἔργο του στήνετελειοποίηση και αύξιοποίηση τῆς ἀτμομηχανῆς ὑπῆρξε παράγοντας σημαντικός τῆς βιομηχανικῆς ἐποχῆς. Ἐθνική πινακοθήκη. Λονδίνο.

"Η Ἀγγλία θεωροῦνταν ή χώρα τῶν ἐλευθεριῶν καὶ παρουσιαζόταν ώς ὑποδειγματική σ' ὅλη τήν Εὐρώπη. Οἱ συνεδριάσεις τῶν δύο βουλῶν ἡταν δημόσιες, πού μποροῦσε δηλαδή νά τίς παρακολουθήσει ἐλεύθερα ὁ λαός, καὶ οἱ συζητήσεις πού γίνονταν σ' αὐτές δημοσιεύονταν τήν ίδια μέρα στίς ἐφημερίδες. Τήν ἐποχή αὐτή είδαν τό φῶς πολλές ἐφημερίδες, μερικές ἀπό τίς δόπιες ἔξελιχτηκαν σέ τεράστιους δημοσιογραφικούς δργανισμούς καὶ ἔξακολουθοῖν νά βγαίνουν ἀκόμη καὶ σήμερα, δῆμος είναι οἱ Καιροί (Times), ὁ Πρωτιός Ταχυδρόμος (Morning Post) κ.ἄ.

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

‘Η ἀπολυταρχία στή Γαλλία

Σ' δλη τή διάρκεια τοῦ ΙΗ' αἰώνα στή Γαλλία συνεχίζεται, τυπικά τουλάχιστο, τό καθεστώς, πού είχε διαμορφωθεῖ ἀπό τό Λουδοβίκο τό ΙΔ'. Οἱ δύο βουρβόνοι, ὁ Λουδοβίκος ὁ ΙΕ' κι ὁ Λουδοβίκος ὁ ΙΣΤ', πού ἡ βασιλεία τους γεμίζει τόν αιώνα, είναι ἀπόλυτοι (δηλαδή μέ υπεριόριστη ἔξουσία) μονάρχες, πού διοικοῦν προσωπικά οἱ ἴδιοι. Ἐπίσης καὶ τό περιβάλλον τους, τά κρατικά ὅργανα, ἐμπνέονται ἀπό τήν παράδοση τῆς ἀπολυταρχίας.

Μά ἡ πίστη στήν ἀπολυταρχία είχε κλονιστεῖ πιά στήν ἐποχή τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' καὶ τό χάσμα ἀνάμεσα στή βασιλεία καὶ τό λαό διευρυνόταν ἔξαιτίας τῶν μεγάλων σφαλμάτων τῶν διαδόχων του.

‘Αντιβασιλεία – Λουδοβίκος ΙΕ' (1715-1774)

Τό Λουδοβίκο ΙΔ' τόν διαδέχτηκε ὁ γιός τοῦ ἐγγονοῦ του Λουδοβίκος ὁ ΙΕ'. Ἐπειδή ὅμως ὁ νέος βασιλιάς ἦταν μόλις 5 χρονῶν, ἐπί 8 χρόνια τή Γαλλία τήν κυβέρνησε δι θείος του Φίλιππος τῆς Ὀρλέάνης, πού είναι γνωστός στήν ίστορία, μέ τό ὄνομα Régent (=ἀντιβασιλιάς). Ὁ Φίλιππος ἦταν ἀνθρωπός ἔξυπνος, μέ ἄψογη ἀνατροφή καὶ εὐγενικούς τρόπους. Ἀλλά πάνω σ' αὐτόν καὶ στό διάδοχό του βάραιναν οἱ ἀμαρτίες τῆς προηγούμενης βασιλείας. Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' είχε

Η κυρία Πομπαντούρ (Λατούρ, Παρίσι,
Μουσείο Λουβρου)

πραγματικά για 19 χρόνια. Αύτη ρύθμιζε τά πιό σπουδαῖα θέματα της ειρήνης, ή του πολέμου και οι άνωτατοι ἔξιωματικοί διορίζονταν με δική της υπόδειξη. Τά οἰκονομικά καταστράφηκαν ἐντελῶς ἔξαιτίας της παράλογης σπατάλης, ἐνῶ τό γόητρο τῆς Γαλλίας ἐπεσε πολύ ဉστερα ἀπό τις ἀποτυχίες της στούς πολέμους και ίδιως ἔξαιτίας τῆς ἀπώλειας τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν στήν Ἀμερική.

Ο Λουδοβίκος κάπου κάπου είχε καὶ στιγμές πνευματικῆς διαύγειας. Γιά τούς υπουργούς του ἔλεγε δτι ἀσφαλῶς θά καταστρέψουν τό κράτος, ἀλλά πρόσθετε: «Ἐν τούτοις θά διαρκέσει ὅσο ζοῦμε ἐμεῖς». Γι' αὐτό σ' αὐτόν ἀπόδωσαν τήν περιβόητη ἔκφραση τῆς ἀδιαφορίας: «Aprés moi le déluge (=ဉστερα ἀπό ἐμένα ἂς ἔρθει δ κατακλυσμός)».

Λουδοβίκος ὁ ΙΣΤ' (1774-1792)

Τό Λουδοβίκο ΙΕ' τόν διαδέχτηκε δ ἐικοσάχρονος ἐγγονός του Λουδοβίκος δ ΙΣΤ'. Ο νέος βασιλιάς ἦταν καλόψυχος καὶ θήικός, ἀλλά δέν είχε μάθει τίποτε στά νιάτα του κι ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του δέν κατόρθωσε νά καταλάβει τίς υποθέσεις τοῦ κράτους. Ἐπι πλέον δυσκολεύόταν νά πάρει μόνος του ἀποφάσεις καὶ δεχόταν συνεχῶς τήν ἐπίδραση αὐτῶν πού βρίσκονταν γύρω του.

Ἡ γυναίκα του, Μαρία ή Ἀντουανέττα, θυγατέρα τῆς αὐτοκράτειρας τῆς Μαρίας τῆς Θηρεσίας, Ἠταν μιά δημοφη καὶ ζωηρή νέα, πού είχε συνηθίσει στήν ἐλα-

ἀφήσει ἔνα ὑπέρογκο χρέος, πού συνεχῶς μεγάλωνε μέ τό ἐτήσιο ἔλλειψμα τοῦ προϋπολογισμοῦ. Ἡ προσπάθεια τοῦ Φιλίππου νά βελτιώσει τά οἰκονομικά, βγάζοντας χαρτονόμισμα σύμφωνα μέ τό σύστημα, πού είσηγήθηκε δ Σκότος τραπεζίτης Λόου (Law), κατάληξε σέ τρομερή χρεωκοπία.

Ο Λουδοβίκος ΙΕ' κυβέρνησε τή Γαλλία πάνω ἀπό 50 χρόνια (1723-1774) καὶ ή κυβέρνησή του ἔμεινε ξακουστή γιά τά ἐρείπια πού σώριασε. Ἡ βασιλεία γιά τό Λουδοβίκο ΙΕ' ἦταν τό μέσο, γιά νά ἰκανοποιήσει τά γοῦστα του δ ἄρχοντας. Ἰδίως ဉστερα ἀπό τόν πόλεμο γιά τή διαδοχή στόν αὐτορικό θρόνο ἐπεσε πολύ ἥθικά καὶ τίς ὑποθέσεις τῆς Γαλλίας τίς διαχειρίζονταν, δπως ἀκριβῶς ἥθελαν, οἱ εὐνοούμενοι καὶ οἱ εὐνοούμενες. Ἀπ' αὐτές ή πιό γνωστή είναι ή κυρία Πομπαντούρ, πού είχε ἀστική καταγωγή καὶ είχε πραγματικά μιά ἔξαιρετική δημοφηία. Τής ἔδωσε τόν τίτλο τῆς μαρκήσιας καὶ αὐτή ή κυρία ἀσκοῦσε τόση ἐπιρροή πάνω του, ὥστε κυβέρνησε τή Γαλλία

Λουδοβίκος ΙΣΤ'
(Μουσείο Βερσαλλιών)

Μαρία Αντουανέτα
(Μουσείο Βερσαλλιών)

φρή και άφελή ζωή της αύλής της Βιέννης. Συνήθως ήταν άδιάφορη γιά την πολιτική, άλλα στίς κρίσιμες στιγμές άσκησε άποφασιστική και μοιραία έπιρροή πάνω στό βασιλιά καί τήν κυβέρνηση. Στή Γαλλία δέν είχε πολλές συμπάθειες καί οι άντιπαλοι της Γαλλοαυστριακής συμμαχίας είχαν κακές διαθέσεις άπεναντί της. Όλαός αυτήν κατηγορούσε γιά τήν άντιδραση τού βασιλιά στίς μεταρρυθμίσεις. Τήν δόνόμαζαν μέν υπερβολική άγανάκτηση «ἡ Αύστριακή» ή «ἡ κυρία άντιρρηση» (Autrichienne ή Madame veto).

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

‘Ο διαφωτισμός

‘Ανάμεσα σ’ αὐτούς πού κυβερνοῦσαν καὶ στό λαό ἀπό πολύν καιρό εἶχε δημιουργηθεῖ ἔνα χάσμα, πού γινόταν δλοένα βαθύτερο. Σπουδαῖοι συγγραφεῖς, πού τούς δύναμασαν φιλοσόφους καὶ οἰκονομολόγους, διαφώτισαν τό λαό δείχνοντας τά ψεγάδια καὶ τίς ἀνοησίες τοῦ καθεστώτος. Γι’ αὐτό τά χρόνια αὐτά τά δύναμασαν αἰώνα τοῦ **διαφωτισμοῦ**.

Ἐναντίον τοῦ καθεστώτος ἦταν ἐκτός ἀπό τοὺς φιλοσόφους καὶ τοὺς οἰκονομολόγους καὶ πολλοί μορφωμένοι ὑπάλληλοι τοῦ κράτους. Ἐπίσης καὶ πολλοὶ κληρικοὶ καὶ εὐγενεῖς ὑποστήριξαν τή μεταρρύθμιση. Τέτοιοι ἦταν ὁ Κονδορσεί (Condorcet), πού ἦταν εὐγενής καὶ ἀπό τοὺς πρώτους δημοκρατικούς τῆς Γαλλίας, ὁ Λαφαγιέτ (La Fayette), πού εἶχε πάρει μέρος στὸν ἄγώνα τῶν Ἀμερικανῶν γιά τὴν ἀνεξαρτησία τους, ὁ κόμης Μιραμπό (Mirabeau), πού ἐκλέχτηκε ως ἀντιπρόσωπος τῆς τρίτης τάξεως καὶ ἦταν ὁ σπουδαιότερος ρήτορας τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς Ἐπαναστάσεως.

Οἱ μεταρρυθμιστές εἶχαν ως κοινό γνώρισμα τό δτι ἥθελαν νά βελτιώσουν τό καθεστώς καὶ τοὺς θεσμούς τῆς Γαλλίας σύμφωνα μέ τόν **δρθό λόγο** (raison). Ἄλλά ὑπῆρχαν δύο τάσεις. Ἅλλοι ἥθελαν νά κάνουν μεταρρυθμίσεις στή διοίκηση μόνο, μένοντας πιστοί στό θεσμό τῆς ἀπεριόριστης βασιλείας. Ἡθελαν ἀκόμη νά ἐνοποιήσουν τούς νόμους, νά καθιερώσουν τή φορολογική ἴσοτητα καὶ νά καλυτέρψουν τή θέση τοῦ χωρικοῦ. Ἐπομένως εἶχαν στό νοῦ τους ἔνα εἰδός φωτισμένης μοναρχίας σύμφωνα μέ τό σύστημα π.χ. τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Β' τῆς Αὐστρίας. Ἀντίθετα

ἄλλοι, ἐκτός ἀπό τή διοικητική, δικαιοστική καί οἰκονομική ριζική βελτίωση, ἥθελαν ἐπί πλέον πολιτική ἐλευθερία καί σύνταγμα, πού νά δίνει στὸ λαό τὸ δικαίωμα νά παίρνει μέρος στή διοίκηση τοῦ κράτους. Οἱ τελευταῖοι ἀκολούθησαν τή διδασκαλία τῶν φιλοσόφων καί εἶχαν ὡς πρότυπο τό ἀγγλικό πολίτευμα καί τό πρόσφατο (ἀπό τό 1787) ἀμερικανικό. Τήν ἀνατροπή τῆς βασιλείας καί τήν ἐγκαθίδρυση τῆς δημοκρατίας στήν ἀρχή πολὺ λίγοι τή ζητοῦσαν.

Οἱ φιλόσοφοι

Οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς τοῦ IH' αἰώνα διαβάζονταν σ' ὅλη τήν Εὐρώπη μὲ πολλὴ ἀγάπη καί ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία αὐτοῦ τοῦ αἰώνα διαδόθηκε καί ἐπιβλήθηκε πολὺ. Οἱ συγγραφεῖς τώρα δέν ἦταν πιά ποιητές ἡ καθαροί λογοτέχνες, ἀλλὰ στά συγγράμματά τους ἔξεταζαν κοινωνικά καί πολιτικά θέματα. Κατηγοροῦσαν αὐτητά τὸ πολίτευμα, πού ἐπικρατοῦσε, καί προσπαθοῦσαν νά διαδώσουν τίς νέες ἰδέες γιά τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Γ' αὐτό τούς ὄνόμασαν φιλοσόφους.

Πατριδια τῶν νέων ἰδεῶν, πού τίς ὄνόμαζαν τότε φιλελεύθερες, ἦταν ἡ Ἀγγλία. Κατά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1648 ἐκεὶ εἶχε γεννηθεῖ ἡ ἀντίληψη γιά τήν κυριαρχία τοῦ λαοῦ καί οἱ "Ἀγγλοί φιλόσοφοι, ιδίως ὁ περιφήμος Τζών Λόκ (John Locke, 1632-1704), εἶχαν διδάξει ὅτι ὁ ἀνθρωπός είναι ἀπό τή φύση του ἐλεύθερος καί ἔχει ἀναφάίρετο τό δικαίωμα τῆς ζωῆς καί τῆς ἴδιοκτησίας. Αὐτά είναι τά φυσικά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἀνθρωποι παραχωροῦν στό κράτος τήν ἔξουσία, πού ἀπαιτεῖται, γιά νά προστατέψει τά δικαιώματά τους. Ἀνάμεσα στό λαό καί στούς κυβερνητές ὑπάρχει ἔνα είλος συμβολαίου, πού δέν ἐπιτρέπεται νά τό παραβοῦν οἱ δεύτεροι. Αὐτή είναι ἡ θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου. "Αν ὅμως τό κράτος, ἀντί νά προστατεύει τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, τά παραβιάζει, τότε αὐτό δέν ἔχει λόγο νά ὑπάρχει καί τό συμβόλαιο, πού ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' αὐτό καί στούς πολίτες, διαλένεται καί οἱ πολίτες ἔχουν τό δικαίωμα νά ἐπαναστατήσουν. Αὐτό είναι τό λεγόμενο δικαίωμα τῆς ἀντιστάσεως.

"Η ἐκκλησία σύμφωνα μέ τόν Λόκ είναι μιά θεληματική ἔνωση τῶν ἀνθρώπων, γιά νά λατρεύουν ἐλεύθερα σέ δημόσιο χώρῳ τό Θεό, ὅπως κρίνουν αὐτοί ὅτι είναι θεάρεστο καί συμφέρον γιά τή σωτηρία τῆς ψυχῆς τους. Εἴτε τό κράτος εἴτε ἄλλη δργάνωση δέν ἔχει τό δικαίωμα νά ἐπιβάλλει μέ τή βίᾳ ἔνα δρισμένο δόγμα οὕτε ἔναν δρισμένο τρόπο λατρείας. Αὐτή είναι ἡ θεωρία τῆς ἀνεξιθρησκείας (tolérance), δηλαδή ἡ ἀνοχή ἀπέναντι στίς ἄλλες θρησκείες.

Στήν παλιότερη γενιά τῶν Γάλλων φιλοσόφων ἀγήκουν δύο ὄνομαστοί συγγραφεῖς, ὁ Βολταῖρος καί ὁ Μοντεσκιέ.

"Ο Βολταῖρος (Voltaire, 1694-1778) καταγόταν ἀπό πλούσια ἀστική οἰκογένεια καί εἶχε σπουδάσει σέ μιά σχολή Ἰησουΐτων. "Οταν ἦταν ἀκόμη νέος, μάλωσε μέ κάποιον εὐγενή, ὁ ὁποῖος τόν ξυλοκόπησε. Κι δταν ὁ Βολταῖρος ζήτησε δικαιοσύνη, ὁ εὐγενής κατόρθωσε νά τόν κλείσει στή φυλακή τῆς Βαστίλλης. Ἀφοῦ βγήκε ἀπό τή φυλακή, πήγε στήν Ἀγγλία, δπου ἔμεινε ἐκεὶ 3 χρόνια. Ἡ διαμονή του στή

φιλελεύθερη και προηγμένη χώρα τῶν Ἀγγλοσαξόνων είχε βαθιά ἐπίδραση στή σκέψη του.

Ο Βολταῖρος ἦταν ἔνας ἀνθρωπος τολμηρός και μέ πολλά ἐνδιαφέροντα. Ἡταν γλαφυρός συγγραφέας, πολυμαθής και εὐφυολόγος μά δέν ἦταν βαθύς. Διακρίθηκε σ' ὅλα τά εἰδη τοῦ λόγου, δηλαδή ως ἐπικός ποιητής και δραματογράφος, ως μυθιστορηματογράφος, ως σατιρικός, ως φιλόσοφος και κριτικός, ως ἱστορικός και μαθηματικός. Κατά βάθος δὲ Βολταῖρος δέν είχε δημοκρατικές διαθέσεις οὔτε είχε ζωηρό ἐνδιαφέρον γιά τήν πολιτική. "Ηθελε μόνο νά καταργήσει τά ἀπάνθρωπα μέτρα τῆς ἀπολυταρχίας, τή θανατική ποινή και τήν κατάσχεση τῆς περιουσίας και πολέμησε μέ μεγάλη δρμητικότητα τό μίσος πρός τίς ἄλλες θρησκείες.

Ο Μοντεσκιέ (Montesquieu, 1689-1755) είχε γίνει γνωστός μέ τίς **Περιστέρες ἐπιστολές του** (Lettres persanes, 1721), στίς δόποιες σατιρίσε τόν τρόπο τῆς ζωῆς τῶν εὐγενῶν και τίς καταχρήσεις τῶν κυβερνητῶν. Ἀργότερα στό δόνομαστό ἔργο του τό **Πνεῦμα τῶν Νόμων** (L'esprit des lois, 1748) ἐξέτασε μέ σύστημα και δξέννοια τίς νέες θεωρίες γιά τό κράτος. Ἀκολουθώντας τό φιλόσοφο **Ἀριστοτέλη** πρότεινε νά διαιρεθούν οι ἔξουσίες τοῦ κράτους σέ τρεῖς, τή **νομοθετική**, τήν **ἐκτελεστική** και τή **δικαστική**. Ο Μοντεσκιέ ἦταν ἔνας ἀπό τούς πάρα πολύ σπουδαίους συγγραφεῖς τοῦ αἰώνα και ἡ ἐπίδρασή του ἦταν πάρα πολύ γόνιμη.

Ο Βολταῖρος και δὲ Μοντεσκιέ κατά βάθος Ἠταν μοναρχικοί και ἀριστοκρατικοί. Δέ ζητοῦσαν τήν ἀνατροπή τοῦ καθεστῶτος, ἀλλά ἀπλῶς τή μεταρρύθμισή του. Δέν ἄργησε δμως νά παρουσιαστεῖ μιά νέα γενιά φιλοσόφων, πού Ἠταν πιό ἐπαναστατική και ζητοῦσε πιό ριζική ἀλλαγή. Στή γενιά αὐτή ἀνήκουν διανοούμενοι και συγγραφεῖς, πού βρίσκονται γύρω ἀπό τό φιλόσοφο Ντιντερό και δόνομάζονται μέ τό κοινό δνομα **Ἐγκυκλοπαιδιστές**, γιατί συνεργάστηκαν στήν **Ἐγκυκλοπαιδεία**, πού ίδρυτής της ύπηρξε δ Ντιντερό (1751).

Ο Ντιντερό (Diderot, 1713-1784) καταγόταν, δπως δ Βολταῖρος, ἀπό τήν ἀστική τάξη και είχε σπουδάσει, δπως κι ἑκεῖνος, σέ σχολή **Ἴησουτῶν**. Κατά τά μέσα τοῦ αἰώνα ἀνάλαβε νά ἐκδώσει ἔνα μεγάλο **Ἐγκυκλοπαιδικό λεξικό** μέ τή συνεργασία πολλῶν διανοούμενων. Τό ἔργο είχε σκοπό νά δώσει μιά εἰκόνα τῶν ἐπιστημονικῶν και φιλοσοφικῶν γνώσεων τής ἐποχῆς του. Γιά τή σύνταξή του συνεργάστηκαν πολλοί ἐπαναστατικοί συγγραφεῖς και ἔτσι τό ἔργο ἔγινε τό πολεμικό δργανο τῶν φιλοσόφων και τῶν δπαδῶν τῶν νέων ίδεων. Ο κυριότερος συνεργάτης του, δ μαθηματικός Νταλαμπέρ (d'Alembert), ἔγραψε τόν πρόλογο, πού ἐκτιμήθηκε πολύ. Στούς τελευταίους τόμους συνεργάστηκαν πιό ριζοσπαστικοί συγγραφεῖς, δπως δ **Ἐλβέτιος** (Helvetius) και δ βαρδνος Χόλμπαχ (Holbach), πού ἔκλιναν πρός τόν ὑλισμό και τήν ἀθεϊσμ. Η **Ἐγκυκλοπαιδεία** ἐκδόθηκε ἀνάμεσα στά χρόνια 1751-1772 και ἔγινε ἔνα μνημειώδες ἐπιστημονικό ἔργο. "Ετσι προήλθε δ **Μεγάλη Εγκυκλοπαιδεία** (Grande Encyclopédie) τοῦ ΙΗ' αἰώνα.

Κατά τήν ἐποχή αὐτή είχε ἀποκτήσει φήμη μεγάλου συγγραφέα δ Ρουσσό (Jan Jacques Rousseau, 1712-1778). Ήταν γιός ἐνός ὠρολογοποιού τής Γενεύης και δέν είχε ἀποκτήσει συστηματική ἀνώτερη μόρφωση. Τό κύριο ἔργο του είναι τό **Κοι-**

νωνικό Συμβόλαιο (Contrat Social, 1762). Ο Ρουσσό δέν ήθελε νά δργανώσει τό κράτος έχοντας ώς πρότυπο τό άγγλικό, γιατί είχε τή γνώμη δτι οι "Αγγλοι έχουν φαινομενική έλευθερία και δχι πραγματική. «Οι άνθρωποι, έλεγε, πρέπει νά συγκεντρώνονται και νά θεσπίζουν τούς νόμους άπευθείας οι ίδιοι, δπως γινόταν στά άρχαία κρατίδια, γιατί ή κοινή θέληση ζητεῖ πάντοτε τό αριστο». Ο Ρουσσό πιστεύει δτι δ ανθρωπος άπό τή φύση είναι πλασμένος καλός, άλλά τόν έχει διαφείρει δ πολιτισμός. Γιά νά διορθωθούμε και νά άποκτήσουμε τήν παλιά άθωστητα, πρέπει νά ξαναγυρίσουμε στη φύση.

"Οταν έκδθηκε τό Κοινωνικό Συμβόλαιο του, τό δικαστήριο τον Παρισιούν είχε καταδικάσει τό άλλο έργο του, τόν **Αιμίλιο** (Emile) και είχε διατάξει τή σύλληψη τον συγγραφέα. Άλλα δ Ρουσσό δραπέτευσε στήν Έλβετία. Ο Αιμίλιος είναι τό δνομαστό παιδαγωγικό σύγγραμμα τον Ρουσσό μέ τό δποδ διδάσκει δτι πρέπει νά μελετήσουμε τίς **φυσικές κλίσεις** τον παιδιον και σύμφωνα μ' αυτές νά ρυθμίσουμε τήν άγωγή του. Ο Αιμίλιος έκτιμηθηκε ίδιως στή Γερμανία και άνανεώσε τήν παιδαγωγική έπιστημη. Γενικά ήταν πάρα πολύ σπουδαία ή έπιδραση τον Ρουσσό. Οι πιο ριζοσπαστικοι άπό τούς έπαναστάτες είχαν συνήθωσ στά χειλη τους γνάμες και φράσεις δικές του, ένω δ συναισθηματικός και δνειρεμένος συγγραφικός τρόπος του προετοίμασε τό ρομαντισμό τον ΙΘ' αιώνα.

Οι οίκονομολόγοι

Οι γνάμες γιά τόν πλούτο τῶν λαῶν και τή διοίκηση τῶν οίκονομικῶν τον κράτους άλλαξαν κατά τό ΙΘ' αιώνα. Οι συγγραφεῖς, πού δσχολήθηκαν στά συγγράμματά τους μέ τά ζητήματα τής **πολιτικής οίκονομίας**, δπως λέμε σήμερα, ήταν κυρίως Γάλλοι και δνομάστηκαν **Οίκονομολόγοι**.

Κατά τό ΙΘ' αιώνα πίστευαν δτι δ πλούτος μιᾶς χώρας άποτελείται άπό τό ποσό τον χρυσού πού ύπάρχει σ' αύτήν και ώς μέσο γιά τήν άπόκτηση τον χρυσού θεωρούσαν τό έξαγωγικό έμπόριο. Τό ΙΘ' αιώνα δ Γάλλος Κεναί (Quesnay, 1694-1774) δίδαξε δτι ή γή είναι ή πηγή τον πλούτον, γιατί καλλιεργώντας την παράγουμε τό καθετί, πού θέλουμε, και γ' αύτό οι πραγματικοι παραγωγοι είναι οι γεωργοι. «Φτωχοι γεωργοι, έλεγε, σημαίνει φτωχό κράτος και φτωχό κράτος σημαίνει φτωχός βασιλιάς». Οι δπαδοι τής θεωρίας αυτής δνομάστηκαν **φυσιοκράτες**. Ο Γκουρναί (Gourney, 1712-1759) έξαλλον δίδαξε δτι ή έπέμβαση τον κράτους στήν οίκονομική ζωή είναι έπιζημα και άπατησε τέλεια έλευθερία τής παραγωγής και τον έμποριον «laissez faire, laissez passer».

Τίς θεωρίες αυτές τίς συστηματοποίησε δ πιό διάσημος άπό τούς οίκονομολόγους τον ΙΘ' αιώνα, δ Σκότος **Άδαμ Σμίθ** (Adam Smith, 1723-1790), στό δνομαστό έργο του **"Ερευνες γιά τή φύση και τά αίτια τον πλούτου τῶν έθνων**. Δίδασκε δτι τόν πλούτο τόν παράγει ή έργασια μέ δλες τίς μορφές τής και, γιά νά πετύχουμε τήν εύημερία τῶν άνθρωπων, πρέπει νά άφησουμε τόν καθένα νά δουλεύει, δπως θέλει. Οι άνθρωπινοι νόμοι, πού έχουν σκοπό τάχα νά προστατέψουν τό κοινό συμφέρον,

φέρνουν άκριβώς τό αντίθετο άποτέλεσμα. «Τό ατομο, όταν δουλεύει γιά δικό του λογαριασμό, δόδηγεται άπό ένα άροτρο χέρι, γιά νά συμβάλει στό κοινό καλό». Αύτη είναι ή θεωρία του έλευθερου συναγωνισμού, πού στηρίζεται στήν προσφορά και στή ζήτηση τῶν άγαθῶν.

“Ετσι κατά τό ΙΗ’ αιώνα, άντιθετα πρός τό προστατευτικό σύστημα τῆς ἐποχῆς τοῦ μερκαντιλισμοῦ, ἐπικράτησε ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας. Αύτη είναι ἡ λεγόμενη φιλελεύθερη τάση ἡ λιμπεραλισμός (Liberalismus).

Φωτισμένη δεσποτεία

Οἱ νέες ίδεες γιά τό κράτος καὶ τά ἀνθρώπινα δικαιώματα διαδόθηκαν σ’ ὅλη τήν Εὐρώπη, ἔκαμαν βαθιά ἐντύπωση στούς λαούς καὶ δέν ἀφησαν ἀσυγκίνητους τούς ήγεμόνες.

Πραγματικά, πολλοί κυβερνήτες ἀσπάστηκαν τίς καινούριες ίδεες εἴτε γιατί πίστευαν σ’ αὐτές εἴτε γιατί είχαν συμφέρον καὶ προσπάθησαν νά τίς ἐφαρμόσουν στή διοίκησή τους. Τή νέα ἀντίληψη τή συνόψιζαν στό ἀξίωμα: «Ο ἡγεμόνας πλάστηκε γιά τό λαό ἡ τό κράτος δέν είναι κτήμα τοῦ ἡγεμόνων». Τούς ήγεμόνες αὐτούς τούς ὄντας φωτισμένους δεσπότες (Φρειδερίκος δ Μέγας, Ἰωσήφ δ Β’, Αἰκατερίνη ἡ Β’) καὶ τό σύστημα φωτισμένη δεσποτεία.

Οἱ ήγεμόνες αὐτοί, ἄν καὶ εἰλικρινά φρόντιζαν γιά τό καλό τῶν ὑπηκόων τους, ηθελαν νά τό κάνουν αὐτό χωρίς τή συνεργασία τους. Ἡ ἀρχὴ τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου τῆς Πρωσίας ἦταν: «Ολα γιά τό λαό καὶ τίποτε μέ τό λαό». Ἐνθαρρύνουν τή γεωργία, καταργοῦν τά τελωνεῖα, κατασκευάζουν δρόμους, διώρυγες, λιμάνια, φροντίζουν γιά τήν ἐκπαίδευση, καταργοῦν ἡ περιορίζουν τή δουλοπαροικία καὶ μετριάζουν τίς σκληρές ποινές. Ἀποφεύγουν δόμως κάθε πολιτική ἀλλαγῆ.

ΙΔ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΣΤΙΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

I. ΑΠΟΙΚΙΑΚΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

'Αποικιακοί λαοί'

Οι Πορτογάλοι και οι Ισπανοί προηγήθηκαν στήν άνακαλυψη και τήν έξερεύνηση τῶν νέων χωρῶν, ἀλλά δέ φάνηκαν ἄξιοι τῆς μεγάλης τύχης τους. Και οἱ δύο ἡταν λαοί λίγο δημιουργικοί καὶ λιγότερο προοδευτικοί. Κατέλαβαν τίς νέες χώρες στὸ ὄνομα τοῦ βασιλιά τους καὶ τίς ἐκμεταλλεύτηκαν μὲ τρόπο κακό, γιατὶ ἥθελαν νά πλουτίσουν χωρίς κόπο. "Οσοι ἀπό ἀυτούς ἐγκαταστάθηκαν στίς νέες χώρες δέχτηκαν τήν ἐπίδραση τοῦ κλίματος ἢ ἀναμίχτηκαν μὲ τοὺς ντόπιους καὶ ἔξελιχτηκαν σέ δκνηρούς λαούς.

Οι Ὀλλανδοί ἔδειξαν μεγαλύτερη ἱκανότητα. Ἐκμεταλλεύτηκαν τίς Ἰνδίες πιό μεθοδικά, δημιούργησαν σπουδαία ναυτιλία καὶ τό IZ' αἰώνα είχαν στά χέρια τους τό διαμετακομιστικό ἐμπόριο ὅλου τοῦ κόσμου. Παράλληλα ἀνάπτυξαν στή χώρα τους ἀξιόλογο πολιτισμό, ἡ ἴδιωτική ζώη προόδεψε καὶ ἀκμασε ἡ τέχνη, ἰδίως ἡ ζωγραφική. Ἄλλα καὶ τό ἀποικιακό σύστημα τῶν Ὀλλανδῶν είχε μειονεκτήματα. "Ιδρυσαν περισσότερο ἐμπορικούς σταθμούς παρά πραγματικές ἀποικίες. Θεωροῦσαν τίς ἀποικίες μόνο ὡς μέσο, γιά νά πλουτίσουν, φάνηκαν συμφεροντολόγοι καὶ ἀναξιοπρεπεῖς ἀπέναντι στούς ντόπιους.

"Υστερα ἀπό τούς Ὀλλανδούς ἦρθαν οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοί. Οἱ βασιλιάδες

της Γαλλίας προσπάθησαν πολύ νά δημιουργήσουν άποικιακό κράτος. Ο γαλλικός άποικισμός ήταν περισσότερο κρατική έπιχειρηση, άλλα οι ίδιοι οι Γάλλοι δέν έδειξαν πραγματικό ένδιαιφέρον για τις ύπερπόντιες κτήσεις. Οι εὐγενεῖς ἔπαιρναν τήν άδεια ἀπό τό βασιλιά νά ἐκμεταλλευτοῦν τή νέα χώρα, πού ἀνακαλυπτόταν, τήν καταλάμβαναν στό δνομα τοῦ βασιλιᾶ τους και τήν κυβερνοῦσαν ώς γαλλική έπαρχια. Στίς νέες χώρες συνήθως ἔστελναν καταδίκους και πολύ λίγους γεωργούς. Τούς έπιχειρηματίες τούς ἀκολουθοῦσαν ἵεραπόστολοι και ο Κλήρος ἀποκτοῦσε μεγάλη δύναμη στίς ἀποικίες. Τό πιό μεγάλο μέρος π.χ. τῆς γῆς στόν Καναδά ἦταν ίδιοκτησία τοῦ Κλήρου. Γενικά ή ἀποικιακή πολιτική στή Γαλλία είχε λίγους θαυμαστές. Ο Βολταΐρος π.χ. ἔλεγε δτὶ ἀπορεῖ γιατί οι Γάλλοι σφάζονται μεταξύ τους γιά λίγα πλέθρα χιονιοῦ, ἐννοώντας τήν κοιλάδα τοῦ Ὄχαίο, και οι περισσότεροι πολιτικοί τής Γαλλίας είχαν τή γνώμη δτὶ «μία τετραγωνική λεύγα στίς Κάτω Χώρες ἀξίζει περισσότερο ἀπό μία ἀποικία».

Αντίθετα, τίς ἀγγλικές ἀποικίες τίς δημιούργησε ή ἀτομική πρωτοβουλία. Τό ΙΖ' και ΙΗ' αιώνα ἔγινε μεγάλη ἔξοδος τῶν "Αγγλών στίς ἀποικίες. Αύτούς δέν τούς ἔστειλε ὁ βασιλιάς ή ἡ κυβέρνηση, ἄλλα ἔψυγαν μόνοι τους, γιά νά βροῦν νέα πατρίδα. Δέν ήταν σάν τούς Γάλλους ἀποίκους κατάδικοι, ἄλλα ἄνθρωποι ἐλεύθεροι μέ ζωηρή ἀντίληψη τῆς ἀνεξαρτησίας και πήγαιναν στίς ἀποικίες, γιά νά βροῦν περισσότερη ἐλευθερία ἀπό δση είχαν στήν πατρίδα τους. Οι πουρίτανοι π.χ. ἀπό τίς καταπίεσις τήν ἐποχή τοῦ Ἰακώβου μετανάστεψαν ὅμαδικά στή Βόρεια Ἀμερική.

Ἡ ἀγγλική ἀποικία δέν ἔξαρτιόταν ἀπό τή μητρόπολη, ἄλλα είχε δική της ξεχωριστή διοίκηση, δικούς της νόμους, ὅπως συνέβαινε στίς ἀρχαῖες ἐλληνικές ἀποικίες. Οι "Αγγλοι ἀποικοί ήταν ἀναπτυγμένοι, ἔβγαζαν ἐφημερίδες και τύπωναν βιβλία.

Γιά ὅλους αύτούς τούς λόγους οι "Αγγλοι ἀναδείχτηκαν πολύ σπουδαῖος ἀποικιακός λαός. "Αν και παρουσιάστηκαν τελευταῖοι στόν ἀποικισμό, ξεπέρασαν δλους τούς ἄλλους και κατόρθωσαν νά δημιουργήσουν πέρα ἀπό τόν ὠκεανό ἔναν ἀληθινό νέο κόσμο, μία δεύτερη Εὐρώπη, πού ἔπερνοῦσε μάλιστα τήν παλιά σέ ζωντάνια και δημιουργική πνοή.

"Αγγλοι και Γάλλοι στίς ἀποικίες

Κατά τό ΙΗ' αιώνα ὁ βασιλιάς τής Γαλλίας ἀμφισβήτησε, τήν κυριαρχία τής "Αγγλίας στή θάλασσα και προσπάθησε νά τήν κερδίσει ή Γαλλία. "Υπῆρξαν χρόνια κατά τά δποια ἀναπτύχθηκε τό γαλλικό ναυτικό σέ βαθμό ἐπικίνδυνο γιά τό ἀγγλικο. Οι Γάλλοι ἀπόκτησαν σπουδαῖες ἀποικίες στήν Ἀμερική και στίς Ἰνδίες και δ ἀνταγωνισμός τῶν δύο κρατῶν ἔφτισε σέ μεγάλη ὀξείτητα. Κάθε σύγκρουση στήν Εὐρώπη είχε ώς ἀποτέλεσμα τόν πόλεμο στίς ἀποικίες και κάθε φιλονικία στίς ἀποικίες είχε ἀντίκτυπο στήν Εὐρώπη.

Στή Β. Ἀμερική οι Γάλλοι είχαν ἐγκατασταθεῖ κατά τίς ἀρχές τοῦ ΙΖ' αιώνα στή χερσόνησο Ἀκαδία και στόν κόλπο τοῦ Ἀγίου Λαυρεντίου. (Saint Laurent).

Ακόμη πιό βόρεια έξερεύνησαν και κατέλαβαν τόν **Καναδά** και άπό τό 1673 κατέβηκαν στήν κοιλάδα τον Μισισιπιτζή και τήν άπέραντη πεδιάδα, πού άνακάλυψαν, τήν όνομασαν **Λουιζιάνα** τιμητικά για χάρη τού Λουδοβίκου τού ΙΔ'.

Οι "Αγγλοι κατέλαβαν στήν άρχη τή **Βιργινία** κι ἔτσι ἐγκαταστάθηκαν νοτιότερα. Ἀργότερα οι "Αγγλοι πουριτανοί, προσπαθώντας νά ξεφύγουν ἀπό τίς καταπίεσεις τού 'Ιακώβου τού Α', κατέλαβαν τή χώρα ἀνάμεσα στή Βιργινία και τίς γαλλικές ἀποικίες και τήν όνομασαν **Νέα 'Αγγλία**. Ἐδῶ ἀπό τό 1608 ώς στά 1732 ίδρυθηκαν 13 ἀγγλικές ἀποικίες (Βιργινία, Μασαχουσέτη, Νέα 'Υόρκη, Καρολίνα, Γεωργία κ.τ.λ.), πού ἀποτέλεσαν τόν πυρήνα τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς.

Οι Γάλλοι και οι "Αγγλοι στήν ἐκμετάλλευση τῶν Ἰνδιῶν ἀκολούθησαν τό παράδειγμα τῶν Ὀλλανδῶν. Ὁργάνωσαν δηλαδή ἐμπορικές ἐταιρίες γιά τή διεξαγωγή τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ ἀγγλική ἐταιρεία ίδρυθηκε στά 1599 και ὅργάνωσε διάφορους ἐμπορικούς σταθμούς, πού βάση τους ἤταν τό Μανδράς (Madras) στήν ἀνατολική παραλία τῆς Ἰνδίκης χερσονήσου.

Ἡ γαλλική ἐταιρεία ίδρυθηκε στά 1604 και σχεδόν είχε τόν ἴδιο ὅργανισμό. Κατέλαβε μερικά νησιά στόν Ἰνδικό Ὡκεανό, ιδίως τή Μαδαγασκάρη, και στήν ἐποχή τού Κολμπέρ διενεργούσε ζωηρό ἐμπόριο. Οι Γάλλοι ίδρυσαν ἀκόμη και πολλούς ἐμπορικούς σταθμούς στήν Ἰνδική παραλία, μέ κέντρο τους τό **Ποντισέρη** (Pondichéry) στά νότια τού Μανδράς.

"Ετσι οι Γάλλοι και οι "Αγγλοι ἤταν ἀντιμέτωποι στήν Ἀμερική και στίς Ἰνδίες και ὁ ἀνταγωνισμός μεταξύ τους ἔδωσε ἀφορμή σέ μακροχρόνιους σκληρούς ἄγωνες. Κατά τούς μεγάλους πολέμους στήν Εὐρώπη ἀνάμεσα στίς δύο χώρες διεξαγόταν ζωηρός ἀγώνας και στίς ἀποικίες. Οι "Αγγλοι ἀποικοὶ ἤταν πιό πολυάριθμοι και πιό δραστήριοι ἀπό τούς Γάλλους και τό κράτος τους ἔδειξε μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιά τίς ἀποικίες. Κατά τόν **Ἐπταετή πόλεμο** (1756-1763) οι "Αγγλοι κατέλαβαν τίς γαλλικές ἀποικίες στήν Ἀμερική και ὑπέρειπαν ἀπό τούς ναπολεόντειους πολέμους μέ τήν **Ειρήνη τού Παρισιοῦ** (1815) ἀναγνωρίστηκε ἡ κυριαρχία τῆς Ἀγγλίας πάνω σ' αὐτές.

Τόν ἴδιο ἀκριβῶς καιρό οι "Αγγλοι κυρίεψαν τό Ποντισέρη και κατέλαβαν τούς γαλλικούς σταθμούς τῶν Ἰνδιῶν. Μέ τήν εἰρήνη τού 1763 τό ἔδωσαν πίσω αὐτό μαζί μέ ἄλλες τέσσερις θέσεις, ὅλλα ή Γαλλία ὑποχρεώθηκε νά μή διατηρεῖ στρατό στό Ποντισέρη. "Ετσι ή Γαλλία ἔχασε τό ἀποικιακό κράτος της στήν Ἀμερική και στίς Ἰνδίες.

Τό ἀποικιακό κράτος τῆς Ἀγγλίας

Οι "Αγγλοι είχαν ἐγκατασταθεῖ πιά σταθερά στή Β. Ἀμερική. Ἀφού ὅμως ἔδιωξαν τούς Γάλλους ἀπό τίς Ἰνδίες, στράφηκαν στήν κατάκτηση τῆς μεγάλης χερσονήσου. Τήν κατάκτησή της τήν ὅργάνωσε δ λόρδος Κλάιβ (Clive), πού ἤταν διευθυντής τῆς ἐταιρείας τῶν Ἰνδιῶν. Παίρνοντας ἀφορμή ἀπό τό φόνο λίγων "Αγγλων, ἀρχισε τόν πόλεμο ἐναντίον τῶν ιθαγενῶν και μέσα σέ 10 χρόνια (1757-1767)

κυρίεψε τή **Βεγγάλη**. Ή αγγλική κυβέρνηση προβλέποντας διτού δινδικός χόρος θά είχε ίδιαίτερη άξια στό μέλλον κράτησε γιά τόν έαυτό της τίς κατακτημένες χώρες και διόρισε τόν Κλάιβ διοικητή τους.

Γύρω στό 1600 οί Ὀλλανδοί είχαν άνακαλύψει τήν άνατολική παραλία τής Αύστραλίας. Ἀλλά τή νέα ἡπειρο τήν ἔξερεύνησε ὁ αγγλος θαλασσοπόρος Κούκ (Cook) και τήν κατέλαβε στό δύνομα τοῦ βασιλιά τῆς Ἀγγλίας (1770). Οι Ἀγγλοι ίδρυσαν ἀποικία στή θέση τής σημερινής πόλεως Σίδνευ (Sydney). Ἐτσι λοιπόν μπήκαν οι στερεές βάσεις τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῆς Ἀγγλίας.

II. Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΩΝ ΕΝΩΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ

Οι ἀποικίες ἐναντίον τῆς Μητροπόλεως

Ο ἐπταετής πόλεμος ἔδωσε δύως εἰδαμε στήν Ἀγγλία τήν κυριαρχία στή B. Ἀμερική. Ἀλλά 13 χρόνια ὑστερα ἀπό τό τέλος τοῦ πολέμου οἱ ἀγγλικές ἀποικίες, ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τῆς Μητροπόλεως τους και ὑστερα ἀπό ἀγώνα 7 χρόνων ἀπόκτησαν τήν ἀνεξαρτησία τους.

Οι δεκατρεῖς ἀποικίες τῆς B. Ἀμερικῆς είχαν αὐτοδιοίκηση κάτω ἀπό τήν ἀγγλική κυριαρχία. Οι βορειότερες ἀποτελοῦνταν ἀπό μικροκαλλιεργητές, ἀπογόνους τῶν πουριτανῶν, ποὺ είχαν ἐγκαταλείψει τήν πατρίδα τους στήν ἐποχή τοῦ Ἰακώβου τοῦ A'. Ἀργότερα, δtan ἐπικράτησε ὁ Κρόμβελ και ἐπιβλήθηκε ἡ Δημοκρατία, πολλοὶ εὐγενεῖς ἐφυγαν ἀπό τήν Ἀγγλία και ἐγκαταστάθηκαν στίς νότιες ἀποικίες, δπου καλλιεργοῦνταν στίς μεγάλες φυτείες τους καπνό και βαμβάκι χρησιμοποιώντας δούλους. Οι θαλασσοπορίες και δ συνεχής πόλεμος ἐναντίον τῶν ιθαγενῶν και τῶν Γάλλων ἀποίκων είχαν ἀναπτύξει τή δραστηριότητα και τήν ἀποφασιστικότητα τῶν Ἀγγλων ἀποίκων. Ο πληθυσμός τῶν ἀποικιῶν κατά τό ΙΗ' αιώνα ἔφτανε τά δύο ἑκατομμύρια.

Οι ἀποικίες ἐξαρτίονταν οίκονομικά ἀπό τή Μητρόπολη και τό ἐμπόριο τους τό κανόνιζε ἡ ἀγγλική κυβέρνηση. Σύμφωνα μὲ τή **μερκαντιλική πολιτική**, ποὺ ἐπικρατοῦσε στά χρόνια αὐτά, οἱ ἀποικίες ἦταν ὑποχρεωμένες νά ἐξάγουν τίς πράτες ὥλες τους μόνο στήν Ἀγγλία και ἀπό αὐτήν πάλι νά προμηθεύονται τά βιομηχανικά προϊόντα, ποὺ ἀπαγορεύονταν ἡ παραγωγή τους στίς ἀποικίες.

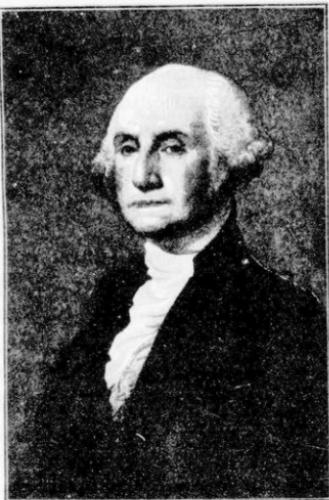
Ἡ κυβέρνηση τῶν Οὐίξ, ποὺ ἦταν μιά κυβέρνηση βιομηχάνων και ἐμπόρων, είχε ἐκμεταλλευτεῖ ἀχόρταγα τίς ἀποικίες.

Ο ἐπταετής πόλεμος δημιούργησε μεγάλες οίκονομικές δυσκολίες στήν Ἀγγλία. Ἡ κυβέρνηση, γιά νά μπορέσει νά τά βγάλει πέρα, ἀναγκάστηκε νά φορολογήσει πιό βαριά τίς ἀποικίες και ἐπέβαλε ἀρκετά ἀπογορευτικά μέτρα, ποὺ ξεσήκωσαν τούς ἀποίκους.

ΤΗ ἐπανάσταση

Ἀφορμή στόν ἐρεθισμό τῶν πνευμάτων ἔδωσε ὁ λεγόμενος φόρος τοῦ χαρτο-

σήμου. Σύμφωνα μέ την ἀγγλοσαξονική ἀντίληψη δό φορολογούμενος ἔπερε πότιος νά ἀποφασίζει γιά τοὺς φόρους του. Τό ἀγγλικό λοιπόν κοινοβούλιο δέν είχε τό δικαίωμα νά ἐπιβάλλει φόρους στίς ἀποικίες, γιατί αὐτές δέν ἀντιπροσωπεύονταν στό κοινοβούλιο. Ἡ κυβέρνηση τῆς Βιργινίας διαμαρτυρήθηκε ὑποστηρίζοντας τά ἔξης: «Οι πρώτοι ἀποικοι ἔφεραν μαζί τους καὶ μετάδωσαν στοὺς ἀπογόνους τους δόλα τά προνόμια κι δλες τίς ἐλευθερίες τῶν Ἀγγλων ὑπηκόων. Ἡ γενική συνέλευση τῆς ἀποικίας ἔχει τό ἀποκλειστικό δικαίωμα νά εἰσπράττει φόρους ἀπό τοὺς κατοίκους τῶν ἀποικιῶν, καὶ κάθε προσπάθεια, γιά νά σφετεριστεῖ κάποιος ἄλλος αὐτή τήν ἔξουσία, είναι παράνομη, ἀντισυνταγματική καὶ ἀδικη καὶ πάει νά καταστρέψει τήν ἀγγλική, καθώς καὶ τήν ἀμερικανική ἐλευθερία».

Ο Γεώργιος Ουάσιγκτον

Ἡ ἀγγλική κυβέρνηση κατάργησε τό φόρο τοῦ χαρτοσήμου καὶ στή θέση του ἐπέβαλε τόν τελωνειακό φόρο γιά ὁρισμένα εἰδή, πού εἰσάγονταν στήν Ἀμερική. ብ φορολογία δέν ἦταν σπουδαία, ἄλλα οἱ τελωνοφύλακες, πού ἐγκατάστησε ἡ Ἀγγλία μέ τήν πρόφαση αὐτή, ἐμπόδιζαν τό λαθρεμπόριο, πού διεξαγόταν σέ πολύ μεγάλη ἔκταση. Γι' αὐτό προκλήθηκε μεγάλη ἐπανάσταση. Ἰδίως στή Βοστόνη ἔγινε σύγκρουση λαοῦ καὶ στρατοῦ. Τότε ἡ ἀγγλική κυβέρνηση ἐπέμεινε μόνο στή φορολογία τοῦ τσαγιοῦ, ἄλλα οἱ Ἀμερικανοὶ δέν ἐπέτρεψαν νά ἔσφορτωθοῦν τά πλοῖα, πού ἔφερναν τούς. Στή Βοστόνη μιά δύμαδα ἀπό κατοίκους, πού είχαν μεταμφιεστεῖ σέ ἵνδι-άνους, ἀνέβηκαν σέ τρία πλοῖα, πού βρίσκονταν στό λιμάνι καὶ ἔριξαν τά κιβώτια τοῦ τσαγιοῦ στή θάλασσα. Αὐτό ἔσεκτος τήν κοινή γνώμη στήν Ἀγγλία ἐναντίον τῶν κατοίκων τῆς Βοστόνης καὶ δόθηκε διαταγή νά γίνει ἀποκλεισμός τοῦ λιμανιοῦ της.

Τότε οἱ ἀποικίες ἔστειλαν ἀντιπροσώπους στή Φιλαδέλφεια, γιά νά συσκεψοῦν γιά τήν κατάσταση. ብ συνέλευση τῆς **Φιλαδέλφειας** δημοσίεψε τή **Διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων**, μέ τήν δροία διαμαρτυρόταν ἐναντίον τῆς φορολογίας, καὶ ἀποφάσισε τόν ἀποκλεισμό τῶν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων. ብ ἀγγλική κυβέρνηση κατάφυγε στή βία καὶ ἔστειλε ἐναντίον τῆς Βοστόνης στρατιωτική δύναμη, ἄλλα ἡ πολιτοφύλακή τῆς Μασσαχουσέττης πῆρε τά δύλα καὶ ὁ ἀγγλικός στρατός πολιορκήθηκε στή Βοστόνη ἀπό τούς ἔθνοφορουρούς τῆς Νέας Ἀγγλίας.

Ἡ συνέλευση τῆς Φιλαδέλφειας τότε δήλωσε ὅτι ἡ ἀμυνα τῆς Μασσαχουσέττης είναι κοινή ὑπόθεση δλων τῶν ἀποικιῶν. Γι' αὐτό ἀποφάσισε νά συγκροτήσει στρατό καὶ διόρισε ὡς ἀρχιστράτηγο τό γαιοκτήμονα τῆς Βιργινίας Γεώργιο Ούασιγκτον (Washington, 1732-1799), πού είχε ἀποκτήσει φήμη στόν πόλεμο ἐναντίον

τῶν Γάλλων καὶ ἐπιβαλλόταν μέ τὴν εὐθύτητα τοῦ χαρακτήρα του. Οἱ κάτοικοι κάθε ἀποικίας ἔξελεξαν ἐπαναστατική κυβέρνηση, πού κατάρτισε ἰδιαίτερο σύνταγμα. Μέ αὐτὸ οἱ ἀποικίες γίνονταν ἀνεξάρτητα κράτη, **δημοκρατίες**.

Ἡ πιό σπουδαία ἀπό δὲς τίς ἀποικίες, ἡ Βιργίνια, πρόταξε στὸ σύνταγμά της, τὴ διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτῇ εἶναι ἔνα ἔγγραφο μέ μεγάλη σπουδαιότητα, γιατὶ ἀποκρυπταλλώνει τίς ἀντιλήψεις γιά τὸ νέο πολίτευμα καὶ χρησίμεψε ὡς ὑπόδειγμα γιά τίς ἄλλες ἀποικίες, καθώς καὶ γιά τὴ διακήρυξη τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789. Οἱ ἀρχές πάνω στίς ὅποιες στηρίζεται εἶναι οἱ ἔξῆς:

α) **τὸ φυσικό δίκαιο.** Ὁ ἀνθρωπὸς ἀπό τὴ φύση γεννιέται ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος καὶ ἔχει δρισμένα ἀπαράγραπτα δικαιώματα, πού εἶναι τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς, τῆς περιουσίας, τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς ἀσφάλειας.

β) **Ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ.** Κάθε ἔξουσία ἀνήκει στὸ λαό καὶ πηγάζει ἀπ' αὐτὸν, ἐνῷ οἱ ἄρχοντες εἶναι ἐντολοδόχοι καὶ ὑπάλληλοι του.

γ) **Τὸ πολίτευμα.** Τὸ τελειότερο πολίτευμα, σύμφωνα μέ τὴ διακήρυξη, εἶναι ἡ δημοκρατία, γιατὶ δημιουργεῖ στὸν πολίτη τὴν πιό μεγάλη εὐτυχία καὶ ἀσφάλεια καὶ εἶναι περισσότερο ἔξασφαλισμένη ἀπό τὸν κίνδυνο τῆς κακῆς διοικήσεως.

δ) **Ὁ χωρισμός τῶν ἔξουσιδων.** Ἡ νομοθετική ἡ ἐκτελεστική καὶ ἡ δικαστική ἔξουσία πρέπει νά χωριστοῦν, δῶς διδάξει ὁ Μοντεσκιέ.

ε) **Ἡ ἐκλεγμένη κυβέρνηση.** Γιά νά προλαβαίνονται αὐταρχικές παραβάσεις τῶν δύο πρώτων ἔξουσιδων, πρέπει νά τίς ἀναλαμβάνουν ἀπλοὶ ἴδιωτες, πού ἐκλέγονται κατά μικρά χρονικά διαστήματα.

Τό ἀγγλικό κοινοβούλιο ἀποφάσισε νά στείλει 6 χιλιάδες στρατό, γιά νά πολεμήσει ἐναντίον τῶν ἀποικιῶν. Ἀλλά, ἐπειδή ἡ κυβέρνηση τῆς Ἀγγλίας δέ βρῆκε ἀρκετοὺς Ἀγγλούς γιά στρατολογία, ἀγόρασε τὸ στρατό πολλῶν μικρῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας. Τότε οἱ Ἀμερικανοί, πού κατά βάθος δέν ἥθελαν νά χωριστοῦν ἀπό τὴν Ἀγγλία, ἔξοργίστηκαν, δταν ἔμαθαν δτι ὁ βασιλιάς ὅπλιζε ξένους ἐναντίον τους. Κάτω ἀπό αὐτές τίς περιστάσεις ἀναπτύχθηκε Ἐθνικό ἀμερικανικό αἰσθημα καὶ ἡ συνέλευση τῆς Φιλαδέλφειας κήρυξε τὴν ἀνεξαρτησία τῶν ἀποικιῶν στίς 4 Ιουλίου τοῦ 1776.

Ἐτσι ἄρχισε ὁ ἀγώνας τῶν ἀποικιῶν γιά τὴν ἀνεξαρτησία τους, ὁ ὅποιος κράτησε ἐπτά χρόνια (1776-1783). Οἱ Ἀμερικανοί, δέν είχαν στρατὸ δργανωμένο, ἀλλά είχαν ἀποφασιστικότητα καὶ ἔνθερμους ἀρχηγούς. Ἡ ὑπόθεσή τους ξεσήκωσε ἐνθουσιασμό σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη καὶ ἴδιως στὴ Γαλλία. Ὁ περίφημος πολιτικός ἀπό τὴν Βοστόνη Βενιαμίν Φραγκλίνος (Franklin) στάλθηκε στὴν αὐλὴ τοῦ βασιλιὰ τῆς Γαλλίας, δπου ἐργάστηκε μέ μεγάλη ἐπιδειξιότητα γιά τὴν ἀμερικανική ὑπόθεση. Τέλος, ἡ Γαλλία ἐκλεισε ἐπίσημη συμμαχία μέ τούς ἐπαναστάτες, ἐνῷ ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ Ὀλλανδία ἐπενέβησαν ἐπίσης γ' αὐτούς. Μά καὶ στὴν Ἀγγλία ὑπῆρχαν πολλοὶ πού συμπαθοῦσαν τὴν ἐπανάσταση τῶν Ἀμερικανῶν. Τελικά, μέ τὴν Εἰρήνη τῶν Βερσαλλιῶν (1783) ἡ Ἀγγλία ἀναγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησία τῶν ἀποικιῶν.

Τό πολίτευμα

Οι πολίτες της Β. Αμερικής ένώθηκαν σε μιά διοσπονδία μέ τόν τίτλο **Ένωμένες Πολιτείες της Αμερικής** (United States of America, συντομογραφικά U.S.A.). Σύμφωνα μέ τό σύνταγμα, πού ίσχυε από τό 1787, ή κυβέρνηση της ένωσεως έχει έδρα τήν Ουάσιγκτον, διευθύνει τήν έξωτερική πολιτική, τά στρατιωτικά και τό έμπόριο και έχει τό δικαίωμα νά έπιβάλλει φόρους και νά κόβει νόμισμα.

Τή νομοθετική έξουσία τήν άσκει τό **Κογκρέσο** (Congress), πού σύμφωνα μέ τήν άγγλοσαζονική άντιληψη άποτελείται από δύο βουλές, τήν **Βουλή τῶν άντιπροσώπων** και τήν **Γερουσία**. Ή πρώτη άποτελείται από άντιπροσώπους τῶν πολιτειῶν, πού έκλεγονται άπευθείας από τούς έκλογεις άνάλογα μέ τόν πληθυσμό τής καθεμιᾶς, ένδη ή δεύτερη άποτελείται από δύο γερουσιαστές από κάθε πολιτεία, άσχετα μέ τόν πληθυσμό της, πού τούς έκλεγει ή ίδιαίτερη βουλή κάθε πολιτείας.

Τήν έκτελεστική έξουσία τήν άσκει ο **Πρόεδρος**, πού έκλεγεται γιά μιά τετραετία από άντιπροσώπους τῶν πολιτειῶν, οί όποιοι έκλεγονται ειδικά γι' αυτόν τό σκοπό. Αυτός είναι άρχηγός τοῦ στρατοῦ, διαπραγματεύεται τίς συνθήκες και διορίζει τούς ύπαλλήλους. Αυτός διορίζει και τούς άνωτερους λειτουργούς τοῦ κράτους μέ τή συγκατάθεση τῆς Γερουσίας.

Τή δικαστική έξουσία τήν άσκει τό **Άνωτατο Δικαστήριο**, πού γνωμοδοτεῖ κάθε φορά πού δημιουργεῖται ζήτημα γιά τήν έρμηνεία τοῦ συντάγματος ή τῶν νόμων, πού ρυθμίζουν τή λειτουργία τῆς συμπολιτείας.

Οι 3 έξουσίες είναι άνεξάρτητες. Τό Κογκρέσο συνέρχεται αύτοδικαίως κάθε χρόνο και ο Πρόεδρος δέ δικαιούνται ούτε νά άναβάλει τή συνέλευση ούτε νά τό διαλύσει. Άλλά και τό Κογκρέσο δέν έχει καμιά έξουσία πάνω στόν Πρόεδρο και στούς Υπουργούς, πού στήν **Άμερική όνομάζονται Γραμματεῖς** και δέ λαμβάνονται από τή Βουλή, άλλά είναι έξωκοινοβουλευτικά πρόσωπα. Ο Πρόεδρος δημοσίευε τό δικαίωμα νά απαιτήσει από τή Βουλή νά συζητήσει αύτή ξανά από τήν άρχη γνώμο, πού ψήφισε. Άλλα σ' αύτην τήν περίπτωση, γιά νά αποκτήσει ίσχυ δημοσί, πρέπει νά ψηφιστεῖ από τά δύο τρίτα τῶν άντιπροσώπων. Επειδή δημοσίευε πετυχαίνεται μιά τέτοια πλειοψηφία, έπιστροφή νόμου από τόν Πρόεδρο γιά νά συζητηθεί ξανά ίσοδυναμεῖ μέ άρνηση ή άκυρωσή του. Αυτό είναι τό λεγόμενο *veto* τοῦ Πρόεδρου.

Κάθε πολιτεία άποτελεί ίδιαίτερο κράτος μέ αύτοδιοίκηση, δική του βουλή και δική του κυβέρνηση. Ή Όμοσπονδία από τήν άρχη δέν περιορίστηκε στίς άρχικές 13 πολιτείες, άλλά μπορούσε νά διευρυνθεί, γιατί κάθε πολιτεία, μόλις άποκτούσε 50 χιλιάδες πληθυσμό, έλχε τό δικαίωμα νά άποτελέσει ίδιαίτερη πολιτεία.

Οι Ένωμένες Πολιτείες προόδεψαν γρήγορα. Κατά τό τέλος τοῦ ΙΗ' αιώνα είχαν δημιουργηθεῖ κιόλας νέες πολιτείες. Αγόρασαν από τό Ναπολέοντα τήν περιοχή τοῦ Μισσισσιπή και τή Φλωρίδα από τήν Ισπανία. Τό Τέξας άποσχίστηκε από τό Μεξικό και προσχώρησε στή μεγάλη συμπολιτεία. Μά αύτό έγινε άφορμή νά ξεσπάσει πόλεμος άνάμεσα στίς Ένωμένες Πολιτείες και στό Μεξικό, στόν διπότο νίκησαν οι Πολιτείες και μέ τήν είρηνη τοῦ 1848 άπόκτησαν και τήν Καλιφόρνια.

ΙΕ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΜΕΓΑΛΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

I. ΟΙ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Οι αἰτίες

Κατά τό τέλος τοῦ ΙΗ' αι. στή Γαλλία υπήρχε μιά γενική ἐπιθυμία νά ἀλλάξει τό καθεστώς. Οι καταχρήσεις τῆς μοναρχίας τῶν Βουρβόνων, τά προνόμια τῶν εὐγενῶν και τοῦ ἀνώτερου Κλήρου, ἡ ἀθλια κατάσταση τῶν κατώτερων τάξεων και ἡ ἐπίδραση τῶν Γάλλων φιλοσόφων και λογοτεχνῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ ἦταν τά κυριότερα αἴτια, πού δδήγησαν στήν τεράστια κινητοποίηση, πού ονομάστηκε **Γαλλική ἐπανάσταση**. Στά παραπάνω πρέπει νά προστεθοῦν και τό ἑλκυστικό παράδειγμα τῆς Ἀγγλίας και ἡ ἐπίδραση τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς.

Τό παλιό καθεστώς

Τό πολίτευμα σ' ὀλόκληρο τό ΙΗ' αιώνα ἔξακολουθεῖ νά είναι, δπως εἴπαμε και πρωτύτερα, **ἀπόλυτη μοναρχία**. Ό βασιλιάς κυβερνᾷ μέ λίγους ἀνώτερους κρατικούς ὑπαλλήλους, πού τούς ἐκλέγει ὁ ἴδιος. Ἐπιβάλλει τούς νόμους, δρίζει τούς φόρους και διαθέτει, δπως τοῦ ἀρέσει, τό δημόσιο πλοῦτο.

Ἡ Γαλλία δέν είχε ἐνοποιηθεῖ ἐντελῶς. Οι νόμοι, ἡ φορολογία, οι τρόποι τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν, τά μέτρα, τά σταθμά και τό νόμισμα διαφέρουν ἀπό μιά

περιοχή στήν αλλη. Αύτό προκαλεῖ σύγχυση και μεγάλα έμποδια στό έμποριο.

Οι κάτοικοι της Γαλλίας διαιρούνταν σέ τρεις τάξεις: στις δύο προνομιούχες, δηλαδή τους εὐγενεῖς και τόν Κλήρο, και στό λαό ή τρίτη τάξη, τήν Tiers état, όπως τήν δύνομαζαν οι Γάλλοι. Οι δύο προνομιούχες τάξεις άποτελούσαν μία μικρή μειονωφθία, περίπου τά δύο έκατοστά του συνολικού πληθυσμού. Σέ σύνολο 25 περίπου έκατομμυρίων οι εὐγενεῖς και ο άνωτερος Κλήρος ήταν 500 χιλιάδες περίπου.

Οι εὐγενεῖς ήταν άπογονοι τῶν ἀρχαίων πολεμιστῶν ή ἄνθρωποι, στους δροίους οι βασιλιάς είχε δώσει τόν τίτλο του εὐγενή. Ήταν κύριοι του περισσότερου μέρους της γῆς, ἀπαλλάσσονταν άπό τή φορολογία και ἔπαιρναν μέ εὐκολία τις ἀνώτερες θέσεις.

Ο Κλήρος ἀποτελούνταν ἀπό 130.000 πρόσωπα. Ἀπ' αὐτά οι 5-6 χιλιάδες ἀποτελοῦσαν τόν ἀνώτερο Κλήρο (ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, ήγούμενοι), πού είχε μεγάλα εἰσοδήματα. Είχαν ἀπέραντα κτήματα (τό 1/3 τῆς γαλλικῆς γῆς) και ἀλλη περιουσία ἀπό δωρεές τῶν βασιλιάδων και τῶν πιστῶν. Τίς θέσεις αὐτές τῶν κληρικῶν, οι δροίες τούς ἔδιναν πολλά εἰσοδήματα, ο βασιλιάς συνήθως τίς παραχωρούσε στους δευτέροτοκους γιούς τῶν εὐγενῶν, πού τά ἐκμεταλλεύονταν ώς τιμάρια και ζούσαν στήν Αὐλή, ἔχοντας τίς ἀπολαύσεις τῶν εὐγενῶν.

Ἀπέναντι σ' αὐτή τή μειοψηφία τῶν προνομιούχων ὑπῆρχε ο μεγάλος δύκος τοῦ λαοῦ, ή Tiers état, πού ἀποτελούνταν ἀπό τους καλλιεργητές τῆς γῆς, τούς ἐμπόρους και τούς ἐπαγγελματίες τῶν πόλεων, δηλαδή τούς ἀστούς. Ἡ ἀστική τάξη (bourgeoisie) κατά τό τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα βρισκόταν σέ ἄνοδο. Είχε νά παρουσιάσει ἐπιχειρηματίες και ἐπαγγελματίες μέ οἰκονομική ἀνεξαρτησία, γιατρούς, δικηγόρους και διανοούμενους. Αὐτή θά δώσει τούς σπουδαιότερους ἀρχηγούς κατά τήν Ἐπανάσταση.

II. ΜΟΝΑΡΧΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Ἡ σύγκληση τῶν τάξεων

Τά οἰκονομικά τοῦ κράτους είχαν φτάσει σέ ἀδιέξοδο. Ἐν τούτοις οἱ μεταρρυθμιστικές προσπάθειες τῶν ὑπουργῶν **Τυργκό** (Turgot) και **Νεκέρ** (Necker) ἀπότυχαν, γιατί συνάντησαν τήν ἀντίδραση τῆς αὐλῆς και τῶν εὐγενῶν. Ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ', ἐπειδή πιεζόταν ἀπό τήν ἀνάγκη, κάλεσε σέ συνέλευση τίς Γενικές Τάξεις (États Généraux), δηλαδή τούς ἀντιπροσώπους τῶν τριῶν τάξεων, πού ἀπό τίς μέρες τοῦ Ρισελιέ (1614) δέν είχαν κληθεῖ σέ συνέλευση. Οι ἀντιπρόσωποι συγκεντρώθηκαν γιά συνεδρίαση στίς 5 Μαΐου τοῦ 1789 στίς Βερσαλλίες. Οι πατριώτες, δηλαδή δύνομαζαν τούς ὁπαδούς, τῶν μεταρρυθμίσεων, ήταν εὐχαριστημένοι ἀπό τό βασιλιά, γιατί είχε ἐπιτρέψει τό διπλασιασμό τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Τρίτης Τάξεως. Σέ 1200 ἀντιπροσώπους πάνω ἀπό 600 ἀνήκαν στήν τρίτη τάξη και ἀνά 300 περίπου στήν τάξη τῶν εὐγενῶν και τοῦ Κλήρου (285 εὐγενεῖς, 308 κληρικοί, 621 τρίτη τάξη).

‘Αλλά άμεσως άπό τήν άρχη δημιουργήθηκε σοβαρό ζήτημα. Οι άντιπρόσωποι τής τρίτης τάξεως ήθελαν νά ψηφίζουν κατ’ άτομο, γιατί ίπολογίζαν ότι μέ τήν Ίποστηριξη τῶν μεταρρυθμιστῶν ἐφημερίων, θά είχαν τήν πλειοψηφία. Ἀντίθετα, οι προνομιούχοι ἐπέμεναν νά ψηφίζουν κατά τάξεις, δόποτε θά είχαν αὐτοί τήν πλειοψηφία. Ἐπειδή δῆμος δέν ίποχωροῦσαν οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ κληρικοί, οἱ άντιπρόσωποι τῆς τρίτης τάξεως, στοὺς ὁποίους είχαν προσχωρήσει καὶ 15 ἐφημέριοι, ἀνακήρυξαν τούς ἑαυτούς τους ἀντιπρόσωπους τοῦ γαλλικοῦ θηνοῦς, δηλαδή Ήθνοσυνέλευση (Assemblée nationale). Αὐτή ήταν ἡ πρώτη ἐπαναστατική πράξη τῆς συνελεύσεως, πού ἀνάτρεπε τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε ὥς τότε (17 Ιουνίου 1789).

Ο βασιλιάς τάχθηκε μέ τό μέρος τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ Κλήρου καὶ ἔδωσε διαταγὴ νά κλείσουν τήν αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων, μέ τήν πρόφαση πώς θά ἔτοιμαστει γιά τή βασιλική συνεδρίαση. Ἀλλά οἱ ἀντιπρόσωποι, ἔχοντας ἐπικεφαλῆς τους τὸν πρόεδρο τῆς συνελεύσεως ἀστρονόμο Μπαιγύ (Bailly) καὶ τὸν ἀββᾶ Σιεγίες (abbé Sieyés), κατέλαβαν τήν αἴθουσα τῶν ἀνακτόρων, πού χρησιμοποιοῦνταν ώς σφαιριστήριο, (γιά νά παίζουν μπιλιάρδο), συνεδρίασαν ἐκεὶ παρά τήν ἀπαγόρευση καὶ ὅρκίστηκαν ὅτι δέ θά χωριστοῦν, προτοῦ δώσουν σύνταγμα στή Γαλλία. Ἡ πράξη αὐτή ὄνομάστηκε **Ορκος τοῦ σφαιριστηρίου** (20 Ιουνίου 1789). Στίς 23 Ιουνίου ἔγινε ἡ ἐπίσημη συνεδρίαση, πού προετοιμάζόταν, καὶ πῆραν μέρος καὶ οἱ 3 τάξεις. Ο βασιλιάς παρουσιάστηκε στήν αἴθουσα καὶ δήλωσε μέ αὐταρχικό ὑφος ὅτι τά προνόμια είναι ἀπαραβίαστα καὶ ἔδωσε διαταγὴ νά ψηφίζουν κατά τάξεις. Ἀλλά ύστερα ἀπό τό τέλος τῆς συνεδριάσεως ἡ Τρίτη Τάξη ἔμεινε μόνη τῆς στήν αἴθουσα καὶ μέ πρόταση τοῦ περιφήμου κόμη Μιραμπό κήρυξε τά μέλη τῆς έθνοσυνελεύσεως ἀπαραβίαστα. Οι περισσότεροι κληρικοί καὶ ἀρκετοί εὐγενεῖς ἐνώθηκαν μέ τήν τρίτη τάξη. Τότε ὁ βασιλιάς ἀναγκάστηκε νά ἔποχωρήσει.

Ἐξέγερση τοῦ Παρισιοῦ – Βαστίλη

Ο βασιλιάς σκέφτηκε νά χρησιμοποιήσει βία ἐναντίον τῆς συνελεύσεως καὶ συγκέντρωσε γύρω ἀπό τίς Βερσαλλίες στρατιωτική δύναμη, ἴδιως ἀπό Ἑλβετούς καὶ Γερμανούς τῆς φρουρᾶς του. Αὐτό δῆμος προκάλεσε μεγάλο ἀναβρασμό στήν πρωτεύουσα. Ἀλλά, ὅταν ἔφτασε ἡ εἰδηση ὅτι ὁ βασιλιάς ἀπόλυτε τό μεταρρυθμιστή Ίπουργο Νεκέρ, ἔσπασε ἡ ἐπανάσταση.

Ἡ μανία τοῦ πλήθους στρεφόταν ἐναντίον τοῦ φρουρίου τῆς Βαστίλης, πού χρησίμευε ώς φυλακή γιά πολιτικούς καταδίκους. Στίς 14 Ιουλίου τοῦ 1789 ὁ λαός τοῦ Παρισιοῦ ἐπιτέθηκε σ’ αὐτό καὶ, ἀφοῦ τό κατέλαβε ύστερα ἀπό αίματηρή σύγκρουση, ἔσφαξε τή φρουρά καὶ γκρέμισε τό μισητό φρούριο.

Ἡ πτώση τῆς Βαστίλης σήμαινε τό τέλος τῆς ἀπολυταρχίας στή Γαλλία. Οι πόλεις κατάρτισαν δημοτικά συμβούλια καὶ ἐθνοφρουρές. Ἀρχηγός τῆς ἐθνοφρουρᾶς τοῦ Παρισιοῦ ήταν ὁ νεαρός μαρκήσιος Λαφαγιέτ, πού είχε ἀποκτήσει μεγάλη φήμη.

"Οταν ἔπεσε ή Βαστίλλη, ὁ ἀδερφός τοῦ βασιλιά, ὁ κόμης τοῦ Ἀρτουά, πού ἦταν ἔνας ἀπό τοὺς πολὺ ἀσυμβίβαστους ἀπολυταρχικούς, μαζὶ μὲν πολλούς ἀπό τὴν ἀνώτερη ἀριστοκρατία ἐγκατάλειψε τή Γαλλία. Αὐτούς τοὺς ἀκολούθησαν πολλοί δυσαρεστημένοι εὐγενεῖς καὶ κληρικοί. Οἱ δραπέτες αὐτοί, πού ὀνομάστηκαν Εμιγρές, συγκεντρώθηκαν στή Γερμανική περιοχή τοῦ Ρήνου, Ιδίως στίς ἐκκλησιαστικές ἡγεμονίες Κολωνία, Μαγεντία κ.ἄ. καὶ ἐργάζονταν ἐναντίον τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἡ νύχτα τῆς 4ης Αὐγούστου – Κατάργηση τῶν προνομίων

"Υστερα ἀπό τήν ἐξέγερση τοῦ Παρισιοῦ ἀκολούθησαν ἐπαναστάσεις σ' ὅλη τή Γαλλία. Κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῶν γεγονότων ἡ ἐθνοσυνέλευση κατάργησε κατά τή νυκτερινή συνεδρίαση τῆς 4ης Αὐγούστου τά προνόμια τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ Κλήρου, δηλαδή τά φεουδαρχικά δικαιώματα καὶ τό φόρο τῆς δεκάτης, καθὼς καὶ τίς ἄλλες ἀπαλλαγές τους ἀπό τή φορολογία. Οἱ εὐγενεῖς μέσα σέ ἀπερίγραπτη συγκίνηση δήλωσαν δτι παραιτοῦνται ἀπό τά δικαιώματά τους καὶ ἀκολούθησαν ἐκδηλώσεις συναδελφώσεως ἀνάμεσα στοὺς ἀντίθετους. Ὁ Λουδοβίκος ἔαναφερε στή θέση του τό Νεκέρ, ἀναγνώρισε τήν κυβέρνηση τοῦ Παρισιοῦ καὶ ἐπιχείρησε νά πάρει πάλι τήν ἔξουσία.

Ἡ διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου

"Η συνέλευση ἥφησε κατά μέρος τό σκοπό, γιά τόν δρόπο κλήθηκε, δηλαδή νά τακτοποιήσει τά οἰκονομικά τοῦ κράτους, καὶ ἀνάλαβε νά συντάξει σύνταγμα γιά τή Γαλλία, δηλαδή μιά βασική νομοθεσία, πού νά ρυθμίζει στό ἔξῆς τή διοίκηση τῆς χώρας. Γ' αὐτό ἡ πρώτη συνέλευση ὀνομάστηκε ἀπό τίς 9 Ἰουλίου τοῦ 1789 Συντακτική Συνέλευση (Assemblée constituante). "Υστερα ἀπό πρόταση τοῦ Λαφαγιέτ καὶ σύμφωνα μέ τό πρότυπο τῆς Ἀμερικῆς ή Συνέλευση πρόταξε στό σύνταγμα γενικές ἀρχές γιά τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη.

"**Ἡ διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου**, ὅπως ὀνομάστηκε ἡ ἔκθεση ἀύτῶν τῶν ἀρχῶν, είναι ἔνα ἔγγραφο μέ μεγάλη σπουδαιότητα καὶ ἡ πιό ριζοσπαστική πράξη τῆς συνελεύσεως. Σ' αὐτήν την κηρύσσονται ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότητα μπροστά στό νόμο, ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας καὶ τό δικαίωμα τῆς ἀντιστάσεως ἐναντίον κάθε καταπίεσεως ὡς φυσικά δικαιώματα, δηλαδή ὡς κοινά γιά κάθε ἄνθρωπο ἄσχετα ἀπό τήν καταγωγή, τήν ἔθνοτητα καὶ τή φυλή του.

Τό νέο πολιτικό καὶ κοινωνικό καθεστώς

Τό σύνταγμα, πού κατάρτισε ἡ πρώτη συντακτική συνέλευση, ἄλλαξε ριζικά τό πολιτικό καὶ κοινωνικό καθεστώς τῆς Γαλλίας.

Οἱ σπουδαιότερες διατάξεις του είναι οἱ ἔξῆς:

- 1) Διατηρεῖται ἡ κληρονομική βασιλεία, ἀλλά ὁ βασιλιάς ἔχει μόνο τήν ἐκτελεστική ἔξουσία.

2) Ἡ νομοθετική ἔξουσία ἀσκεῖται ἀπό ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους, πού ἐκλέγονται μὲ ἄμεση ψηφοφορία καὶ ἀποτελοῦν μόνο μία βουλὴ.

3) Ἡ δικαστική ἔξουσία, καθὼς καὶ κάθε ἄλλῃ, πηγάζει ἀπό τὸ λαό. Οἱ δικαστές πρέπει νά ἐκλέγονται ἀπό τὸ λαό καὶ οἱ δίκες νά διεξάγονται σέ δημόσιο χῶρο, ὅπου μπορεῖ νά τίς παρακολουθήσει ὅποιος θέλει.

4) Τά ἐκκλησιαστικά κτήματα μέ τεράστια χρηματική ἀξία κηρύχτηκαν ἐθνικά.

5) Τά μοναχικά τάγματα καταργήθηκαν καὶ οἱ Ἱερεῖς καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἔγιναν δημόσιοι ὑπάλληλοι, πού μισθωδοτοῦνταν ἀπό τὸ κράτος. Τά φιλανθρωπικά ίδρυματα, πού ὡς τότε τά συντηροῦνταν ὁ Κλῆρος, ἀνάλαβε νά τά συντηρήσει τὸ κράτος.

Οἱ Ἱερεῖς ὑποχρεώθηκαν νά ὀρκιστοῦν πίστη στὸ νέο πολίτευμα. Πολλοὶ διμος ἀρνήθηκαν νά ὀρκιστοῦν καὶ γι' αὐτὸ δονομάστηκαν **ἀνόμοτοι** (insermentés), ἄλλα οἱ χωρικοί τούς σέβονταν αὐτούς περισσότερο ἀπό αὐτούς πού ὀρκίστηκαν. Οἱ Ἱερεῖς πού δέν ὀρκίστηκαν ἀντιδροῦσαν ἐναντίον τῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἱ ὀπαδοί τοῦ παλιοῦ ἀπολυταρχικοῦ καθεστώτος βρῆκαν σ' αὐτούς ἰσχυρό στήριγμα.

Τώρα πιά δέν ὑπῆρχαν ταξικές διαφορές στή Γαλλία, γιατί ή τάξη τῶν εὐγενῶν καταργήθηκε.

Ἡ φυγή τοῦ βασιλιᾶ

Ἡ μερίδα τῆς συνελεύσεως, πού είχε τήν πλειοψηφία, ἦταν μοναρχική καὶ ἔδειχνε σεβασμό πρός τό πρόσωπο τοῦ βασιλιᾶ. Ἄλλα οἱ ἐπαναστατικοί σύλλογοι, ἥ περιφημη **Λέσχη τῶν Ιακωβίνων** (Jacobins) καὶ ἥ **Λέσχη τῶν Κορντελιέ** (Cordeliers), πού δονομάστηκαν ἔτσι ἀπό τά διμόνυμα μοναστήρια διόπου συνεδρίαζαν, μέ τά πολυνάριθμα παραρτήματά τους στίς ἐπαρχίες, διάδωσαν δημοκρατικές ίδεες.

Στίς 5 Ὁκτωβρίου τοῦ 1789 μία διαδήλωση τοῦ λαοῦ, πού ἀποτελοῦνταν κατά μεγάλο μέρος ἀπό γυναικες τῆς ἀγορᾶς, πήρε ἀφορμή ἀπό τήν ἔλλειψη ψωμιοῦ, τράβηξε πρός τίς Βερσαλλίες καὶ συγκρούστηκε μέ τή φρουρά τῶν ἀνακτόρων. Ὁ βασιλιάς μέ συμβουλή τοῦ Λαφαγιέτ ἐγκατάλειψε τίς Βερσαλλίες καὶ ἐγκαταστάθηκε στό Παρίσι. Ἐκεῖ στήν πρωτεύουσα μεταφέρθηκε μαζί του καὶ ἥ Ἐθνοσυνέλευση. Ἀπό τότε ὁ βασιλιάς βρισκόταν κάτω ἀπό τήν ἔξουσία τοῦ λαοῦ τοῦ Παρισιοῦ καὶ τῆς ἔθνοφρουρᾶς. Γιά νά ἀντιμετωπιστεῖ ἥ οἰκονομική κρίση, ἥ Συνέλευση χρησιμοποίησε τά ἐκκλησιαστικά κτήματα ὡς ἀντιστάθμισμα καὶ τύπωσε χαρτονάμισμα (assignats).

Ἡ Ἐπανάσταση, ἀφοῦ ἀποκατάστησε τήν ἴσοτητα καὶ τήν ἐλευθερία, θέλησε νά διακηρύξει καὶ τήν ἀδελφοσύνη σύμφωνα μέ τό τριπλό σύνθημά της (Liberté-égalité-fraternité). Κατά τήν πανηγυρική γιορτή τῆς συναδελφώσεως (Fête de Fédération), πού γιορτάστηκε στίς 14 Ἰουλίου τοῦ 1790 κατά τήν ἐπέτειο τῆς καταλήψεως τῆς Βαστίλλης, ὁ βασιλιάς δρκίστηκε στό νέο σύνταγμα κάτω ἀπό τίς ζητωκραυγές τοῦ λαοῦ καὶ ἥ ἀπανάσταση φαινόταν δτι ἐληξε.

Στό μεταξύ ὁ Μιραμπό, πού τόν κατηγοροῦνταν ὅχι ἄδικα δτι συνθηκολόγησε μέ τήν αὐλή, πέθανε καὶ τόν ἔθαψαν μέ μεγάλες τιμές. Ὁ βασιλιάς ἔχασε αὐτό τόν

καλό σύμβουλο, ένω άπόκτησαν μεγάλη έπιρροή οι άρχηγοι τῶν ἐπαναστατικῶν σωματείων, ίδιως ὁ Ρομπεσπιέρ (Robespierre), ὁ άρχηγός τῶν Κορντελιέ Νταντόν (Danton) καὶ ὁ διάσημος Μαρά (Marat), ὁ ἐκδότης τῆς ἐφημερίδας «*L'amie du Peuple* (= ὁ φίλος τοῦ λαοῦ)».

Κάτω ἀπὸ τίς περιστάσεις αὐτές ὁ βασιλιάς ἀποφάσισε νά χτυπήσει τὴν ἐπανάσταση μὲ μιὰ τολμηρή ἀπόπειρα. Στίς 20 Ἰουνίου τοῦ 1791 ἔφυγε μαζὶ μὲ τὴν οἰκογένειά του ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα πρός τὰ βελγικά σύνορα. Εἶχε σκοπό νά φτάσει στὸ Βέλγιο καὶ νά μπει ἐπικεφαλῆς τῶν αὐτοεξόριστων εὐγενῶν καὶ τοῦ ἔνουσ στρατοῦ, ποὺ τοὺς ὑποστήριξε. Στὸ δρόμο δύμως τὸν γνώρισαν, τὸν ἔπιασαν καὶ τὸν δόδήγησαν πίσω στὸ Παρίσι. Τότε ἡ Συνέλευση τοῦ ἀφαίρεσε τὴν ἔξουσία καὶ ἀσκησε αὐτῇ δλες τίς ἔξουσίες. Μά ἡ προσπάθεια τῶν ἀντιμοναρχικῶν νά καταλύσουν τὴ βασιλεία ἀπότυχε. Ὁ βασιλιάς ἐπανάλαβε τὸν δρόκο του στὸ σύνταγμα καὶ ἀνάλαβε πάλι τὴν ἔξουσία. Στὸ μεταξύ ἡ συνέλευση συμπλήρωσε τὸ σύνταγμα καὶ διαλόγηκε στίς 30 Σεπτεμβρίου τοῦ 1791. Ἡ Συντακτικὴ Συνέλευση κατάργησε τὸ παλιό καθεστώς, καθόρισε τὰ πλαισια τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας καὶ ἐμπιστεύτηκε τὴν ἀνώτατη ἔξουσία στοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ. Ἡ ἐργασία αὐτῆς τῆς Συνελεύσεως ἦταν ἡ πιό ώφελιμη σ' ὅλη τὴν περίοδο τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ο Μιραμπό

Ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευση (1791-1792)

Σύμφωνα μὲ τὸ νέο σύνταγμα ἔξελεξαν τὴν τακτικὴ βουλὴ, ποὺ δνομάστηκε **Νομοθετικὴ Συνέλευση** (Assemblée legislative) καὶ συνεδρίασε τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1791. Ἀποτελέστηκε ἀπὸ νέους ἄντρες, γιατὶ ἡ Συντακτικὴ μέ πρόταση τοῦ Ρομπεσπιέρ εἶχε ἀποφασίσει κανένα ἀπὸ τὰ μέλη της νά μήν ἐκλεγεῖ γιά τὴ νέα συνέλευση. Ἐτσι ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευση στερήθηκε τοὺς ἐμπειρους ἄντρες, ποὺ είχαν δώσει τὸ σύνταγμα στή Γαλλία.

Ἀπὸ τίς πρῶτες συνεδριάσεις τῆς ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευση βρέθηκε χωρισμένη σὲ κόμματα. Στή δεξιά πτέρυγα τοῦ Βουλευτηρίου κάθονταν οἱ συνταγματικοὶ μοναρχικοί, ποὺ είχαν τὴν πλειοψηφία. Στὴν ἀριστερὴ πλευρά ἦταν οἱ μετριοπαθεῖς δημοκρατικοί, ποὺ είχαν χάσει τὴν ἐμπιστοσύνη τους πρός τὸ βασιλιά ὑστερα ἀπὸ τὴν προσπάθεια του νά δραπετεύσει. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ἦταν μέλη τῆς Λέσχης τῶν Ιακωβίνων καὶ διακρίνονταν γιά τὴν εὐχέρεια τοῦ λόγου. Ἐπειδὴ δύμως μερικοὶ σπουδαῖοι ἀρχηγοὶ τους κατάγονταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ ποταμοῦ **Ζιρόνδη** (Gironde), τὸ κόμμα τους δνομάστηκε **Ζιρονδίνοι** (Girondins). Στὴν ἀριστερὴ ἄκρη καὶ στίς πιό ψηλές θέσεις τοῦ βουλευτηρίου κάθονταν οἱ λίγοι ἐπα-

ναστατικοί, που άνηκαν στά άκρα. Αύτοί ήταν μέλη της λέσχης τῶν Κορντελιέ, πού τούς δόνόμασαν 'Ορεινούς (Montagnards) και ἀπ' αὐτούς οι ἀνατρεπτικοί δόνομάστηκαν γενικά **δρεινοί ή όρος** (Montagne), ἐνῷ ἀντίθετα οι συντηρητικοί δόνομάστηκαν **πεδινοί ή πεδιάδα** (Plaine).

‘Ο πόλεμος – Ή ἐπανάσταση τῆς 10 Αὐγούστου 1792

Τήν ἄνοιξη τοῦ 1792 οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες, ιδίως ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας καὶ ὁ βασιλιάς τῆς Πρωσίας, ἔξωθήθηκαν ἀπό Γάλλους μετανάστες καὶ ἀπό τις μυστικές ὑποκινήσεις τοῦ Λουδοβίκου καὶ τῆς Ἀντουανέττας καὶ ἥταν ἔτοιμοι νά εἰσβάλουν στὸ γαλλικό ἔδαφος, γιά νά συντρίψουν τήν Ἐπανάσταση. Στή Γαλλίᾳ ὅλα τά κόμματα γιά ἀντίθετους λόγους ἤθελαν τὸν πόλεμο. Ἡ ἀπειλητικὴ προκήρυξη τοῦ ἀρχιστρατήγου τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ **Μπραουνσβάικ** (Braunschweik), ἀντί νά ἐκφοβίσει τοὺς ἐπαναστάτες, ἀντίθετα προκάλεσε μεγάλο ἐρεθισμό. "Ετσι λοιπόν ή Συνέλευση κήρυξε τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Αὐστρίας (20 Ἀπριλίου 1792).

Ολόκληρη ή Γαλλίᾳ ἄρχισε νά κινητοποιεῖται. Στήν πρωτεύουσα συγκεντρώνονταν ἐθελοντές ἀπό ὅλα τά σημεῖα. Στίς 30 Ἰουλίου ἔφτασαν 500 Μασσαλιῶτες τραγουδώντας ἔνα καινούριο τραγούδι, πού τό είχε συνθέσει γιά τό στρατό τοῦ Ρήγουν ὁ ἀξιωματικός τοῦ μηχανικοῦ Ρουζέ ντε Λιλ (Rouget de Lisle). Τό τραγούδι δόνομάστηκε Μασσαλιώτιδα (Marseillaise) καὶ ἔξακολονθεῖ νά είναι ὁ ἐθνικός үμνος τῶν Γάλλων.

Μέσα σ' αὐτές τίς περιστάσεις οἱ ριζοσπαστικοί κέρδιζαν ἔδαφος. Τή νύχτα τῆς 9 πρός τή 10 Αὐγούστου τοῦ 1792 οἱ Ιακωβίνοι ἔδιωξαν ἀπό τή δημαρχία τούς συντηρητικούς συμβούλους καὶ σχημάτισαν νέο **κοινοτικό συμβούλιο** (Commune), στὸ ὄποιο πῆραν μέρος ὡς μέλη τον καὶ ὁ Νταντόν, ὁ Μαρά καὶ ὁ Ρομπεσπιέρ, καὶ στίς 10 ξεσήκωσαν τό λαό. Ἡ συνέλευση ψήφισε τήν **ἀναστολή τῆς βασιλικῆς ἔξουσίας** καὶ ἀποφάσισε νά συγκαλέσει νέα συντακτική συνέλευση, γιά νά δώσει νέο σύνταγμα στή Γαλλίᾳ. Συγχρόνως σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση, τήν δοποία ὁ Νταντόν ήταν ὑπουργός Δικαιοσύνης. Ἀλλά τήν ἔξουσία τήν είχε κυρίως τό δημοτικό συμβούλιο τοῦ Παρισιοῦ.

Κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῶν ἀποτυχιῶν στὸ μέτωπο ἐπικράτησε μεγάλη ταραχή στήν πρωτεύουσα. Ιδίως ἔγινε αὐτό, δταν ἔφτασε ή εἰδηση ὅτι ὁ Λαφαγιέτ, ὁ ἥρωας τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν ἡμερῶν, πού ἥταν ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ τῶν βελγικῶν συνόρων, ἐπιχείρησε νά τόν στρέψει ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τῆς πρωτεύουσας καὶ, δταν ἀπότυχε, δραπέτευσε στούς ἐχθρούς. Οἱ εὐγενεῖς καὶ ἐκεῖνοι πού ὀπωσδήποτε συμπαθοῦσαν τό παλιό καθεστώς ἔγιναν ὑποπτοι καὶ ὁ δχλος πάνω στήν παραφορά του σκότωσε περίπου 1000 φυλακισμένους ἱερεῖς καὶ εὐγενεῖς (Φόνοι τοῦ Σεπτεμβρίου).

Βαλμύ (20 Σεπτεμβρίου 1792)

‘Η αύστροπρωσική εἰσβολή τοῦ 1792 ἀπότυχε οἰκτρά, γιατὶ μπροστά στήν ὁρμῇ τῆς γαλλικῆς νεολαίας ὁ στρατός τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων, πού ἦταν ὁργανωμένος μέ καλό τρόπο, ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει.

‘Ο πρωσικός στρατός καὶ τὸ σῶμα τῶν Γάλλων μεταναστῶν, πού τὸν ἐνίσχυσε, προχώρησαν στήν Καμπανία τῆς Γαλλίας. Ξαφνικά δῶμας παρατήρησαν ὅτι οἱ συγκοινωνίες τους κινδύνευαν νά κοποῦν ἀπό τοὺς Γάλλους, πού κάτω ἀπό τίς διαταγές τοῦ Ντυμουρίε καὶ τοῦ βοηθοῦ του Κέλλερμαν εἶχαν δύχωρει στό Βαλμύ. Οἱ Πρᾶσοι καὶ οἱ Γάλλοι εὐγενεῖς, πού δύναμαζαν τὸ στρατό τῶν ἐπαναστατῶν «στρατὸ τῶν τσαγκάρηδων καὶ τῶν ραφτῶν», ἔμειναν κατάπληκτοι ἀπό τὴν ἀντοχὴ τους. Βομβάρδισαν τό Βαλμύ, ἀλλὰ εἶδαν ὅτι οἱ Γάλλοι κρατοῦσαν τίς θέσεις τους. Ο Μπραουνσβάϊκ θεώρησε καλό νά ὑποχωρήσει καὶ νά ἐκκενώσει βιαστικά τὸ γαλλικό ἔδαφος. ‘Ο Γερμανός ποιητής Γκαΐτε (Goethe), πού εἶχε παρακολουθήσει τὴν ἐκστρατεία καὶ βρέθηκε στήν ὑποχώρηση, κατάλαβε τὴ σημασία τῶν γεγονότων. „Από τὸ μέρος αὐτὸ καὶ ἀπό σήμερα, εἶπε, ἀρχίζει μιά νέα ἐποχή στήν παγκόσμια ἱστορία καὶ μπορεῖτε νά πεῖτε ὅτι βρεθήκατε στήν ἀρχή της.“

III. Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Κατάργηση τῆς βασιλείας

Τῇ μέρα πού οἱ γαλλικές ἐπαναστατικές δυνάμεις νίκησαν στό Βαλμύ, ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευση παραχώρησε τῇ θέσῃ της σέ μιά νέα ἐθνοσυνέλευση· ἐνῷ στίς δύο προηγούμενες ἐκλογές εἶχαν ψηφίσει μόνον ὅσοι πλήρωναν φόρο, τώρα οἱ ἐκλογές ἔγιναν μέ καθολική ψηφιφορία καὶ πλειοψήφισαν οἱ δημοκρατικοί. Οἱ Ζιρονδίνοι τώρα εἶχαν τὴ δεξιά πτέρυγα τοῦ βουλευτηρίου (συντηρητικοί), ἐνῷ τὴν ἀριστερή τὴν κατέλαβαν οἱ Ὀρεινοί. ‘Υπῆρχε δῶμας κι ἔνας σημαντικός ἀριθμός ἀπό βασιλικούς συνταγματικούς (πεδινοί). ‘Ο Ρομπεσπιέρ καὶ ὁ Νταντόν ἦταν ἀπό τοὺς πρώτους, πού ἐκλέχητκαν. ‘Ἐκλέχητκε ἐπίσης καὶ ὁ Μαρά. ‘Ἐτσι καταρτίστηκε ἡ δεύτερη ἐθνοσυνέλευση τῆς ἐπαναστάσεως, πού δονομάστηκε Convention Nationale ἢ Convent. Αὗτή κυβέρνησε τή Γαλλία τρία περίπου χρόνια (ἀπό τίς 20 Σεπτεμβρίου τοῦ 1792 ὥς τίς 26 Οκτωβρίου τοῦ 1795) καὶ εἶναι ἡ κυρίως ἐπαναστατική συνέλευση.

‘Η Convention κατά τὴν πρώτη συνεδρίαση ἀποφάσισε δύμόφωνα τὴν κατάργηση τῆς βασιλείας, ἀνακήρυξε τή Γαλλία δημοκρατία, ἀλλαξε τή χριστιανική χρονολογία καὶ ώς ἀρχή τῆς νέας χρονολογίας δηρίσε τὴν ἡμέρα τῆς ἀνακηρύξεως τῆς δημοκρατίας.

‘Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ’ δικάστηκε ως ἀπλός ίδιωτης μέ τό ὄνομα Louis Capet καὶ κατηγορήθηκε ὅτι συνωμοτεῖ ἐναντίον τῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ καὶ ἐπιβουλεύεται τὴ γενική ἀσφάλεια τοῦ κράτους. Οἱ κατηγορίες στηρίχητκαν σέ ἐπιστολές, πού ἀποδείκνυαν ὅτι συνεννοοῦνταν μέ τοὺς μετανάστες καὶ τὴν Αὐστρία. ‘Η πρόταση

‘Ο Μαρά νεκρός (έργο του Γάλλου ζωγράφου David).

τῶν Ζιρονδίνων νά ρωτηθεῖ ὁ κυρίαρχος λαός μὲ δημοψήφισμα ἀπορρίφητκε. Ὁ βασιλιάς καταδικάστηκε σέ θάνατο μὲ μικρή πλειοψηφία καὶ δόηγήθηκε στή λαιμητόμο στίς 21 Ιανουαρίου τοῦ 1793.

Κατόπιν ἀκολούθησε ἄγρια πάλη ἀνάμεσα στοὺς Ζιρονδίνους καὶ τοὺς Ὀρεινούς, ποὺ μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ ὄχλου τοῦ Παρισιοῦ κατόρθωσαν νά ἔξουδετερώσουν τοὺς πρώτους. Σκοτώθηκαν 22 Ζιρονδίνοι, ἐνῶ πολλοὶ ἔφυγαν στίς ἐπαρχίες, γιά νά ὀργανώσουν ἀντεπανάσταση. Ἡ ἀρραβωνιαστικά ἐνός σκοτωμένου, ἡ Charlotte Corday, δολοφόνησε τό Μαρά στό σπίτι του μέσα στό λουτρό.

Η τρομοκρατία

Ἡ Ἐπανάσταση καὶ οἱ ἀρχηγοί της βρίσκονταν συνεχῶς κάτω ἀπό τὴν ἀπειλή τῆς καταστροφῆς. Ὁ στρατός είχε σοβαρές ἀποτυχίες στά σύνορα καὶ οἱ βασιλικοί ἔστηκωσαν τό λαό σέ ἐπικινδυνες ἐπαναστάσεις στίς ἐπαρχίες. Ὁ Ντυμουριέ, ὁ νικητής τοῦ Βαλμύ, ἐπιχείρησε νά παρασύρει τό στρατό ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων στό Παρίσι καὶ ἄρχισε νά συνεννοεῖται μέ τὸν ἐχθρό γιά τὴν ἀποκατάσταση τῆς βασιλείας. Τέλος, ἐπειδή ἀπότυχε, αὐτομόλησε στό αὐτοριακό στρατόπεδο, δηπως είχε κάνει πρωτύτερα ὁ Λαφαγιέτ.

Ἡ συνέλευση κάτω ἀπό τὴν ἐπίδραση αὐτῶν τῶν γεγονότων συγκρότησε τὴν περίφημη Ἐπιτροπή τῆς Κοινῆς Σωτηρίας (Comité du Salut public), ποὺ τὴν ἀποτέλεσαν ὁ Νταντόν, ὁ πιό ἴσχυρός ἄνθρωπος τῆς ἡμέρας ἀνάμεσα στοὺς Ὀρεινούς, μαζί μὲ ἐννιά ὀπαδούς του. Στίς ἐπαρχίες σχηματίστηκαν παραρτήματα αὐτῆς τῆς ἐπιτροπῆς, οἱ λεγόμενες ἐπιτροπές τῆς ἐποπτείας, ποὺ ούσιαστικά αὐτές πήραν στά χέρια τους τὴν ἔξουσία. Ἔτσι τώρα ἡ Γαλλία ἔξουσιαζόταν ἀπό τοὺς Ἱακωβίνους.

Μέ πρόταση τοῦ Νταντόν συγκροτήθηκε **έκτακτο ἐπαναστατικό δικαστήριο** μέ παραρτήματα στίς ἐπαρχίες, πού ἀντιδροῦσαν ἐναντίον τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἄρχισαν καταγγελίες ἐναντίον τῶν ὑπόπτων καὶ ὁμαδικές ἐκτελέσεις. Ἀντιδραστικοί ἴερεις, δραπέτες καὶ γενικά καθένας, πού εἶχε ἀντίθετα φρονήματα ἢ δέν ἐνέκρινε τίς πράξεις τῶν κυβερνητῶν, συλλαμβανόταν καὶ ὑστερα ἀπό πρόχειρη διαδικασία ὁδηγοῦνταν στῇ λαιμητόμο. Γι' αὐτὸ τὴν περίοδο τῶν 14 μηνῶν ἀπό τὸ Μάιο τοῦ 1793 ὥς τὸν Ἰούλιο τοῦ 1794 τὴν ὄντας **Τρομοκρατία** (Terror).

Ο Νταντόν θεωροῦσε τὴν τρομοκρατία προσωρινό μέτρο, γιά νά στερεωθεῖ ἡ δημοκρατία. Γι' αὐτό θέλησε νά φανε πιό μετριοπαθής, δταν ἀπομακρύνθηκε ὁ ἔξωτερικός κίνδυνος. Ἀλλά ἦρθε σέ σύγκρουση μέ τούς ἀσυμβίβαστους καὶ ἔπεσε θύμα τῆς ὑπουλης πολιτικῆς τοῦ Ρομπεσπιέρ, πού φθονοῦσε τή συμπάθεια τοῦ λαοῦ πρός αὐτόν. Κατά τή δίκη ἀκούστηκε ἡ βροντερή φωνή τοῦ περίφημου δημαγωγοῦ, πού ἐπικαλέστηκε ὡς ἀπόδειξη τοῦ πατριωτισμοῦ τον δτι ἔσωσε τή Γαλλία καὶ τή δημοκρατία. Ἐν τούτοις, καταδικάστηκε καὶ ἀποκεφαλίστηκε μαζί μέ τόν Ντεμουλέν, πού μέ τὴν ἐφημερίδα τοῦ Le Vieux Cordelier εἶχε ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τῶν ὑπερβολῶν τῆς τρομοκρατίας. Τότε κυριάρχησε ὁ Ρομπεσπιέρ καὶ ὑστερα ἀπό τὴν ψήφιση τοῦ νόμου, πού ἐπέτρεπε νά καταδικάζεται κανείς χωρίς μάρτυρες, οἱ θανατικές ἐκτελέσεις ἔπερασαν κάθε δριο. Κατά τὴν περίοδο τῆς τρομοκρατίας ἡ λαιμητόμος λειτούργησε τακτικά σέ δύο θέσεις τοῦ Παρισιοῦ. Ἐκτελέστηκαν γύρω στά 2600 ἄτομα, ἀπό τά δύοια τά 1376 μέσα στίς τελευταῖς 39 μέρες, κατά τίς δύοις κυριάρχησε ὁ Ρομπεσπιέρ.

Στό διάστημα τῆς τρομοκρατίας ὁ χριστιανισμός καταργήθηκε ἐπίσημα. Ἀντί γιά τή χριστιανική χρονολογία καθιερώθηκε ἡ χρονολόγηση ἀπό τὴν ἀνακήρυξη τῆς Δημοκρατίας (22 Σεπτεμβρίου 1792) καὶ τά λατινικά ὄντα μηνῶν ἀντικαταστάθηκαν μέ λαϊκά ὄντα μηνά. Καὶ ἀντί γιά τή διαίρεση σέ ἔβδομάδες καθιερώθηκε ἡ διαίρεση σέ δεκάδες καὶ ἡ δέκατη μέρα ἀφιερώθηκε στή λατρεία τοῦ **ἀνώτατος ὄντος**.

Τύστερα ἀπό τὴν πτώση τοῦ Νταντόν ὁ Ρομπεσπιέρ κυβέρνησε τή Γαλλία ὡς δικτάτορας μαζί μέ τούς περιβόητους ὀπαδούς του, τόν **Σαιν Ζιούντ** (Saint Just) καὶ τόν **Κουθόν** (Couthon). Ἀλλά δέν ἄργησε νά γίνει μισητός καὶ ἐπικίνδυνος ἀκόμη καὶ στούς ὀπαδούς του. Γι' αὐτό δρεινοί καὶ μετριοπαθεῖς συνεννοήθηκαν καὶ ἐτοιμασαν τὴν περίφημη ἡμέρα τῆς 9 Thermidor (27 Ιούλιον 1794), κατά τὴν δύοια ὑστερα ἀπό θυελλώδη συνεδρίαση τῆς Συνελεύσεως συνέλαβαν τόν Ρομπεσπιέρ μαζί μέ τούς ἐμπίστους του. Ο περιβόητος ἐπαναστάτης, πού ξεσήκωνε τό λαό, ἀνέβηκε στή λαιμητόμο. Μαζί του ἀνέβηκαν οἱ βουλευτές, πού πιάστηκαν, καθώς

καὶ πολλά μέλη τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου καὶ Ἰακωβίνοι τοῦ ἐπαναστατικοῦ δικαστηρίου κ.ἄ., συνολικά 104 ἄτομα.

Τό Διευθυντήριο (27 Οκτωβρίου 1795-9 Νοεμβρίου 1799)

Ἡ πτώση τοῦ Ρομπεσπιέρ φανέρωσε μιά βαθύτερη μεταβολή. Ἡ ἐπαναστατική ὄρμη είχε ξεθυμάνει πιά καὶ ἅρχισε ἡ ἀντίδραση. Ἡ τρομοκρατημένη τάξη τῶν πλουσίων πῆρε θάρρος τώρα. Οἱ νέοι αὐτῆς τῆς τάξεως, ἡ λεγόμενη χρυσή νεολαία, ἐπιτέθηκαν ἐναντίον τῆς λέσχης τῶν Ἰακωβίνων, πού ἡ συνέλευση ἔδωσε διαταγὴνά τήν κλείσουν.

Ἡ νέα ἐθνοσυνέλευση ψήφισε ἔνα ἄλλο σύνταγμα πολὺ συντηρητικό. Τὴν ἐκτελεστική ἔξουσία τήν ἔδινε σέ Διευθυντήριο (Directoire) ἀπό 5 ἄντρες, πού κυβερνοῦσαν μέ τῇ βοήθεια δύο βουλῶν, **Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων καὶ Βουλῆς τῶν Γερόντων** ἀπό 250 ἄνδρες, πού είχαν ἡλικία πάνω ἀπό 40 χρόνια. Ἄλλα, γιά νά τά βγάλουν πέρα μέ τῇ μοναρχική ἀντίδραση, πού αὐξανόταν, ἀποφάσισαν οἱ ἀντιπρόσωποι τά δύο τρίτα τῆς νέας βουλῆς νά τά πάρουν ἀπό τά μέλη τῆς Convention. Τό νέο σύνταγμα ἔγινε δεκτό μέ δημοψήφισμα. Ἄλλα ἡ μοναρχική μερίδα τῆς πρωτεύουσας πῆρε μέ τό μέρος τῆς τήν ἐθνοφουρά καὶ ἐπιχείρησε νά ἀνατρέψει τό καθεστώς μέ πραξικόπημα. Ἡ συνέλευση βρέθηκε τότε σέ δύσκολη θέση καὶ ἀνάθεσε τήν ἄμυνα τῆς πρωτεύουσας στό νεαρό στρατηγό **Ναπολέοντα Βοναπάρτη**, πού είχε διακριθεῖ στήν πολιορκία τῆς Τουλόν. Ὁ Ναπολέοντας κατάπνιξε εύκολα τή στάση μέ τήν ὑπεροχή τοῦ πυροβολικοῦ του.

Τά δημιουργήματα τῆς ἐπαναστάσεως

Μεγάλο μέρος ἀπό τό ἔργο τῆς ἐπαναστάσεως ἦταν ἀρνητικό, γιατί ὁ ἀρχικός σκοπός της ἦταν νά ἀνατρέψει καὶ νά καταργήσει τό παλιό καθεστώς. Ἡ ἐπανάσταση διαπνεόταν ἀκόμη καὶ ἀπό ζωηρό πόθο γιά δημιουργία, γιατί καὶ οἱ πιό φιβεροί τρομοκράτες είχαν σχέδια προοδευτικά καὶ ἀνθρωπιστικά.

Τό σύνταγμα τοῦ 1792 ὅρισε ἡ **ἐκπαίδευση νά είναι κοινή καὶ νά προσφέρεται δωρεάν** σέ ὅλους τούς πολίτες. Ἡ Convent ἀποφάσισε μέ πρόταση τοῦ Νταντόν **ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση νά είναι ύποχρεωτική**. Ἡ Convent παρά τίς ἔξωτερικές καὶ ἔσωτερικές δυσκολίες ἔφερε στή ζωή ίδρυματα, πού τιμοῦν τή Γαλλία. Ἡ περίοδος τῆς Τρομοκρατίας δέν είναι μόνο περίοδος αἴματος καὶ βίαιων πράξεων, δπως συνήθως φαντάζονται πολλοί, ἀλλά στίς ήμέρες ἐκείνες ἔγιναν ἔργα μέ μεγάλη σημασία. Τό σπουδαιότερο δημιουργήμα τῆς Convent ἀπό ἐκπαίδευτική ἀποψη είναι τό διδασκαλεῖο γιά τήν κατάρτιση δασκάλων, ἡ γνωστή École Normale. Γενικά φρόντισε πολύ γιά τή στοιχειώδη ἐκπαίδευση μέ τήν ίδρυση πολλῶν δημοτικῶν σχολείων. Ἐπί πλέον ίδρυσε **Πολυτεχνεῖο** γιά τήν κατάρτιση μηχανικῶν. Οἱ Ἀκαδημίες καταργήθηκαν ώς ἀντιδραστικά ίδρυματα καὶ στή θέση τους ίδρυθηκαν **Ινστιτοῦτα** γιά τήν καλλιέργεια τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν. Ἐκτός ἀπ'

αύτά τιδρυσε Μουσεῖο Φυσικῆς Ἰστορίας καὶ Ὡδεῖο. Τέλος τὸ σπουδαιότατο ἔργο τῆς Convention ἦταν ἡ μεταρρύθμιση τοῦ μετρικοῦ συστήματος καὶ ἡ καθιέρωση τοῦ δεκαδικοῦ.

IV. ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Ἡ νέα τακτική

“Ως τά χρόνια τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, δπως ξέρουμε, οἱ στρατοί τῶν εὐ-
ρωπαίων ἡγεμόνων ἀποτελοῦνταν ἀπό μισθοφόρους. Ὁ στρατός τῆς Ἐπαναστά-
σεως συγκροτήθηκε ἀπό τῇ γαλλικῇ νεολαίᾳ, πού προσκλήθηκε στὰ δπλα, γιά νά
ὑπερασπιστεῖ τὴν πατρίδα καὶ τῇ δημοκρατίᾳ. Μ’ αὐτό τὸν τρόπο οἱ Γάλλοι κα-
τόρθωσαν νά στρατολογήσουν πολυάριθμες ἀνθρώπινες μάζες πρωτόφαντες στὴν
Ἰστορία. Ὁ στρατός αὐτός είχε τὸ προσόν νά μήν είναι τόσο πολυέξοδος δσο δ
μισθοφορικός τῶν ἡγεμόνων. Δέν είχε βέβαια αὐστηρή πειθαρχία, ἀλλά είχε θερμό¹
ἐνθουσιασμό καὶ μεγάλη ἀγάπη γιά τὴν πατρίδα, γιατί οἱ Γάλλοι στρατιώτες ἀν-
τλοῦνταν δύναμη ἀπό τὴν πίστη δτι πολεμοῦν γιά τὴν ἐλευθερία τῶν ἄλλων λαῶν.

Ἡ δργάνωση τοῦ στρατοῦ τῆς δημοκρατίας ἀναστάτωσε τὴν πολεμική μέθοδο.
Οἱ ἀρχηγοὶ του, παράτολμοι καὶ συνήθως νέοι, γρήγορα προβιβάστηκαν σέ στρα-
τηγούς καὶ περιφρόνησαν τὴν παλιότερη μέθοδο. Ἐκαναν ἐπιθέσεις μέ πυκνές φά-
λαγγες ἐπιδιώκοντας νά συγκεντρώσουν ἵσχυρότερη δύναμη ἐναντίον τοῦ σπουδαι-
ότερου ἔχθρικου σώματος. Γι’ αὐτό δла ἔξαρτιόνταν ἀπό συνδυασμένες κινήσεις
καὶ συγκεντρώσεις πρίν ἀπό τὴ μάχη. Ἀριστοτέχνης στὴ νέα πολεμική τακτική
ἀναδείχτηκε ὁ Ναπολέοντας.

Τόν ἐπαναστατικό στρατό τὸν δργάνωσε δ περίφημος Λάζαρος Καρνό (Car-
not), πού πήρε τὴν ἐπωνυμία δργανωτής τῆς νίκης. Ἦταν σοφός μαθηματικός καὶ
μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Κοινῆς Σωτηρίας, δημιούργησε τίς 14 στρατιές τῆς ἐπα-
ναστάσεως καὶ χάραξε τά σχέδια τῶν ἐκστρατειῶν.

Ο συνασπισμός ἐναντίον τῆς Γαλλίας

Ἡ γερμανική ἐκστρατεία τοῦ 1792 ἀπότυχε οἰκτρά μπροστά στὴν ἀνέλπιστη
ὅρμη τῆς γαλλικῆς νεολαίας, ἐνῶ ὁ στρατός τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων ἀφῆσε τό
γαλλικό ἔδαφος. Ὁ στρατός τοῦ Ντυμουριέ κατέλαβε τότε τό Βέλγιο, ἐνῶ ἄλλος
στρατός προχώρησε γρήγορα ώς τὸ Ρήνο. Συγχρόνως κατέλαβαν οἱ Γάλλοι πρός τὰ
νότια τὴ Νίκαια καὶ τὴ Σαβοΐα, πού ἀνακηρύχτηκαν δημοκρατίες μέ τό δνομα Δη-
μοκρατία τῶν Ἀλλοβρόγων. Ἡ προσάρτηση τῶν κατακτημένων χωρῶν καὶ ἡ ἐκτέ-
λεση τοῦ βασιλιὰ είχαν ώς ἀποτέλεσμα νά σχηματιστεῖ ἔνας γενικός ἀντεπαναστα-
τικός συνασπισμός ἐναντίον τῆς Γαλλίας.

Τότε ἡ Ἀγγλία μέ χρήματα καὶ ἀπειλές συνένωσε ἐναντίον τῆς Γαλλίας τὸν
αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, τό βασιλιά τῆς Πρωσίας, πολλοὺς Γερμανούς ἡγεμό-
νες, τὴν Ἰσπανία καὶ τὴν Ὀλλανδία (1793). Μπροστά στό συνασπισμό αὐτό φά-

Η Εύρωπη στά 1789

νηκε πώς κινδυνεύει ή δημοκρατία. Οι Γάλλοι νικήθηκαν σέ πολλά μέρη και σέ διάφορες έπαρχιες της Γαλλίας ξέσπασαν στάσεις. "Οπως είδαμε ώς τώρα, δ Ντυμουριέ καὶ δ Λαφαγιέ ἔφυγαν κρυφά στά ἔχθρικά στρατόπεδα. "Υστερά ἀπ' αὐτό ἐπικράτησε γενική δυσπιστία ἀπέναντι στοὺς εὐγενεῖς στρατηγούς καὶ γί' αὐτό ὅλοι τους σχεδόν ἀντικαταστάθηκαν μέ ἀξιωματικούς, ποὺ είχαν ἀστική προέλευση καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτούς ἦταν νεαρότατοι, δπως δ συμπαθητικός καὶ ἡρωικός Χό (Hoche), πού ἦταν μόνο 23 χρονῶν, δ Ναπολέοντας Βοναπάρτης κ.ἄ. Κάτω ἀπό αὐτές τις περιστάσεις ἐπικράτησαν οἱ Ἰακωβίνοι καὶ ἡ Ἐπιτροπή τῆς Δημόσιας Σωτηρίας μέ τὴν διαδική στρατολογία ἐρίξε στά σύνορα μεγάλες μάζες στρατοῦ.

Μέ ἀποφασιστικές μάχες στά βελγικά σύνορα οι Γάλλοι ξαναπήραν τό Βέλγιο καὶ τήν ἄριστερή ὁχθη τοῦ Ρήνου. Ἐξάλλου δ στρατηγός Pichegru μέ ἐπίμονες μάχες ἐναντίον τοῦ ἀγγλοολλανδικοῦ στρατοῦ βαδίζοντας πάνω στοὺς πάγους πέρασε τις διακλαδώσεις τοῦ Ρήνου καὶ κυρίευσε τή Χάγη καὶ τό Ἀμστερνταμ. Παράλληλα δ Ὁλλανδικός στόλος ἀποκλείστηκε μέσα στοὺς πάγους ἀνάμεσα στή Helder καὶ στό νησί Texel καὶ παραδόθηκε στοὺς ἑλαφρά ὀπλισμένους ἵππεις τῆς γαλλικῆς ἐμπροσθοφυλακῆς. Ἡ Ὁλλανδία ἀνακηρύχτηκε δημοκρατία μέ τό ὄνομα Βαταβική Δημοκρατία.

Στά 1795 δ συνασπισμός διασπάστηκε, γιατί δ βασιλιάς τῆς Πρωσίας μέ μ-

στική συνθήκη, πού ύπογράφτηκε στή **Βασιλεία** (Basel), έκλεισε είρήνη μέ τη Γαλλία καὶ μέ μυστική συμφωνία τῆς ἀναγνώρισε τήν κυριαρχία στήν ἀριστερή δύναμη τοῦ Ρήνου, τήν δοπία στό μεταξύ κατέλαβαν οἱ Γάλλοι.

Ἄπο τότε ἡ Πρωσία ὡς στά 1806 είλε είρηνικές σχέσεις μέ τη Γαλλία. Τόν ἴδιο χρόνο ἔκλεισε είρήνη καὶ ἡ Ἰσπανία.

Τόν πόλεμο πού είλε ἀρχίσει ἡ Convention, τόν συνέχισε τό Διευθυντήριο. Ἡ Αὐστρία ἀπομονώθηκε καὶ ἀπειλήθηκε ἀπό 3 γαλλικές στρατιές. Τίς δύο ἀπό' αὐτές τίς σταμάτησε στό Ρήνο ὁ ἔακουστός στρατάρχης ἀρχιδούκας Κάρολος. Ἀλλά ὁ ἀρχηγός τῆς τρίτης στρατιᾶς, ὁ Ναπολέοντας Βοναπάρτης, ἔγινε ἐνδοξός κατά τήν δύναμαστή ἐκστρατεία τῆς Ἰταλίας (1796). Τέλος ἡ Αὐστρία ὑποχρεώθηκε νά κλείσει τήν είρήνη τοῦ Καμποφόριο (Campo-Formio, 17 Ὁκτωβρίου τοῦ 1797), μέ τήν δοπία παραχώρησε τό Βέλγιο στή Γαλλία καὶ τή Λομβαρδία στήν Ἐδῶθε ἀπό τίς Ἀλπεις Δημοκρατία, πού τή δημιούργησε ὁ Ναπολέοντας. Ἐπίσης ἡ Αὐστρία μέ μυστική συμφωνία ἀναγνώριζε κι αὐτή τήν κυριαρχία τῆς Γαλλίας στήν ἀριστερή δύναμη τοῦ Ρήνου. Ὡς ἀντιστάθμισμα πήρε τή χώρα τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας, πού πρίν ἀπό λίγο είλε καταλύσει ὁ Ναπολέοντας, ἀλλά τοῦ παραχώρησε τά Ἐπτάνησα.

Ο πόλεμος στή Θάλασσα

Ὑστερα ἀπό τήν είρήνη τοῦ Campo-Formio μόνον ἡ Ἀγγλία συνέχισε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Γαλλίας. Γαλλία καὶ Ἀγγλία πάλεψαν γιά πολύν καιρό στή Θάλασσα. Τά πολεμικά πλοῖα τότε ἦταν ἔχουντα καὶ κινοῦνταν μέ πανιά. Τά σπουδαιότερα πολεμικά πλοῖα ἦταν τά πλοῖα τῆς γραμμῆς, πού είλαν ὡς 120 τηλεβόλα, ἐνώ οἱ φρεγάτες ἦταν πιό ἐλαφριές καὶ πιό γοργοκίνητες καὶ δύπλισμένες μέ 30-60 τηλεβόλα.

Κατά τούς πολέμους τῆς Ἐπαναστάσεως ἡ Ἀγγλία είλε πολύ ἀνώτερο στόλο. Γι' αὐτό ὁ ἀγγλικός στόλος κυριαρχοῦσε στή Θάλασσα, χωρίς δμως νά κατορθώνει νά κάνει τέλειο ἀποκλεισμό στά παράλια τῆς Γαλλίας. Στά 1793 τόν κάλεσαν οἱ βασιλικοί ἀντεπαναστάτες καὶ κατέλαβε τήν Τουλόν, ἀλλά ἀναγκάστηκε νά τήν ἐγκαταλείψει, δταν ἐφτασε ἐκεῖ ὁ γαλλικός στρατός, ἔκαψε δμως τό λιμάνι καὶ τά γαλλικά πολεμικά πλοῖα, πού βρέθηκαν ἐκεῖ. Κατά τίς συγκρούσεις στή Θάλασσα συνήθως νικοῦσαν οἱ Ἀγγλοι.

Η ἐκστρατεία στήν Αἴγυπτο

Ὑστερα ἀπό τίς νίκες στήν Ἰταλία τό Διευθυντήριο τίμησε τό Ναπολέοντα μέ μεγάλες τιμές καὶ τοῦ ἀνάθεσε τήν ἀρχηγία τοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας. Ὁ Ναπολέοντας κατάστρωσε ἔννα σχέδιο, γιά νά κάμει ἀπόβαση στήν Ἀγγλία, ἀλλά δέν κατόρθωσε νά τό πραγματοποιήσει. Σκέφτηκε τότε νά χτυπήσει τήν πηγή τῆς ἀγγλικῆς δυνάμεως, τίς Ἰνδίες, καταλαμβάνοντας τήν Αἴγυπτο.

Ἡ Αἴγυπτος κατά τό δύνομα μόνο ἀλλά ὅχι πραγματικά ἀνῆκε στό Σουλτάνο.

Τήν έξουσία τήν είχαν κυρίως οι **Μαμελούκοι** μπέηδες, οι άρχηγοι τῶν Μαμελούκων πολεμιστῶν. Ὁ Ναπολέοντας συγκέντρωσε στήν Τουλόν διαλεχτό στρατό ἀπό 38 χιλιάδες καὶ πῆρε μαζί του τούς καλύτερους ἀξιωματικούς, πού είχαν διακριθεῖ στὸν πόλεμο τῆς Ἰταλίας. Πῆρε μαζί του ἀκόμη καὶ διάφορους σοφούς, καλλιτέχνες καὶ τεχνίτες, γεωργικές μηχανές καὶ διόκληρο ἐπιτελεῖο, γιά νά ἀνοίξει τὸν Ἰσθμό τοῦ Σουέζ. Τό μυστικό κρατήθηκε καλά, γιατὶ ὁ Ναπολέοντας διάδινε ὅτι ἔτοιμαζε ἀπόβαση στὴ Μ. Βρετανία. Γι' αὐτό καὶ ὁ ναύαρχος τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου τῆς Μεσογείου, ὁ περιφήμος Νέλσων (Nelson), ἀπόκλειε τὴ διάβαση τοῦ Γιβραλτάρ καὶ ἀφῆσε τὸ Ναπολέοντα νά πλεύσει ἀνεμπόδιστα στήν Αἴγυπτο.

Οἱ Ναπολέοντας πλέοντας πρός τήν Αἴγυπτο κατέλαβε τὸ πολὺ ὄχυρωμένο λιμάνι τῆς Μάλτας, ἔδιοψε ἀπό ἐκεῖ τὸ τάγμα τῶν Μελιταίων ἵπποτῶν καὶ ἔτσι ἀπόκτησε ἴσχυρή ναυτική βάση. Κατόπιν ἀμέσως ὁ γαλλικός στρατός ἀποβιβάστηκε ἀνεμπόδιστα στὸν ὄρμο τοῦ Ἀβουκίρ, κατέλαβε τήν Ἀλεξάνδρεια καὶ βάσισε ἐναντίον τοῦ Καΐρου. Ἡ ἀντίσταση τῶν Μαμελούκων ἦταν ἀσήμαντη, μά ὁ Ναπολέοντας είχε νά παλέψει πρός τίς κλιματικές συνθῆκες, πού δέν τίς είλε προβλέψει. Οἱ στρατιώτες, βαδίζοντας στίς ἄνυδρες ἐρήμους κάτω ἀπό τὸν καυτερό ἥλιο ντυμένοι μὲ τίς βαριές χειμερινές στολές τους, κυριεύονταν ἀπό ἀπελπισία καὶ μερικοὶ αὐτοκτόνησαν.

Οἱ Μαμελούκοι ἵππεῖς ἐπιχειρησαν νά φράξουν τὸ δρόμο πρός τὸ Κάιρο ἀλλά ἦταν ἐντελῶς ἀνίσχυροι ἀπέναντι στὸ εὐρωπαϊκό πεζικό καὶ πυροβολικό. Κατά τή μάχη τῶν Πυραμίδων (21 Ιουλίου 1798), δπως ὀνόμασε γιά μεγαλύτερη ἐπίδειξη αὐτή τῇ σύγκρουση ὁ Ναπολέοντας, τὸ γαλλικό πυροβολικό θέρισε 2 χιλιάδες Μαμελούκους, ἐνῶ μόνον 30 Γάλλοι σκοτώθηκαν. Ἐτσι τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1798 ὅλη ἡ Αἴγυπτος βρισκόταν κάτω ἀπό τήν ἔξουσία τῶν Γάλλων.

Στὸ μεταξύ ὁ Νέλσων, ἀφοῦ είχε ψάξει σ' ὅλη τή Μεσόγειο, γιά νά βρεῖ τούς Γάλλους, ἔφτασε στὸν ὄρμο τοῦ Ἀβουκίρ καὶ κατάκαψε τὸ γαλλικό στόλο τήν 1 Αὔγουστου τοῦ 1798. Ὁ Ναπολέοντας στράφηκε τότε ἐναντίον τῆς Συρίας (1799). Μέ μικρή δύναμη διέσχισε τήν ἔρημο, πού βρίσκεται ἀνάμεσα στήν Αἴγυπτο καὶ τή Συρία, καὶ κατέλαβε τήν Ἰόπη. Ἄλλα ἀπότυχε, δταν χτύπησε τήν ὄχυρή θέση τοῦ "Αγίου Ιωάννη τῆς Ἀκρας. Κατόπιν γύρισε στήν Αἴγυπτο καὶ νίκησε τὸν τουρκικό στρατό, πού είχε ἀποβιβάσει ὁ ἀγγλικός στόλος στήν παραλία τοῦ Ἀβουκίρ.

Στίς ἐπιχειρήσεις αὐτές τοῦ Ναπολέοντα στήν Αἴγυπτο πολέμησε κάτω ἀπό τίς γαλλικές σημαῖες καὶ ἔνα σῶμα Ἐλλήνων ἐθελοντῶν μέ ἀρχηγό τό Νικόλαο Τσεσμελή ἡ Παπάζογλου (Colonel Nicol). Γιά τό ἐλληνικό ἐκεῖνο στρατιωτικό σῶμα (Brigande grecque), πού πολέμησε στήν Αἴγυπτο, ὁ Ἀδαμάντιος Κοραής σύνθεσε τό «Ἄσμα Πολεμιστήριον» (1800).

Στὸ μεταξύ ἡ Τουρκία δέχτηκε τήν ἐπίθεση τοῦ Ναπολέοντα στήν Αἴγυπτο καὶ ζήτησε τήν βοήθεια τῆς Ρωσίας, ἡ ὁποία ἔβλεπε τώρα ὅτι ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ναπολέοντα στήν Αἴγυπτο καὶ γενικά τό ἀνατολικό σχέδιο του θά ἐκμηδένιζε τά σχέδια τῆς δικῆς τῆς ἀνατολικής πολιτικῆς. Τό πλησίασμα τῶν δύο δυνάμεων, τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Τουρκίας, πού τά συμφέροντά τους συνέπεσαν τότε, ἔστω καὶ προσωρινά,

έπισφραγίστηκε μέ τή συνθήκη τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Δεκέμβριος 1798), πού είχε σκοπό νά διώξει τούς Γάλλους ἀπό τήν ἀνατολική λεκάνη τῆς Μεσογείου. Γιά τήν ἐκτέλεση τῆς συμφωνίας αὐτῆς γιά πρώτη φορά στήν ίστορία ὁ ρωσικός στόλος πέρασε τό Βόσπορο καί συνενώθηκε μέ τόν τουρκικό. Οἱ δύο στόλοι μέ ἀρχηγούς τούς ναυάρχους Οὐσακόφ καί Καδήρ-μπεη μαζί τώρα ἔπλευσαν ἐναντίον τῶν Ἐπτανήσων, πού ἀπό τό 1797 τά κατείχαν οἱ Γάλλοι, καί τά κατέλαβαν τό Φεβρουάριο τοῦ 1799. Ἀπό τότε ἥρχισε νέα περίοδος στήν ίστορία τῶν Ἐπτανήσων, πού ἀποτέλεσαν ἕνα ἀνεξάρτητο κράτος κάτω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τῆς Τουρκίας, ἀλλά καί τήν κηδεμονία τῆς Ρωσίας μέ τό ὄνομα **Πολιτεία τῶν Ἐπτά Ένωμένων νησιῶν** (1800-1807).

Ἡ θέση τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ στήν Αἴγυπτο ἦταν κρίσιμη, γιατὶ δὲν μποροῦσε οὔτε στήν Αἴγυπτο νά διατηρηθεῖ, ἀλλά οὔτε καί στή Γαλλία νά γυρίσει. Κατά τή δύσκολη ἀντή στιγμή δὲ Ναπολέοντας, ἐπειδὴ ἡ πολιτική κατάσταση στή γαλλική πρωτεύουσα ἦταν πολύ δύσκολη, ἀναχώρησε κρυφά μέ μερικούς ἀφοσιωμένους ἀξιωματικούς καί κατόρθωσε νά φτάσει στή Γαλλία. Μέ πολλές περιπέτειες δὲ γαλλικός στρατός, πού βρισκόταν στήν Αἴγυπτο, συνθηκολόγησε μέ τούς Ἀγγλούς, μέ τή συμφωνία νά μεταφερθεῖ στή Γαλλία (1801). Μέ τήν ἴδια συμφωνία παραδόθηκε καί ἡ γαλλική φρουρά τῆς Μάλτας.

Αὐτό ἦταν τό τέλος τῆς ἐκστρατείας στήν Αἴγυπτο. Ἀλλά ὠφελήθηκε ἀπ' αὐτήν την σημαντικά ἡ ἐπιστήμη, γιατὶ Γάλλοι σοφοί μελέτησαν τήν οἰκονομική καί κοινωνική δργάνωση τῆς χώρας. Μελέτησαν ἀκόμη καί τό ἀρδευτικό σύστημα τῆς κοιλάδας τοῦ Νείλου καί κατάρτισαν τό σχέδιο, γιά νά ἀνοιχτεῖ διώρυγα ἀνάμεσα στή Μεσόγειο καί στήν Ἐρυθρά θάλασσα. **Τό Αἴγυπτιακό Ινστιτούτο**, πού ιδρύθηκε τότε, συγκέντρωσε πολλές ἐπιστημονικές παρατηρήσεις καί μελέτησε μνημεῖα, πού ὡς τότε ἦταν ἄγνωστα. Ὁ Γάλλος σοφός Σαμπολλιόν (Champollion) διάβασε τήν ιερογλυφική γραφή καί θεμελίωσε τήν αἰγυπτιολογία. Τά συμπεράσματα αὐτῶν τῶν μελετῶν δημοσιεύτηκαν σέ ἕνα μεγάλο σύγγραμμα μέ τόν τίτλο **ἡ Αἴγυπτος**.

Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

I. Η ΑΝΥΨΩΣΗ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ

‘Υπατεία και αὐτοκρατορία

Στά χρόνια τῶν μεγάλων πολιτικῶν ταραχῶν πολλές φορές συμβαίνει ἀπό τὸν ἀνταγωνισμὸν δύο πολιτικῶν φατριῶν νά προκύψει στρατιωτική ἀπολυταρχία. Αὐτό ἔγινε στά ὄρχαῖα ἐλληνικά κρατίδια, ὅπου ἀπό τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν εὐγενῶν και τοῦ λαοῦ γεννήθηκε ἡ τυραννίδα, δηλαδή τό τυραννικό πολίτευμα. Ἐπίσης στή Ρώμη ἀπό τήν πάλη τῶν πατρικίων και τῶν πληβείων προήλθε ἡ καισαρική ἡ αὐτοκρατορική ἔξουσία.

Κατά τὸν ἕδιο τρόπο και στή Γαλλία ἀπό τοὺς κλονισμούς τῆς Ἐπαναστάσεως γεννήθηκε ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντα. “Υστερα ἀπό τήν πτώση τῆς τρομοκρατίας ἐκδηλώθηκε μία ζωηρή ἀντίδραση, πού κατά τή χαλαρή διοίκηση τοῦ Διευθυντηρίου συνεχῶς δυνάμωνε. Ὁ λαός ἥρχισε νά ἀνησυχεῖ, γιατί ἔβλεπε νά κινδυνεύουν τά δημιουργήματα τῆς ἐπαναστάσεως. Τότε ὑποστήριξε ἔνα στρατηγό, τό Ναπολέοντα, πού κέρδιζε πολλές νίκες και γιά τό λαό συμβόλιζε τή δημοκρατία και τήν ἀσφάλεια τῶν δικαιωμάτων, πού είχαν ἀποκτηθεῖ μέ τήν ἐπανάσταση. Ὁ Ναπολέοντας ἀνακηρύχτηκε ‘Υπατος και ἀργότερα Αὐτοκράτορας τῶν Γάλλων και κυβέρνησε τή Γαλλία ἐπί 16 περίου χρόνια. Τήν περίοδο ἀντί οί Γάλλοι τήν δονομάζουν ‘Υπατεία (1799-1804) και Αὐτοκρατορία (1804-1815).

‘Ο Ναπολέοντας, δταν γύρισε ἀπό τήν Αἴγυπτο στό Παρίσι, βρήκε μιά γενική

δυσαρέσκεια άπεναντι στό Διευθυντήριο. Τό άνάτρεψε μέ τό πραξικόπημα τῆς 18 Brumaire (Νοέμβριος 1799) και προχώρησε στή σύνταξη νέου συντάγματος, πού ήταν τό τέταρτο άπό τό 1789. Σύμφωνα μέ τό νέο σύνταγμα ἐπικεφαλῆς τοῦ κράτους μπῆκε ὁ Ναπολέοντας ώς πρῶτος ὑπαίθριος (Premier consul), πού ἐκλέχτηκε γιά 10 χρόνια μαζί μέ δύο ἄλλους ύπατους, πού είχαν συμβουλευτική ψήφο. Ὁ πρῶτος ὑπαίθριος ήταν ὁ ἀνώτατος ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ, διαχειρίζοταν τήν ἐσωτερική πολιτική και είχε τήν ἐκτελεστική ἔξουσία. Ἐπίσης ὁ ἴδιος διόριζε τά μέλη τῆς Γερουσίας (Senat), πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 60 μέλη. Κατόπιν αὐτή ἔξελεγε τά μέλη τῶν δύο βουλῶν ἀπό ἓναν κατάλογο μέ περισσότερα ὄνόματα, πού κατάρτιζαν οἱ ἐκλογεῖς. Ὁ Ναπολέοντας διορίζοντας στή Γερουσία πρόσωπα τῆς ἐμπιστοσύνης του ἰσόβια και μέ πλούσια ἀμοιβή τήν είχε πάντοτε ἀφοσιωμένη στό πρόσωπό του κι ἔτσι ἔξουσίαζε τήν κρατική μηχανή.

Ο Ναπολέοντας.

Ὁ Ναπολέοντας είχε νά παλέψει ἐναντίον τῶν δημοκρατικῶν, καθώς και πρός τοὺς νομιμόφρονες βασιλικούς, δῆλαδή τοὺς ὀπαδούς τῶν Βουρβόνων. Κατόρθωσε νά νικήσει και τοὺς δύο. Στά 1802 ἐκμεταλλεύτηκε τίς γίκες του και πῆρε τόν τίτλο τοῦ Ἰσόβιου Ὑπάτου. Ἐπειδή δύως αὐτό δημιουργήσε ἀντίδραση, τούς δημοκρατικούς στρατηγούς τούς ἀποστράτευε σὲ ἡ τούς ἔστειλε σέ ὑπερπόντιες ἐκστρατεῖες. Τέλος, κατάπνιξε μιά συνωμοσία τῶν βασιλικῶν, πῆρε τόν τίτλο Κληρονομικός αὐτοκράτορας τῶν Γάλλων και στίς 2 Δεκεμβρίου τοῦ 1804 στέφτηκε μπροστά στὸν Πάπα στὸ ναό τῆς Παναγίας τοῦ Παρισιοῦ. "Ὑστερα ἀπό ἓν χρόνο στέφτηκε κληρονομικός βασιλιάς τῆς Ἰταλίας, και διόρισε ώς ἀντιβασιλιά τό γιό τῆς γυναίκας του Ἰωσηφίνας, τόν Εὐγένιο Μποαρνάι.

Ἡ ἔξουσία τοῦ Ναπολέοντα είχε ἀρκετά στερεό κοινωνικό στήριγμα, γιατί γιά τίς λαϊκές μάζες ὁ αὐτοκράτορας είχε συμβολική σημασία. Ἡταν ἡ προσωποποίηση τῆς Δημοκρατίας και ὁ ἰσχυρός ἄντρας, πού προστάτευε τίς ἐλευθερίες, πού ἀποκτήθηκαν μέ τήν ἐπανάσταση. Ἡ ἀνώτερη πάλι τάξη ἔβλεπε στό πρόσωπό του τήν πολιτική σταθερότητα, πού ἐμπόδιζε τίς ξαφνικές ἀνατροπές.

Ὁ Ναπολέοντας (1769-1821) είναι ἀπό τά περίεργα δημιουργήματα τῶν ταραγμένων καιρῶν. Γεννήθηκε στά 1769 στό Αιάκιο (Ajaccio) τῆς Κορσικῆς. Ἡταν δευτερότοκος γιός τοῦ Ἰταλού δικηγόρου Καρόλου Βοναπάρτε (Buonaparte). Σπούδασε στό Κολλέγιο τῆς Βριέννης και στή Στρατιωτική Σχολή τοῦ Παρισιοῦ. Τό υφος του είχε ἐκφραστικότητα και στίς προκηρύξεις πρός τό στρατό ἔφτανε σέ ἐπιβλητική εὐγλωττία.

Τά πνευματικά χαρίσματα τοῦ Ναπολέοντα καὶ ἡ σωματική ἀντοχή του ἦταν σπάνια. Εἶχε ἀπεριόριστη μνήμη καὶ πολὺ μεγάλη διορατικότητα. Ἡ εὐκίνησία τοῦ πνεύματός του ἦταν ἀσυναγώνιστη. Εἶχε τὸ χάρισμα νά καταλαβαίνει τά πράγματα ὡς τίς τελευταῖς λεπτομέρειες καὶ συγχρόνως νά σχηματίζει στὸ μυαλό του καθαρῇ τὴν εἰκόνα τοῦ συνόλου. Ἡ αὐτοπεποίθηση καὶ ἡ δύναμη τῆς θελήσεώς του ἦταν καταπληκτικές, ἀλλά καὶ ὁ ἐγωισμός καὶ ἡ φιλοδοξία του δέν είχαν ὅρια. Ἡ δραστηριότητά του ξεπερνοῦσε τά συνήθη ἀνθρώπινα ὅρια: μποροῦσε νά ὑπαγορεύει συγχρόνως τά ἔγγραφα ὅλων τῶν ὑπουργείων. Πολλές φορές τοῦ ἔφτανε μόνον 3 ὥρες ὅπνος.

Ἡ διοίκηση τοῦ Ναπολέοντα

Ο Ναπολέοντας κυβέρνησε τῇ Γαλλίᾳ, σάν νά ἦταν στρατός, πού ἔπρεπε νά ἐκτελεῖ τίς διαταγές του χωρίς συζήτηση. Οἱ πολίτες, πού ἀντιδροῦσαν, μπῆκαν κάτω ἀπό αὐστηρῇ ἀστυνομικῇ ἐπιτήρηση. Κατά τίς πρῶτες μέρες τῆς ὑπατείας του ἔκλεισε τίς περισσότερες ἐφημερίδες καὶ στὸ ἔξῆς ἔπαινε καὶ διόριζε τούς διευθυντές τῶν ἐφημερίδων, σάν νά ἦταν κρατικοί ὑπάλληλοι.

Ο Ναπολέοντας δημιούργησε αὐλή, στήν ὁποία εἰσήγαγε τίς συνήθειες τοῦ παλιοῦ καθεστώτος. Οἱ κυρίες διδάχτηκαν νά κάνουν ὑποκλίσεις, ὅπως ἄλλοτε στήν αὐλή τῶν Βουρβόνων. Ξαναμπῆκαν στή ζωὴ οἱ παλιοί τίτλοι καὶ τά ἀδέρφια τοῦ αὐτοκράτορα ὁνομάστηκαν **αὐτοκρατορικοί πρίγκιπες**. "Υστερα ἀπό τίς μεγάλες στρατιωτικές ἐπιτυχίες του δημιούργησε βαρόνους, κόμητες, δούκες, ἵπποτες, δηλαδή τήν ἀριστοκρατία τῆς νέας αὐτοκρατορίας, στούς ὁποίους ἔδινε χρηματικά ἐπιδόματα καὶ τούς δώριζε εἰσοδήματα. Ἐπίσης δημιούργησε τή Λεγεώνα τῆς Τιμῆς, πού τά μέλη της ἔπαιρναν ἐπιδόματα. Κι ὅλα αὐτά τά ἔκαμε, γιατί καταλαβαίνε ὅτι ἡ κληρονομική βασιλεία δέν μποροῦσε νά στηριχτεῖ χωρίς κληρονομική ἀριστοκρατία. Διοικήτες, ὑποδιοικητές καὶ δήμαρχοι τῶν ἐπαρχιῶν διορίζονταν ὅλοι ἀπό τήν κυβέρνηση. "Ετσι καταργήθηκε ἡ αὐτοδιοίκηση καὶ δημιούργηθηκε αὐστηρό διοικητικό συγκεντρωτικό σύστημα. Ἔν τούτοις ὁ περισσότερος λαός ἦταν εὐχαριστημένος, γιατί τό κράτος ξαναβρήκε τή γαλήνη καὶ ἐξασφαλίστηκε ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης.

Ο Ναπολέοντας πέτυχε νά γεφυρώσει τό χάσμα, πού δημιούργησε ἡ ἐπανάσταση ἀνάμεσα στό Κράτος καὶ στήν Ἐκκλησία. Ἡρθε σέ συνεννόηση καὶ συμφωνία μέ τόν Πάπα, ἡ ὁποία ὁνομάζεται **Κονκορδάτο** (Concordat, 1801). Μέ αὐτήν ὁ πρῶτος "Υπατος διορίζει τούς ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους καὶ τό κράτος ἀναλάμβανε νά μισθοδοτεῖ τούς κληρικούς, οἱ ὁποῖοι, ἃς σημειωθεῖ δέν είχαν πληρωθεῖ ἀπό τό 1794. "Ο Πάπας ἀναγνωρίζοταν ὡς ἀρχηγός τῆς γαλλικῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπικύρωνε τήν ἐκλογή αὐτῶν, πού διορίζονταν ἀπό τό κράτος στά ἀνότερα ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα. Ἡ συμφωνία αὐτή ἐφαρμόστηκε ως τά 1905.

"Ἐπέβαλε αὐστηρές οἰκονομίες καὶ ὑποχρέωσε τίς κατακτημένες χῶρες νά συντηροῦν τά στρατεύματά του. "Ετσι βελτιώθηκαν τά οἰκονομικά τῆς Γαλλίας καὶ στά

1800 ιδρύθηκε ή Τράπεζα της Γαλλίας. Φρόντισε γιά τήν έκπαιδευση, ιδρύοντας σχολεῖα, βιβλιοθήκες, μουσεῖα και τό πανεπιστήμιο της Γαλλίας. Ό Ναπολέοντας, ήθελε νά προστατέψει τους άνθρώπους των γραμμάτων, όπως έκαμε δ Λουδοβίκος δ ΙΔ', άλλα δέν άγαπούσε τους φιλελεύθερους συγγραφεῖς. Έξόρισε τους δύο Υριστούς συγγραφεῖς της έποχής του, τό Σατομπριάν και τήν κυρία Στάελ, ένω προστάτεψε λογοτέχνες μέ κατώτερη άξια. Άλλα τό σπουδαιότερο έργο τού Ναπολέοντα ήταν ή έκδοση τού **Ναπολέοντειου Κώδικα** (1804), πού περιλάμβανε τό άστικό δίκαιο, τό δποϊο στηριζόταν στίς νέες κοινωνικές άντιληψεις και τό μιμήθηκαν πολλές χώρες.

II. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ

Η στρατηγική τού Ναπολέοντα

Ό Ναπολέοντας τελειοπόήσει τήν πολεμική μέθοδο τῶν στρατηγῶν τής έπαναστάσεως. Ξεκινούσε κι αυτός άπό τό άξιόμα δτι δ περισσότερο πολυνάριθμος στρατός νικά πάντοτε τόν πιο δλιγάριθμο. Γι' αυτό ήθελε νά κρατᾶ συγκεντρωμένες τίς δυνάμεις του και μέ τολμηρή έπιθεση νά συντρίβει τό κυριότερο σδμα τού έχθρού. Αναδείχτηκε άριστοτέληνς αύτής τής τακτικής. Είχε τό χάρισμα νά ύπολογίζει καλά τά πράγματα, νά καταστρώνει μέ ταχύτητα σχέδια και νά τά έκτελει μέ θαυμάσια έπίσης ταχύτητα. Ό στρατός του ήταν άκούραστος στίς πορείες και μέ τίς γρήγορες μετακινήσεις τού στρατού και τήν έπικαιρη συγκέντρωσή του έξασφάλιζε τή νίκη. «Μέ τίς κνήμες μας κερδίζει τίς μάζες», έλεγαν οι στρατιώτες του. Οι στρατηγοί του άκολούθησαν τήν πολεμική μέθοδο του, ηταν άφοσιωμένοι στό πρόσωπο του και πολλοί άπ' αυτούς δοξάστηκαν, όπως δ Νέυ δ Μπερναντότ, δ Μασσενά, κ.ά. (Ney, Bernadotte, Massenat).

Ό Ναπολέοντας συστηματοποίησε τή γενική στρατολογία, πού τήν είχε άρχισει ή έπανασταση, και κατόρθωσε νά κινητοποιήσει μεγάλες μάζες άνθρωπων. Ό στρατός του άπό τό 1805 πήρε τήν έπωνυμία **Μεγάλη στρατιά** (Grande armée). Ύπηρχαν άμως και περισσότερο υλικοί λόγοι γιά τήν τυφλή άφοσίωσή τού στρατού τού Ναπολέοντα στό πρόσωπο του, γιατί δ Γάλλος χωρικός πίστευε δτι, ἀν πέσει ή έξουσία του, θά ξαναγύριζε τό παλιό καθεστώς και θά έχανε τά χωράφια, πού είχε πάρει άπό τούς εύγενεῖς.

Ο δεύτερος συνασπισμός έναντίον τής Γαλλίας (1798-1802)

Στά 1798 ή Γαλλία βρέθηκε άντιμέτωπη μπροστά σέ νέο συνασπισμό, στόν όποιο πήραν μέρος ή Αγγλία, ή Αύστρια, ή Ρωσία και ή Τουρκία. Στήν άρχη οι Γάλλοι είχαν σημαντικές άποτυχίες. Ό άρχιδούκας Κάρολος τής Αύστριας άπομάκρυνε τό γαλλικό στρατό πέρα άπό τό Ρήνο, ένω στήν Ιταλία διάσημος Ρόσος στρατηλάτης Σουβάρωφ, πού δηγούσε τό ρωσοαστριακό στρατό, είχε λαμπρές

έπιτυχίες. Ο ρωσικός στρατός πολέμουσε μέ εξαιρετικό φανατισμό ἐναντίον τῶν «ἄθεων Γάλλων ἐπαναστατῶν».

Αλλά ή τύχη τοῦ πολέμου ἄλλαξε, διαβίβασε ἀπό τὸν "Αγιο Βερνάρδο στὴν Ἰταλία τὴν ἐφεδρική στρατιά πού τὴν εἶχε ἔτοιμάσει κρυφά. Οἱ Αὐστριακοὶ νικήθηκαν κοντά στὸ **Μαρέγκο** καὶ ὕδεισαν τὴν Ἰταλία (Ιούνιος 1800). Αλλά καὶ ὁ στρατηγός Μορό (Morgau) κέρδισε λαμπρή νίκη κοντά στὸ Μόναχο καὶ ἤνοιξε τὸ δρόμο πρός τὴν Βιέννη. Τότε ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας δέχτηκε νά κλείσει εἰρήνη. **Ἡ Ειρήνη τῆς Λουνεβίλ** (Lunéville, 1801) ἐπικύρωσε τοὺς δρους τῆς εἰρήνης τοῦ Καμποφόρμιο. Τὸν ἐπόμενο χρόνο (1802) ὑπόγραψε καὶ ἡ Ἀγγλία, ὅπου εἶχε πέσει ὁ Πίτ, τὴν εἰρήνη τῆς Ἀμιέν (Amiens), μέ τὴν ὅποια ὑποχρεώνόταν νά δώσει πίσω τίς γαλλικές ἀποικίες καὶ νά ἔκκενώσει τὴν Μάλτα καὶ τὴν Ἀλεξάνδρεια.

Πολιτικές μεταβολές

Ἡ εἰρήνη τῆς Λουνεβίλ καὶ τῆς Ἀμιέν ἦταν ὁ πρῶτος σταθμός τῆς κυριαρχίας τοῦ Ναπολέοντα πάνω στὴν Εὐρώπη. Ο Γάλλος δικτάτορας τακτοποίησε τὰ πράγματα, ὥπως ἥθελε. Ἀπό τίς δημοκρατίες, πού εἶχαν σχηματιστεῖ γύρω ἀπό τὴν Γαλλία, ἄλλες τίς προσάρτησε στὸ κράτος του κι ἄλλες τίς ἔκαμε βασιλεία. Προσάρτησε τὸ Πεδεμόντιο καὶ τὴ δημοκρατία τῆς Γενουας, ἐνῷ τὴν ἐδῶθε ἀπό τίς "Αλπεις δημοκρατία τῇ μετονόμασε σὲ **Βασίλειο τῆς Ἰταλίας**, στέφθηκε βασιλιάς του καὶ διόρισε τὸν προγόνο του Εὐγένιο Μποαρνάι ἀντιβασιλιά. Πιό σημαντική ἦταν ἡ μεταβολή, στὴ Γερμανία. Ο Ναπολέοντας παράδωσε τὰ ἐκκλησιαστικά κράτη καὶ τίς ἐλεύθερες πόλεις, ἐκτός ἀπό λίγες, στοὺς κοσμικούς ἄρχοντες, πού εἶχαν χάσει χῶρες πέρα ἀπό τὸ Ρήνο, δῆσε προσαρτήθηκαν στὴ Γαλλία.

Οἱ μεταβολές αὐτές εἶχαν μεγάλη σημασία γιά τὸ μέλλον τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας, γιατί μέ αὐτές ἔγινε σημαντική συγκέντρωση, πού τὴν ἐνίσχυσαν μεταγενέστερες συνθῆκες τοῦ Ναπολέοντα. Ἐνῷ στὰ 1789 ὑπῆρχαν 190 κρατίδια καὶ ἐλεύθερες πόλεις, στὰ 1815 ἔμειναν μόνον 39. Ἐτοι ὁ Ναπολέοντας, χωρίς νά τὸ καταλάβει, δούλεψε γιά τὴν ἔνωση τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

Ο τρίτος συνασπισμός

Οἱ Ἀγγλοι ἐμποροὶ δέν ἦταν εὐχαριστημένοι ἀπό τὴν εἰρήνη (τοῦ 1802), γιατί μέ τὸν πόλεμο ἔξασφάλιζαν γιά λογαριασμό τους τὸ μονοπόλιο τοῦ ἀποικιακοῦ ἐμπορίου. Γι' αὐτό ἡ Ἀγγλία δέν ἔκκενωσε τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὴ Μάλτα καὶ ἔτσι τὸ Μάιο τοῦ 1803 ἔαναρχισαν οἱ ἐχθροπραξίες. Οἱ Ἀγγλοι ἔανακάλεσαν στὴν ἔξουσία, τὸν Πίτ, ὁ ὅποιος διακήρυξε ὅτι θά πολεμήσει ως τὸ τέλος τῆς ζωῆς του τὸν Ναπολέοντα. Ο Ναπολέοντας συγκέντρωσε στὴ Βουλόνη πολυάριθμο στρατό, μέ σκοπό νά ἐπιχειρήσει ἀπόβαση στὴ Μ. Βρετανία. Ο Πίτ συνένωσε τότε τὴν Αὐ-

στρία, τή Ρωσία καί τή Σουηδία ἐναυτίον τοῦ Ναπολέοντα, ἐνῷ ὁ βασιλιάς τῆς Πρωσίας ἔμεινε πάλι οὐδέτερος.

Οὕλμ – Ἀούστερλιτς – Τράφαλγκαρ

Ο Ναπολέων τό στρατό, πού είχε συγκεντρώσει στή Βουλόνη, τόν ἔστρεψε ἐναυτίον τῆς Αύστριας. Μέ άστραπιαία ταχύτητα προχώρησε πρός τόν Πάνω Δούναβη, διού πάντα νοτιογερμανικά κράτη Βαυαρία, Βυρτεμβέργη καί Βάδη τάχθηκαν μέ τό μέρος τῆς Γαλλίας. Συγχρόνως ὁ στρατηγός του Μπερναντότ, παραβάζοντας τήν οὐδέτερότητα τῆς Πρωσίας, βάδιζε ἀπό τόν Ἀννόβερο πρός τήν Ἰδια κατεύθυνση. Ἐτσι ὁ αὐστριακός στρατός μέ ἀρχηγό τό στρατηγό Μάκ (Mack) προχώρησε ὡς τήν Οὕλμ (Ulm) καί ἐπειδή ἀποκόπηκε, ἀναγκάστηκε νά συνθηκολογήσει παραδόθηκαν στούς Γάλλους 30 χιλιάδες ἄντρες καί 53 τηλεβόλα (Οκτώβριος 1805). Κατόπιν ὁ Ναπολέοντας μπήκε στή Βιέννη.

Αφοῦ ἄφησε τό στρατό του νά ξεκουραστεῖ καί τόν ἀνασύνταξε, χτύπησε τούς Αύστριακούς καί τούς Ρώσους κοντά στόν Ἀούστερλιτς (Austerlitz) βόρεια ἀπό τή Βιέννη. Ἡ περιβόητη αὐτή μάχη ὀνομάστηκε μάχη τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων, γιατί ἐκτός ἀπό τό Ναπολέοντα βρέθηκαν ἐκεῖ καί ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αύστριας Φραγκίσκος Β' καί ὁ Τσάρος τῆς Ρωσίας Ἀλέξανδρος Α'. Ἡ μάχη αὐτή είναι ἔνα ὑπόδειγμα τῆς ναπολεόντεις πολεμικῆς τακτικῆς. Οἱ σύμμαχοι είχαν 15 χιλιάδες νεκρούς καί τραυματίες καί 20 χιλιάδες αἰχμαλώτους (2 Δεκεμβρίου 1805).

Στό μεταξύ ὁ στόλος τοῦ Ναπολέοντα, πού τόν είχε ἐτοιμάσει μέ πολλές θυσίες, γιά νά ὑποστηρίξει τήν ἀπόβασή του στήν Ἀγγλία, ἐπαθε πανωλεθρία. Ο γαλλικός στόλος ἐνωμένος μέ τόν Ἰσπανικό ἔπλευσε γιά προστασία στό λιμάνι τῶν Γαδείρων. Ὁταν δώμας ἐπιχείρησε νά βγει ἔξω, χτυπήθηκε ἀπό τό ναύαρχο Νέλσων, πού ἔκαψε τό μεγαλύτερο μέρος του καί αἰχμαλώτισε τό ὑπόλοιπο κοντά στό ἀκρωτήριο Τράφαλγκαρ βόρεια ἀπό τό λιμάνι τῶν Γαδείρων. Ὁ ναύαρχος Νέλσων σκοτώθηκε κατά τή ναυμαχία (20 Οκτωβρίου 1805).

Τό τέλος τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας

Οἱ σύμμαχοι δέν είχαν πιά στρατό. Γι' αὐτό ή Αύστριά ἀναγκάστηκε, νά ὑπογράψει τήν Εἰρήνη τοῦ Πρέσμπουργ (25 Δεκεμβρίου 1806), μέ τήν ὥποια παραχωρούσε τή Βενετία στό βασιλιά τῆς Ἰταλίας καί τό Τυρόλο στό βασιλιά τῆς Βαυαρίας. Ἡ Βαυαρία καί ἡ Βυρτεμβέργη ἀνακηρύχτηκαν βασίλεια. Συγχρόνως

Ο Νέλσων.

δό Ναπολέοντας κήρυξε ἔκπτωτους τούς Βουρβόνους τῆς Νεαπόλεως και παράδωσε τό βασίλειο στόν ἀδερφό του Ἰωσῆφ. Ἡ Βαταβική δημοκρατία γίνεται τώρα τό **βασίλειο τῆς Ὀλλανδίας** και προσφέρεται στόν ἀδερφό του Ναπολέοντα Λουδοβίκο. Στά 1806 δημιουργεῖ τήν **Ὀμοσπονδία τοῦ Ρίνου**, πού σιγά σιγά περιέλαβε δόλα τά κράτη τῆς Γερμανίας ἐκτός ἀπό τήν Πρωσία και τήν Αὐστρία. Ἡ δημοσπονδία μπαίνει κάτω ἀπό τήν προστασία του, συνάπτει μαζί του συμμαχία και ἀναλαμβάνει τήν ὑποχρέωση νά τοῦ δίνει σέ περίπτωση πολέμου 63 χιλιάδες στρατό.

"Ετσι δὲν ὑπῆρχε πιά Γερμανική αὐτοκρατορία. Γ' ἀντό ὁ αὐτοκράτορας Φραγκίσκος Β' ἀφησε τό γερμανικό στέμμα και περιορίστηκε στόν τίτλο τοῦ **Αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας** (6 Αὐγούστου 1806). "Ετσι ἔληξε ἡ **Ἄγια Ρωμαϊκή αὐτοκρατορία τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους**, πού ὑπῆρχε ἀπό τήν ἐποχή τοῦ "Οθωνα τοῦ Μεγάλου (962 μ.Χ.).

Ο τέταρτος συνασπισμός – Κατάρρευση τῆς Πρωσίας (1806)

Ο Ναπολέοντας κυριαρχούσε τώρα στή Γερμανία. Τά στρατεύματά του κινοῦνταν ἐλεύθερα, ἔχειμώνιαζαν σ' αὐτήν και συμπεριφέρονταν σάν κατακτητές. Αὐτό προκαλούσε δόνυνηρή ἐντύπωση στούς Γερμανούς και πολλοί ἀρχισαν νά ξεσηκώ-

"Η Ναπολέοντεια αὐτοκρατορία στά 1812.

νονται έναντιον της ταπεινώσεως. Καθώς περνούσε δι καιρός, δημιουργήθηκε μιά φιλοπόλεμη μερίδα, που ψυχή της ήταν η φιλοπόλεμη βασιλισσα της Πρωσίας Λουίζα, και δέν άργησαν οι φιλοπόλεμες έκδηλώσεις στό Βερολίνο. Ο βασιλιάς της Πρωσίας συνεννοήθηκε μέ τη Ρωσία και την Ἀγγλία και ἀπαίτησε ἀπό τό Ναπολέοντα νά ἀποσύρει τά στρατεύματά του ἀπό τή Γερμανία. Ἐκεῖνος διμος ἀντί για ἀπάντηση κινητοποίησε τό στρατό του. Ο πρωσικός στρατός, πού ήταν δραγωμένος σύμφωνα μέ τό παλιό σύστημα και δόηγονταν ἀπό τό γέρο Μπράουνσβάϊκ (Braunschweig), τόν ἀρχηγό της πρώτης γερμανικής εἰσβολῆς στή Γαλλία, συντρίψτηκε σέ δύο μεγάλες μάχες κοντά στήν Ἰένα (Jena) και τήν Ἀουερστέτ (Auerstädt). Ο Ναπολέοντας μπήκε θριαμβευτής στό Βερολίνο (Οκτώβριος 1806) ἐνώ οι Πρῶσοι στρατηγοί παραδίνονταν δένας ὑστερα ἀπό τόν ἄλλο. Και ἀντός δ Μπλύχερ (Blücher), πού ὑστερα ἀπό τά γεγονότα αὐτά ἀργότερα δοξάστηκε, ὑποχώρησε ως τό Λύμπεκ (Lübeck) και ἀναγκάστηκε νά συνθηκολογήσει. Η βασιλική οἰκογένεια τότε ζήτησε καταφύγιο στό Καίνιξμπεργκ τής ἀνατολικής Πρωσίας. Ἀργότερα ἐμφανίστηκαν οι Ρῶσοι, πού πρόβαλαν σοβαρή ἀντίσταση ἐναντίον τῶν Γάλλων κι ἔγινε σκληρή μάχη στήν Ἀνατολική Πρωσία. Τελικά ἐπικράτησε δ Ναπολέοντας, πού σύντριψε τούς Ρώσους στή μάχη τοῦ Φρίντλαντ (Friendland, 14 Ιουνίου 1807). "Υστερα ἀπό τή μάχη αὐτή δ Τσάρος Ἀλέξανδρος ἀναγκάστηκε νά συνθηκολογήσει.

Τότε ἔγινε η δονομαστή συνάντηση τοῦ Ναπολέοντα μέ τόν τσάρο Ἀλέξανδρο πάνω στό ποτάμι Νίεμεν, ἀπέναντι ἀπό τήν πόλη Τίλσιτ, μέσα σ' ἔνα πλωτό περίπτερο. "Υστερα ἀπό τή συνάντηση αὐτή ἀκολούθησε η συνθήκη τοῦ Τίλσιτ (18 Ιουλίου 1807). Ο Ναπολέοντας ἐμφύσησε στόν Ἀλέξαντρο τήν ἐπίδαια δι αὐτοί οι δύο ἄν συνεννοοῦνταν, θά μπορούσαν νά κυριαρχήσουν στόν κόσμο και ἔτσι κατόρθωσε νά τόν κερδίσει. Γι' αὐτό δ Τσάρος πήρε σοβαρά ἀνταλλάγματα, ἀνάμεσα στά ὁποῖα ήταν και διόλκηρη η Φιλανδία, και ἐγκατάλειψε τήν Πρωσία, πού τή διαμέλισε δ Ναπολέοντας. Αὐτός ἀπόσπασε τίς δυτικά ἀπό τόν Ἐλβα κτήσεις της, τίς συνένωσε μέ τό ἐκλεκτοράτο τής Ἐσσης, μέ τό Μπράουνσβάϊκ και τό Ἀννόβερο και δημιούργησε τό βασίλειο τής Βεστφαλίας, πού τό ἔδωσε στόν ἀδελφό του τόν Ἱερώνυμο. Ἀπόσπασε ἀκόμη τήν Πρωσική Πολωνία και δημιούργησε τό Μεγάλο Δουκάτο τής Βαρσοβίας, πού τό ἔδωσε στό βασιλιά τής Σαξονίας. Η Πρωσία ὑποχρεώθηκε νά πληρώσει ως πολεμική ἀποζημίωση 160 ἑκατομμύρια φράγκα. Ἐπειδή διμος δέν μπορούσε νά τά πληρώσει, ἔμεναν σ' αὐτήν 160 χιλιάδες στρατός, πού τόν συντηρούσε ή ἴδια.

Παράλληλα, μέ μυστική διάταξη τής συνθήκης τοῦ Τίλσιτ, η Ρωσία ὑποχρεώθηκε νά παραχωρήσει στή Γαλλία τήν περιοχή τοῦ Καττάρο και μέ διόλκηρη τήν κυριότητα (ώς γαλλικό ἔδαφος) τά νησιά τοῦ Ἰόνιου πελάγους. Γιά τήν ἐκτέλεση τής διατάξεως αὐτής δ στρατηγός Berthier κατέλαβε τό Σεπτέμβριο τοῦ 1807 τά Ἐπτάνησα, πού τά προσάρτησε στή γαλλική αὐτοκρατορία. Ἀπό τότε ἀρχίζει η δεύτερη γαλλοκρατία στά Ἐπτάνησα. (Από τό 1809 ἀρχισε νά τά καταλαμβάνει η Ἀγγλία τό ἔνα ὑστερα ἀπό τό ἄλλο και στά 1815 ἐπισημοποίησε τήν κατοχή τους

μέ iδιαίτερη συνθήκη, πού ύπογράφτηκε στό Παρίσι στίς 5 Νοεμβρίου.

‘Ηπειρωτικός ἀποκλεισμός

Ο Ναπολέοντας είχε φτάσει στό ἀνώτατο σημείο τῆς δυνάμεως του. Από τό Βερολίνο ἔβγαλε ἔνα διάταγμα, μέ τό δόποιο ἐπέβαλε τὸν ἀποκλεισμό τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπορίου. Ἡ Ἀγγλία ἦδη ἀπό τό Μάιο τοῦ 1806 είχε ἀποκλείσει τὰ γαλλικά λιμάνια ἀπό τή Βρέστη ὡς τήν Ἀμβέρσα. Γιά ἀπάντηση ὁ Ναπολέοντας ἔδωσε διαταγή νύ ἀποκλειστοῦν τὰ ἀγγλικά παράλια καὶ ἀπαγόρεψε τό ἐμπορίο μέ τήν Ἀγγλία καὶ τό πούλημα ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων στή Γαλλία καὶ στίς χῶρες τῶν συμμάχων τῆς. Αὐτό ὀνομάστηκε **ήπειρωτικός ἀποκλεισμός** (Νοέμβριος 1806). Τότε ἡ Ἀγγλία ἀποκλεισε τά λιμάνια τῶν κρατῶν, πού δέχονταν τό ναπολεόντειο ἀποκλεισμό. Ἡ Πρωσία καὶ ἡ Ρωσία προσχώρησαν στόν ἡπειρωτικό ἀποκλεισμό.

Ο ἀποκλεισμός ἔβλαψε ἰδίως τή Γαλλία καὶ τίς χῶρες τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, γιατί παρουσιάστηκε μεγάλη ἔλλειψη ἀπό ἀποικιακά προϊόντα καὶ ἀκρίβυναν πολύ τά εἰδη πρώτης ἀνάγκης.

Κατάληψη τῆς Πορτογαλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας

Η Πορτογαλία δέν είχε δεχτεῖ τό ναπολεόντειο ἀποκλεισμό καὶ ἡ Λισσαβώνα ἔγινε κέντρο λαθρεμπορίου. Γι’ αὐτό ὁ Ναπολέοντας συνεννοήθηκε μέ τόν πρωθυπουργό τῆς Ἰσπανίας καὶ κατέλαβε ἔσφραγις τή Λισσαβώνα μέ 25 χιλιάδες στρατό καὶ κήρυξε ἔκπτωτο τό βασιλιά τῆς Πορτογαλίας, πού ἔφυγε μέ ἀγγλικό καράβι στή Βραζιλία (1807).

Τόν ἄλλο χρόνο εἰσέβαλε στήν Ἰσπανία. ‘Υποχρέωσε τό βασιλιά τῆς νά παραιτηθεῖ καὶ ἔστεψε ὡς βασιλιά τῆς Ἰσπανίας τόν ἀδερφό του τόν Ιωσήφ (1808). Προκάλεσε δύμας πολὺ μεγάλη ἀντίδραση, γιατί οἱ μάχες τοῦ Ἰσπανικοῦ λαοῦ ἦταν πολύ συντηρητικές καὶ οἱ παπάδες καὶ οἱ καλόγεροι τίς φανάτιζαν ἐναντίον τῶν Γάλλων. ‘Αρχισε τότε ἔνας μακροχρόνιος καὶ ἐπίμονος ἀγώνας γιά τούς Γάλλους, πού τούς στοίχισε γύρω στίς 300 χιλιάδες ἄντρες. Οἱ Ἰσπανοί χωρισμένοι σέ μικρά σώματα καὶ μέ δόηγούς φανατικούς καλόγερους ἔκαναν κλεφτοπόλεμο (Guérilla), ἐνώ οἱ κινήσεις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ δυσκολεύονταν πολύ στήν δρεινή, θερμή καὶ ἀγονη περιοχῇ.

‘Υστερα ἀπό λίγο οἱ ‘Αγγλοι μέ ἀρχηγό τόν περίφημο στρατηγό Οὐέλλιγκτον (Wellington) ἀποβιβάστηκαν στή Λισσαβώνα καὶ κατασκεύασαν ἔνα ὀχυρωμένο στρατόπεδο ἀπό θάλασσα σέ θάλασσα (1 Αύγουστου 1808). Στό μεταξύ δύο Γάλλοι στρατηγοί στήν Ἰσπανία ἀναγκάστηκαν νά συνθηκολογήσουν. Τότε ἔξεστράτευσε ὁ ἴδιος ὁ Ναπολέοντας καὶ κατέλαβε τή Μαδρίτη. ‘Αλλά οἱ Γάλλοι στρατηγοί παρά τίς αἵματηρές μάχες δέν κατόρθωσαν νά διασπάσουν τίς ὀχυρές θέσεις γύρω ἀπό τή Λισσαβώνα. ‘Αργότερα, δταν κατάρρευσε ἡ δύναμη τοῦ Ναπολέοντα, οἱ Γάλλοι ἐκκένωσαν τήν Ἰβηρική χερσόνησο καὶ ὁ Οὐέλλιγκτον πέρασε τά Πυρηναῖα καὶ εἰσέβαλε στή Γαλλία.

‘Ο πέμπτος συνασπισμός (1809)

“Υστερά από λίγο ή Αύγουστος μπλέχτηκε σέ νέο πόλεμο μέ τό Ναπολέοντα, ἔχοντας καὶ τή βοήθεια τῆς Ἀγγλίας. ‘Ο Ναπολέοντας ἔφτασε βιαστικά ἀπό τήν Ἰσπανία, συγκέντρωσε τίς δυνάμεις, πού εἶχε στή Γερμανία, ἀπομάκρυνε τόν αὐστριακό στρατό καὶ κατέλαβε τή Βιέννη. “Υστερά από περιπετειώδεις συμπλοκές κατά τό πέρασμα τοῦ Δούναβη νίκησε τελικά σέ μιά κρίσιμη μάχη κοντά στό Βάγκραμ (Wagram, 5-6 Ιουλίου 1809).

Μέ τήν εἰρήνην τῆς Βιέννης (Οκτώβριος 1809) ή Αύστρια ὑποχρεώθηκε νά παραχωρήσει τίς ἰλλυρικές ἐπαρχίες στή Γαλλία κι ἔτσι ἔχασε τήν ἔξοδο πρός τή Μεσόγειο θάλασσα. Ἐπίσης ἔγινε σημαντική μεταβολή στήν ἐσωτερική τής πολιτική, γιατί ή φιλελεύθερη κυβέρνηση τής ἀντικαταστάθηκε ἀπό ἄλλη ἀντιδραστική μέ πρωθυπουργό τόν πανούργο Μέττερνιχ. (Κυβέρνησε ως τό 1848 καὶ ἔγινε ή ψυχή τῆς ἀντιδράσεως στήν Εύρωπη).

‘Ο Ναπολέοντας, ἐνδιάμεσος στό ἀνώτατο σημεῖο τῆς δόξας του, χώρισε τήν Ιωσηφίνα μέ τήν πρόφαση ὅτι ἡταν ἀτεκνή καὶ στά 1810 παντρεύτηκε τή θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Αύστριας Φραγκίσκου Β’, τή Μαρία Λουίζα, πού ἡταν τότε 20 χρονῶν. Ἀπό τό γάμο αὐτό γεννήθηκε ὁ διάδοχος Ναπολέοντας ὁ Β’, πού πήρε τόν τίτλο τοῦ βασιλιά τῆς Ρώμης (Αετιόδεας, Aiglon), πού ἀργότερα ὁ Μέττερνιχ τόν καταδίκασε σέ ἀργό θάνατο μέσα στά ἀνάκτορα τῆς Αύστριας.

‘Η ἔκταση τῆς Ναπολεόντειας ἐκστρατείας

Στά 1810 ὁ Ναπολέοντας ἡταν κύριος μιᾶς ἀπέραντης αὐτοκρατορίας, πού περιλάμβανε, ἐκτός ἀπό τή Γαλλία, τήν ἀριστερή ὅχθη τοῦ Ρήγου, τήν Ὀλλανδία καὶ τή γερμανική παραλία τῆς βόρειας θάλασσας ώς τό Λύμπεκ (Lübeck). Στήν Ἰταλία εἶχε τό Πεδεμόντιο, τή Γένουα τήν Τοσκάνη καὶ τό κράτος τοῦ Πάπα, παρόλο πού ἀντέδρασε αὐτός καὶ τόν ἀφόρισε τό Ναπολέοντα (1809). Τέλος, περιλαμβάνοντας στό κράτος του οἱ ἰλλυρικές ἐπαρχίες τῆς Αύστριας καὶ τά Ἐπτάνησα. Ἐξάλλου ἐξαρτιόνταν ἀπ’ αὐτόν τά βασίλεια τῆς Ἰταλίας, τῆς Νεαπόλεως, ή Ἰσπανία, ή Ὀμοσπονδία τοῦ Ρήγου καὶ τό Μεγάλο Δουκάτο τῆς Βαρσοβίας. ‘Η Πρωσία, ή Δανία καὶ ή Ρωσία ἡταν σύμμαχοί του. ‘Η Σουηδία, δηπού πρίν ἀπό λίγο δ’ Γάλλος στρατηγός Μπερναντόντ εἶχε ἀναγνωριστεῖ ώς διάδοχος τοῦ ἀτεκνου βασιλιά, βρισκόταν κάτω ἀπό γαλλική ἐπιρροή.

III. ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ

‘Η ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Ρωσίας

Φιλονικίες ἀνάμεσα στή Γαλλία καὶ στή Ρωσία εἶχαν ἀρχίσει κιόλας ἀπό τό 1809. ‘Η σπουδαιότερη αἵτια ἡταν δ’ ἡ πειρωτικός ἀποκλεισμός, πού εἶχε καταστρε-

πτικές συνέπειες γιά τό ρωσικό έμποριο καί υποχρέωσε τόν Τσάρο 'Αλέξανδρο Α' νά μή τόν έφαρμόζει. 'Ο 'Αλέξανδρος' ἔκλεισε συμμαχία μέ τή Σουηδία.

Τόν 'Απρίλιο τοῦ 1812 ό Ναπολέοντας ἦταν ἔτοιμος νά ἀντιμετωπίσει τούς Ρώσους μέ 600.000 περίπου στρατό, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό Γάλλους, Γερμανούς, Ἰταλούς καί Πολωνούς. 'Ο Ναπολέοντας πέρασε τό Νίεμεν καί προχώρησε ώς τό Σμόλενσκ, πού οι Ρῶσοι τό ἐκκενώσαν υστερα ἀπό αίματηρή μάχη.

'Ο ρωσικός στρατός μέ ἀρχηγό τόν **Κουτούζοφ** ἀπόφευγε συστηματικά νά παραταχτεῖ σέ μάχη καί, καθώς υποχωροῦσε, κατάστρεψε τή χώρα, στήν δποία υστερα ἀπό λίγο θά ἔμπαινε δέχθρος. Τέλος, κοντά στό Βοροδίνο 70 χιλιόμετρα ἔξω ἀπό τή Μόσχα δόθηκε ἡ ἀποφασιστική μάχη. Οι Ρῶσοι, ἀφού ἀντιστάθηκαν μέ πείσμα, υποχώρησαν καί υστερα ἀπό λίγες ἡμέρες μπῆκαν οι Γάλλοι στή Μόσχα (14 Σεπτεμβρίου 1812). Αὐτή είναι ἡ μάχη τῆς Μόσχας, ὥστες τήν δνόμασε δέ Ναπολέοντας, στήν δποία σκοτώθηκαν περισσότεροι ἀπό 70 χιλιάδες ἄντρες.

'Ο Ναπολέοντας κατάπληκτος βρήκε τήν πόλη ἔρημη ἀπό κατοίκους καί δυό μέρες υστερα ἀπό τήν ἐγκατάστασή του μυστηριώδεις πυρκαϊές κατάστρεψαν τά 3/4 τῆς πόλεως. Ἐπί πέντε ἐβδομάδες στά χαμένα περίμενε τόν τσάρο νά ζητήσει εἰρήνη. 'Ο χειμώνας πλησίαζε, τά τρόφιμα ἄρχιζαν νά σπανίζουν καί ἀπλωνόταν στό στράτευμα ἀταξία. 'Η παραμονή στή Ρωσία ἦταν ἀδύνατη καί στίς 18 'Οκτωβρίου τοῦ 1812 ό Ναπολέοντας ἔδωσε τό σύνθημα γιά υποχώρηση. 'Η υποχώρηση ἦταν ἀληθινή κόλαση, γιατί τό κρύο, ἡ πείνα καί οι Κοζάκοι μέ τίς συχνές ἐπιθέσεις τους προξενοῦσαν τρομερές καταστροφές στή Μεγάλη Στρατιά. Οι Γάλλοι, καθώς περνοῦσαν τό ποτάμι Βερεζίνα, είχαν τρομερές ἀπώλειες. "Οταν τό Δεκέμβριο τοῦ 1812 ξαναπερνοῦσε ό Ναπολέοντας τό ποτάμι Νίεμεν, είχε τώρα μόνο τό 1/5 τού στρατού του. 'Ο στρατός αὐτός τελείως διαλυμένος ζήτησε νά ἀνοίξει δρόμο ἀνάμεσα ἀπό τήν Πολωνία καί τήν Πρωσία. 'Ο ίδιος ό Ναπολέοντας ἔφυγε κρυφά μέ ταχιδρομικό ἀμάξι καί περνώντας ἀπό τή Βαρσοβία καί τή Δρέσδη ἔφτασε στό Παρίσι, δπού μέ ἀνακοινωθέν ἀνάγγειλε τήν καταστροφή τῆς Μεγάλης Στρατιᾶς.

'Η ἐκστρατεία στή Ρωσία διάλυσε τό μύθο δτί ό Ναπολέοντας ἦταν ἀνίκητος καί ἦταν μιά ἀπό τίς πιό μεγάλες καταστροφές τῆς παγκόσμιας ιστορίας. 'Από τούς 600.000 ἄντρες, πού μπῆκαν στό ρωσικό ἔδαφος, οι 250.000 ἦταν νεκροί, τραυματίες ή ἄρρωστοι, οι 130.000 αἰχμάλωτοι καί οι 50.000 λιποτάκτες.

Οι Πρῶσοι καί οί Αὐστριακοί, πού είχαν ἀκολουθήσει ἀναγκαστικά τό Ναπολέοντα, μόλις είδαν τήν καταστροφή, ἀποστάτησαν καί δλόκληρη ἡ Γερμανία κινοῦνταν πιά ἐναντίον τού Ναπολέοντα.

ΤΗΣ ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ – ΛΕΙΨΙΑ

Τήν καταστροφή τῆς Ρωσίας, υστερα μάλιστα ἀπό τήν ἀποτυχία τοῦ Ναπολέοντα καί στήν 'Ισπανία, τήν ἀκολούθησε μεγάλη κινητοποίηση στή Γερμανία. 'Ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα μπῆκε ἡ Πρωσία, στήν δποία οι διανοούμενοι είχαν πετύχει νά ξυπνήσουν τό πατριωτικό συναίσθημα. 'Αφού ἐνισχύθηκε μέ ἀγγλικά χρήματα καί ἐφάρμοσε τήν καθολική υποχρεωτική στρατιωτική θητεία,

κατόρθωσε νά παρατάξει 270 χιλιάδες στρατό. Οι Γάλλοι έκκενωσαν τό Βερολίνο και άποσύρθηκαν πέρα ἀπό τό ποτάμι "Οδερ. Άλλα ό Ναπολέων ήταν πάντοτε ἐπικίνδυνος.

"Η Ρωσία, ή Πρωσία, ή Ἀγγλία καὶ ή Σουηδία, στίς ὅποιες προστέθηκε ἀργότερα καὶ ή Αὐστρία συγκρότησαν τόν ἔκτο συνασπισμό ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντα. Οἱ σύμμαχοι ἀντέταξαν ἐναντίον του 500 χιλιάδες ἄντρες, χωρισμένους σέ 3 στρατιές. Τή μιά ἀπ' αὐτές τήν δόδηγονσε ὁ ἄλλοτε στρατηγός τοῦ Ναπολέοντα ὁ Μπερναντός, τήν ἄλλη ό Πρόδσος στρατηγός Μπλύχερ καὶ τήν τρίτη ὁ αὐστριακός Σβύρτσενμπεργκ, πού ήταν καὶ γενικός ἀρχιστράτηγος.

"Ο Ναπολέοντας γρήγορα ἀναδιοργάνωσε τό στρατό του, στρατολογώντας νεαρότατους στρατιώτες καὶ σέ δύο μάχες κοντά στό Λούτσεν (Lützen) καὶ τό Μπάουτζεν (Bautzen) νίκησε τούς ἐνωμένους Ρώσους καὶ Πρώσους. Τότε προσχώρησε στό συνασπισμό καὶ ή Αὐστρία καὶ ή ἀποφασιστική μάχη δόθηκε στή Λειψία. 'Ο ἀγώνας ήταν σκληρός καὶ κράτησε 3 μέρες (16-19 Οκτωβρίου 1813) μέ σοβαρές ἀπώλειες καὶ ἀπό τά δύο μέρη. Αὐτή είναι ή μάχη τῆς Λειψίας ή μάχη τῶν Εθνῶν, δπως τήν ὀνόμασαν οἱ σύμμαχοι. 'Ο γαλλικός στρατός νικήθηκε καὶ ὑποχρεώθηκε νά ὑποχωρήσει στή Γαλλία. Τώρα ή Γερμανία ως τό Ρήγο ήταν ἐλεύθερη, οἱ Γερμανοί ήγειμόνες ἀποστάτησαν καὶ ή 'Ομοσπονδία τοῦ Ρήγου διαλύθηκε.

Η εἰσβολή στή Γαλλία

Στίς ἀρχές τοῦ 1814 πέντε στρατιές προσπαθοῦσαν ἀπό διάφορα σημεῖα νά παραβιάσουν τά γαλλικά σύνορα. Οι καταπληκτικές προσπάθειες τοῦ Ναπολέοντα δέν ἔφεραν κανένα ἀποτέλεσμα καὶ στίς 31 Μαρτίου τοῦ 1814 οἱ σύμμαχοι μπήκαν στό Παρίσι. 'Ο Ναπολέοντας προσπάθησε νά σώσει τό θρόνο γιά λογαριασμό τοῦ γιοῦ του, ἄλλα στήν πρωτεύουσα ἐπικράτησαν οἱ διαδοί τῶν Βουρβόνων καὶ ή Γερουσία. Αὐτή βρισκόταν κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή τοῦ Ταλλεϋράν, τοῦ ἄλλοτε 'Υπουργοῦ τῶν Εξωτερικῶν τοῦ Ναπολέοντα, καὶ κήρυξε ἔκπτωτο τό Ναπολέοντα.

Οἱ σύμμαχοι ἀνέβασαν στό θρόνο τῆς Γαλλίας τόν ἀδελφό τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ' τό Λουδοβίκο ΙΗ', πού ἀμέσως ὑποσχέθηκε δτι θά παραχωρήσει σύνταγμα. Μαζί μέ αὐτόν οἱ σύμμαχοι ὑπόγραψαν τήν πρώτη Ειρήνη τοῦ Παρισιοῦ (30 Μαΐου 1814), μέ τήν όποια ή Γαλλία ξαναγύριζε στά σύνορα τοῦ 1792, ξαναποκτοῦσε πάλι σχεδόν ὄλες τίς ἀποικίες της καὶ δέν ήταν ὑποχρεωμένη νά πληρώσει πολεμική ἀποζημίωση οὕτε νά δώσει πίσω τά καλλιτεχνικά ἔργα, πού ό Ναπολέοντας είχε ἀφαιρέσει ἀπό διάφορα μουσεῖα τῆς Εύρώπης. 'Η Ἀγγλία κρατοῦσε τή Μάλτα καὶ τήν Ἐλγολάνδη. Σχεδόν ὄλοι οἱ ἐκθρονισμένοι ήγειμόνες ξαναγύριζαν στούς θρόνους τους (restauration = παλινόρθωση, ἀποκατάσταση στήν προηγούμενη θέση)

* 'Ως Λουδοβίκος ΙΖ' θεωρεῖται ό γιος τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΣΤ', πού ποτέ δέ βασιλεύει καὶ πέθανε νεαρότατος στίς φυλακές.

Ο Ναπολέοντας στά 1814.

Καποδίστριας. Μέ μεγάλη έπιτιδειότητα ἐργάστηκε ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας Ταλλεϋράν (Talleyrand, 1754-1838), πού κατόρθωσε νά πάρει μέ τό μέρος του τούς ἀντιπροσώπους τῆς Ἀγγλίας και τῆς Αὐστρίας και πέτυχε νά διασπάσει τούς συμμάχους. Παρά λίγο θά ξεσπούσε πόλεμος ἀνάμεσα στό νέο συνδυασμό και τή Ρωσία και Πρωσία. Οι συνεννοήσεις δέν είχαν καταλήξει σέ δριστικό ἀποτέλεσμα, ὅποτε ἔφτασε ή ειδῆση ὅτι ὁ Ναπολέοντας ξαναγύρισε στή Γαλλία. Ὁ συνασπισμός τῶν ὀκτώ κρατῶν ἀνανεώθηκε και οἱ σύμμαχοι κήρυξαν τό Ναπολέοντα ἐχθρό και ταραζία τῆς εἰρήνης τοῦ κόσμου.

Οἱ ἔκατο μέρες - Βατερλό

Ο Ναπολέοντας είχε ἐξακριβωμένες πληροφορίες γιά τίς ἀντιθέσεις τῶν συμμάχων στή Βιέννη. Ἡξερε ἐπίσης καλά ὅτι ὁ γαλλικός λαός δέν ἀγαποῦσε τό Λουδοβίκο. Πολλοί στρατηγοί και διπλωμάτες συνεννοοῦνταν μαζί του, γιά νά τόν ξαναφέρουν στήν ἔξουσία. Παίρνοντας λοιπόν θάρρος ἀπ' αὐτά ἀνάλαβε τήν καταπληκτική ἐπιχείρηση νά ξαναγυρίσει στή Γαλλία. Τήν 1 Μαρτίου τοῦ 1815 ἀποβιάστηκε μέ 1100 ἀντρες στής Κάννες τῆς Προβηγκίας. Λαός και στρατιῶτες τόν δέχτηκαν παντοῦ μέ ζητωκραυγές «Ζήτω ὁ αὐτοκράτορας». Ὁ στρατηγός Νέυ, πού στάλθηκε ἐναντίον του προσχώρησε μαζί μέ τό στρατό του σ' αὐτόν και ὅλη ἡ Γαλλία τόν ἀναγνώρισε, ἐνῶ ὁ Λουδοβίκος ἔφυγε στό στρατόπεδο τῶν συμμάχων στό Βέλγιο. «Ἔτσι ἄρχισε νέα περίοδος δράσεως τοῦ Ναπολέοντα, πού κράτησε

και ὁριζόταν νά γίνει συνδιάσκεψη τῶν κρατῶν στή Βιέννη, γιά νά ρυθμίσει τή νέα κατάσταση τῆς Εὐρώπης.

Μέ πρόταση τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου παραχωρήθηκε στό Ναπολέοντα ώς ἡγεμονία τό νησί Ἐλβα και ὑποχρεώθηκε ἡ Γαλλία νά τοῦ δίνει ἑτήσια χρηματική ἐπιχορήγηση.

Τό συνέδριο τῆς Βιέννης

Κατά τό τέλος τοῦ 1814 συγκεντρώθηκαν στή Βιέννη οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων και ὅλων τῶν κρατῶν, πού ἐνδιαφέρονταν γιά τήν εἰρήνη, πολλοί ή γεμόνες, ὑπουργοί και στρατηγοί.

Πολύ μεγάλη ἐπιρροή ἀσκήσε στίς διαπραγματεύσεις ὁ Μέτερνιχ (Metternich, 1773-1859). Μέλος τῆς ρωσικῆς ἀντιπροσωπείας ἦταν και ὁ "Ελληνας

λίγο περισσότερο άπό 3 μῆνες καὶ στήν ἱστορίᾳ ὄνομάζεται Ἐκατό μέρες (20 Μαρτίου - 28 Ιουνίου 1815).

Ο Ναπολέοντας περιποιήθηκε τό γαλλικό λαό, τοῦ παραχώρησε φιλελεύθερο πολίτευμα καὶ στὶς προκηρύξεις του μεταχειρίστηκε ἐκφράσεις τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν χρόνων. Συγχρόνως ἄρχισε νά καταρτίζει στρατό καὶ κατόρθωσε γρήγορα νά ἔτοιμάσει 208 χιλιάδες καλά ἀσκημένο στρατό.

Η θέση τοῦ Ναπολέοντα τώρα ἦταν πολὺ δύσκολη. Στό Βέλγιο ὑπῆρχαν δύο στρατόπεδα, δ Ἀγγλος στρατηγός Οὐέλλιγκτον μέ 100 χιλιάδες στρατό καὶ δ Ἡπλύχερ μέ 150 χιλιάδες. Τό Ρήνο τόν κρατοῦσαν 350 χιλιάδες Αὐστριακοὶ καὶ πίσω ἀπ' αὐτούς ὑπῆρχαν 225 χιλιάδες Ρῶσοι. Οἱ σύμμαχοι δήλωσαν δτι δέ θά ρθοῦν σέ συνεννόηση μέ τό Ναπολέοντα.

Ο Ναπολέοντας, γιά νά προλάβει περισσότερη συγκέντρωση τοῦ ἐχθροῦ, προχώρησε γρήγορα μέ 120 χιλιάδες ἐκλεκτό στρατό πρός τό Βέλγιο, σκοπεύοντας νά χωρίσει μέ δυνατό χτύπημα τά στρατεύματα τοῦ Οὐέλλιγκτον καὶ τοῦ Μπλύχερ. Τό πρώτο χτύπημα τό δέχτηκαν οἱ Πρῶσοι. "Υστερα ἀπό πεισματική μάχη οἱ Γάλλοι κατόρθωσαν νά διασπάσουν τό κέντρο τους καὶ δ ἴδιος δ Ἡπλύχερ ἔπεσε ἀπό τό ἄλογό του καὶ κινδύνεψε. Ἀμέσως ὑστερα χτύπησε τούς "Αγγλους, ἐλπίζοντας πώς θά τούς συντρίψει μέ τήν ἀριθμητική ὑπεροχή του (74 χιλιάδες Γάλλοι μέ 246 τηλεβόλα ἐναντίον 60 χιλιάδων "Αγγλων μέ 148 τηλεβόλα). "Ηδη είλχαν ἄρχισει νά κλονίζονται οἱ τάξεις τῶν "Αγγλων, δόποτε ἐμφανίστηκαν οἱ Πρῶσοι τοῦ Μπλύχερ. Οἱ Γάλλοι τράπηκαν σέ φυγή. Τό πρωτικό ἵπποι τούς καταδίωξε δλη τή νύχτα τόσο, ώστε τά συντρίμμια τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ πέρασαν μέ πανικό τά βελγικά σύνορα καὶ μέ δυσκολία κατόρθωσαν νά ξανασυνταχτοῦν στό δρόμο, πού δόηγοῦνται στό Παρίσι. Αὐτή είναι ἡ περίφημη καταστροφή στό **Βατερλό** (18 Ιουνίου 1815).

"Υστερα ἀπό τήν καταστροφή οἱ δύο βουλές συνεδρίασαν στή γαλλική πρωτεύουσα χωρίς τήν ἄδεια τοῦ Ναπολέοντα. Σχημάτισαν προσωρινή κυβέρνηση, ἀνάγκασαν τό Ναπολέοντα νά παραιτηθεῖ καὶ τοῦ ἔδωσαν διαταγή νά ἐγκατατλείψει τή Γαλλία. Ο Ναπολέοντας ζήτησε προστασία σέ ἀγγλικό πολεμικό, τό Ροσεφόρ, καὶ οἱ "Αγγλοι τόν μετάφεραν στήν Ἀγία Ἐλένη, ἕνα μικρό νησί στό νότιο Ἀτλαντικό, δπου ἔζησε ἔξι χρόνια ὑρρωστος καὶ καταστενοχωρημένος καὶ πέθανε στά 1821.

Ο Οὐέλλιγκτον.

Η δεύτερη είρήνη τῶν Παρισίων

"Υστερα ἀπό λίγο οἱ ἐχθροὶ κατέλαβαν γιά δεύτερη φορά τὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα. Οἱ ἡγεμόνες τῶν συμμάχων μπῆκαν σ' αὐτὴν πανηγυρικά καὶ τοὺς ἄκολούθησε ὁ Λουδοβίκος δὲ IΗ".¹ Ο Λουδοβίκος ὑπόγραψε τὴ δεύτερη τοῦ Παρισίου (20 Νοεμβρίου 1815), μέ τὴν δόπια ἡ Γαλλία ξαναγύριζε στὰ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση σύνορά της (τὸν 1790). "Ἐτσι ἡ περιπέτεια τῶν Ἐκατό ήμερῶν στοίχισε στὴ Γαλλία μισό ἐκατομμύριο ἀνθρώπους καὶ 700 ἐκατομμύρια φράγκα γιά πολεμική ἀποζημίωση. Ἀκόμη ὑποχρεώθηκαν οἱ Γάλλοι νά γυρίσουν πίσω δὲλα τὰ ἀρπαγμένα ἔργα τέχνης.

Οἱ ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης

"Υστερα ἀπό τὴν καταστροφὴ τοῦ Ναπολέοντα τὸ συνέδριο τῆς Βιέννης συμπλήρωσε τίς ἔργασίες του καὶ πῆρε ἀποφάσεις, πού καθόρισαν τὴ νέα πολιτικὴ κατάσταση τῆς Εὐρώπης. Οἱ διπλωμάτες δημοσιεύσαντες ὡς ἀντιπρόσωποι ἡγεμόνων καὶ δχι λαδῶν. Στηρίχητκαν στὴν ἀρχὴ τῆς νομιμότητας, τῆς ισορροπίας καὶ τῶν ἀντισταθμισμάτων καὶ μοίρασαν τίς χῶρες, χωρίς νά ωρτῆσουν τοὺς κατοίκους.

Ἡ Ρωσία πῆρε ἔνα μεγάλο μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας, τὸ συνένωσε μὲ τίς ὑπόλοιπες πολωνικές ἐπαρχίες καὶ σχημάτισε ἐτσι τὸ βασίλειο τῆς Πολωνίας, πού βασιλιάς τῆς ἀναγορεύτηκε ὁ τσάρος. Ἡ Πρωσία πῆρε ἔνα ἄλλο μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας (τὸ Πόζεν, τὸ Θόρν καὶ τὸ Ντάντσιγκ) καὶ τρεῖς γερμανικές ἐπαρχίες (τὴ Σαξονία, τὴ Βεστφαλία καὶ τὴν περιοχὴ τοῦ Ρήνου). Ἡ Ἀγγλία κράτησε τὴ Μάλτα καὶ τὰ Ἐπτάνησα στὴ Μεσόγειο Θάλασσα καὶ ἐπίκαιρες θέσεις γιά τὸν ἔλεγχο τῶν ἀποικιῶν τῆς στὴν Ἀμερικὴ, τὴν Ἀφρικὴ καὶ τὶς Ἰνδίες (Ὀνδούρα, Ὁλλανδικὴ Γουιάνα, Ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐλπίδας, Κεϋλάνη, κ.τ.λ.). Ἡ Αὐστρία ἔπαιρνε τὶς Ἰλλυρικές ἐπαρχίες, τὴ Βενετία καὶ τὴ Λομβαρδία καὶ ἀποκτοῦσε μεγάλη ἐπιρροή στὴν Ἰταλία. Οἱ παλιοὶ ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας καὶ ὁ Πάπας ξαναγύρισαν στοὺς θρόνους τους. Τὸ Βέλγιο μαζί μὲ τὴν Ὁλλανδία ἐνώθηκαν σ' ἔνα ἀνεξάρτητο κράτος κάτω ἀπὸ τὴν ἔξουσία τοῦ βασιλιά Γουλιέλμου Α' τῆς Ὀράγγης καὶ ἡ Νορβηγία ἐνώθηκε μὲ τὴ Σουηδία.

Τερή Συμμαχία (1815)

Μέ πρόταση τοῦ μυστικοπαθοῦς τσάρου Ἀλεξάνδρου οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες τῆς Ρωσίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσίας συγκρότησαν τὴ λεγόμενη Τερή Συμμαχία. Μέ αὐτὴν ἀναλάμβαναν τὴν ὑποχρέωση νά ὑποστηρίξουν τὴ χριστιανικὴ θρησκεία, νά διατηρήσουν τὴν εἰρήνη καὶ τὴν τάξη στὴν Εὐρώπη καὶ νά κυβερνήσουν τὰ κράτη τους σύμφωνα μὲ τὴ θεϊκὴ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ. Σύμφωνα μὲ τὶς προθέσεις τους αὐτὸς σήμαινε δτὶ θά καταδίωκαν κάθε φιλελεύθερη κίνηση στὶς χῶρες τους καὶ θά ὑποστήριζαν δ ἔνας τὸν ἄλλο, καθώς καὶ τοὺς ἄλλους ἡγεμόνες, γιά νά διατηρήσουν τὸ ἀπολυταρχικό καθεστώς (τὴν τάξη καὶ τὴ νομιμότητα).

Η Ευρώπη ύστερα από το 1815.

Στήν Ιερή Συμμαχία δέ συμμετεῖχε ό βασιλιάς της Αγγλίας, γιατί δεσμευόταν από τό σύνταγμα. "Υστερα από λίγο δύμως (20 Νοεμβρίου 1815) συγκροτήθηκε νέα τετραμερής συμμαχία από την Αγγλία, την Αυστρία, την Πρωσία και τη Ρωσία, που είχε τους ίδιους σκοπούς με την Ιερή Συμμαχία. Μ' αυτήν τή νέα συνθήκη οι ήγεμόνες, πού τήν υπόγραψαν, επιφύλαξαν γιά τούς έαυτούς τους τό δικαίωμα στό μέλλον νά έπεμβαίνουν μέ κοινή συνεννόηση, γιά νά καταπνίγουν τά έπαναστατικά κινήματα, πού θά έθεταν σέ κίνδυνο τήν είρηνη και τήν ισορροπία της Ευρώπης, πού μέ τόσο κόπο άποκαταστάθηκαν.

Στή συνθήκη αυτή προσχώρησε άργοτερα και ή Αγγλία (1818). Η συνθήκη αυτή είναι γνωστή ως Πενταρχία. Στά έπόμενα χρόνια ή Ιερή Συμμαχία και μάλιστα ή Πενταρχία υσκησε πραγματική αύταρχική έξουσία πάνω στήν Ευρώπη. Κυνήγησε τους φιλελευθέρους, καταπνίξε πολλές φορές μέ βίαια μέσα κάθε προοδευτική έκδήλωση τῶν λαῶν και τυράννησε τήν Ευρώπη γιά 50 χρόνια. Γ' αυτό, ὅταν ξέσπασε ή Έλληνική Έπανασταση, οι ήγεμόνες και οι διπλωμάτες της Ιερής Συμμαχίας στράφηκαν έναντίον της μέ σκληρότητα.

**ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ-ΤΕΧΝΕΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ**

Τά γαλλικά γράμματα

Κατά τό ΙΗ' αιώνα ή έπιδραση τῶν γαλλικῶν γραμμάτων στήν Εύρωπη είναι άκομη μεγαλύτερη ἀπό πρωτύτερα. Σ' ὅλες τίς χῶρες διδάσκονται καὶ μελετοῦν τῇ γαλλικῇ γλώσσᾳ, ποὺ γίνεται ἡ γλώσσα τῆς διεθνοῦς διπλωματίας. Οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς χρησιμεύουν ὡς ὑπόδειγμα καὶ ἡ τέχνη, τά ηθη, τά ἔθιμα καὶ γενικά ὁ τρόπος ζωῆς τῶν Γάλλων βρίσκουν ζωηρή ὑποδοχή, ὥστε μποροῦμε νά μιλήσουμε γιά πνευματική κυριαρχία τῶν Γάλλων κατά τό ΙΗ' αιώνα.

Ἄλλα οἱ σπουδαιότεροι ἀπό τοὺς Γάλλους συγγραφεῖς τοῦ ΙΗ' αιώνα, ὅπως ὁ Βολταῖρος, ὁ Μοντεσκιέ, ὁ Ντιντερό, γιά τοὺς ὅποιους μιλήσαμε ἀναλυτικά, δέν είναι καθαροὶ λογοτέχνες, ἀλλά πολιτικοὶ συγγραφεῖς καὶ ἔξετάζουν στά συγγράμματά τους, περισσότερο κοινωνικά προβλήματα. Παράλληλα δύως συνεχίστηκε καὶ ἡ παράδοση τοῦ ΙΖ' αιώνα καὶ ἔτσι ὑπάρχουν συγγραφεῖς, ποὺ συνθέτουν δράματα καὶ μύθους σύμφωνα μὲ τό ὑπόδειγμα τοῦ μεγάλου αἰώνα τῶν γαλλικῶν γραμμάτων. Ἀλλά, ὅπως συνήθως συμβαίνει, τά προϊόντα τῆς μιμήσεως δέν ἔχουν ἀληθινή ἐμπνευση.

Ἡ ἀκμὴ τῆς γερμανικῆς λογοτεχνίας .

Κατά τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΗ' αιώνα ἡ Γερμανία ἀνάδειξε ἀξιόλογους ποιητές

και ζωγράφους. Ή γερμανική λογοτεχνία δέχτηκε γιά πολύν καιρό την έπιδραση της κλασικιστικής γαλλικής λογοτεχνίας και χρειάστηκε νά κάμει άγώνα, γιά νά άπαλλαγει άπό τη μίμηση. Οι Γερμανοί στράφηκαν τότε πρός την παράδοση της άρχαίας γερμανικής ποιήσεως και άνακαλυψαν τούς θησαυρούς της μητρικής τους γλώσσας. Κατά τα μέσα του ίδιου αιώνα έμφανιστηκε ό πρωτος δημιουργός ποιητής, δ Φρειδερίκος Κλόπστοκ (Klopstock, 1724-1803), πού έγραψε τη Μεσσιάδα και έδειξε στούς συγχρόνους του τή λεπτότητα και τήν έκφραστική δύναμη της γερμανικής γλώσσας.

Τήν ίδια έποχή διανοούμενοι και κριτικοί της τέχνης ζητούσαν νά καταλάβουν βαθύτερα τήν έλληνική άρχαιότητα. Στά 1764 έκδόθηκε ή Ιστορία της τέχνης της άρχαιότητας του Βίνκελμαν (Winckelman, 1717-1768), πού παρουσίαζε καινούρια άντιληψη γιά τήν όμορφιά τῶν άρχαιών. Δύο χρόνια άργοτερα φάνηκε τό σπουδαιότερο έργο της κριτικής της έποχής έκείνης, δ Λαοκόδοντας του Λέσσινγκ (Lessing, 1729-1781). Ό Λέσσινγκ μιλώντας γιά τή γνήσια κλασική παράδοση καταπολέμησε τόν ψευτοκλασικισμό και πρόβαλε ώς ύποδειγμα δραματικής τέχνης τόν Σαιξηνηρ. Ένω δ Λέσσινγκ θεωρούσε ώς σπουδαιότερη τή διανοητική έργασία, άντιθετα ό Χέρντερ (Herder, 1744-1803) κήρυττε ώς πηγή της έμπνευσεως τό συναίσθημα και τή φαντασία και προσπάθησε νά στρέψει τήν προσοχή στή δημοτική ποίηση. Τό σπουδαιότερο έργο του είναι ή Φιλοσοφία της Ιστορίας της Ανθρωπότητας.

Ύστερα άπό αύτή τήν προετοιμασία άρχισε ή άκμή τῶν γερμανικῶν γραμμάτων. Τίς τελευταίες δεκαετίες του ΙΗ' αιώνα οι Γερμανοί τίς δονομάζουν περίοδο της Θύελλας και της Όρμης (Sturm und Drang), γιατί δημιουργήθηκαν πολλά μεγάλα έργα.

Ο Γκαΐτε.

Κατά τά χρόνια αύτά έκδηλωθηκε ή μεγάλη ποιητική ίδιοφυΐα του Γκαΐτε (Goethe, 1749-1832). Τό πρώτο σπουδαιό έργο του ήταν τό μυθιστόρημά του δ Βέρθερ, στό δρόποιο είκονιζεται ή ρομαντική διάθεση πού κατείχε τίς τότε νεαρές ψυχές. Τό έργο είναι συνταγμένο σέ μορφή έπιστολῶν και άπλή γλώσσα, δημιουργήσε ίδιαίτερη λογοτεχνική τεχνοτροπία και άποκτησε πολλούς μιμητές.

Ο Γκαΐτε έξελίχτηκε σέ μεγάλο πνευματικό άνθρωπο, πού συνδύαζε τήν παράδοση τού γερμανικού μεσαίωνα μέ τό πνεῦμα της έλληνικής άρχαιότητας, τήν δρόποια άγάπησε ύπερβολικά.

Ή μεγάλη δημιουργία του είναι δ Φάουστ (Faust). "Ηρωας αύτού του έργου, πού έχει τή μορφή δράματος, χωρίς δμως τήν έσωτερική

ένότητα ένός θεατρικού έργου, είναι ό Φάουστ, πού παρουσιάζεται πώς είναι ό σοφός των χρόνων της 'Αναγεννήσεως. Αύτός, όφος σ' δλη τη ζωή του κουράστηκε νά ψάχνει νά βρει τήν άληθεια και νά προσπαθεῖ νά ώφελήσει τους άνθρωπους, γέρος πιά μετανώνει, πού πέρασε έτσι τά νιάτα του, και θέλει νά ξαναζήσει γιά νά δώσει στή ζωή του άλλη κατεύθυνση. Πενήντα έφτα χρόνια δούλεψε ό ποιητής τη γιγάντια αυτή σύνθεσή του.

Ο Γκαΐτε έγινε στενός φίλος μέ τό Φρειδερίκο Σίλλερ (Schiller, 1759-1805), πού τά νεανικά του δράματα **Ληστές**, **Φιέσκο**, **Δόν Κάρολος** διαπνέονται ύπο θερμή άγαπη πρός τήν έλευθερία τοῦ άτόμου και τοῦ πολίτη. Ή κάπως σύντομη ζωή του ήταν μία διαρκής δημιουργία. Τά έργα του ό **Βαλλενστάιν**, ή **Μαρία Στούαρτ**, ό **Γουλιέλμος** είναι ύπο τά άριστα δραματικά δημιουργήματα τής Γερμανίας.

Οι καλές τέχνες

Στήν τέχνη τοῦ IΗ' αιώνα σημειώθηκε σημαντική μεταβολή, πού ήταν άναλογη μέ τίς τάσεις και τόν τρόπο τής ζωῆς τής έποχης.

Η 'Αρχιτεκτονική φαίνεται νά άκολουθεῖ τυπικά τόν οίκοδομικό τρόπο τοῦ IΖ' αιώνα και γι' αύτό τά καλύτερα οίκοδομήματα, άνάκτορα, ναοί, στήν έξωτερική τους έμφανιση θυμίζουν τίς Βερσαλλίες και άλλες οίκοδομές τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Έν τούτοις ή μεταβολή είναι αισθητή. Τά οίκοδομήματα δέν έχουν οὕτε τό μέγεθος

Αιθουσα τοῦ μεγάρου Σουμπίζ στό Παρίσι.

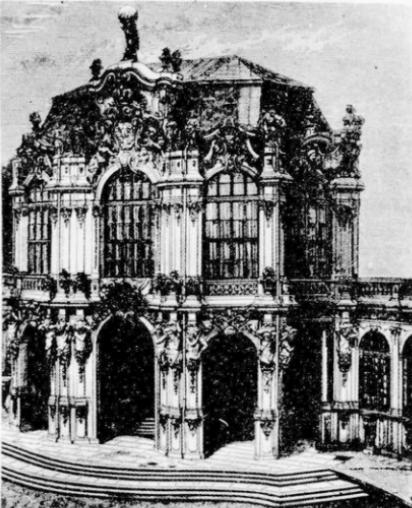

ούτε τό βαρύ και ψυχρό δύγκο τοῦ Μπαρόκ. Οἱ καλλιτέχνες ἀποφεύγουν συστηματικά τήν εὐθυγραμμία στήν πρόσωψη τῶν οἰκοδομῶν και προτιμοῦν τίς καμπύλες και τίς ἰδιόμορφες γραμμές. Τά ἀετόματα κάμπτονται και κυριαρχοῦν τά αὐθαίρετα σχέδια και ἡ διακόσμηση μέ φανταστικά φυτά, πουλιά ἢ ὅστρακα. Γενικά ἐπιδιώκουν τό ἐλαφρό, τό κομψό και τό χαρούμενο. Σπουδαιότερη είναι ἡ μεταβολή στήν ἑστωτερική διαρρύθμιση και τήν ἐπίπλωση. Τά δωμάτια γίνονται μικρότερα και κατασκευάζονται ἴδιαίτερα, μυστικά διαμερίσματα και σκάλες, ἀπό δου μπορεῖ νά μπεῖ ἡ νά βγει κανείς, χωρίς νά γίνει ἀντιληπτός. Στήν ἐπίπλωση και τή διακόσμηση τοῦ ἑστωτερικοῦ ἐπιδιώκουν τό κομψό και συγχρόνως τό ἀναπαυτικό. Γενικά ζητοῦν ἐπιμονα τό ἀπαλό, ὅ,τι εὐχαριστεῖ τίς αισθήσεις. Τήν τεχνοτροπία αὐτή τήν δόνομασαν **Ροκοκό** (Rococo, ἀπό τό Rocaille = ὅστρακο). Τό Ροκοκό είναι ἡ τέχνη τῆς ἐποχῆς τῆς ἀντιβασιλείας και τοῦ Λουδοβίκου IE'.

Ο ρυθμός αὐτός διαδόθηκε σέ διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης, δου Γάλλοι τεχνίτες πολλές φορές κατασκεύασαν δύμοια ἔργα. Ἀξιόλογα είναι τά οἰκοδομήματα, που κατασκεύασαν πολλοί μικροί ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας, ἰδίως τῆς Σαξονίας στή Δρέσδη.

"Ομοια τεχνοτροπία ἐπικρατεῖ και στή ζωγραφική, πού τά προϊόντα τῆς δέν ἀπευθύνονται στή φαντασία ἢ στή σκέψη, ἀλλά ἔχουν προορισμό νά εὐχαριστήσουν τά μάτια. Πολλές φορές δύμοις είναι γεμάτα ἀπό κίνηση και ζωή. 'Ο πιό σπουδαῖος ἀπό τους Γάλλους ζωγράφους αὐτῆς τῆς περιόδου είναι ὁ **Βαττό** (Watteau, 1684-1721). Αὐτός ζωγράφισε σκηνές ἀπό τήν ἀγροτική ζωή και γιορτές βοσκῶν, μά τά πρόσωπα τῶν εἰκόνων του είναι ἀντρες και γυναῖκες ἀπό τήν ὑψηλή κοινωγία, πού είκονίζονται μέσα σέ ἀγροτικό περιβάλλον. Τά πιό δονομαστά ἔργα του είναι: **Ταξίδι μέ καράβι στά Κύθηρα, Γεννα στήν υπαίθρο**, κ.τ.λ.

Κατά τό ΙΗ' αἰώνα ἀκμάζουν σπουδαῖοι ζωγράφοι στήν Αγγλία, πού ξεχωρίζουν γιά τήν πιστή ἀπόδοση τῆς φύσεως και τήν περιγραφή τῆς καθημερινῆς ζωῆς (ρεαλισμός). 'Ο ίδρυτης τῆς νέας ἀγγλικῆς ζωγραφικῆς **Χόγκαρτ** (Hogarth, 1697-1764), πού ἦταν Ὁλλανδικής καταγωγῆς, ἀπεικόνισε τή ζωή τῶν ἀκατάστατων ἀνθρώπων και τά ἀποτελέσματα τῆς ἀμέλειας και τῆς ἀσωτίας και είναι ἐκεῖνος πού δημιούργησε τήν ηθική γελοιογραφία. "Ἐργα του είναι: **Ιστορία ύπηρέτριας, Ιστο-**

Δυτικό περίπτερο τοῦ Zwinger (Δρέσδη).

Τραπέζι και ρολόι ροκοκό.

ρία ἀσώτουν, Ὁ γάμος σύμφωνα μέ τή μόδα. Ἔξαλλου οἱ δύο μεγάλοι Ἀγγλοι ζωγράφοι τοῦ αἰώνα, ὁ Ρέινολντς (Reynolds, 1723-1792) καὶ ὁ Γκαΐνσμπορο (Gainsborough, 1727-1787) ἦταν ἔξαιρετοι ζωγράφοι προσωπογραφιῶν καὶ τοπίων σύμφωνα μέ τὸ σύστημα τοῦ Βαττοῦ.

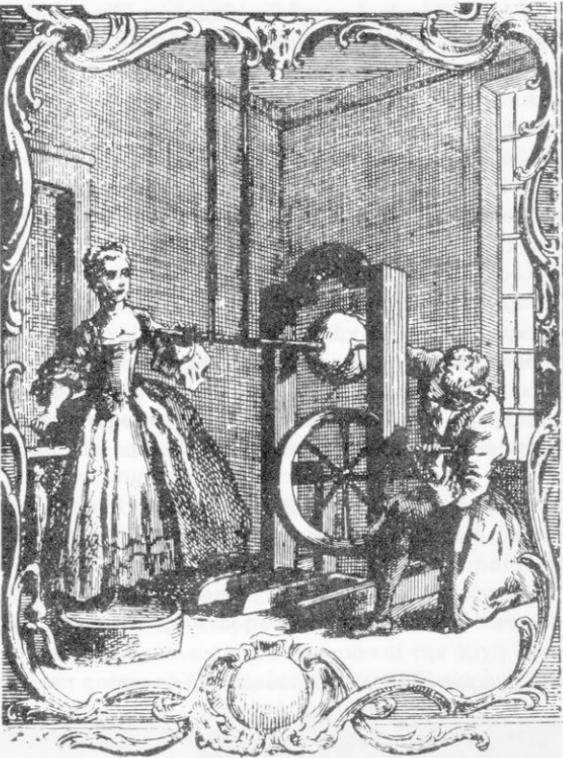
Κατά τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα καὶ τήν ἀρχὴν τοῦ ΙΘ' ἔχουμε ἐπιστροφή στὸν πρότυπο κλασικό ρυθμό. Στό Παρίσι καὶ σέ ἄλλα μέρη χτίζουν ναούς καὶ μεγάλα καὶ μεγαλοπρεπή οἰκοδομήματα σύμφωνα μέ τὸν ἀρχαῖο ρυθμό. Ὁ Ναπολέων ιδρύει θριαμβευτικές ἀψίδες καὶ στήλες, πού εἰναι ἀπομίμηση τῶν ρωμαϊκῶν. Ὁ βασιλιάς τῆς Βαυαρίας θέλει νά κάμει τὸ Μόναχο πόλη τῶν μνημείων καὶ οἱ ἀρχιτέκτονές του κατασκευάζουν Στοές καὶ Προπύλαια, προσπαθώντας νά μιμηθοῦν τὰ μνημεῖα τῆς κλασικῆς Ἀθήνας. Ἐπίσης ἡ διακόσμηση καὶ τά ἐπιπλα γίνονται πιὸ ἀπλά καὶ πιὸ ἐνθύγραμμα (ρυθμός empire = αὐτοκρατορικός).

Οἱ γλύπτες ἔχουν τή γνώμη ὅτι ἡ ὑψηλή τέχνη εἶναι κάτι τό ἡρωικό, πού τό πετυχαίνει κανείς μέ τὸ γυμνὸ σύμφωνα μέ τό ὑπόδειγμα τῶν ἀρχαίων. Τήν κομψή καὶ περίτεχνη γλυπτική τοῦ ΙΗ' αἰώνα δὲν τήν ἐκτιμοῦν πιά καὶ ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι μόνο μέ τήν τέλεια μίμηση τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων μποροῦν νά πετύχουν τήν ιδανική διορφιά. Κατά τίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰώνα δύο γλύπτες ἔχουν μεγάλη φήμη, ὁ Ἰταλός Κανόβα (Canova, 1757-1822) καὶ ὁ Δανός Τορβάλδσεν (Thorwaldsen, 1770-1844), πού ἔζησαν καὶ ἐργάστηκαν στή Ρώμη. Καί οἱ δύο είχαν μεγάλη εὐχέρεια νά ζωγραφίζουν καὶ δημιουργησαν πάρα πολλά ἔργα, προσπαθώντας νά μιμηθοῦν τή συμμετρία τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων.

“Ομοιες τάσεις κυριαρχοῦν καὶ στή ζωγραφική καὶ παραμελεῖται ἡ πρωτότυπη καὶ γεμάτη ζωή τέχνη τοῦ ΙΗ' αἰώνα. Ὁ ἀρχηγός τῆς κλασικιστικῆς ζωγραφικῆς, ὁ Γάλλος Δαβίδ (David, 1748-1825), πού εἶναι ὁ σπουδαιότερος ζωγράφος τῆς ἐποχῆς

Ἡ Ἡβη (Τορβάλδσεν).

Ἑλεκτρική μηχανή.

τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐπιχειρεῖ νά ἀναγεννήσει τή ζωγραφική, φέροντας στή ζωή τίς συμμετρικές γραμμές και τήν ἄρμονια τῆς μυϊκῆς διαπλάσεως τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων. Κυριαρχεῖ στὸν κόσμο τῆς τέχνης γιά σαράντα χρόνια. Τά σπουδαιότερα ἔργα του είναι: "Ορκος τῶν Ὀρατίων, Λεωνίδας στίς Θερμοπύλες, οἱ Σαβίνες. Οἱ πιό ξακουστοί ζωγράφοι αὐτῆς τῆς ἐποχῆς είναι μαθητές του.

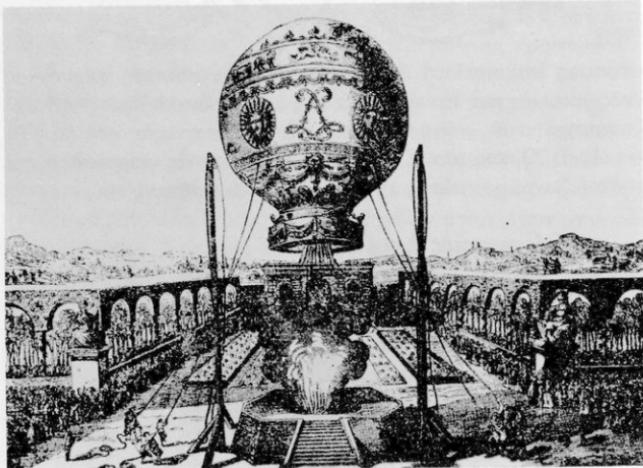
Οἱ φυσικές ἐπιστῆμες

Ἡ ζωηρή ἐπιστημονική κίνηση τοῦ IZ' αἰώνα συνεχίστηκε κατά τό IH' αἰώνα. Οἱ συνθῆκες τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας δέν ἀλλαζαν. Γενικά οἱ ἐπιστήμονες δέν είναι εἰδικοί, πού ἀσχολοῦνται μόνο μέ τήν ἐπιστήμη, ἀλλά ἀντίθετα καλλιεργοῦν τίς ἐπιστῆμες ἐρασιτεχνικά, δπως π.χ. ὁ Λαυρουαζιέ, ὁ ἰδρυτής τῆς Χημείας, είναι μισθωτής φόρων. Ἀλλά τώρα οἱ κυβερνήσεις ὑποστηρίζουν μέ μεγαλύτερη προθυμία τήν ἐπιστημονική ἔρευνα, ἰδρύουν ἀκαδημίες και διοργανώνουν ἐπιστημονικές ἀποστολές.

Η Γαλλία έχει σπουδαίους σοφούς, ιδίως μαθηματικούς, από τους οποίους διάσημος είναι ο Λαπλάς (Laplace, 1749-1827), γράφει τά κυριότερα έργα του στις άρχες του ΙΘ' αιώνα. Τή σπουδαιότερη πρόοδο τή σημειώνει πάλι ή **ψυσική**. Κατασκευάζουν δργανο μέ μεγαλύτερη άκριβεια γιά τή μέτρηση τής θερμότητας, τό **θερμόμετρο** μέ υδράργυρο. Αύτοι είναι ο Φαρενάιτ (Fahrenheit, 1716) στήν Αγγλία διάσημος (Reaumur) στή Γαλλία (1713) και ο Κέλσιος (Celsius) στή Σουηδία (1742). Τά δύο άδελφα Μονγκολφιέρ (Montgolfier) από τή Γαλλία κατασκευάζουν τό άερόστατο (1783) και ο Σκότος Ούάτ (Watt, 1736-1819) τροποποιεῖ τήν άτμομηχανή, πού τήν πρώτη ίδεια της είχε συλλάβει ο Γάλλος Παπέν (Papin) στήν έποχή του Λουδοβίκου ΙΔ'. Ο Ούάτ κατορθώνει τώρα νά τήν κάμει νά παράγει κινητήρια δύναμη καί τή χρησιμοποιεῖ στά μεταλλεία καί στά άφαντήρια. Αργότερα γίνεται προσπάθεια νά τή χρησιμοποιήσουν και γιά τήν κίνηση τῶν ἀμαξιδών καί τῶν πλοιών. Άλλα ή έλλειψη ύποστηρίξεως από τήν κυβέρνηση καθυστερεῖ τήν άξιοποίηση τής έφευρέσεως. Ή μελέτη τού ήλεκτρισμού δόηγει σέ διάφορες παραπήρησεις καί στήν άνακαλύψη τού **άλεξικέραυνον** από τόν Αμερικανό Φραγκλίνο· τούτο είναι τό πρώτο πρακτικό άποτέλεσμα τῶν μελετῶν.

Η Χημεία άναπτυσσεται σέ έπιστημη από τόν **Λαβούαζιέ** (Lavoisier, 1743-1794), πού καθορίζει τή μέθοδο της. Αφοῦ διαπίστωσε ότι ή ίδη μπορεῖ νά άλλάζει μορφή, διατηρώντας διμος πάντοτε τό βάρος της, απόδεικνει ότι ο ζυγός είναι ένα άλανθαστο δργανο γιά κάθε χημική έρευνα. Ο Λαβούαζιέ έξακριβώσει άκομη τή σύνθεση τού άερα καί τή σημασία τού ζευγόνου γιά τήν καύση. Έπισης κατόρθωσε μέ άναλυση καί σύνθεση νά δείξει τά συστατικά τού νερού.

Δοκιμή άερόστατου από τους άδελφους Μονγκολφιέρ.

Έπισης και οι φυσιοδιφικές έπιστημες, δηλαδή οι φυσικές έπιστημες που άσχολούνται με τή μελέτη τῶν ζώων, τῶν φυτῶν και τῶν δρυκτῶν, σημειώνουν κι αὐτές μεγάλες προόδους. Ο Σουηδός Λιννέ (Linné, 1707-1778) μελέτησε τό φυτικό βασίλειο και καθιέρωσε ἔνα γενικό σύστημα για τήν ταξινόμηση τῶν φυτῶν και μιά δονοματολογία, που ἔγινε δεκτή γενικά και χρησιμοποιεῖται ἀκόμη και σήμερα. Φήμη μεγάλου φυσιοδιφή ἀπόκτησε και ὁ Γάλλος Μπυφφόν (Buffon, 1707-1788), που τά συγγράμματά του, ἐκτός ἀπό τήν έπιστημονική ἀξία που ἔχουν, είναι συνάμα και ἔξαιρετικά λογοτεχνήματα.

Η φιλοσοφία

Σέ ἀντίθεση πρός τούς φιλοσόφους τοῦ IΖ' αἰώνα, που δίδασκαν ὅτι διάθρωπος ἀπό τή γέννησή του ἀκόμη ἔχει μέσα του ἀπό τή φύση μερικές γνώσεις, τίς ἔμφυτες ἔννοιες, οἱ Γάλλοι φιλόσοφοι και ψυχολόγοι τοῦ ΙΗ' αἰώνα δίδαξαν ὅτι οἱ γνώσεις μας προέρχονται μόνον ἀπό τίς αἰσθήσεις και τέλος ὅτι ἡ βασική οὐσία τοῦ κόσμου είναι ἡ ψήλη. "Ετσι ἐπικράτησαν, ιδίως στή Γαλλία, αἰσθησιαρχικές και ὑλιστικές ἀντιλήψεις.

Μά ἡ τάση αὐτή δέν ἄργησε νά προκαλέσει ἀντιδράσεις. Ο Γερμανός Ἐμμανουὴλ Κάντ (Kant, 1724-1804), που ἤταν ἔνας ἀπό τῶν φιλοσόφους ἐκείνους μέ τόν πιό ἀντηρό δρθολογισμό, ἐπιχείρησε νά ἀποδείξει ὅτι οἱ διαδοσίαι τῶν δύο ἀντιθετῶν ἀντιλήψεων είχαν ἄδικο. Οι πρίν ἀπ' αὐτόν φιλόσοφοι είχαν πέσει σ' ἔνα βασικό σφάλμα, γιατί πίστεψαν ὅτι τό λογικό τοῦ ἀνθρώπου είναι ἰκανό νά λύσει τά μεγάλα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας, τήν προέλευση τοῦ κόσμου και τήν ἀρχή και τήν οὐσία τῆς ψυχῆς. Κατά τόν Κάντ πρέπει νά ἀντιστρέψουμε τό πρόβλημα και νά ἔξετάσουμε ἂν τό λογικό μας είναι σέ θέση νά λύσει αὐτά τά προβλήματα. Γι' αὐτό λοιπόν ἡ φιλοσοφία πρέπει νά ἀρχίσει ἀπό τήν κριτική τοῦ λογικοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτό ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ δονομάζεται **κριτική φιλοσοφία** και τό σπουδαιότερο ἔργο του ἔχει τό τίτλο **Κριτική τοῦ καθαροῦ λόγου**. Ο Κάντ φτάνει στό συμπέρασμα ὅτι είναι ματαιοπονία νά θέλουμε νά λύσουμε μέ τό λογικό τά παλιά προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς και ὅτι τό κύριο ἔργο τῆς φιλοσοφίας είναι ἡ ἡθική. Ο ίδιος δίδαξε τήν καθαρή ἡθική, ὅτι δηλαδή ἡ ἀξία τῶν πράξεων ἔξαρτιέται ἀπό τήν ψυχική διάθεση ἡ ἀλλιώς ἀπό τήν **ἀγαθή** ἡ **ἡθική βούληση**, που ἀποδεικνύει τήν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως και τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Ο Κάντ ἔδωσε νέα κατεύθυνση στή φιλοσοφία, που ονομάστηκε **ἰδεαλισμός**. "Οπως κατά τήν ἀρχαιότητα ἀπό τό Σοκράτη, ἔτσι και κατά τά τέλη τοῦ ΙΗ' και τίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰώνα βγήκε ἀπό τόν Κάντ μία δόλοκληρη γενιά φιλοσόφων, ἀπό τούς δοπίοις οἱ σπουδαιότεροι είναι ὁ **Φίτζτε** (Fichte, 1762-1814), **Σέλλινγκ** (Schelling, 1775-1854) και ὁ **Χέγκελ** (Hegel, 1770-1831).

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ι Η' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΙΟ ΜΕΓΑΛΗ ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ Ο ΣΤΑΔΙΑΚΟΣ ΞΕΠΕΣΜΟΣ ΤΟΥ

Οι κατακτήσεις τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' (1451-1481)

Ο Μωάμεθ, ἀφοῦ κυρίευσε στά 1453 τὴν Κωνσταντινούπολη, τὸ προπύργιο τῆς Βαλκανικῆς, ἐμφανίστηκε ὡς μάστιγα τῶν δυναστειῶν αὐτῆς τῆς χερσονήσου καὶ τῆς Ἀνατολῆς. "Υστερα ἀπό λίγο ὀλόκληρη ἡ Ἐλλάδα ὑπόκυψε στοὺς Ὁθωμανούς. Ο Μωάμεθ στά 1460 κατάλυσε τὸ κράτος τῶν Παλαιολόγων στὴν Πελοπόννησο, τὸ Δεσποτάτο τοῦ Μυστρᾶ, καὶ στά 1461 τὴν Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας. Ο Θωμᾶς Παλαιολόγος κατάφυγε στὴν Εύρωπη, διοῦ ἀργότερα δι γιός του Ἀντρέας πούλησε τὰ δικαιώματα, πού εἶχε γιά τὸ θρόνο τοῦ Βυζαντίου, στὸ βασιλιά τῆς Γαλλίας Κάρολο τὸν Ή', πού δινειρεύστην μιά σταυροφορία ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν (1494). Συγχρόνως κυρίευσαν οἱ Τούρκοι τὰ φραγκικά κράτη τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Θήβας καὶ ἀπόσπασαν τὴν Εὔβοια καὶ τὴ Χίο ἀπό τοὺς Ἐνετούς καὶ τὴ Λέσβο ἀπό τοὺς Γενουάτες. "Ετσι, προτοῦ νά τελειώσει δι ΙΕ' αἰώνας, ὑπόκυψε στοὺς Τούρκους τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Οι Ἐνετοί κρατοῦσαν ἀκόμη τὴν Κύπρο, τὴν Κρήτη, τὰ Ἐπτάνησα, τὴ Νάυπακτο καὶ μερικά λιμάνια στὴν Πελοπόννησο, ἐνῶ τὴ Ρόδο (1310-1522) τὴν κατεῖχε τὸ τάγμα τῶν ἴπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννη, οἱ διόποι ήταν καλόγεροι καὶ συγχρόνως καὶ πολεμιστές. Πρός τὰ δυτικά δι Μωάμεθ προσέβαλε στά 1456 τὸ Βελιγράδι καὶ παρά τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ περίφημου βοεβόδα τῆς Τρανσυλβανίας Ἰωάννη Ούνυαδη ἡ Σερβία ὑποδουλώθηκε, γιατί οἱ γαιοκτήμονες τῆς Σερβίας, οἱ Βογιάροι, πού ήταν ὀρθόδοξοι χριστιανοί, προτίμησαν τὴν κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου. "Ετσι ἡ Σερβία

ζηγινε τουρκική έπαρχια. Στά 1464 ύποδουλώθηκε και ή Βοσνία και υστερα από λίγο ή 'Ερεζεγοβίνη. Στή βόρεια 'Αλβανία ο περιφήμος Γεώργιος Καστρινός ή Σκεντέρμπεης περιφρονούσε τη δύναμη τῶν Ὀθωμανῶν. Άλλα, όταν πέθανε γέρος πιά, ή χώρα του άντοτάχτηκε στό Σουλτάνο. Στά 1481, όταν πέθανε ο Μωάμεθ, δόλη ή Μ. 'Ασιά και δλες οί χώρες άναμεσα στό Σάβο, τό Ντόν και τό Ταΐναρο (έκτος από τό Μαυροβούνιο, τή Δαλματία και τή Μάνη) είχαν γίνει τουρκικές.

Οι κατακτήσεις τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα

Οι κατακτήσεις τῶν Ὀθωμανῶν συνεχίστηκαν και κατά τό ΙΣΤ' αἰώνα. Γι' αὐτό αὐτοί οί δύο αἰώνες, δ' ΙΕ' και δ' ΙΣΤ', στήν ίστορία δονομάζονται αἰώνες τῶν μεγάλων τουρκικῶν κατακτήσεων. Η δύναμη τῶν Ὀθωμανῶν ἔφτασε στό άνωτα σημεῖο τήν ἐποχή τῶν σουλτάνων Σελίμ τοῦ Α' και τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Β'.

'Ο Σελίμ ο Α' (1512-1520) ήταν ἄγριος και αίμοχαρής. 'Ανέβηκε στό θρόνο κάνοντας στάση ἐναντίον τοῦ πατέρα του Βαγιαζίτ, πού πιθανόν νά τόν δολοφόνησε, δῶρος και τούς πιό κοντινούς συγγενεῖς του. Είναι δ' πρῶτος ἀπό τούς σουλτάνους, πού σχεδίασε νά ἔξισλαμίσει τούς κατοίκους τῆς Αὐτοκρατορίας του. Τό ἑλληνικό ἔθνος τότε πέρασε ἐναν πάρα πολύ σοβαρό κίνδυνο, πού τόν ἀπομάκρυνε η ἐπιτήδεια πολιτική τοῦ Πατριαρχείου. 'Ο Σελίμ κατάκτησε τή Συρία και την Αἴγυπτο. Τίς χώρες αὐτές τίς ἔξουσίαζαν Μογγόλοι ίππεῖς, πού δονομάζονταν Μαμελούκοι (= δοῦλοι) και τούς είχε πάρει στήν ὑπηρεσία του ὁ χαλίφης τῆς Βαγδάτης ως μισθοφόρους κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους. 'Ο ἀρχηγός τους είχε τόν τίτλο τοῦ Σουλτάνου τῆς Αίγυπτου και ἔξουσίαζε τή Συρία. Οι Μαμελούκοι νικήθηκαν κοντά στό Χαλέπι και, όταν δ' Σελίμ μπήκε σ' αὐτή τήν πόλη, δ' ιεροκήρυκας τοῦ μεγάλου τεμένους τόν προσφώνησε ὑπηρέτη τῶν δύο ιερῶν πόλεων τῆς Μέκκας και τῆς Μεδίνας (1517). 'Ετσι οί Σουλτάνοι τῆς Τουρκίας πήραν τόν τίτλο τοῦ Χαλίφη, δηλαδή τοῦ τοποθηρητή τοῦ Προφήτη.

'Ο Σουλεϊμάν Β' (1520-1566) είναι δ' πιο ἔακουστός ἀπό τούς Τούρκους ήγειμόνες και ήταν σύγχρονος μέ τόν Κάρολο Ε', τό Φραγκίσκο Α', τό Λέοντα Γ' και τό Λούθηρο. Εύρωπαίοι συγγραφεῖς ἔγραψαν πολλά γι' αὐτόν, Εύρωπαίοι ζωγράφοι τόν ἀπεικόνισαν και σώζονται μακροσκελεῖς ἔκθεσεις γι' αὐτόν ἀπό Βενετούς Πρεσβευτές. Οι Εύρωπαίοι τόν δνόμασαν Μεγαλοπρεπή (magnifique) και οι Τούρκοι Γιαβούζ (= ἔξοχος) και Κανουνί (= νομοθέτη). 'Ο Σουλεϊμάν διακρίθηκε ως πολεμιστής, ως προστάτης τῶν γραμμάτων και ως νομοθέτης. Μόλις ἀνάλαβε τήν ἔξουσία, γκρέμισε τά δύο προπόργια τοῦ χριστιανισμοῦ, τό Βελιγράδι και τή Ρόδο. 'Η Ρόδος ἔπεσε υστερα ἀπό σκληρή ἀντίσταση τῶν ιπποτῶν, πού ἔφυγαν ἀπό τό νησί υστερα ἀπό συνθήκη και ἐγκαταστάθηκαν στή Μάλτα (1522). 'Η δύναμη τῶν Ὀθωμανῶν ἔφτασε τότε σέ μεγάλη ἀκμή και οί ἡγεμόνες τῆς Εύρωπης ἐπιδίωξαν τή συμμαχία τοῦ Σουλεϊμάν. Σώζονται ἐπιστολές τοῦ Σουλεϊμάν, στίς όποιες φουσκωμένος ἀπό ἀσιατικές καυχησίες μιλεῖ γιά τή δύναμη του.

'Ο Σουλτάνος προσέβαλε τήν Ούγγαρια (1526). Στήν περιφήμη μάχη τοῦ Μό-

χατς (Mochacs) συντρίφηκε τό ούγγρικό ιππικό και ό βασιλιάς της Ούγγαριας **Λουδοβίκος Β'** σκοτώθηκε. Οι Τούρκοι μπήκαν στή Βούδα και, άφοι κατασκεύασαν μία πελώρια γέφυρα, πέρυσαν τό Δούναβη και κατέλαβαν και τήν **Πέστη**. Τότε οι Ούγγροι εύγενείς έδωσαν τό στέμμα τής Ούγγαριας στόν **Άρχιδούκα** τής Αύστριας **Φερδινάνδο**, ένω ό Σουλεϊμάν ύποστηριζε τόν άνταγωνιστή έκείνου, τόν **Ιωάννη Ζαπόλια**.

Έπειδή ό Άρχιδούκας κατά τήν άπουσία τού Σουλτάνου κατέλαβε τήν Πέστη, δ Σουλεϊμάν έτοιμασε μεγάλη έκστρατεία έναντιον τής Αύστριας και προχώρησε γρήγορα ως ξέω άπο τή Βιέννη. Ύστερα από λίγο 250 χιλιάδες στρατός μέ 300 τηλεβόλα περικύκλωσαν τήν αύστριακή πρωτεύουσα, πού τήν ύπερασπίζοταν 16 χιλιάδες στρατός μέ 72 τηλεβόλα. Άλλα τελικά οι Τούρκοι μπροστά στήν άνωτερη πολεμική τέχνη τῶν Εύρωπαίων ύποχώρησαν (1529).

Η κατάλληψη τής Ρόδου άνοιξε στούς Μωαμεθανούς τήν **Ανατολική Μεσόγειο**. Ο Σουλτάνος διόρισε τότε δργανωτή και διοικητή τού στόλου τόν περιφέρμο πειρατή και ήγεμόνα τού **Άλγεριον Χαϊρεδδίν** Βαρβαρόσσα. Η τουρκική άρμαδα είδε τότε ήμέρες δόξας και οι **Άλγερινοι** πειρατές σκορπούσαν τόν τρόμο στή Μεσόγειο, λαφυρωγωνώντας τά εμπορικά πλοῖα, υρπάζοντας τούς έπιβάτες ως αίχμαλώτους. Γι' αύτό ή έκστρατεία τού Καρόλου τού Ε' πήρε χαρακτήρα σταυροφορίας. Τό φρούριο τό κατέλαβαν οι Χριστιανοί, ό Χαϊρεδδίν διώχτηκε από τήν Τύνιδα και χιλιάδες αίχμαλωτοι έλευθερώθηκαν.

Στήν έποχή τού γιου και διαδόχου τού Σουλεϊμάν **Σελίμ** τού **Β'** (1566-1574) οι

Η Τουρκία κατά τό 17ο αιώνα.

Τούρκοι εδιωξαν τους Ἐνετούς ἀπό τὴν Κύπρο καὶ τὴν κατέλαβαν (1571). Ὁ τουρκικός στόλος ἀπειλοῦσε πιά τὴν Κρήτη καὶ τὰ παράλια τῆς Δαλματίας. Τότε ὁ Πάπας Πίος ὁ Ε' ἔνωσε σὲ ἵερη συμμαχία τὴν Ἐνετία, τὴν Ἰσπανία καὶ τοὺς ἵπποτες τοῦ Ἀγίου Ἰωάννη. Ναύαρχος τοῦ ἐνωμένου χριστιανικοῦ στόλου ἦταν ὁ ἑτεροθαλῆς ἀδελφός τοῦ βασιλιά τῆς Ἰσπανίας Φιλίππου Β', ὁ Δόν Ιωάννης ὁ Αὐστριακός (Don Juan d'Austria), πού ἦταν μόλις εἴκοσι δύο χρονῶν, ἀλλά ἦταν ἔνδοξος πιά ἀπό τοὺς πολέμους του ἐναντίον τῶν πειρατῶν τῆς Ἀφρικῆς. Ὁ χριστιανικός στόλος, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 250 περίπου πλοῖα, ἀπό τὰ ὅποια πολλά ἀνήκαν σὲ Ἑλληνες καὶ κυβεργιόταν ἀπό Ἑλληνες, προσέβαλε τὸν τουρκικό ἔξω ἀπό τὸν Κορινθιακὸν Κόλπον κοντά στὰ νησιά Ἐχινάδες. Ὁ τουρκικός στόλος ἀποτελοῦνταν ἀπό Αλγυπτίους, Ἀλγερίνους καὶ Τούρκους πολεμιστές, καθώς καὶ ἀπό Ἑλληνες κωπηλάτες, πού στρατολογήθηκαν μέτη βίᾳ. Κατά τὴν ναυμαχία, πού ἀκολούθησε καὶ πού εἶναι μία ἀπό τις πιό ἀξιόλογες τῆς Ἰστορίας, ὁ μωαμεθανικός στόλος, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 270 πλοῖα, καταστράφηκε τελείως. Ὁ χριστιανικός κόσμος χαιρέτησε τὸν Ἰωάννη τὸν Αὐστριακό ὡς θεόστατο τὸ σωτῆρα. Αὐτή εἶναι ἡ δονομαστὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (Lepanto 1571). Ἡ ἀποτυχία στὴ Βιέννη καὶ ἡ καταστροφή στὴ Ναύπακτο ἔβαλαν φραγμό στὴν τουρκική ἐπέκταση καὶ ἔτσι πιά τὸ IZ' αἰώνα ἀρχίζει ἡ ἐσωτερική παράλυση τῆς Τουρκίας.

Ἡ ἀρχὴ τῆς τουρκικῆς παρακμῆς

Στάσεις τῶν Γενίτσαρων καὶ μηχανορραφίες τοῦ χαρεμιοῦ κλονίζουν τὴν τουρκική δύναμη, ὥστε ἢδη ἀπό τὸ πρῶτο μισό τοῦ IZ' αἰώνα τὸ διορατικό βλέμμα τῶν Εὐρωπαίων διπλωματῶν νά διακρίνει τὴν πρώτη ἀρχὴ τῆς παρακμῆς.

Οἱ περιβόητος σουλτάνος Μουράτ ὁ Δ' (1623-1640) μόνο μέ βίαια μέσα καὶ προσωρινά συγκράτησε τὴν προχωρητική ἐσωτερική διάλυση. Τὰ κεφάλια τῶν Βεζίρηδων ἐπεφταν ὅπως καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ αἵμοχαροῦ Σελίμ. Πρῶτα πρῶτα ἀποκεφαλίστηκε ὁ Σείχουλισλάμης· καὶ ὁ Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης ἐπεσε θύμα τῆς θηριωδίας τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν μηχανορραφιῶν τῶν Ἰησουΐτῶν τοῦ Γαλατᾶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὑστερα ἀπό τὸ θάνατο τοῦ Μουράτ συνεχίστηκε ἡ ἀναρχία, πού γιά ἔνα διάστημα στό δεύτερο μισό τοῦ IZ' αἰώνα τὴ σταμάτησαν οἱ μεγάλοι βεζίρηδες, πού κατάγονταν ἀπό τὴ μεγάλη οἰκογένεια τῶν Κιοπρουλήδων. Ὁ πρῶτος ἀπ' αὐτούς, ὁ Μεχμέτ Κιοπρουλής, ἀνάλαβε τὸ ἀξιώμα τοῦ Βεζίρη σὲ ἡλικία ἐβδομήντα χρονῶν πιά. Δέν ἥξερε ἀνάγνωση καὶ γραφή, ἀλλά ἦταν δραστήριος σὲ σημεῖο πού πλησίαζε τὰ ὄρια τῆς ἀγριότητας καὶ εἶχε ἔμφυτη ἰκανότητα. Κατά τὸν πρῶτο χρόνο τῆς ἔξουσίας του ἀποκεφάλισε ἡ ἐριξε στὸ Βόσπορο τέσσερεις χιλιάδες ἄτομα καὶ σὲ 39 χιλιάδες ὑπολογίζονται τὰ θύματά του στὰ πέντε χρόνια πού ἦταν βεζίρης (1656-1661). Ἀνάμεσα στὰ θύματά του ἦταν καὶ ὁ Πατριάρχης Παρθένιος.

Ἡ κατάληψη τῆς Κρήτης (1645-1669)

Τὴν ἐποχὴ πού εἶχε ἀνάψει στὴν Εὐρώπη ὁ τριακονταετῆς πόλεμος, οἱ Τούρ-

κοι έτοιμασαν μιά μεγάλη έκστρατεία έναντιον της Κρήτης, που τήν κατείχαν οι Ένετοι. Στά 1645 άποβιβάστηκαν στό νησί και κατέλαβαν άμεσως τά Χανιά και τή Σούδα και στά 1648 άρχισαν τήν πολιορκία του Μεγάλου Κάστρου, που μέ διαλείμματα κράτησε 21 χρόνια, έγινε ξακουστή.

Στήν έποχή τῶν Κιοπρουλήδων οι Τούρκοι αύξησαν τίς προσπάθειές τους και στά 1666 δ' ἵδιος προσωπικά δεύτερος Κιοπρουλής, δ' Ἀχμέτ, ἀνάλαβε τήν ἀρχηγία τῆς έκστρατείας στήν Κρήτη. Αὐτός ἀντίθετα μέ τόν πατέρα του ἦταν μορφωμένος καὶ ἥπιος καὶ εἶχε μαζί του ὡς διερμηνέα τόν Ἐλληνα Παναγιώτη Νικούσιο, ἐνῷ τήν ἅμινα του φρουρίου τή διεύθυνε δ' ξακουστός Ἐνετός στρατηγός Φραγκίσκος Μοροζίνης. Τέλος, ὑστερα ἀπό τρία χρόνια, οἱ Ἐνετοί ἀναγκάστηκαν νά συνθηκολογήσουν και τίς διαπραγματεύσεις τίς διεύθυνε δ' Νικούσιος. Ἔτσι ή Κρήτη ὑποτάχηκε στούς Τούρκους (28 Σεπτεμβρίου 1669).

‘Η τελευταία πολιορκία τῆς Βιέννης (1683)

Ο μεγάλος βεζίρης **Καρά Μουσταφάς**, γαμπρός ἀπό ἀδελφή του δεύτερου Κιοπρουλή (του Ἀχμέτ) και διάδοχος ἐκείνου, χρησιμοποίησε τήν ἀναγεννημένη δύναμη τῆς Τουρκίας και δργάνωσε μιά μεγάλη ἐπιχείρηση ἐναντίον τῆς Εὐρώπης. Φιλοδοξούσε νά πετύχει ὅ,τι δέν εἶχε κατορθώσει πρίν ἀπό ἔνα αἰώνα δ' Σουλεϊμάν δ' Μεγαλοπρεπής. Ἐκμεταλλεύτηκε τήν ἔξασθενηση τῆς Αὐστρίας ἀπό τούς πολέμους τῆς ἐναντίον του Λουδοβίκου ΙΔ' και ἐμφανίστηκε μέ 200 χιλιάδες στρατό μπροστά στή Βιέννη, πού τήν ὑπερασπιζόταν μόνο 10 χιλιάδες τακτικός στρατός και πολιτοφυλακή ἀπό φοιτητές και ἔνοπλους πολίτες. Στήν κρίσιμη ἐκείνη στιγμῇ ἔσωσε τή Βιέννη δ' βασιλιάς τῆς Πολωνίας **Ιωάννη Σοβιέσκι**. Κάτω ἀπό τήν ἀρχηγία του οἱ χριστιανοί ἡγεμόνες προσέβαλαν τό στρατόπεδο του Μουσταφᾶ. Οι Γενίτσαροι δέν πολέμησαν καλά και τράπηκαν σέ ἀτακτή φυγή. Ο χριστιανικός κόδσμος εὐλόγησε τό δόνομα του Ιωάννη Σοβιέσκι, δπως ἔκαμε πρίν ἀπό ἔνα αἰώνα γιά τό νικητή τῆς Ναυπάκτου. Ἔτσι ἀπότυχε η τελευταία ἐπίθεση τῶν Τούρκων ἐναντίον τῆς Εὐρώπης. Ἀπό τότε ἄρχισε νά καταρρέει η δύναμη τους και γρήγορα φάνηκε ὅτι δ' ἐνύρωπαίκος στρατός ἦταν πολύ ἀνώτερος ἀπό τόν τουρκικό στήν δργάνωση, τόν ἔξοπλισμό και τό ηθικό.

‘Ο συνασπισμός τοῦ 1684 ἐναντίον τῆς Τουρκίας

Παίρνοντας θάρρος ἀπό τίς ἐπιτυχίες τους μπροστά στή Βιέννη οι χριστιανοί ἡγεμόνες, δ' αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας, δ' βασιλιάς τῆς Πολωνίας, δ' Ἐνετία και οἱ ἱππότες τῆς Μάλτας, σχηματίσαν μιά Ἱερή συμμαχία μέ τήν παρακίνηση τοῦ Πάπα. Σ' αὐτήν μπήκε στά 1686 και η δρθόδοξη Ρωσία. Ο πόλεμος κράτησε 16 χρόνια. Η ἔκστρατεία αὐτή δόνομάστηκε 14η σταυροφορία. Οι Τούρκοι χτυπήθηκαν τότε ἀπό πολλά σημεῖα και ἔπαθαν πολλές καταστροφές. Στά 1686 ἔπεσε η Βούδα, τό προπύργιο αὐτό τῶν Ὁθωμανῶν, και η οὐγγρική Δίαιτα (= Βουλή) κήρυξε ὅτι τό οὐγγρικό Στέμμα θά κληρονομεῖται ἀπό τή βασιλική οἰκογένεια τῆς

Αύστριας. Τότε οι Ἐνετοί μέ μάρχηγό τό γέρο ήρωα τῶν πολέμων τῆς Κρήτης Φραγκίσκο Μοροζίνη προσέβαλαν τήν Πελοπόννησο. Ὁ Μοροζίνης κατέλαβε τήν Πελοπόννησο ὡς τήν Κόρινθο καί τόν Ἰσθμό καί βάδισε ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Κατά τήν πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως ὁ Παρθενώνας χτυπήθηκε ἀπό τούς Ἐνετούς πάνω ἀπό τό λόφο τοῦ Φιλοπάπου καί ἔπαθε φοβερή καταστροφή (26 Σεπτεμβρίου 1687).

Οἱ Τούρκοι πολεμώντας ἐναντίον τῶν Αύστριακῶν ἔπαθαν μεγάλες ἥττες. Στά 1697 ὁ πρίγκιπας Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας κέρδισε τή μεγάλη μάχη τῆς Ζέντας (Γιουγκοσλαβία). Δύο χρόνια ὑστερα ἀπ' αὐτό δο Σουλτάνος ἔκλεισε τήν εἰρήνην τοῦ Κάρλοβιτς, τήν πιο ἐπιζήμια γιά τήν Τουρκία, μέ τήν δόποια ἡ Πελοπόννησος καί πολλά νησιά τοῦ Αιγαίου ἔμεναν κάτω ἀπό τήν ἐνετική κυριαρχία (1699).

Ἄφοδ μέ τήν εἰρήνην τῆς Οὐτρεχτ (1713) δαμάστηκε ἡ ὄρμή τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ὁ Αύτοκράτορας τῆς Αύστριας, ἔστειλε τόν καλύτερο στρατηγό του, τόν πρίγκιπα Εὐγένιο τῆς Σαβοΐας, ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ὁ Μεγάλος Βεζίρης, πού ἤταν ἔτοιμος νά ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τῆς Κέρκυρας, στράφηκε ἐναντίον τῶν Αύστριακῶν καί πέρασε τό Σάβο. Μά ἡ δύναμη του συντρίψτηκε στά τείχη τοῦ Πετροβαρδαίνου (πόλη τῆς Αύστριας πάνω στό Δούναβη, 1716) καί ὁ τουρκικός στρατός, πού πολιορκοῦσε τήν Κέρκυρα, ἀποσύρθηκε χωρίς τάξη.

Ο Εὐγένιος μέ νέα νίκη κατέλαβε τό Βελιγράδι καί σχεδίαζε νά προχωρήσει γρήγορα ἐναντίον τῆς Κωνσταντινούπολεως. Ἄλλα ἡ εἰρήνη τοῦ Πασσάροβιτς (σήμερα είναι πόλη τῆς Σερβίας, 1716) ἔβαλε τέρμα στό σκληρό ἀγώνα ἀνάμεσα στήν Αύστρια καί τήν Τουρκία. Μέ αὐτήν ἡ Αύστρια ἔπαιρε τό Βανάτο, τή βόρεια Σερβία μαζί μέ τό Βελιγράδι καί ἔνα μέρος τῆς Βοσνίας καί τῆς Βλαχίας, ἀλλά ἡ Πελοπόννησος ἐπιστράφηκε στήν Τουρκία. Ἡ συνθήκη τοῦ Πασσάροβιτς είναι ἔνας σημαντικός σταθμός στήν τουρκική ιστορία, γιατί σημαίνει τήν ἀρχή τῆς ὑποχωρήσεως τῶν Τούρκων ἀπό τήν Εύρωπη. Ἀπό τότε ἡ Τουρκία δέν ἀποτελεῖ πιά κίνδυνο. "Ηδη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ ΙΗ' αἰώνα είναι δλοφάνερη ἡ κατάρρευση τῆς μεγάλης Οθωμανικῆς Αύτοκρατορίας, ἀλλά τό ζήτημα τῆς κληρονομίας τῶν χωρῶν τῆς ἀρχίζει νά δημιουργεῖ πρόβλημα, τό πολύπλοκο Ἀνατολικό Ζήτημα, πού οι Εύρωπαικές Δυνάμεις ζήτησαν νά τό λύσουν μέ διαφορετικούς τρόπους ἀνάλογα μέ τά συμφέροντά τους. Καὶ τό ἀφησαν ἄλυτο ὥς τόν 20ό αἰώνα.

Ἡ παρακμή τῆς Τουρκίας

Οἱ Τούρκοι δέν ἤταν σέ θέση νά παρακολουθήσουν τήν ἀνάπτυξη τῆς Εὐρώπης. Ἰδίως δέν κατόρθωσαν νά ἔξοικειωθοῦν μέ τήν ἐπιστήμη καί τήν τεχνική, τίς δύο μεγάλες δυνάμεις τοῦ νεώτερου ἀνθρώπου. "Ηδη ἀπό τόν ΙΖ' αἰώνα ἡ Τουρκία ὑστερεῖ σημαντικά σέ σύγκριση μέ τούς Εύρωπαιούς καί ἡ ἀπόσταση συνεχῶς γίνεται μεγαλύτερη, δσο προοδεύουν οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως. Παράλληλα καί ἡ μωαμεθανική θρησκεία ἀποτρέπει τόν πιστό ἀπό τό νά ἀσχολεῖται μέ τή μελέτη τῆς ἐπιστήμης, πού είναι ἔργο τῶν ἀπιστων χριστιανῶν.

Τυπάρχουν δημοσιές και άλλες αιτίες της τουρκικής παρακμής, πού είναι περισσότερο έξωτερικά συμπτώματα της μιᾶς βαθύτερης αιτίας:

1. "Η δύναμη τῶν Σουλτάνων στηρίχτηκε στίς κατακτήσεις και τό ταμεῖο τους γέμιζε άπό τά λάφυρα τῶν νέων χωρῶν. "Οταν λοιπόν σταμάτησαν οι κατακτήσεις, άμεσως ἥρχισε νά κλονίζεται τό κράτος, γιατί δὲ Σουλτάνος δέν είχε χρήματα.

2. "Οταν ἔπαψαν οι κατακτήσεις και ή ζωή ἔγινε πιό ηρεμη, πολὺ γρήγορα ἔθεθύμανε ή δρμητικότητα τῶν Τούρκων και ἔπεσε τό ἀγέρωχο φρόνημά τους. "Ο Σουλτάνος δέν ἦταν πιά δύνατός τῶν πολεμιστῶν τοῦ Ἰσλάμ, ἀλλά ἀπό πολύν καιρού είχε κλειστεῖ μέσα στά ἀνάκτορα και δέν ἐμφανίζοταν. "Αφηνε συνήθως τή διοίκηση στούς βεζίρηδες και στίς γυναῖκες τοῦ χαρεμιού. Γι' αὐτό είχε πέσει ἀνάλογα και ή πολεμική ίκανότητα τοῦ στρατοῦ. Τό σῶμα τῶν Γενιτσάρων, ἐπειδή διοικοῦνταν μέ τρόπο κακό, είχε παραλύσει τελείως.

3. Τό τουρκικό κράτος διατήρησε τό μεσαιωνικό φεουδαρχικό χαρακτήρα του. Οι διοικητές τῶν ἐπαρχιῶν ἦταν μικροί τύραννοι, πού ἐκβίαζαν τούς κατοίκους, και σε πολλά μέρη οι δύνατοι πασάδες είχαν γίνει σχεδόν ἀνεξάρτητοι. Στρατολογοῦσαν στρατό και ἔκαναν πολέμους γιά δικό τους λογαριασμό, ὅπως δὲ Ἀλήπασας τῶν Ιωαννίνων, ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου κ.ἄ.

4. Δημόσιες θέσεις και δικαιοσύνη μποροῦσαν νά ἐξαγοραστοῦν. Θέσεις διοικητῶν πουλιοῦνταν σύμφωνα μέ δρισμένο τιμολόγιο και οι πασάδες, πού ἐξαγόραζαν τίς θέσεις, ἐκβίαζαν τούς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, γιά νά καλύψουν τά χρήματα τῆς ἐξαγορᾶς τῆς θέσεώς τους. Ἔπιστης πουλιοῦνταν και οι θέσεις τῶν δικαστῶν. Οι καταχρήσεις τῶν Τούρκων σέ βάρος τοῦ δημοσίου ἔγιναν περιβόλτες. **Τό ταμεῖο τοῦ Πατισάχ (= βασιλιά) είναι θάλασσα και ὅποιος δέν πίνει ἀπ' αὐτήν είναι γουρούνι, ἔλεγε ἔνα τουρκικό γνωμικό.**

5. Οι κυρίως Τούρκοι ἀποτελοῦσαν μία μειοψηφία στό κράτος, ἐνῷ οι χριστιανοί ὑπήκοοι τοῦ Σουλτάνου, πού ἦταν πολυάριθμοι, πλούσιοι και ἀναπτυγμένοι, θεωροῦσαν τήν αὐτοκρατορία, ώς ἐχθρική και ζητοῦσαν τήν ἀνεξαρτησία τους. "Ηταν δηλαδή στοιχεῖα διαλυτικά και δούλευαν γιά τή διάλυση τοῦ κράτους.

ΙΘ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

την προστασία της από την απειρούστη εξουσία των τουρκών κατοίκων της χώρας. Η μάχη της Ελληνικής Απελευθερωτικής Συμμαχίας με την οποία συνέβη η νίκη της Ελληνικής Δημοκρατίας στην Τουρκία, έδωσε στην Ελλάδα την ελευθερία της από την απειρούστη εξουσία των τουρκών κατοίκων της χώρας.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΙΡΟΥΣΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Συνέπειες τής τουρκικής κατακτήσεως

Μέ την τουρκική κατάκτηση ἔπεισε στό ἐλληνικό ἔθνος ἡ πιό μεγάλη συμφορά. Ἡ ζωή, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία του παραδίνονταν στήν κρίση τῶν ἀλαζονικῶν πολεμιστῶν, πού θεωροῦσαν τό νικημένο **ραγία** σάν το πιό τιποτένιο πράγμα τοῦ κόσμου. Τήν προέλαση τῶν Τούρκων τή συνόδεψαν σφαγές καὶ λεηλασίες. Γι' αὐτό, ὅσοι ἀπό τοὺς κατοίκους μπόρεσαν, ἔφυγαν μπροστά ἀπό τήν τουρκική λαίλαπα σέ χῶρες πιό εὐτυχισμένες.

Τό τουρκικό κράτος διατήρησε τό φεούδαρχικό χαρακτήρα τού ὡς τό ΙΘ' αἰώνα. Οἱ Τούρκοι ἀποτελοῦσαν τή στρατιωτική ἀριστοκρατία. Οἱ μπέηδες ἦταν ἀπόγονοι τῶν πολεμιστῶν, στοὺς ὅποίους ὁ Σουλτάνος είχε μοιράσει τή γῆ, καὶ ἀποτελοῦσαν τοὺς μεγαλοκτηματίες τής Τουρκίας. Οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Ἀλβανοί ἦταν γεωργοί, πού καλλιεργοῦσαν τά κτήματα τῶν μπέηδων, ἐνῷ οἱ Ἐλληνες είχαν συγκεντρωθεῖ στίς πόλεις, ὅπου ἀσχολοῦνταν μέ τό ἐμπόριο καὶ τίς τέχνες. Ἀποτελοῦσαν δηλαδή τήν ἀστική τάξη τής Τουρκίας. Γι' αὐτό τό λόγο οἱ Σλάβοι γεωργοί ξαπλώνονταν συνεχῶς νοτιότερα καὶ σ' αὐτό διφείλεται ἡ προοδευτική εἰρηνική μετανάστευση τῶν Ἀλβανῶν στήν Ἐλλάδα.

Μά ἡ θρησκευτική διαίρεση τῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου ἦταν βαθύτερη. Στήν Ἀνατολή δηλαδή δέν ἀφομοιώθηκαν οἱ λαοί, δπως ἔγινε στή Δύση ὅστερα ἀπό τή

μετανάστευση τῶν Γερμανῶν, δπου ἀπό τή συγχώνευση τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν κατακτημένων προῆλθαν ἐνιαῖα μεγάλα ἔθνη. Οἱ μωαμεθανοὶ ἦταν οἱ κυρίαρχοι, πού θεωροῦσαν τοὺς χριστιανούς ως κατότερη φυλή καὶ περιφρονητικά τοὺς ὄνομαζαν **Ραγιά(δες)** (= ὑπηκόους), **Γκιαούρ(ηδες)** (= ἀπίστους) ἢ **Κιαφίρ(ηδες)** (= εἰδωλολάτρες). Ἀλλά καὶ οἱ χριστιανοί τοὺς ἀντιπαθοῦσαν τοὺς μωαμεθανούς, γιατὶ τοὺς θεωροῦσαν ἀπολίτιστους καὶ σιχαμερούς.

Οἱ ραγιάδες ὑπόφεραν χιλιάδες ταλαιπωρίες. Φορολογοῦνταν πιό βαριά, πλήρωναν τὸν κεφαλικό φόρο (= χαράτσι) καὶ δέν ἔβρισκαν δικαιοσύνη στὰ τουρκικά δικαστήρια. Οἱ χριστιανοί δέν στρατολογοῦνταν, γιατὶ οἱ μωαμεθανοὶ τοὺς θεωροῦσαν εἰρηνικούς καὶ ἀκατάλληλους γιὰ πόλεμο. Πλήρωναν ὅμως φόρο ως ἀντιστάθμισμα καὶ ὑποχρεώνονταν κατά τοὺς πολέμους νά κάνουν διάφορες ἀγγαρείες. Στά παλιότερα χρόνια εἶχαν δώσει καὶ φόρο αἴματος στοὺς Τούρκους, πού τοὺς ἄρπαζαν τά ἀγόρια τους γιὰ τὸν τουρκικὸν στρατό (παιδομάζωμα, ἀπό τὸ 1363 ἐπὶ Μουράτ τοῦ Α') καὶ τά κορίτσια τους γιὰ τά χαρέμια τῶν ἴσχυρῶν μωαμεθανῶν.

Γι' αὐτὸ καὶ τὸ πρῶτο καὶ σπουδαίοτερο ἀποτέλεσμα τῆς κατακτήσεως ἦταν ἡ ἐλάττωση τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα, πού ἄλλοτε κυριαρχοῦσε στήν Ἀνατολή, τώρα ὑποχώρησε καὶ περιορίστηκε σέ λίγα ἔκατομμύρια ἀνθρώπους. Οἱ Τούρκοι κατάστρεψαν τή βυζαντινή ἀριστοκρατία, τή στρατιωτική καὶ τή φεούδαρχική τῶν ἐπαρχιῶν. Οἱ χριστιανοί ἡγεμόνες εἴτε σφάχτηκαν ἢ ἐξισλαμίστηκαν ἢ ἐφύγαν στήν Εὐρώπη.

Δεύτερο, **καταστράφηκε ἡ περιουσία τῶν Ἑλλήνων**. Ὁ Σουλτάνος ἀφαίρεσε ἀπό τοὺς χριστιανούς τά καλύτερα χωράφια καὶ τά μοίρασε σέ Τούρκους πολεμιστές καὶ ἄλλα τά ἔδωσε στά τζαμιά ως **βακούφια**. Μόνο μικρά κτήματα σέ ἀπόκεντρα καὶ δρεινά μέρη ἀπόμειναν στοὺς ὑποδούλους, πού ὑποχρεώθηκαν νά εἰσφέρουν τό ἔνα πέμπτο τῶν προϊόντων τους. Γι' αὐτό "Ἑλληνες μεγαλοκτηματίες διατηρήθηκαν κυρίως στήν Πελοπόννησο, στά νησιά, στή Στερεά Ἑλλάδα καὶ στή νοτια "Ηπειρο.

Τρίτο, **καταστράφηκε ὁ ἐλληνικός πολιτισμός** καὶ ἡ ἀσιατική ἀγραμματοσύνη ἀπλώθηκε στίς κατακτημένες χώρες. "Ο, τι είχε ἀπομείνει ἀπό τήν ἐλληνική ἐκπαίδευση καταστράφηκε. Τώρα τά γράμματα λησμονήθηκαν, ἡ τέχνη παράκμασε καὶ ἀκόμη καὶ ὁ χαρακτήρας ἐνός μέρους τῶν ὑποδούλων ἔπαθε θλιβερή ἀλλοίωση, γιατὶ χάθηκε ἀπ' αὐτούς τό ἐλεύθερο φρόνημα.

Κάτω ἀπό τή μακροχρόνια τουρκική κυριαρχία **ἔπαθε καταστροφές καὶ αὐτή ἡ φυση τῆς χώρας**. Ἡ καταστροφή τῶν δασῶν καὶ ἡ ἀποχέρευση τῆς γῆς, πού εἶχαν ἀρχίσει ἀπό τό τέλος τῶν κλασικῶν χρόνων, τώρα πήραν μεγαλύτερες διαστάσεις. **Ἐπίσης παραμελήθηκαν καὶ οἱ δρόμοι**. Ἀλλά μέ τήν τουρκική κατάκτηση τό ἐλληνικό ἔθνος, πού μέ τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τοὺς Φράγκους στά 1204 κομματίστηκε, τώρα συνενώθηκε σέ ἔνα. Οἱ Τούρκοι καταλύνοντας τά διάφορα φραγκοενετικά καὶ ἐλληνικά κράτη βοήθησαν ἀθέλητα τό ἐλληνικό ἔθνος νά ἀποκτήσει τήν **πολιτική καὶ πνευματική του ἐνότητα**.

Οργάνωση του Έλληνισμού

Οι πιστοί του Ὀθωμανικού κράτους, δσοι κατέλαβαν τις ελληνικές χώρες, ήταν κυρίως πολεμιστές, πού, δπως κάθε στρατιωτική άριστοκρατία, είχαν άνάγκη από παραγωγούς, γεωργούς και τεχνίτες. Γι' αυτό και δ Σουλτάνος τούς διατήρησε τούς Έλληνες, έπειδή ήταν ξύποροι και τεχνίτες. Έξαλλου, ή μωαμεθανική θρησκεία διευκόλυνε τη διατήρηση τῶν ξένων θνοτήτων. Ο Σουλτάνος μετάφερε πολλούς Έλληνες στήν Κωνσταντινούπολη άπό τις πόλεις, πού κυρίευσε.

Αφού λοιπόν τό ελληνικό ξήνος κατόρθωσε μ' αυτό τόν τρόπο νά διατηρηθεί, δργανόθηκε, δπως τά ίπδουλα ξήνη στά παλιά τά χρόνια, δπως π.χ. ήταν δργανομένοι οι λαοί, πού ήταν ίπτελείς στό Ρωμαϊκό, τό Βυζαντινό και τό Αραβικό κράτος. Διατήρησαν δηλαδή οι Έλληνες τήν έκκλησιαστική και κοινοτική διοικηση, άλλα τήν προσάρμοσαν στίς νέες άνάγκες. Μέ δμοιο τρόπο δργανόθηκαν και οι ίλλες έθνοτήτες, δπως οι Έβραιοι, οι Αρμένηδες κ.τ.λ.

Ο Μωάμεθ δ' διατήρησε τούς θρησκευτικούς άρχηγούς τῶν μή μουσουλμανικῶν θνοτήτων και τούς ίδωσε πολιτική έξουσία πάνω στά ποιμνιά τους και ίκόμη τούς κατάστησε ίπεύθυνους γιά τήν τήρηση τῆς τάξεως μέ κίνδυνο τῆς ζωῆς τους. Έλπιζε δτι προσφέροντάς τους άφθονες τιμές και πλούτη θά τούς είχε άφοσιωμένους στά άνάκτορα τῶν Όσμανιδων και θά ήταν πρόθυμοι νά ίποκοιμίζουν τό ποιμνιό τους μέ τή διδασκαλία έλευθερία στόν ούρανό και ίπταγή κάτω στή γη.

Η σπουδαιότερη άπό τις χριστιανικές έθνοτήτες ήταν ή ελληνική. Ο Μωάμεθ διατήρησε τό ελληνικό Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τρεῖς μέρες ίστερα άπό τήν άλωση, έπειδή χήρεψε δι πατριαρχικός θρόνος, ίδωσε διαταγή νά έκλεξουν νέο Πατριάρχη. Έτσι έκλεχτηκε δ Γεωργιος Σχολάριος, πού δονομάστηκε κατόπιν Γεννάδιος. Ήταν δ άρχηγός τῆς άνθενωτικῆς μερίδας, πού έξασφάλιζε τό θρησκευτικό χάσμα άναμεσα στήν Ανατολή και στή Δύση.

Ο νέος Πατριάρχης στέφτηκε μέ δλη τή λαμπρότητα, πού συνηθιζόταν τήν έποχή τῶν βυζαντινῶν αύτοκρατόρων. Άπό τό ναό τῶν Αγίων Αποστόλων, δπως είχε καταφύγει τό Πατριαρχεῖο, πήγε στό άνάκτορο τού Μωάμεθ. Έκει τού έκαμε ένα άρχοντικό τραπέζι και ξεπροβοδώντας τον τού ίποσχέθηκε δτι θά έχει τή φιλία και τήν ευνοιά του και θά συνεχίσει νά ίπολαμβάνει τά δικαιώματα και τά προνόμια του, δπως και στήν έποχή τῶν χριστιανῶν αύτοκρατόρων. Τόν συνόδεψε ώς τήν άλλη, τόν βοήθησε νά άνεβει σέ ένα άσπρο άλογο και τόν έστειλε στά Πατριαρχεῖα μέ συνοδεία Τούρκων άρχοντων. Έκτός απ' αυτό οι θρησκευτικές τελετές τῶν δρθοδόξων διατήρησαν ένα μέρος άπό τήν παλιά λαμπρότητα και ή μέρα τού Πάσχα στό Φανάρι θύμιζε μέρες παλιάς μεγαλοπρέπειας.

Γιά άρκετούς αιώνες δλοι οι δρθοδόξοι λαοί τῆς Τουρκίας, Έλληνες, Αλβανοί, Βούλγαροι, Σέρβοι, Βλάχοι, θεωροῦνταν δτι άποτελούν μία φυλή. Οι Τούρκοι δέν έκαναν διάκριση και τούς δνόμαζαν δλους μέ τό κοινό ίνομα Ρούμ (= Ρωμαῖοι). Ο Έλληνας Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ήταν δ θρησκευτικός άρχηγός δλων τῶν δρθοδόξων τῆς Τουρκίας και ίδιως μάλιστα, άφότου στά 1766-67 καταργήθηκαν οι δύο άρχαίες αύτοκέφαλες έκκλησίες, ή σερβική τού Ιπέκ και ή

βουλγαρική τῆς Ἀχρίδας. Ἀπό τότε ὁ ἐλληνικός Κλῆρος ἀπόκτησε στά ἐκκλησιαστικά ζητήματα σχεδόν ἵση δύναμη μέ τήν πολιτική δύναμη τοῦ Σουλτάνου.

Τό πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφοῦ διώχτηκε ἀπό τό ναό τῶν Ἅγιων Ἀποστόλων καὶ ἀπό ἄλλους ναούς, ἀπό τά τέλη τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα εἶχε τήν ἔδρα του στό Φανάρι, πού εἶναι μιά συνοικία χτισμένη στή νότια παραλία τοῦ Κεράτιου κόλπου. Τό πατριαρχεῖο ἦταν τό ἐκκλησιαστικό κέντρο τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Τουρκίας, προπάντων δικαὶος τό θεντικό κέντρο τῶν Ἐλλήνων, γύρω ἀπό τό δόποιο εἶχε συσπειρωθεῖ τό ἔθνος ὑστερα ἀπό τήν τραγική καταστροφή του. Ἔκει μέσα στό σκιερό καὶ τό λαβυρινθόδες πατριαρχικό μέγαρο καθώς καὶ στίς γύρω ἀπ' αὐτό συνοικίες μέ τήν ἀνατολίτικη δύψη ἐξελίχτηκε ἡ ἐκκλησιαστική καὶ θηβαϊκή ζωή τοῦ ὑπόδουλου ἐλληνισμοῦ.

Οἱ Φαναριῶτες

Γύρω ἀπό τήν πατριαρχική αὐλὴ δημιουργήθηκε σιγά σιγά μέ τόν καιρό μιά νέα τάξη εὐγενῶν, πού πήρε σημαντικό μέρος στή ζωή τῆς ἐκκλησίας. Αὗτοί εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἀπό τά διάφορα μέρη τοῦ ἐλληνισμοῦ καὶ μόνο μέ τόν καιρό ἀπόκτησαν ἀνώτερη κοινωνική θέσην καὶ ὅξιωμα. Οἱ νέοι αὐτοί εὐγενεῖς δονομάστηκαν **Φαναριῶτες** ἀπό τήν συνοικία, ὅπου βρισκόταν τό Πατριαρχεῖο. Πολλοὶ ἀπ' αὐτούς ἦταν ἔξυπνοι, μάθαιναν ἔνες γλώσσες καὶ ἤξεραν τά εὐρωπαϊκά ζητήματα καλύτερα ἀπό τούς Τούρκους. Γι' αὐτό δὲ Σουλτάνος τούς χρησιμοποιούσε σέ ἀνώτερες κρατικές ὑπηρεσίες καὶ πολλοὶ διακρίθηκαν ὡς διερμηνεῖς ἢ πρεσβευτές τῆς Πύλης. Ἀργότερα ἀπ' αὐτούς δὲ Σουλτάνος διάλεγε τούς ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας.

Ἄλλα οἱ Φαναριῶτες, ἐπειδή ζοῦσαν ἀνάμεσα στούς Τούρκους καὶ ἔρχονταν συνεχῶς σέ ἐπαφή μέ τούς Τούρκους κυβερνήτες, εἶχαν ἔξοικειωθεῖ μέ τούς τρόπους τους, καθώς καὶ μέ τίς συνήθειες τῆς τουρκικῆς αὐλῆς. Τίς ἀνώτερες θέσεις στήν τουρκική ὑπηρεσία τίς ἐπαιρναν μέ δωροδοκίες καὶ ταπεινώσεις καὶ πολλές φορές διτιλοῦχος ραγιάς τίς πλήρωνε μέ τή ζωή του, γιατί τά τουρκικά ἥθη τότε ἦταν ἄγρια καὶ δὲ Σουλτάνος ἢ διεργάλος βεζίρης γιά τήν παραμικρή αἰτία ἢ συκοφαντία τόν ἔστελνε στήν κρεμάλα.

Ἡ διοίκηση τῶν κοινοτήτων

Ἀνέκαθεν οἱ ἐλληνικές πόλεις, καὶ τά χωριά ἦταν δργανωμένα σέ κοινότητες. Ὁριζαν δηλαδή μία ἐπιτροπή, πού φρόντιζε, γιά νά συντηρεῖ τούς ναούς, τίς βρύσες, τά νεκροταφεῖα κ.τ.λ. Οἱ Τούρκοι τίς ἀναγνώρισαν καὶ τίς διατήρησαν, γιά τούς λόγους πού τίς εἶχαν διατηρήσει καὶ οἱ Ρωμαῖοι καὶ οἱ Βυζαντινοί, γιατί διευκόλυναν τό ἔργο τῆς διοικήσεως. Ἰδίως τούς βοηθούσαν στή φορολογία, γιατί ἡ κυβέρνηση, ἀντί νά ἀπευθύνεται σέ ίδιατες, εἶχε ὑπενθύνα σωματεῖα, μέ τά δόποια συνεννοοῦνταν γιά τήν εἰσπραξή τῶν φόρων. Οἱ προύχοντες ἢ προεστοί ἢ δημογέ-

ροντες η **κοτζαμπάσηδες** κάθε κοινότητας συνεννοούνταν μέ τις τουρκικές ἄρχες η μέ τους ἐνοικιαστές τῶν φόρων καὶ καθόριζαν τό ποσό του φόρου, πού ἔπρεπε νά πληρώνει η κοινότητα. Αὐτοί ἀκόμη κανόνιζαν τό μερίδιο, πού ἀναλογούνται σε κάθε κάτοικο.

Τά προνόμια τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους

Ἐτσι λοιπόν περισσότερο παλιές συνήθειες παρά καλοπροαίρετες παραχωρήσεις τῶν Σουλτάνων δημιουργησαν ἔνα εἶδος αὐτοδιοικήσεως τῶν Ἐλλήνων κάτω ἀπό τήν τουρκική κυριαρχία. Τήν αὐτοδιοίκηση τῶν θρησκευτικῶν καὶ κοινοτικῶν πραγμάτων τήν ὀνόμασαν ἀργότερα προνόμια τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, πού ὅμοιά τους εἶχαν καὶ οἱ ἄλλες ἐθνότητες τῆς Τουρκίας. Οὐσιαστικά τά προνόμια εἶναι τά ἔξης:

1. Ἐλευθερία θρησκείας καὶ γλώσσας.

2. Προστασία καὶ ἀπαραβίαστο τοῦ Κλήρου. Οἱ ἐπίσκοποι ἀσκοῦσαν ἔνα εἶδος πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐπιβλέψεως. Δικαιοῦνταν δηλαδή σύμφωνα μέ τους χριστιανικούς νόμους, πού ὑπῆρχαν πρίν ἀπό τήν τουρκική κατάκτηση, νά τιμωροῦν ὅσους ἔκαναν παραβάσεις στά θρησκευτικά η οἰκονομικά ζητήματα πού ἀφοροῦσαν τήν κοινότητα. Ἡ τιμωρία, πού τούς ἐπέβαλλαν, ἦταν δ ἔξωεκκλησιασμός, τό ἀνάθεμα, δ ἀφορισμός η καὶ η παράδοσή τους στίς πολιτικές ἄρχες. Ὁ Πατριάρχης εἶχε τό δικαίωμα νά καταδικάζει τούς παραβάτες σέ φυλάκιση η καὶ σέ θάνατο ἀκόμη.

4. Μέ ρητή ἐντολή τοῦ Σουλτάνου ὑπάγονται στόν Κλήρο δῆλες οἱ δίκες, πού ἔχουν σχέση μέ τό γάμο καὶ τίς κληρονομιές. Τίς δίκες αὐτές τίς ἐκδικάζει τό Πνευματικό Δικαστήριο, στό δόποιο προεδρεύει ὁ ἐπίσκοπος. Γιά τίς ἀποφάσεις του μπορεῖ νά ὑποβάλλει κανείς ἔφεση μόνο στήν Ἱερή Σύνοδο καὶ στόν Πατριάρχη. Ἀλλά, ἐπειδή η διαδικασία στά δικαστήρια τῶν Τούρκων ἦταν πολυνέξοδη καὶ ἐνέπνεε μικρή ἐμπιστοσύνη, οἱ χριστιανοί ὑπόβαλλαν στό Πνευματικό Δικαστήριο ἀκόμη καὶ τίς ἀστικές ὑποθέσεις τους. Πολλές φορές Τούρκοι καὶ Ἐβραῖοι κατάφευγαν κι αὐτοί στούς ἀρχιεπισκόπους, γιατί εἶχαν μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη στήν ἀμεροληψία τή δική τους παρά στοῦ Μουφτῆ τῶν Τούρκων.

5. Ἐλευθερία τῆς δημοτικῆς διοικήσεως, δηλαδή τῆς αὐτοδιοικήσεως τῶν Κοινοτήτων ἀπό μία δημογεροντία (ἔνα συμβούλιο δημογερόντων), πού ἐκλέγονται ἔλευθερα ἀπό τους κατοίκους. Μερικές ἀπό τις ἐλληνικές κοινότητες εἶχαν μεγαλύτερα προνόμια, ὅπως ἦταν η Χίος, η Τήνος, η Νάξος καὶ τά τρία ναυτικά νησιά "Υδρα, Σπέτσες καὶ Ψαρά, πού ἔξαρτιόνταν κατευθείαν ἀπό τόν Καπετάν πασά (ναυάρχο καὶ Υπουργό τῶν Ναυτικῶν). Ἐξάλλου η Μάνη στήν πραγματικότητα ποτέ δέν ὑποτάχτηκε στούς Τούρκους καὶ ἀπό τήν ἐπανάσταση τῶν Ὀρλώφ (1770) κι ἔπειτα κυβερνιόταν ἀπό ἔναν ντόπιο ἄρχοντα, πού διοριζόταν ἀπό τό Σουλτάνο καὶ εἶχε τόν τίτλο τοῦ **μπέη**.

Αρματολοί και Κλέφτες

Τήν ύπεράσπιση τῶν δρεινῶν διαμερισμάτων τῆς Ἑλλάδος τήν ἐμπιστεύτηκε ὁ Σουλτάνος σέ στρατιωτικά σώματα, πού για πρώτη φορά είχαν σχηματιστεῖ κατά τή βυζαντινή ἀκόμη ἐποχή, γιά νά ἀντιμετωπίσουν τίς ἐπιδρομές τῶν Σέρβων και τῶν Φράγκων. Τά στρατιωτικά αὐτά σώματα ὀνομάστηκαν ἄρματολοι, οἱ ἀρχηγοί τους καπετάνιοι και τά διαμερίσματα, πού ἐπόπτευαν, ἄρματολίκια.

Στήν πραγματικότητα δῆμος μεγάλα διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδος, δῆμος τά "Αγραφα, τό Ξηρόμερο, ή περιοχή ἀνάμεσα στό Πήλιο και στόν" Ολυμπο κτλ, βρίσκονταν συνεχῶς σέ ἀναρχία. "Ἐνα σημαντικό μέρος τῶν κατοίκων βρισκόταν σέ κατάσταση ἀνταρσίας ή ἡμιανταρσίας. Δέν ἦταν λίγοι και ἐκεῖνοι πού ζούσαν ἀπό τή ληστεία. Ἀλλά ή ληστεία θεωροῦνταν ἐκδήλωση τῆς ἀγάπης τῶν Ἑλλήνων γιά τήν ἐλευθερία. "Οσοι δέν μποροῦσαν νά ὑποφέρουν τό ζυγό τῆς σκλαβιᾶς, δσοι ἔνιωθαν μέσα στό στήθος τους τήν καρδιά τους νά πλημμυρίζει ἀπό γενναιότητα ἔφευγαν στά βουνά και ὁ χτεσινός σκλάβος γινόταν ἔνας φοβερός ἔχθρος. Αὐτοί ἦταν οἱ λεγόμενοι κλέφτες, Ἀλλά τό δόνομα τοῦ κλέφτη ὅχι μόνον δέ θεωροῦνταν ντροπή, δῆμος γινόταν μέ τό δόνομα τοῦ ληστῆ στούς ἀρχαίους, ἀλλά ἀντίθετα νομιζόταν δοξασμένο και τά δόνόματα ἐκείνων πού ἀναδείχτηκαν ἀνάμεσα σ' αὐτούς τούς ἄντρες μεταδίνονταν μέ σεβασμό ἀπό γενιά σε γενιά», γράφει ὁ ιστορικός τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως Σπυρ. Τρικούπης.

"Η Πύλη δέν ἔδινε μεγάλη σημασία στίς ἀπομονωμένες αὐτές ἀνταρσίες και περιοριζόταν μόνο νά τιμωρεῖ ἄγρια δσους κατόρθωνε νά συλλάβει. Ἀλλά ἀνάμεσα στό φρουρό και τόν ἀντάρτη ή ἀπόσταση δέν ἦταν μεγάλη. Ὁ χτεσινός ἄρματολός γινόταν ὁ ἀυριανός κλέφτης και πολλούς δονομαστούς κλέφτες τούς διόριζε ή Πύλη ἄρματολούς. Γενικά ὑπῆρχε μιά βαθύτερη συμπάθεια ἀνάμεσα στούς ἄρματολούς και τούς κλέφτες, πού τούς ἔνωντε τό μίσος ἐναντίον τῶν Τούρκων. Γ' αὐτό και ή ἐθνική συνείδηση τούς ἔξυψωσε και τούς δύο σέ ἥρωες. Ὁ "Ολυμπος, ή Πίνδος, τά "Αγραφα, τό Ξηρόμερο, δύτης είναι τά ξακουστά λημέρια τους, ἐνῷ ή ζωή τους, τά κατορθώματα και τά παθήματά τους ἀποτελοῦν τό ἀγαπημένο θέμα τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν.

Ἐμπόριο και ναυτιλία τῶν Ἑλλήνων

"Η καταστροφή τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας δφείλεται κυρίως στήν παρακμή τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ τῆς και τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς στά παράλια. Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου και τῆς ναυτιλίας τῶν ιταλικῶν πόλεων και ή κατάληψη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Φράγκους στά 1204 χτύπησαν ἀποτελεσματικά τό βυζαντινό ἐμπόριο. Ἀλλά τήν καταστροφή τή συμπλήρωσε ή τουρκική κατάκτηση και ἔτσι δέν μπορεῖ νά γίνει σπουδαῖος λόγος γιά ναυτιλία και ἐμπόριο τῶν Ἑλλήνων στά πρώτα χρόνια ὑστερα ἀπό τήν ἀλωση. Ἀλλά, δταν, μέ τήν ἐπέκταση τῶν Τούρκων δημιουργήθηκε καινούρια κατάσταση πραγμάτων, οἱ "Ἑλληνες σιγά σιγά πήραν στά χέρια τους τό ἐμπόριο. Σ' δλη τήν Τουρκία οἱ "Ἑλληνες ἔξασκοδσαν τό μικροεμπόριο και ἀργότερα ἔγιναν οἱ ἀπαραίτητοι μεσίτες και διεκπεραιωτές τῶν

μεγάλων έμπορικών και ναυτιλιακών έπιχειρήσεων τῶν Εὐρωπαίων. Κατά τὸ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰώνα, ὅπότε ἄκμαζε τὸ γαλλικό έμπόριο στὴν Ἀνατολή, οἱ Ἐλληνες πλούτισαν ώς έμπορικοί πράκτορες τῶν Γάλλων. Ιδίως στὴ Σμύρνη ἀναπτύχθηκαν πλούσιες έμπορικές έπιχειρήσεις.

Μά τό πιό σπουδαῖο γεγονός γιά τὸν τουρκοκρατούμενο ἐλληνισμό εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ ναυτικοῦ τῶν νησιῶν. Πρώτη ἡ Ὑδρα ἀπόκτησε ναυτικό καὶ τῇ μιμήθηκαν ἄλλα νησιά, ὅπως οἱ Σπέτσες, τὰ Ψαρά, ή Μύκονος κτλ. Τό ΙΗ' αἰώνα οἱ Ἐλληνες εἶχαν σπουδαία ναυτιλία. Μέ τὰ ίστιοφόρα πλοῖα τους μετακόμιζαν σιτάρι ἀπό τὴν Ρωσία ἡ ἐγχώρια προϊόντα στὴν Εὐρώπη καὶ ἔπαιρναν ἀπό ἑκεὶ ἀποικιακά, ὑφάσματα καὶ ἄλλα βιομηχανικά εἰδη. Ἡ ἐλληνική ναυτιλία ὠφελήθηκε πολὺ ἀπό τὴν συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καΐναρτζῆ (1774), πού ἔγινε ἀνάμεσα στὴ Ρωσία καὶ τὴν Τουρκία καὶ πού ἐπέτρεπε ὑστερα καὶ ἀπό μεταγενέστερες συμβάσεις στά ἐλληνικά πλοῖα νά ταξιδεύουν μέ ρωσική σημαία. Κατά τοὺς πολέμους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὸ ναυπολεόντειο ἀποκλεισμό οἱ Ἐλληνες ναυτικοί πλούτισαν μέ τὸ έμπόριο καὶ ιδίως μέ τὸ λαθρεμπόριο. Τολμηροί θαλασσινοί, καθώς ἦταν, περιφρονοῦσαν τοὺς κινδύνους τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ ἔφερναν στὰ εὐρωπαϊκά λιμάνια έμπορεύματα, πού οἱ τιμές τους εἶχαν φτάσει σὲ μεγάλα ὄψη.

Τά έμπορικά καράβια τῆς ἐποχῆς ἦταν ὄπλισμένα μέ τηλεβόλα, γιατὶ φοβοῦνταν τοὺς πειρατές τοῦ Ἀλγερίου, καὶ οἱ ναῦτες ἦταν ἔξασκημένοι στὶς συμπλοκές. Γι' αὐτὸ καὶ ἦταν εὔκολο νά μεταβληθοῦν αὐτά σὲ πολεμικά πλοῖα. Ἡ ἀντοχή, ἡ φροντίδα τῶν Ἐλλήνων καὶ ιδίως ἡ συνήθεια τους νά ζοῦν μιά λιτή ζωὴ τοὺς ἔκαμψαν ἀσυναγώνιστους σὲ πολλά εἴδη ἐπιχειρήσεων. Στὴ Μασσαλίᾳ, τῇ Γεννουα, τῇ Βενετίᾳ, τήν Ἀμβέρσα, στὸ Λονδίνο καὶ στὸ Παρίσι καὶ σὲ ἄλλα μεγάλα κέντρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ έμπορίου δημιουργήθηκαν παροικίες Ἐλλήνων ἐμπόρων. Ἡ διασπορά αὐτή ὠφέλησε τὸ ἔθνος, γιατὶ οἱ Ἐλληνες γνώρισαν ἔναν ἀνώτερο κόσμο καὶ ἀκόμη τὸν τρόπο τῆς σκέψεως τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἔτσι γνώρισαν καλύτερα τὴν εὐρωπαϊκή πολιτική. Κοιτάζοντας ἀπό κάποια ἀπόσταση κατάλαβαν ὅτι ἡ Τουρκία εἶναι ἔνα κράτος πού καταρρέει καὶ ὅχι ὁ τρομερός καὶ ἀκαταπολέμητος κατακτητής, ὅπως τὴν αἰσθάνονταν, ἐφόσον βρίσκονταν κάτω ἀπό τὸ πέλμα τῆς.

Ἡ ἐλληνικὴ παιδεία στὴν Τουρκοκρατία

Αφότου οἱ τελευταῖοι Ἐλληνες ἀνθρωπιστές, ὅπως ὁ Πλήθων, ὁ Βησσαρίων, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος, ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος καὶ ἄλλοι, μπροστά στὴν τουρκική λαίλαπα ἔφευγαν καὶ μεταλαμπάδευν τὸ ἀρχαῖο ἐλληνικό πνεῦμα στὴ Δύση, πυκνό σκοτάδι σκέπασε τὴν ἀτυχὴ Ἀνατολή. Ὁστόσο καὶ στὰ πιὸ σκοτεινά χρόνια τῆς σκλαβιᾶς δέν ἔλειψαν κάποια ἀμυδρά φύτα σὲ διάφορα σημεῖα τῆς ἐλληνικῆς χώρας. Λένε πώς τὸ τραγικό πρόβλημα τῆς παιδείας τοῦ σκλαβωμένου ἔθνους τὸ συνέλαβε σ' ὅλη τοῦ τὴν ἔκταση ὁ πρῶτος ὑστερα ἀπό τὴν Ἀλωση Οικουμενικός Πατριάρχης Γεννάδιος Β' ὁ Σχολάριος (Πρέπει ὅμως ἐδῶ νά σημειωθεῖ ὅτι ως τώρα δέν ἔχουμε καμία σαφή καὶ ρητή μαρτυρία ὅτι τὸν πρῶτο αἰώνα ὑστερα ἀπό τὴν "Ἀλωση" λειτούργησε σχολεῖο στὴν Κωνσταντινούπολη, ἢν καὶ πιστεύεται

σύμφωνα μέ μιά παλιά παράδοση ότι ή περίφημη ἀπό τή βυζαντινή ἐποχή Πατριαρχική Σχολή ἀνασυσ्थήθηκε και λειτουργούσε ἡδη ἀπό τά χρόνια τῆς πατριαρχείας τοῦ Γενναδίου. Στά 1556, δταν ἀνέβηκε στόν Πατριαρχικό θρόνο ὁ **Ιωάσαφ**, μαζί μέ τό Ναυπλιώτη λόγιο **Ιωάννη Ζυγομαλά** ἴδρυσε τό πρότο γνωστό πατριαρχικό σχολεῖο, πού ἦταν ὁ πρόδρομος τῆς Μεγάλης Σχολῆς τοῦ Γένους¹). Μά οι λόγιοι τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα δέν είχαν ἀποβάλει τή μεσαιωνική στενότητα και συνέχιζαν τή μακροχρόνια φιλονικία μέ τή δυτική ἐκκλησία, προσπαθώντας νά διακριθούν γιά τό ζῆλο τους ἐναντίον τῶν παπιστῶν. Μόλις κατά τό IZ' αἰώνα ἔγινε κάποια μεταβολή, γιατί οι λόγιοι ξαναθυμούνται ζωηρότερα τόν ἀρχαίο κόσμο και ἀρχίζουν νά διαισθάνονται τή σημασία τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, πού ἀναπτύσσεται στήν Εὐρώπη.

Ἄρχηγός τῆς νέας τάσεως είναι **ὁ Κόριλλος Λούκαρης** (1572-1638), πού ἦταν σύγχρονος τοῦ Γαλιλαίου και τοῦ Καρτέσιου. Ἐπανειλημμένα ἔγινε πατριάρχης και ἦταν ἔνας σπουδαῖος διανοούμενος και πνευματικός μαχητής. Ἡ ζωή του είναι γεμάτη ἀπό ἀγάνες και περιπέτειες, γιατί ή ἐλευθερία τῶν θεολογικῶν φρονημάτων του ξεσήκωσε ἐναντίον του πολλούς ἀντιπάλους, δικούς μας και ξένους. Ἀλλά οι σκληροί ἀγάνες ἔδωσαν στά συγγράμματά του δύναμη και βαθύτητα, πού ως τότε ἦταν ἄγνωστη. Στίς δικές του μέρες ίδρυθηκε στήν Κωνσταντινούπολη τό πρότο τυπογραφεῖο, πού ἦταν ἔξαρτημα τῆς Μεγάλης Σχολῆς τοῦ Γένους. Τό τυπογραφεῖο τό ἀγόρασε ἀπό τό Λονδίνο μέ χορηγίες τοῦ ξακουστοῦ Πατριάρχη ὁ ἵερωμένος Κεφαλλονίτης Νικόδημος Μεταξᾶς και λειτούργησε κάτω ἀπό τή δική του διεύθυνση. Τέλος, ἐπικράτησαν οι δολοπλοκίες τῶν ἀντιπάλων τοῦ Λούκαρη κι ἔτσι ὁ φωτισμένος Πατριάρχης καθαιρέθηκε και ἔξορίστηκε και τέλος πέθανε μέ μαρτυρικό θάνατο.

Ἄλλοι σπουδαῖοι διανοούμενοι σύγχρονοι τοῦ Λούκαρη είναι **ὁ Κορυδαλέας**, **ὁ Καρυοφύλλης** και **ὁ Λέων Αλλάτιος**, πού περιμένει τή σωτηρία τῶν Ἐλλήνων ἀπό τούς Εὐρωπαίους. Στό ποίημά του **Ἐλλάς** ζητεῖ ἀπό τόν καρδινάλιο Ρισελιέ νά βοηθήσει τήν πατρίδα του, πού τήν ποδοπατούν οι Τούρκοι. Ἀπεικονίζει ἀκόμη σ' αὐτό τήν παλιά ἐλληνική λαμπρότητα και θρηνεῖ γιά τήν δλοκληρωτική καταστροφή τῆς Ἐλλάδος και γιά τή βαθιά νύκτα, πού τή σκεπάζει.

Κατά τά τέλη τοῦ IZ' και τίς ἀρχές τοῦ IH' αἰώνα ἀρχίζει ή δράση τῶν Μαυροκορδάτων. Ο **Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος** (1636-1709) σπούδασε στήν Πάδοβα τῆς Ιταλίας και ἔγραψε μιά σπουδαία διατριβή στά λατινικά γιά τήν κυκλωφορία τοῦ αἵματος. Ἐγινε και καθηγητής τῆς φιλοσοφίας και τῆς ιατρικῆς και τιμήθηκε πολὺ ἀπό τόν Κιοπρουόλη **Ἀχμέτ-πασά**. Κατά τίς διαπραγματεύσεις τῆς εἰρήνης τοῦ Κάρλοβιτς (1699) διορίστηκε μεγάλος διερμηνέας και ἔδειξε ἔξαιρετηκή διπλωματική ἐπιδεξιότητα. Γι' αὐτό είχε ἀποκτήσει μεγάλη ἐπιρροή στούς Τούρκους και διαπιεσμένος ἐλληνικός λαός ἔστρεφε τά βλέμματά του πρός αὐτόν, δηως σέ πατέρα. Ἐγραψε πολύαριθμα συγγράμματα, ἀπό τά δύοια σπουδαίότερα είναι ή **Ρητο-**

1. Ἰστορία τοῦ Ἐλληνικοῦ Εθνους, τ. I. Ἀθήνα 1974, σ. 372-373.

ρική, ή Γραμματική, ή Ιουδαική καί Ρωμαϊκή Ιστορία, πού έχυσαν φωτεινή άκτινα στό Φανάρι καί ἄνοιξαν τό δρόμο γιά μιά πιό ἐλεύθερη σκέψη.

Ο γιός του δ **Νικόλαος Μαυροκορδάτος** είναι δ πρώτος "Ελληνας διποδάρος (= ἡγεμόνας) τῆς Βλαχίας (1709) καί ἔδωσε τήν πρώτη ὠθηση στήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐλληνισμοῦ στίς παραδονάβειες ἡγεμονίες. Ἰδρυσε τυπογραφεῖο καί σχολή, στήν ὅποια διδάσκονταν ἡ ἐλληνική καί ἡ λατινική γλώσσα. Ἀπό τήν ἐποχὴ ἑκείνη ὃς τήν ἐπανάσταση ἡ Βλαχία καί ἡ Μολδαβία γίνονται κέντρο ἐλληνικῆς παιδείας. Στό Βουκουρέστι καί στό Ίασιο λειτουργοῦν ἀνώτερα ἐλληνικά σχολεῖα ('Ακαδημία, Λύκειο). Ἀκόμη οἱ "Ελληνες ἡγεμόνες στίς αὐλές τους περιποιοῦνται καί τιμοῦν "Ελληνες διανοούμενους καί δασκάλους.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐλληνικῆς παιδείας κατά τό ΙΗ' αἰώνα

Γιά πραγματική πρόοδο τῆς ἐλληνικῆς παιδείας μπορεῖ νά γίνει λόγος, μόνο κατά τό ΙΗ' αἰώνα. Ἐνδ πρωτύτερα ἡ παιδεία περιορίζονταν μόνο στόν Κλῆρο καί σέ λίγους λαϊκούς σέ νάρθηκες ἐκκλησιῶν ἡ σέ κάποιο ταπεινό οἴκημα, τώρα ἡ παδεία πάει νά γίνει πιό κοσμική, γιατί ἡ τάξη τῶν ἐμπόρων ζητεῖ διαφορετική μόρφωση. Γι' αὐτό καί δημιουργοῦνται σχολεῖα σέ διάφορα μέρη. (Πάντως ἡ ἐκπαιδευτική ἀφύπνιση τοῦ ἐλληνισμοῦ ἀρχίζει ἀπό τά τέλη τοῦ 16ου αἰώνα. Στά 1593 ἡ μεγάλη Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας ἀποφάσισε νά προαγάγει τήν παιδεία. Σύμφωνα μέ τά τελευταῖα πορίσματα τῆς ιστορικῆς ἐπιστήμης τό κρυφό Σχολεῖο είναι ἔνας μύθος καί δέν ὑπῆρξε στήν πραγματικότητα. Περισσότερο ἀπό ἔνας αἰώνας είναι τό χρονικό διάστημα, πού λίγο πολύ καλύπτεται ἀπό τούς ὑπέρμαχους τῆς μυθολογίας τοῦ Κρυφοῦ Σχολείου¹).

Κατά τό ΙΗ' αἰώνα ἰδρύθηκαν ἀνώτερα σχολεῖα στήν Πάτμο, τά Γιάννενα, τή Λάρισα, τή Θεσσαλονίκη, στόν Τύρναβο καί τήν Ἀδριανούπολη. Τό ΙΖ' αἰώνα, κυρίως ὅμως τό ΙΗ' αἰώνα, σέ μεγάλη ἀκμή ἔφασε ἡ ἡπειρωτική πρωτεύουσα, τά Γιάννενα. Κατά τήν τουρκική ἀπογραφή τοῦ 1731 ἡ πόλη ἀριθμοῦσε 40 χιλιάδες κατοίκους, ἀπό τούς δποίους τά 3/4 ἡταν "Ελληνες, καί κατά τά μέσα τοῦ αἰώνα ἔγινε σπουδαῖο ἐμπορικό κέντρο. Μερικοί καλοί πατριώτες Γιαννιώτες, πού πλούτισαν στήν Πόλη, ἴδιως δμως στό ἔξωτερικό, φιλοτιμήθηκαν νά κάμουν τήν πατρίδα τους φωτοβόλο πνευματικό κέντρο.

Ἡ ιστορία τῆς ἐλληνικῆς παιδείας κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας είναι περισσότερο συνυφασμένη μέ τήν ιστορία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Γι' αὐτό καὶ ἔνα μεγάλο μέρος τῆς είναι ἔργο τῶν κληρικῶν. Πολύ χαρακτηριστικό είναι τό γεγονός ὅτι στούς μακροσκελεῖς καταλόγους τῶν "Ελλήνων διανοούμενων στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας τά δύο τρίτα καί περισσότερο ἀπό τούς δασκάλους είναι ἕρωμένοι.

1. Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους, τ. I, Ἀθήνα 1974, σ. 366-367.

Οι δάσκαλοι τοῦ γένους

Ένας από τοὺς ἀρχαιότερους διανοούμενους τοῦ ΙΗ' αἰώνα είναι ὁ Κεφαλλονίτης **Ἡλίας Μηνιάτης** (1669-1714), πού είναι ἔνας ἔξαιρετικός ἐκκλησιαστικός ρήτορας. Γιά νά πλησιάσει τὴν ψυχή τοῦ λαοῦ, χρησιμοποιούσε πιὸ ἀλλή γλώσσα καὶ οἱ γεμάτες ἀπό ζωὴν διμιλίες του ἀκόμη καὶ σήμερα διαβάζονται μὲ εὐχαριστηση. Ἀλλά οἱ κορυφαῖοι διανοούμενοι τοῦ ΙΗ' αἰώνα είναι δύο Κερκυραῖοι, ὁ **Εὐγένιος Βούλγαρης** (1716-1806) καὶ ὁ **Νικηφόρος Θεοτόκης** (1736-1800). Ὁ Βούλγαρης εἶχε φιλοσοφικό μυαλό καὶ σπούδασε στὴν Πάδοβα. Γνώρισε τίς θεωρίες τοῦ Λόκκη (Locke), τοῦ Λάιμπνιτς (Leibniz) καὶ τοῦ Βόλφ (Wolff) καὶ ἐπιχείρησε νά εἰσαγάγει καὶ στὴν Ἑλλάδα τὰ διδάγματά τους. Ἡ **Λογική του** (1766) καὶ ἡ **Μεταφυσική του** (1805) είναι ἀπό τὰ πιὸ ἀξιόλογα ἔργα τῶν νεώτερων Ἑλλήνων. Ὁ Θεοτόκης ἀγάπησε περισσότερο τὰ μαθηματικά καὶ τίς φυσικές ἐπιστῆμες καὶ διακρίθηκε καὶ ὡς θεολόγος ἱεροκήρυκας. Τό **Κυριακοδρόμιό του**, δηλαδὴ ἀναλύσεις τῶν Εὐαγγελίων τῆς Κυριακῆς, ἀκόμη καὶ σήμερα χρησιμεύουν ὡς βοήθημα γιά τοὺς ἱεροκήρυκες. Καὶ οἱ δύο τους ἦταν ἱερωμένοι καὶ δίδαξαν σέ διάφορες σχολές. Μετανάστευσαν στὴ Ρωσία, ὅπου ἐργάστηκαν μὲ ζῆλο, γιά νά διαφωτίσουν τὸν ὄρθδοξο ρωσικό λαό καὶ διακρίθηκαν καὶ οἱ δύο. Ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη τοὺς περιποιήθηκε καὶ τοὺς ἔκαμε ἀρχιεπισκόπους.

Ἄλλος δάσκαλος τοῦ γένους ἦταν ὁ **Φραγκίσκος Σκούφος** ἀπό τίς Κυδωνίες τῆς Κρήτης. Σπούδασε θεολογία καὶ φιλοσοφία στό Έλληνικό Κολλέγιο τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου στὴ Ρόμη. Στά 1669 διορίστηκε δάσκαλος στή Φλαγγινειανή Σχολή στή Βενετία. "Ἐγραψε ρητορική καὶ πολλά ἄλλα ἔργα.

Μέ τά χρόνια αιδά συμπίπτει ἡ δράση τοῦ **Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ** (1714- 1779). Γεννήθηκε στό χωριό Ταξιάρχης, πού βρίσκεται κοντά στό Μεγάλο Δέντρο τῆς Αἰτωλίας, καὶ νεώτατος ἔγινε καλόγερος. Διψόδε γιά μάθηση καὶ γιά δράση καὶ κατόρθωσε μέ πολλές περιπέτειες νά φτάσει στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖ γνωρίστηκε καὶ ἐκτιμήθηκε ἀπό τὸν Πατριάρχη καὶ πολλούς Ἀρχιεπισκόπους καὶ, σάν νά κυριεύτηκε ἀπό θεϊκή ἐμπνευση, ἥρχισε νά κηρύγτει τό θεϊκό λόγο ἀπό τό 1760. Γύρισε σχεδόν ὀλόκληρη τῆν Ἑλλάδα, τά νησιά τοῦ Αίγαιου, τή Μακεδονία, τήν "Ηπειρο, τή Θεσσαλία, τή Στερεά Ἑλλάδα καὶ τά Ἐπτάνησα. Τά κηρύγματά του τά ἔκανε στὴν ἀπλή γλώσσα τοῦ λαοῦ καὶ ἔστηκε ἀκράτητο ἐνθουσιασμό σέ χιλιάδες λαό, πού ἔτρεχε νά παρακολουθήσει τό κήρυγμά του. Στά τελευταῖα χρόνια του ὁ Κοσμᾶς εἶχε διαλέξει ὡς κέντρο τῆς δράσεώς του τήν "Ηπειρο. Ἐκεῖ τόν ἔπιασαν οἱ Τούρκοι καὶ τόν θανάτωσαν μέ μαρτυρικό θάνατο στίς 24 Αὐγούστου τοῦ 1779. Ἡ Ἐκκλησία μας τόν κατάταξε ἀνάμεσα στοὺς Ἀγίους.

Άλλά δλους αὐτούς τούς ξεπέρασε στή φήμη ὁ Ἀδαμάντιος Κοραής (1748-1833), γιατί στό πρόσωπό του τό ἔνος είδε τό σπουδαιότερο σοφό καὶ ἐρμηνευτή τῶν προγονικῶν συγγραμμάτων του. Ὁ Κοραής ἦταν πολύ ἐπιμελής καὶ ἔξυπνος μελετητής καὶ ἔγραψε πολλά καὶ μέ ποικίλο περιεχόμενο συγγράμματα. Σχολίασε καὶ τύπωσε ἀρχαίους Ἑλληνες συγγραφεῖς, ὅπως τόν Ξενοφόντα, τόν Πλάτωνα, τόν Ἰπποκράτη, τόν Πλούταρχο, τό Θεόφραστο (Ἑλληνική Βιβλιοθήκη, 1807-

1825). Είναι άπό τούς λίγους "Ελληνες, που έκτιμήθηκαν στή Δύση καί γι' αὐτό έπανειλημμένα προτάθηκε νά γίνει μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν Γραμμάτων. Προπάντων ὅμως ἦταν εὐγενικός χαρακτήρας, ἀγαποῦσε μὲν πάθος τὴν πατρίδα του καὶ ἀπό τὸ Παρίσι, διου ἦταν ἐγκαταστημένος, ἐργάστηκε μὲν κάθε τρόπο γιὰ τὴν πνευματικὴν ἀφύπνιση καὶ τὴν ἀπελευθέρωσή της.

Τοὺς ἔξαιρετικοὺς λοιπὸν αὐτοὺς ἄντρες, πού στά σκοτεινά ἐκεῖνα χρόνια βοήθησαν στὴν πνευματικὴν καλλιέργεια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τοὺς ὀνόμασαν **Δασκάλους τοῦ Γένους**.

Δημοτικὴ ποίηση

Ἐκτός ἀπὸ τῇ λόγια λογοτεχνίᾳ, πού λίγοι μόνο τὴν καταλάβαιναν, ὁ Ἑλληνικὸς λαός εἶχε δημιουργήσει ἥδη κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους μία δημοτικὴ ποίηση στὴν κοινὴ ἀπλὴ γλώσσα, πού μιλιόταν ἀπὸ δλους. Στὴν ἀρχὴ ἡ δημοτικὴ ποίηση ἐμφανίζεται στὸ λαό τῆς πρωτεύουσας καὶ στά τσουχτερά πειράγματα τοῦ ἵποδρόμου.

Δέν ἄργησε δῆμος νά ἀποκτήσει μεγάλη λαμπρότητα στά **ἀκριτικά τραγούδια** τῆς Μ. Ἀσίας. Τά τραγούδια αὐτά ἔξυμνοῦσαν τά ἡρωικά κατορθώματα τῶν συνοριακῶν φρουρῶν, πού ὀνομάζονταν **Ἀκρίτες**, στοὺς ἀσταμάτητους πολέμους ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Ἀργότερα ὁ Ἑλληνικὸς λαός θρήνησε τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ σ' ὅλη τῇ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας τραγούδησε τά βάσανα καὶ τούς πόθους του.

Πολλά ἀπό αὐτά τά τραγούδια, πού ὀνομάζονται **δημοτικά τραγούδια** τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, είναι ἀριστουργήματα γιὰ τὴν ἐκφραστικὴ τοὺς δύναμη καὶ τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς τους. Τραγουδοῦν συνήθως τά ἀπλά καὶ ἴσχυρά συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου, τῇ λύπῃ, τὸν ἔρωτα καὶ τὸν πόνο γιὰ τὸ θάνατο. "Ἄλλα πάλι ἔξυμνον τὸν ἡρωισμὸ τῶν ἀντρῶν ἐκείνων πού πολέμησαν τοὺς Τούρκους ἡ ἔπεσαν θύματα τῆς ἀγριότητάς τους, ιδίως τοὺς ἀρματολούς καὶ τοὺς κλέφτες. Διαπνέονται ἀπό θερμή ἀγάπη πρός τὴ φύση, τὰ ψηλά βουνά, δπως είναι ὁ "Ολυμπος καὶ ὁ Κίσσαβος, πρός τὰ μεγάλα πουλιά, πού ζοῦν στὴν ἐλεύθερη ἀτμόσφαιρα τῶν βουνῶν. Ἐκδηλώνουν ἀνήσυχο ἐνδιαφέρον γιά τοὺς πολεμιστές, πού ἀφήνουν τά σπίτια τους καὶ φεύγουν στὰ βουνά. Πολλά ἀπ' αὐτά είναι συνθεμένα ἀπὸ γυναίκες, ἀπὸ συζύγους, μητέρες ἢ ἀδερφές τῶν πολεμιστῶν. Τά δημοτικά τραγούδια ἔξύψω-

· Αδαμάντιος Κοραής.

σαν τό φρόνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ είναι τά πιο γνήσια μνημεῖα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς πνευματικῆς καταστάσεώς του στά χρόνια τῆς σκλαβιᾶς.

‘Ανάπτυξη τῆς Κρήτης

Ἐπί 4 1/2 αιώνες (1210-1669) τό μεγάλο νησί, ἡ Κρήτη, ἔζησε κάτω ἀπό τήν Ἐνετική κυριαρχία. Οἱ Ἐνετοί παρά τίς αὐθαίρετες πράξεις τους στά θρησκευτικά ζητήματα καὶ τήν ὑποστήριξη τοῦ παπικοῦ κλήρου κυβέρνησαν μέ επιείκια. Στίς μέρες τους οἱ Ἐλληνες εἶχαν κάποια σχετική ἐλεύθερία στήν ίδιωτική τους ζωή καὶ στό ἐμπόριο, διατήρησαν τή γλώσσα καὶ τή θρησκεία τους καὶ είδαν καλές μέρες, ιδίως ἀπό τήν Ἀναγέννηση ὡς τήν ἄλωση ἀπό τοὺς Τούρκους (1669). Οἱ Κρητικοί σ’ ὅλο ἀυτό τό διάστημα ἀγάπησαν τά γράμματα, τά τραγούδια καὶ τίς καλές τέχνες, ιδίως τή ζωγραφική, καὶ ὠφελήθηκαν ἀπό τίς σχέσεις τους μέ τή Δύση. Στά χρόνια λοιπόν τῆς Ἐνετοκρατίας ἀναπτύχθηκε στήν Κρήτη μιά ἀξιόλογη λογοτεχνία. Καλλιεργήθηκε, δπως στίς χῶρες τῆς Δύσεως, ἡ λαϊκή γλώσσα, πού ἔγινε ἔξαιρετικό ἐκφραστικό δργανο. Οἱ Κρητικοί ἔγραψαν ἔργα σέ πεζό λόγο, διακρίθηκαν ὅμως περισσότερο ώς ποιητές. “Ἔγραψαν ποιήματα διδακτικά, τραγωδίες, κωμῳδίες, ποιμενικά δράματα καὶ μεγάλα ἀφηγηματικά ποιήματα. Καλλιέργησαν πολύ τό θρησκευτικό δράμα, τό λεγόμενο μυστήριο. ”Αριστο δεῖγμα ἀπ’ ἀυτό τό είδος είναι ἡ Θυσία τοῦ Ἀθραάμ, στό δποῦ διατηρούμενο ποιητής Βιτσέντζος Κορνάρος στά νεανικά του χρόνια σέ 1154 πολιτικούς (ιαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους) στίχους ἀνάστησε τή βιβλική ὑπόθεση.

Γύρω στά 1590 διαθέτει τήν τραγωδία **Ἐρωφίλη**, πού παρά τό μάκρος της περιέχει ὥραία μέρη καὶ ιδίως χορικά. Τό ἔργο μαρτυρεῖ τήν ἐπαφή τῆς Κρήτης μέ τό δυτικό κόσμο. “Ο ιδιος ἔγραψε καὶ τό ποιμενικό δράμα **Πανώρια** (ῃ Γόπαρης) καὶ τήν κωμῳδία τοῦ **Κατζούρμπου**. ”Αλλά τό πιό σπουδαῖο ἔργο τῆς κρητικῆς ποιήσεως καὶ ἀριστούργημα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας είναι τό ἔργο τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου **Ἐρωτόκριτος**. Στό μακροσκελές ἀντό ρομαντικό ποίημα διαίκος ποιητής ἔξυμνει τήν ἀντρεία, τήν ἄδολη φιλία, τόν ἔρωτα καὶ τά εὐγενικά συναισθήματα τοῦ λαοῦ. Δίκαια τό ποίημα ἀγαπήθηκε ἀπό τό λαό, διαβάστηκε πολύ στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ὑπῆρχαν Κρητικοί, πού ἦξεραν νά ἀπαγγείλουν δόλοκληρο τόν «Ἐρωτόκριτο» ἀπ’ ἔξω.

Στά χρόνια αὐτά διακρίθηκαν οἱ Κρητικοί καὶ στίς Καλές Τέχνες, ιδίως στή ζωγραφική. “Ηδη τό ΙΣΤ’ αἰώνα ἄκμασε στήν ἀγιογραφική τοιχογραφία ἡ βυζαντινή σχολή, πού ἔλκει τήν καταγωγή της πιθανόν ἀπό τίς τοιχογραφίες τοῦ Μυστρᾶ. Τά ἔργα της ξεχωρίζουν ἀπό τίς ἀπότομες φωτοσκιάσεις καὶ ἀπό τήν ἀνάγλυφη μορφή τῶν ἀντικειμένων μέ βίαιες ἀντιθέσεις – ιδίως τέτοια δψη παρουσιάζουν τά πρόσωπα καὶ τά γυμνά μέρη – καὶ ἔτσι δίνουν τήν ἐντύπωση ἀναγλύφων. Δέν παραμελήθηκαν ὅμως καὶ οἱ φορητές εἰκόνες, πού ἀκολουθοῦν κι αὐτές τήν ιδια τεχνοτροπία.

Σπουδαίότεροι ἀντιπρόσωποι τῆς Κρητικῆς Σχολῆς κατά τό ΙΣΤ’ αἰώνα είναι: **Ο Θεοφάνης (Στρελίτσας Μπαθᾶς)**, πού στά 1535 ζωγράφισε τίς τοιχογραφίες τοῦ

καθολικού (= κεντρικής έκκλησίας του μοναστηριού) τῆς Λαύρας στό "Αγιο Όρος, πού ἀποτελοῦν ὑπόδειγμα κρητικής τεχνοτροπίας. Ο Θεοφάνης ἐπηρεάστηκε ἀπό ἵταλικά και βενετικά ἔργα, ἀλλά μπόρεσε νά ὑποτάξει ἀρκετά τά ξένα δάνεια στή βυζαντινή τεχνοτροπία. Ο Ζώρζης ζωγράφισε (1547) τό καθολικό τῆς μονῆς του Διονυσίου στό "Αγιο Όρος.

Εἰκονογράφοι φορητῶν εἰκόνων είναι οι ἔξης: Ο Μιχαήλ Δαμασκηνός (ΙΣΤ'-ΙΖ' αἰώνας). "Εργα του σώζονται σέ πολλά μέρη τῆς Έλλάδος (Κέρκυρα, Ζάκυνθος, Κρήτη, Αθήνα και ἄλλοι). Επίσης ἀρκετές τοιχογραφίες του υπάρχουν στήν Ἑλληνική ἔκκλησία τοῦ "Αγίου Γεωργίου στή Βενετία. Σύγχρονος μέ το Δαμασκηνό είναι και ὁ Γεώργιος Κλότζας. Κατά τό ΙΖ' αἰώνα διακρίθηκαν ὁ Ρεθύμνιος Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπουνταλής, ὁ Ἡλιοῦ, ὁ Μόσχος, ὁ Θεόδωρος Πουλάκης, γύρω στά τέλη τοῦ ΙΖ' αἰώνα ὁ Βίκτωρ κ.ἄ.

"Από τό κλίμα αὐτό βγήκε ὁ πιό σπουδαῖος καλλιτέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, γιά τόν ὅποιο ἔγινε ἡδη λόγος στό σχετικό μέ τή εὐρωπαϊκή ἀναγέννηση κεφάλαιο.

Ἐπτανησιακός πολιτισμός

Τά Ἐπτάνησα ἔχουν μιά ξεχωριστή θέση στήν ἀνάπτυξη τοῦ Ἑλληνισμοῦ στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Τά 7 νησιά τοῦ Ἰονίου Πελάγους δέ γνώρισαν τόν τουρκικό ζυγό, ἀλλά ἔζησαν στήν ἀρχή κάτω ἀπό ἐνετική κυριαρχία και ἀργότερα κάτω ἀπό τοὺς Γάλλους, Ρώσους και "Αγγλους και γ' αὐτό διατήρησαν μιά ἀμεσότερη ἐπαφή μέ τήν Ἰταλία και τήν ὑπόλοιπη Εὐρώπη. Ἐξαιτίας ἀπ' αὐτό ἀναπτύχθηκε στά Ἐπτάνησα και κυρίως στήν Κέρκυρα μιά ἴδιαιτερη ζωή κι ἔνας ξεχωριστός πολιτισμός. Κατά τό ΙΗ' αἰώνα τά ἀνώτερα σχολεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ βρίσκονταν στήν Κέρκυρα. "Απ' αὐτά ἀποφοίτησαν ἄντρες, δπως ὁ Μηνάτης, ὁ Βούλγαρης, ὁ Θεοτόκης κ.ἄ., πού διακρίθηκαν στά γράμματα. Πάρα πολύ σπουδαῖο γεγονός στήν πνευματική ἀνάπτυξη τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους είναι ἡ ἰδρυση τῆς Ιόνιας Ἀκαδημίας. Ο σπουδαῖος "Αγγλος φιλέλληνας Φρειδερίκος Νόρθ Γκίλφορδ, πού ἦταν γιός ὑπουργοῦ και ἤξερε τά Ἑλληνικά, στά 1824 ἰδρυσε στήν Κέρκυρα ἀνώτατο ἐκπαιδευτήριο, πού ὁνομάστηκε Ἰόνιος Ἀκαδημία, δπου διδάσκονταν ἡ κλασική φιλολογία, ἡ φιλοσοφία και ἡ ἱστορία, ἡ φυσική πειραματική, ἡ νομική και ἡ ἱατρική. Σ' αὐτή διδάξαν ὁ Κ. Ασώπιος, ὁ Ἀντρέας Κάλβος κ.ἄ.

Ἡ πίστη στήν ἀναγέννηση τοῦ ἔθνους

"Η Ἐκκλησία λοιπόν και ὁ Κλῆρος, ἡ κοινοτική αὐτοδιοίκηση και ἡ ἔνοπλη ἀντίσταση, δπου ἦταν δυνατό, και ἐκτός ἀπ' αὐτά τό ἐμπόριο, ἡ ναυτιλία και ἡ πνευματική ἀνάπτυξη ἦταν τά κοινωνικά και ἥθικά στηρίγματα τοῦ σκλαβωμένου Ἑλληνισμοῦ. Μά οἱ Ἑλληνες ἀπό τίς πρότες κιόλας μέρες τῆς καταστροφῆς πίστεψαν ὅτι ἡ τουρκική κυριαρχία θά ἦταν προσωρινή. Ωστόσο ἡ ἀπελευθέρωση

στούς πρώτους αιώνες ύστερα άπό την ἄλωση ἡταν μόνο ἔνας ἀπλός πόθος, γιατί οἱ Ἐλληνες δέν ἔβλεπαν μὲ ποιά μέσα ἡταν δυνατό νά λυγίσει ή ἴσχυρή αὐτοκρατορία τῶν Ὀθωμανῶν, πού μπροστά της ἔτρεμαν ἀκόμη καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι.

Ἄλλα ἐπαναστάσεις, ἐστο καὶ ἀπελπισμένες, δέν ἔλειψαν σ' ὅλη τή διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀπό τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολεως ὡς τό 1821 σημειώνονται στήν ἴστορία πάνω ἀπό δεκαπέντε σχέδια ἐπαναστάσεως καὶ ἔγιναν γύρω στά δέκα κινήματα, πού είχαν τοπικό χαρακτήρα. Ἔγιναν ἐπίσης τρεῖς μεγάλες ἔξεγέρσεις, ἀπό τίς ὁποῖες ή μία ἔγινε ἀμέσως ύστερα ἀπό τήν ἄλωση (1463-1479), ή δεύτερη τό IZ' αἰ. κατά τούς Τουρκοενετικούς πολέμους (1684-1698) καὶ ή τρίτη κατά τόν Τουρκοφραγκού πόλεμο τού 1770. Καταπληκτικό παράδειγμα είναι τό δεύτερο κινήμα (τό πρῶτο ἔγινε στά 1600 στή Θεσσαλία) τοῦ Μητροπολίτη Λάρισας Τρίκκης (Τρικάλων) Διονύσιου τοῦ Σκυλόσοφου. Αὐτός ύστερα ἀπό τήν ἀποτυχία τοῦ πρώτου κινήματός του συγκέντρωσε 1000 περίπου γεωργούς καὶ βοσκούς ἀπό τά βουνά τής Ἡπείρου καὶ μέ δρμητική ἐπίθεση μπήκε στά Γιάννενα τή νύχτα τής 10ης πρός τήν 11η Σεπτεμβρίου. Κατέλαβε τό Διοικητήριο τοῦ Ὀσμάν-πασᾶ στή συνοικία Καλούτσεσμε (σημ. Καλούτσιανη) καὶ ἔζόντωσε μερικούς ἀνθρώπους του. Μά τό κίνημα ἀπότυχε. Ὁ Ὀσμάν ἔπιασε μέ προδοσία τό Διονύσιο καὶ τόν θανάτωσε μέ μαρτυρικό θάνατο (τόν ἔγδιαραν ζωντανό στήν πλατεία τῶν Ιωαννίνων).

Κατά τό IE', IΣΤ' καὶ IZ' αιώνα μόνον οἱ βασιλιάδες τής Δύσεως μποροῦσαν νά βοηθήσουν τούς χριστιανούς τής Ἀνατολῆς. Ἄλλα ὁ Ἑλληνικός λαός, καθώς καὶ οἱ πνευματικοί του ἀρχηγοί, κατά βάθος δέν εύχονταν νά γίνει μία σταυροφορία ἀπό τούς Δυτικούς, γιά νά τούς ἀπέλευθερώσει. Οἱ μεγάλες αὐστριακές νίκες στά τέλη τού IZ' αιώνα καὶ τίς ἀρχές τού IH' δέν είχαν ἐνθουσιάσει τούς "Ἐλληνες. Ἄλλα, δταν τό IH' αιώνα ὁ δρθόδοξη Ρωσία κήρυξε τόν πόλεμο ἐναντίον τῶν ἔχθρων τής πίστεως. Κλῆρος καὶ λαός είδαν στό πρόσωπο τοῦ Τσάρου τό θεόσταλτο ἐκδικητή καὶ λυτρωτή καὶ δλοι αισθάνονταν δτι πλησίαζε η ὥρα τής Ἀναστάσεως τοῦ Γένους.

Σχέσεις τῶν Ἐλλήνων μέ τή Ρωσία τό IH' αιώνα

Ἡ προχωρητική παρακμή τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἔπεισε τούς ἡγεμόνες καὶ τούς πολιτικούς τής Ρωσίας δτι ἡταν εὔκολο νά διαδεχτοῦν τούς Τούρκους στήν κληρονομιά τοῦ Βυζαντίου, ἀλλά ώς φυσικούς συμμάχους τους στήν πάλη ἐναντίον τής τουρκικής κυριαρχίας θεώρησαν τούς χριστιανούς ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου. Γι' αὐτό τό βασιλικό συμβούλιο τής Πετρουπόλεως δέν ἔπαιψε νά παρακινεῖ μέ κάθε τρόπο τόν ἱερό πόθο τῶν Ἐλλήνων, γιά νά ξετινάξουν τόν τουρκικό ζυγό. Οἱ "Ἐλληνες, πού πήγαιναν στήν Πετρούπολη, ἀποκτοῦσαν ἀμέσως τή ρωσική θιαγένεια, γίνονταν δεκτοί στό στρατό καὶ προάγονταν σέ ἀξιώματα. Ἀπό τήν ἄλλη ὁ Κλῆρος τής Μόσχας ἀλληλογραφοῦσε συνεχῶς μέ τίς θλιμένες ἐκκλησίες τής Ἐλλάδος καὶ ἔστελνε στά μοναστήρια τοῦ "Αγίου "Ορούς διάφορα δδρα, δπως ἄμφια, πολύτιμα ἐκκλησιαστικά σκεύη, εἰκόνες, σταυρούς κτλ.

‘Η συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή (1774) άναγνώριζε ως νόμιμη τήν παλιά άπαιτηση τής Ρωσίας νά συμπαραστέκεται ως προστάτισσα στούς χριστιανούς τής Τουρκίας. “Ολα αυτά και έπι πλέον πολλές λαϊκές προφητείες φούντωναν τόν πόθο τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς ἔκαναν πρόθυμους νά ἀκοῦνται τίς προσκλήσεις τῆς Ρωσίας. Γι’ αὐτό ἀκριβῶς μέ τούς πολέμους τής Ρωσίας ἐναντίον του Σουλτάνου συνδέθηκαν κινήματα τῶν Ἑλλήνων, πού εἶναι οἱ πρῶτοι πραγματικοί ἀγῶνες τους γιά τὴν ἀνεξαρτησία.

Τό κίνημα τοῦ 1769

‘Η πολιτική τής Ρωσίας ἐναντίον τῆς Τουρκίας ἥρχισε ἀπό τήν ἐποχή του Μεγάλου Πέτρου (1682-1725). Πρῶτος αὐτὸς μέ πράκτορες καὶ μέ προκηρύξεις ἐπιδίωξε νά ξεσηκώσει σέ ἐπανάσταση τούς σκλαβωμένους χριστιανικούς λαούς, πού κατοικοῦσαν νότια ἀπό τό Δούναβη, ἀλλά τά κηρύγματά τους δὲν είχαν καμιά ἀπῆχηση ιδίως ἀνάμεσα στούς Ἑλληνες. Κι αὐτό, γιατί δὲν τούς ὑποσχόταν διτί θά τούς βιοθούσε νά ξαναϊδρύσουν τό διαλυμένο ἑλληνικό κράτος του Βυζαντίου, πού ἀποτελούσε τό θερμό πόθο τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλά ἀπλῶς θά ἀντικαθιστούσε τήν τουρκική κυριαρχία μέ μιά ἡπιότερη ρωσική.

Πρώτη ἡ Αίκατερίνη Β’ ἡ Μεγάλη (1729-1762) ἀντιμετώπισε τά προβλήματα τῶν σκλαβωμένων χριστιανικῶν λαῶν μέ τρόπο διαφορετικό ἀπό ἐκεῖνον πού ἀκολούθησε ὁ Μ. Πέτρος καὶ οἱ ἄμεσοι διάδοχοι του. ‘Η Αίκατερίνη λοιπόν δέ διστασε νά ὑποσχεθεῖ στούς Ἑλληνες καὶ σέ ἄλλα ἔθνη τῆς Βαλκανικῆς ἑθνική καὶ πολιτική ἐλευθερία.

Μόλις ἀνέβηκε στό θρόνο ἡ Αίκατερίνη Β’, ὁ εὐνοούμενός της **Γρηγόριος Ὄρλωφ** ἐστειλε στήν Ἐλλάδα τό Σιατιστινό **Γεωργιο Παπάζολη**, πού ἡταν Ἑλληνας ἀξιωματικός τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, γιά νά προετοιμάσει ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων κατά τό ρωσοτουρκικό πόλεμο, πού σχεδίαζε. Οἱ διπλαρχηγοί τῆς Μάνης φάνηκαν δύσπιστοι στά ώραῖα λόγια καὶ στίς πλούσιες ὑποσχέσεις τοῦ Παπάζολη. Ἀλλά ὁ σπουδαῖος προύχοντας τής Καλαμάτας Παναγιώτης Μπενάκης φάνηκε προθυμότερος, ἐνώ φῆμες καὶ διαδόσεις ἔξερεθίζαν τή φαντασία τοῦ λαοῦ. Παντοῦ πίστευαν διτί ἡ Ἐλλάδα θά ἐλευθερώνοταν μέ τή βοήθεια τῆς Ρωσίας. Ψιθυρίζόταν διτί φάνηκε ξαφνικά πάνω στήν **Αγια-Σοφιά** ἔνας ἀκτινοβόλος σταυρός καὶ διτί στά χαμένα προσπαθούσαν οἱ ἄπιστοι νά διώξουν τό θαυμαστό σημάδι καὶ διτί στά ἑλληνικά βουνά ἀντίχησε τό δημοτικό τραγούδι:

«΄Ακόμη τούτ’ τήν ἄνοιξη ραγιάδες, ραγιάδες,
τοῦτο τό καλοκαίρι, ὅσο νά ρθει ὁ Μόσκοβος
νά φέρει τό σεφέρι, Μωριά καὶ Ρούμελη.»

Γι’ αὐτό ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Στερεά κινήθηκαν, μόλις φάνηκε στίς ἑλληνικές θάλασσες ὁ ρωσικός στόλος.

Στίς 17 Φεβρουαρίου ὁ **Θεόδωρος Ὄρλωφ** ἀποβιβάστηκε στό Οίτυλο μέ λίγες ἑκατοντάδες Ρώσους ἀξιωματικούς καὶ ὀπλίτες. Σχηματίστηκαν ἀμέσως στή Μάνη

δυό μικρά έπαναστατικά σώματα, ή άνατολική και δυτική φάλαγγα, που δύναστηκαν «λεγέδωνες τῆς Σπάρτης» και πλαισιώθηκαν μέχελάχιστους Ρώσους. Άπ' αὐτές ή δυτική κυρίεψε τήν Καλαμάτα, τό Λεοντάρι, τήν Κυπαρισσία, ἐνῶ ή ίσχυρότερη άνατολική φάλαγγα κατέλαβε τό Μυστρά, δηνού έγκαταστάθηκε προσωρινή κυβέρνηση. Κατόπιν ή έπανάσταση ἀπλώθηκε γρήγορα στίς βόρειες ἐπαρχίες τῆς Πελοποννήσου ως τήν Πάτρα και τήν Κόρινθο και ἐπεκτάθηκε και πέρα ἀπό τόν Ισθμό στήν ήπειροτική Έλλαδα. Ἐπίσης ύψωθηκε ή σημαία τῆς έπαναστάσεως και στήν Κρήτη, στά Σφακιά, ἀπό τόν Ιωάννη Δασκαλογάννη, που ὑστερά ἀπό λίγο βρήκε τραγικό τέλος. Στά τέλη Μαρτίου τοῦ 1770 είχαν ξεσηκωθεῖ ὀλόκληρη ή Πελοποννησος ἐκτός ἀπό τήν Τρίπολη και τά φρούρια, ή Στερεά Έλλαδα και κατά ἔνα μέρος ή Θεσσαλία, ή Κρήτη, τά νησιά τοῦ Αίγαίου και τοῦ Ιονίου πελάγους.

Ο Θεόδωρος Ὁρλώφ, πού διεύθυνε μέ πολὺ ἀνεπιτυχή τρόπο τόν έπαναστατικό ἀγώνα, ἔξαντλησε τίς μικρές δυνάμεις του πολιορκώντας τήν Κορώνη. Άλλα, και δταν ἔφτασε μέ νέα πλοῖα και πολεμοφόδια δ' Ἀλέξιος Ὁρλώφ, οι δυνάμεις τῶν Ρώσων δέν ήταν ἀρκετές γιά τήν ἐπιχείρηση. Γι' αὐτό ή ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Τριπόλεως, τῆς πρωτεύουσας τῆς Πελοποννήσου, ἀπότυχε, ἐνῶ τό Διβάνι ἐνέργησε δραστήρια και ἔστειλε ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου, ἀπότυχε, ἐνῶ τό Διβάνι ἐνέργησε δραστήρια και ἔστειλε ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου, πολυάριθμες ἀλβανικές ὄρδες. Ή Πάτρα κυριεύτηκε μέ ἔφοδο και 3 χιλιάδες κάτοικοι σφάχτηκαν μαζί μέ τόν ἀρχιεπίσκοπό της. Κοντά στήν Κορώνη οἱ Ἀλβανοί συνενώθηκαν μέ τή φρουρά τῆς Τριπόλεως και ἔσφαξαν 400 Μανιάτες. Συνέλαβαν αἰχμάλωτο και τόν ἀρχηγὸν τούς Ιωάννη Μαυρομιχάλη. Ο Ἀλέξιος Ὁρλώφ ἔφυγε νικημένος στό Ναβαρίνο, ἀπό δπου ἔβλεπε τό αίμα τῶν συμμάχων του, πού χυνόταν. Τελικά ἀπελπίστηκε, ἔγκατάλειψε τούς Ελληνες στήν τύχη τους και ἀπόπλευσε τήν 1 Ιουνίου. Στή θάλασσα δ' Ὁρλώφ είχε μεγαλύτερη ἐπιτυχία, γιατί ὁ ρωσικός στόλος χρησιμοποίησε πυρπολικά και κατόρθωσε νά κάψει τόν τουρκικό στόλο στό λιμάνι τοῦ Τσεσμέ (ἀπέναντι ἀπό τή Χίο) στίς 26 Ιουνίου 1770.

Τό κίνημα τῆς Πελοποννήσου πνίγηκε στό αἷμα και ή χώρα δέχτηκε φοβερές λεηλασίες ἀπό τούς Ἀλβανούς, πού κατέβαιναν ὅμαδες ὅμαδες πρός τά νότια και ἔκαμαν φοβερές καταστροφές και σφαγές χριστιανῶν στήν "Ηπειρο, τή Θεσσαλία και τή Στερεά Έλλαδα. Άλλα οἱ Ἀλβανοί εἰσισβολεῖς ἀντικατάστησαν τούς Τούρκους στή διοίκηση τῆς Πελοποννήσου και ἔγιναν ή μάστιγα ὅχι μόνον τῶν Χριστιανῶν ἀλλά και τῶν Όθωμανῶν κατοίκων, πού κι αὐτούς τούς τυραννοῦσαν και τούς λήστεναν. Τό κακό μεγάλωσε τόσο, ὥστε ή Υψηλὴ Πύλη ἀποφάσισε νά ἀπαλλάξει τήν Πελοπόννησο ἀλλά και τίς ἀλλες ἑλληνικές ἐπαρχίες ἀπό τά ληστρικά πλήθη τῶν Ἀλβανῶν.

Τό ξεκαθάρισμα αὐτό τό ἀνάλαβε ὁ καπετάν πασάς Χασάν Μαντάλογλου. Αὐτός, ἀφοῦ ἀπότυχε νά πείσει τούς Ἀλβανούς νά φύγουν εἰρηνικά, ζήτησε τή βοήθεια τῶν Ελλήνων κλεφτῶν. Τούς χορήγησε ὅπλα και πολεμοφόδια και τούς ὑποσχέθηκε ἀμνηστία. Άλλα ὑστερά ἀπό τήν καταστροφή τῶν Ἀλβανῶν στήν Τρίπολη (1779) προσέβαλε σύμφωνα μέ τήν τουρκική συνήθεια και τούς συμμάχους του. Τότε θύμα τῆς άθετήσεως τῆς συμφωνίας ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἔπεσε και ὁ

άρματολός άπό τή Γορτυνία **Κωνσταντίνος Κολοκοτρώνης** (1780), ό πατέρας τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, πού ήταν τότε παιδί και σώθηκε μέ δυσκολία. Ή Μάνη ύποχρεώθηκε νά γίνει υποτελής. Πλήρωνε 15 χιλιάδες γρόσια ἐτήσιο φόρο και διοικούνταν ἀπό ἑγχώριο μπέη. Ἐτσι διαφεύστηκαν θλιβερά οί ύποσχέσεις τῆς Αἰκατερίνης και στήν καρδιά τῶν Ἑλλήνων ἔμεινε πικρία και δυσπιστία πρός τοὺς βόρειους ἐλευθερωτές.

Τά γεγονότα τῶν χρόνων 1787-1792 – Λάμπρος Κατσώνης

Ἡ Αἰκατερίνη βιαζόταν νά ρυθμίσει τό Ἀνατολικό Ζήτημα σύμφωνα μέ τό συμφέρον τῆς Ρωσίας. Γι' αὐτό κατάστρωσε στά 1780 τό Ἑλληνικό Σχέδιο, πού πρόβλεπε νά ξαναϊδρυθεῖ ἡ Βυζαντινή Αύτοκρατορία μέ κληρονομικό ἡγεμόνα τό νεώτερο ἀπό τοὺς ἐγγονούς της, τὸν Κωνσταντίνο, πού τοῦ ἔδωσε μόρφωση ἀνάλογη. Τό σχέδιο αὐτό ὑστερα ἀπό πολλές διαπραγματεύσεις τό δέχτηκε και ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αύστριας Ἰωσήφ Β', ἀλλά ὑστερα ἀπό παραχώρηση ἐδαφικῶν ἀνταλλαγμάτων πρός τή χώρα του. Ἐτσι ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 1783 στήν οὐσία ὑπῆρχε συμμαχία ἀνάμεσα στοὺς δύο αὐτοκράτορες, πού ἀπόβλεπε στό διαμελισμό τῆς Οθωμανικῆς Αύτοκρατορίας.

Μά ή ρωσικαστριακή συμμαχία δέν κράτησε ὥς τό τέλος. Ὁταν πέθανε ὁ Ἰωσήφ Β', ὁ ἀδελφός του Λεοπόλδος Β' πού ἔγινε ὁ νέος αὐτοκράτορας τῆς Αύστριας, ἐπειδή ἀντιμετώπιζε πολεμικές και πολιτικές δυσκολίες, ἔκλεισε μέ τοὺς Τούρκους τήν εἰρήνη τοῦ Σιστόβου (Ιούλιος 1790), μέ τή συμφωνία νά διατηρηθεῖ τό καθεστώς, πού ὑπῆρχε πρίν ἀπό τὸν πόλεμο. Ἡ Αἰκατερίνη δῆμος συνέχισε τὸν πόλεμο κατορθώνοντας νά νικᾶ ὡς τίς ἀρχές τοῦ 1792.

Στά 1788 ὁ Λάμπρος Κατσώνης, πού καταγόταν ἀπό τή Λιβαδειά και ὑπηρετοῦσε ὡς λοχαγός στό ρωσικό στρατό, ἀπόπλευσε ἀπό τήν Τεργέστη μέ μικρό στόλο, πού είχε ἔξοπλιστεί μέ συνεισφορές τῶν Ἑλλήνων.

Μέ ρωσική σημαία ἔφτασε στό Αίγαιο και ἄρχισε τίς ἐπιδρομές. Μέ τή σύλληψη τουρκικῶν πλοίων αὔξησε τό στόλο του σέ 16 πλοῖα και ἔγινε τό φόβητρο τῶν Τούρκων στή Μεσόγειο. Ἐπανειλημμένα νίκησε σέ ναυμαχίες τμῆματα τοῦ τουρκικοῦ στόλου και ἐπιβίβασε πάνω στά πλοῖα του τόν δνομαστό δύλαρχηγό **Ανδρίτσο** μέ 500 παλικάρια. Κατόπιν προσέβαλε τόν τουρκικό στόλο ἀνάμεσα στήν **"Ανδρό** και τήν **Εϋβοια** και τόν κατανίκησε. Τήν ἄλλη μέρα δῆμος, ὅταν βρέθηκε ἀνάμεσα στόν τουρκικό και τόν ἀλγερινό στόλο, δέν μπόρεσε νά ἀντισταθεῖ στό μεγαλύτερο ἀριθμό και τό ἀνώτερο πυροβολικό τοῦ ἀντιπάλου και ὁ περιβόητος ἐπιδρομέας ὑστερα ἀπό ἀπελπισμένο ἀγώνα κατόρθωσε νά ξεφύγει.

Στήν κρίσιμη δῆμος ἐκείνη στιγμή τοῦ ἀρνήθηκαν κάθε βοήθεια οἱ Ρῶσοι πράκτορες και ἡ τσαρίνα ἔκλεισε στά 1792 τήν εἰρήνη τοῦ Ἰασίου και τοῦ ἔδωσε διαταγή νά σταματήσει τίς ἐχθροπραξίες ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Ἀλλά ὁ Λάμπρος, πού είχε συγκροτήσει νέο μικρό στόλο, δέν ὑπάκουσε και τό Μάρτιο τοῦ 1792 ἔβγαλε τήν περίφημη προκήρυξη, τήν «φανέρωση τοῦ ἐξοχιτάτου χιλι-

Λάμπρος Κατσώνης

άρχουν και ιππέως Λάμπρου Κατσώνη». Σ' αὐτήν καταγγέλλει τήν ἀχάριστη ἐγκατάλειψη τῶν Ἑλλήνων ἀπό τὴν Αἰγαίου καὶ κηρύττει ὅτι οἱ Ἑλληνες θά ἀποκτήσουν τήν ἀνεξαρτησία τους μόνο μὲ τίς δικές τους δυνάμεις. Κατόπιν ἀποβίβασε τὸν Ἀνδρίτσο στήν παραλία τοῦ Ταυνάρου καὶ κάλεσε τοὺς Λάκωνες νά ἐπαναστατήσουν. Ἀλλά ἐκεῖνοι δέν κινήθηκαν, ἐνῷ ὁ μπέης τῆς Μάνης Ζαννέτος Γρηγοράκης, ἐπειδὴ πιεζόταν ἀπό τοὺς Τούρκους, τὸν ἀπείλησε ὅτι θά βαδίσει ἐναντίον του. Τέλος προσβλήθηκε ἀπό ισχυρή νωτική δύναμη καὶ διάλυσε τή βάση του στὸ Πόρτο-Κάγιο καὶ κατάφυγε στήν Ἰθάκη. Κατόπιν ἀπό ἐκεῖ, ὕστερα ἀπό πολλές περιπέτειες γύρισε στήν Κριμαία, ὅπου πέθανε στά 1804.

Ο Ἀνδρίτσος ὅμως, ἐνῷ τὸν κυνηγοῦσαν οἱ Τούρκοι, διάσχισε τήν Πελοπόννησο καὶ μέ σκληρούς ἀγῶνες σώθηκε στήν Ἰθάκη. Ἀλλά οἱ Ἐνετοί τόν συνέλαβαν καὶ τόν μετάφεραν στή δαλματική πόλη Ζάρα, ὅπου τόν παράδωσαν στούς Τούρκους. Ἀπό ἐκεῖ μεταφέρθηκε στήν Κωνσταντινούπολη καὶ θανατώθηκε μέ οἰκτρό θάνατο. Τά κατορθώματα ὅμως τοῦ κλέφτη μέ τίς ξακουστές ἐπιδρομές του διατηρήθηκαν στή μνήμη τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ Αἰγαίου μέ τήν εἰρήνη τοῦ Ἰασίου ἐγκατάλειψε μέ ἀδιαφορία τούς Ἑλληνες συμμάχους τῆς καὶ ψύχρανε ἐντελῶς τίς συμπάθειες τῶν Ἑλλήνων, δηποιες ὑπολείπονταν ἀπό τό 1770. Ἐπικράτησε τότε ἀντί γιά τή ρωσική ἡ γαλλική ἐπιρροή, γιατί ἡδη ἡ Εὐρώπη συγκλονιζόταν ἀπό τή γαλλική ἐπανάσταση καὶ ἡ προσοχή τῶν Ἑλλήνων στρεφόταν ἐπιποδόρα πρός τά θαυμάσια συνθήματα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἴσοτητας.

Σούλι καὶ Ἀλήπασας

Περίπου σ' αὐτά τά χρόνια οἱ θρυλικοί ἀγῶνες τοῦ Σουλίου ἐναντίον τοῦ Ἀλήπασα τῶν Ἰωαννίνων ἀνύψωσαν τό φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ τούς ἐνίσχυσαν τήν πεποιθηση ὅτι θά μποροῦσαν νά ἀνταγωνιστοῦν μέ τούς μουσουλμάνους.

Ο Ἀλήπασας (1744-1822) ήταν ἔνας ἀπό τούς ισχυρούς φεούδαρχες, πού ἐκμεταλλεύονταν τήν ἀδύναμία τῆς Πύλης καὶ σχεδίαζαν νά ίδρυσουν δική τους ἔχωριστή ἔξουσία. Ο Ἀλής, καθώς καὶ ἄλλα δημιουργήματα τῆς πολυτάραχης ἐκείνης ἐποχῆς, ὅπως π.χ. ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου, ὁ Μεχμέτ Ἀλής τῆς Αίγυπτου, ήταν μιά ἀνήσυχη φύση, γεμάτος ἀπό παράλογη ὄρμή καὶ ἄκαμπτη σκληρότητα. Γεννήθηκε στό μικρό χωριό τῆς Ἀλβανίας Τεπελένι. Ο Ἀλής πέρασε τά νιάτα του ἀνάμεσα σέ βίαια πάθη, σέ δολοπλοκίες καὶ αίματηρές προδοσίες ἡ ἐκδίκησεις, γιά τά δόποια τότε ήταν εὐρύ πεδίο ἀνταγωνισμοῦ ἡ Τουρκία καὶ ίδιως ἡ

Αλβανία, πού ήταν χωρισμένη σέ διάφορες θρησκείες και φατρίες. Πρόδωσε τόν εὐεργέτη του πασά τοῦ Δελβίνου και ἀπόκτησε τή συμπάθεια τῆς Πύλης και ἔτσι ἔγινε κύριος τοῦ πασαλικίου τῶν Τρικάλων (1786). Μέ πλαστογράφηση τοῦ σουλτανικοῦ φερμανιοῦ ἔγινε κύριος τῶν Ιωαννίνων (1787) και στερέωσε τή θέση του μέ τήν τόλμη του ἡ ἐξαγοράζοντας αὐτούς πού ήταν ίσχυροί στό Διβάνι. Ἐτσι λοιπόν κατόρθωσε νά κάμει τό κράτος του σχεδόν ἀνεξάρτητο ἀπό τό Σουλτάνο. Ἐρχεται σέ διαπραγματεύσεις μέ τό Ναπολέοντα και παίρνει στήν ὑπηρεσία του Γάλλους ἀξιωματικούς. Οργανώνει στρατό 10-12 χιλιάδες και ἐπεκτείνει τήν ἔξουσία του στή Μακεδονία ώς τόν "Ολυμπο, καθώς και στήν Ἀνατολική Ἑλλάδα.

Ο Ἀλής περιποιόταν τούς χριστιανούς, γιατί είχε μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη σ' αὐτούς παρά στούς μουσουλμάνους μισθωτούς του. Μεταχειρίζοταν τήν ἐλληνική γλώσσα ώς ὅργανο γιά τίς διπλωματικές συνεννοήσεις του, ἄναψε τόν πόθο τῶν Ἀλβανῶν γιά ἀνεξαρτησία και τροφοδοτοῦσε τίς ἐλπίδες τῶν Ἐλλήνων γιά ἔθνική ἀποκατάσταση. Ἐλληνες και Ἀλβανοί ὑπηρέτησαν τόν περιβόητο σατράπη και πολλοί ἀπό τούς πολεμιστές τοῦ 1821 και ἀπό τά δύο στρατόπεδα είχαν ἐκπαιδευτεῖ στήν ὑπηρεσία του, δπως λ.χ. ὁ γιός τοῦ Ἀνδρίτσου ὁ Ὄδυσσεας, ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Ὄμέρ-Βρυώνης κ.ἄ. Κυρίως δμως δέν ἀνεχόταν τίς φιλελεύθερες ἐκδηλώσεις και σύντριβε μέ πείσμα κάθε ἀντίσταση. Ἀλβανοί μπέηδες και κάτοικοι ὀλόκληρων πόλεων δοκίμασαν τή σκληρότητα τοῦ ξίφους του. Οι πιό τολμηροί ἀπό τούς Ἐλληνες ἀρματολούς, δπως οι Κατσαντωναίοι και ὁ Βλαχάβας, ὑπόκυψαν στή δύναμη ἡ στό δόλο του και τά ἐλληνικά δημοτικά τραγούδια θρήνησαν τίς 16 ἀριστοκράτισσες γυναῖκες τῶν Ιωαννίνων μαζί μέ τήν **Κυρα-Φροσύνη**, πού ὁ Ἀλής τίς ἔπνιξε στή λίμνη.

Οι Σουλιώτες ήταν Ἐλληνες ἀλβανόφωνοι, πού κατά τό IZ' αἰώνα προσπάθωντας νά ξεφύγουν ἀπό τούς Τούρκους είχαν ἀποσυρθεῖ στά ἄγρια Καστιοπαία βουνά τῆς νότιας Ἡπείρου, πού ἀπέχουν 12 ὥρες ἀπόσταση ἀπό τά Γιάννενα. Ἐκεῖ ἰδρυσαν μιά στρατιωτική κοινότητα, πού αὐτοδιοικούνταν και στίς ἀρχές ἀποτελοῦνταν ἀπό τέσσερα και ἀργότερα ἀπό ἐντεκα χωριά. Πλήρωναν φόρο στήν Τουρκία, ἀλλά κι αὐτοί φορολογούσαν τή γειτονική χώρα. Λένε πώς 60 χωριά, πού δνομάζονται χωριά τῶν Παρασουλιωτῶν, πλήρωναν φόρο στούς Σουλιώτες.

Ἡ πιό σπουδαία ἀσχολία τους ήταν ἡ κτηνοτροφία, ἀλλά ἡ φύση τοῦ τόπου τους και οι συγχένες συμπλοκές μέ τούς γειτονούς τους τούς ἔκαμαν σκληρούς και

Ο Ἀλήπασας.

έμπειροπόλεμους. Κι αυτές οι γυναῖκες τους ἀκόμη ηξεραν νά χρησιμοποιούν τά ὅπλα.

Ο Ἀλῆς ἀποφάσισε νά ἔξαφανίσει τό μικρό δρεινό λαό, πού είχε τότε γύρω στους 2.500 μαχητές. Ἀλλά ἡ πρώτη ἐπίθεση κατά τό 1789 ἀπότυχε ἐντελῶς, γιατί οι Ἀλβανοί του δέν μπόρεσαν νά διεισδύσουν στήν ἄγρια δρεινή χώρα και σκόρπισαν, λεηλατώντας τήν πεδιάδα τῆς Παραμυθιᾶς. Τότε πολλοί Ἀλβανοί του Ἀλῆ σφάχτηκαν ἀπό τους Σουλιώτες, πού ἔπεσαν ἐπάνω τους και προχώρησαν ὡς τήν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων.

Τρία χρόνια ἀργότερα (1792) ἐπιτέθηκε μέ μεγαλύτερη προετοιμασία. Ἀλλά και ἡ ἐπιχείρηση αὐτή, πού ἐπιχειρήθηκε μέ δόλο, δέν πέτυχε. Οι Σουλιώτες, ἀφού συνῆλθαν ἀπό τόν πρῶτο αἰφνιδιασμό, πρόβαλαν ἰσχυρή ἄμυνα μέ τους ἀρχηγούς τους Μπότσαρη και Λάμπρο Τζαβέλλα και ἀνάγκασαν τόν Ἀλῆ νά γυρίσει πίσω στά Γιάννενα, τρίζοντας τά δόντια του ἀπό ἀγανάκτηση.

Ἐπί 8 χρόνια ἄφησε ἡσυχους τούς Σουλιώτες, γιατί στό μεταξύ ἔγιναν μεγάλες πολιτικές μεταβολές και ὁ ἵδιος είχε ἄλλες ἀπασχολήσεις. Ἡ εἰρήνη τοῦ Καμποφόρου (1797) παράδινε στούς Γάλλους τά Ἐπτάνησα και ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας ὑψώσε τήν τρίχρωμη σημασία τῆς δημοκρατίας στό φρούριο τῆς Κέρκυρας. "Ἐτσι ἀνοιγόταν εύρυ πεδίο γιά δράση στίς δολοπλοκίες τοῦ Ἀλῆ. Σκεπτόταν νά καταλάβει τά λιμάνια τῆς Ἡπείρου, τήν Πρέβεζα και τήν Πάργα, πού τά κατεῖχαν ὡς τή στιγμή ἐκείνην οἱ Ἐνετοί, και ἀκόμη νά βάλει πόδι και στήν Κέρκυρα. Στήν ἀρχή παρίστανε τό φίλο στούς νέους γείτονές του. Δέχτηκε φιλικές ἐκδηλώσεις ἀπό τό Ναπολέοντα και ἔδειξε προθυμία νά κατηγηθεῖ στά κηρύγματα τῶν Ἰακωβίνων. "Ἐτσι μέ τήν ἀνοχή τοῦ Γάλλου διοικητῆ τῆς Κέρκυρας ἐτοίμασε στόλο στόν κόλπο τῆς Ἀρτας, κατέλαβε ἔμφυκά τά ἐλληνικά χωριά τῆς παραλίας και ἔσφαξε τούς κατοίκους τους. Ὁ Ναπολέοντας κατά τήν ἐκστρατεία του στήν Αίγυπτο ἐστειλε ἀπό τή Μάλτα τούς χωρετισμούς του στό φίλο τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. Ὁ Ἀλῆς γιά κάμπτοσο καιρῷ ἀκόμη προσποιούνταν ὅτι γοητεύεται ἀπό τίς ὑποσχέσεις τοῦ Γάλλου στρατάρχη, ἀλλά ἔμφυκά πέταξε τή μάσκα του. Συνέλαβε και ἐστειλε στήν Κωνσταντινούπολη τόν ἀπεσταλμένο τοῦ Ναπολέοντα. Κατόπιν προσέβαλε τήν Πρέβεζα, πού τή φρουρούσαν 300 Γάλλοι, τήν κατέλαβε και τήν παράδωσε στή σφαγή και στή λεηλασία (1798). Κατέλαβε ἀκόμη τό Βουθρωτό, τήν Ἡγουμενίτσα και τήν Βόνιτσα. Μάλιστα, γιά νά ἀποδείξει τήν πίστη του πρός τό Σουλτάνο τοῦ ἐστειλε 4 σακκιά κομμένα κεφάλια Γάλλων.

Ὑστερα κινήθηκε πάλι ἐναντίον τῶν Σουλιώτων. Ἐτοίμασε ἔνα εἶδος ἱεροῦ πολέμου, ἐναντίον τους και προσπάθησε νά ἀνάψει στούς Τουρκαλβανούς τό θρησκευτικό φανατισμό τους. Οι δερβίσηδες (= μουσουλμάνοι καλόγεροι) και οι σειχηδες (= ἡγούμενοι τῶν μουσουλμανικῶν μοναστηριῶν, τῶν τεκέδων) ἄναψαν τό κοινό μίσος τῶν Μωαμεθανῶν ἐναντίον τῶν γκιασούρηδων. "Ἐτσι μέ σπουδαία προετοιμασία και μέ μεγάλες δυνάμεις προσέβαλε τούς Σουλιώτες. Ἐπειδή δώμας δέν μπόρεσε νά τους νικήσει μέ ἔφοδο, στίς διεξόδους τῶν στενῶν περασμάτων ἔχτισε

δχυρωμένους πύργους καὶ ἔτσι μετάτρεψε τήν πολιορκία σέ ἀποκλεισμό. Ὁ ἄνισος ἀγώνας κράτησε 3 χρόνια (1800-1803), στά όποια οἱ Σουλιώτες ἔδειξαν ἀσυναγώνι- στη ἀντρεία. Ὁ Φῶτος Τζαβέλλας, ὁ ἡρωικός γιός τοῦ Λάμπρου, ὁ καλόγερος Σα- μουνήλ καὶ μερικοὶ ἄλλοι εἰναι οἱ ἡρωες τῶν ἐπικῶν ἔκεινων περιπετειῶν. Οἱ τελευ- ταῖς ἐπιθέσεις τοῦ Ἀλῆ ἔγιναν ἐναντίον τῶν Μποτσαραίων στὸ Ραδοβίζι στά 1804. Τελικά οἱ Σουλιώτες ἀναγκάστηκαν νά φύγουν ἀπό τὰ χωριά τους, ἀφοῦ πρῶτα ἔκαμαν συνθήκη. Ἀλλά ὁ Ἀλῆς καταπάτησε τὴν συμφωνία του καὶ προσέβαλε τοὺς Σουλιώτες κατά τήν ἀποχώρησή τους. Μερικές δμως Σουλιώτισσες, ἐπειδή βρέθη- καν σέ ἀπελπιστική θέση, ἀποφάσισαν νά θυσιαστοῦν, γιά νά ἀποφύγουν τήν τα- πείνωση (Χορός τοῦ Ζαλλόγγου). Μόνο ἔνα μέρος τῶν κατοίκων σώθηκε στήν Πάργα καὶ πέρασε ἀπό ἔκει στά Ἐπτανήσα.

Κ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

‘Η τουρκική αυτοκρατορία στίς ἀρχές τοῦ ΙΘ’ αἰώνα – Τό τουρκικό πρόβλημα

Στίς ἀρχές τοῦ ΙΘ’ αἰώνα ὁ Σουλτάνος είναι ἀκόμη κύριος ἀπέραντων κτήσεων στίς τρεῖς ἡπείρους. Στήν Εδρώπη ἔξουσιάζει τή Θράκη, τή Μακεδονία, τήν υπόλοιπην Ἐλλάδα μέ τήν Ἀλβανία καὶ τά ἑλληνικά νησιά ἐκτός ἀπό τά Ἐπτάνησα, πού δέ γνώρισαν τήν τουρκική κυριαρχία. Ἐπί πλέον ἡ Τουρκία κατέχει δῆλη τή Βουλγαρία, τή Σερβία, τή Βοσνία καὶ τήν Ἐρζεγοβίνη. Πέρα ἀπό τό Δούναβη ἡ Μολδαβία καὶ ἡ Βλαχία μαζί μέ τή Βεσσαραβία ἀποτελοῦν δύο ἡγεμονίες φόρου ὑποτελεῖς, πού τίς διοικοῦν χριστιανοί ἡγεμόνες διορισμένοι ἀπό τό Σουλτάνο. Τούς ἡγεμόνες τῶν παραδουνάβιων ἐπαρχιῶν τούς παίρνει ὁ Σουλτάνος ἀπό τούς Φαναριώτες τής Κωνσταντινουπόλεως. Στήν Ἀσίᾳ οἱ Τούρκοι ἔξουσιάζουν τή Μ. Ἀσία μαζί τόν Πόντο ώς τή Γεωργία καὶ ἀκόμη τή Συρία, τή Μεσοποταμία καὶ τήν Ἀραβία. Στήν Ἀφρική ἐκτός ἀπό τήν Αἴγυπτο ἔχει τήν ἐπικυριαρχία στήν Κυρηναϊκή, τήν Τρίπολη καὶ τό Ἀλγέρι.

Τό ΙΗ’ αἰώνα ἔγινε δλοφάνερο δτί ἡ τουρκική αυτοκρατορία δέν είχε τή δύναμη νά συγκρατήσει τά μέλη της. ‘Ο Σουλτάνος δέν είχε χρήματα οὕτε ἡταν σέ θέση νά κινητοποιήσει τό στρατό του. Τό παλιό στρατιωτικό σύστημα τῶν Τούρκων είχε παρακμάσει, τό περίφημο σδμα τῶν Γενιτσάρων ἡταν περισσότερο πληγή

γιά τήν έξουσία και τά **ότεάκια** τους (= στρατῶνες) μιά συνεχής έστια στασιαστικού ἀναβρασμού. Έξαλλον ή διαφορά τῶν κυβερνητικῶν δργάνων προχωροῦσε συνεχῶς βαθύτερα. Τή σύγχυση, πού ἐπικρατοῦσε στό κράτος, τήν ἐνίσχυε ή **μεταρρυθμιστική προσπάθεια** μερικῶν ήγεμόνων και πολιτικῶν τῆς Τουρκίας. Δηλαδή κατά τό τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως μεταδόθηκε και στήν τουρκική κυβέρνηση ή ἀναμορφωτική τάση.

‘Ο Σελίμ ο Γ’ (1789-1807) ἐπιχείρησε νά ἔξευρωπαίσει τήν Τουρκία, εἰσάγοντας τολμηρές οἰκονομικές και στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις. Και προσπάθησε νά τό πετύχει, συντρίβοντας τούς δυσκολοπειθάρχητους Γενίτσαρους και ἐγκαινιάζοντας τή φωτισμένη δεσποτεία. Ἀλλά αὐτό έσπήκωσε ἐναντίον του τούς Παλαιότουρκους, τούς οὐλεμάδες (= νομομαθεῖς, θεολόγοι) και τούς Γενίτσαρους και ύπνησε στούς σκλαβωμένους τίς ἀποκοιμισμένες δυνάμεις τους. Σέ πολλά μέρη ίσχυροι σατράπες ἐπιχείρησαν νά ἐκμεταλλευτοῦν τήν ἀδυναμία τῆς Πύλης και νά ἀποσπαστοῦν ἀπό τήν κεντρική έξουσία, ὥπως ἔκαμαν ὁ Αλής τῶν Ιωαννίνων, ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου και ὁ Μεχμέτ Αλής τῆς Αλγύπτου.

Κάτω ἀπ’ αὐτές τίς περιστάσεις φάνηκε δτι τό κράτος τοῦ Σουλτάνου δέν μποροῦσε νά ζήσει και οί διπλωμάτες τῆς Εὐρώπης σκέψηται πῶς θά ήταν δυνατό νά ώφεληθοῦν καλύτερα ἀπό τήν κληρονομιά τοῦ «Μεγάλου Ἀρρώστου». Τότε λοιπόν ἄρχισε ο ἀνταγωνισμός τῶν Εὐρωπαίων γύρο ἀπό τήν Τουρκία. Κάθε μεγάλη δύναμη ἐπιδίωκε τό δικό της συμφέρον, ἀλλά ἀπό τόν ἀνταγωνισμό αὐτό προήλθαν δύο μεγάλα γεγονότα ἀντίθετα ἀπό τίς προσδοκίες τῶν διπλωματῶν. Ἀπό τή μιά παρατάθηκε η κυριαρχία τῶν Τούρκων στή Βαλκανική, ἐνώ ἀπό τήν ἄλλη οι χριστιανικοί λαοί ἀπόκτησαν πάλι τήν ἀνεξαρτησία τους μόνον τους. Η μεγάλη ἐπανάσταση τῶν Ἐλλήνων στά 1821 τοποθέτησε τό **τουρκικό πρόβλημα** κάτω ἀπό τήν πραγματική του μορφή.

‘Η ἐπίδραση τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως

‘Η γαλλική ἐπανάσταση σύμφωνα μέ τά παραπάνω είχε διαλυτική ἐπίδραση στήν Τουρκία. Βαθύτερα ἀπό τά ἄλλα ἔθνη τῆς Βαλκανικῆς συγκίνησε τούς Ἐλληνες. Ήδη πρίν ἀπό τήν ἐπανάσταση οἱ Γάλλοι φιλόσοφοι είχαν δισφημίσει τήν ἀπολυταρχική έξουσία τοῦ Σουλτάνου. Πρίν ἀπό τόν πόλεμο τοῦ 1788 ὁ Βολταΐρος ἔγραφε στήν αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη: «Χτυπήστε τούς Τούρκους στό δόνομα τοῦ Θεοῦ και γιά πεῖσμα τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Πάπα στήν Πολωνία, πού διάκειται ἀπέναντί τους τόσο φιλικά. Νά θριαμβεύσετε συγχρόνως και ἐναντίον τοῦ ἄγιου πατέρα και ἐναντίον τοῦ Μουφτῆ. Θά είναι ώρατο θέαμα νά βλέπει κανείς δύο αὐτοκράτειρες νά τραβοῦν ἀπό τά αὐτιά στήν Ἀσία τό χοντρό Μουσταφά».

‘Η διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου βρήκε μεγάλη ἀπήχηση στήν ψυχή τῶν σκλαβωμένων Ἐλλήνων. Οι Ἐλληνες φοιτητές τοῦ Παρισιοῦ και τῶν ἵταλικῶν πόλεων κυριεύτηκαν ἀπό θερμό ζήλο πρός τίς ἰδέες τῆς ισότητας. Ἐπίσης ὅλες οἱ κοινωνικές τάξεις τοῦ ἔθνους, ὁ παπάς και ὁ ἔμπορος, οἱ ἄρχοντες και ὁ λαός, ὁ βοσκός τῶν βουνῶν και ὁ Φαναριώτης ἀριστοκράτης, ἐπιθυμοῦσαν νά

έφαρμοστούν οἱ ἀρχές αὐτές στήν Ἀνατολή. Ἀργότερα δὲ Κολοκοτρώνης ὁμολόγησε ὅτι ἡ γαλλική ἐπανάσταση ἄνοιξε τὰ μάτια του σαλπίζοντας σάν σάλπιγγα τῆς «Δευτέρας Παρουσίας» ὅτι πλησιάζει ἡ ἡμέρα τῆς ἐλευθερίας. Γι' αὐτό κατά τὸν καιρὸν τῆς ναπολεόντειας ἐκστρατείας στήν Αίγυπτο ὁ Ἑλληνικός πληθυσμός ἦταν βαθιά συγκινημένος. Ἀπό τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα κιόλας οἱ σχέσεις τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν Γαλλίαν εἰλαν γίνει πιό ζωηρές καὶ οἱ Ἑλληνες ἐμποροὶ καὶ ναυτικοὶ μετακομίζοντας τὸ ρωσικό σιτάρι στὰ λιμάνια τῆς Γαλλίας ἔπαιρναν ἀπό ἐκεῖ μαζί μὲ τὸ χρυσάφι καὶ τίς καινούριες ἰδέες γιά τὴν ἐλευθερία.

Ρήγας Φεραίος (1759-1798)

Τὴν τάση αὐτή τὴν ἀντιροσωπεύει ἴδιως ὁ ἔνθερμος κήρυκας τῆς ἐλευθερίας Ρήγας Φεραίος.

Ο Ρήγας γεννήθηκε στὸ Βελεστίνο τῆς Θεσσαλίας καὶ γι' αὐτὸν δόνομαζόταν Βελεστινλής. Ἀλλά οἱ Ἑλληνες διανοούμενοι, ἐπειδὴ νόμιζαν πῶς στὴ θέση τοῦ Βελεστίνου βρισκόταν ἡ ἀρχαία πόλη Φεραί, τὸν δονόμαζαν Φεραίδ. Ἁταν μιά ὑπέροχη φυσιογνωμία, πού δομοία τῆς ἡ Βαλκανική σπάνια είλε ἀπό πολλούς αἰδῶνες. Χαρακτηριστικά του ἦταν ἀκοίμητη φιλομάθεια, θερμή ἀφοσίωση στὸ ἰδανικό καὶ συνάμα νεανική πίστη, πού δέν ὑπολογίζει τίς δυσκολίες. Τά πρῶτα γράμματα τὰ ἔμαθε στὸ Βελεστίνο καὶ κατόπιν συνέχισε στὴ Ζαγορά καὶ στὰ Ἀμπελάκια. Γιά ἔνα μικρό διάστημα χρημάτισε δάσκαλος στὰ χωριά τοῦ Πηλίου.

Ἐπειδὴ δομως ποθούσε ἐλευθερία, πῆγε στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, δου προσλήφτηκε ώς γραμματέας τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας. Ἐκεῖ, δηποτε διηγείται ὁ σύντροφος καὶ βιογράφος του Χριστόφορος Περραιβός, προξένησε στήν ψυχή του βαθιά ἐντύπωση ἡ γαλλική ἐπανάσταση, πού είχε ξεσπάσει τότε, καὶ γέννησε στήν ψυχή του τὸν πόθο νά μάθει γαλλικά, γιά νά καταλάβει τὸ μεγάλο γεγονός. Πραγματικά ἔμαθε τὰ γαλλικά καὶ, ἀφοῦ ἐμβάθυνε στὰ διδάγματα τῆς ἐλευθερίας, ἀνάλαβε νά μυήσει σ' αὐτές τίς ἰδέες ὅσους μπορούσε. Κατόρθωσε νά κατηχήσει ὅχι μόνο πολλούς προκρίτους καὶ ἀρματολούς, ἀλλά, δηποτε λένε, κατόρθωσε νά προσελκύσει ἀκόμη καὶ αὐτὸν τὸν περίφημο Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου. Συγχρόνως τὰ ποιήματά του μετάδιναν τὴ συγκίνηση σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Ο Ρήγας σύνθεσε τὸ «Θούριό» του ώς Μασσαλιώτιδα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Τὴν ἐπανάσταση τὴν φανταζόταν ώς ἔνα γενικό ξεσήκωμα τῶν λαῶν τῆς Τουρκίας ἐναντίον τοῦ ἀπολυταρχικοῦ Σουλτάνου.

«Βούλγαροι κι Ἀρβανίτες καὶ Σέρβοι καὶ Ρωμοί,
νησιώτες κι Ἡπειρώτες μέ μιά κοινή ὄρμή,
γιά τὴν ἐλευθερία νά ζώσουμε σπαθί.

.....
ν' ἀνάψουμε μία φλόγα εἰς ὅλην τὴν Τουρκιά,
νά τρέξει ἀπό τὴν Μπόσνα ἥως τὴν Ἀραπιά.»

Στὰ 1796 ὁ Ρήγας πῆγε στὴ Βιέννη, δηποτε ἄκμαζε τὸ ἐμπόριο μὲ τὴ Ρούμελη καὶ

ύπηρχαν πολλοί εὕποροι δόμογενεῖς, πού προσπάθησε νά τούς μυήσει στίς ίδεες του. Ἐκεὶ συνεννοήθηκε ὁ ίδιος προσωπικά μέ τὸν πρεσβευτή τῆς Γαλλίας, τό στρατηγό Μπερναντότ, ἐνῶ οἱ Ἑλλήνες συζητοῦσαν μέ μεγάλο θόρυβο στά καφενεῖα τῆς Βιέννης γιά τή διάλυση τῆς Τουρκίας, πού ἔλπιζαν ὅτι πλησίαζε.

Ο Ρήγας ήταν ιδεολόγος, χωρίς νά είναι συνάμα καί πρακτικός ἀνθρωπος. Γι' αὐτό φαντάστηκε πώς θά μποροῦσε νά πραγματοποιήσει τούς ἑθνικούς πόθους του μέ τή βοήθεια τοῦ Ναπολέοντα, πού τόν θεωροῦσε ὑπερασπιστή τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν. Στή Βιέννη τυπώνει μέ τήν ἐνίσχυση πλούσιων Ἑλλήνων τά ἐπαναστατικά του φυλλάδια, τήν προκήρυξή του καί τή **Χάρτα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος**. Ἀπό τή Βιέννη ὁ Ρήγας πήγε στήν Τεργέστη, μέ σκοπό νά περάσει στήν Ἰταλία, γιά νά συναντήσει τό Ναπολέοντα. Ἀλλά τή νύχτα ή ἀντριακή ἀστυνομία περικύκλωσε τό ξενοδοχεῖο του καί, ἐπειδή βρήκε κιβώτια γεμάτα ἐπαναστατικά ἔντυπα, τόν συνέλαβε.

Ἀπό ἐκεὶ μεταφέρθηκε στή Βιέννη, δπου ὑποβλήθηκε σέ αὐστηρή ἀνάκριση. Ἡ σπουδαιότερη κατηγορία ἐναντίον τοῦ Ρήγα καί τῶν ὄπαδῶν του ήταν ὅτι ἐτοίμαζε ἐπανάσταση ἐναντίον χώρας φιλικῆς πρός τήν Αὐστρία. "Υστερα ἀπό πολλές συνεννοήσεις μέ τήν Πύλη ή ἀντριακή κυβέρνηση παράδωσε τό Ρήγα μαζί μέ ἐπτά ἀπό τούς συντρόφους του, πού ἔπιασε, στόν πασά τοῦ Βελιγραδίου. Ἡ θανάτωσή τους σύμφωνα μέ τήν πιό σίγουρη πηγή ἔγινε τή νύχτα τῆς 23ης Ιουνίου τοῦ 1798 στό Βελιγράδι. Οἱ ἄλλοι πατριώτες, πού μαρτύρησαν μαζί μέ τό Ρήγα, ήταν οἱ ἔξης: 1) ὁ Εὐστράτιος Ἀργέντης ἐμπόρος ἀπό τή Χίο, 2) ὁ Δημήτριος Νικολίδης, γιατρός ἀπό τά Γιάννενα, 3) ὁ Ἀντώνιος Κορωνίδης, ἐμπόρος καί λόγιος ἀπό τή Χίο, 4) ὁ Ιωάννης Καρατζάς, λόγιος ἀπό τή Λευκωσία τῆς Κύπρου, 5) ὁ Θεοχάρης Γεωργίου Τουρούντζιας, ἐμπόρος ἀπό τή Σιάτιστα, 6) ὁ Ιωάννης Ἐμμανουὴλ, φοιτητής Ιατρικῆς ἀπό τήν Καστοριά καί 7) ὁ ἀδελφός του Παναγιώτης Ἐμμανουὴλ, ὑπάλληλος τοῦ Ἀργέντη.

Ἡ Φιλική Ἐταιρεία

"Υστερα ἀπό τό Συνέδριο τῆς Βιέννης, στό δποῦ δέν πάρθηκε καμία ἀπόφαση γιά τούς Ἑλλήνες καί τούς ὑπόλοιπους χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς, τό ἐλληνικό ἔθνος κυριεύτηκε ἀπό τήλιψη καί ἀπογοήτευση. «Τότε είδα, λέει ὁ Κολοκοτρώνης στά Ἀπομνημονεύματά του, πώς ὅτι κάμομεν θά τό κάμομεν μονάχοι καί δέν ἔχουμε ἐλπίδα καμία ἀπό τούς ἔνοντας». Οἱ Ἑλλήνες τότε, ἐπειδή κουράστηκαν νά περιμένουν τήν ἐλευθερία τους ἀπό τά χριστιανικά ἔθνη τῆς Εὐρώπης, ἀποφάσισαν νά στηριχτοῦν στήν παλικαριά τους καί στά ὅπλα τους. Μέσου σ' ἔνα τέτοιο κλίμα ίδρυθηκε ἡ Φιλική Ἐταιρεία. Οἱ πληροφορίες μας γιά τήν ἀρχή της δέν είναι ἀρκετές. Γεννήθηκε σέ ρωσικό ἔδαφος, στήν Ὁδησσό, δπου ἀνέκαθεν ἄκμαζε τό ἐλληνικό ἐμπόριο.

Τήν ίδρυσαν ἀντρες, πού δέ διακρίνονταν οὕτε γιά τήν ἀριστοκρατική καταγωγή τους οὕτε γιά τή μόρφωσή τους, ἀλλά ήταν δραστήριοι καί ἀποφασιστικοί

(1814). Αύτοί ήταν ό **Νικόλαος Σκουφάς** άπό την "Αρτα, ό **Άθανάσιος Τσακάλωφ** άπό τα Γιάννενα και ό **Έμμανουήλ Ξάνθος** άπό την Πάτμο. Άλλα παρόλο πού ή άρχη της ήταν άσημη και τά μέσα της άσημαντα, αυτή άπλωθηκε γρήγορα και σύνδεσε δύο τόν ελληνικό χώρο με τόν προστηλυτισμό και έτσι βοήθησε πολύ νά ξεσπάσει ή έπανάσταση. Οι πρώτοι ίδρυτές της τήν δύναμασαν **Έταιρεία τῶν Φιλικῶν** και προσπάθησαν νά τής δώσουν τήν δργάνωση τῶν μυστικῶν έταιρειῶν. Άλλα ή σκόπιμη διάδοση δτι πίσω άπό τίς ένέργειες τής Έταιρείας κρύβεται μιά μεγάλη δύναμη τής έδινε μεγάλη άκτινοβολία. Αυτή λοιπόν είναι ή **Άρατη Αρχή**, πού διάδιναν μέ επιτηδειότητα. Κυκλοφορούσε συγκεκριμένα ή φήμη δτι τή δράση τής έταιρείας τή διευθύνει μυστικά δ **Ιωάννης Καποδίστριας**, ό ύπουργός του αύτοκράτορα τής Ρωσίας **Άλεξάνδρου**, ή δ **Ιδιος** δ **Άλεξανδρος**.

Μέσα σέ λίγο διάστημα ό **Πατριάρχης Γρηγόριος δ Ε'**, ό μπέντης τής Μάνης **Μαυρομιχάλης**, πάρα πολλοί άρχιερεῖς και προύχοντες τής Πελοποννήσου και τῶν νησιών ήταν μυημένοι στό σκοπό τής έταιρείας. Γύρω στά 1819-1820 αυτή ήταν τό κοινό θέμα τῶν λόγων και τῶν σκέψεων τῶν Έλλήνων. "Ολοι πίστευαν δτι δλα τά ρυθμίζει άόρατα «δάκτυλος ρωσικός» και ό άσυγκράτητος ζήλος και ή άθυροστομία πολλῶν πολλές φορές έβαλαν σέ κίνδυνο τή **Φιλική Έταιρεία**.

Ο Άλεξανδρος Υψηλάντης άρχηγός τής Έταιρείας

"Οταν άπλωθηκε ή **Έταιρεία**, αύτοί πού τή διεύθυναν αισθάνθηκαν δτι είναι άναποφέυκτη άνάγκη νά άναθέσουν τήν άρχηγία της σ' έναν άνθρωπο, πού νά έμπνεει σεβασμό και έμπιστοσύνη. Γι' αυτό έστειλαν στήν **Πετρούπολη** τόν **Έμμανουήλ Ξάνθο**, γιά νά προσφέρει τήν άρχηγία τής έταιρείας στόν **Έλληνα ύπουργο** του **Τσάρου**, τόν **Καποδίστρια**. Μά ό **Ξάνθος** έφτασε στήν **Πετρούπολη** σέ άκατάλληλη ώρα, γιατί πρίν άπο λίγο είχε ξεσπάσει στήν **Ισπανία** έπανάσταση έναντίον τού **Άπολυταρχικού** ήγεμόνα **Φερδινάνδου** τού **Z'** (1820) και οι διπλωμάτες τής **Ιερῆς Συμμαχίας** έπαιρναν διάφορα μέτρα, γιά νά καταπνίξουν τήν έπανάσταση. Γι' αυτό και ή **ρωσική Αύλη** δέ θά ύποδεχόταν μέ συμπάθεια έναν άντιπρόσωπο μιᾶς μυστικῆς έταιρείας, δπως ήταν ή **Φιλική**.

"Ο **Καποδίστριας** δέ δέχτηκε τήν άρχηγία τής **Έταιρείας**, και ό **Ξάνθος** τότε στράφηκε πρός τόν **Άλεξανδρο Υψηλάντη**.

"Ο **Άλεξ.** **Υψηλάντης** (1792-1828) κατα-

γόταν άπό παλιά φαναριώτικη οίκογένεια. Είχε γίνει ξακουστός στούς πολέμους της Ρωσίας έναντιον τοῦ Ναπολέοντα καὶ στή μάχῃ τῆς Λειψίας ἔχασε τό δεξῖ του χέρι. Είχε τόν τίτλο τοῦ πρίγκιπα, τό βαθμό τοῦ στρατηγοῦ καὶ ἦταν ὑπασπιστής τοῦ Τσάρου.

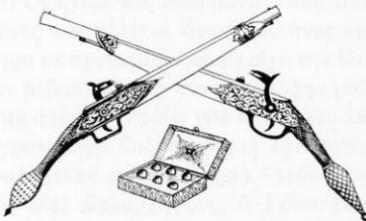
Ο 'Ψυγλάντης ἀφοῦ ἀνάλαβε τήν ἀρχηγία, ἄρχισε νά δουλεύει μέ ζῆλο καὶ δραστηριότητα. Δέν κατάλαβε δύναμις τήν πραγματική κατάσταση, δι τοῦ δηλαδή ἀπό πρίν δέν είχε γίνει καμιά σοβαρή προετοιμασία γιά τόν 'Αγώνα. Τό μόνο πού ὑπῆρχε ἦταν ἔνας ἀσυγκράτητος ἐνθουσιασμός καὶ μιά μεγάλη κίνηση ἀνάμεσα σ' ὅλους τούς Ἐλληνες, πού περίμεναν νά συμβεῖ ἔνα μεγάλο γεγονός.

'Η δύναμη τῶν ἐμπολέμων

Ἐναντίον τῆς Ἐλλάδος, πού ξεσηκωνόταν τώρα, ή Τουρκία δέν ἦταν σέ θέση νά στείλει μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις, γιατί, δύναμις είπαμε σέ προηγούμενα κεφάλαια, τό παλιό στρατιωτικό της σύστημα ἦταν παραλυμένο καὶ οἱ Γενίτσαροι δέν ἦταν πιά οἱ φοβεροί πολεμιστές τοῦ ΙΕ' καὶ τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα. Ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν ή Πύλη ἔστελνε συνεχῶς δυνάμεις, πού ἦταν λίγες καὶ ὅχι καλά ἐφοδιασμένες. Ἐπί πλέον καὶ τό πυροβολικό της ἦταν κακό. Γι' αὐτό συνήθως ή ὑπεροχή τῶν Τούρκων ἀπέναντι στούς Ἐλληνες δέν ἦταν σπουδαία. Ἀντίθετα δύναμις οἱ Ἐλληνες ως τό τέλος τοῦ 'Αγώνα δέν είχαν πυροβολικό. Ἐπίσης τό ιππικό δέν μπορούσε νά δράσει στήν δρεινή χώρα καὶ πολλές φορές ἀπό ἔλλειψη χόρτου γινόταν αὐτό μεγάλο ἐμπόδιο. Ἐναντίον αὐτῶν τῶν δυνάμεων λοιπόν, πού ἦταν ἄσχημα ἐφοδιασμένες καὶ τίς δόηγούσαν μέ τρόπο κακό οἱ ἀρχηγοί τους, οἱ Ἐλληνες πολεμούσαν μέ ἐπιτυχία κάνοντας κλεφτοπόλεμο.

Μεγάλη σημασία γιά τόν ἀγώνα είχαν τά πολλά φρούρια, πού είχαν οἱ Τούρκοι στήν Ἐλλάδα. Ἀλλά δύλα χωρίς ἔξαίρεση ἦταν παραμελημένα καὶ δέν είχαν οὔτε πολεμοφόδια οὔτε ἀρκετές τροφές. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ό τουρκικός στόλος, ὃν καὶ ἦταν ἀνάτερος ἀπό τόν ἐλληνικό, δέν κατόρθωσε νά τροφοδοτήσει τά φρούρια, γιατί καὶ αὐτός ἦταν, δύναμις πάντοτε, παραμελημένος. Στό ναυτόσαμο τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρχαν ἀρκετά πολεμικά πλοῖα, δύπλισμένα μέ πολλά τηλεβόλα. Ἐκτός ἀπ' αὐτά ό Σουλτάνος μπορούσε ἀκόμη νά διαθέσει τό ναυτικό τοῦ 'Αλγερίου καὶ τοῦ Ἀλῆ τῆς Αίγυπτου, πού βρισκόταν σέ καλύτερη κατάσταση. Μά οι Τούρκοι δέν ἦταν ποτέ τους καλοί ναυτικοί. Οι ναῦτες ἦταν ξένοι τυχοδιώκτες, πού δέν ἦταν καλά ἐκπαιδευμένοι καὶ δέ χειρίζονταν καλά τά ὅπλα.

Τόν πυρήνα τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων τῆς ξηρᾶς τόν ἀποτέλεσαν οἱ ἀρματολοί καὶ οἱ κλέφτες. Τά ὅπλα καὶ τά ροῦχα τῶν πολεμιστῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἦταν διάφορα. Τό συνηθισμένο πυροβόλο ἦταν ἐφοδιασμένο μέ πυριτόλιθο (= τσακάρι) καὶ κοντή κάννη. Στή διάρκεια τοῦ 'Αγώνα

Πιστόλες καὶ σφαίρες ἀπό τά χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως.

άγοράστηκαν δπλα νεώτερου τύπου. Μά ή πολεμική τακτική τῶν κλεφτῶν ἦταν πολὺ διαφορετική ἀπό τὴν τακτική τῶν εὑρωπαϊκῶν στρατευμάτων. Τό μεγαλύτερο ἐλάττωμα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἦταν η ἔλλειψη πειθαρχίας.

"Οταν πλησίαζε δέχθρός, οἱ κλέφτες σκορποῦσαν καὶ οἱ καθένας τους ἔψαχνε ἔνα πρόχωμα ή θάμνο ή ἄλλον τόπο κατάλληλο γιά ἐνέδρα, ἀπό δπου πυροβολοῦσε τούς Τούρκους. "Οπου ἔμεναν πολλοί μαζί, κατασκεύαζαν ὀχυρώματα, πού ἔμοιαζαν μέ μισοφέγγαρο. Είναι τά λεγόμενα **ταμπούρια**, πίσω ἀπό τά δποῖα παραμόνευαν, γιά νά χτυπήσουν ξαφνικά τὸν ἐχθρό, ὅταν πλησίαζε. "Αλλά δ στρατός τους είχε δύο μεγάλα προτερήματα, τὴν ἀντοχή καὶ τὴν δλιγάρκεια. Γι' αὐτό καὶ δι Κολοκοτρώνης δέν ἀνησυχεῖ πολύ γιά τὸν ἀνεφοδιασμό. Τά ίδια προσόντα είχαν καὶ οἱ πολεμιστές τῆς θάλασσας, πού προέρχονταν ἀπό τοὺς ναύτες τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ τῶν Ἑλλήνων.

"Εναντίον τοῦ τουρκικοῦ στόλου οἱ "Ἑλληνες διαθέτουν τοὺς **πάρωνες** τῆς "Υδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν, δηλαδή τά ἐμπορικά πλοῖα τά ἔξοπλισμένα μέ τηλεβόλα. "Αλλά οἱ "Ἑλληνες ναυτικοί ἦταν ἀσύγκριτα ἀνώτεροι ἀπό τοὺς Τούρκους καὶ τά κατορθώματά τους μποροῦν νά συγκριθοῦν μόνο μέ τά κατορθώματα τῶν "Ἀγγλων στά χρόνια τῆς δημιουργίας τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. "Ο δπλισμός τῶν πλοίων δέν ἦταν σπουδαῖος, ἀλλά καὶ τό πυροβολικό τοῦ τουρκικοῦ στόλου δέν ἦταν πολὺ ἀνώτερο. "Ετσι σπάνια βυθίζεται πλοῖο μέ δβίδα. Πολλές φορές ἔπειτα ἀπό πολύωρη ναυμαχία οἱ στόλοι χωρίζονται χωρίς σοβαρές βλάβες. "Αντίθετα δμως οἱ "Ἑλληνες μέ τά πυρπολικά τους, τά χρησιμοποιοῦσαν ἀρκετά καλά, προξένησαν μεγάλες καταστροφές στά ἐχθρικά πλοῖα καὶ τρομοκρατοῦσαν τὸν τουρκικό στόλο.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

I. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

“Η έπανάσταση στις Παραδουνάβιες Ήγεμονίες”

Κατά τή στιγμή τῆς ζωηρῆς πολιτικῆς κινήσεως και προετοιμασίας ἔνα γεγονός μέ μεγάλη σημασία ἐπιτάχυνε τό ξέσπασμα τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Ἀλήπασας τῶν Ἰωαννίνων ἤρθε φανερά σέ σύγκρουση μέ τό Σουλτάνο (1820) και κάλεσε τούς Ἐλληνες νά τόν βοηθήσουν. Ἀλλά ἐκεῖνοι σκέφτηκαν πῶς νά ώφεληθοῦν ἀπό τόν ἐμφύλιο πόλεμο τῶν Μωαμεθανῶν. Τότε δ 'Υψηλάντης πήρε ἀπεριόριστη ἄδεια ἀπό τό Τσάρο, κατέβηκε στήν Ὄδησσο και στή σύσκεψη, πού ἔγινε ἐκεῖ ἀπό τούς Φιλικούς, ἀποφασίστηκε νά ἀρχίσει ὁ ἀγώνας ἀπό τή Μολδαβία και τή Βλαχία.

Οι λόγοι τῆς προτιμήσεως είναι οι ἔξης: α) Οι ἡγεμονίες θεωροῦνταν ἀπό τούς Ἐλληνες σάν μιά ἄλλη Ἐλλάδα, γιατί ἡγεμόνες και αὐλικοί ἦταν Ἐλληνες και γιατί γόμιζαν δι τό λαός θά ὑποστήριζε τό κίνημα μέ προθυμία, ἐπειδή είχε τήν ἴδια θρησκεία μέ τούς Ἐλληνες. β) Οι Φιλικοί ἦταν βέβαιοι δι τό θά συνεργάζονταν μαζί τους οι μισθοφόροι στρατιώτες, πού βρίσκονταν στήν ὑπηρεσία τῶν ἡγεμόνων και τῶν ἄλλων ντόπιων ἀρχόντων. Αύτοί ἦταν χριστιανοί ἀπό διάφορες ἔθνοτητες, ὥπως Σέρβοι, Ἐλληνες, Βούλγαροι, και δονομάζονταν μέ ἔνα δνομα 'Αρβανίτες. Πραγματικά, οι δύο σπουδαιότατοι ἀπό τούς ἐκεῖ ὅπλαρχηγούς, ὁ Γεωργάκης Ὁλύμπιος και δι Πάτμιος Σάββας Φωκιανός, μέλη τῆς ἑταιρείας, είχαν ὑποσχεθεὶ πῶς θά συνεργαστοῦν. γ) Δέν ὑπῆρχε τουρκικός στρατός στίς ἡγεμονίες και σύμ-

φωνα μέ τις συνθήκες ή Τουρκία, γιά νά μεταφέρει ἐκεῖ στρατό, ἔπρεπε νά ζητήσει τή συγκατάθεση τῆς Ρωσίας. Ἐπομένως ὑπῆρχε μεγάλη πιθανότητα, ἂν ξεσποῦσε ἐπανάσταση στίς ἡγεμονίες, ή Ρωσία και ή Τουρκία νά φιλονικήσουν. δ) Θεωρούνταν κέρδος νά συγκεντρωθεῖ ὁ τουρκικός στόλος στό Δούναβη στίς παραμονές τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Στίς 22 Φεβρουαρίου τοῦ 1821 ὁ Ἀλέξαντρος Ὑψηλάντης πέρασε τόν Προύθο, τόν παραπόταμο τοῦ Δούναβη. Τόν συνόδευναν τά ἀδέρφια του Γεώργιος και Νικόλαος και μερικοί ἄλλοι, καθώς και 200 ἄντρες, ἀπό τούς δοπίους οἱ πιό πολλοί εἶχαν ὑπηρετήσει στό ρωσικό στρατό. Κατά τό ἀπόγευμα λοιπόν μπῆκε στό Ἰάσιο, τήν πρωτεύουσα τῆς Μολδαβίας. Ο ἡγεμόνας Μιχαήλ Σούτσος και οἱ κάτοικοι τόν δέχτηκαν μέ τή βεβαιότητα ὅτι πίσω του βαδίζουν ρωσικά στρατεύματα. Οἱ ὀπλοφόροι Ἀρβανίτες τῆς πόλεως και ἡ φρουρά τοῦ ἡγεμόνα μπῆκαν κάτω ἀπό τίς διαταγές τοῦ Ὑψηλάντη. Παρουσιάστηκαν και πολλοί μαθητές μέ μεγάλο ἐνθουσιασμό. Ἀπό ἐκεῖ κυκλοφόρησε πρός τοὺς Ἐλληνες μιά προκήρυξη γεμάτη ἀπό ἐνθουσιασμό, στήν δόποια ἔλεγε: **Κινηθείτε καὶ θά ἰδεῖτε πῶς μιά ἴσχυρή δύναμη θά ὑπερασπιστεῖ τά δίκαια μας.**

Μά δέν ἄργησε νά ἀποδειχθεῖ ὅτι ή Μολδοβλαχία δέν ἦταν ὁ κατάλληλος τόπος γιά τόν ἑλληνικό ἀγώνα. Οἱ κάτοικοι φάνηκαν ἀδιάφοροι πρός τό ἑλληνικό κίνημα, ἐνδό ὁ στρατός τῶν Ἀρβανίτῶν, στούς δόποιους στηριζόταν ή Ἐταιρεία, ἦταν ὁ περισσότερος ἀνοργάνωτος.

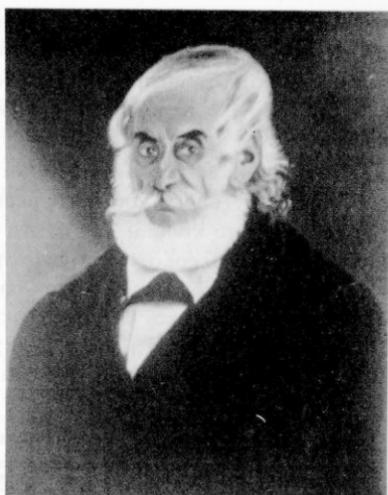
Ο Ὑψηλάντης προχώρησε ἀργά πρός τή Βλαχία. Στή Φωξάνη, μιά συνοριακή πόλη ἀνάμεσα στή Βλαχία και τή Μολδαβία, παρουσιάστηκαν νέοι ὀπλαρχηγοί και ἔτσι ή δύναμή του ἐνισχύθηκε ἀρκετά. Ἐκεῖ συγκροτήθηκε και ὁ Ἱερός Λόχος. Πεντακόσιοι νέοι ἀπό τίς πιό ἀριστοκρατικές οἰκογένειες, ἀπό τούς δοπίους πολλοί ήταν φοιτητές εὑρωπαϊκῶν Πανεπιστημίων, ἀπότελεσαν ἰδιαίτερο πολεμικό σῶμα. Τό σῶμα αὐτό ἔχει ωρίζεις γιά τήν πειθαρχία του και ἀποτέλεσε τόν πυρήνα τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὑψηλάντη. Ἀλλά ὁ ἀρχιστράτηγος ήταν ἀναποφάσιστος. Προχώρησε ἀργά και χωρίς σχέδιο και μέ δυσκολία ὑστερα ἀπό τέσσερις ἔβδομάδες μπῆκε στό **Βουκουρέστι** (28 Μαρτίου).

‘Η ἀποτυχία τοῦ κινήματος

Ἡ φήμη, πού είχε στήν ἀρχή τό κίνημα τοῦ πρίγκιπα, γρήγορα ἀρχισε νά διαλύεται. Εἶχαν περάσει πέντε ἔβδομάδες, ἀπό τότε πού ὁ Ὑψηλάντης πέρασε τόν Προύθο, και ρωσική συνεργασία δέ φαινόταν. Ἀντίθετα, ἔπεσε σάν κεραυνός πάνω στό κεφάλι του ή **ἀποκήρυξη** τοῦ κινήματος ἀπό τή Ρωσία και ὁ **ἄφορισμός** ἀπό τόν Πατριάρχη Γρηγόριο τόν Ε'. Ο τσάρος Ἀλέξανδρος, γιά νά δείξει ὅτι είναι πιστός στίς ἀρχές τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας και γιά νά διαλύσει τήν ὑποψία, πού ἐπικρατοῦσε ὅτι ή Ρωσία ὑποστήριζε τό κίνημα τοῦ Ὑψηλάντη, τό ἀποκήρυξε ἐπίσημα. Ἔδωσε ἀκόμη διαταγή νά ξεγράψουν τό ὄνομα τοῦ Ὑψηλάντη ἀπό τόν κατάλογο τῶν Ρώσων ἀξιωματικῶν και δήλωσε στό Διβάνι μέ τόν πρεσβευτή του στήν Κωνσταντινούπολη ὅτι ή ρωσική πολιτική δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τό κίνημα τοῦ Ὑψηλάν-

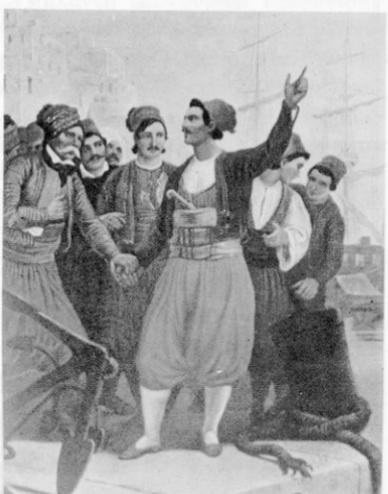
Πήγας Φεραίος.
'Εθνικό Ιστορικό Μουσεῖο.

Παν. Σέκερης, κορυφαίο μέλος (και γενναίος χρηματοδότης) της Φιλικής Έταιρείας.

Ο Βύρων μέ 'Ελληνική στολή.
'Εθνική πινακοθήκη. Λονδίνο.

Ο Αντώνης Οίκονόμου έξεγειρε τά πληρώ-
ματα της "Υδρας".

τη. Από τήν αλλη μεριά ὁ Πατριάρχης, ἐπειδή πιεζόταν ἀπό τό Σουλτάνο, ἀφόρισε τόν Υψηλάντη καὶ τόν Οσποδάρο (= ἡγεμόνα) τῆς Μολδαβίας Μιχαήλ Σοῦτσο. Μέ τήν ἀποκήρυξην αὐτή ἔλπιζε πώς θά ἔσωζε ἀπό τά σκληρά ἀντίποινα τῶν Τούρκων τόν ἐλληνικό πληθυσμό τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων.

Ἡ Ρωσία παράλληλα ἐπέτρεψε νά μποῦν τουρκικά στρατεύματα στίς ἡγεμονίες καὶ μπῆκαν οἱ Τούρκοι ἀπό τρεῖς μεριές. Μέσα σέ λίγον καιρό δι τουρκικός στρατός κατέπνιξε τό κίνημα. Τόν ἀγώνα τελικά τόν ἔκρινε ἡ μάχη κοντά στό χωριό Δραγατσάνι. Οἱ Ιερολοχίτες ἀγώνιστηκαν μέ νηρωισμό καὶ θύμισαν στούς Ἐλληνες τά κατορθώματα τοῦ Τεροῦ Λόχου τῶν Θηβαίων. Μά οἱ νεαροί Ιερολοχίτες ἦταν ἀπειροὶ ἀπό πόλεμο καὶ κατασφάχτηκαν ἀπό τούς Τούρκους σπαχῆδες (= ἵπεταις). Πάνω ἀπό 200 ἔπεσαν στή μάχη, 37 αἰχμαλωτίστηκαν καὶ σώθηκαν συνολικά 136 (7 Ἰουνίου). Ἀλλά ἡ νεώτερη Ἐλλάδα τίμησε αὐτούς τούς ἥρωες τῆς ἐλευθερίας,

Χάρτης τῆς ἐπαναστάσεως στίς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες.

Ο Γεωργάκης Όλυμπιος.

στήνοντας πρός τιμή τους ἕνα μνημεῖο στό πεδίο τοῦ Ἀρη στήν Αθήνα. Υπάρχει κι ἄλλο μνημεῖο γιά τούς Ἱερολοχίτες στό Δραγατσάνι, πού στήθηκε στά 1885 μέ συνδρομές τῶν Ἑλληνικῶν παροικῶν τῆς Ρουμανίας¹. Μά το πιό διμορφό μνημεῖο γιά τούς Ἱερολοχίτες τό ἐστησε μέ τήν ἀθάνατη ὁδή του «εἰς Ἱερόν Λόχον» ὁ Ζακυνθηνός ποιητής Ἀνδρέας Κάλβος.

Ο Υψηλάντης ὑποχώρησε πρός τά αὐστριακά σύνορα, τά πέρασε καὶ παραδόθηκε στίς αὐστριακές ἀρχές. Αὐτές, τόν φυλάκισαν στό φρούριο Μπουγκάτζ, δῆπου ἔμεινε ἔξι χρόνια, καὶ τόν ἀποφυλάκισαν μόνο μέ τή μεσολάβηση τοῦ τσάρου Νικολάου τοῦ Α'. Στά 1828 πέθανε στή Βιέννη ἀπό ἀρρώστια τῆς καρδιᾶς σέ ἡλικία 36 χρονῶν. Ύστερα ἀπό τή φυγή τοῦ

Υψηλάντη οἱ Τούρκοι ἔξαφάνισαν

γρήγορα τά ὑπολείμματα τοῦ στρατοῦ του μέ τή βοήθεια τῶν ντόπιων. Μά οἱ γενναῖοι ὁπλαρχηγοί Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης, Γεωργάκης Όλυμπιος καὶ Γιάννης Φαρμάκης ἔδωσαν ἡρωικό τέλος στά δράμα τῶν ἡγεμονιῶν. Ο πρῶτος ἔπεσε ἡρωικά στή μάχῃ τοῦ Σκουλενίου, ἐνῶ οἱ δύο ἄλλοι, προσπαθώντας νά ἀνοίξουν δρόμο πρός τά ρωσικά σύνορα, περιπλανήθηκαν στά Τρανσυλβανικά ὅρη, προδόθηκαν ἀπό τούς κατοίκους καὶ κλείστηκαν στό Μοναστήρι τοῦ Σέκκου μέ 350 ἄντρες. Τελικά, ὑστερα ἀπό πεισματική ἀμυνα ὁ Όλυμπιος ἀνατίναξε τό καμπαναριό, δῆπου είχε καταφύγει μέ λίγους δπαδούς του καὶ βρήκε δοξασμένο θάνατο. Ο Φαρμάκης δῆμος παραδόθηκε καὶ τόν ἐστειλαν στήν Κωνσταντινούπολη, δῆπου τόν ἀποκεφάλισαν. Έτσι ἀπότυχε ἡ ἐπανάσταση στίς ἡγεμονίες καὶ ἀπό τότε δ Σουλτάνος δέ διόρισε πιά σ' αὐτές Ἐλληνες ἡγεμόνες. Ο Ἐλληνισμός ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη δέχτηκε τό κίνημα τῶν ἡγεμονιῶν μέ μεγάλη συγκίνηση, ἐνῶ ἡ φήμη γιά μεγάλα κατορθώματα τοῦ Υψηλάντη καὶ τοῦ στρατοῦ του ἐπιτάχυνε τήν ἐκρηξη τῆς Ἐπαναστάσεως στήν κυρίως Ἐλλάδα.

Η Πελοπόννησος στίς παραμονές τῆς Ἐπαναστάσεως

Τό Διβάνι καὶ οἱ διπλωμάτες τῆς Εὐρώπης ἔδωσαν μεγάλη σημασία στίς ταρα-

1. Γ. Σακκᾶ, Ο Ιερός Λόχος, Αθήνα 1973, σ. 238.

χές της Μολδοβιλαχίας, γιατί φοβούνταν ρωσική έπεμβαση. Άλλα δέν μπορούσαν νά φανταστούν ότι άλλο κίνημα πιό σοβαρό θά συγκλόνιζε τή νότια ακρη της χερσονήσου του Αίμου.

"Υστερα άπό ένα μήνα, άπό τότε πού δ' Υψηλάντης πέρασε τόν Προύθο, ξεσηκώθηκε ή Πελοπόννησος, πού ήταν ή φυσική άφετηρια τού έθνικού κινήματος στήν Έλλαδα. Χωρισμένη καθώς είναι άπό τή Στερεά, είχε ως προπύργιο άπό τή μιά τό δυσκολοδιάβατο δύκο της κεντρικής Έλλαδος, ένδι άπό τήν άλλη τά ναυτικά νησιά Ύδρα, Σπέτες κ.τ.λ. και τήν Κρήτη. Τά βουνά της και ή άνωμαλη διαμόρφωση τού έδαφους της τήν έκαναν άκροπολη δυσκολοκυρίευτη, κατάλληλη γιά άμυνα. Στίς παραμονές της έπαναστάσεως ήταν ένα άπό τά πιό άναπτυγμένα διαμερίσματα της χώρας μέ χριστιανικό πληθυσμό πιό πολυάριθμο, πιό πλούσιο και πιό έμπορικό σέ σύγκριση μέ έκεινον της Στερεάς Έλλαδος.

'Ο διοικητής της Πελοποννήσου, πού δνομαζόταν **Μόρα-βαλεσί** (= νομάρχης τού Μοριά), είχε έδρα τήν Τριπολιτσά, δπου οί άρχιερεις και οί προύχοντες συγκεντρώνονταν δύο φορές τό χρόνο, γιά νά συσκεφτούν μαζί μέ τό διοικητή γιά τά κοινά θέματα. Οί Πελοποννήσοι είχαν άντιπροσώπους στήν Κωνσταντινούπολη, πού έπεβλεπαν τίς πράξεις τού διοικητή και έκαναν καταγγελία γιά τυχόν παραβάσεις του στό Διβάνι. Γενικά ή τουρκική έξουσία στήν Πελοπόννησο ήταν περισσότερο χαλαρή παρά καταπιεστική.

Στή νότια άκρη της χερσονήσου δι μικρός λαός της **Μάνης** είχε διατηρήσει τήν άνεξαρτησία του και τό φιλοπόλεμο πνεύμα του, ένδι ή Πάτρα ήταν πάρα πολύ άναπτυγμένη. Ξεπερνούσε αύτή κάθε άλλη πόλη της χερσονήσου έξαιτίας τού έμπορίου της σταφίδας και της προόδου, πού χάρισε στούς κατοίκους της ή έπικοινωνία μέ τούς Εδρωπαίους. Γι' αύτό, ένδι οί Έλληνες έστρεφαν τά βλέμματά τους πρός τή Μάνη, γιατί άπό έκει περίμεναν νά άρχισει δ' άγώνας, συνάμα δύμως κοίταζαν και τούς προύχοντες της **Αχαΐας**, πού ήταν περισσότερο πολιτικοί. Στίς παραμονές της έπαναστάσεως είχαν μεγάλο κύρος τρεῖς σπουδαῖοι προύχοντες της **Αχαΐας**. Αύτοι ήταν δ' άρχιεπίσκοπος **Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός**, δ' προεστός τῶν Καλαβρύτων **Αντρέας Ζαΐμης** και δ' προεστός τού Αίγιου **Αντρέας Λόντος**, πού ήταν μέλη της Φιλικής Έταιρείας και πολύ φίλοι μεταξύ τους.

Ο άγώνας τού Άληπασα και ή Πύλη - Οί Σουλιώτες

Στήν **Ηπειρο** συνεχίζοταν ή πάλη άναμεσα στόν **Άλη** και τά στρατεύματα τού Σουλτάνου. Ή κυβέρνηση στήν Κωνσταντινούπολη σκέφτηκε τότε τούς παλιούς έχθρους τού βεζίρη τῶν **Ιωαννίνων** και έδωσε διαταγή στόν άρχηγό τού σουλτανικού στρατού νά τούς καλέσει έναντιον τού **Άλη**. Οι έξοριστοι, πού έπι δεκαεπτά χρόνια έτρωγαν τό ψωμί της έξοριας στά **Ἐπτάνησα**, κοιτάζοντας άπό μακριά μέ ματωμένη καρδιά τά βουνά της πατρίδας τους, πέρασαν τό στενό άναμεσα άπό τήν Κέρκυρα και τήν **Ηπειρο** και παρουσιάστηκαν στό στρατόπεδο τῶν Τούρκων μπροστά στά Γιάννενα. Μά τό ένστικτο τούς τούς δδήγησε νά καταλάβουν πώς δέν τούς συνέφερε νά έξοντωθεῖ έντελως δ' ένας άπό τούς άντιπάλους. Γι' αύτό συνεν-

νοήθηκαν μέ τόν Ἀλή καὶ δ ἀρχηγός τους Μάρκος Μπότσαρης πέρασε νύχτα τή λίμνη καὶ συναντήθηκε μέ τόν Ἀλή. Ἐκεῖνος τόν ἀγκάλιασε μέ δάκρυα καὶ τοῦ ὑποσχέθηκε πώς θά ἐπιτρέψει τούς Σουλιώτες νά γυρίσουν στούς δοξασμένους βράχους τους. Ἐτσι στίς 6 Δεκεμβρίου τοῦ 1820 οἱ Σουλιώτες, τριακόσιοι πολεμιστές, ἄφησαν τό τουρκικό στρατόπεδο καὶ, ἀφοῦ ἀπόκρουσαν τίς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, ἀπόκτησαν πάλι τήν παλιά τους πατρίδα.

‘Ο Χουρσίτ καὶ ὁ Παπαφλέσσας

Ἡ Πύλη ὑποψιάστηκε αὐτά πού συνέβαιναν στήν Πελοπόννησο καὶ διόρισε ώς Μόρα-βαλεσί τόν πρώην μεγάλο βεζίρη Χουρσίτ. Αὐτός, πού ἦταν ἔνας ἄντρας ἐπιβλητικός καὶ μεγαλοπρεπής, ἔφτασε στήν Πελοπόννησο κατά τό Νοέμβριο τοῦ 1820 μέ πολυτελή ἀκολουθία καὶ πολυάριθμο χαρέμι. Ὁ ἐρχομός του αὐτός φόβισε καὶ ἀνησύχησε τούς Ἑλληνες. Μά δ Χουρσίτ δέν ἔδωσε σημασία στίς φῆμες, πού κυκλοφοροῦσαν, καὶ ὑστερα ἀπό λίγες ἐβδομάδες ἔκεινησε γιά τήν “Ηπειρο, γιά νά ἀναλάβει τήν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ, πού πολεμοδε ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ. Ἐτσι ἡ ἔξουσία στήν Τρίπολη ἔμεινε στά χέρια τοῦ Καϊμακάμη (= ὑποδιοικητῆ) καὶ οἱ Ἑλληνες ἔνιωσαν μεγάλη ἀνακούφιση. Οἱ Τούρκοι δέν κατάλαβαν πόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἐπαναστατική κίνηση τῶν ραγιάδων καὶ γι’ αὐτό δέν ἔδωσαν μεγάλη σημασία στήν ἐπαναστατική ἀναταραχή πού ἄρχιζε νά διαφαίνεται. Ἐτσι οἱ δύο Μόρα-βαλῆδες, πού μέσα σέ σύντομο χρονικό διάστημα διαδέχτηκαν δ ἔνας τόν ἄλλο καὶ ἔφυγαν, ἄφησαν στήν Τρίπολη, σάν νά ἦταν ἀσφαλής τόπος, τούς θησαυρούς καὶ τά χαρέμια τους. Τό μόνο πού ἔκαμαν ἦταν νά ἐνισχύσουν τή φρουρά τῆς πόλεως μέ χίλιους ἄντρες, γιά νά φυλάξουν αὐτά τά ἀγαθά.

Στά τέλη τοῦ 1820 ἔφτασε στήν Πελοπόννησο ώς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ὅψηλάντη δ ἀρχιμανδρίτης **Γρηγόριος Δικαῖος**, δ γνωστός μέ τό δνομα Παπαφλέσσας. Ἡταν ἔνας δραστήριος καὶ δρμητικός ἀπόστολος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, πού ἔφερνε λίγη μπαρούτη καὶ λίγα πολεμοφόδια, ἀλλά πολλές ὑποσχέσεις. Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρόκριτοι, πού ἤξεραν καλύτερα τά πράγματα, δέν πίστευαν στίς ὑποσχέσεις τοῦ Παπαφλέσσα. Μάλιστα ἔκαμαν μιά μυστική συνεδρίαση στό μοναστήρι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου κοντά στό Αἴγιο καὶ ἐκεῖ, ἀφοῦ ἄκουσαν τό Δικαῖο, τόν συμβούλεψαν νά μή διαδίνει πράγματα ἀβάσιμα. Ἀλλά ἔκεινος διακήρυξε δτι ἡ τελευταία προθε-

‘Ο Χουρσίτ-πασάς.

σμία, γιά νά ξεσπάσει ή έπανάσταση, ήταν ή 25η Μαρτίου. Τότε οι πρόκριτοι τόν ἀπείλησαν, ἀλλά οι προτάσεις τού Δικαίου εξέρισκαν πρόθυμη ύποδοχή στό λαό και ἔτσι ήμέρα μέ τήν ήμέρα ώριμαζε η ίδεα τού κινήματος.

Τό ξέσπασμα τῆς Ἐπαναστάσεως

Οι ντόπιοι Τούρκοι τῆς Πελοποννήσου ἀρχισαν νά ἀνησυχοῦν βλέποντας μιά ἀσυνήθιστη κίνηση. Προπάντων τούς τάραξε ή εἰδηση δτι ἔφτασε στή Μάνη ὁ περιβόητος Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, πού ήταν ἐξόριστος και ή τουρκική ἔξουσία τόν κυνηγοῦσε, γιά νά τόν σκοτώσει. 'Ο Καϊμακάμης κάλεσε τούς προκρίτους τῆς Ἀχαΐας στήν Τριπολιτσά γιά σύσκεψη, ἀλλά αὐτοὶ δέν πήγαν, γιατί φοβήθηκαν μῆπως τούς στήσει παγίδα. "Ετσι ἔμειναν ἀκάλυπτοι και σκέφτηκαν νά βιαστοῦν νά κάμουν τό κίνημα. Γι' αὐτό ὁ τολμηρός κλέφτης Νικόλαος Σολιώτης μέ τήν παρακίνηση τού Παπαφλέσσα σκότωσε σέ ἐνέδρα (14 Μαρτίου) στίς Πόρτες τού Ἀγριδιού τούς ταχυδρόμους, πού μετέφεραν ἐπιστολές τού Καϊμακάμη Σελίχ στόν Χουρσίτ στά Γιάννενα. Κατόπιν μέ τήν εὐχή τού γέρου προκρίτου τῶν Καλαβρύτων, τού Ἀσημάκη Ζαΐμη, οι κλέφτες Χονδρογιάννης και Πετσιώτης, πού βρίσκονταν στήν ὑπηρεσία του, ἔκαμαν ἐπίθεση ἐναντίον τού σπαχῆ Σεΐδη Λαλιώτη (ἀπό τό περιφόρμο τουρκοαρβανίτικο χωριό Λάλα τῆς Πελοποννήσου), πού μαζί μέ τόν τραπεζίτη Ταμπακόπουλο μετέφερε χρήματα τού δημοσίου ἀπό τά Καλάβρυτα στήν Τρίπολη (16 ή 18 Μαρτίου).

Ο ἐπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός (1771-1826).

Οι ἀπόπειρες πέτυχαν, ἀλλά τά γεγονότα αὐτά κατατάραξαν τούς Τούρκους και ἔδωσαν θάρρος στούς Ἑλληνες. Ξαφνικά ξέσπασε ἡ ὥς τή στιγμή ἐκείνη συγκρατημένη δρμή και στίς 21 Μαρτίου ὅλος ὁ χριστιανικός πληθυσμός τῆς χερσονήσου ξεσηκώθηκε δπλισμένος και ἔπεσε μέ πάθος, πού ἀπό αἰδνες συγκρατιόταν, πάνω στούς Μωαμεθανούς, σάν νά ηθελε μέσα σέ μία μέρα νά ἐκδικηθεῖ βάσανα αἰώνων. Τό σύνθημα ήταν: Τούρκος μή μείνει στό Μοριά μήτε στόν κόσμον ὅλον.

Τότε τά γεγονότα ἐξελίχτηκαν μέ ταχύτητα. Ἡ πρώτη σοβαρή πολεμική ἐπιχείρηση ἔγινε στά Καλάβρυτα (21 Μαρτίου) και ὑστερα ἀπό πέντε μέρες ἀντίσταση ἀναγκάστηκαν οι Τούρκοι τῶν Καλαβρύτων νά παραδοθοῦν. Πάντως τό Αἴγιο διεκδικεῖ τήν τιμή δτι είναι ή πρώτη πόλη τῆς Πελοποννήσου, πού ἀπόκτησε τήν ἐλευθερία τῆς και θά ἀπελευθερώθηκε τό ἀργότερο ὥς τίς 23 Μαρ-

τίου. Στις 23 Μαρτίου ό μπέης τῆς Μάνης Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης και ό Κολοκοτρώνης μέ τούς Μανιάτες μπήκαν θριαμβευτικά στήν Καλαμάτα. Έπισης στις 25 Μαρτίου μπήκαν στήν Πάτρα οι πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας Ἀντρέας Λόντος, Ἀντρέας Ζαΐμης, ό Μπενιζέλος Ρούφος, ό Παλαιών Πατρών Γερμανός και ό Κερνίκης Προκόπιος. Ο Γερμανός στήν Πλατεία τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἔστησε ἔνα μεγάλο ξύλινο σταυρό, πάνω στόν διόποτο ὄρκιστηκαν ὅλοι οι ἀγωνιστές, φωνάζοντας Ἐλευθερία ή θάνατος.

Τότε ἥρχισαν ὅλοι οι Τούρκοι νά φεύγουν στά πιό ἀσφαλισμένα μέρη και δσοι κατοικοῦσαν στήν ὑπαίθρο και σέ ἀνοχύρωτες πόλεις ζήτησαν καταφύγιο στά φρουρία. Τούς κυρίεψε πανικός, δταν διαδόθηκε ἡ φήμη δτι ἔρχεται εὐρωπαϊκός στρατός, γιά νά βοηθήσει τούς ραγιάδες. Οι πυροβολισμοί τῶν Ἑλλήνων και οι φωνές **Μοσκοβία** και **Φραγκιά** τούς ἔτρεπαν σέ φυγή. Μεγάλες συνοδείες ἀπό Μωαμεθανούς προχωροῦσαν κυρίως στήν **Τρίπολη**, στό κεντρικό φρούριο τῆς Πελοποννήσου, ἐνῷ στό δρόμο τούς χτυποῦσαν και τούς ρήμαζαν οι "Ἐλληνες.

Ἡ ἐπανάσταση τῶν νησιῶν

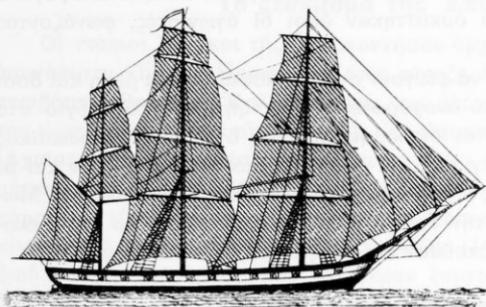
Οι ἀγάνες τῶν Ἑλλήνων στή στεριά δέ θά μποροῦσαν νά πετύχουν χωρίς τή συνεγασία τοῦ ναυτικοῦ, πού θά ἐμπόδιζε τούς Τούρκους νά μεταφέρουν μέ πλοϊα στρατό ἀπό τή Μ. Ἀσία. Γι' αὐτό ἡ συμμετοχή τῶν νησιῶν στήν ἐπανάσταση ἦταν πολύ σπουδαία βοήθεια γι' αὐτήν.

Οι νησιώτες ἦταν ἄνθρωποι φιλήσυχοι και μέ ζῆλο ἀσχολοῦνταν μέ τό ἐμπόριο, ἀλλά οι περιστάσεις ἐπρόκειτο τούς φιλήσυχους ἐκείνους νησιώτες, πού ἦταν στραμμένοι στό ἐμπόριο, νά τούς κάμουν θαλασσινούς ἥρωες. Στόν ἀγώνα πρωτοστάτησαν τά τρία νησιά, τά λεγόμενα ναυτικά, **Υδρα**, **Σπέτσες**, **Ψαρά**. Τά ἀσήμαντα ἐκεῖνα νησάκια, πού οι ἀρχαῖοι σχεδόν τά ἀγνοοῦν, κατά τό IZ' αἰώνα μέ τή ναυτιλία και τό ἐμπόριο είχαν γίνει σπουδαῖα. Ἡ τουρκική ἔξουσία πάνω σ' αὐτά ἦταν μιά ἐλαφριά ἐπικυριαρχία. Ὑπάγονταν ἀπευθείας στόν Καπετάν Πασά (= ναύαρχο τοῦ τουρκικοῦ ναυτικοῦ), πλήρωναν ἐτήσιο φόρο και κάθε χρόνο ἔστελναν κάμποσους ναῦτες στήν ὑπηρεσία τοῦ σουλτανικοῦ ναυτικοῦ. Ὡς πρός τά ἄλλα ἦταν αὐτόνομα και αὐτοδιοίκητα, γιατί δέν είχαν οὔτε Τούρκους κατοίκους οὔτε Τούρκο διοικητή. Κυβερνιόνταν μέ δλιγαρχικό σύστημα ἀπό τήν τάξη τῶν πλούσιων ναυτικῶν, πού τούς δνόμαζαν **νοικοκυραῖον**.

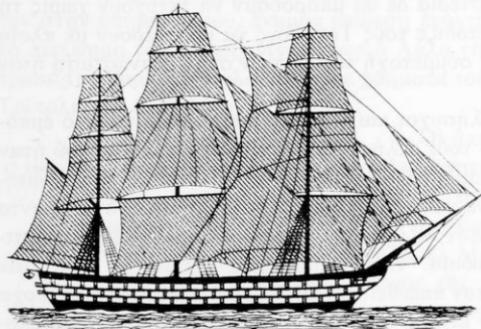
Ἐπειδή οι συνθήκες, πού ἐπικρατοῦσαν τότε στά θαλασσινά ταξίδια και κυρίως διάγλικός και διά ναυπολεόντειος ἀποκλεισμός, τά ἐκαναν κουραστικά και ἐπικίνδυνα, γι' αὐτό οι νοικοκυραῖοι μεταβίβασαν στούς ναυτικούς τῶν πλοίων τους μερικά δικαιώματα και ἔτσι ὅλοι τους ἀπό τόν πλοίαρχο ως τό ναυτόπουλο είχαν μερίδιο στό κέρδος. Ἐκτός δημοσίου ἀπό τά τρία αὐτά νησιά ναυτικό είχαν και η **Κάσος**, η **Μόκονος** και τό **Γαλαξίδι**, στόν Κορινθιακό κόλπο. Ὑπολογίζουν δτι η Ἐλλάδα είχε γύρω στά 500 πλοϊα μέ χωρητικότητα 130 χιλιάδες τόνους, 15.000 ναῦτες και 5.000 κανόνια.

"Από τήν ἀρχή τῆς ἐπαναστάσεως οι Πελοποννήσιοι μέ γράμματα και μέ ἀγγε-

ΤΥΠΟΙ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΠΛΟΙΩΝ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

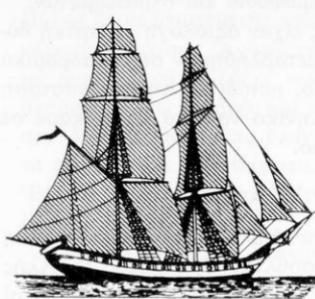
Φρεγάτα (= τρικάταρτο πολεμικό καράβι).

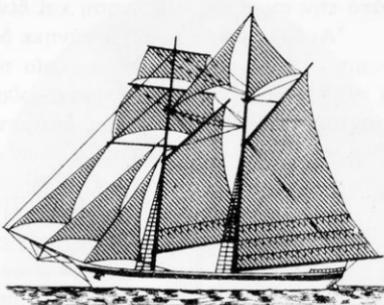
Τρίκροτο (= καράβι με τρεῖς σειρές κουπιά).

λιοφόρους διηγοῦνταν ἐπιδεικτικά στούς νησιώτες τά κατορθώματά τους καὶ προσπαθοῦσαν νά τούς πείσουν κι αὐτούς νά βοηθήσουν στόν ἀγώνα. "Ἐνα γράμμα πρός τούς Σπετσιώτες ἔλεγε: «... ἂν δέν ταχύνετε τόν ἐρχομό σας καὶ πηγαίνει τό πράγμα εἰς μάκρος, ἡμπορεῖ νά μᾶς λείψει καὶ ἡμᾶς τό θάρρος καὶ πλέον νεκρώνει τό πράγμα καὶ φαίνεται ὅτι είσθε οἱ αἴτιοι ὅλου τοῦ γένους καὶ ὄψεσθε».

Πρώτα πρώτα ἀπό τά νησιά ξεσηκώθηκαν οἱ Σπέτσες ἐπίσημα στίς 3 Ἀπριλίου, τήν Κυριακή τῶν Βαΐων. Στόλισαν τά πλοια τους μέ τή σημαία τῆς ἐλευθερίας, πού εἶχε χρώμα γαλάζιο μέ κόκκινο ἀπό γύρω γύρω καὶ ἔνα μισοφέγγαρο νά κοιτάζει πρός τά κάτω κι ἀπό πάνω του τό σταυρό. Δεξιά καὶ ἀριστερά ἀπό τό σταυρό ἦταν χαραγμένες οἱ λέξεις ἐλευθερία ἡ Θάνατος. "Υστερα ἀμέσως οἱ Σπετσιώτες ὅπλισαν 53 πλοια. Ἀνάμεσα στούς πρώτους ἡ χήρα Σπετσιώτισσα Μπουμπούλινα

Μπρίκι (= δικάταρτο καράβι με τετραγωνικά πανιά).

Γολέτα (= έλαφρό δικάταρτο καράβι με μικρή χωρητικότητα).

έξόπλισε μέδικά τους ξέοδα ένα μικρό στόλο, έπιβιβάστηκε καί ή ίδια σ' αὐτόν και ἀπόκλεισε τόν κόλπο τοῦ Ναυπλίου. Τότε οἱ Πελοποννήσιοι ἔγραψαν μέδιανακούφισην: «Δόξα εἰς ὑμᾶς ἀδελφοί, ὅτι ἡγέρθητε πρῶτοι. Πρῶτοι κατὰ τὴν προσβολὴν τοῦ ἐχθροῦ, πρῶτοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ, πρῶτοι ἐν τῇ ἀθανασίᾳ».

Ἐξάλλου τά Ψαρά ἀπό καιρό πιά ποθούσαν πολὺ νά πάρουν μέρος στόν ἀγώνα, μολονότι ἦταν σέ περισσότερο ἐπικίνδυνη θέση, γιατί βρίσκονταν πιό κοντά στή μικρασιατική παραλία. Ὄταν λοιπόν στίς 10 Ἀπριλίου, τὴν Κυριακή τοῦ Πάσχα, φάνηκε μπροστά στό νησί ἔνα σπετσιώτικο καράβι, πού ἔφερνε τὴν εἰδῆση τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ λαός ἔσκισε τὴν τουρκική σημαία καί στό χαιρετισμό τοῦ Πάσχα Χριστός ἀνέστη οἱ Ψαριανοί ἀπαντούσαν: **Καὶ ή Ἑλλάς ἀνέστη.** Καί ἀμέσως στὴν ἀρχῇ τοῦ ἀγώνα πρόσφεραν σπουδαία βοήθεια. Συνέλαβαν πέντε μεταγωγικά, πού θά μετακόμιζαν ἐνισχύσεις καί τρόφιμα στό Ναύπλιο, καί σέ λίγο ἔγιναν τὸ φόβητρο τῶν Τούρκων στά παράλια τῆς Μ. Ἀσίας.

Ἡ "Υδρα πάλι, τό πιό μεγάλο ἀπό τά τρία νησιά, ἔεστηκάθηκε τελευταία, γιατί οἱ πλούσιοι νοικοκυραῖοι ἦταν διστακτικοί. Ἀλλά ὁ τολμηρός πλοίαρχος Ἀντώνιος Οίκονόμου ἔεστήκωσε τό λαό καί παρακίνησε τούς ναῦτες νά δηλίσουν τά πλοῖα, πού βρίσκονταν στό λιμάνι. Τότε οἱ πρόκριτοι ἀναγκάστηκαν νά προσχωρήσουν.

Οἱ ὑπόλοιπες Κυκλαδες μιμήθηκαν τό παράδειγμα τῶν τριῶν νησιῶν καί τὴν Κυριακή τοῦ Θωμᾶ ἐπαναστάτησε ἡ Σάμος. Βρισκόταν σέ ἀναστάτωση ἡ Ρόδος, καθώς καί ἡ Κύπρος, μολονότι εἶχαν πολλούς μωαμεθανούς κατοίκους. Δέν ἄργησε νά ἔεστηκει καί ἡ Κρήτη (1821), ἄν καί εἶχε ἐλάχιστα πολεμικά μέσα καί οἱ ντόπιοι μωαμεθανοί διακρίνονταν γιά τὴν ἀγριότητά τους.

Ἐτσι λοιπόν τά περισσότερα νησιά τοῦ Αιγαίου προσχώρησαν στὴν ἐπανάσταση. Οἱ νησιῶτες καθιέρωσαν **σύστημα** καταδρομῶν καί κανόνισαν τή διανομή. "Ορισαν δηλαδή ἔνα μέρος ἀπό τά λάφυρά τους νά τά καταθέτουν στό κοινό ταμεῖο. Στά πλοῖα τῶν οὐδετέρων ἔπρεπε νά δείχνουν σεβασμό, «ὅταν δέν ἦταν ναυλωμένα

άπό την τουρκική κυβέρνηση και δέν έφερναν πολεμοφόδια και στρατεύματα».

Αμέσως άπό την άρχη φάνηκε ότι οι "Ελληνες είχαν άξιόλογη μαχητική δύναμη στη θάλασσα, γιατί τά πλοια τῶν νησιωτῶν μεταβλήθηκαν σε καταδρομικά (= καταδιωκτικά). "Ετσι κυριαρχοῦσαν στό Αίγαστο, μετάδιναν τήν έπανάσταση παντού και ένθάρρυναν τούς διστακτικούς. Τό έλληνικό ναυτικό καταδίκασε σέ αδράνεια τήν ύπεροχή τῶν Τούρκων στόν έξοπλισμό.

Η έπανάσταση στή Στερεά Έλλαδα

Οι Στερεοελλαδίτες όπλαρχηγοι είχαν στραμμένα τά βλέμματά τους στήν πάλη γύρω άπό τά Γιάννενα άναμεσα στόν Ἀλή και τό σουλτανικό στρατό. Ο Ἀλής είχε καλέσει τούς "Ελληνες νά τόν βοηθήσουν ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου. Ἀλλά οι "Ελληνες όπλαρχηγοι ήξεραν ότι αὐτός συγχρόνως είχε κάμει γνωστά τά σχέδια τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας στό Σουλτάνο και τοῦ είχε ύποσχεθεῖ πώς, ἄν τοῦ ἔδινε άμνηστία, θά κατάπνιγε μέσα σέ λίγες μέρες τήν έλληνική ἐπανάσταση. Ἔν τούτοις ή Στερεά Έλλαδα δέ θά μποροῦσε νά μείνει ἀπλός θεατής στά μεγάλα γεγονότα τῆς Πελοποννήσου και νά μή συμμετέχει σ' αὐτά.

Η έπανάσταση μεταδόθηκε άπό τήν Κόρινθο στήν ἀπέναντι παραλία τοῦ Κορινθιακού κόλπου. Ο ἀρματολός τῶν Σαλώνων **Πανουργιᾶς** ξεσήκωσε σέ έπανάσταση τά **Σάλωνα** (= "Αμφισσα), ἐνδιό δέ ξάδερφός του **Γιάννης Γκούρας**, πού ἐπρόκειτο νά γίνει ξακουστός ἀργότερα, ξεσήκωσε τούς **Γαλαξιδιώτες** πού ἀπό πολύν καιρού ἀνυπομονοῦσαν νά έπαναστατήσουν. Ο Πανουργιᾶς πολιόρκησε τούς Τούρκους, πού είχαν ζητήσει προστασία στήν **Άκροπολη** τῶν Σαλώνων. Τότε οι Γαλαξιδιώτες μέ προθυμία τράβηξαν στή στεριά τά τηλεβόλα τῶν πλοίων τους και ἔτρεξαν νά τόν βοηθήσουν κι ἔτσι άνάγκασε τούς Τούρκους νά παραδοθοῦν τήν ήμέρα τοῦ **Πάσχα** (18 Απριλίου). Οι Τούρκοι προσκόνυσαν τόν Πανουργιά ώς **ἀφέντη**.

Η έπανάσταση ὑστερά ἀπό αὐτά ἀπλώθηκε σ' δλη τή **Φωκίδα** και σέ λίγο έπαναστάτησε και ή Βοιωτία. Ἀπό ἐκεῖ δ' **Ἀθανάσιος Διάκος** κατέλαβε τή **Λιβαδειά** και άνάγκασε τούς Τούρκους και τούς **Ἀλβανούς**, πού είχαν καταφύγει στό φρούριο, νά παραδοθοῦν. Αμέσως άπό τήν άρχη φάνηκε θερμός ίδεαλιστής και πάνω ἀπό τά ίδια συμφέροντα. Συμφιλίωσε τούς προκρίτους τῆς πόλεως, πού φιλονικοῦσαν μεταξύ τους, και κατάθεσε στά χέρια τοῦ προεστοῦ τά λάφυρα, γιά νά ἀγοράσουν μέ αὐτά τροφές και πολεμοφόδια. Φρόντισε ἀκόμη νά διαδοθεῖ και νά ἐνισχυθεῖ περισσότερο ή ἐπανάσταση. Ἀλλά, ἐνδιό οι δύοπαδοί του ὑψώναν τή σημαία τῆς έπαναστάσεως, δ' ἴδιος κατευθύνθηκε μέ 600 ἄντρες στίς Θερμοπύλες, γιατί ψιθυριζόταν πώς στό Ζητούνι (= Λαμία) συγκεντρωνόταν τουρκικός στρατός.

Ο **Ἀθανάσιος Διάκος** (1788-1821) ήταν ἔνας γεροδεμένος και δημοφορές γιός χωρικού και καταγόταν ἀπό τή Μουσουνίτσα τῆς Παρνασσίδας. Ή οἰκογένειά του προορίζει γιά ιερωμένο και παιδιὶς ἀκόμη τόν είχε βάλει σέ μοναστήρι.

«Ἄλλα δ' ἀέρας τῶν βουνῶν πάντοτε τόν μάγευε περισσότερο ἀπό τό εὐχολόγιο και τίς λιτανεῖες». Κατόρθωσε νά ξεφύγει ἀπό τά νύχια κάποιου Τούρκου βοεβόδα, δ' δύοπος τόν κυνήγησε. Τότε αὐτός μπήκε στήν ύπηρεσία τοῦ **Ἀλήπασα**.

Κατά τόν πόλεμο ἐκείνου ἐναντίον τῆς Πύλης ἔγινε ὑπασπιστής τοῦ ἔακουστοῦ κλέφτη Ὀδυσσέα Ἀνδρούτσου καὶ πήρε διαταγὴν νά φιλάξει τοὺς δρόμους ἀνάμεσα στοὺς Δελδούς καὶ τὴν Ἀμφισσα. Ἀλλά ὁ Ὀδυσσέας, ὅταν πλησίασαν τὰ σουλτανικά στρατεύματα, ἔφυγε στά Ἐπτάνησα καὶ ὁ Διάκος ἐμεινε ως ἀπλὸς ἴδιώτης στή Λιβαδειά.

Λίγο ἀργότερα ἐπαναστάτησε ἡ Ἀττική, ἐνῷ οἱ ἀγρότες τῆς Πάρνηθας κυρίευσαν τίν 'Αθήνα, πού τότε ἦταν μιά μικρὴ πόλη μὲ 10.000 κατοίκους σέ 1235 σπίτια (28 Ἀπριλίου). Οἱ Τούρκοι μέ δυσκολία κατόρθωσαν νά κλειστοῦν μέσα στήν Ἀκρόπολη, ὅπου πολιορκήθηκαν ἀπό τοὺς χριστιανούς, πού ἔτρεξαν ἀπό τή γύρω περιοχὴ καὶ πού τοὺς ἐνίσχυσαν ἄρκετοι Αἰγινῆτες, Κεῖοι καὶ Υδραιοί. Ἡρθαν καὶ λίγοι Κεφαλλονίτες μέ κανόνια καὶ ἔτσι ὁ ἀριθμός τῶν πολιορκητῶν ἔφτασε στίς 3 χιλιάδες. Ἀλλά οἱ κλεισμένοι, ἄν καὶ πολιορκοῦνταν στενά καὶ βασανίζονταν ἀπό τήν ἔλλειψη νερού καὶ ἀπό τήν πείνα, ἀντιστάθηκαν ως τόν Ἰούλιο, ὅποτε ὁ Ὀμέρ Βρυώνης ἔκεινώντας ἀπό τή Χαλκίδα κατόρθωσε νά διαλύσει τήν πολιορκία.

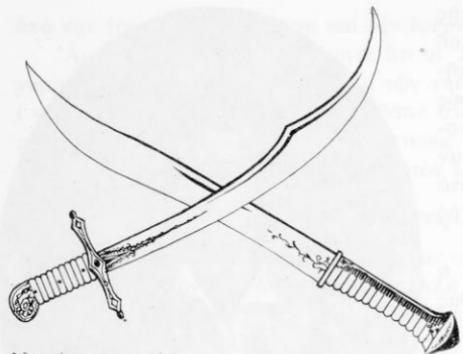
ΤΗΣ ΕΞΑΠΛΩΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΣΕ ΆΛΛΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Στό μεταξύ ἡ ἐπανάσταση μεταδόθηκε στή Μαγνησία, δηλαδή στά πλούσια χωριά τοῦ Πηλίου, πού καλοπερνοῦσαν. Ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς, ὁ γνωστός λεξικογράφος καὶ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ «Λόγιος Ἐρμῆς», ἔνας ἄντρας, πού μέ πολλούς καὶ διάφορους τρόπους ὑπηρέτησε τήν εθνική ὑπόθεση, ἔσπήκωσε τούς κατοίκους τοῦ Πηλίου (7 Μαΐου). Οἱ ἐπαναστάτες πολιόρκησαν τό Βόλο καὶ τοὺς πύργους τοῦ Βελεστίνου καὶ συγκρότησαν καὶ τοπική διοίκηση, πού ὁ Γαζῆς τήν ὀνόμασε μέ φράση πομπώδη Βουλή τῆς Θετταλομαγνησίας. Ἀλλά ὁ πασάς τῆς Λάρισας Μαχμούτ Δράμαλης ἐμφανίστηκε μέ πολυάριθμο στρατό καὶ ἔπιξε ἐντελῶς τήν ἐπανάσταση.

Σχεδόν ταυτόχρονα τά ὄνδραίκα πλοῖα μεταδώσαν τήν ἐπανάσταση στήν Εύβοια. Ἡ ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Χαλκίδας ἀπότυχε, ἀλλά ἡ ἐπανάσταση διατηρήθηκε στήν ὄπαιθρο, ἐνῷ ή Χαλκίδα καὶ ή Κάρυστος ἐμειναν τά κέντρα τῆς τουρκικῆς ἀντιστάσεως. Ἐτοι ὄστερα ἀπό τήν προσχώρηση τῆς Εύβοιας στήν ἐπανάσταση ὀλόκληρη ή Ἀνατολική Ἑλλάδα είχε ἐπαναστατήσει ἐντελῶς.

Ο Αθανάσιος Διάκος.

Μαχαίρι - γιαταγάνι.

Στή Μακεδονία ή Φιλική Έταιρεία είχε έργαστει δραστήρια. "Οταν διαδόθηκε η φήμη ότι διψήλαντης είχε προχωρήσει θριαμβευτής ως την αύρη της Κωνσταντινουπόλεως, ξεσηκώθηκαν διπλύγυρος, ή χερσόνησος της Κασσάνδρας και οι καλόγεροι από το "Αγιο Όρος.

Άργοτερα ξεσηκώθηκαν ή Αιτωλοακαρνανία και ή Δυτική Ελλάδα. Τό πρώτο σύνθημα τό δέωσε διάρματολός του Ζυγού Δημήτριος Μακρής, πού στίς άρ-

χές Μαρτίου προσέβαλε αύτους πού μετέφεραν τόν έτησιο φόρο, καθώς πήγαιναν άπο τό Μεσολόγγι στή Ναύπακτο. Τέλος, διατηρήθηκαν στόν κόλπο της Πάτρας, υδραίκα πλοΐα, τό Μεσολόγγι και τό Αιτωλικό σήκωσαν τή σημαία τής έπαναστάσεως. Οι Τούρκοι κάτοικοι τότε άποσύρθηκαν βορειότερα στό Βραχώρι (Αγρίνιο). Σέ λίγο διδόκληρη ή Αιτωλοακαρνανία, ή Ναύπακτος, ή Εύρυτανία και τά "Αγραφα έπαναστάτησαν. Η θέση τῶν έπαναστατῶν ένισχύθηκε, γιατί υστερα άπο λίγο κατέλαβαν τό Βραχώρι και κυριάρχησαν στό Μακρυνόρος, δηλαδή στήν δροσειρά άνάμεσα στόν κόλπο τής "Αρτας και τόν Αχελώο, πού άποτελούσε τό κλειδί τής Δυτικής Ελλάδος για τά τουρκικά στρατεύματα τής Ήπείρου.

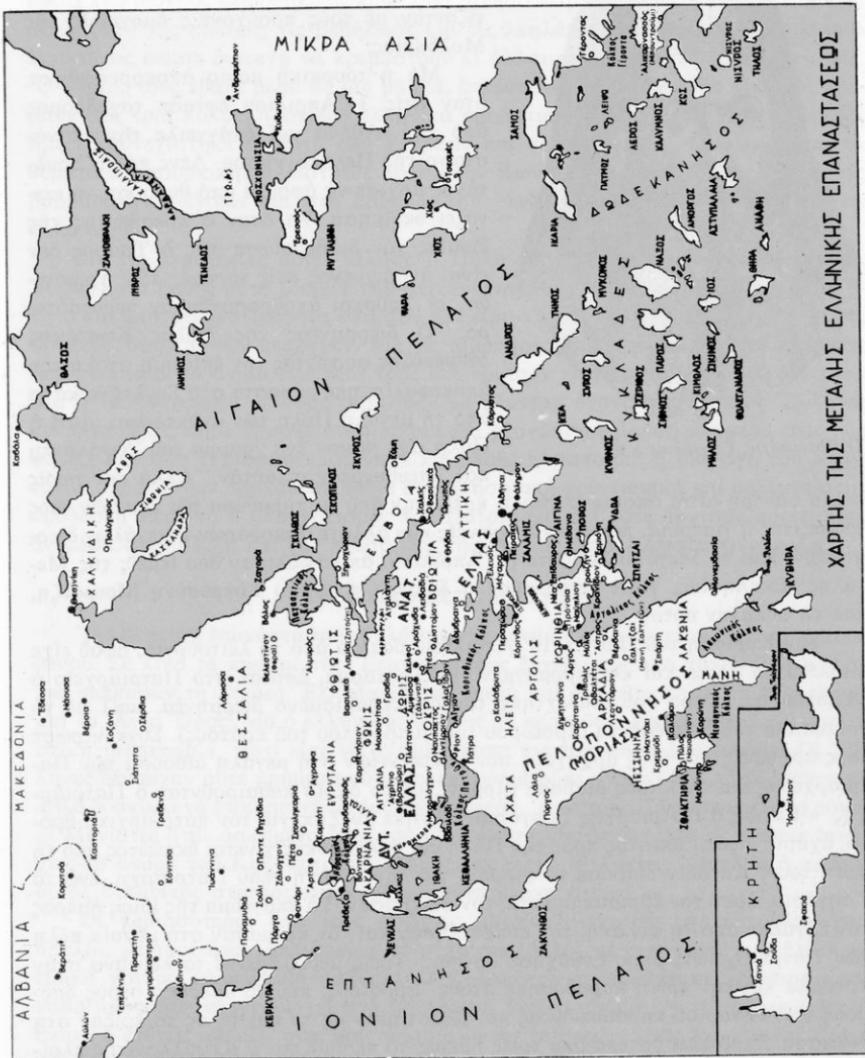
II. Η ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ

Βίαιες πράξεις τῶν Τούρκων

"Ο σουλτάνος Μαχμούτ δ Β' (1808 – 1839) άπάντησε στήν έπανασταση τῶν Έλληνων μέ τή συνηθισμένη τουρκική μέθοδο, δηλαδή μέ μαζικές σφαγές, γιά νά τρομοκρατήσει τούς "Έλληνες και έτσι νά προλάβει τήν παραπέρα έξαπλωση τού κινήματος. Η Πύλη κάτι είχε υποψιαστεῖ άπο τίς ένεργειες τής Φιλικής Έταιρείας και έκαμε μερικές συλλήψεις, έρευνες σέ σπίτια και κάποιες σποραδικές θανατώσεις. Κι διατηρήθηκε ή ειδῆση ότι έπαναστάτησε διψήλαντης, προσπάθησε μέ κάθε τρόπο νά ξυπνήσει τό μωμαθανικό λαό και νά τού δείξει τόν κίνδυνο, πού δημιουργούσε στή Μεγάλη Αύτοκρατορία ή έπανασταση τῶν άπιστων.

Στίς 9 Μαρτίου δ Σουλτάνος ζήτησε μέ φιρμάνι άπο τόν Πατριάρχη 8 άρχιερείς, πού τούς κράτησε ώς δύμηρους. Συνάμα έφερε πολλούς Ασιάτες στρατιώτες, πού μαζί μέ τόν δύπλισμένο δχλο τής πρωτεύουσας άρχισαν νά σφάζουν και νά λεηλατούν τούς Έλληνες. Και στίς 22 Μαρτίου δ Σουλτάνος θανάτωσε πολλά

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΛΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ

Ο Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε'.

καμία φανερή αἵτια ἀποκεφάλισαν ἡ κρέμασσαν ἀπό τά παράθυρα τῶν σπιτιῶν τους τραπεζίτες ἡ γιατρούς, πού ἦταν συγγένεις τῶν ἄλλοτε ὀσποδάρων ἡ μεγάλων διερμηνέων. Καὶ τὸ Μεγάλο Σάββατο (9 Ἀπριλίου) ἀποκεφάλισαν δύο ιερεῖς τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, γιατί δραπέτευσε ἡ δόμινα (= κυρία) **Ἐνφροσύνη Μουρούζη**, πού τῇ φύλαγαν αὐτοῖς.

Τὴν Κυριακή τοῦ Πάσχα (10 Ἀπριλίου) ὑστερα ἀπό τῇ λειτουργίᾳ, ἀφοῦ εἶχε διαλυθεῖ τὸ ἀραιό καὶ κατατρομαγμένο ἐκκλησίασμα, ἔφτασε στό Πατριαρχεῖο ὁ **Ἀριστάρχης**, αὐτός πού διαδέχτηκε τὸν ἀποκεφαλισμένο διερμηνέα, μαζὶ μὲ τὸ γραμματέα τοῦ Ρεῖς ἐφέντη (προέδρου τοῦ συμβουλίου τοῦ κράτους). Συγκέντρωσε τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἀρχηγούς τῶν συντεχνιῶν στῇ μεγάλῃ αἰθουσα τῶν Πατριαρχείων καὶ ἐκεὶ τοὺς διάβασε φιρμάνι, μέ τὸ δόποιο καθαιροῦνταν ὁ Πατριάρχης. «Ἐπειδὴ ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος φάνηκε ἀνάξιος γιά τὸν πατριαρχικό θρόνο, ἀχάριστος καὶ ἀπιστος πρός τὴν Πύλη καὶ δολοπλόκος γίνεται ἔκπτωτος ἀπὸ τῇ θέση του». Κατόπιν διάβασε τὸ φιρμάνι γιά τὴν ἐκλογή νέου Πατριάρχη, ἐνῷ τὸ Γρηγόριο, ἀφοῦ τὸν ἔβρισαν ἀρκετά, τὸν φυλάκισαν. Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἵδιας ἡμέρας τὸν ἔβγαλαν ἀπὸ τῇ φυλακῇ, τὸν κακοποίησαν καὶ τὸν κρέμασαν στή μεσαίᾳ πύλῃ τῶν Πατριαρχείων, διοῦ ξεψύχησε ἀμέσως. Τρεῖς μέρες ἔμεινε τὸ λείψανο στήν κρεμάλα καὶ τὴν τρίτη παραδόθηκε στοὺς Ἐβραίους, ποὺ τὸ ἔσερναν στοὺς δρόμους τοῦ Φαναριοῦ κοροιδεύοντας καὶ βλαστημώντας τὸ καὶ τέλος τὸ ἐριξαν στή θάλασσα. Ἀπό ἐκεὶ ὑστερα ἀπό τρεῖς ἡμέρες τὸ περιμάζεψε ὁ Κεφαλλονίτης πλοίαρχος Ἰωάννης Σκλάβος, ποὺ τὸ μετέφερε στήν Ὁδησσό, διοῦ θάφτηκε μέ μεγάλες τιμές.

σπουδαῖα πρόσωπα ἀπό τοὺς Ἕλληνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πού συγγένευαν ἡ σχετίζονταν μὲ τοὺς προύχοντες δμογενεῖς τῆς Μολδαβίας.

Μά ἡ τουρκική μανία ἀποκορυφώθηκε, ὅταν στίς 3 Ἀπριλίου ἔφτασε ταχυδρόμος ἀπό τὴν Ἀθήνα καὶ ἀνάγγειλε τὴν ἐπανάσταση τῆς Πελοποννήσου. Λένε πώς δ Σουλτάνος ἀρχισε νά ἀφρίζει ἀπό θυμό καὶ νά φωνάζει ἐκδίκηση. Κι ὅταν ὁ πρεσβευτής τῆς Ρωσίας τὸν διαβεβαίωσε πώς ὁ Τσάρος δέν εἶναι ἀναμιγμένος στίς ταραχές τῶν ἡγεμονιῶν, οἱ Τούρκοι ἀποθρασύνθηκαν περισσότερο. Ὁ διερμηνέας τῆς Πύλης **Κωστάκης Μουρούζης** φορώντας τὴν ἐπίσημη στολὴ του ἀποκεφαλίστηκε μπροστά στὸ Σουλτάνο κάτω ἀπό τὴ μεγάλη Πύλη τῶν ἀνακτόρων, γιατὶ ἡ Πύλη εἶχε πιάσει ἔνα γράμμα τοῦ Ὑψηλάντη πού ἀπευθυνόταν σ' αὐτὸν. Ἄλλα καὶ χωρίς

Τήν ίδια μέρα κρέμασε δ Σουλτάνος καί τρεῖς άπό τούς φυλακισμένους ἀρχιερεῖς, ἐνῶ δ ὄχλος ἐπιδόθηκε σέ κάθε εἰδος ἀνηθικότητας. Ἐπιτέθηκε ἐναντίον τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως, τίς βεβήλωσε καί τίς λεηλάτησε. Στό τέλος Ἀπριλίου δ Σουλτάνος ἔδωσε διαταγή νά κρεμαστοῦν κι ἄλλοι τρεῖς φυλακισμένοι ἀρχιερεῖς. Ὁ δῆμιος τούς ἔβαλε μέσα σέ μιά βάρκα, ἔπλευσε πρός τό Βόσπορο καί τούς κρέμασε στά τρία πολυπληθέστερα ἑλληνικά προάστια τοῦ Βοσπόρου. Στίς ἐπόμενες ἡμέρες συνεχίστηκε ἡ μανία τῶν Τούρκων καί σέ 10 χιλιάδες ὑπολογίζονται τά θύματα τῆς τουρκικῆς ἀγριότητας μόνο στήν Κωνσταντινούπολη. Ὄμοιες σκηνές βαρβαρότητας ἔγιναν καί στή Σμύρνη, τήν Ἀνδριανούπολη, στήν Αἶνο καί σέ ἄλλα μέρη.

Μέ τίς ἀγριότητες αὐτές θέλησε ἡ Πόλη νά τρομοκρατήσει τούς ραγιάδες. Ἀλλά κατά βάθος αὐτό ἔδειχνε τήν ἀνικανότητά της νά ἐνεργήσει μέ δραστηριότητα καί ἀποτελεσματικότητα ἐναντίον τῶν εἰρηνικῶν καί ἀκίνδυνων Ἑλλήνων τῆς πρωτεύουσας καί τῶν ἐπαρχιῶν. Μέ τίς αἱματηρές βιαίοτητες ἀρχοντες καί λαός ἵκανοποίησαν τά ἄγρια ἔνστικτά τους καί νόμισαν πώς ἔκαμαν τό καθῆκον τους. Μά ἡ τρομοκρατική μεθόδος ἔξεσήκωσε μεγαλύτερη ἀγανάκτηση στούς Ἑλληνες καί διό πόλεμος πήρε θρησκευτική, ἀγρια καί ἔξοντωτική μορφή ἀνάμεσα στίς δύο φυλές. Τήν ίδια ἐντύπωση προξένησε καί στούς Εὐρωπαίους ἡ διαγωγή τοῦ Σουλτάνου. Προπάντων προκάλεσε βαθιά συγκίνηση στή χριστιανική καί μάλιστα στήν δρθόδοξη Εὐρώπη ὁ ἀπαγχονισμός τοῦ Πατριάρχη καί τότε ἄρχισαν προστριβές ἀνάμεσα στήν Πύλη καί τόν πρεσβευτή τῆς Ρωσίας στήν Κωνσταντινούπολη.

Οι δυσκολίες τοῦ ἀγώνα

Ἡ ἑλληνική ἐπανάσταση ἐδόηλώθηκε μέ δύναμη καί ταχύτητα φυσικοῦ φαινομένου. Σέ λίγο τά κύματα τῆς Ἐπαναστάσεως ἔχειλισαν ἀπό τήν Πελοπόννησο καί σκέπασαν τή Στερεά Ἑλλάδα καί τά νησιά καί ἀπλώθηκαν ὡς τή Μακεδονία καί τό "Αγος" Ὁρος. Μά δ ἑλληνικός ἀγώνας θά περνοῦσε μακροχρόνια καί κουραστική ταλαιπωρία, γιατί είλε υά νάντιμετωπίσει μιά ἰσχυρή ἀτοκρατορία. Οι Ἑλληνες δέν είχαν ούτε χρήματα ούτε πολεμοφόδια ούτε στρατό. Γι' αὐτό ἦταν πάρα πολύ δύσκολο νά ἐτοιμαστεῖ ἀξιόμαχος στρατός. Ἀπό τούς Πελοποννησίους μόνον οί Μανιάτες ἦταν ἀσκημένοι στή χρησιμοποίηση τῶν ὅπλων. Μέ τίς πρῶτες ἐπιτυχίες τό δόνομα τοῦ Κολοκοτρώνη τράβηξε πολλούς ἔθελοντες. Ὡστόσο δ πρῶτος αὐτός ἑλληνικός στρατός παρουσίαζε μιά περίεργη εἰκόνα.

Οι περισσότεροι ἀπό τούς πρώτους αὐτούς ἀγωνιστές τῆς πατρίδας ἦταν ἄστοι, μερικοί ἦταν ὀπλισμένοι μέ μαχαίρια, ἄλλοι μέ σφεντόνες καί ἄλλοι μέ εἰδικά χοντρά ἀλιωνιστικά ραβδιά. Ὁ Κολοκοτρώνης διδάχτηκε γρήγορα κατά πόσο μποροῦσε νά στηριχεῖ στό ὄσύντακτο ἐκείνο πλήθος, γιατί, μόλις ἐμφανίστηκε δ ἐχθρός, οί "Ἑλληνες πού πολιορκοῦσαν τό φρούριο τῆς **Καρύταινας** σκόρπισαν τρέχοντας στά βουνά καί στίς σπηλιές, ὥστε δ Κολοκοτρώνης, παρά λίγο νά πιαστεῖ αἰχμάλωτος. Τότε μιά γενική θλίψη κατέλαβε τούς ὀπλαρχηγούς, πού είχαν μείνει σχεδόν χωρίς μαχητές. Μά δ Κολοκοτρώνης ἔκαμε ὑπομονή καί ἔμεινε στα-

θερός και έτσι υστερα από λίγο κατόρθωσε νά συγκεντρώσει 300 άντρες. Δήλωσε διτί θά σχημάτιζε έναν ιερό λόχο, τους έβαλε σ' ένα στρατόπεδο και προσπαθούσε νά τους δργανώσει. Μά οι νεοχειροτονημένοι ιερολογίτες, μόλις ξαναφάνηκε ο έχθρος, έγκατάλειψαν πάλι τόν άρχηγό τους.

Πολεμικό σχέδιο του Κολοκοτρώνη – Μάχη στό Βαλτέτσι (12 - 13 Μαΐου 1821)

‘Ανάμεσα σ’ αὐτές τίς άπογοητεύσεις δι Κολοκοτρώνης έμεινε άκλόνητος. Μάλιστα μάλωσε μέ τους ἄλλους ὀπλαρχηγούς, πού πρότειναν νά ύποχωρήσουν στή Μεσσηνία, και τελικά κατόρθωσε νά ἐπιβάλει τή γνώμη του. Οι ὀπλαρχηγοί τότε συνεδρίασαν και ἔβγαλαν ἀρχιστράτηγο τόν Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. ‘Αναθέσαν σ’ αὐτόν τή στρατολογία και τήν τροφοδοσία και δέχτηκαν τό παρακάτω σχέδιο τοῦ Κολοκοτρώνη. ‘Ο έμπειρος πολεμιστής είχε τή γνώμη διτί ή ἐπανάσταση δέν ήταν ἀσφαλισμένη, ἐφόσον στήν καρδιά τῆς Πελοποννήσου έμενε τουρκικός στρατός. ‘Επρεπε λοιπόν μέ κάθε θυσία νά κυριευτεῖ ή Τρίπολη. ‘Αλλά, ἐπειδή οί ‘Ελληνες δέν ήταν σέ θέση νά τή χτυπήσουν μετωπικά και νά τήν πολιορκήσουν, δι Κολοκοτρώνης σκέφτηκε νά δημιουργήσει δλόγυρα από τήν πόλη μιά πολιορκητική ζώνη. Αὐτή θά ἔκοβε τίς συγκοινωνίες και θά ἀνάγκαζε μέ τή βία τούς πολιορκημένους νά παραδώσουν τό φρούριο.

Γι’ αὐτό τά ἐλληνικά στρατεύματα ἔπιασαν τά δυτικά, βόρεια και νότια περάσματα και δι Κολοκοτρώνης ἔπιασε θέση νοτιοδυτικά κοντά στό Βαλτέτσι, πάνω στήν κορφή του Μαινάλου. ‘Ετσι ἀπό τή μία θά παρακολουθούσε τό δροπέδιο, πού πάνω του βρίσκεται ή Τρίπολη, ἐνώ ἀπό τήν ἄλλη τίς κοιλάδες τῆς Μάνης και τῆς Μεσσηνίας. Πραγματικά ή θέση τῶν πολιορκημένων ἔγινε δύσκολη. ‘Αλλά τό θάρρος τῶν ἐπαναστατῶν τό παρέλυσε μία σημαντική ἐνίσχυση, πού ἔφεται στήν Τρίπολη ἀπό τά βόρεια. Δηλαδή δι Χουρστί-πασάς, ἐπειδή ἀνησυχούσε γιά τίς γυναίκες τοῦ χαρεμιού του και τούς θησαυρούς του, ἀπόσπασε 3500 ‘Αλβανούς ἀπό τό στρατόπεδο μπροστά στά Γιάννενα και τούς ἔστειλε μέ ἀρχηγό τόν ἐμπειροπόλεμο και ίκανό Μουσταφάμπεη. Αὐτός κατέβηκε στόν Κορινθιακό κόλπο, πέρασε στήν Πάτρα και στράφηκε πρός τήν Κόρινθο. ‘Έκει ἔδιωξε τό πολιορκητικό σῶμα, πού τό διεύθυνε δι Παπαφλέσσας και ἔλυσε τήν πολιορκία της. Κατόπιν προχώρησε ἀπό τά Δερβενάκια ὡς τό ‘Αργος και ἔλυσε τήν πολιορκία τοῦ Ναυπλίου και στίς 30 ‘Απριλίου μπήκε στήν Τρίπολη.

‘Ο Μουσταφάμπεης προσέβαλε τό στρατόπεδο τῶν ‘Ελλήνων στό Βαλτέτσι, γιατί ηθελε νά ἐκμεταλλευτεῖ τόν τρόμο, πού ἐνέπνευσε ή ἐμφάνισή του. ‘Αλλά οί χίλιοι περίπου Μανιάτες, πού μέ ἀρχηγούς τούς Μαυρομιχαλαίους ‘Ηλία και Κυριακούλη είχαν τό χωριό, κράτησαν τίς θέσεις τους πίσω ἀπό λιθόχυτιστα ήμικυκλικά ταμπούρια. Και τή νύχτα ἐνισχύθηκαν ἀπό τό σῶμα τοῦ Πλαπούτα, τοῦ Κολοκοτρώνη και ἀπό ἄλλες ἐνισχύσεις και ἔτρεψαν σέ φυγή τούς ‘Αλβανούς, πού έγκατάλειψαν τίς ἀποσκευές τους και τά δυό τους κανόνια. Σκοτώθηκαν 600 Τούρ-

κοι και 150 Έλληνες και την αλλη μέρα οι Έλληνες εστησαν τρόπαιο από τα έχθρικά κεφάλια (12 - 13 Μαΐου 1823).

‘Η μάχη στό Βαλτέτσι’ έκρινε την τύχη της Τριπόλεως, γιατί, άφοδι απότυχε και ή απόπειρα τοῦ Μουσταφάμπεη ἐναντίον τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου στά Βέρβαινα, ὁ κλοιός δλόγυρα ἀπό τὴν πόλη γινόταν δλοένα στενότερος. ‘Εκτός ἀτ’ αὐτὸ είχε μεγάλη ἐπιτυχία στὴν πορεία τοῦ ἄγώνα, γιατί ἡ νίκη ἐνέπνευσε στοὺς Έλληνες θάρρος και αὐτοπεποίθηση. Γι’ αὐτό και ἀπό τώρα και πέρα ἀντιμετώπιζαν τοὺς Τούρκους μὲ θάρρος.

‘Η πρώτη ἐκστρατεία τῶν Τούρκων ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου – Οἱ μάχες τῆς Ἀλαμάνας, τῆς Γραβιᾶς καὶ τῶν Βασιλικῶν

Ἐνδὴ ἡ ἐπανάσταση στὴν Πελοπόννησο δέν είχε σταθεροποιηθεῖ ἀκόμη, τῇ χερσόνησο τὴν ἔσωσαν οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς, γιατί ἐμπόδισαν νά περάσουν νέες τουρκικές ἐνισχύσεις, για νά λύσουν τὴν πολιορκία τῆς Τριπόλεως.

Δύο Τούρκοι πασάδες, ὁ Κιοσέ Μεχμέτ, βαλῆς τῆς Πελοποννήσου, και ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἐτοίμασαν μέ διαταγὴ τοῦ Χουρσίτ σημαντικές δυνάμεις στὴ Λαμία, γιά νά καταπνίξουν τίς ταραχές στὴ νότια Ἑλλάδα. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς Δυοβουνιώτης, Πανουργιᾶς και Διάκος θέλησαν νά τοὺς συγκρατήσουν. Ἀλλά καθώς περνοῦσαν οἱ Τούρκοι τὰ βουνά, πού τά δόξασε ἡ ἀντρεία τῶν Σπαρτιατῶν τοῦ Λεωνίδα, θυσιάστηκε ὁ νεαρός ἥρωας τοῦ ἄγώνα Ἀθανάσιος Διάκος, γιατί μπροστά στίς περισσότερες και καλύτερα ὀπλισμένες ἔχθρικές δυνάμεις (9.000 πεζοὶ καὶ ἵππεῖς) οἱ ἄλλοι ὀπλαρχηγοὶ ὑποχώρησαν. Ὁ Διάκος μέ λίγους συντρόφους του ἔπιασε θέσεις, για νά προστατέψει τὸ πιό ἐπίκαιρο σημεῖο τῆς διαβάσεως τῶν Τούρκων, τὴ γέφυρα τῆς Ἀλαμάνας στό Σπερχειό, και ἐκεῖ ἀνάστησε τίς παλιές δοξασμένες ἡμέρες τῶν 300 τοῦ Λεωνίδα. Πολέμησε μέ μεγάλη ἀντρεία και τέλος, δταν πιά σκοτώθηκαν ὅλοι οἱ σύντροφοί τουν, πιάστηκε πληγωμένος. Στίς 23 Ἀπριλίου τοῦ 1821 θανατώθηκε στὴ Λαμία μέ μαρτυρικό θάνατο.

‘Αλλά ὁ καλύτερα ἀσκημένος στὸν κλεφτοπόλεμο γιός τοῦ Ἀνδρίτσου ὁ Ὁδυσσέας παραφύλαξε μέ λίγα παλικάρια στὸ Χάνι τῆς Γραβιᾶς, στὴν εἰσόδο τοῦ διάσελου πάνω στὸ σημερινό αὐτο-

‘Ο Ὁμέρ Βρυώνης.

Ο Όδυσσεας Ανδρούτσος

κινητόδρομο Μπράλου - "Αμφισσας - Ιτέας, ἀπό όπου θά περνοῦσε τουρκικός στρατός. "Οταν προσπάθησε δι Βρυώνης νά περάσει, οι "Ελληνες σκότωσαν ἀρκετούς στρατιῶτες του. Οι Τούρκοι παράγγειλαν κάνονια ἀπό τή Λαμία, για νά γκρεμίσουν τό μικρό χάνι. Ό "Ανδρούτσος δύμως, πού ὑποψιάστηκε κάτι τέτοιο, ἔδωσε διαταγή γιά ἀποχώρηση και ἔτσι οι "Ελληνες λίγο ὕστερα ἀπό τά μεσάνυχτα ἐγκατάλειψαν τό χάνι και ἔφυγαν στά βουνά. Μόνο ἔξι συντρόφους τους ἔχασαν, ἐνώ οι Τούρκοι πάνω ἀπό 300 νεκρούς και διπλάσιους τραυματίες (8 Μαΐου) Ή παράτολμη αὐτή ἀντίσταση λίγων ἀντρῶν, πού δόλοκληρη μέρα σταμάτησαν τόν τουρκικό στρατό, ἀναπτέρωσε τό θάρρος τῶν Ἐλλήνων, πού ὕστερα ἀπό τή μάχη τῆς Ἀλαμάνας είχε δεχθεῖ πλήγμα. Έπι πλέον δόξασε τό δόνομα τού Όδυσσέα, πού ἔγινε δι Κολοκοτρώνης τῆς Στερεάς.

Τό κατόρθωμα τού Όδυσσέα ἐμπόδισε τό Βρυώνη νά περάσει στήν Πελοπόννησο, γιά νά λύσει τήν πολιορκία τῆς Τριπόλεως, γιατί δέ θεώρησε σωστό νά προχωρήσει, προτού νά καταπνίξει τήν ἐπανάσταση τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Γι' αὐτό, ἀφοῦ ἔμεινε ἀκόμη δχτώ μέρες στό Χάνι, μπήκε στή Βοιωτία και κατέλαβε τή Λιβαδειά, πού τή λεηλάτησαν οι Ἀλβανοί του. Ό "Οδυσσέας και οι ἄλλοι ὅπλαρχοι τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος τόν παρακολούθησαν ἐνοχλώντας τον. Μά δι Βρυώνης φάνηκε ἀνώτερος στίς συμπλοκές, κατέλαβε τή Θήβα και προχώρησε γρήγορα πρός τήν Εὔβοια, προσπαθώντας νά προσελκύσει τούς "Ελληνες μέ φιλάνθρωπο τρόπο. Γι' αὐτό ὑποσχόταν ἀμνηστία και δέν πείραξε δσους προσκύνησαν. Στήν Εὔβοια συνάντησε γενναία ἀντίσταση στή θέση **Βρυσάκια** (15 Ιουλίου), διοπού οι "Ελληνες στήν κορυφή τού λόφου είχαν στήσει στρατόπεδο, πού τό διοικούσε δι Αγγελής Γοβήγινας. Άπο ἔκει δι Βρυώνης προχώρησε στήν Ἀττική και ἔσωσε τούς Τούρκους τῆς Ἀκροπόλεως, πού πιέζονταν πολύ (Α' πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως 25 Απριλίου-20 Ιουλίου). Ἀλλά δέν τόλμησε νά προχωρήσει στήν Πελοπόννησο, γιατί οι Πελοποννήσιοι ἀρχηγοί Πάνος Κολοκοτρώνης, δι Παπαφλέσσας, δι Σολιώτης και δι Αντώνιος Μαυρομιχάλης ἀνησύχησαν και συγκεντρώθηκαν στόν Ισθμό, ἐνώ οι ὅπλαρχοι τῆς Στερεάς τόν ἀπειλούσαν νά τού διακόψουν τίς συγκοινωνίες του.

Στό μεταξύ νέα τουρκική δύναμη ἀπό 8 χιλιάδες περίπου ἀντρες, πού προερχό-

ταν άπό τή Μακεδονία, είχε φτάσει ώς τή Λαμία και προχωρούσε γρήγορα, γιά νά ενισχύσει τό Βρυώνη. Άλλα οι όπλαρχηγοι Δυοβουνιώτης, Πανουργιᾶς και Γκούρας τή χτύπησαν κοντά στά **Βασιλικά**, στό δρόμο πού οδηγεῖ άπό τή Λαμία πρός τή Λιβαδειά, και τή νίκησαν σέ μία κρίσιμη μάχη (25-26 Αύγουστου). Οι δύο πασάδες, ἐπειδή άπειλούνταν άπό παντοῦ και φοβόνταν τό χειμώνα, πού πλησίαζε, κατά τόν Ὁ-κτώβριο ἔγκατάλειψαν τή Στερεά Ελλάδα και γύρισαν στήν "Ηπειρο. Ἐτοι άποτυχε ή πρώτη ἐκστρατεία τῶν Τούρκων στήν Πελοπόννησο.

Ἡ ἄλωση τῆς Τριπόλεως

Στό μεταξύ κρινόταν ή τύχη τῆς Τριπόλεως, ἀφοῦ πρωτύτερα ἔπεσαν στά χέρια τῶν Ἑλλήνων μερικές ἄλλες θέσεις, πού τίς είχαν οι Τούρκοι. Στίς 25 Ἰουνίου παραδόθηκε ή **Μονεμβασία** και ὅστερα άπό λίγες ήμέρες τό **Ναφαρίνο**. Δυστυχῶς δμως οἱ Ἐλληνες ἔκαμαν ἀσυγχώρητες βιαιότητες, ἵδιως κατά τήν παράδοση τοῦ Ναφαρίνου, γιατί στό στρατόπεδο τῶν Ἑλλήνων δέν ὑπῆρχε οὔτε τάξη οὔτε πειθαρχία οὔτε σεβασμός πρός τούς ἀρχηγούς. Στίς ἀρχές Ἰουνίου είχε φτάσει στήν Πελοπόννησο ὁ **Δημήτριος Υψηλάντης**, ὁ ἀδελφός τοῦ Ἀλεξάνδρου, πού γιά λογαριασμό τῆς Ἀρχῆς ἀνάλαβε τή γενική ἀρχηγία τοῦ ἀγώνα και προσπάθησε πολύ, γιά νά ἐπιβάλει τάξη και πειθαρχία.

Ἐν τούτοις πλησίαζαν πιά οι τελευταῖς ήμέρες τῆς Τριπόλεως. Μέσα στό στενόν και βραχώδη τόπο, ὅπου είχαν στοιβαχτεῖ πάνω άπό 30 χιλιάδες ἄνθρωποι, γινόταν μία ἀνατριχιαστική τραγωδία. Ἡ πείνα, ή δίψα και οι ἀρρώστιες θέριζαν τούς πολιορκημένους. Ἐξάλλου οι Τούρκοι είχαν κλείσει μέσα στήν υγρή φυλακή τῶν κακούργων 38 ἀρχιερεῖς και προκρίτους, πού μισοπεθαμένοι άπό τήν πείνα και τήν ταλαιπωρία σάπιζαν μέσα στά κουρέλια και τήν ψείρα. Πολλοί πέθαναν και ἄλλους τούς ἔβγαλαν μέ διάφορες προφάσεις. Οι Τούρκοι ἔξαιτίας ἐλλείψεως τροφῶν ἄρχισαν τίς διαπραγματεύσεις μέ τούς πολιορκητές, πού δμως ναυάγησαν. Τελικά στίς 23 Σεπτεμβρίου τοῦ 1821 οἱ Ἐλληνες ἐπαναστάτες μέ τέχνασμα ἀνέβηκαν πάνω στά τείχη και κυρίεψαν τήν πόλη.

Ο τουρκικός πληθυσμός τῆς Τριπολιτσᾶς είχε ἐλεεινή τύχη. Οι Ἐλληνες προχώρησαν σέ σφαγές και βιαιότητες. Ἐπρόκειτο γιά μιά ἐκδίκηση και αίματηρή

Ο Θ. Κολοκοτρώνης.

έξοφληση τῶν λογαριασμῶν τῆς μακροχρόνιας τυραννίας. Οἱ δπλαρχηγοὶ δέν κατόρθωσαν νά συγκρατήσουν τούς μανιασμένους ἐπαναστάτες.

Μέ τὴν ἄλωση τῆς Τριπολίτεως, πού ἦταν κυρίως ἔργο τοῦ Κολοκοτρώνη, σταθεροποιήθηκε ἡ ἐπανάσταση στὴν Πελοπόννησο. Τῷρα στά χέρια τῶν Τούρκων βρίσκονταν μόνο τὰ φρούρια τῆς Πάτρας, τῆς Μεθώνης, τῆς Κορώνης καὶ τοῦ Ναυπλίου, πού κι αὐτά πολιορκοῦνταν. Οἱ δπλαρχηγοὶ μέ τά πλούσια λάφυρα δπλισαν καλά τούς ἄντρες τους καὶ τὸ ἥθικό τῶν ἐπαναστατῶν ἔξυψθηκε ἀκόμη περισσότερο.

‘Ο ἀγώνας στή θάλασσα

Ἐνῶ ὁ στρατός τῆς στεριᾶς δημιουργοῦνταν ἀργά, ἡ Ἐπανάσταση ἀμέσως ἀπό τὴν ἀρχὴ ἀπόκτησε σπουδαῖο πολεμικό ὅργανο στή θάλασσα, μετατρέποντας τά ἐμπορικά πλοῖα τῶν νησιωτῶν σέ πολεμικά. Ἐτι, ἐνῶ οἱ δπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς, ἰδίως μέ τή νίκη τῶν Βασιλικῶν, ἐμπόδιζαν τὸν τουρκικό στρατό νά προχωρήσει γρήγορα στὴν Πελοπόννησο, δὲλληνικός στόλος δέν ἄφηνε τὸν τουρκικό νά ἔρθει ἀπό τὴν Ἀσία στὴν Εὐρώπη.

Οἱ Ἑλληνες πληροφορήθηκαν δτι ἡ ἀρμάδα ἐτοιμαζόταν νά ξεκινήσει ἀπό τὸν Ἑλλήσποντο. Πραγματικά γύρω στά μέσα τοῦ Μαξου φάνηκε στό Αίγαοί δ τουρκικός στόλος, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό ἔνα πλοῖο τῆς γραμμῆς, τρεῖς φρεγάτες καὶ τρεῖς κορβέτες. Τότε οἱ τολμηροὶ ναυτικοὶ τῶν Ψαρῶν κατόρθωσαν νά συγκεντρώσουν τὸ στόλο τῶν ἀδελφικῶν νησιῶν καὶ στίς 18 Μαΐου δ ἐνωμένος στόλος, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 50 μεγάλα πλοῖα καὶ 15 μικρά, ἔπλευσε πρός τὰ βόρεια. Τὴν ἄλλη μέρα είδε στή βορειοδυτική ἄκρη τῆς Μυτιλήνης μιά φρεγάτα τῶν 48 τηλεβόλων, πού ἀποτελοῦσε τὴν ἐμπροσθοφυλακή τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Μερικά ἑλληνικά πλοῖα τὴν πλήσιασαν καὶ τὴν κανονιοβόλησαν, ἀλλά δέν κατόρθωσαν τίποτε μέ τά ἀδύνατα τηλεβόλα τους καὶ ἡ φρεγάτα κατάφυγε στό λιμάνι τῆς Ἐρεσοῦ. Ὁ πλοίαρχος, ἐπειδή φοβόταν νυκτερινή ἐπίθεση, ἀνέβασε στό σκάφος ἀρκετούς στρατιώτες ἀπό τή στεριά.

Οἱ Ἑλληνες πλοίαρχοι, ἐπειδή συναντοῦσαν δυσκολίες, γιά νά τό βλάψουν, σκέφτηκαν νά τό πυρπολήσουν. Τότε ὁ πρακτικός δάσκαλος τῆς ναυτικῆς τέχνης Ἰωάννης Πάργιος, πού είχε τό παρατσούκλι **Πατατούκος**, μετάτρεψε πρόχειρα δύο ἀπό τά μικρότερα πλοῖα σέ πυρπολικά καὶ παράγγειλε κι ἄλλα στά **Ψαρά**. Ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἀπότυχε, γιατί οἱ Τούρκοι ἀγυρπνοῦσαν καὶ τό πυρπολικό κάηκε ἀδικα. Ἀλλά ὑστερα ἀπό δύο ἡμέρες ὁ τολμηρός Ψαριανός τιμονιέρης **Παπανικολής**, πού ἦταν πιά ἐξασκημένος ἀπό τίς συγκρούσεις του πρός τούς Ἀλγερίνους πειρατές, κατόρθωσε, ἐνῶ τὸν πυροβολοῦσαν μέ λύσσα, νά κολλήσει τό πυρπολικό του στό μπροστινό μέρος τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου. Ἡ φρεγάτα ἀνατινάχτηκε στὸν ἄερα καὶ οἱ περισσότεροι ἄντρες τοῦ πληρώματος σκοτώθηκαν.

Τό κατόρθωμα στὴν Ἐρεσό ἀναπτέρωσε τίς ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων. Στά **Ψαρά** ἔγινε πανηγυρική δοξολογία καὶ δ τουρκικός στόλος τόσο πολύ φοβήθηκε ἀπό τό ξαφνικό πάθημά του, ώστε ἔφυγε στά Δαρδανέλια καὶ ζήτησε ἀσφάλεια κάτω ἀπό

τήν προστασία τῶν τηλεβόλων. Ἀλλά τὸ πάθημα τοῦ τουρκικοῦ στόλου τὸ πλήρωσαν οἱ ἀθδοὶ ραγιάδες. Οἱ κάτοικοι τῆς Μυτιλήνης σφάχτηκαν ἀλύπητα καὶ ἐπαθε φοβερή καταστροφή ἡ πόλη τῶν Κυδωνιῶν (=Αιβαλί), πού τότε βρισκόταν σέ ἄκμή. Οἱ κάτοικοι τῶν Μοσχονησιῶν ἐκπατρίστηκαν καὶ ὁ Ἑλληνικός στόλος, πού ἔσπευσε γιὰ βοήθεια, ἀπόπλευσε μεταφέροντας χιλιάδες πρόσφυγες, πού σκορπίστηκαν στά διάφορα νησιά, δπου ζούσαν ἄθλια ζωὴ. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες, πού κατοικοῦσαν πρός τὸ ἐστερικό τῆς Μ. Ἀσίας, κατέβηκαν τότε στά παράλια καὶ πέρασαν ἀπέναντι στήν Ἐλλάδα.

Ἡ Ἐπανάσταση στή Μακεδονία – Χαλκιδική

Στή Μακεδονία είχαν δημιουργηθεῖ ἑλληνικότατα κέντρα, δπου ἄκμαζαν τό ἐμπόριο καὶ τά Γράμματα, δπως ἡ Θεσσαλονίκη, τό Μοναστήρι, ἡ Καστοριά, ἡ Κοζάνη, ἡ Σιάτιστα, οἱ Σέρρες κ.ἄ.

Ἡ Φιλική Ἐταιρεία είχε ἀπλώσει τά πλοκάμια της σ' ὅλα τά μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ οἱ ἄριστοι ἀπό τοὺς Μακεδόνες πολεμιστές, ἐμπόρους, δασκάλους, Ἱερεῖς καὶ προκρίτους είχαν μυηθεῖ στά μυστικά της. Ἐπειδή δμως ἡ Μακεδονία είχε κεντρική θέση στή Βαλκανική καὶ οἱ Τούρκοι τή θεωροῦσαν ώς γέφυρα, πού ἔνωντε τήν Κωνσταντινούπολη μέ τή νοτιότερη Ἐλλάδα, είχαν δημιουργήσει σ' αὐτήν δύο ἰσχυρά στρατιωτικά κέντρα, τή Θεσσαλονίκη καὶ τό Μοναστήρι, καὶ πολλά ἄλλα μικρότερα, στά δποια διατηροῦσαν ἰσχυρές φρουρές καὶ στρατιωτικά ἐφόδια. Γι' αὐτό, ἐνδή ἡ ἐπανάσταση στή Μακεδονία ψυχικά είχε ώριμάσει, ἀπό στρατιωτική ἀποψη φαινόταν ὅτι ἡταν ἔνα ἔργο πάρα πολύ δύσκολο.

Ο Δημήτριος Ὑψηλάντης μαζί μέ ἄλλους ὀπλαρχηγούς, ἀπό τούς δποίους περίφημος ἡταν ὁ **Νικόλαος Κασμούλης** ἀπό τή Σιάτιστα, πού ἀφησε πολύ ἐνδιαφέροντα ἀπομνημονεύματα τά «Στρατιωτικά Ἐνθυμήματα», κατάρτισε τό ἀκόλουθο ἐπαναστατικό σχέδιο δράσεως στή Μακεδονία.

Κέντρο τοῦ ἀγώνα θά ἡταν ὁ Ὄλυμπος. Θά ἐπαναστατοῦσαν ἡ Χαλκιδική, τό Ἀγιο Ὁρος καὶ ἡ Νάουσα. Ταυτόχρονα θά καταλαμβανόταν τό πέρασμα τοῦ Ἀξιοῦ, τά Τέμπη, τά στενά τῆς Καστοριᾶς καὶ ἄλλες ἐπίκαιρες τοποθεσίες. Ἔτσι τό πιό ἰσχυρό στρατιωτικό κέντρο τῆς Μακεδονίας, ἡ Θεσσαλονίκη, Θά ἀπειλοῦνταν ἀπό πολλά σημεῖα καὶ θά ὑπόκυπτε. Μά τό σχέδιο αὐτό δέν ἐκτελέστηκε μέ ἀκρίβεια.

Ἡ ἐπανάσταση ἥρχισε ἀπό τή Χαλκιδική μέ πρωτεργάτη τόν **Ἐμμανουήλ Παπά**. Αὐτός καταγόταν ἀπό τή Δοβίστα τῶν Σερρῶν καὶ ἡταν ἔνας πλούσιος ἐμπόρος, φλογερός πατριώτης καὶ μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Στίς 23 Μαρτίου τοῦ 1821 ὁ Παπάς φόρτωσε μέ ὅπλα καὶ πολεμοφόδια ἔνα πλοῖο, πού ἀνήκε στό Φιλικό ναυτικό Χατζηβισβίζη ἀπό τή Λήμνο καί, ἀφοῦ πήρε μαζί του ὅλη τήν κινητή περιουσία τοῦ, ἀπόπλευσε γιὰ τόν Ἀθωνα. Σέ γενική συνέλευση οἱ ἡγούμενοι τῶν μοναστηριῶν ἀποφάσισαν μυστικά νά κηρύξουν τήν ἐπανάσταση στήν κατάλληλη στιγμή καὶ ἥρχισαν νά ἐτοιμάζονται. Ὁ διοικητής τῆς Θεσσαλονίκης, δταν πληροφορήθηκε τήν ἐπαναστατική κίνηση, ἔστειλε στή Χαλκιδική σημαντική στρατιωτική

δύναμη. Ἀλλά ή προκλητικότητα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, πού ἀπειλοῦσε τούς "Ἐλληνες μέ γενική σφαγή, ἐπιτάχυνε τήν ἐπανάσταση.

Τό Μάιο τοῦ 1821 οἱ κάτοικοι, τοῦ **Πολύγυρου**, δριτίστηκαν στό Σταυροῦ καὶ κήρυξαν τήν ἐπανάσταση. Ἀφοῦ ἔξόντωσαν τήν δλιγάριθμη φρουρά τῆς πόλεώς τους, ἔκαμαν ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ τὸν ἀνάγκασαν νά ὑποχωρήσει. Τόν καιρό πού ὕστερα ἀπό αὐτά τὰ γεγονότα ὁ Τοῦρκος διοικητής ἀποκεφάλιζε στή Θεσσαλονίκη πολλούς σπουδαίους προκρίτους καὶ τὸν "Ἐπίσκοπο Κίτρους, ὁ Παπάς σέ μιά γενική συνέλευση στίς Καρυές κήρυξε τήν ἐπανάσταση στό "Αγιο" Ὁρος. Ταυτόχρονα ἐπαναστάτησαν ἡ Κασσάνδρα, τά Μαντεμοχώρια καὶ ἔγινε γενικό ἔσθκωμα σ' ὅλη τή Χαλκιδική.

Οἱ Τοῦρκοι τότε κινητοποίησαν ἰσχυρή στρατιωτική δύναμη. Οἱ ἀνθηρές κωμοπόλεις **Πολύγυρος**, **Βασιλικά**, **Γαλάτιστα** παραδόθηκαν στή φωτιά, ἐνῶ οἱ ἐπαναστάτες ἀναγκάστηκαν νά ἀποσυρθοῦν, ἄλλοι στήν Κασσάνδρα καὶ ἄλλοι στό "Αγιο" Ὁρος. "Οταν ὁ Σουλτάνος πληροφορήθηκε τήν ἐπανάσταση στή Μακεδονία, τόσο ταράχητης ὥστε ἔστειλε ὡς διοικητή τῆς Θεσσαλονίκης ἔναν πολύ ἴκανό ἄντρα, τό Μεχμέτ Ἐμίν-πασά, πού γιά τή σκληρότητά του πήρε τό παρατσούκλι **Ἐμπού Λουμπούντ** (=ροπαλοφόρος), μέ τή διαταγή νά ἔχοντάσει τούς ἐπαναστάτες. "Ο Ἐμπού Λουμπούντ μέ 14 χιλιάδες στρατό βάδισε κατά τά τέλη Ὁκτωβρίου ἐναντίον τῆς Χαλκιδικῆς καὶ κατάπνιξε στό αἷμα τά τελευταία ἵχνη τῆς ἐπαναστάσεως.

"Ο Παπάς κατόρθωσε νά ἐπιβιβαστεῖ στό πλοϊο, πού τὸν είχε μεταφέρει, καὶ ἀναχώρησε γιά τήν "Υδρα. Μά πέθανε ξαφνικά στό ταξίδι καὶ τό σῶμα του τό θέθαψαν μέ τιμές ἀρχιστρατήγου στήν "Υδρα.

Ἡ ἐπανάσταση καὶ ἡ καταστροφή τῆς Νάουσας (Απρίλιος 1822)

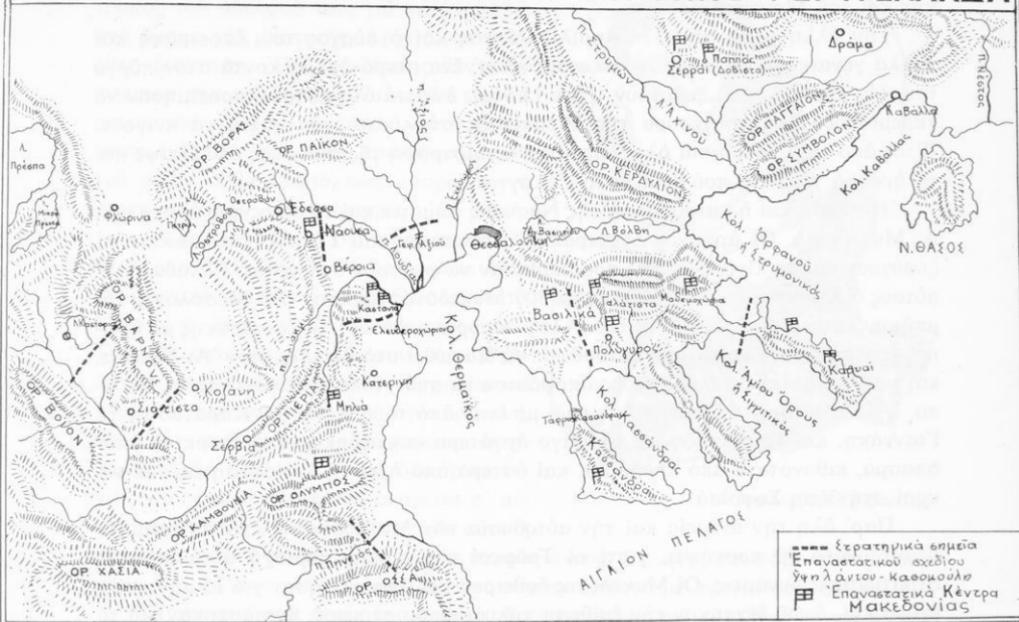
Ἡ Δυτική Μακεδονία ἔστηκώθηκε κατά τό δεύτερο χρόνο τῆς ἐπαναστάσεως μέ κέντρο τή Νάουσα στούς βορειούς πρόποδες τοῦ Βερμίου.

"Ο Ἐμπού Λουμπούντ, ἀφοῦ κατάπνιξε τήν ἐπανάσταση τῆς Χαλκιδικῆς, πήρε αὐστηρά μέτρα, γιά νά προλάβει δμοιες ἐκδηλώσεις στή Δ. Μακεδονία. Κάλεσε τούς πιό ἔκαουστους προκρίτους καὶ ὀπλαρχηγούς τῆς Δ. Μακεδονίας νά παρουσιαστοῦν στή Θεσσαλονίκη ἡ στίς τοπικές τουρκικές ἀρχές. Πολλοί ἀπ' αὐτούς, πού παρουσιάστηκαν, κλείστηκαν στίς φυλακές, ἄλλα ἄλλοι ἀρνήθηκαν νά ὑπακούσουν. "Ανάμεσα σ' αὐτούς ἦταν ὁ **Ζαφειράκης Θεοδοσίου** ἀπό τή Νάουσα, ὁ **Καρατάσος** ἀπό τή Βέροια καὶ ὁ **Γάτσος** ἀπό τήν "Εδεσσα.

Τόν Ιανουάριο τοῦ 1822 οἱ τρεῖς αὐτοί ἀρχηγοί μαζί μέ μερικούς ὀπλαρχηγούς τοῦ "Ολύμπου καὶ προκρίτους ἀπό διάφορες πόλεις συγκεντρώθηκαν γιά σύσκεψη στό μοναστήρι τής Παναγίας στό χωριό Δοβρά ἀνάμεσα στή Βέροια καὶ τή Νάουσα. "Εκεῖ λοιπόν ἀποφασίστηκε νά ἀρχίσει ἀμέσως ἡ ἐπανάσταση, χωρίς νά περιμένουν βοήθεια ἀπό τή νότια Ἐλλάδα, καὶ νά χτυπήσουν τή Βέροια καὶ τή Νάουσα.

Στίς 19 Φεβρουαρίου τοῦ 1822 ἔξουδετερώθηκε ἡ μικρή φρουρά τῆς Νάουσας

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΟΡΕΙΟΝ ΕΛΛΑΔΑ

καὶ ὑψώθηκε ἡ σημαία τῆς ἐπαναστάσεως. Τήν ἄλλη μέρα ὁ Καρατάσος καὶ ὁ Γάτσος μέ 1800 πολεμιστές ἔκαμαν τῇ νύχτᾳ ἵαφνικῇ ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Βέροιας, ἀλλὰ ἀπότυχαν νά καταλάβουν τὴν πόλην. Ἀλλά ὅστερα ἀπό λίγες ἡμέρες ἐνισχύθηκαν ἀπό τὸ Ζαφειράκη καὶ, ἀφοῦ δύρωθηκαν στὸ ίστορικό μοναστήρι τοῦ Δοθρᾶ, ἀπόκρουσαν τὴν ἐπίθεση 4 χιλιάδων Τούρκων, πού ἤρθαν ἀπό τὴν Βέροια μέ ἀρχηγὸν τὸν Κεχαράτ-μπέη, καὶ σκότωσαν περίπου 1500 ἔχθρούς.

Ο Τούρκος πασάς τῆς Θεσσαλονίκης ἔγινε ἔξω φρενῶν γιά τὸ κατόρθωμα τῶν Ἑλλήνων στὸ Δοθρά καὶ στίς 14 Μαρτίου ἐμφανίστηκε μπροστά στή Νάουσα με μεγάλες δυνάμεις: 16 χιλιάδες μαχητές, ἴππικο καὶ 10 κανόνια. Στά τείχη καὶ στοὺς προμαχῶνες τῆς Νάουσας ἔγιναν συγκρούσεις καὶ διαδραματίστηκαν ἡρωικά κατορθώματα, πού θυμίζουν τὸ Σούλι καὶ τοὺς ἄγδνες του. Ἡ πόλη ἀναστατώθηκε γιά ἔνα μῆνα.

Στίς 16 Ἀπριλίου, ἡμέρα Πέμπτη τῆς Διακαινησίμου, οἱ Τούρκοι παραβίασαν τὶς πύλες τοῦ τείχους καὶ μπήκαν στὴν πόλη, ποὺ παραδόθηκε στὴ φωτιά. Στή Νάουσα, μέ τὴν ἰδέα διτὶ είναι τόπος ἀσφαλισμένος, είχαν συγκεντρωθεῖ πολλές χιλιάδες ἄμαχος πληθυσμός. "Οσοι δέ σφάχτηκαν ἢ δέν κατόρθωσαν νά ξεφύγουν

αίγαλωτίστηκαν καὶ πουλήθηκαν ώς δοῦλοι στά σκλαβοπάζαρα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Μοναστηριοῦ.

Τὴν ἄλλη μέρα στίς 17 Ἀπριλίου ἔπεισε καὶ ὁ πύργος τοῦ Ζαφειράκη καὶ πολλά γυναικόπαιδα, ποὺ είχαν καταφύγει σ' ἕνα μικρό δχυρό κοντά στὸν πύργο του, δέν πρόλαβαν νά ξεφύγουν. Τότε 13 νέες, ἀντί νά ἀτιμαστοῦν, προτίμησαν νά γκρεμιστοῦν ἀπό τή γέφυρα τῆς Ἀραπίτσας στὸν καταρράκτη καὶ νά πνιγοῦν. "Ετσι ἀπό τή θλιβερή καὶ δλοκληρωτική καταστροφή τῆς Νάουσας δέν ἔλειψε καὶ τό ἡρωικό γεγονός, ποὺ θυμίζει τό Ζάλογγο.

"Η πτώση καὶ ἡ καταστροφή τῆς Νάουσας σήμαινε καὶ τό τέλος τοῦ ἀγώνα στή Δ. Μακεδονία. Οἱ ἀρχηγοί Ζαφειράκης, Καρατάσος καὶ Γάτσος κατόρθωσαν νά ξεφύγουν καὶ μέ λίγους ἀντρες προσπάθησαν νά φτάσουν στή νότια Ἑλλάδα. 'Απ' αὐτούς ὁ Καρατάσος καὶ ὁ Γάτσος μέ 300 Μακεδόνες ἐφτασαν στό Μεσολόγγι καὶ μπήκαν κάτω ἀπό τίς διαταγές τοῦ Ἀλέξ. Μαυροκορδάτου. 'Ο Ζαφειράκης μέ ἡρωική ἔξοδο ἀπό τόν πύργο του κατόρθωσε νά διασωθεῖ στό Βέρμιο, στόν Αι-Νικόδηλα, καὶ μαζί μέ ἄλλους ὀπλαρχηγούς ἀποφάσισε νά συνεχίσει τόν ἀγώνα στόν Ολυμπο. Ἀλλά κατόπιν ὁ Ζαφειράκης μαζί μέ ἔναν ἀπό τούς γιούς τοῦ Καρατάσου, τό Γιαννάκη, καὶ 12 συντρόφους του λίγο ἀργότερα κυκλώθηκαν ἀπό τουρκικό ἀπόσπασμα, πιθανότατα ἀπό προδοσία, καὶ ὑστερα ἀπό ἡρωική ἀντίσταση ἔπεισαν νεκροί στή θέση Σοφολιά.

Παρ' ὅλη τήν ἀντρεία καὶ τήν αὐτοθυσία τῶν Μακεδόνων ἡ ἐπανάσταση δέν ἦταν δυνατό νά προκόψει, γιατί οἱ Τούρκοι είχαν στήν περιοχή αὐτή μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις. Οἱ Μακεδόνες ἔφθειραν καὶ ἀπασχόλησαν γιά 15 μῆνες τόν ἔχθρο καὶ, ἀφοῦ δέχτηκαν τήν ἐπίθεση πολινάριθμου στρατοῦ, θυσιάστηκαν γιά τό κατοπινό κέρδος τοῦ ἀγώνα στή νότια Ἑλλάδα.

Η πολιτική ὁργάνωση

"Οταν ἄρχιζε ἡ ἐπανάσταση, δέν ὑπῆρχε κεντρική διοίκηση. Τό παλιό κοινοτικό σύστημα συνέχιζε νά λειτουργεῖ, δπως καὶ κατά τήν τουρκική ἀπολυταρχία. Εἰσπράττονταν οἱ φόροι καὶ οἱ δημογέροντες διαχειρίζονταν τίς κοινοτικές ὑποθέσεις. Τό πρώτο πολιτικό σῶμα, ἐντελῶς τοπικό, συγκροτήθηκε στήν Καλαμάτα ἀμέσως ὑστερα ἀπό τήν ἄλωσή της καὶ ὀνομάστηκε **Μεσσηνιακή Γερουσία**.

'Αλλά ἦταν αἰσθητή ἡ ἀνάγκη ἀπό μιά κεντρική ἔξουσία, πού πρώτα ἀπ' ὅλα θά φρόντιζε γιά τήν προμήθεια τῶν ἀναγκαίων γιά τή συνέχιση τοῦ πολέμου. Γι' αὐτή οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Πελοποννήσου συγκεντρώθηκαν γιά σύσκεψη μαζί μέ τούς στρατιωτικούς ἀρχηγούς στό **μοναστήρι τῶν Καλτεζῶν** (Μαντίνεια Ἀρκαδίας) καὶ διόρισαν μιά ἐπιτροπή, πού ὀνομάστηκε **Γερουσία** τῆς Πελοποννήσου. Αὐτή ἔπεισε νά συνεργάζεται μέ τόν ἀρχιστράτηγο Πετρόμπεη, γιά νά πάρει τά ἀπαραίτητα μέτρα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας (26 Μαΐου 1826).

Λίγες ήμέρες ὑστερα ἀπό τήν πολιτική πράξη τῶν Καλτεζῶν ἔφτασε στήν Πελοπόννησο ὁ Δημήτριος Υψηλάντης, ὁ νεώτερος ἀδελφός τοῦ Ἀλεξάνδρου. 'Ο

Δημήτριος έρχόταν στήν 'Ελλάδα ώς έπιτροπος τοῦ ἀδελφοῦ του, γιά νά ἀναλάβει στό ὄνομα τῆς μυστικῆς Ἀρχῆς τήν ἀνώτατη διοίκηση. Ὁ 'Ψυγηλάντης δέν ἀναγνώρισε τήν πράξη τῶν Καλτεζῶν καὶ διόρισε νέο συμβούλιο. Ἀλλά αὐτό ξεσήκωσε ἐναντίον του τούς προκρίτους, πού του είπαν δρθά κοφτά πάως μποροῦσε νά φύγει ἀπό τήν Πελοπόννησο. Ὁ Δημήτριος τότε ἀποσύρθηκε στήν Καλαμάτα (27 Ἰουνίου), δπου ἥρχισε νά δργανώνει ἔναν πυρήνα ἀπό τακτικό στρατό. Οἱ στρατιωτικοί καὶ ὁ λαός, πήγαν μέ τό μέρος του. Τότε 22 ὀπλαρχηγοί κάλεσαν τὸν 'Ψυγηλάντη καὶ τοῦ ἀνάθεσαν τήν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ, πού πολιορκοῦσε τήν Τρίπολη, καὶ οἱ πρόκριτοι ὑποτάχτηκαν στήν ἀνάγκη τῆς στιγμῆς. Ἀλλά δέν ἦταν δυνατό νά γίνει συνεννόηση ἀνάμεσα σ' αὐτούς καὶ τὸν 'Ψυγηλάντη. Παρ' ὅλα αὐτά ἡ ἐμφάνιση τοῦ 'Ψυγηλάντη ἐνέπνευσε θάρρος στούς 'Ελλήνες καὶ φόβο στούς Τούρκους, πού ἔβλεπαν δτι οἱ ραγιάδες ἀπόκτησαν ἀρχηγό μέ πριγκιπικό ὄνομα.

Οἱ συγκρούσεις αὐτές ἀνάμεσα στούς προκρίτους καὶ τὸν 'Ψυγηλάντη ἦταν ἡ ἀρχή καταστρεπτικῶν φιλονικιῶν. Τά μίση κάθε μέρα δξύνονταν περισσότερο καὶ ἔτσι δημιουργήθηκαν στήν ἐπαναστατημένη χώρα μας τά πρῶτα πολιτικά κόμματα, τό κόμμα τῶν πολιτικῶν καὶ τό κόμμα τῶν στρατιωτικῶν.

‘Ο Δημήτριος ‘Ψυγηλάντης.

Πολιτική δργάνωση τῆς Στερεᾶς 'Ελλάδος

‘Οπως είδαμε, ή μερίδα τῶν στρατιωτικῶν ἀγκάλιασε τόν 'Ψυγηλάντη καὶ τόν ἐπέβαλε στούς προκρίτους. Ἀλλά καὶ ἐκεῖνοι ἀντιπαράθεσαν ἐναντίον του ἄλλους ἄντρες, πού είχαν κι αὐτοί ἥχηρά δνόματα, τούς δύο Φαναριώτες, τόν 'Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο καὶ τό Θεόδωρο Νέγρη.

‘Ο 'Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1791-1865) καταγόταν ἀπό φαναριώτικη οἰκογένεια. 'Οταν ξέσπασε ή ἐπανάσταση βριτικόταν στήν Πίζα τῆς Ἰταλίας. 'Οταν ἀποφάσισε νά κατεβεῖ στήν 'Ελλάδα φόρτωσε σ' ἕνα πλοϊο δπλα καὶ πολεμιοφόδια, πού ἀγοράστηκαν μέ δικά του χρήματα καὶ μέ συνεισφορές ἄλλων πατριωτῶν καὶ κατάπλευσε στό Μεσολόγγι (20 Ἰουλίου). 'Από ἐκεῖ ἔστειλε ἐπιστολές στόν 'Ψυγηλάντη καὶ τόν διαβεβαιώνει γιά τή μεγάλη ἐκτίμησή του πρός αὐτόν καὶ τόν παρακαλοῦσε νά τόν δεχτεῖ ώς συμπολεμιστή στόν ἐθνικό ἀγώνα. Οἱ φιλοδοξίες του δμως ἔφταναν πολύ μακριά.

Ο Άλεξανδρος Μαυροκορδάτος.

Ο Θεόδωρος Νέγρης (1790-1824) πάλι ήταν από τους κορυφαίους φιλικούς και είχε διακριθεί στό Βουκουρέστι γιά τήν έθνική του δράση. Είχε διοριστεί από τήν Πύλη ως γραμματέας τής τουρκικής πρεσβείας στό Παρίσι, άλλα, δταν έμαθε δτι ξέσπασε η έπανασταση, έριξε τά ξηγγαρά του στή θάλασσα. Και οι δυο τους ήταν πρόθυμοι νά προσφέρουν τίς ύπηρεσίες τους στόν άγωνα.

Ο Υψηλάντης δέχτηκε τό Μαυροκορδάτο μέ θερμή είλικρίνεια ως συνεργάτη και τον άναθεσε τήν πολιτική δργάνωση τής Στερεάς, πού από πρωτύτερα είχε δείξει διάθεση νά τήν άναλαβει μαζί μέ τή στρατιωτική έξουσία της. Ο Μαυροκορδάτος πήρε μαζί του τό Νέγρη και διός άναλαβε νά δργανώσει τή Δυτική Έλλαδα μέ πρω-

τεύουσα τό Μεσολόγγι, ένω δ Νέγρης τήν Ανατολική μέ έδρα τήν "Αμφισσα. "Ετσι καταρτίστηκαν δύο νέες τοπικές έξουσίες έκτος τής Πελοποννήσου.

Οι πληρεξόντοι τής Αίτωλος ακαρνανίας συγκεντρώθηκαν στό Μεσολόγγι και έκαμαν συνέλευση, πού δονομάστηκε Συνέλευση τής Δυτικής Χέρσου Έλλαδος. Μέ πρόεδρο τό Μαυροκορδάτο και σύμφωνα μέ τίς δδηγίες του συγκρότησαν δεκαμελές συμβούλιο, πού έκλεγόταν κάθε χρόνο από τους προκρίτους και τους δπλαρχηγούς και λογιδοτούσε στήν έθνοσυνέλευση (4 - 7 Σεπτεμβρίου). Τό συμβούλιο αυτό δονομάστηκε Γερουσία και είχε καθήκον νά φροντίζει γιά τή διατήρηση τής ήσυ-

Σφραγίδα τής Πελοποννησιακής Γερουσίας.

Σφραγίδα τής Γερουσίας τής Δυτικής Χέρσου Έλλαδος.

χίας και τής άσφαλειας, γιά τήν ενίσχυση τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων και γιά τή χρησιμοποίηση τῶν **δημόσιων** εἰσοδημάτων γιά κοινή ὀφέλεια.

Ἡ συνέλευση τῶν πληρεξουσίων τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, συγκεντρώθηκαν σε σύσκεψη στήν "Αμφισσα μέ πρόεδρο τὸ Νέγρη καὶ ψήφισαν τὸ Σύνταγμα, ποὺ κατάρτισε δὲ ἵδιος καὶ ποὺ ὀνομάστηκε **Νομικὴ διάταξη**. ብ ἀνώτατη ἔξουσίᾳ, πολιτικὴ καὶ στρατιωτική, δινόταν σέ μιά ἐπιτροπή, πού πήρε τὸν τίτλο **Ἀρειος Πάγος**.

Οἱ δύο αὐτές ὁργανώσεις, ὅσο κι ἂν ἦταν διαφορετικές στή μορφή τους, στήν οὐσίᾳ εἶχαν κάτι τὸ κοινό. Παράδιναν δηλαδή τῇ διεύθυνση τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων στοὺς πολιτικούς, στρέφονταν καὶ οἱ δύο ἐναντίον τῆς αὐθεντίας τοῦ Ὅγηλάντη καὶ καλλιεργώντας τὸν **τοπικό πατριωτισμό** προσπαθοῦσαν νά διαιωνίσουν τό χωρισμό τοῦ ἔθνους.

Ἡ Α΄ Ἐθνική Συνέλευση στήν Ἐπίδαυρο

Τώρα δῆμος γινόταν πιά αἰσθητή ἡ ἀνάγκη γιά μιά γενική ἐθνοσυνέλευση, πού θά δημιουργοῦσε μία κεντρική ἔξουσία γιά δῆλη τήν Ἑλλάδα. Γι’ αὐτό ἀμέσως, μόλις ἔπειτε ἡ Τρίπολη (23 Σεπτεμβρίου 1821), δ’ Ὅγηλάντης ἔβγαλε μιά προκήρυξη πρός τό λαό, μέ τήν δόπια τόν καλοῦσε νά στείλει ἀντιπροσώπους γιά τή μελλοντική ἐθνοσυνέλευση.

Ὡς ἔδρα τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως δρίστηκε τό "Ἄργος. Στίς 14 Δεκεμβρίου τοῦ 1821 ἔγιναν τά ἔγκαίνια τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ οἱ πληρεξούσιοι, πού ἦταν παρόντες, ὀρκίστηκαν πίστη πρός τήν πατρίδα. Ἀλλά ἀμέσως ὕστερα ἀπ’ αὐτό παρουσιάστηκαν καὶ οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας μαζί μέ τό Μαυροκορδάτο καὶ τό Νέγρη, πού καθυστέρησαν σκόπιμα. Οἱ δύο ἀντίπαλες φατρίες ἤρθαν ἀντιμέτωπες καὶ ἡ σύγκρουση φαινόταν ἀναπόφευκτη. Ἐπειδή δῆμος καὶ οἱ πληρεξούσιοι τῆς "Δύρας ὑποστήριζαν τούς προκρίτους, στή Συνέλευση ἐπικράτησαν οἱ πολιτικοί. Τότε δ’ Ὅγηλάντης ἀηδίασε ἀπό τούς τρόπους καὶ τά μέσα τῶν ἀντιπάλων του καὶ ἐγκατάλειψε τό "Ἄργος. Τόν ἀκολούθησε καὶ ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ἔτσι ἡ μερίδα τῶν προκρίτων ἔγινε κυρίαρχη στή Συνέλευση.

Οἱ πληρεξούσιοι τῆς Πελοποννήσου τότε σύμφωνα μέ τίς δύο τοπικές κυβερνήσεις τῆς Στερεάς ἴδρυσαν κι αὐτοὶ τοπική κυβέρνηση τῆς Πελοποννήσου. Δέχτηκαν τό λογικό ὁργανισμό τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ συγκρότησαν **Πελοποννησιακή Γερουσία**. Ἐπειδή δῆμος τό "Ἄργος ἔξαιτίας τῶν πολλῶν ὀπλοφόρων δέν ἦταν τόπος πολύ ἀσφαλισμένος, οἱ πρόκριτοι μετάθεσαν τήν ἔδρα τῆς Συνέλευσεως στήν Πιάδα, πού βρίσκεται κοντά στό Σαρωνικό κόλπο ὥχι μακριά ἀπό τήν ἀρχαία Ἐπίδαυρο. Ἐκεῖ ἀρχισε τίς ἐργασίες τῆς ἡ πρώτη Ἐθνοσυνέλευση τῶν Ἑλλήνων, πού ὀνομάστηκε **Συνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου** (20 Δεκεμβρίου 1821).

Τό Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου

Τίς συζητήσεις τίς διεύθυνε ὁ Μαυροκορδάτος καὶ μέ πρόεδρο τόν ἴδιο συγ-

Α. Γεωργιάδη, «Τό φίλημα» τοῦ Ἰμπραήμ στό νεκρό Παπαφλέσσα.

Ι. Μακρυγιάννης, ἀγωνιστής γιά τὴν ἀνεξαρτησία (1821) καὶ τὴν συνταγματικὴ δργάνωση τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας (1843).

Ε. Βενιζέλος.

Δ. Σολωμός. Ἐθνικό Ἰστορικό Μουσεῖο.

κροτήθηκε μία έπιτροπή, γιά νά συντάξει ένα σχέδιο συντάγματος. Τήν 1η Ιανουαρίου τού 1822 ή 'Εθνοσυνέλευση ἔκαμε μιά πανηγυρική διακήρυξη τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ. Σ' αὐτό μέ συντομία και ἐμφαση λέγονταν τά ἔξῆς:

«Ἐν ὄνόματι τῆς Ἀγίας και ὁδιαιρέτου Τριάδος τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη δθωμανικήν δυναστείαν μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτατον και ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας και ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων παραστατῶν του εἰς ἔθνικὴν συνηγμένων συνέλευσιν ἐνώπιον Θεοῦ και ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν και ἀνεξαρτησίαν.

«Ἐπειτα δέχτηκε διμόφωνα τὸ συνταγμένο ἀπό τὴν ἐπιτροπή σχέδιο τοῦ συντάγματος και ἔτοι ἥρθε στὴ ζωὴ τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ σύνταγμα, πού ὄνομάστηκε **'Οργανικός νόμος** (Σύνταγμα Ἐπιδαύρου 1 Ιανουαρίου 1822).

Τὸ σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου θέσπιζε ὡς ἐπικρατέστερη θρησκεία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους τὴν Ὁρθόδοξην Ἀνατολικήν, ἀλλὰ συνάμα κήρυττε ὡς ἀνεκτή και κάθε ἄλλη θρησκεία. Δέν ἀναγνώριζε κοινωνικές τάξεις οὔτε διακρίσεις πολιτῶν. «Ολοι οἱ πολίτες εἰναι ἵσοι μπροστά στὸ νόμο και γίνονται δεκτοὶ σ' δλες τίς ὑπηρεσίες τοῦ κράτους. Μωαμεθανοὶ και Ἐβραῖοι ἀποκλείονται ἀπό τὰ δημόσια δικαιώματα. Καταργοῦνταν ἡ σκλαβιά, τὰ βασανιστήρια και ἡ κατάσχεση τῆς περιουσίας. Κανένας δὲν ἐπιτρέποταν νά φυλακιστεῖ, χωρίς νά τοῦ ἀνακοινωθεῖ μέσα σέ 24 ὥρες ἡ αἵτια τῆς φυλακίσεώς του και χωρίς νά εἰσαχθεῖ σέ δίκη μέσα σέ τρεῖς μῆνες.

«Ο δργανικός νόμος δημιούργησε κυρίως δύο ἔξουσίες, τὴν ἐκτελεστική και τή νομοθετική, πού ὄνομάστηκαν Νομοτελεστικό και Βουλευτικό. Ἡ ἐκτελεστική ἔξουσία, τό Νομοτελεστικό, ἀποτελεῖται ἀπό πέντε μέλη, πού ἐκλέγονται ἀπό τή βουλή. Τό Νομοτελεστικό διευθύνει τή γενική διοίκηση, διορίζει τούς ὑπουργούς, φροντίζει γιά τήν δργάνωση τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς ξηρᾶς και τῆς θάλασσας και ἔχει τό δικαίωμα νά τίς κινητοποιεῖ. Φροντίζει ἀκόμη γιά τή δημόσια ἀσφάλεια και εἰσάγει τά σχέδια τῶν νόμων στό Βουλευτικό. Τό Βουλευτικό, πού ἀποτελεῖται ἀπό τή βουλή και ἀσκεῖ τή νομοθετική ἔξουσία, συγκροτεῖται ἀπό 70 ἀντιπροσώπους τῶν ἐπαρχιῶν. Αὐτό ἐπεξεργάζεται τόν προϋπολογισμό, ἔχει τό δικαίωμα νά ἐπιβάλλει φόρους και νά ψηφίζει ἡ νά ἀπορρίπτει τούς νόμους, πού ὑποβάλλονται σ' αὐτό ἀπό τό Νομοτελεστικό. Ἡ θητεία και τῶν δύο σωμάτων διαρκεῖ ἔνα χρόνο. Ἡ τρίτη ἔξουσία, ἡ δικαστική, κηρυσσόταν χωριστή ἀπό τίς ἄλλες, ἀλλά ἀργησε νά δργανωθεῖ.

«Η Συνέλευση καθιέρωσε ώς ἔθνοσήμο τήν κουκουβάγια και ώς σημαία τή γαλανόλευκη. Ἐξέλεξε τό Μαυροκοράτο ώς πρόεδρο τοῦ Νομοτελεστικοῦ και τόν 'Υψηλάντη ώς πρόεδρο τοῦ Βουλευτικοῦ. Ἡ τύχη φαινόταν νά χαμογελᾶ πρός τή Συνέλευση, γιατί δ' Ἀκροκόρινθος, πού πολιορκοῦνταν στενά ἀπό τόν 'Υψηλάντη και τόν Κολοκοτρώνη, παραδόθηκε και ἡ νεαρή γαλανόλευκη σημαία ὑψώθηκε πάνω στά τείχη του (12 Ιανουαρίου 1822). Ἡ Κόρινθος ἔγινε ἡ πρώτη πρωτεύουσα τοῦ 'Ελληνικοῦ Κράτους.

«Η συνέλευση τελείωσε τίς ἐργασίες της στίς 16 Ιανουαρίου τοῦ 1822, ἀλλά

τήν προηγούμενη άπό τη διάλυσή της ήμέρα, έχοντας ως παράδειγμα τίς Ἐνωμένες Πολιτείες και τή γαλλική ἐπανάσταση, ἔκαμε ἕνα εἰδος διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, πού δικαιολογούσε τήν ἐπανάσταση. Αὐτή ἀπευθυνόταν περισσότερο πρός τούς Εὐρωπαίους και προσπαθούσε νά δείξει τή διαφορά τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀπό τά στασιαστικά κινήματα τῆς Εὐρώπης.

‘Η διακήρυξη ἀνάμεσα στά ἄλλα ἔλεγε και τά ἔξης: «’Ο κατά τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν μακράν τοῦ νά στηρίζεται εἰς ἀρχάς τινας δημαγωγικάς και στασιώδεις ἥ ίδιωφελεῖς μέρους τινὸς τοῦ σύμπαντος Ἐλληνικοῦ Ἔθνους σκοπούς... εἰναι πόλεμος ἑθνικός, τοῦ δοπού μόνη αἰτία ειναι ἥ ἀνάκλησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ίδιοκτησίας και τῆς τιμῆς...»

‘Η ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Ἐλλάδος – Δεύτερος χρόνος τῆς Ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως (1822)

‘Ο δεύτερος χρόνος τῆς ἐπαναστάσεως ἦταν κρίσιμος γιά τόν ἐλληνικό ἀγώνα, γιατί δ Σουλτάνος και οι πασάδες του προσπάθησαν πάρα πολὺ, γιά νά χτυπήσουν ἀποτελεσματικά τήν ἐπανάσταση.

Παρά τίς σπουδαίες ἐπιτυχίες τῶν Ἐλλήνων ἥ ἐπανάσταση στίς ἀρχές τοῦ 1822 φαινόταν μᾶλλον περιορισμένη. Κι αὐτό, γιατί, ἀφοῦ ἅρχισε ἀπό τίς ὁδοῖς τοῦ Προύθου και ἀπλώθηκε ως τά κρητικά βουνά, φαινόταν πώς περιορίστηκε στήν Πελοπόννησο, τή Στερεά, τή νότια Ἡπείρο, τήν Εύβοια και τά νησιά τοῦ Αίγαίου. Ἐκτός ἀπό αὐτό ἐπικρατοῦσε διχόνοια ἀνάμεσα στούς ἐπαναστάτες και ἥ ἀργοπορία τῶν Ἐλλήνων νά ὀργανωθοῦν και νά πειθαρχήσουν φαινόταν νά καταδικάζει τόν ἀγώνα σέ ἀποτυχία. Γι’ αὐτό και τό Διβάνι, ἐπειδή παρακινοῦνταν ἀπό τήν αὐστριακή διπλωματία και τόν Ἀγγλο πρεσβευτή, δέν θητελε νά ἀκούσει γιά συμβιβασμό μέ τούς ἐπαναστάτες, γιατί ἔλπιζε δτι μέ σύντομη ἐνέργεια θά σύντριβε τήν ἐπανάσταση.

Τά πράγματα φαίνονταν νά δικαιολογοῦν τίς προβλέψεις τῶν Τούρκων. Κατά τά τέλη Ἰανουαρίου τοῦ 1822 τελικά καταπνίγηκε ἥ ἀνταρσία τοῦ Ἀλῆ. Και ὁ νικητής Χουρσίτ, ἀφοῦ μέ ψεύτικες ὑποσχέσεις και περιποήσεις πέτυχε καθετί, πού ἐπιθυμοῦσε ἀπό τό γέρο σατράπη, τόν ἀποκεφάλισε και ἔστειλε στήν Κωνσταντινούπολη τό κεφάλι του μαζί μέ τά κεφάλια τῶν τριῶν γιδῶν του και τῶν ἐγγονῶν του. Ἐπομένως τό πολιορκητικό σόδμα ἔμενε τώρα ἐλεύθερο και ἀνάθεσαν στό νικητή νά είρηνέψει τήν Ἐλλάδα.

Οἱ Τούρκοι πασάδες κατάστρωσαν τό ἀκόλουθο σχέδιο δράσεως ἐναντίον τῆς Ἐλλάδος. ‘Ο Χουρσίτ μέ τό στρατό τῆς Ἡπείρου θά βάδιζε ἐναντίον τῆς Αιτωλίας και τῆς Ἀκαρνανίας. Ἀκολουθώντας τήν παραλία και περνώντας ἀπό τό πέρασμα τοῦ Μακρυνόρουν, θά ὑπόταξε τή χώρα ως τόν κόλπο τῆς Ναυπάκτου, γιά νά περάσει ἀπό τό Ρίο στήν Πελοπόννησο. Δεύτερος στρατός βαδίζοντας ἀνάμεσα ἀπό τήν Ἀνατολική Ἐλλάδα ἐπρόκειτο νά εἰσβάλει σ’ αὐτήν ἀπό τόν Ἰσθμό. Οἱ δύο στρατοί θά ἐνώνονταν και θά κατάπνιγαν τήν ἐπανάσταση στήν κοιτίδα της. Τή δράση

τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς θά την ύποστήριξε δικαιόσημος στόλος συντρίβοντας τὴν θαλασσινὴν δύναμην τῶν Ἑλλήνων καὶ μεταφέροντας τὸ στρατό τῆς Δυτικῆς Ἐλλάδος στὴν Πελοπόννησο. Τὴν πεποίθηση τῶν Τούρκων στρατηγῶν τὴν συμμεριζόνταν καὶ οἱ φίλοι τῆς Τουρκίας διπλωμάτες τῆς Εὐρώπης καὶ θριαμβολογοῦσαν διτὶ ἡ καταστροφὴ τῶν Ἑλλήνων πλησιάζει.

Ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου

Ἄπο τίς τρεῖς ἐπιχειρήσεις, πού είχε τὸ τουρκικό σχέδιο, προηγήθηκε τὸ σχέδιο γιὰ τὴ δράση στὴ θάλασσα. Ἡ Χίος, τὸ πιό πλούσιο καὶ τὸ πιό εἰρηνικό ἀπό τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, μὲ τὴν υποκινήση παράτολμων ἀντρῶν, πού ἦρθαν ἀπὸ ἔξω, προσχώρησε στὸ κίνημα. Ὁ ριψοκίνδυνος ἀρχηγός τῶν Σαμιωτῶν ἐπαναστατῶν **Λαυκούργος Λογοθέτης** συνεννοήθηκε μὲ τὸ Χιώτη ἔμπορο **Ράλλη** καὶ στὶς 10 Μαρτίου ἀποβιβάστηκε στὸ νησί μὲ 1500 ἄντρες. Ἡ τουρκικὴ φρουρά στὴν ἀρχῇ τὰ χασεὶ καὶ ἀποσύρθηκε στὸ φρούριο. Τό νησί παραδόθηκε στοὺς Σαμιώτες ἐλευθερωτές, πού μπῆκαν στὴν πρωτεύουσα καὶ ἀρχισαν νά λεηλατοῦν καὶ νά σφάζουν τοὺς Τούρκους. Τό φρούριο ὅμως δέν κατόρθωσαν νά τὸ κυριεύσουν.

Ἡ τολμηρή πράξη τῆς Χίου προκάλεσε κατάπληξη στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Σουλτάνος τὸ θεώρησε αὐτὸ ὡς

προσωπικὴ προσβολὴ. Οἱ γυναῖκες τοῦ χαρεμιοῦ του τόν ἔξωθοῦσαν μέ τίς φωνές τους, γιατὶ τὴ Χίο τὴν εἶχε παραχωρήσει στὴν ἀδελφὴ του, γιά νά ἐκμεταλλευτεῖ τὸ φόρο ἀπό τὰ μαστιχόδεντρα. Ἡ Πύλη φυλάκισε ἀμέσως τοὺς Χιώτες τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀποκεφάλισε 60 ἀπό αὐτούς.

Στὸ τέλος Μαρτίου δὲ Καπετάν-Πασάς Καρά-Ἀλῆς ἐμφανίστηκε μὲ 46 πλοῖα στὸ βόρειο στενό τοῦ νησιοῦ μὲ 46 πλοῖα καὶ μὲ ἰσχυρὸ βομβαρδισμό ἀποβίβασε στὴ νότια παραλία τοῦ νησιοῦ (30 Μαρτίου) 7 χιλιάδες στρατιώτες. Ταυτόχρονα ἔκανε ἐπίθεση ἐναντίον τῆς πόλεως καὶ ἡ φρουρά. Ἡ πόλη καὶ τὰ περίχωρα παραδόθηκαν στὴ φωτιά. Οἱ Σαμιώτες ὑστερα ἀπό σύντομη ἀλλά ἰσχυρὴ ἀντίσταση ἐγκατάλειψαν τὸ νησί στὴν τύχη του καὶ

Ντελακρούά – Οἱ σφαγές τῆς Χίου
(Παρίσι – Μουσεῖο Λούβρου)

σώθηκαν μέ τη βοήθεια μερικῶν ψαριανῶν πλοίων. Καὶ ὑμέσως πέρασαν στὸ νησὶ οἱ ἀσιατικὲς πυκνές μάζες, ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὴν ἀπέναντι παραλίᾳ, καὶ κεντρισμένες ἀπό τῇ δίψῃ γιὰ λάφυρα καὶ ἀπό τὴν παρακίνηση τῶν δερβίσηδων ἄρχισαν νά σφάζουν ἄγρια τοὺς χριστιανούς. "Υστερα ἀπό λίγες ἡμέρες τὰ θύματα τῆς τουρκικῆς μανίας ἦταν 40 καμένα χωριά μαζὶ μὲ τὴν πόλη καὶ σωρός ἀπό πτώματα. "Ετοι τὸ Πάσχα τοῦ 1822 βάφτηκε στὸ αἷμα τὸν Χιωτῶν, δπως τὸ Πάσχα τοῦ 1821 εἶχε βαφτεῖ στὸ αἷμα τὸν Πατριάρχη καὶ τὸν θυμάτων τῆς Κωνσταντινούπολεως. Χιλιάδες Χιωτες πουλήθηκαν ὡς δοῦλοι στὰ σκλαβοπάζαρα τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ τῆς Τύνιδας καὶ ἄλλες χιλιάδες σκορπίστηκαν ὡς πρόσφυγες στοὺς τέσσερις ἀνέμους. Σὲ ἐλάχιστους, ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ σώθηκαν, χάρισταν τῇ ζωῇ, γιὰ νά περιποιοῦνται τοὺς περίφημους κήπους μὲ τὰ μαστιχόδεντρα. "Υπολογίζουν δὴ ἀπό τοὺς κατοίκους τοῦ νησιοῦ, ποὺ ἔσπερνοῦσαν τίς 100.000, ἐμειναν στὸ νησὶ μόνο δύο χιλιάδες. 23 χιλιάδες σφάχτηκαν καὶ 47 αἰχμαλωτίστηκαν.

Ἡ αἵματηρ τραγωδία τῆς Χίου ἔδωσε νέα ἀπόδειξη δὴ ἡ τουρκικὴ φυλὴ εἶναι ἀσυμβίβαστη μὲ τὸν ἀνθρωπισμὸ τῆς Εὐρώπης. Ἐπιβεβαίωσε ἀκόμη τὸν ἰσχυρισμό τῶν Ρώσων δὴ οἱ Τοῦρκοι ἦταν ἀδύνατο νά συνυπάρχουν στὴν Εὐρώπη μαζὶ μὲ τοὺς χριστιανικούς λαούς, ἐνῶ ἀντίθετα αὖξησε τὴ συμπάθεια τῶν Εὐρωπαίων πρὸς τοὺς Ἑλληνες. Οἱ δημοσιογράφοι ἔδωσαν φρικιαστικές περιγραφές τῶν σφαγῶν τῆς Χίου ζωγράφοι, δπως ὁ Γάλλος Ντελακρουά, τίς ἀπεικόνισαν καὶ ποιητές μεγάλης ἀξίας σάν τὸν Ούγκο τραγούδησαν μὲ τὰ ποιήματά τους τὴ θλιβερή καταστροφή (Τὸ Ἑλληνόπουλο, Β. Ούγκο).

Κωνσταντίνος Κανάρης.

Ἡ ἀπόκρουση τοῦ τουρκικοῦ στόλου

"Υστερα ἀπὸ τῇ συμφορά ὁ ἐλληνικός στόλος, ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 56 πλοῖα, ἐμφανίστηκε στὰ νερά τῆς Χίου. Οἱ Ἑλληνες πλοιάρχοι σὲ σύσκεψη, ποὺ ἔκαμαν, ἀποφάσισαν νά προσβάλουν τὸν τουρκικὸ στόλο μὲ πυρπολικά καὶ τὴν τολμηρή ἐπιχείρηση τὴν ἀνάλαβαν ὁ Ὑδραιος Πιπίνος καὶ ὁ Ψαριανός Κωνστ. Κανάρης. Οἱ δύο ναυτικοὶ ἔξαιτιας τῆς νηνεμίας, ποὺ ἐπικρατοῦσε, ἔφτασαν στὸ στενό τῆς Χίου καὶ τῇ νύχτα τῆς 6 πρὸς τὴν 7 Ἰουνίου γλίστρησαν σάν ἥσκοι στὸ λιμάνι, ὅπου ἦταν ἀγκυροβολημένος ὁ τουρκικός στόλος.

"Ήταν ἡ τελευταία νύχτα τοῦ Ραμαζανιοῦ, τὰ πλοῖα ἦταν φωταγωγημένα καὶ οἱ Τοῦρκοι ἦταν παραδομένοι στὴ διασκέδαση. Ὁ Καρά-Ἀλής εἶχε καλέσει γιὰ δεῖπνο τοὺς ἀξιωματικούς τῆς ξηρᾶς στὴ ναυαρχίδα του,

πού λαμποκοπούσε άπό πολύχρωμα φῶτα καιί ἀντηχοῦσε άπό τίς φωνές καιί τό κέφι, ἐνδιά μέρη τήν πρύμη κρέμονταν τό αίματοστάλαχτο κεφάλι καιί τά κομμένα χέρια ἐνός Ἐλληνα ἀξιωματικοῦ. Ὁ Κανάρης κόλλησε τό πυρπολικό του στό πλευρό τῆς ναυαρχίδας καιί, προτού τό ἀντιληφθοῦν οἱ Τούρκοι, τό ἄναψε. Οἱ φλόγες μεταδόθηκαν στή ναυαρχίδα, πού πήρε φωτιά καιί, δταν σέ λίγο οἱ φλόγες ἔφτασαν στήν μπαρούταποθήκη, ἀνατινάχτηκε στόν ἀέρα. Πάνω ἀπό 2 χιλιάδες Τούρκοι βρήκαν τό θάνατο καιί ὁ ἴδιος ὁ αίμοχαρης Καρά·Ἀλής, καθώς ἐπιβιβαζόταν σέ μιά βάρκα, τραυματίστηκε θυνάσιμα ἀπό ἀναμμένη κεραία, πού ἔπεσε στό κεφάλι του. Καθώς μετακομίζοταν στήν παραλία, ἔψυχησε ἐκεὶ ὅπου πρίν ἀπό λίγο είχε κρεμάσει τούς δύμηρους τῶν Χιωτῶν. Ὁ Πιπίνος ὅμως δέν πέτυχε στήν ἐπιχείρησή του, γιατί οἱ Τούρκοι κατόρθωσαν νά ἀπομακρύνουν τό πυρπολικό του.

Τό κατόρθωμα τοῦ Κανάρη προκάλεσε κατάπληξη στούς Τούρκους, πού ἔναγύρισαν στόν Ἐλλήσποντο, γιατί δέν ἔνιωθαν σιγουριά στά νερά τῆς Χίου. Μά τό ἀποχο νησί δοκίμασε καιί πάλι τή μανία τους, γιατί ἀπό ἑκδίκηση γιά τήν ἀπώλεια τῆς ναυαρχίδας τους κατάστρεψαν τά μαστιχοχώρια. "Ομως οἱ Ἐλληνες καιί πάλι ἔξασφάλισαν τήν κυριαρχία στή θάλασσα καιί unction απ' αὐτά, κάθε φορά πού δ τουρκικός στόλος ἀπό τήν πίεση τῆς ἀνάγκης ἔβγαινε ἔξω ἀπό τόν Ἐλλήσποντο, τόν παρακολουθούσε παντού δ φόβος τῶν πυρπολικῶν.

Ο Κανάρης

Ο Κωνσταντίνος Κανάρης (1790 - 1877), δι πό ξακουστός ἀπό τούς Ἐλληνες πυρπολητές, γεννήθηκε στά Ψαρά. Πρίν ἀπό τήν ἐπανάσταση ἦταν κυβερνήτης ἐνός μικροῦ ἐμπορικοῦ πλοίου καιί ἔτρεξε ἀπό τούς πρώτους νά πάρει μέρος στήν ἐπανάσταση. Ἀπό ἐμποροπλοίαρχος ἔγινε καταδρομέας καιί πυρπολητής. Οἱ μεγάλες περιστάσεις τόν ἔκαμαν τολμηρό καιί ἐπιτήδειο ναυτικό καιί συνάμα ἀκόντισαν τό μυαλό του. "Ετσι ἀργότερα ἀναμίχτηκε καιί στήν πολιτική καιί ἔγινε ὑπουργός καιί τέσσερις φορές πρωθυπουργός.

Η καταστροφή στό Πέτα

Στή στεριά τά πράγματα δέν ἦταν πολύ εύχάριστα γιά τούς Ἐλληνες, γιατί ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στούς στρατιωτικούς καιί στούς πολιτικούς είχε χειροτερέψει, ἀπειλώντας μεγάλους κινδύνους, καιί ἐπί πλέον ἡ διχόνοια καιί ὁ φατριασμός χαλάρωσε τή δραστηριότητα τῶν Ἐλλήνων. Ἡ πολιορκία τῶν φρουρίων τοῦ Ναυπλίου, τῆς Μέθωνης καιί τῆς Κορώνης στήν Πελοπόννησο προχωρούσε ἀργά, ἐνδιά μέρη διπλάσιας τῶν πολιτικῶν.

Ἐπίσης οἱ διχόνοιες στήν Ἀνατολική Ἐλλάδα χαλάρωσαν τήν ἐπανάσταση. Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στόν Ὀδυσσέα καιί τόν Ἀρειο Πάγο ἔφτασε σέ μεγάλη δύστητα, ἐνδιά ἡ ἐπανάσταση δεχόταν σειρά ἀπό δυνατά χτυπήματα. Οἱ Τούρκοι ἔπνιξαν

στό αίμα την ἐπανάσταση τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Ὀλύμπου. Ἐπίσης ἔφυγησε ἡ ἐπανάσταση τῆς Εὐβοιας, ἀφοῦ σκοτώθηκαν ὁ γιός τοῦ μπέη τῆς Μάνης Ἡλίας Μαυρομιχάλης καὶ ὁ γενναιὸς Ἀγγελής Γοβγίνας, ποὺ εἶχε ὑπερασπιστεῖ τὰ Βρυσάκια. Ὁ Ὑψηλάντης ἔκαμε ἐκστρατεία στὴν Ἀνατολική Ἐλλάδα, διότι εἶχε μόνο μιά ἐπιτυχία, νά κυριέψει τὴν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας (9 Ιουνίου).

Ἄλλα ὅστερα ἀπὸ λίγο τὸ περισσότερο ἐνδιαφέρον τῶν Τούρκων στρεφόταν στὴ Δ. Ἐλλάδα. Οἱ Τούρκοι κυριάρχησαν στὰ δυό προπύργια τῆς Ἀν. Ἐλλάδος, στὸν Ὄλυμπο καὶ στὴν Εὐβοια καὶ προσέβαλαν τὸν προμαχώνα τῆς Δυτικῆς, τὸ Σούλι. Συμφέρον γιὰ δὲ τὴν ἐλληνικὴ ὑπόθεση ἡταν νά μή συντριφτεῖ ὁ μικρὸς δρεινός λαός, ποὺ ἀποτελοῦσε τὴν προφυλακή τῆς Ἡπείρου. Γι' αὐτὸ ὁ πρόεδρος τοῦ Νομοτελεστικοῦ, ὁ Μαυροκορδάτος, κατάλαβε ὅτι ἡταν μεγάλη ἀνάγκη νά δημιουργήσουν ἀντιπερισπασμό στοὺς Τούρκους, γιά νά ἀνακονφιστεῖ τὸ Σούλι, καὶ ἔτσι ἐτοίμασε ἐκστρατεία, γιά νά πάει νά τὸ βοηθήσει. Τὸ ἐκστρατευτικό σῶμα τὸ ἀποτέλεσαν κυρίως στρατιῶτες ἀσκημένοι κατά τὸ εὐρωπαϊκό σύστημα. Ἀποτελέστηκε δηλαδὴ ἀπὸ ἔνα μικρὸ σῶμα τακτικοῦ στρατοῦ δργανωμένο ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη, τὸ μέ εὐρωπαϊκό σύστημα δργανωμένο σῶμα τῶν Ἐπτανησίων μέ διοικητὴ τὸν Πανᾶ καὶ τὸ τάγμα τῶν φιλελλήνων. Αὐτὸ τὸ ἀποτελοῦσαν Εύρωπαιοὺς ἀξιωματικοὶ, Γάλλοι, Γερμανοὶ, Ιταλοὶ, Πολωνοὶ, ποὺ ἔτρεξαν ἀπὸ ἐνθουσιασμῷ, γιά νά πολεμήσουν στὸ πλευρό τῶν Ἐλλήνων. Τῇ δύναμη αὐτῇ τὴν ἐνίσχυσαν χιλιοὶ περίπου Μανιάτες μέ ἀρχηγὸ τὸν **Κυριακούλη Μαυρομιχάλη**. Μά ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε τὴν παράδοξη ἐμπνευστὴ νά δῦνηται ὁ ἴδιος τὴν ἐκστρατεία καὶ ἀλλάζοντας τὴν πένα μέ τὸ ξίφος πέρασε τὸ στρατό του ἀπὸ τὴν Πάτρα στὸ Μεσολόγγι, διόπου μέ νέες προσχωρίσεις ὀπλιτῶν τὸ ἐκστρατευτικό σῶμα ἔφασε σὲ 4 χιλιάδες.

Οἱ Μάρκος Μπότσαρης ἦρθε στὸ Μεσολόγγι ώς ἀντιπρόσωπος τῶν Σουλιώτῶν καὶ παρουσίασε τὴ μεγάλη δυσκολία τῆς πατρίδας του. Ἐτσι κατόρθωσε νά πεισει τὸ Μαυροκορδάτο νά ἀποσπάσει 500 Μανιάτες, ποὺ μέ ἀρχηγὸ τὸν Κυριακούλη, τὸν ἀντρεῖο ὑπερασπιστὴ τοῦ Βαλτετσιοῦ, τοὺς ἔστειλε στὸ λιμάνι τῆς Ἡπείρου, τὸ **Φανάρι**, ποὺ ἀπέχει ἑπτά δρες ἀπὸ τὴν Κιάφα. Μά τὸ σπουδαιότερο σῶμα προχωροῦντες ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀχελώου ἀργά καὶ μέ κόπο. Στὸ **Κομπότι** οἱ Γερμανοὶ μέ ἀρχηγὸ τὸ Γερμανό στρατηγὸ κόμη **Κάρολο Νόρμαν** ἀπὸ τὴ Βυτεμβέργη εἶχαν σπουδαία ἐπιτυχία ἐναντίον ἐνός συντάγματος τουρκικοῦ ἵππου. Ἄλλα ἀπό τὸ ἔδωσε ὑπερβολικὸ θάρρος στὸ Μαυροκορδάτο, ποὺ διάσπασε γιὰ δεύτερη φορά τὶς δυνάμεις του, γιατὶ ἔνα μέρος ἀπ' αὐτές μέ ἀρχηγὸ τὸν Μπότσαρη τὸ ἔστειλε στὴν Κιάφα ἀπὸ τὰ Πέντε Πηγάδια. Τὸ δεύτερο σῶμα, ποὺ εἶχε τοὺς Φιλέλληνες, προχώρησε καὶ κατέλαβε τὸ **Πέτα**, ποὺ βρίσκεται βορειανατολικά ἀπὸ τὴν **Ἄρτα**. Μά τὴν **Ἄρτα** τὴν κρατοῦντες ίσχυρή ἐχθρικὴ δύναμη μέ ἐπικεφαλῆς τὸ Μεχμέτ Ρεσίτπασά. Αὐτὸς ἡταν γιός ιερέα ἀπὸ τὴ Γεωργία καὶ εἶχε ἀλλαξιοπιστήσει. Τώρα ἡταν ἔνας ἀπὸ τοὺς πιό δραστήριους ἀρχηγούς ἐναντίον τῆς ἐπαναστάσεως, τὸν ὅποιο οἱ Ἐλληνες τὸν ὄνομαζαν **Κιουταχή**.

Μά οἱ κινήσεις καὶ ὁ ἀριθμός τῶν Ἐλλήνων προδόθηκαν. Γι' αὐτὸ ὁ Μ. Μπότσαρης βρήκε τὰ Πέντε Πηγάδια νά ἔχουν ίσχυρή φρουρά καὶ, διαν ἀποκρούστη-

κε, γύρισε στό Πέτα. "Υστερα ἀπό λίγο διάνοιας προσέβαλε μέδια στο στρατόπεδο τῶν Φιλέλληνων, ἀφοῦ πρῶτα τὴν νύχτα εἶχε πιάσει τὰ περάσματα. Κατά τή μάχη, πού ἐπακολούθησε, οἱ Φιλέλληνες ἀνάστησαν τίς ὀναμνήσεις τῶν ναπολεόντεων πολέμων, ἀλλά συντρίψτηκαν. Γάλλοι καὶ Γερμανοί, Ἰταλοί καὶ Πολωνοί ἔχουσαν τὸ αἷμα τους γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ μέδια δυσκολία 25 ἀπὸ αὐτοὺς ἄνοιξαν δρόμο ἀνάμεσα ἀπό τίς τουρκικές τάξεις πρός τὸ Μεσολόγγι. Ἐκτός ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλοι 400 ἀπό τοὺς πιό καλούς πολεμιστές τῆς Ἑλλάδος ἔπεσαν στή μάχη. Ἀποσκευές καὶ πολεμικὸ ὑλικό ἔπεσαν στά χέρια τοῦ ἔχθροῦ. Οἱ Τούρκοι ἔσφαξαν τοὺς λίγους αἰχμαλώτους καὶ πανηγύρισαν τὴν νίκη στὴν "Αρτα μέδια κανονιοβολισμούς (4 Ιουλίου 1822). "Ομοία καταστροφή ἔπαθαν καὶ οἱ Μανιάτες, πού προσβλήθηκαν ἀπό ἴσχυρότερες δυνάμεις στό Φανάρι, δημοσίευσαν στή μάχη.

"Η καταστροφή στό Πέτα εἶχε σοβαρές συνέπειες. Ὁ σπουδαιότατος σκοπός τῆς ἐκστρατείας, νά σωθεῖ τό Σούλι ματαιώθηκε. Οἱ Σουλιώτες ἀντιστάθηκαν ὡς τό Σεπτέμβρη, ἀλλά τελικά συνθηκολόγησαν μέτον Ὁμέρο Βρυώνη καὶ ἔφυγαν μαζί μέτον γυναῖκες τους καὶ τά παιδιά τους στά Ἐπτάνησα. Τώρα δόκιμηρη ἡ Δ. Ἑλλάδα φαινόταν πώς ἀπό στρατιωτική ἄποψη εἶχε χαθεῖ. Ἐκτός ἀπό αὐτό μέτον ἀποτυχία αὐτή τό εὐρωπαϊκό πολεμικό σύστημα δυσφημίστηκε καὶ διά Μαυροκορδάτος καὶ οἱ ἄλλοι, πού ἦταν ἐκπαιδευμένοι κατά τό εὐρωπαϊκό σύστημα, δέχτηκαν ἀποτελεσματικό χτύπημα. Ἀντίθετα, διά Κολοκοτρώνης καὶ οἱ στρατιωτικοί ἔξυψώθηκαν καὶ σέ λίγο τήν πολεμική τέχνη τῶν κλεφτῶν θά τήν περιβάλουν μέδια καινούρια ἐκτίμηση.

Η ἐκστρατεία καὶ ἡ καταστροφή τοῦ Δράμαλη

Οἱ σπουδαιότερες τουρκικές δυνάμεις, πού ဉυτερα ἀπό τήν πάλη στά Γιάννενα ἦταν διαθέσιμες, συγκεντρώθηκαν γύρω ἀπό τή Λάρισα καὶ ἀπό τήν ἄνοιξη τοῦ 1822 εἶχε γίνει μία ἀξιόλογη προετοιμασία γιὰ τήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλά ἡ ἀρχηγία τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως δέ δόθηκε στό δαμαστή τοῦ Ἀλῆ Πασά, τό Χουρσίτ, ἀλλά στό **Μεχμέτ-πασά Δράμαλη**, πού τόν εἶχε κάνει ἔκανον στή γρήγορη κατάπνιξη τῆς ἐπαναστάσεως στή Μαγνησία. Οἱ Σουλτάνος τόν προβίβασε σέ σερασκέρη (=ἀρχιστράτηγο) καὶ τοῦ δέδειξε μεγάλη ἐμπιστοσύνη, πράγμα πού τό εἶδε διά Χουρσίτ μέδια δυσαρέσκεια. Κατά τά μέσα Ιουνίου δ στρατός τοῦ Δράμαλη, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 24 χιλιάδες πεζικό καὶ 6 χιλιάδες ἵππικό μέδια σημαντικό πυροβολικό καὶ 500 καμῆλες, ἔκεινης ἀπό τή Λαμία. Οἱ Ἐλληνες ἀπό πολύν καιρό δέν εἶχαν ἰδεῖ νά παρελάσουν τόσο σπουδαίες δυνάμεις. Οἱ διπλαρχηγοί τῆς Ἀν. Ἑλλάδος μηχανορραφοῦσαν καὶ φιλονικοῦσαν μέδια πάθος καὶ μεταξύ τους καὶ ἐναντίον τοῦ "Αρειου Πάγου καὶ δέ σκέψτηκαν νά ἀντισταθοῦν. Ἐτσι δ στρατός τοῦ Δράμαλη, ἀφοῦ λεηλάτησε τήν πεδιάδα γύρω ἀπό τήν Κωπαΐδα, δέ θέλησε νά λοξοδρομήσει πρός τήν Ἀθήνα, γιά νά μή χάσει οὕτε λίγο καιρό καὶ νά

κρατήσει ἄθικτες τίς δυνάμεις του. Στράφηκε πρός τή Μεγαρίδα, γιατί βιαζόταν νά φτάσει στήν Κόρινθο. Ὁ Δράμαλης πέρασε ἀνεμπόδιστα τόν Ἰσθμό, πού τόν είχαν ἐγκαταλείψει οἱ Ἑλληνες, καὶ στίς 5 Ἰουλίου ἔστησε τό στρατόπεδό του στήν Κόρινθο. Ὁ δραστήριος πασάς τῆς Πάτρας Γιουσούφ καὶ αὐτοί πού ἤξεραν καλύτερα τήν Πελοπόννησο τόν συμβούλευψαν νά κάμει τήν Κόρινθο μόνιμο στρατηγεῖο του καὶ νά συγκεντρώσει ἐκεῖ τροφές καὶ πολεμοφόδια, γιά νά ἔξαναγκάσει μέ συντονισμένη πολεμική ἐνέργεια τά ἐπαναστατικά κέντρα τῆς Πελοποννήσου νά κλείσουν εἰρήνη. Μά ὁ Δράμαλης, πού περηφανεύοταν πολύ γιά τήν προαγωγή του σέ στρατάρχη καὶ γιά τίς ώς τότε ἐπιτυχίες του, ἀπόρριψε τή βραδυκίνητη ἐκείνη πολεμική τακτική. Ἐχοντας πεποιθηση στήν τάχα πολεμική ἀνικανότητα τῶν ραγιάδων, ἔδωσε διαταγή στό στρατό του νά προχωρήσει γρήγορα στό Ναύπλιο, γιά νά λύσει τήν πολιορκία του καὶ νά ἑνωθεῖ μέ τόν τουρκικό στόλο, πού ἐπρόκειτο νά καταπλέυσει ἐκεῖ. Οἱ Ἑλληνες δέ σκέφτηκαν νά ὑπερασπιστούν τά στενά περάσματα ἀνάμεσα στήν Κόρινθο καὶ τό "Ἀργος. Γι' αὐτό ὁ σερασκέρης προχώρησε γρήγορα χωρίς μάχη καὶ ἔφτασε στό "Ἀργος στίς 12 Ἰουλίου. Ἡ προφυλακή του ἔφτασε νωρίς στό Ναύπλιο καὶ ἀκύρωσε τή συνθήκη γιά παράδοση, πού συμφωνήθηκε ἀνάμεσα στή φρουρά καὶ στούς Ἑλληνες καὶ ἐνίσχυσε τούς ὑπερασπιστές τῶν φρουρίων. Μόνο ὁ λεγόμενος **Θαλασσόπυργος**, πού παραδόθηκε ώς ἐνέχυρο στούς "Ἑλληνες, ἔμενε στά χέρια τους.

‘Ο Δράμαλης.

Ἡ μεγάλη στρατιά τοῦ Δράμαλη καὶ ἡ φήμη της, πού είχε προηγηθεῖ, ἔσπειρε τό φόβο στήν Πελοπόννησο καὶ ἐπικρατοῦσε μεγάλη ταραχή στό "Ἀργος, ὅπου είχε μετατεθεῖ ἡ ἔδρα τῆς κυβερνήσεως ἀπό τήν Κόρινθο. Οἱ Ὑπουργοί, οἱ Γερουσιαστές καὶ οἱ κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι ἐγκαταλειψαν τά ἀρχεῖα καὶ τά ἀσημένια σκεύη, πού είχαν συγκεντρώσει ἀπό τίς ἐκκλησίες, καὶ τράπηκαν σέ φυγή. Στό δρόμο, πού ὀδηγεῖ ἀπό τή Λέρνη στήν Τρίπολη, στριμώχνονταν πολλοί, πού ἐφευγαν, ἀνάμεσα στούς ὅποιους βρίσκονταν καὶ πολλοί πρόσφυγες ἀπό τή Σμύρνη καὶ γενικά ἀπό τή Μ. Ἀσία. Ἡ κυβέρνηση καὶ οἱ βουλευτές κατατρομαγμένοι ζήτησαν καταφύγιο σέ δύο πλοῖα μέσα στόν Ἀργολικό κόλπο.

Μέσα στή γενική λιποψυχία καὶ τή σύγχυση ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης κράτησαν τό θάρρος τους καὶ τήν ἡρεμία τους. Ὁ Ὑψηλάντης μέ 700 ἄντρες, πού κατόρθωσε νά τούς συγκεντρώσει

στήν κρίσιμη έκείνη στιγμή, μπήκε στό δχυρό φρούριο τοῦ "Αργους, τή Λάρισα, που τό είχε υπερασπιστεῖ μέ ήρωική τόλμη μαζί μέ λιγούς συντρόφους του ό Μανιάτης Καραγάννης. Ό Δράμαλης κατάλαβε τή σημασία τοῦ ἀπελπισμένου ἀντιπερισπασμοῦ καὶ συγκέντρωσε τίς δυνάμεις του ἐναντίον του. Ἀλλά στό μεταξύ ὁ Κολοκοτρώνης πρόλαβε νά συγκεντρώσει στρατό καὶ νά ἐμπνεύσει σ' αὐτὸν θάρρος. «Ἐριξε, ὅπως ἔλεγε, τό μίσος στή Θάλασσα καὶ πήγε στήν Τρίπολη. Ἐκεῖ συμφιλιώθηκε μέ τούς προκρίτους καὶ ἔβγαλε μαζί τους κοινή προκήρυξη, πού ἔλεγε ὅτι κάθε Πελοποννήσιος ἐπρεπε νά πάρει τά δόλα, ἀλλιώς θά τιμωροῦνταν μέ τουφεκισμό.

Προχώρησε ἀπό τήν Τρίπολη μέ τό συγκεντρωμένο στρατό, πού πλήθαινε στό δρόμο, καὶ ἔστησε τό στρατόπεδο του στούς Μύλους τῆς Λέρνης, ἕνα παραθαλάσσιο χωριό νότια ἀπό τό "Αργος, ἀπ' ὅπου μποροῦσε νά ἀνακουφίσει τή Λάρισα, πού πιεζόταν φοβερά. Πραγματικά ἡ φρουρά της ξεγλίστρησε σιγά σιγά στό στρατόπεδο τοῦ Κολοκοτρώνη. Είχε ἐκτελέσει πιά τό σκοπό της, ἀφοῦ είχε ἀναχαιτίσει γιά πολλές ήμέρες τίς δυνάμεις τοῦ Δράμαλη.

Τώρα πιά ἄρχισε νά ἀλλάζει ή τύχη τῶν τουρκικῶν ὅπλων. Τό Διβάνι είχε ἀποφασίσει τήν ἀρμονική συνεργασία τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Ἀλλά ή ἀρμάδα στήν κρίσιμη αὐτή περίσταση ἔδωσε ἔνα ἀξιομνημόνευτο δείγμα τουρκικῆς ἀπειθαρχίας καὶ ἀδιαφορίας. Ἐμφανίστηκε ξαφνικά, ἀλλά ἔπλευσε κοντά στήν παραλία, μπροστά στό Ναύπλιο μέ ἀδιαφορία καὶ κατόπιν ἔπλευσε διλόγυρα ἀπό τήν Πελοπόννησο καὶ στράφηκε πρός τήν Πάτρα. Ἡ θέση τοῦ Δράμαλη ἦταν πολύ δύσκολη, γιατί σέ λιγό δέν είχε τροφές. Μέ συμβουλή τοῦ Κολοκοτρώνη τά σιτηρά τῆς περιοχῆς είχαν καιεῖ καὶ τά ἄλογα καὶ γενικά τά ὑποζύγια πέθαιναν ἀπό ἔλλειψη χόρτου, γιατί τό θέρος ἦταν ζερό. Γι' αὐτό τίποτε ἄλλο δέν μποροῦσε νά κάμει ὁ Δράμαλης παρά νά γυρίσει πίσω στήν Κόρινθο. Ὁ Κολοκοτρώνης κατάλαβε τό σχέδιο τοῦ Τούρκου στρατάρχη καὶ παρά τή γνώμη τῶν προκρίτων καὶ ἔπειτα ἀπό σφροδρή λογομαχία μέ τόν Πετρόμπεη κατόρθωσε νά ἀποσπάσει ἔνα μικρό μέρος στρατοῦ, γύρω στίς διόδιμι σχιλιάδες. Μέ αὐτό ἔπιασε τά στενά τῶν Δερβενακιών, ἀπό ὅπου σήμερα περνά ἡ σιδηροδρομική γραμμή ἀνάμεσα στήν Κόρινθο καὶ τό "Αργος.

Στίς 25 Ιουλίου ἄρχισε νά ὑποχωρεῖ ὁ στρατός τοῦ Δράμαλη, ἀλλά ή ἐμπροσθιοφυλακή του χτυπήθηκε ἀπό τούς ἐμπειροπόλεμους ἀντρες τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἔτσι τό πέρασμα ἀπό τό κυριότερο στενό ἔγινε ἀδύνατο. Τήν ἄλλη μέρα (26 Ιουλίου 1822) οἱ Τούρκοι προσπάθησαν νά περάσουν ἀπό τό στενό τοῦ "Αγιου Σώστη, ἀλλά μπροστά στήν ἔξοδο αὐτοῦ τοῦ στενοῦ είχαν πιάσει θέσεις δ' Νικηταρᾶς, δ' Υψηλάντης, δ' Παπαφλέσσας, δ' Τσόκρης κ.ἄ. Ὁ τουρκικός στρατός προσπάθωντας νά περάσει πανικόβλητος τό στενό ἔπαθε τρομερή καταστροφή. Τέλος στίς 28 Ιουλίου ὁ Δράμαλης μέ τό ὑπόλοιπο τμῆμα τῆς στρατιᾶς του κατόρθωσε νά περάσει ἀπό τό πλατύτερο στενό, τό "Αγιονόρι. Τά ἔλληνικά στρατεύματα ἐκείνη τήν ήμέρα δέ βρισκονταν στίς θέσεις τους, γιατί είχαν στρέψει τήν προσοχή τους στή λαφυραγωγία. "Αν οἱ Ἐλλήνες είχαν συντονίσει τίς κινήσεις τους, ή κατα-

στροφή τῆς τουρκικῆς στρατιᾶς θά ήταν όλοκληρωτική. "Ετσι ὁ Δράμαλης κατόρθωσε νά φτάσει στήν Κόρινθο σέρνοντας πίσω τά λείψανα τοῦ στρατοῦ του. Είχε χάσει μεγάλο μέρος ἀπό τούς ἄντρες του, ἀπό τό ίππικό, ἀπό τό πυροβολικό καὶ ἀπό τίς ἀποσκευές του. Προπάντων δύμας είχε χάσει τό θήικό του.

"Ετσι λοιπόν θριάμβευε τό σχέδιο καὶ ἡ πολεμική τακτική τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἡ Γερουσία μέ ἀπαίτηση τῶν διπλαρχηγῶν τόν διόρισε ἀρχιστράτηγο τῆς Πελοποννήσου, ἐνῷ ἐκεῖνος πῆρε τά ἀναγκαῖα μέτρα γιά τὴν όλοκληρωτική ἔξοντωση τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμαλη. Μέ υπόδειξη πάλι δική του ὁ Ὀδυσσέας ἔπιασε τά στενά τῆς Μεγαρίδας, γιά νά ἐμποδίσει τό Δράμαλη νά υποχωρήσει στήν Ἀνατολική Ἐλλάδα, ἐνῷ ὁ ἴδιος ἔπιασε κατάλληλη θέση, γιά νά ἐμποδίσει τή συγκοινωνία ἀνάμευτο στήν Πάτρα καὶ τήν Κόρινθο. Σέ λίγο στερήσεις καὶ ἀρρώστιες ἄρχισαν νά ρημάζουν τόν τουρκικό στρατό καὶ ὁ ἴδιος ὁ Δράμαλης πέθανε ἀπό τούς κόπους καὶ τήν ἀπογοήτευση στά τέλη Ὁκτωβρίου. Οἱ Ἑλληνες ἐπανάλαβαν τήν πολιορκία τοῦ Ναυπλίου. Σέ λίγο ἡ θέση τῶν πολιορκημένων ἀπό τήν ἔλλειψη τῶν τροφῶν ἔγινε φοβερή. Οἱ πολιορκητές μέ σκάλες ἀνέβηκαν καὶ κυρίεψαν τό **Παλαμήδι** καὶ ἀνάγκασαν τή φρουρά τῆς πόλεως νά συνθηκολογήσει (30 Νοεμβρίου 1822).

"Οχι μόνο ὁ τουρκικός στόλος, ἀλλά καὶ οἱ Τούρκοι ἄρχηγοι στή Βόρεια Ἐλλάδα, ἰδίως ὁ σερασκέρης Χουρσίτ, φάνηκαν ἀδιάφοροι γιά τήν τύχη τοῦ Δράμαλη, ὁ τελευταῖς μάλιστα ἀπό προσωπική ἀντιζηλία. Ὁ Χουρσίτ ἀρκέστηκε μόνο νά στείλει τό Μεχμέτ-πασά μέ 8 χιλιάδες ἄντρες. Αὐτός γρήγορα προχώρησε ὡς τήν "Αμφισσα καὶ κοντά στή Γραβιά νίκησε τόν Ὀδυσσέα, πού ὁ λαός τῆς Ἀνατολικῆς Ἐλλάδος τόν είχε ἀνακηρύξει ἀρχιστράτηγο (1 Νοεμβρίου). Ὁ Ὀδυσσέας μέ δυσκολία κατόρθωσε νά σωθεῖ μέ τή γρηγοράδα τῶν ποδιῶν του στήν Ἀράχωβα. Παριστάνοντας τόν Ἀλβανό κατόρθωσε νά ξεγλιστρήσει ἀνάμεσα ἀπό τά τουρκικά τάγματα καὶ ἀπό τήν Ἀράχωβα ἄρχισε μυστικές διαπραγματεύσεις μέ τούς Τούρκους. Υποσχέθηκε στόν Τζελαλεντίνμπεη καὶ στό Μουσταφάμπεη Κιαφαζέζη νά προσκυνήσει, μέ τή συμφωνία δύμας νά ἀναγνωριστεῖ ὡς ἀρχιαρματολός τῆς Ἀνατολικῆς Ἐλλάδος. Οἱ ἀπατηλές¹ αὐτές συνεννοήσεις τοῦ Ἀνδρούτσου ἦταν πάρα πολὺ εὐνοϊκές γιά τόν Ἐλληνικό ἀγώνα, γιατί καθυστέρησαν τήν πορεία τοῦ Κιοσέ Μεχμέτ.

Στό τέλος αὐτοῦ τοῦ χρόνου κρίθηκε ἡ τύχη τῶν λειψάνων τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη. Ἐνῷ δῆλαδή οἱ 2 χιλιάδες ἄντρες, πού σώθηκαν, προσπαθοῦσαν νά φτάσουν στήν Πάτρα, χτυπήθηκαν ἀπό τούς προκρίτους τῆς Ἀχαΐας καὶ ἔπαθαν μεγάλη καταστροφή. Τότε φάνηκε καὶ ὁ Γιουσούφ-πασάς τῆς Πάτρας, πού ἐπιβίβασε λίγους στά πλοῖα καὶ τούς ἔσωσε. Ὁ Χουρσίτ θεωρήθηκε ύπευθυνος γιά τήν καταστροφή τοῦ Δράμαλη καὶ, γιά νά προλάβει τή σουλτανική δργή, αὐτοκτόνησε.

¹ Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τ. ΙΒ', σ. 226.

Την τουρκική έπιθεση τοῦ 1822 είχε άποτύχει. Οἱ σπουδαιότεροι ἀρχηγοὶ τῆς, ὁ Δράμαλης, ὁ Χουρσίτ καὶ ὁ Καρά-Ἀλής ἦταν νεκροὶ καὶ οἱ ἐλπίδες τοῦ Διβανιοῦ καὶ τοῦ Μέττερνιχ διαψεύστηκαν.

Η πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ

Οἱ δύο Τούρκοι πασάδες, ὁ Βρυώνης καὶ ὁ Κιουταχῆς, μέ τό στρατό τους ἀπόκλεισαν τὸ Μεσολόγγι ἀπό τή στεριά, ἐνῶ ταυτόχρονα τουρκικός στόλος τό ἔξωνε ἀπό τή θάλασσα. Αὐτή εἶναι ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ (Νοέμβριος 1822).

Ο Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Μάρκος Μπότσαρης μέ τά ἀπομεινάρια τῆς καταστροφῆς τοῦ Πέτα, 60 περίπου δόπλιτες, είχαν καταφύγει στό Μεσολόγγι. Προβλέποντας τήν τουρκική πολιορκία ἔστειλαν τόν περισσότερο ἄμαχο πληθυσμό στά Ἐπτάνησα, στρατολόγησαν ἐκείνους πού μποροῦσαν νά κρατήσουν δόπλα, καὶ αὐξῆσαν τούς μαχητές σέ 360. Μέ τούς λίγους αὐτούς ἀντρες κατόρθωσαν νά ἀποκρούσουν τίς πρῶτες ἐπιθέσεις τοῦ ἔχθροῦ. Οἱ Τούρκοι ἀρχηγοὶ δέν ἦταν σύμφωνοι γιά τόν τρόπο δράσεως. Ο Κιουταχῆς καὶ ὁ ἀρχηγός τοῦ στόλου Γιουσούφ είχαν τή γνώμη νά δρμήσουν στό σαθρό τεῖχος καὶ μέ ἴσχυρή ἔφοδο νά γίνουν κύριοι τῆς πόλεως. Ἀντίθετα, ὁ Βρυώνης ὑποστήριζε πώς μέσα στή γενική ἐρήμωση τῆς Αἰτωλοακαρνανίας ἦταν συμφέρον τους νά διατηρηθεῖ ἐκείνη ἡ πόλη γιά τίς ἀνάγκες τοῦ στρατοπέδου καὶ ἦταν τής γνώμης νά καταλάβουν τό Μεσολόγγι μέ συμβιβασμό.

Οἱ πολιορκημένοι ἐκμεταλλεύτηκαν μέ ἐπιτηδειότητα τήν ἀσυμφωνία τῶν Τούρκων πασάδων καὶ ἄρχισαν ἀτέλειωτες διαπραγματεύσεις, μέ τίς ὅποιες κέρδισαν χρόνο. Στό μεταξύ φάνηκαν ἔαφνικά ἐπτά ὑδραίκα πλοῖα καὶ τέσσερα σπετσιώτικα, πού σκόρπισαν τόν τουρκικό στόλο, ἔφεραν τροφές καὶ πολεμοφόδια καὶ διαβίβασαν ἐνισχύσεις ἀπό τήν Πελοπόννησο. Ἔτσι ἡ δύναμη τοῦ Μεσολογγιοῦ αὐξήθηκε σέ 1500 ἀντρες. Τότε οἱ διαπραγματεύσεις διακόπηκαν καὶ οἱ "Ἐλληνες δόπλαρχηγοὶ παράγγειλαν στούς Τούρκους: "Αν θέλετε τόν τόπο μας, ἐλάτε νά τόν πάρετε.

Οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ ἔχασαν πολύτιμο καιρό, ἀποφάσισαν νά κάμουν ἐπίθεση τή νύχτα τῶν Χριστουγέννων (25-26 Δεκεμβρίου 1822). Τό ἡθικό τοῦ στρατοῦ τους είχε πέσει πολύ, γιατί είχε μαθευτεῖ ἡ καταστροφή τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη. Ταυτόχρονα προχωροῦσε ὁ χειμώνας καὶ τούς στενοχωροῦσε, οἱ τροφές λιγόστευαν, ἔπεφταν συνεχεῖς καὶ ραγδαῖες βροχές καὶ τό στρατόπεδο τό θέριζαν ἀρρώστιες. Τό σχέδιο τῶν Τούρκων τό πρόδωσε στό γραμματικό τοῦ Μακρῆ ὁ Ἡπειρώτης Γιάννης Γούναρης, πού ἀπό ἀνάγκη βρισκόταν στό στρατόπεδο τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη καὶ ἔτσι ἡ ἐπίθεση τῶν Τούρκων κατάληξε σέ πανωλεθρία. Οἱ "Ἐλληνες τούς ἀπόκρουσαν καὶ τούς ἀνάγκασαν νά λύσουν τήν πολιορκία καὶ νά φύγουν, ἀφοῦ ἄφησαν τά 10 κανόνια τους, τίς σημαίες τους καὶ δόλα ὅ,τι είχαν στό στρατόπεδο. Μεγαλύτερη καταστροφή ἔπαθμαν, ὅταν περνοῦσαν τόν Ἀχελώο, ἐνῶ ὑποχωροῦσαν πρός τήν Πρέβεζα. Πολλοί πνίγηκαν στό πλημμυρισμένο ποτάμι, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι

ἄστοι καὶ σέ κακή κατάσταση ἔφτασαν στὸν Καρβασαρά (=Αμφιλοχία) καὶ πέρασαν ἀπό τὴν θάλασσα στὴν Πρέβεζα (21 Φεβρουαρίου 1823). Ἀπό τίς 11 χιλιάδες, πού είχαν εἰσβάλει στὴ Δυτική Ἑλλάδα, λίγοι μόνο σώθηκαν.

Οἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ 1823

Οἱ ἐπιχειρήσεις κατά τὸν τρίτο χρόνο τῆς ἐπαναστάσεως, δὲν ἦταν τόσο σπουδαῖες. Οἱ Τοῦρκοι καὶ κατά τὸ χρόνο αὐτὸ ἀκολούθησαν τὸ σχέδιο τῆς εἰσβολῆς στὴν Πελοπόννησο. Αὐτή τῇ φορᾷ, βαδίζοντας μέσο τῆς Δυτικῆς καὶ τῆς Ἀνατ. Ἑλλάδος, ἐπρόκειτο νά συναντηθοῦν στὴ Ναύπακτο καὶ μέ πλοια θά περνοῦσαν στὴν Πελοπόννησο. Ἡ ἐκστρατεία στὴν Ἀνατολική Ἑλλάδα ἦταν σύντομη, γιατὶ δι στρατός, πού προχώρησε γρήγορα ως τὴν Ἀττική ὀναγκάστηκε ἀπό λοιμό καὶ στερήσεις νά ἀποσυρθεῖ στὴ Λαμία.

Πιό σπουδαία ἦταν ἡ ἐκστρατεία, πού ἐπιχείρησαν οἱ Τουρκαλβανοί Γκέκηδες καὶ οἱ Μιρδίτες μέ ἀρχηγούς τὸν ὘μέρ Βρωνή καὶ τὸ Μουσταφάμπεη. Οἱ δύο ἄντρες μέ 16 χιλιάδες περίπου στρατιῶτες βάδιζαν δι πρῶτος ἀπό τὸν Καρβασαρά καὶ δι δευτέρος ἀπό τὰ "Αγραφα, μέ σκοπό νά ἐνωθοῦν μπρόστα στὸ Μεσολόγγι, πού τὸ είχε ἀποκλείσει δι τουρκικός στόλος.

Ἐνδι πλησίαζε αὐτός δι κίνδυνος, ἐπικρατοῦσε μεγάλη ἀκαταστασία στὴ Δ. Ἑλλάδα. Ο στρατός βρισκόταν σέ παράλυση, οἱ ὀπλαρχηγοί φίλονικούσαν γιά τὰ πρωτεία καὶ ύπηρχε μεγάλη ἀντίδραση ἐναντίον τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῶν διαδῶν του. Ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνες τίς μικρότερες ὑψώθηκε ἡ μορφή τοῦ Σουλιώτη ὀπλαρχηγοῦ **Μάρκου Μπότσαρη**. Ἐσκισε τό δίπλωμα τῆς ἀρχιστρατηγίας, πού τοῦ είχε στείλει ἡ κυβέρνηση, καὶ εἶπε τό περίφημο: « Ὁποιος είναι ἄξιος, παίρνει δίπλωμα μεθαύριο μπροστά στὸν ἔχθρό». Ὁ Μπότσαρης προσέβαλε μέ λίγους ἄντρειους, τό στρατόπεδο τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τοῦ Μουσταῆ κοντά στὸ **Καρπενήσι**, πού είχε τὴν ἀρχηγία τῆς δι Τζελαλεδίνμπεης. Αὐτό ἔγινε στίς 9 Αὐγούστου τοῦ 1823 καὶ προξένησε μεγάλη σύγχυση. Χτυπήθηκε δῆμος μέ σφαιρά στὸ μέτωπο δ Μάρκος καὶ ξεψύχησε. Τό σῶμα του μεταφέρθηκε ἀπό τούς διαδούς του στὸ Μεσολόγγι, δπου θάφτηκε μέσα σέ γενικό πένθος.

Ο Μάρκος Μπότσαρης (1790 - 1823).

‘Η ἀντίθεση ἀνάμεσα στούς πολιτικούς καὶ τούς στρατιωτικούς –

‘Η Β’ Ἐθνική Συνέλευση στό “Αργος”

Οἱ σπουδαῖες πολεμικές ἐπιτυχίες τῶν Ἑλλήνων κατά τὸ 1822-1823 ἀνάγκασαν τούς Εὐρωπαίους διπλωμάτες νά τροποποιήσουν τίς ἀντιλήψεις τους γιά τὰ ἔλληνικά πράγματα. Ἔτσι ἄρχισε ἡ πολιτική πολλῶν κρατῶν νά μεταστρέφεται ἀργά ἀλλά εὐνοϊκά γιά τούς Ἑλληνες. Ὡστόσο οἱ θλιβερές ἐσωτερικές διχόνοιες δέν ἄργησαν νά διαλύσουν τήν εὐνοϊκή ἑκείνη ἐντύπωση. Σέ λίγο φάνηκε πώς ἡ ἐπανάσταση διαλύσταν μόνη τῆς ἀπό τίς ἐσωτερικές φιλονικίες καὶ οἱ διπλωμάτες τῆς Εὐρώπης σχημάτισαν τήν γνώμη ὅτι ὁ ἔλληνικός ἀγώνας θά ξεψυχοῦσε σύντομα.

Πραγματικά ἡ νίκη είληξε μεθύσει τούς Ἑλληνες, πού, σάν νά είληξε ἔξοντωθεῖ ἐντελῶς ὁ ἔχθρός, φιλονικούσαν γιά τό ποιός θά κυβερνήσει στό νέο κράτος. Οἱ νίκες ἐναντίον τοῦ Δράμαλη καὶ τοῦ Βρυώνη ἐξύψωσαν κυρίως τό γόητρο τῶν στρατιωτικῶν. Συνεχίζονταν λοιπόν οἱ ἐσωτερικές διχόνοιες καὶ τά πράγματα ἤταν πολὺ ἀνόμαλα.

Γι’ αὐτό τό Μάρτιο τοῦ 1823 συγκλήθηκε ἡ **Δεύτερη Ἐθνοσυνέλευση** στό **“Αστρος”** τῆς Κυνουρίας. Ἀλλά ἡ Συνέλευση, ἀντί νά διορθώσει τήν κακή κατάσταση, συνέβαλε στόν ἐρεθισμό τῶν παθῶν. Καὶ πάλι ἐπικράτησαν οἱ πολιτικοί, γιατί οἱ στρατιωτικοί ἤταν διασπασμένοι καὶ δέν ἤξεραν νά χειριστοῦν τά νομικά ζητήματα. Ἡ Ἐθνοσυνέλευση μέ Πρόεδρο τόν Πετρόμπεη κατάργησε τίς τοπικές κυβερνήσεις τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεάς. Κατάργησε καὶ τόν τίτλο τοῦ ἄρχιστρατήγου, (πού είληξε ὁ Κολοκοτρώνης), καὶ ἀνάθεσε τή στρατιωτική διοίκηση σέ μιά τριμελή διοίκηση ἀπό ἓναν Πελοποννήσιο, ἓνα Στερεοελλαδίτη καὶ ἓνα Νησιώτη. Τέλος, ψήφισε πάλι τό Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου μέ μικρές μόνο τροποποιήσεις.

‘Ο ἐμφύλιος πόλεμος

Ἡ Συνέλευση δέν κατόρθωσε νά προλάβει τή διαίρεση καὶ τή σύγκρουση αὐτῶν, πού ἀνταγωνίζονταν μεταξύ τους. Ἀκολούθησαν θλιβερά γεγονότα, πού ἐνίσχυσαν στούς Εὐρωπαίους τή γνώμη ὅτι οἱ Ἑλληνες είναι ἀνίκανοι νά διοικηθοῦν μόνοι τους. Καὶ ἤταν αὐτό πάρα πολύ λυπηρό, γιατί τελευταῖα μέ τά λαμπρά κατορθώματα τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου ἡ εὐρωπαϊκή διπλωματία κάτω ὑπό τήν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης ἄρχισε νά βλέπει μέ καλή διάθεση τήν ἔλληνική ὑπόθεση.

Ἡ Συνέλευση ἔξέλεξε πρόεδρο τοῦ Νομοτελεστικοῦ τόν Πετρόμπεη καὶ τίς ἄλλες θέσεις τίς ἔδωσε στούς πολιτικούς. Τότε ἐκδηλώθηκε μέ σφοδρότητα ἡ ἀντιπολίτευση τῶν στρατιωτικῶν. Μέ ἀρχηγό λοιπόν τόν Κολοκοτρώνη διάλυσαν μέ τή βίᾳ τή Βουλή στό “Αργος, προκήρυξαν νέες ἐκλογές καὶ μετάθεσαν τήν ἔδρα τῆς κυβερνήσεως στήν Τρίπολη. Ἀπό τήν ἄλλη οἱ πολιτικοί κήρυξαν ἔκπτωτο τό Νομοτελεστικό, πού συνεργαζόταν μέ τόν Κολοκοτρώνη, σχημάτισαν νέο Νομοτελ-

στικό μέ πρόεδρο τὸν Ὅδραῖο Γεώργιο Κουντουριώτη καὶ μετάθεσαν τὴν ἔδρα τῆς κυβερνήσεως στὸ Κρανίδι ἀπέναντι ἀπό τὴν Ὅδρα. Σχημάτισαν ἐπίσης καὶ νέο Βουλευτικό.

Ἐτσι τῷρα δύο βουλευτικά καὶ δυό κυβερνήσεις, ἡ μιά στὸ Κρανίδι καὶ ἡ ἄλλη στὴν Τρίπολη, πού ἡταν ἔτοιμες γιά ἐμφύλιο πόλεμο. Ἡ νέα κυβέρνηση εἶχε μέ τὸ μέρος τῆς τοὺς Νησιῶτες καὶ τοὺς Στερεοελλαδίτες, καθώς καὶ τοὺς σπουδαιότερους προκρίτους τῆς Πελοποννήσου, πού συνεργάζονταν στὴν κυβέρνηση τοῦ Κουντουριώτη ἀπό παλιὰ ἔχθρα πρός τὸν Κολοκοτρώνη. Γ' αὐτὸ ὁ Κολοκοτρώνης ἀπό τὴν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης ὑποχώρησε καὶ πείστηκε ὅτι ἡταν ἀδύνατο νά ἐπικρατήσει. Ἀρκέστηκε μόνο νά παραχωρηθεῖ ἀμνηστία σ' αὐτὸν καὶ στοὺς ὀπαδούς του. Ἡ νέα κυβέρνηση ἐγκαταστάθηκε στὸ Ναύπλιο καὶ ἀναγνωρίστηκε ἀπό δλους (Μάιος 1824).

Ἄλλα σέ λίγο τά πράγματα πήραν πάλι δυσάρεστη τροπή. Οἱ Πελοποννήσιοι εἰδαν ὅτι παραγκωνίζονται ἀπό τοὺς συνασπισμένους Στερεοελλαδίτες καὶ Νησιῶτες. Ἐτσι, ὅταν τὸν Ὁκτώβριο τοῦ 1824 ἔγινε ἐκλογή νέου Νομοτελεστικοῦ, ὅλες τίς θέσεις τίς πήραν Νησιῶτες καὶ Στερεοελλαδίτες. Τότε οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου ξεσήκωσαν σέ ἀνταρσία τίς ἐπαρχίες καὶ ἀρχισε δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος, στὸν ὅποιο εἶχαν τῷρα ώς σύμμαχο καὶ τὸν παλιὸ τους ἀντίπαλο τὸν Κολοκοτρώνη. Ἄλλα ἡ κυβέρνηση ἀνάπτυξε ἔξαιρετική δραστηριότητα. Ὁ Κωλέτης, πού ἀσκοῦσε μεγάλη ἐπιρροή στὴ Στερεά καὶ ἡταν πολὺ ἐπιτήδειος καὶ πολὺ δραστήριος, κάλεσε τοὺς διπλαρχηγούς τῆς Στερεᾶς Γκούρα, Καραϊσκάκη καὶ ἄλλους. Οἱ Ρουμελιώτες μπήκαν στὴν Πελοπόννησο καὶ σύντριψαν τοὺς στασιαστές. Ὁ γιός τοῦ Κολοκοτρώνη Πάνος καὶ γαμπρός τῆς Μπουμπούλινας σκοτώθηκε ἔξω ἀπό τὴν Τρίπολη. Οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς προκρίτους τῆς Πελοποννήσου ἀναγκάστηκαν νά δραπετεύσουν, ἐνῶ ὁ Κολοκοτρώνης, καταλυπημένος γιά τὸ φόνο τοῦ γιοῦ του, στὰ χαμένα ζήτησε ἀμνηστία. Τέλος, παραδόθηκε στοὺς ἀντιπάλους του, πού τὸν μετάφεραν στὴν Ὅδρα καὶ τὸν φυλάκισαν μαζί μὲ 24 προκρίτους καὶ διπλαρχηγούς στὸ μοναστήρι τοῦ Προφήτη Ἡλία (Ιανουάριος 1824).

Ἐτσι ὁ ἥρωας τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ τῶν Δερβενακιῶν μαζί μὲ τοὺς συνεργάτες του βρισκόταν φυλακισμένος, ἐνῶ τὸ ἔθνος, πού ἀγωνίζόταν, εἶχε ἀνάγκη ἀπό τὴ βοήθεια δλων τῶν παιδιῶν του, γιά νά τερματίσει μέ ἐπιτυχία τὸν ἱερό ἀγώνα, πού εἶχε ἀρχίσει. Τά πάθη ἔφεραν τά ἀποτέλεσματά τους, πού ἀμέσως ὑστερα ἀπό λίγο ἐκδηλώθηκαν πιό καταστρεπτικά ἀπό πρίν.

‘Ο θάνατος τοῦ Ὀδυσσέα

Στήν Ἀνατολικῇ Ἑλλάδα οἱ φατριαστικές φιλονικίες κατάληξαν σέ πιό τραγική καταστροφή. Ἐδῶ ὁ ἴσχυρός σύμμαχος τοῦ Κολοκοτρώνη ὁ Ἀνδροῦτσος εἶχε κηρυχτεῖ ἐναντίον τῶν πολιτικῶν. Ἡ στάση του ἀπέναντι στοὺς Τούρκους ἀπό τὸ φθινόπωρο τοῦ 1822 εἶχε θεωρηθεῖ ὑποπτη. Ἄλλα μέ τὸ πετυχμένο ἀποτέλεσμα

τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἐκείνου τοῦ χρόνου ἔγινε κατανοητό ὅτι οἱ συνεννοήσεις του μέ τὸν Τούρκο πασά, τὰ λεγόμενα «καπάκια», ἡταν ἔνα πατριωτικό στρατηγικό τέχνασμα, μέ τὸ δόποῖο ἐσώσεις ὀλόκληρη τῆν Ἀνατολική Ἐλλάδα. Ἡ φήμη τοῦ ἀρματολοῦ τῆς Ἀνατ. Ἐλλάδος στό ἐξωτερικό ἦταν ἐφάμιλλη μέ τοῦ Κολοκοτρώνη. Ὁστόσο οἱ πολιτικοὶ τὸν μισοῦσαν καὶ ἔτσι τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1824 ἀπάγγειλαν ἐναντίον του φοβερή κατηγορία. Ἔπεισαν τὴν κυβέρνηση ὅτι δὲ ὁ Ὀδυσσέας σκεπτόταν νά ἰδρύσει μιὰ ἴδιαιτερη ἡγεμονία στήν Ἀνατ. Ἐλλάδα καὶ τὴν Εὐβοια, ὅτι συνεννοήθηκε μέ τὸν Ὀμέρ Βρυώνη καὶ τοῦ πρότεινε ὅτι θά σταματοῦσε τὸν πόλεμο, ἢν τοῦ δινόταν τὸ ἀρματολίκι τῆς Ἀνατ. Ἐλλάδος. Καί, δταν τὰ ρουμελιώτικα στρατεύματα πέρασαν στήν Πελοπόννησο, γιά νά κατατνίξουν τὴ στάση, κάλεσε τάχα τοὺς Τούρκους, γιά νά καταλάβουν τὴν Ἀττική καὶ τὴν Εὐβοια. Πάντως δὲ εἰδῆσῃ ἀντὴ τοῦ προσκυνήματος, δσο ἀπίθανη κι ἢν φαινόταν, ἀναστάτωσε τὴν κυβέρνηση καὶ τὴν Ἐλλάδα.

Τὴν ἄνοιξη τοῦ 1825 λοιπὸν ἡ κυβέρνηση ἔστειλε ἐναντίον του τό ἄλλοτε πρωτοπαλίκαρό του Γιάννη Γκούρα, ποὺ ἐξαπάτησε τὸν πρώην ἀρχιγό του, ποὺ τοῦ είληε ἐμπιστοσύνη, καὶ τὸν ἔστειλε μέ συνοδεία στήν Ἀθήνα. Ἐκεῖ μέ τὴν κατηγορία τῆς ἔσχατης προδοσίας τὸν φυλάκισαν σέ κατασκότεινη φυλακή στό κάτω μέρος τοῦ ψηλοῦ Γουλᾶ (=πύργου), ποὺ ὑψωνόταν δεξιά στήν εἰσόδο τῶν Προπυλαίων τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐκεῖ ἀφημένο στήν τύχη του καὶ σέ τέλεια ἀπομόνωση τὸν βασάνισαν, γιά νά ἀποκαλύψει τοὺς θησαυρούς του. Τέλος, στις 5 Ιουνίου 1825 ὕστερα ἀπό τὰ μεσάνυχτα μέ διαταγὴ τοῦ Γκούρα δὲ ὀπλαρχηγός Μαμούρης καὶ δύο σύντροφοί του μπήκαν στό κελί τοῦ Ἀνδρούτσου καὶ τὸν θανάτωσαν μέ τὰ ἴδια τους τὰ χέρια. Ὅστερα τὸν γκρέμισαν κάτω στό λιθόστρωτο τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτερῆς Νίκης καὶ διάδωσαν ὅτι τάχα γκρεμίστηκε προσπαθώντας νά δραπετεύσει.

Οἱ συνέπειες τοῦ ἐμφύλιου πολέμου

Παρά τὴ μεγάλη κομματική νίκη, ποὺ γιόρτασε ἡ κυβέρνηση, ἐπικρατοῦσε σ' ὅλη τὴν Ἐλλάδα ἀνώμαλη κατάσταση. Οἱ Στερεοελλαδίτες, πού δὲ Κωλέτης ἔστειλε στήν Πελοπόννησο, συμπεριφέρονταν σάν νά ἡταν ἐχθρική χώρα. Πίεζαν τοὺς κατοίκους, ἄρπαζαν τὰ ζῶα τους καὶ ἐρήμωναν τὰ χωράφια τους, μέ ἀποτέλεσμα ἡ γῆ νά μείνει ἀκαλλιέργητη καὶ δὲ λαός νά κινδυνεύει ἀπό λιμό. Οἱ ὀπλαρχηγοί ἔπαιρναν μισθό καὶ χρήματα γιά ἡμερήσια τροφή ἀνύπαρκτων στρατιωτῶν. Ὁ Γκούρας π.χ. ἔπαιρνε χρήματα γιά τροφή 12 χιλιάδων στρατιωτῶν ἐνῷ είληε μόνο 3 χιλιάδες. Ἐξάλλου οἱ συμπολίτες τοῦ προέδρου Κουντουριώτη ἔπαιρναν ἀποζημιώσεις γιά ἀνύπαρκτα πυρπολικά. Ἔτσι οἱ 200 χιλιάδες λίρες στερλίνες, ἡ πρώτη δόση τοῦ δανείου τῶν 800 χιλιάδων, πού πέτυχε ἡ Κυβέρνηση ἀπό τὴν Ἀγγλία, σπαταλήθηκε σέ κομματικές ἀνάγκες, ἐνῷ δὲ ἡ Ἐλλάδα παρουσιάζοταν στό ἐξωτερικό ὡς χώρα, δπο ἐπικρατοῦσε ἀναρχία καὶ ἡταν ἀνίκανη νά δργανωθεῖ καὶ νά κυβερνηθεῖ καλά μέ τὴν πιστή ἐφαρμογὴ τῶν νόμων. Πραγματικά, τὰ ἥλληνικά πράγματα παρουσιάζαν κατά τὰ τέλη τοῦ 1824 καὶ τίς ἀρχές τοῦ 1825 μεγάλη ἀκαταστασία καὶ σύγχυση. Τά ἐλατήρια τῆς διχόνουις ἡταν ἐμπάθεια καὶ προσωπικό συμφέρον.

ΤΗ ΕΥΡΩΠΗ ΆΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Όταν ξέσπασε ή έπανάσταση, ή πολιτική κατάσταση στήν Εύρωπη ήταν πάρα πολύ έχθρική γι' αυτήν. Οι διπλωμάτες τῶν Μεγάλων Δυνάμεων συμπεριφέρθηκαν ἄσχημα υπέναντι στήν ελληνική υπόθεση και όχι μόνο είδαν μέ απάθεια τίς συμφορές τῶν Έλλήνων, ἀλλά ἀντίθετα ἐργάστηκαν μέ κάθε τρόπο, γιά νά καταπνίξουν τήν έπανάσταση. Αυτή ξέσπασε 6 χρόνια ἀργότερα ἀπό τήν πτώση τοῦ Ναπολέοντα (1815), τότε πού ἐπικρατοῦσε στήν Εύρωπη ή ἀντίδραση και οι δυνάμεις τῆς Ιερῆς Συμμαχίας ἀσκοῦσαν πραγματική ἀπολυταρχία. Ψυχή της ήταν ὁ περιβόητος Μέττερνιχ, πού ήταν ἐπιτήδειος, πονηρός και ἀπό τή φύση του αὐταρχικός και πολύ συντηρητικός. Γι' αυτό και τά ἀνακτοβούλια τῆς Εύρωπης θεώρησαν τήν ελληνική ἐπανάσταση ὅτι τάχα ἐμπνέεται πέρα γιά πέρα ἀπό τό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς και ἔχει ως προορισμό νά ἀνάψει τή φλόγα τῆς ἐπαναστάσεως στήν Εύρωπη. Κατά βάθος ὅμως φοβοῦνταν μήπως αὐξηθεὶ ή ρωσική ἐπιρροή στήν Ανατολή, γιατί νόμιζαν πώς οι Έλληνες θά γίνονταν ὅργανο τῶν Ρώσων.

ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΣΤΟ ΛΑΪΜΠΑΧ

Όταν ὁ Υψηλάντης περνοῦσε τόν Προῦθο, οι ἡγεμόνες και οι διπλωμάτες τῶν Μ. Δυνάμεων ήταν συγκεντρωμένοι στό Λάϊμπαχ (Laibach), σημερινή Λουμπλιάνα τῆς Γιουγκοσλαβίας, και συσκέπτονταν γιά τήν ἐπανάσταση τῆς Νεαπόλεως. Τόν Τσάρο συνόδευαν οι δυό ὑπουργοί του, ὁ Νέσσελροδ και ὁ Καποδίστριας, πού ἀντιπροσώπευαν τίς δυό τάσεις τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσίας. Και οι δυό ὑποστήριζαν τή διάλυση τῆς Τουρκίας. Ο Καποδίστριας ἦθελε τή γρήγορη διάλυση μέ πόλεμο, ἐνῷ ὁ Νέσσελροδ ζητοῦσε νά διαλυθεὶ ἀργά και μέ φυσική ἀγωνία. Ἀλλά ὁ Τσάρος ήταν πιστός στίς ἀρχές τῆς Ιερῆς Συμμαχίας και τήν ἐποχή αὐτή βρισκόταν κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή τοῦ Μέττερνιχ. Ἐν τούτοις οι συντηρητικοί ταράχτηκαν, δταν ἔμαθαν ὅτι είχε ἐπαναστατήσει τό Πεδεμόντιο και ταυτόχρονα ἔφτασαν γράμματα τοῦ ἡγεμόνα Μιχαήλ Σούτσου και τοῦ Υψηλάντη στόν Τσάρο. Ο Υψηλάντης ἔγραψε στόν Τσάρο:

«Ολες οι εὐγενικές δρμές τῶν ἔθνων πηγάζουν ἀπό τό Θεό και χωρις ἀμφιβολία σήμερα οι Έλληνες ξεσηκώνονται δλοι μαζί ἀπό θεϊκή ἐμπνευση, γιά νά ἀποτινάξουν ἀπό πάνω τους τήν ἀνυπόφορη σκλαβιά, πού βαραίνει πάνω τους ἰδῶ και τέσσερις αἰδίνες. Περισσότερες ἀπό 200 ἀναφορές μέ 600 χιλιάδες ὀνόματα προυχόντων ἀπό κάθε τάξη και ἐπαρχία τῆς Έλλάδος μέ καλούν στήν ἀρχηγία, γιά νά νικήσω η νά πεθάνω μαζί τους κ.τ.λ.».

Τότε κινητοποιήθηκαν δλες οι ἀντιδραστικές δυνάμεις, γιά νά ξεριζώσουν τίς κρυφές συμπάθειες τοῦ Τσάρου πρός τοὺς Έλληνες και νά ἔξουδετερώσουν τήν ἐπιρροή τοῦ Καποδίστρια. Σέ μυστική συνάντηση μέ τόν αὐτοκράτορα Φραγκίσκο δ. Αλέξανδρος δήλωσε ὅτι μένει πιστός στίς ἀρχές τῆς Ιερῆς Συμμαχίας (2 Μαρτίου 1821). Μάλιστα, γιά νά λείψει κάθε υποψία γιά συνενοχή του, ἀποκήρυξε τήν ἐπανάσταση τοῦ Υψηλάντη, ἔσβησε τό δνομά του ἀπό τόν κατάλογο τῶν Ρώσων

άξιωματικῶν καὶ μέ τὸν Ρώσο πρεσβευτή στὴν Κωνσταντινούπολη δήλωσε στὴν Πύλη ὅτι ἡ Ρωσία δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τίς ταραχές τῆς Μολδοβλαχίας. Ἀνάθεσε ἀκόμη στὸν Καποδίστρια τὸ σκληρό ἔργο νὰ συντάξει τὸ γράμμα τῆς ἀποκηρύξεως. "Ἐγραφε σ' αὐτό:

«... Ἡ αὐτοκρατορικὴ μεγαλειότης ἥτο μακράν τοῦ φόβου ὅτι ἡδύνασθε ποτε νὰ παρασυρθῆτε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τῆς σκοτοδινίασεως, ὅπερ φέρει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ αἰῶνός μας νὰ ζητήσουν εἰς τὴν λήθην τῶν πρώτων χρεῶν τῶν ἐν ἀγαθόν, τὸ δόπιον οὐδέποτε δύναται τις νὰ τὸ ἐλπίσει εἰ μὴ μόνον ἀπὸ μιᾶς ἀκριβοῦς διατηρήσεως τῶν κανόνων τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἡθικῆς... Βεβαίως παλαιαὶ περιστάσεις ἐμπνέουν εἰς τοὺς Γραικούς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μὴν μείνουν ἀλλότροι εἰς τὴν ιδίαν αὐτῶν τύχην. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀνταρσίας τάχα καὶ δι' ἐμφυλίου πολέμου δύνανται νὰ ἐλπίσουν τὴν ἄφιξιν τοῦ μετεώρου σκοποῦ των; Μήπως διὰ σκοτεινῶν καὶ ζοφωδῶν σκευωριῶν δύναται ἔθνος τι νὰ ἐλπίσῃ ἀναβίωσιν καὶ ὑψωσιν εἰς τὸν βαθμὸν τῶν ἀνεξαρτήτων ἔθνων; Σταθμίσατε, πρίγκιψι μου, τὰς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος προτιθεμένας παρατηρήσεις... ὀφελήθητε ἀπὸ μιᾶς σωτηρίου ὑποθήκης, διορθώσατε τὸ κακόν, ὅπερ ἡδη ἐπράξατε, προλάβατε τὴν καταστροφήν, τὴν διοίαν μέλλετε νὰ ἐπισύρητε ἐπὶ τὴν καλὴν καὶ δυστυχῇ πατρίδα σας...».

Λίγο πρίν ἀπό τὴ διάλυση τοῦ συνεδρίου στὸ Λάιμπαχ ὁ Μέττερνιχ ἀνακεφαλαιώσεις τίς σκέψεις καὶ τοὺς λόγους τῶν αὐτοκρατόρων σ' ἔνα **Υπόμνημα γιὰ τὰ Ἑλληνικά πράγματα**. Σ' αὐτὸ δηλωνόταν καθαρά ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάσταση δέν ἦταν ἀποτέλεσμα ἔθνικοῦ κινήματος ἢ συνέπεια τῆς τουρκικῆς καταπίεσεως, ἀλλὰ καρπός ἐνός σχεδίου, πού προετοιμάστηκε ἀπὸ πολὺν καιρό. Σκοπός του εἶναι νὰ διαταράξει τὶς ἀγαθές σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς μονάρχες τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Αὐστρίας, πού διόνδεσμός τους εἶναι τόσο φοβερός στοὺς ἀνατρεπτικούς τῆς Εὐρώπης.

Γιά τοὺς "Ἑλληνες ἔγραφε ὁ Μέττερνιχ: «Πῶς γενικά εἶναι δυνατό νὰ κινήθηκε ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάσταση γιὰ τὸ συμφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐφόσον τὸ ἔθνος αὐτό κατά τοὺς τελευταίους αἰῶνες κατρακύλησε στὰ τελευταῖα σκαλοπάτια τῆς ἔθνικῆς παραφθορᾶς». (Υπόμνημα τῆς 25 Απριλίου 1821).

Φιλονικίες ἀνάμεσα στή Ρωσία καὶ στήν Τουρκία

Οἱ διπλωμάτες τῆς Εὐρώπης νόμισαν πῶς μποροῦσαν νὰ ἀγνοήσουν τὴν Ἑλληνικὴ ἐπανάσταση. Ἀλλὰ οἱ βίαιες πράξεις τῶν Τούρκων προκάλεσαν τὴν ἀγανάκτηση τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας καθὼς καὶ ὁ Μέττερνιχ ἀνήσυχησαν, ὅταν ἔφατος ἡ εἰδῆση γιὰ τὸν ἀπαγχονισμό τοῦ Πατριάρχη, γιατὶ φοβόνταν τὴν ἐπέμβαση τῆς Ρωσίας. Πραγματικά ἡ κακούργα ἐκείνη πράξη δημιούργησε ζωηρό ἐρεθισμό στή Ρωσία. Τότε ἡ φιλοπόλεμη ρωσικὴ μερίδα καὶ ὁ Καποδίστριας ἐκμεταλλεύτηκαν τὴν περίσταση, γιὰ νὰ πείσουν τὸν Τσάρο νὰ στείλει τελεσίγραφο στήν Τουρκία.

Ἡ ρωσικὴ διακοίνωση γράφτηκε ἀπό τὸν Καποδίστρια καὶ παρίστανε τὶς ρωσικές ἀπαιτήσεις ως γενικότερο καὶ πανευρωπαϊκό συμφέρον. Διαμαρτυρόταν γιὰ

τή θανάτωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοσμικῶν ἀρχηγῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ γιὰ τίς προσβολές πρός τή χριστιανική θρησκεία καὶ ἔθετε τό περιφήμο δόγμα τῆς συνυπάρξεως τῆς Τουρκίας δίπλα στά χριστιανικά ἔθνη τῆς Εὐρώπης.¹ Ως ὅρο τῆς συνυπάρξεως ζητοῦσε ἀπό τήν Τουρκία νά ἐγγυηθεῖ ὅτι δέ θά παραβιάζει τή χριστιανική θρησκεία καὶ ὅτι θά κάνει διάκριση ἀνάμεσα σέ ἀνθρώπους καὶ ἐνόχους.² Αλλά τό Διβάνι φάνηκε ἀνυποχώρητο καὶ ὁ Ρῶσος πρεσβευτής ἐγκατάλειψε τήν Κωνσταντινούπολη τό θέρος τοῦ 1821.³ Η ἀναχώρησή του θεωρήθηκε ὡς προμήνυμα τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων τους. Τότε ὁ τουρκικός φανατισμός ἐκτράπηκε σέ νέες βίαιες πράξεις στό Ἀδραμάττιο, τή Σμύρνη καὶ τίς Κυδωνίες καὶ ὁ ρωσοτουρκικός πόλεμος φαινόταν ἀναπόφευκτος.

Ο Μέττερνιχ τότε ἔβαλε μπροστά δῆλη τήν τέχνη του, γιά νά ἀποτρέψει τήν καταιγίδα, πού πλησίαζε. Σέ συνεργασία μέ τόν τουρκόφιλο Ἀγγλο ὑπουργό τῶν ἔξωτερικῶν **Λονδόνδερρυ**, προσπάθησε νά πείσει τόν Τσάρο πῶς ή ἀνάμιξή του στά Ἑλληνικά πράγματα καὶ ὁ ρωσοτουρκικός πόλεμος θά ἔδιναν τό σύνθημα σέ ἀτέλειωτες δημαγωγικές ἀνατροπές στήν Εὐρώπη.⁴ Ο αὐτοκράτορας Φραγκίσκος ἔγραψε ἔνα γράμμα φιλικό στόν Ἀλέξανδρο καὶ τόν συμβούλευε «νά φυλάγεται ἀπό ἑκείνους τούς ἄντρες, πού μέ ἀσυνήθιστο ζῆλο ὑπερασπίζονται τά δῆθεν χριστιανικά συμφέροντα, ἀλλά αὐτοί οὐτε στό Θεό πιστεύουν κι οὐτε σέβονται τίς ἐντολές του καὶ τούς ἀνθρώπινους νόμους», ἐννοῶντας τόν Καποδίστρια.⁵ Ο Τσάρος ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει, χωρίς νά τολμήσει νά ἀναλάβει πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας, γιατί θά είχε τήν ἐχθρότητα δύο μεγάλων Δυνάμεων καὶ συνάμα γιατί φοβήταν ἐπανάσταση στήν Πολωνία. Γι' αὐτό ἀρκέστηκε νά ἀπαιτήσει μόνο τήν ἐκκένωση τῶν ἥγεμονιῶν.⁶ Ετσι ἔσβησε ή δύναμη τῶν φιλοπολέμων στήν Πετρούπολη.⁷ Ο Καποδίστριας ζήτησε τότε ἀπεριόριστη ἄδεια καὶ ἀποσύρθηκε ἀπό τή ρωσική ὑπηρεσία.

ΤΗ ΙΔÉΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΠΕΜΒÁΣΕΩΣ

Ετσι τό θέρος τοῦ 1822 ο Μέττερνιχ καὶ οί «Ἀγγλοι συντηρητικοί παρουσίαζαν ἀκόμη ἐνωμένο μέτωπο ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.⁸ Αλλά τώρα πιά είχε γίνει σπουδαία μεταβολή, στήν Εὐρώπη.⁹ Ο Ἑλληνικός ἀγώνας γινόταν πιό συμπαθητικός.¹⁰ Ιδίως ὑστερα ἀπό τήν καταστροφή τοῦ Δράμαλη δῆλη ή Εὐρώπη ἀντηχοῦσε ἀπό τίς διηγήσεις τῶν Ἑλληνικῶν κατορθωμάτων στή στεριά καὶ τήν πυρπόληση τῆς ναυαρχίδας στή θάλασσα.¹¹ Έξαλλου οἱ σφαγές τῆς Χίου ἔπνησαν τά φιλάνθρωπα αἰσθήματα τῶν λαῶν, πού θά ἀποδεικνύονταν πιό ἴσχυρά ἀπό τούς ὑπολογισμούς τῶν διπλωματῶν. Γι' αὐτό τό νόημα τῆς συνυπάρξεως τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Τουρκία κέρδιζε συνεχῶς ἔδαφος. Οἱ σοφοί τῆς Γερμανίας, δῆπος δὲ θερμός φιλέλληνας καθηγητής **Θίερς** (Thiersch), χαιρέτιζαν μέ ἐνθουσιασμό τήν «Ἑλληνική ἀναγέννηση» καὶ δὲ ἐνθουσιασμό τους ἔφτανε ὡς τίς Αύλες τῶν ἥγεμονών.¹² Ο ίδιος ο Μέττερνιχ τὸν Ιούλιο τοῦ 1822, ὑστερα ἀπό τίς Ἑλληνικές ἐπιτυχίες, ἔγραψε στόν «Ἀγγλο πρεσβευτή στήν Κωνσταντινούπολη ὅτι τό Ἑλληνικό ζῆτημα ἐπρεπε νά λυθεῖ μπροστά σέ εὐρωπαϊκό δικαστήριο.¹³ Έξαλλου ή ἀγγλική διπλωματία, ἐπειδή πιεζόταν ἀπό τήν ἐρεθισμένη κοινή γνώμη, ἀναγκαζόταν νά συνηθίσει στήν ιδέα

τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως. Μά οἱ Τούρκοι πρόβαλαν πεισματική ἀντίσταση ἐναντίον τῆς ἰδέας τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως. Ἡ τουρκική διακοίνωση τοῦ Αύγουστου ἔλεγε: «Θέλετε νά σταματήσει ἡ ἐπανάσταση; Πολύ καλά, ἀλλά μήν ἀνακατεύεστε σ' αὐτήν οὔτε φανερά οὔτε κρυφά».

Στό μεταξύ ἔγινε σπουδαία μεταβολή στήν ἀγγλική διπλωματία. Ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τῆς συντηρητικῆς μερίδας, δ Λονδόνδερρυ (Londonderry), πού ἦταν πιό γνωστός μέ τό σημερινό τοῦ Κάστλερεϊ (Castlereagh), αὐτοκτόνησε, ἐνῷ ἐτοιμαζόταν νά πάει στή συνδιάσκεψη τῆς Βερούνας (22 Αύγουστου 1822). Τή θέση του κατέλαβε δ πολιτικός Γεώργιος Κάνιγκ (Canning) πού ἦταν υπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν. Αὐτός ἐπρόκειτο νά ἀκολουθήσει πιό φιλελεύθερη πολιτική στά ἐσωτερικά και ἔξωτερικά ζητήματα τῆς Ἀγγλίας και θά ἀπομακρυνόταν ἀποφασιστικά ἀπό τήν Ἱερή Συμμαχία. Ὁ Κάνιγκ ἀναγνώρισε τόν ἐλληνικό ἀποκλεισμό (Μάρτιος 1823). Ἐπίσης διοικητής τῶν Ἐπτανήσων διατάχτηκε νά συμπεριφέρεται στούς Ἐλληνες σάν σέ ἐμπόλεμο κράτος και νά παραχωρήσει τό νησί Κάλαμος ως ἄσυλο στούς Ἐλληνες, πού τούς κυνηγοῦσαν οἱ Τούρκοι.

Οἱ Ἐλληνες ὑστερά ἀπ' αὐτό πῆραν θάρρος και ζήτησαν ἐπίσημα τήν ὑποστήριξη τῆς Ἀγγλίας (Ιούλιος 1823). Τόν Αύγουστο τοῦ 1825 δ 'Αλέξ. Μαυροκορδάτος μέ ἓνα πετυχημένο ὑπόμνημά του ὑπόδειξε στόν Κάνιγκ διτ τό ἀνεξάρτητο Ἑλληνικό κράτος θά ἦταν τό στήριγμα τῆς Ἀγγλίας ἐναντίον τῶν ρωσικῶν σχεδίων στήν Ἀνατολή.

Τό ρωσικό σχέδιο τοῦ 1823

Ἡ Ρωσία βλέποντας πώς ἀπό μέρα σέ μέρα μεγάλωνε ἡ ἐπιρροή τῆς Ἀγγλίας στήν Ἐλλάδα, διτ ταν μάλιστα μερικοί στήν Ἐλλάδα είχαν ρίξει τήν ἰδέα νά τή βάλοντ κάτω ἀπό τήν ἀγγλική προστασία, πῆρε τήν πρωτοβουλία νά λυσει τό ἐλληνικό ζήτημα. Γι' αὐτό κατά τά τέλη τοῦ 1823 μ' ἓνα ὑπόμνημά της πρός τίς Μ. Δυνάμεις πρότεινε οἱ Ἐλληνικές χώρες νά ἀποτελέσουν τρεῖς χωριστές ἡγεμονίες κάτω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου. Τά νησιά τοῦ Αίγαιου θά σχημάτιζαν ίδιαίτερο κράτος. Θά ἀποκτοῦσαν δηλαδή ἕνα είδος κοινοτικῆς αὐτονομίας μέ ἀναβίωση τῶν τοπικῶν διοικητικῶν θεσμῶν. Μά τό ρωσικό σχέδιο δέν ἄρεσε οὔτε στούς Ἐλληνες, οὔτε στούς Τούρκους. Ἐξάλλου τά ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης μέ εὐκολία διάκριναν τίς βαθύτερες ἐπιθυμίες τῆς Ρωσίας, πού ηθελε μιά ἀδύνατη Ἐλλάδα και

‘Ο Γεώργιος Κάνιγκ (1770 - 1827).

μία συνεχῶς ἀπασχολημένη Τουρκία. Ὁ Μέττερνιχ τότε ύποστήριξε τήν **τέλεια ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος** καὶ ἐτοι βρῆκε εὔκολο τρόπο, ώστε νά συντελέσει στό νά νωναγήσει τό ρωσικό σχέδιο.

Οἱ Φιλέλληνες

Ἐνώ ἔτοι συμπεριφέρονταν οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάτες πρός τούς Ἑλληνες, οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἔβλεπαν μέ συμπάθεια τὸν ἑλληνικό ἄγώνα. Πρότα πρότα ὁ ἄγώνας αὐτός ἦταν μία πάλη ἐνός χριστιανικοῦ λαοῦ ἐναντίον ἐνός βάρβαρου μω-αμεθανοῦ. Ἐκτός ἀπ' αὐτό ἡ Ἀναγέννηση καὶ ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητας είχαν δημιουργήσει ἑνα πλούσιο κεφάλαιο συμπάθειας πρός τήν Ἑλλάδα καὶ πρός καθετί τό ἑλληνικό. Γι' αὐτό τά ἑλληνικά δόνοματα καὶ τά γνωστά καὶ προ-σφιλή τοπωνύμια ἀπό τήν ἀρχαιότητα ξυπνοῦσαν γοητευτικές παραστάσεις στή φαντασία τῶν λαῶν καὶ κέρδιζαν τίς ψυχές τους γιά τήν Ἑλλάδα. Φιλελεύθεροι καὶ συντηρητικοὶ ἔσμιγαν στήν ἀγάπη πρός τούς Ἑλληνες. Οἱ φιλελεύθεροι τούς συμ-παθοῦσαν, γιατί ἀντιπαθοῦσαν τίς μεθόδους τῶν ἀπολυταρχικῶν κυβερνήσεων, ἐνώ οἱ συντηρητικοὶ, γιατί ἀγαποῦσαν τό δοξασμένο ἑλληνικό παρελθόν.

Γι' αὐτό σχηματίστηκε στήν Εὐρώπη ἑνα ίσχυρό ρεῦμα συμπάθειας πρός τούς Ἑλληνες, πού τώρα μάχονταν γιά τήν ἑλευθερία τους. Ὁ τύπος δημοσίευε φλεγερά ἄρθρα γιά τοὺς Ἑλληνες οἱ ποιητές καὶ οἱ καλλιτέχνες ἐμπνεύστηκαν ἀπό τά θρυ-λικά κατορθώματα τους, καὶ ἔτοι προήλθε μία μεγάλη φιλελληνική λογοτεχνία. Ὁ νεαρός τότε **Βίκτωρ Ούγκο** (Victor Hugo), ὁ κατοπινός ξακουστός ποιητής, ἔγραψε ἀριστουργηματικά ποιήματα, πού συμπεριλήφτηκαν στή συλλογή του Orientales. (= 'Ανατολίτικα). Ἐπίσης στή Γερμανία ὑπῆρχε ἐμπνευσμένος ψάλτης τοῦ ἄγώνα ὁ **Φρειδερίκος Μύλλερ** (Müller) πού πήρε τήν ἐπωνυμία "Ἑλληνας Μύλλερ". Ἐπίσης ὁ βασιλιάς τῆς Βασαρίας φιλέλληνας **Φρειδερίκος**, ὁ πατέρας τοῦ "Οθωνα, ἔγραψε ποιήματα γιά τοὺς Ἑλληνες, μέ τά δόπια καυτηρίαζε τή σκληρότητα τῶν εὐρωπαϊ-κῶν κυβερνήσεων. Ἐξάλλου ὁ ζωγράφος **Ντελακρουά** ἀπεικόνισε τή σφαγή τῆς Χίου. Μέ θέρμη ἐπίσης χαιρέτισαν τήν ἐπανάσταση οἱ ἑλληνιστές καὶ πολλοὶ κα-θηγητές τῶν γερμανικῶν πανεπιστημίων, διώς ὁ **Θίρης** στό Μόναχο καὶ ὁ **Κρούγκ** (Krug) στή Λειψία. Ἀνυπολόγιστη ἀξία ἐπίσης είχαν οἱ ὑπηρεσίες, πού πρόσφερε ὁ Ἐλβετός τραπεζίτης **Ιωάννης Εϋνάρδος** (Eynard, 1775-1863) τόσο κατά τή διάρ-κεια τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἄγώνα μέ τή συγκέντρωση συνδρομῶν καὶ τήν ἀποστολή πολεμοφοδίων, ὅσο καὶ ὑστερα ἀπό τόν ἄγώνα.

Ἡ κίνηση αὐτή ὀνομάστηκε **Φιλέλληνισμός** καὶ χρησίμεψε ώς ίσχυρό ἥθικό καὶ ὄλικό στήριγμα τοῦ ἄγώνα. Σέ πολλά μέρη τῆς Εὐρώπης ίδρυθηκαν φιλελληνι-κοί σύλλογοι, συγκεντρώνονταν συνδρομές καὶ ἀγοράζονταν πολεμοφόδια. Ἐπίσης πολλοὶ Εὐρωπαῖοι ἤρθαν νά ὑπηρετήσουν τόν ἄγώνα καὶ θυσίασαν τή ζωή τους γιά τήν Ἑλλάδα. Στήν Ἀγγλία κατορθώθηκε νά συναφθει τό πράτο ἑλληνικό καὶ ἀμέ-σως ὑστερα τό δεύτερο δάνειο. Τέλος, ὁ λόρδος **Βύρων** ἤρθε νά ἔξυψωσει μέ τή θυσία του τόν ἑλληνικό ἄγώνα στά μάτια τῶν Εὐρωπαίων.

‘Ο Βύρων στήν Ελλάδα

Στά τέλη του 1823 κατέβηκε στήν Ελλάδα ό λόρδος Βύρωνας (Byron - Μπάιρον 1788-1824), πού άπό πολύν καιρό πιά είχε τή φήμη μεγάλου ποιητῆ.

Ο Βύρων προσπάθησε νά άποκαταστήσει τήν είρηνη και τήν διμονοια ανάμεσα στούς άρχηγούς τής έπαναστάσεως. Άπο τήν Κεφαλλονιά έγραψε στήν έλληνική κυβέρνηση:

«Δέν μπορῶ νά φαντασθῶ ἄλλη δυστυχία πιό φοβερή γιά τήν Ελλάδα παρά αυτήν. “Ἄν δέ στεριώσει μιά καλή τάξη και ἔνωση, δλες οἱ ἐλπίδες γιά δάνειο θά ματαιωθοῦν. ”Ἐπίσης δλες οἱ βοήθειες, πού θά μποροῦσε νά ἐλπίσει ή Ελλάδα ἀπό τούς ξένους και πού πραγματικά δέ θά ἡταν λίγες οὔτε ἀσήμαντες, θά ἀναβληθοῦν και ἵσως νά ἐμποδιστοῦν ἐντελῶς. Μά τό χειρότερο είναι πώς οἱ Μεγάλες Δυνάμεις τής Εὐρώπης, ἀπό τίς δόποις καμιά τους δέν είναι ἔχθρική πρός τήν Ελλάδα... θά πληροφορηθοῦν πώς οἱ Ελλήνες δέν είναι ίκανοι νά διοικηθοῦν μόνοι τους».

Ο Βύρων έφτασε στό Μεσολόγγι στίς 24 Δεκεμβρίου του 1823 και έγινε δεκτός μέ μεγάλη συγκίνηση. «Σέ περιμένουμε, δπως τά χελιδόνια περιμένουν τή μητέρα τους» φώναζαν δυνατά οἱ “Ελλήνες”. “Ἐθεσε στή διάθεση τοῦ Μαυροκορδάτου μέ μορφή δανείου δσα χρήματα ἔφερε μαζί του. Πήρε ἀκόμη στήν υπηρεσία του 500 Σουλιώτες ἀπό τό σώμα τοῦ Μπότσαρη, πού ὑστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ ἀρχηγοῦ τους τριγυρούνσαν στό Μεσολόγγι, και προσπάθησε νά τούς συνηθίσει στήν εύρωπαική πειθαρχία. Ἐνδ δμως ἐργαζόταν μέ ζῆλο, γιά νά καταρτίσει τακτικό στρατό, δέχτηκε τό πρώτο χτύπημα τής ἀρρώστιας (3 Φεβρουαρίου 1824) και τό νοσηρό κλίμα τοῦ Μεσολογγίου και οἱ νέες συνθήκες τής ζωῆς του χειροτέρεψαν τήν κατάστασή του και πέθανε στίς 19 Ἀπριλίου τοῦ 1824.

Ο θάνατός του θεωρήθηκε ἔθνικό πένθος. Οἱ “Ελλήνες ποτέ δέν ξέχασαν τό μεγάλο ἄντρα, πού θυσίασε γι’ αὐτούς τόν πολύτιμο χρόνο του, τά είσοδομάτα του και τέλος τή ζωή του. Ο Σπυρίδων Τρικούπης, ὁ ἴστορικός τής έπαναστάσεως, έγραψε τόν ἐπικήδειό του, ἐνδ δ Σολωμός ἀφιέρωσε στό θάνατό του δλόκληρη ωδή:

«Λευτεριά γιά λίγο πάψε
νά χτυπᾶς μέ τό σπαθί.
Τώρα σίμωσε και κλάψε
εἰς τοῦ Μπάιρον τό κορμί.»

III. Η ΕΠΕΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΜΕΧΜΕΤ-ΑΛΗ

‘Η συμφωνία τής Πύλης και τοῦ Μεχμέτ-Άλη

ΤΗ Ελλάδα στό διάστημα τής τετράχρονης πάλης της δέν έμεινε ένωμένη. Οἱ λαμπρές ἐπιτυχίες της στή στεριά και στή θάλασσα δέν ἔβαλαν κάτω τούς Τούρκους, ἀλλά ἀντίθετα τόν τέταρτο χρόνο τοῦ ἀγώνα ἐπρόκειτο νά ξεσπάσουν πάνω της νέες θύελλες.

‘Η Πύλη βλέποντας πώς οι έπιθέσεις της έναντιον τής Έλλαδος άπό τη στεριά άποτύχαιναν συστηματικά, έφόσον διάληκαν οι Έλληνες στόλος κυριαρχούσε στη θάλασσα, σκέφτηκε νά αλλάξει τό σχέδιο, νά συντρίψει δηλαδή πρώτα τόν Έλληνικό στόλο. ‘Ετσι ή έπανάσταση στή στεριά θά στερούνταν τήν έξωτερική βοήθεια καί θά ξεψυχούσε μόνη της. Γι’ αὐτό λοιπόν έπρεπε νά κυριευτούν τά ναυτικά νησιά ‘Υδρα, Σπέτσες, Ψαρά, καθώς καί ή Σάμος καί ή Κάσος.

‘Αλλά ή Πύλη καταλάβαινε διτί δέν δέπταναν γιά τό σκοπό αὐτό οι δικές της δυνάμεις καί διτί μόνον μέ τή βοήθεια τοῦ ίσχυροῦ πασά τῆς Αίγυπτου θά μπορούσε νά συντρίψει τή θαλασσινή δύναμη τῶν Έλλήνων. Ο περήφανος Μαζμούτ ύποχρεώθηκε νά ταπεινωθεῖ μπροστά στόν υποτελή του. ‘Ετσι τό Μάρτιο τοῦ 1824 ἀντιπρόσωπος τῆς Πύλης ούποραψε συμφωνία μέ τόν Άλη, σύμφωνα μέ τήν δοπία ή Κρήτη καί ή Κύπρος παραχωρούνταν στόν Αίγυπτο πασά, ἐνώ δ θετός γιός του Ίμπραήμ πού θά ἀναλάβαινε τήν ἀρχηγία τῆς αἰγυπτιακῆς ἐκστρατείας, διορίστηκε διοικητής τῆς Πελοποννήσου.

Τό σχέδιο τῶν Τουρκοαιγυπτίων ήταν οι Αίγυπτοι νά ἐκστρατεύσουν έναντιον τῆς Πελοποννήσου, ἐνώ οι Τούρκοι πασάδες νά προσβάλουν τή Στερεά Έλλαδα. Πρωτύτερα διμοσίες οι ένωμένοι στόλοι ἐπρόκειτο νά καταλάβουν τά ναυτικά νησιά.

‘Η καταστροφή τῆς Κάσου καί τῶν Ψαρῶν

‘Η κατάσταση στήν Έλλάδα ήταν εύνοϊκή γιά τούς Τούρκους, γιατί ή κυβέρνηση τοῦ Κουντουριώτη είχε σπαταλήσει τά χρήματα τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου σέ φατριαστικές ἀνάγκες καί είχε παραμελήσει δύλα τά πολεμικά ἔργα. Γι’ αὐτό καί διάληκαν οι Έλληνες στόλος δέν μπόρεσε νά κάμει τίποτε, γιά νά ἀποτρέψει τά χυτπήματα τῶν έχθρων έναντιον τῆς Κρήτης, τῆς Κάσου καί τῶν Ψαρῶν, πού τήν ἄνοιξη τοῦ 1824 σχεδόν μέσα σέ δύο μῆνες ἔπνιξαν τήν έπανάσταση στήν Κρήτη καί κατάστρεψαν τήν Κάσο καί τά Ψαρά.

Πρότοι κινήθηκαν οι Αίγυπτοι. Ο ἄγριος Άλβανός Χουσεΐν-πασάς θανάτωσε προκαλώντας ἀπονομία μέ καπνό 370 γυναικόπαιδα μέσα σέ μία σπηλιά κοντά στό Μελιδόνι καί ἔπνιξε στό αἷμα τήν έπανάσταση στήν Κρήτη. ‘Υστερα ἀπό τήν ἐπιτυχία τους αὐτή οι Αίγυπτοι ἀποβίβασαν στρατό στήν Κάσο καί τήν κατάστρεψαν (6 Ιουνίου 1824).

Οι Έλληνες φάνηκαν σάν νά παράλυσαν καί διά στόλος τους δέν κινήθηκε. Ο ναύαρχος τοῦ τουρκικοῦ στόλου Χοσρέφ-πασάς πραγματοποίησε τήν παραγγελία τοῦ ἀφέντη του πού είχε ἀπαιτήσει νά καταστρέψει τά Ψαρά. Ή ἄμυνα τοῦ νησιοῦ είχε δραγανωθεῖ μέ τρόπο ἀπρόσφορο καί ή ἀπόφαση τῶν Ψαριανῶν νά καταδικάσουν σέ ἀδράνεια τό στόλο τους καί νά ἀμυνθοῦν στή στεριά ήταν δέν δλέθριο σφάλμα. Μάλιστα μέ ἀπαίτηση τῶν 1200 Θεσσαλῶν καί Μακεδόνων πολεμιστῶν, πού βρίσκονταν τότε στό νησί ἀφαίρεσαν τά πηδάλια ἀπό τά περισσότερα πλοῖα. Μιά ίσχυρή τουρκική δύναμη ἀπό 176 πολεμικά καί φορτηγά πλοῖα ἐμφανίστηκε μπροστά στό νησί μέ 12 χιλιάδες ἄντρες γιά ἀποβίβαση.

‘Η άπόβαση τῶν Τούρκων μέ φοιβερό κανονιοβολισμό πέτυχε τελικά. Οἱ ύπερασπιστές τοῦ νησιοῦ, ἄν καὶ αἰφνιδιάστηκαν, πολέμησαν μέ δξαιρετική ἀντρείᾳ, μά ἀναγκάστηκαν νά ἀγωνιστοῦν χωρισμένοι καὶ γι’ αὐτό ἐπαθαν μεγάλη καταστροφή. Πολλοὶ σφάχτηκαν καὶ ἄλλοι πίχτηκαν στή θάλασσα. Πολλοί πάλι μπῆκαν στό κάστρο, πού βρισκόταν πάνω ἀπό τήν πόλη, καὶ ἀποφάσισαν νά ἀμυνθοῦν ἑκεῖ. Οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ πήραν τήν πόλη, προσέβαλαν τό κάστρο. Δυό ἡμερόνυχτα ἀντιστάθηκαν μέ γενναιότητα οἱ ύπερασπιστές, ἀλλά, δταν καταστράφηκε ἡ δξαμενή τοῦ νεροῦ ἀπό τό σφοδρό κανονιοβολισμό, οἱ πολιορκημένοι ἀποφάσισαν νά πεθάνουν ἡρωικά. Μέσα στό τεῖχος ὑπῆρχε μά σπηλιά, πού χρησίμευε γιά μπαρουταποθήκη καὶ καταφύγιο οἰκογενειῶν. Τήν τρίτη λοιπόν ἡμέρα, δταν ἄρχισαν νά ἀνεβαίνουν στό τεῖχος οἱ Τούρκοι, οἱ ‘Ἐλληνες ὑψώσαν πάνω σ’ αὐτό μιά λευκή σημαία, πού πάνω τῆς ἔγραψαν: «Ἐλευθερία ἡ θάνατος», καὶ ἔβαλαν φωτιά στή μπαρουταποθήκη ‘Ολόκληρο τό νησί σείστηκε, τά τείχη γκρεμίστηκαν καὶ κάτω ἀπό τά ἐρείπια τους θάφτηκαν δλοι δσοι βρίσκονταν μέσα στή σπηλιά καὶ μαζί τους πάνω ἀπό 2000 ἑχθροί, πού δρμησαν ἑκεῖ.

‘Ο ἀπολογισμός τῆς καταστροφῆς τοῦ ἡρωικοῦ νησιοῦ ἦταν πολὺ θλιβερός. Σχεδόν δλοι οἱ ἄντρες καὶ τό μεγαλύτερο μέρος ἀπό τά γυναικόπαιδα μαζί μέ τούς Χιώτες πρόσφυγες κατασφάχτηκαν. Ἐκατοντάδες κεφάλια καὶ αὐτιά μέ ἐπιδεικτικές ἐπιγραφές ἐκτέθηκαν στήν Κωνσταντινούπολη. ‘Υπολογίζουν δτι ἀπό τούς 7 χιλιάδες Ψαριανούς οἱ μισοί μέ δυσκολία σώθηκαν, ἐνῶ ἀπό τούς 20 χιλιάδες πρόσφυγες περισσότεροι ἀπό 15 χιλιάδες σφάχτηκαν ἡ πουλήθηκαν ώς δοῦλοι. Σχεδόν δλόκληρος ὁ στόλος τοῦ νησιοῦ ἔπεσε στά χέρια τῶν Τούρκων, ἐκτός ἀπό 16 μπρίκια καὶ 6 πυρπολικά. ‘Οσοι Ψαριανοί σώθηκαν σκόρπισαν σέ διάφορα μέρη.

‘Ο έθνικός μας ποιητής Σολωμός στό γνωστό ἐπίγραμμά του ‘Η καταστροφή τῶν Ψαρῶν’ δίνει μιά εἰκόνα γιά τή φρικτή καταστροφή τοῦ ἡρωικοῦ νησιοῦ:

«Στῶν Ψαρῶν τήν δλόμαυρη ράχη
περπατώντας ἡ Δξα μονάχη
μελετᾶ τά λαμπρά παλικάρια
καὶ στήν κόμη στεφάνι φορεῖ,
γινωμένο ἀπό λίγα χορτάρια,
πού είχαν μείνει στήν ἔρημη γῆ».

‘Η ἐλληνική ἀμυνα

Οἱ καταστροφές αὐτές ἦταν ἀσυγχώρητες, γιατί ὑστερα ἀπό λίγο φάνηκε πώς, ἄν οἱ ‘Ἐλληνες κινοῦνταν νωρίς καὶ ἐνεργοῦσαν δραστήρια, θά μποροῦσαν νά τις

Ο Αντρέας Μιαούλης

προλάβουν. Ή κυβέρνηση έδωσε στούς νησιώτες ένα μέρος όπό το ἀγγλικό δάνειο και ἔτσι κατόρθωσε ὁ στόλος νά ἔξοπλιστεῖ και νά πλεύσει ἐναντίον τοῦ ἔχθροῦ. Τότε ἀρχισε μιά σκληρή πάλη ἀνάμεσα στούς δυό στόλους και ἀπό τὸν Ἰούλιο ὡς τὰ τέλη Νοεμβρίου ἔγιναν ἀπό στρατιωτική ἄποψη οἱ σπουδαιότερες ἐπιχειρήσεις τῆς ἐπαναστάσεως στή θάλασσα.

Ο Ἑλληνικός και ὁ τουρκοαιγυπτιακός στόλος πάλεψαν γύρω στή Σάμο, πού σύμφωνα μέ τό σχέδιο τῆς Πύλης ἥθελαν νά τήν καταστρέψουν οἱ Τουρκοαιγύπτιοι. Ο ἀγώνας ἔγινε σέ τρεῖς φάσεις. Στήν ἀρχῇ ὁ Ἑλληνικός στόλος παρεμβλήθηκε στὸν πορθμό ἀνάμεσα στή Σάμο και τή Μ. Ἀσία και ἐμπόδισε τό Χοσρέφ νά περάσει στή Σάμο τὸν τουρκικό στρατό, πού συγκεντρώθηκε στή μικρασιατική παραλία. Ναύαρχος τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἦταν ὁ Σαχτούρης. Ἐκεῖ λοιπόν ἀπό τίς 31 Ἰουλίου ὡς τίς 5 Αὐγούστου

ἔγιναν πολλές συμπλοκές, κατά τίς δόποις φάνηκε πάλι ἡ πολεμική ὑπεροχή τῶν Ἑλληνικῶν πληρωμάτων. "Εγιναν τέσσερις ναυμαχίες, κατά τίς δόποις οἱ Τούρκοι ἀποκρούστηκαν μέ σοβαρές ἀπώλειες. Ο Κανάρης ἔκαψε μιά φρεγάτα και ὁ Υδραίος Βατικιώτης και ὁ Σπετσιώτης Ματρόζος δυό μικρότερα πλοῖα. Ο Χοσρέφ ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει στήν Κᾶ και νά περιμένει τούς Αἰγαντίους.

Στίς 20 Αὐγούστου κατέπλευσε μέ ἀρχηγό τόν Ἰμπραήμ ὁ αἰγυπτιακός στόλος και ἐνώθηκε μέ τόν τουρκικό στά βόρεια τῆς Ἀλικαρνασσοῦ (Bodrum). Ο ἐνωμένος ἔχθρικός στόλος ἀποτέλεσε μιά τεράστια δύναμη ἀπό 300 φορτηγίδες, 40 μπρίκια και γολετόμπρικα, 25 κορβέτες, 20 φρεγάτες και ἔνα πλοϊο τῆς γραμμῆς, πού είχε τή σημαία τοῦ Χοσρέφ, μέ 2.000 τηλεβόλα και 30 χιλιάδες στρατό. Ἀλλά και ὁ Ἑλληνικός στόλος ἐνισχύθηκε μέ τόν ἐρχομό τοῦ Μιαούλη και συγκεντρώθηκε ἀνάμεσα στή Λέσβο, στή Λειψώ και στήν Πάτμο. Ἀποτελούνταν ἀπό 70 πλοῖα μέ 850 τηλεβόλα και 5 χιλιάδες ναῦτες. Ἀρχιστε τότε ἀνάμεσα στούς δυό ἀντιπάλους μιά σειρά ἀπό κρίσιμες συγκρούσεις.

Στίς 24 Αὐγούστου πρώτοι οἱ Ἑλληνες ἀνοίχτηκαν στή θάλασσα, γιά νά ἀναζητήσουν τόν ἔχθρο και ἥρθην σέ ἐπαφή μαζί του μπροστά στήν Ἀλικαρνασσό 24 Ἑλληνικά πολεμικά, πού συνόδευαν 6 πυρπολικά. "Εκπληκτοί και περίεργοι οἱ Εδρωπαῖοι ἀξιωματικοί τοῦ Ἰμπραήμ ἐβλεπαν τά Ἑλληνικά πυρπολικά, πού προπορεύονταν, και ὁ Χοσρέφ, πού ἥδη είχε πείρα ἀπ' αὐτά, προφασίστηκε δτι τάχα

έπαθε βλάβη ή κεραία του και ζήτησε ασύλο κάτω από τα τηλεβόλα της "Αλικαρνασσού". Μά οι Αιγύπτιοι δέν ταράχτηκαν και δέχτηκαν τούς "Ελλήνες μέσα σφοδρό κανονιοβολισμό. Οι δύο στόλοι χωρίστηκαν χωρίς σοβαρές βλάβες.

Στις 28 Αυγούστου τού 1824 οι δύο στόλοι συναντήθηκαν κοντά στά Τσάταλα, βόρεια από τήν "Αλικαρνασσού. "Έκει έγινε μιά από τίς πιο σπουδαίες ναυμαχίες του έλληνικού άγώνα, ή λεγόμενη ναυμαχία τού Γέροντα. "Όνομάστηκε έτσι από τόν δρόμο, που βρίσκεται βόρεια από τήν "Αλικαρνασσού. Τέσσερα πυρπολικά περικύκλωσαν ένα αιγυπτιακό μπρίκι και τό εξώσαν μέ τίς φλόγες τους. "Αλλά τό πλήρωμα τού μπρικιού κατόρθωσε νά απομακρύνει τόν κίνδυνο και έτσι τά πυρπολικά κάηκαν αδικα. Τότε οι Αιγύπτιοι μέ δυνατές κραυγές ρίχτηκαν έναντίον τῶν "Ελλήνων. Μά, δταν δύο υδραίκα πυρπολικά περικύκλωσαν και πυρπόλησαν μιά τυνησιακή φρεγάτα, οι έπιδρομες πανικοβλημένοι ζήτησαν βιαστικά άσφαλεια στήν "Αλικαρνάσσο και τήν Κώ. "Αλλά ή αντιζηλία, που δημιουργήθηκε άναμεσα στό Χοσρέφ και τόν Ιμπραήμ, παράλυσε τή δραστηριότητά τους.

Τέλος δ Χοσρέφ γύρισε πίσω στόν "Ελλήσποντο, ένδ δ Ιμπραήμ τράβηξε στήν Κρήτη. "Αλλά δ Μιαούλης τόν παρακολούθησε και τόν προσέβαλε κοντά στό "Ηράκλειο. "Ο αιγυπτιακός στόλος σκόρπισε και ή θύελλα, που άκολούθησε, προξένησε μεγαλύτερη σύγχυση. Πολλά πλοῖα ναυάγησαν και λίγα έπεσαν στά χέρια τῶν "Ελλήνων. "Αλλά δ Ιμπραήμ μέ τόν κύριο δύκο τού στόλου του κατόρθωσε νά φτάσει στή Σούδα. Μά και δ έλληνικός στόλος ταλαιπωρήθηκε πολύ και δ Μιαούλης πείστηκε δτι οι Αιγύπτιοι θά σταματούσαν τίς έπιχειρήσεις τους τό χειμώνα, θεώρησε πώς ή έκστρατεία ελήξε και έτσι δ στόλος ξαναγύρισε στίς βάσεις του.

"Ο Ιμπραήμ άποβιβάζεται στήν Πελοπόννησο

"Ο Ιμπραήμ πήρε νέες ένισχύσεις από τήν Αίγυπτο, άνοιχτηκε ξαφνικά από τή Σούδα και στίς 12 Φεβρουαρίου τού 1825 άποβιβάστε χωρίς άντίσταση στή Μεθώνη 4 χιλιάδες πεζούς και 500 ιππεῖς μέ ίσχυρό πυροβολικό. "Ο Ιμπραήμ ένέργησε μέ δραστηριότητα. "Ο στρατός του άπλωθηκε στή Μεσσηνιακή χερσόνησο, κατέλαβε τήν Κορώνη και στράφηκε έναντίον τῶν φρουρίων τού Ναβαρίνου, τού Νεοκάστρου και τής Πύλου, που είχαν άνεπαρκεις φρουρές.

"Η κυβέρνηση τού Κουντουριώτη έξαιτίας τού έμφύλιου πολέμου τά είχε παραμελήσει δλα. Ούτε στρατός ίπηρχε ούτε σπουδαία προετοιμασία. "Ο Γ. Κουντουριώτης έπιχειρησε δ ίδιος νά δδηγήσει 3 χιλιάδες άντρες, άλλα καταπονήθηκε από τήν ίπασια και γύρισε πίσω, άφοδ διδρισε ως στρατηγό τόν πλοίαρχο Σκούρτη, που ήταν άπειρος από πόλεμο σέ στεριά. "Έτσι δ στρατός τού πλοιάρχου στρατηγού σκόρπισε, μόλις ήρθε σέ έπαφή μέ τόν έχθρο στό χωριό Κρεμμύδι (7 Απριλίου 1825).

"Ο Ιμπραήμ έπιτέθηκε έναντίον τῶν δύο φρουρίων τού Ναβαρίνου. Οι "Ελληνες είχαν τήν άτυχη έμπνευση νά άποβιβάσουν 800 άντρες μέ μερικά τηλεβόλα στό νησί Σφακτηρία, που καλύπτει τήν είσοδο τού δρμου. "Άναμεσα στούς ίπερασπι-

Ο Ιμπραήμ

ρίς δώμας νά κατορθώσει νά άλλάξει την κατάσταση. Άξιομνημόνευτη είναι ή έπιχειρηση του Κανάρη έναντιον της Αλεξάνδρειας, που έκαμε τήν άπόπειρα νά πυρπολήσει τόν αίγυπτιακό στόλο μέσα στό λιμάνι της Αλεξάνδρειας (11 Ιουλίου-10 Αύγουστου).

στές τοῦ νησιοῦ βρίσκονταν μερικοὶ ἀπό τοὺς πιό σπουδαίους ἄντρες. Ο αἰγυπτιακός στόλος ἔπειτα ἀπό ίσχυρό βομβαρδισμό ἀποβίβασε μερικές χιλιάδες Ἀραβες καὶ τότε ξανάγινε στή Σφακτηρία μία πάλη, πού δύοια μ' αὐτή μᾶς ἔχει περιγράψει δ Θουκυδίδης κατά τόν Πελοπονησιακό πόλεμο. Οι Ἑλληνες σκοτώθηκαν ἡ αἰχμαλωτίστηκαν. Ο Τσαμαδός, δ Ἀναγνωσταράς καὶ δ Ἰταλός φιλέλληνας Σανταρόζας σκοτώθηκαν. Ο Μαυροκορδάτος καὶ δ Σαχτούρης μὲ δυσκολία σώθηκαν πάνω στό μπρικί **Αρης** τοῦ Τσαμαδοῦ, πού πέρασε ἀνάμεσα ἀπό τόν αἰγυπτιακό στόλο καὶ κατόρθωσε νά ξεφύγει διάτρητο ἀπό τίς σφαλίρες, χωρίς κατάρτια καὶ μὲ λίγες ἀπώλειες. Τά δυό φρούρια συνθηκολόγησαν ἔπειτα ἀπό ίσχυρό βομβαρδισμό.

Τά ἀτυχήματα αὐτά κινητοποίησαν τόν ἐλληνικό στόλο, πού πραγματοποίησε μιά σειρά ἀπό ἀξιόλογα κατορθώματα, χωρίς δώμας νά κατορθώσει νά άλλάξει τήν κατάσταση. Άξιομνημόνευτη είναι ή ἐπιχειρηση τοῦ Κανάρη έναντιον της Αλεξάνδρειας, πού έκαμε τήν άπόπειρα νά πυρπολήσει τόν αἰγυπτιακό στόλο μέσα στό λιμάνι της Αλεξάνδρειας (11 Ιουλίου-10 Αύγουστου).

Η ἄμυνα στή στεριά

Στό μεταξύ δ Ιμπραήμ ἐτοιμαζόταν νά βαδίσει ἐναντίον της Τριπόλεως. Οι Ἑλληνες πολεμιστές ἦταν κατάπληκτοι ἀπό τήν αἰγυπτιακή πολεμική τακτική καὶ δ Πετρόμπετης σέ γράμμα του πρός τόν Παπαφλέσσα δονόμαζε τόν Ιμπραήμ **Ναπολέοντα** καὶ **Πύρρο**. Παρά τή γενική ἔντονη διαμαρτυρία ή κυβέρνηση κρατοῦσε φυλακισμένους στήν **Υδρα** τούς Πελοποννήσιους ὀπλαρχηγούς, ἀπό τούς δόπιούς περίμενε δ λαός τή σωτηρία. Μόνο δ Παπαφλέσσας, πού ἦταν **Υπουργός** τῶν Ἐσωτερικῶν, συμβούλεψε τήν ἀποφυλάκιση τῶν φυλακισμένων καὶ ἀναχώρησε ἐναντίον τοῦ ἐπιδρομέα. Ἄλλα μέ τούς 300 γενναίους του, πού ἔμειναν πιστοί κοντά του, συντρίφηκε καὶ σκοτώθηκε πίσω ἀπό τά ταμπούρια του στό **Μανιάκι** τῆς Μεσσηνίας (20 Μαΐου 1825).

Δύο μέρες πρίν ἀπ' αὐτή τήν καταστροφή ή κυβέρνηση είχε δώσει γενική ἀμνηστία. Στό Ναύπλιο δ λαός ὑποδέχτηκε μέ ζητωκραυγές τόν Κολοκοτρώνη, πού διορίστηκε ἀρχιστράτηγος μέ πολύ μεγάλη δικαιοδοσία. Ἄλλα οι Πελοποννήσιοι ὀπλαρχηγοί δέν κατόρθωσαν νά παρεμποδίσουν τόν Ιμπραήμ ἀπό τό νά προελάσει

γρήγορα στήν 'Αρκαδία, γιατί παντού στίς συμπλοκές κέρδιζαν τά τακτικά στρατεύματα του έχθρου. Ο Ιμπραήμ μπήκε στήν Τρίπολη και ένεργώντας μέ ταχύτητα, πού θύμιζε πραγματικά τό Ναπολέοντα, προχώρησε γρήγορα έναντιον τοῦ Ναυπλίου. Καθώς κατέβαινε άπο τά δρεινά ύψωματα τῆς 'Αρκαδίας πρός τήν πεδιάδα τοῦ "Αργους, εἶδε τόν 'Αργολικό κόλπο καὶ τήν "Υδρα καὶ φώναξε: «'Αχ, μικρή 'Αγγλία, πόσον καιρό θά μοῦ ξεφεύγεις!»

Στήν κρίσιμη ἐκείνη στιγμή ἐμφανίστηκε πάλι ὁ 'Υψηλάντης, πού μαζί μέ τό Μακρυγάννη καὶ ἄλλους ὀπλαρχηγούς κατέλαβαν τούς Μύλους τῆς Λέρνης καὶ συγκράτησαν τήν δρμή τοῦ 'Αφρικανοῦ. Ο Ιμπραήμ ἔκαψε τό "Αργος καὶ ὑποχώρησε στήν Τρίπολη καὶ ἔχοντάς την ως δρμητήριο κατάστρεφε τήν Πελοπόννησο. Οἱ "Ελληνες δέν μποροῦσαν νά πολεμήσουν έναντίον του σέ ἀνοιχτή μάχη. Πάντως δμως ή Πελοπόννησος δέν υποτάχτηκε, γιατί οἱ ὀπλαρχηγοί ἔκαναν έναντίον τῶν Αἰγυπτίων ἔναν ἐπικίνδυνο κλεφτοπόλεμο.

Οἱ νίκες τοῦ Ιμπραήμ προξένησαν στούς κλέφτες βαθιά αἴσθηση, γιατί στήν πιό κρίσιμη στιγμή ἀποδεικνύόταν ἡ ἀνωτερότητα τῆς εὐρωπαϊκῆς πολεμικῆς τακτικῆς, πού γιά πολύν καιρό δέν ἦθελαν νά τήν ἀναγνωρίσουν. Τότε ἡ ἐλληνική κυβέρνηση διόρισε ως δργανωτή τακτικοῦ στρατοῦ τό Γάλλο συνταγματάρχη **Κάρολο Φαβιέρο**. Αὐτός ἦταν ἔνας σοβαρός ἄντρας, πού υπηρέτησε στό στρατό τοῦ Ναπολέοντα. Ἀπό ἀρκετό καιρό βρισκόταν στήν 'Ελλάδα καὶ παρακολουθοῦσε τίς ἐπιχειρήσεις.

Ἡ δεύτερη πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ (15 Ἀπριλίου 1825 – 11 Ἀπριλίου 1826)

Σύμφωνα μέ τό τουρκοαιγυπτιακό σχέδιο τίς ἐνέργειες τοῦ Ιμπραήμ θά τίς συνόδευε παράλληλη δράση τῶν Τούρκων πασάδων στή Στερεά. Στά 1825 ὁ Σουλτάνος ἀνάθεσε στό γνωστό νικητή τοῦ Πέτα Ρεσίτ Μεχμέτ-πασά, τό λεγόμενο Κιουταχή, τήν ἐκστρατεία έναντίον τῆς 'Ελλάδος. Δύο σπουδαῖα γεγονότα συνδέθηκαν μέ τό δνομά του, ή **Πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ** καὶ ή πάλη γύρω ἀπό τήν 'Ακρόπολη τῆς 'Αθῆνας.

· Ο Κιουταχής ἔκινησε τήν ἄνοιξη τοῦ 1825 ἀπό τά Γιάννενα καὶ μέ 20 χιλιάδες στρατό, πού ἀποτελοῦνταν κυρίως ἀπό 'Αλβανούς, πέρασε ἀνεμπόδιστα ἀπό τήν 'Ακαρνανία καὶ τήν Αίτωλια καὶ στίς 17 Ἀπριλίου περικύλωσε τό Μεσολόγγι. Ἐτσι ἥρχισε ἡ δεύτερη πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ, πού είναι ἔνα ἀπό τά πιό σπου-

· Ο Παπαφλέσσας (1788-1825).

δαῖα στρατιωτικά γεγονότα τῆς ἐπαναστάσεως. Τό Μεσολόγγι ὑστερα ἀπό τὴν πρώτη πολιορκία μὲ τίς προσπάθειες τοῦ Βύρωνα καὶ τοῦ μηχανικοῦ Κοκκίνη εἶχε δχυρωθεῖ. Ἀπό τὴν στεριά ἡ πόλη προστατευόταν μὲ ἔνα μαντρότοιχο καὶ τέσσερις προμαχῶνες. Ἐπίστης δχυρωμένα ἦταν καὶ τὰ νησάκια τῆς λιμνοθάλασσας, ποὺ σχηματίζεται μπροστά στὴν πόλη.

Συνολικά τὸ φρούριο εἶχε 48 τηλεβόλα, 2 ὥλμους καὶ 2 βομβοβόλα καὶ 4 χιλιάδες πολεμιστές, πού τούς βοηθοῦσαν οἱ πολίτες. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ 7 χιλιάδες γυναικόπαιδα. Πολλοὶ ἀπό τοὺς πιό ἱκανούς ὄπλαρχηγούς καὶ στρατιωτικούς τῆς Δ. Ἐλλάδος βρίσκονταν ἐδῶ. Ο παλιός πολεμιστής Νότης Μπότσαρης μαζὶ μὲ τοὺς πιό σπουδαίους ὄπλαρχηγούς ἀποτέλεσαν ἐναὶ ἀμυντικῷ συμβούλῳ, ἐνῷ τὴν πολιτική διοίκηση τὴν εἶχε μιὰ τριμελής ἐπιτροπή μὲ πρόεδρο τὸν πρόκριτο τῆς Πάτρας Ἰωάννη Παπαδιαμαντόπουλο.

Ἡ πολιορκία κράτησε ἀκριβῶς ἕνα χρόνο καὶ παρουσίασε δύο κυρίως φάσεις. Στοὺς πρώτους ἐννιά μῆνες γύρω ἀπό τὴν περιμάχητη κωμόπολη συντρίφηκαν οἱ προσπάθειες τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Κιουταχῆ. Γι' αὐτὸ ἔρχεται γιά βοήθειά του ὁ Ἰμπραήμ καὶ ἀπό τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1825 τὸ φρούριο πολιορκεῖται ἀπό τίς ἐνωμένες δυνάμεις τῶν δύο μωαμεθανῶν στρατηγῶν. Ἐπειδή ὅμως δέν ἦταν δυνατό νά κυριευτεῖ, ἐφόσον ἔπαιρνε βοήθεια ἀπό τὴν θάλασσα, ὁ τουρκοαιγυπτιακός στόλος καταβάλλει προσπάθειες, γιά νά του κόψει τὴν ἐπικοινωνία τοῦ φρουρίου μὲ τὸν ἐλληνικό στόλο, πού προσπαθεῖ νά τὸ ἐφοδιάσει. Γι' αὐτὸ ταυτόχρονα γίνεται πάλη καὶ στὴ θάλασσα.

Οἱ πολιορκημένοι μέ πίστη καὶ καρτερία ἀποκρούουν τίς ἐπιθέσεις τοῦ Κιουταχῆ ἀπό τὴν στεριά καὶ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἀπό τὴν θάλασσα. Οἱ Τούρκοι προμηθεύτηκαν 36 ἀβαθή σκάφη, μὲ τά ὅποια διάσχιζαν τὰ ρηχά νερά τῆς λιμνοθάλασσας μπροστά στὴν πόλη καὶ τὴν βομβάρδοζαν. Ὁ ἐλληνικός στόλος μέ ἐπικεφαλῆς τὸ Μιαούλη, ἐφόσον εἶχε τὰ μέσα νά κινηθεῖ, πολλές φορές διάσπασε τὸν ἀποκλεισμό καὶ τροφοδότησε τὸ φρούριο. Ἔτσι τό Μεσολόγγι φαινόταν ἀκυρίευτο. Καὶ οἱ ἔδιοι οἱ ἔχθροι τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγώνα παραδέχονταν τὴν ὑπέροχη ψυχική δύναμη τῶν πολιορκημένων. Ὁ ἔμπιστος τοῦ Μέττερνιχ, ὁ γνωστός μισέλληνας Γέντz, ἔγραφε στίς 9 Σεπτεμβρίου:

«Οποια γνώμη κι ἂν ἔχει κανείς γιά τούς "Ἐλληνες, κανένας δέν μπορεῖ νά διαβάσει χωρίς ἐνδιαφέρον, προπάντων χωρίς συμπάθεια, τά ἀποστάσματα τοῦ ἡμερολογίου τῆς πολιορκίας, γιατί ούτε φίλοι ούτε ἔχθροι μποροῦν νά ἀρνηθοῦν δι τὴν ὑπεράσπιση τοῦ Μεσολογγιοῦ, ὁποιοδήποτε κι ἂν είναι τό ἀποτέλεσμά της, είναι ἀληθινό ἔργο ἡρώων».

Ἡ ἐπιχείρηση τοῦ Κιουταχῆ εἶχε ἀποτύχει. Στίς 24 Ιουλίου οἱ πολιορκημένοι συνεννοήθηκαν μέ τοὺς διπλαρχηγούς τῆς Ἀν. Ἐλλάδος, πού ἀνάμεσά τους ξεχώριζε ὁ Καραϊσκάκης, καὶ βγῆκαν καὶ προσέβαλαν τὸ τουρκικό στρατόπεδο, ἐνῷ οἱ Στερεοελλαδίτες τὸ χτύπησαν ἀπ' ἔξω. Ὁ Κιουταχῆς τότε ἀποσύρει τὸν τρομερά ἀποδεκατισμένο στρατό του στά περάσματα τοῦ Ζυγοῦ καὶ περιορίζεται σὲ ἄμυνα.

Στό μεταξύ και ό στόλος, πού διοικοῦνταν άπό τό Χοσρέφ, ύποχώρησε μπροστά στά έλληνικά πυρπολικά και ἔφυγε στήν Ἀλεξάνδρεια.

Ἡ δεύτερη φάση τῆς πολιορκίας

Ο Ἰμπραήμ πῆρε νέες ἐνισχύσεις και νέες ὑποσχέσεις ἀπό τό Σουλτάνο και ὁ στρατός του πέρασε ἀπό τό Río στή Στερεά, ἔφτασε στό Κρυονέρι και ἀπό τίς 12 Δεκεμβρίου οἱ δύο ἐνωμένοι στρατοί τῶν μωαμεθανῶν ἀρχιζουν τή δεύτερη φάση τῆς πολιορκίας τοῦ φρουρίου. Στίς 6 Νοεμβρίου εἰχε κάμει τήν ἐμφάνισή του στά παράλια τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς και ὁ ἐνωμένος τουρκοαιγυπτιακός στόλος. Ἐπισκευάζονται τώρα τά χαμηλά πλοῖα, πού είχαν καταστρέψει οἱ Ἑλληνες, και μέ φοιβερό ἀγώνα κυριεύονται ἀπό τούς ἐχθρούς πολλά νησάκια τῆς ἄβαθης θάλασσας και τό περίφημο Βασιλάδι. Στίς 26 Δεκεμβρίου φτάνει στό Μεσολόγγι και ὁ ἴδιος ὁ Ἰμπραήμ. Ἀπό τίς 12 Φεβρουαρίου οἱ Αιγύπτιοι, πού οἱ δυνάμεις τους ἔφταναν τίς 15.250 ἄντρες (ἐκτός ἀπό τίς 10 χιλιάδες τοῦ Κιουταχῆ), ἀρχιζουν συγκρατικό βομβαρδισμό, χωρίς νά ἀφήνουν τούς Ἑλληνες νά πάρουν ἀνάσα.

Τό Μάρτη πιά ἡ θέση τῶν πολιορκημένων ἦταν πολὺ δύσκολη. Οἱ τροφές τελείωσαν και ἔτρωγαν φύκια, σκουλήκια, σκυλιά, γάτες και δέρματα και σκελετωμένοι ἀπό τήν πείνα τριγυρνοῦσαν σάν φαντάσματα. Ο Μιαούλης ἥρθε μέ 30 πλοῖα, ἐφοδιασμένα μέ τρόπο κακό, και δέν μπόρεσε νά διασπάσει τόν ἀποκλεισμό. Κάτω ἀπό τίς περιστάσεις αὐτές οἱ πολιορκημένοι ἀποφασίζουν νά διασχίσουν τίς τάξεις τοῦ ἐχθροῦ, γιά νά φτάσουν στόν Πλάτανο, στό στρατόπεδο τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐλλάδος, πού τούς είχαν προειδοποιήσει σχετικά.

Ἡ περίφημη ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου ἔγινε τή νύχτα τῆς 10 πρός τήν 11 Ἀπριλίου τοῦ 1826. Ξημέρωνε Κυριακή τῶν Βαΐων. Αὐτοὶ πού βγῆκαν ἦταν περίπου 9 χιλιάδες ἄνθρωποι, ἀπό τούς δόποίους οἱ 3 χιλιάδες ἦταν μάχιμοι. Αὐτοὶ προχωροῦσαν χωρισμένοι σέ τρία σώματα μέ ἀρχηγούς τό Νότη Μπότσαρη, Δημήτριο Μακρή και πιθανόν και τό Ροζηκότσικα και τό Μήτρο Ντεληγιώργη. Πίσω ἀκολουθοῦσαν οἱ γέροι, οἱ γυναικες ντυμένες ἄντρες και τά παιδιά. Ἀπό τούς μάχιμους ἄντρες γλίτωσαν μόνο 1300. Γλίτωσαν και 13 Σουλιώτισσες και 3 ή 4 παιδιά. Αὐτοὶ πέρασαν ἀνάμεσα ἀπό τίς ἐχθρικές γραμμές και ἔφτασαν στήν κορυφή τοῦ Ζυγοῦ και ἀπό ἐκεῖ στόν Πλάτανο, δου οἱ είχε τό στρατόπεδο του ὁ Καραϊσκάκης. Οἱ ὑπόλοιποι δοιοὶ ἡ σκοτώθηκαν κατά τή συμπλοκή ἀπό τούς Ἀλβανούς, πού τούς είχαν στήσει ἐνέδρα, ἡ ἀναγκάστηκαν νά γυρίσουν πίσω στήν πόλη ἀπό θλιβερή παρεξήγηση, δου κατασφάχτηκαν ἀπό τόν ἐχθρό, πού δρμησε μέσα.

Κατά τήν πιό κρίσιμη στιγμή δηλαδή τῆς ἔξοδου ἀκούστηκαν φωνές «πίσω, πίσω». Εἴτε αὐτοὶ πού φώναζαν ἦταν Ἑλληνες, πού παρεξήγησαν κάποια διαταγή, εἴτε, πού είναι και τό πιό πιθανό, ἦταν Ἀλβανοί, πού ἤξεραν τά έλληνικά, πάντως οἱ περισσότεροι ἀπό τούς πολεμιστές και τόν ἀμαχο πληθυσμό γύρισαν πίσω στήν πόλη. Μά δέν κατόρθωσαν νά κρατήσουν τούς προμαχῶνες και οἱ Τούρκοι δρμησαν πίσω τους. Στούς δρόμους τῆς πόλεως, και στούς προμαχῶνες ἔγινε τρομερή

πάλη, πού τελείωνε συνήθως μέ τήν ἀνατίναξη τῶν μπαρουταποθηκῶν ἀπό τούς Ἐλληνες. Πολλούς ἀμάχους τούς ἀνατίναξε ὁ γέρος πρόκριτος Χρίστος Καψάλης στόν προμαχώνα τοῦ Ἀνεμόμυλου.

Στίς 11 Ἀπριλίου, Κυριακή τῶν Βαΐων, τὸ Μεσολόγγι ἦταν ἔνας σωρός ἀπό ἑρεπία, πού κάπνιζαν. Χιλιάδες ἦταν οἱ νεκροὶ καὶ περίπου 6.000 γυναικόπαιδα ὅδηγήθηκαν στὴ σκλαβιά. Οἱ ἀπώλειες τῶν Τουρκοαιγυπτίων ὑπολογίζονται σὲ 5.000. Ἀλλά τὸ πέσιμο τοῦ ξακουστοῦ φρουρίου ἰσοδύναμονται μὲ μεγάλη νίκη, γιατὶ ὁ ἡρωισμός τῶν ὑπερασπιστῶν σταμάτησε ἐπὶ 12 ὀλόκληρους μῆνες δύο στρατιές, στίς ὁποῖες προξένησε μεγάλη φθορά. Ἀλλά πιό σπουδαία ἦταν ἡ ἐντύπωση, πού δημιουργήθηκε στὸ ἔξωτερικό, δηνοῦ ἡ ἡρωικὴ ἄμυνα θεωρήθηκε τὸ πιό σπουδαῖο γεγονός τοῦ Ἀγώνα, σκόρπισε τὴ θλιβερή ἀνάμνηση τοῦ ἐμφύλιου πολέμου καὶ πρόσθεσε νέα δόξα στὸν ἐλληνικὸν Ἀγώνα.

Κρίσιμη ἡ θέση τῆς ἐπαναστάσεως

“Υστερὰ ἀπό τήν πτώση τοῦ Μεσολογγίου ἡ ἐπανάσταση φάνηκε ὅτι ζεψυχᾶ. Οἱ δύο πολιορκητικοὶ στρατοὶ ἦταν πιά ἐλεύθεροι νά δράσουν ἀλλοῦ. Ὁ Ἰμπραΐμ γύρισε στήν Πελοπόννησο καὶ ὥρχισε νά τήν καταστρέψει. Ὁ Κιουταχῆς πάλι κινήθηκε ἐναντίον τῆς Ἀν. Ἐλλάδος, ἐνῷ ἡ κατάσταση τῶν Ἐλλήνων ἦταν θλιβερή. Ἡ κυβέρνηση δὲν είχε οὔτε χρήματα οὔτε ἐπιβολή καὶ ἐπικρατοῦσε ἀναρχία καὶ διχόνια άνάμεσα στούς ἀρχηγούς.

Ἡ κυβέρνηση κάτω ἀπό τήν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης συγκάλεσε τήν Γ' Ἐθνοσυνέλευση στήν Πιάδα τῆς Ἐπιδαύρου τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1826. Καί, ὅταν ἔφτασε ἡ εἰδῆση ὅτι ἔπεσε τὸ Μεσολόγγι, παραιτήθηκε καὶ τή διαδέχτηκε ἐνδεκαμελής κυβέρνηση μὲ πρόεδρο τὸν Ἀντρέα Ζαΐμη.

Στή δύσκολη ἀντή περίσταση ἔσωσε τήν Ἐλλάδα ἡ ἀντοχή τοῦ λαοῦ της καὶ ἡ βοήθεια ἀπ' ἔξω. Οἱ φιλελληνικοὶ σύλλογοι καὶ οἱ φιλάνθρωποι τῆς Εὐρώπης στήν κρίσιμη ἐκείνη στιγμῇ ἀνάπτυξαν μεγάλη δραστηριότητα. Ἰδίως ἡ χρηματικὴ βοήθεια ξαναζωντάνεψε δσο ἦταν δυνατό τήν ἐπανάσταση. Ὁ Μιαούλης κινήθηκε μὲ ἐκείνα τά χρήματα καὶ πολλές φορές σκόρπισε τὸ στόλο τοῦ Καπετάν πασᾶ, πού κλείστηκε πάλι στὸν Ἐλλήσποντο. Ἀπό τήν ἄλλη ὁ Κολοκοτρώνης κάνοντας πεισματικό κλεφτοπόλεμο ἐναντίον τῶν Αλγυπτίων τούς ἔφθειρε καὶ τοὺς ἀνάγκαζε νά περιορίσουν τίς ἐπιδρομές τους. Ἐξάλλου στή Στερεά ἀναδείχτηκε ἔνας ἀντάξιος ἀντίπαλος τοῦ Κιουταχῆ, ὁ Καραϊσκάκης.

Ἡ πάλη γύρω ἀπό τήν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας

Οἱ Κιουταχῆς προχώρησε γρήγορα στήν Ἀττική καὶ μέ 24ωρο βομβαρδισμό κατέλαβε στίς 13 Αύγουστου τήν Ἀθήνα. Οἱ κάτοικοι μαζὶ μέ τό Γιάννη Γκούρα κλείστηκαν μέσα στήν Ἀκρόπολη. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνηση ἥθελε μέ κάθε θυσία νά κρατήσει τήν Ἀκρόπολη, γιατὶ είχε ὑποδειξεῖς ἀπό τήν Ἀγγλία πώς, ἀν ἐπεφτε, θά ἦταν ἀδύνατο νά συμπεριληφτεῖ ἡ Στερεά στό μελλοντικό ἐλληνικό κράτος. Γι'

αὐτό καὶ προσπάθησε ἐπανειλημμένα νά
ἀπαλλάξει τὴν Ἀκρόπολη ἀπό τὴν τουρ-
κική πολιορκία.

Μέ τὴν τελευταίᾳ αὐτῇ φάση τοῦ
ἄγώνα συνδέεται καὶ τὸ δνομα τοῦ Κα-
ραϊσκάκη.

Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης (1782-1827) γεννήθηκε στὸ Μαυρομάτι κοντά στὴν Καρδίτσα. Ή μάνα του ἦταν ἀνεψιά τοῦ ἔργου στοῦ ὄπλαρχηγοῦ τῆς Ἀρτας τοῦ Γάγου Μπακόλα. Πέρασε τὰ νιάτα του μέσα σὲ περιπέτειες καὶ ἀναμίχτηκε στοὺς πολέμους τοῦ Ἀλήπασα εἰτε ὡς μισθοφόρος εἰτε ὡς ἀντίπαλος του. Ἀπὸ τοὺς πρώτους ἄρπαξε τὰ ὅπλα καὶ ἔλαβε μέρος στὶς ἐπιχειρήσεις στὴ Στερεά Ελλάδα. Ή κυβέρνηση τοῦ Ζαΐμη τὸν διόρισε ἀρχιστράτηγο τῆς Ἀνατολικῆς Ελλάδος.

Οι Ἑλληνες, γιά νά φέρουν ἀντιπε-
ρισπασμό στὸν Κιουταχή, δργάνωσαν
στὴν Ἐλευσίνα στρατόπεδο. Ἐκεὶ ἔφτα-
σαν ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Φαβιέρος ἀπό τὰ Μέθανα μέ τὸν τακτικό στρατὸ του,
πού τὸν ἐνίσχυσαν 70 Φιλέλληνες. Ο Κριεζώτης κατόρθωσε μέ 300 διαλεχτούς
ἄντρες νά κινηθεῖ ἀπαρατήρητος, ἀπό τὴν κοίτη τοῦ Ἰλισοῦ καὶ νά ἀνεβεῖ στὴν
Ἀκρόπολη (11 Ὀκτωβρίου 1826). Στὸ μεταξύ ὁ Φαβιέρος διαφώνησε μέ τὸν Κα-
ραϊσκάκη καὶ ἔφυγε στὰ Μέθανα καὶ ὁ Καραϊσκάκης τότε πῆρε τὴν πρωτοβουλία
γιά τὴ διεξαγωγή του πολέμου.

Τότε θέλησε νά ἐφαρμόσει καινούριο σχέδιο μέ τὸ όπισθι ἔλπιζε πολὺ πώς θά
ἔφερε τὸν Κιουταχή σέ ἀμηχανία καὶ θά τὸν ἀνάγκαζε νά λύσει τὴν πολιορκία.
Σκέφτηκε νά κόψει τὴ συγκοινωνία τοῦ ἔχθροῦ μέ τὴ Θεσσαλία, τοποθετώντας μιὰ
σειρά ἀπό φυλάκια στὰ νότα του ἀπό τὸν Κορινθιακό κόλπο ὡς τὸ στενό τῆς Εὐ-
βοιας. Γιά τὸ σκοπό αὐτό δ Κωλέτης ἀποβιβάστηκε στὴν παραλία τοῦ Εύβοϊκοῦ
κόλπου κοντά στὴν Ἀταλάντη, γιά νά καταστρέψει τίς σιταποθῆκες τοῦ Κιουταχῆ.
Ο ἴδιος ὁ Καραϊσκάκης προσέβαλε τὴ Δόμβρανα στὸν Ἐλικόνα, πού τὴν είχε
δχυρώσει ὁ Τούρκος στρατηλάτης, γιά νά ἀσφαλίσει τὴν ἐπικοινωνία του μέ τὴ
Θεσσαλία.

Αλλά ὁ Κιουταχῆς ἔστειλε ἔγκαιρα 2 χιλιάδες Ἀλβανούς μέ τὸ Μουσταφά-
μπεη καὶ ματαίωσε τὴν προσπάθεια τοῦ Κωλέτη. Ἐπίσης καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος δέν
ῆταν πιό τυχερός στὴν ἐπιχείρησή του. Ωστόσο δέν ἔχασε τὸ θάρρος του καὶ
στράφηκε ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Μουσταφάμπεη, γιά νά τοὺς ἔξοντώσει ξαφ-

Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης.

νικά στό γυρισμό τους. Ο ύπαρχηγός του Γρίβας τούς πρόφτασε στήν 'Αράχοβα. Κατόπιν ήρθε καὶ ὁ Καραϊσκάκης καὶ τοὺς ἀπόκλεισε μέσα στήν πόλη. Στό μεταξύ ἡ κακοκαιρία, πού πλάκωσε, καὶ ἡ χιονοθύελλα συμπλήρωσαν τὸν ἀποκλεισμό. Κατά τή φονική νύχτα τῆς 24 Νοεμβρίου τοῦ 1826 οἱ πανικοβλημένοι Ἀλβανοί περιπλανήθηκαν στά ἀπόκρημνα χιονοσκέπαστα μονοπάτια καὶ ἐξοντώθηκαν ἀπό τοὺς Ἐλληνες. Ἀπό τοὺς 2.000 μέ δυσκολία σώθηκαν μόνο 300. Κυριεύτηκαν καὶ οἱ σημαῖες τους καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἔστησε μία πυραμίδα ἀπό τὰ κεφάλια τῶν σκοτωμένων καὶ ἔβαλε πάνω της τὴν ἐπιγραφή: «Τρόπαιο τῶν Ἐλλήνων ἐναντίον τῶν βαρβάρων».

Ύστερα ἀπό 3 περίου μῆνες, τό Φεβρουάριο τοῦ 1827, οἱ Τοῦρκοι προσέβαλαν μέ μεγαλύτερες δυνάμεις τήν δυχιρωμένη θέση τοῦ Καραϊσκάκη στό Δίστομο. Ἀποκρούστηκαν ὅμως καὶ ὑποχώρησαν, ἀλλά ἔχασαν τὶς ἀποσκευές καὶ τὰ τηλεβόλα τους.

Οἱ ἐπιτυχίες αὐτές, πού ἔγιναν ὕστερα ἀπό μιά σειρά ἀτυχήματα, χαιρετίστηκαν ώς μεγάλα ἑθνικά κατορθώματα. Ο Ζαΐμης ὕστερα ἀπό τή νίκη τῆς 'Αράχοβας ἔδωσε διαταγή νά γίνει δοξολογία στίς ἐκκλησίες καὶ ὁ τολμηρός στρατηγός τῆς 'Ανατολικῆς Ἐλλάδος ἔγινε τό ἑθνικό εἰδωλο. Καὶ ἡ ἑθνική ἀντίσταση, πού φαινόταν πάως είχε καταπνιγεῖ στή Στερεά, ξαναζωντάνεψε πάλι.

Ἡ κυβέρνηση δέ σταματοῦσε τίς προσπάθειες νά λύσει τήν πολιορκία τῆς 'Ακροπόλεως. Ο Φαβιέρος μέ ἔνα τολμηρό στρατηγικό τέχνασμα κατόρθωσε νά ἐνισχύσει τή φρουρά τῆς 'Ακροπόλεως. Ἀποβιβάστηκε στό λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ Μουνιχία (= Τουρκολίμανο) καὶ ἀνέβηκε πάνω στήν 'Ακρόπολη, ἐνῶ οἱ σφαῖρες ἐπεφταν βροχή γύρω του. Στίς 24 Ιανουαρίου ὁ Ἀγγλος στρατηγός Γόρδων ἀποβιβάστηκε μέ 2.300 ἄντρες καὶ 12 τηλεβόλα στήν παραλία τοῦ Πειραιᾶ καὶ ἀπόκρουσε τήν ἐπίθεση τοῦ Κιουταχῆ. Ἀπό τή θάλασσα ὑποστηριζόταν ἀπό τήν ἀτμοκίνητη κορβέτα **Καρτερία**, πού τήν κυβερνοῦσε δι γενναῖος φιλέλληνας 'Αστιγξ (30 Ιανουαρίου). Τέλος, ὁ Καραϊσκάκης μέ διαταγή τῆς κυβερνήσεως ἔστησε τό στρατόπεδο του στό Κερατσίνι δυτικά ἀπό τόν Πειραιά. Ἀλλά ἡ ἀνάμειξη τῶν πολιτικῶν καὶ ἡ ἐπέμβαση τῶν ξένων στρατιωτικῶν χάλασαν τό σχέδιό του καὶ ὀδήγησαν τήν ἑλληνική ἐπιχείρηση στήν καταστροφή.

Ἡ Ἐθνοσυνέλευση στήν Τροιζήνα

Στό μεταξύ είχε συντελεστεῖ καινούρια πολιτική κίνηση, πού προετοίμαζε ἀλλαγές. Ἡ παλιά ἀντίθεση ἀνάμεσα στούς πολιτικούς καὶ τούς στρατιωτικούς χαλαρώθηκε βέβαια, ἀλλά τώρα ἐκδηλώθηκαν πιο ςωηρά οἱ τοπικές ἀντιθέσεις. Ἀπό πολιτική ἀποψή ἡ Ἐλλάδα χωρίστηκε σέ τρεῖς φατρίες, τούς **Νησιῶτες**, τούς **Στερεοελλαδίτες** καὶ τούς **Πελοποννήσιους**, πού καθεμιά στηριζόταν σέ μιά ἀπό τίς τρεῖς Μεγάλες Δυνάμεις, στήν Ἀγγλία, τή Γαλλία καὶ τή Ρωσία. Ἔτσι προήλθαν τά τρία κόμματα, τό **ἄγγλικό** μέ ἀρχηγούς τό Μαυροκαρδάτο καὶ τό Μιαούλη, τό **γαλλικό** μέ τόν Κωλέτη καὶ τό **ρωσικό**, πρός τό ὅποιο ἐκλινε ὁ Κολοκοτρώνης ἀπό ἀντιζηλία πρός τό Μαυροκαρδάτο καὶ τούς Νησιῶτες.

‘Η κυβέρνηση μετάθεσε τήν έδρα της στήν Αἴγινα και συγκάλεσε έκει τήν ‘Εθνοσυνέλευση. ‘Αλλά μέ τόν Κολοκοτρώνη ή ἀντιπολίτευση συγκάλεσε ἄλλη στήν ‘Ερμιόνη. ‘Ετσι ἡ Ἑλλάδα φαινόταν πάλι χωρισμένη στά δύο και ἀπειλούνταν νέος ἐμφύλιος πόλεμος. ‘Αλλά ἔσωσε τήν κατάσταση ή ἐπέμβαση τῶν Φιλελλήνων και κυρίως ὁ ἐρχομός τοῦ στρατηγοῦ **Τσώρτς** και τοῦ λόρδου **Κόχραν**. Οἱ δύο μερίδες κατόρθωσαν νά συνεννοηθοῦν και τό Μάρτιο τοῦ 1827 ἀρχισε τίς συνεδριάσεις της ἡ ‘Εθνοσυνέλευση τῆς **Τροιζήνας**. ‘Η κυβέρνηση τοῦ Ζαΐμη παρέδωσε τήν ἔξουσία και ἡ Συνέλευση πήρε σπουδαῖες ἀποφάσεις. Διόρισε τό στρατηγό Τσώρτς ἀρχιστράτηγο και τόν Κόχραν ναύαρχο. ‘Ο Τσώρτς (Th. Richard Church) ἦταν ‘Αγγλος ἀξιωματικός ἀπό τήν Ιρλανδία, πού κάτω ἀπό τίς διαταγές του είχαν ὑπηρετήσει στή Ζάκυνθο ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ ‘Αναγνωσταράς και ἄλλοι ἔακουστοι ὀπλαρχηγοί. ‘Ο Κόχραν πάλι στήν ἀρχή ἦταν ἀξιωματικός τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ και είχε ἀποκτήσει μεγάλη φήμη. Κατά τόν πόλεμο τῆς Βραζιλίας ἐναντίον τῆς Πορτογαλίας ὁ ἀντοκράτορας τῆς Βραζιλίας τόν διόρισε ναύαρχο τοῦ στόλου του. Τέλος, ἡ ‘Εθνοσυνέλευση ἔπειτα ἀπό ζωηρή συζήτηση ἔξελεξε τόν Καποδιστρίου **Κυβερνήτη** τῆς Ἑλλάδος γιά 7 χρόνια (30 Μαρτίου 1827). ‘Ἐπίσης ψήφισε νέο σύνταγμα. ‘Η νομοθετική ἔξουσία δόθηκε σέ σῶμα ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, πού τότε γιά πρώτη φορά ὀνομάστηκε **Βουλή**. ‘Η ‘Εθνοσυνέλευση αὐτή ἦταν ἡ μακροβιότερη τοῦ ἀγώνα. ‘Αποφασίστηκε νά συγκληθεῖ στίς 16 Ἀπριλίου τοῦ 1826 στήν Πιάδα και τελείωσε τίς ἐργασίες της στίς 5 Μαΐου στήν Τροιζήνα. ‘Αρχισε και τελείωσε μέ διχόνοιες, δυσπιστίες και ταραχές.

‘Η καταστροφή στό Φάληρο

‘Η κυβέρνηση ἐγκατάλειψε τό σχέδιο τοῦ Καραϊσκάκη και παρακινημένη ἀπό τόν Τσώρτς και τόν Κόχραν ἀποφάσισε νά ἔτοιμάσει μεγάλη ἐκστρατεία, γιά νά λύσει τήν πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως μέ ἅμεση ἐπίθεση. Οἱ δύο ἔνοι ἀρχηγοὶ συναντήθηκαν στό Κερατσίνι μέ τόν Καραϊσκάκη, πού ἐπέμεινε στό παλιό σχέδιό του. ‘Αλλά ὁ Κόχραν δέν τόν ἄκουσε και, ἀφοῦ ἀποβίβασε τό στρατό του στό Φάληρο, προσέβαλε τούς Τούρκους, πού κρατοῦσαν τόν Πειραιά. Στήν ἀρχή μέ τολμηρή κίνηση προώθησε τά στρατεύματά του, γιά νά καταλάβει τό μοναστήρι τοῦ ‘Αγίου Σπυρίδωνα, ἀλλά οἱ Γκέκηδες ἀντιστάθηκαν μέ πείσμα.

Τελικά ἀναγκάστηκαν νά συνθηκολογήσουν. Οἱ ἔνοι ὑποστήριξαν νά δράσουν ἀμέσως, μά ὁ Καραϊσκάκης ἔφερε πάλι ἀντίρρηση, χωρίς δμως νά εἰσακουστεῖ. ‘Ως ήμέρα ἐπιθέσεως δρίστηκε ἡ 23η Ἀπριλίου τοῦ 1827. ‘Αλλά τήν παραμονή ἀκριβῶς τραυματίστηκε ὁ Καραϊσκάκης σέ συμπλοκή. Μεταφέρθηκε στό πλοιό τοῦ Τσώρτς και τήν ἄλλη μέρα ἔεψύχησε. ‘Η εἰδηση τοῦ ἔαφνικοῦ θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη συγκίνησε πολύ τούς ‘Ελληνες και τάραξε τήν κυβέρνηση. ‘Ο νεκρός μεταφέρθηκε στή Σαλαμίνα, δην και θάφτηκε, και διατάχηκε σ’ ὅλη τήν Ἑλλάδα ἔθνικό πένθος. ‘Αργότερα τά κόκαλά του θάφτηκαν στό μνημεῖο του στό Ν. Φάληρο.

‘Υστερα ἀπό δύο μέρες (24 Ἀπριλίου) οἱ φιλέλληνες ἀρχηγοὶ ὁδήγησαν τούς

"Ελληνες σέ πρωτάκουστη σφαγή. Η έπιχειρηση σχεδιάστηκε ασχημα και έκτελέστηκε άκομη χειρότερα. Είχαν σχεδιάσει νά έπιτεθούν τή νύχτα, άλλα ξόδεψαν δλη τή νύχτα στήν άποβαση τῶν στρατευμάτων και στή μετακίνησή τους. Τό πρωί οι όπλαρχηγοι βάδισαν χωρίς τάξη και συνοχή και σέ λιγο τούς πετσόκουψε ό δραστήριος και στρατηγικός άντιπαλος. Ο Κιουταχής προσέβαλε τούς "Ελληνες μ' δλες τίς δυνάμεις του. Τό μικρό τμῆμα τοῦ τακτικού στρατού συντρίφητης και τό δρμητικό ίππικό καταπάτησε τόν άνοργάνωτο (χωρίς τάξη και πειθαρχία) στρατό, πού δέν είχε τά μέσα νά κατασκευάσει ταμπούρια. "Υστερα από λίγο οι "Ελληνες έφυγαν πρός τή θάλασσα χωρίς καμιά τάξη, ένω τούς κυνηγούσε τό τουρκικό ίππικό. Πολλοί τότε ρίχτηκαν στή θάλασσα και πνίγηκαν.

"Η καταστροφή στό Φάληρο ήταν ή πιο αίματηρη άπ' δσες έπαθαν οι "Ελληνες κατά τή διάρκεια τοῦ μεγάλου άγώνα. Σκοτώθηκαν κατά τούς ύπολογισμούς τῶν περισσοτέρων περίπου 2.000. Οι όπλαρχηγοι Νοταρᾶς, Βέικος, Γ. Τζαβέλλας, Φωτομάρας και πολλοί άλλοι, καθώς και δ συνταγματάρχης Ιγγλέσης κείτονταν νεκροί. Τήν άλλη μέρα οι Τούρκοι παράταξαν στή σειρά τούς 250 αίχμαλώτους και τούς άποκεφάλισαν. "Υστερα άπ' αύτή τήν τρομερή καταστροφή ή "Ακρόπολη δέν ήταν δυνατό νά κρατηθεῖ. Γι' αύτό και ή φρουρά συνθηκολόγησε, μέ τή συμφωνία νά άποχωρήσει μέ τά δπλα και τίς άποσκευές της.

IV. ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η Εύρωπαική έπέμβαση

"Υστερα άπό τήν πτώση τής "Ακροπόλεως ή έπανάσταση φάνηκε πώς έσβηνε στήν ήπειρωτική Έλλαδα και διατηρούνταν μόνο στήν άνατολική άκρη τής Πελοποννήσου. Ο Ιμπραήμ σκεφτόταν νά έκστρατεύσει έναντίον τής "Υδρας και τοῦ Ναυπλίου. Έρημωση και φρίκη πλανιόταν πάνω στή χώρα, ένω οι έχθροι τῶν Ελλήνων έλεγαν μέ χαιρεκακία: «'Η Έλλαδα, γιά τήν όποια θέλουν νά έπέμβουν, δέν υπάρχει». Άλλα στήν κρίσιμη έκείνη στιγμή άρχισε ή εύρωπαική έπέμβαση, γιατί στό μεταξύ ή εύρωπαική διπλωματία είχε πάρει εύνοικότερη τροπή γιά τήν Έλλαδα. Ο Γ. Κάνιγκ άκολουθούσε φιλελληνική πολιτική, ένω στή Ρωσία πέθανε δ Τσάρος "Αλέξανδρος (1825) και δ Νικόλαος, πού τόν διαδέχτηκε, ήταν άντρας μέ ισχυρή θέληση και δέν έπηρεαζόταν άπό τό Μέττερνιχ. Έξαλλου και ή γαλλική κυβέρνηση είχε άπαλλαγει τώρα άπό τήν αύστριακή έπιρροή.

Οι τρεῖς Δυνάμεις υπόγραψαν στό Λονδίνο στίς 6 Ιουλίου τοῦ 1827 τή λεγόμενη **Ιουλιανή Σύμβαση**, μέ τήν όποια ή Έλλαδα άναγνωριζόταν αὐτόνομη κάτω άπό τήν έπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου και μέ σύνορα τόν Παγασητικό και Αιγαίνων κόλπο. Μά τό σπουδαιότερο ήταν δτί οι Δυνάμεις υποστήριξαν τήν άποφασιστική πράξη τους μέ στρατιωτική έπιδειξη στίς έλληνικές θάλασσες, γιά νά έξαναγκαστούν τά δύο μέρη νά συμμορφωθούν πρός τούς όρους της. Γι' αύτό ο άγ-

γλικός στόλος μέ δηπικεφαλής τό ναύαρχο **Κόδριγκτον**, δ γαλλικός μέ τό **Δεριγνύ** ένισχυθηκαν και ἐπλευσαν στό Αίγαλο, δηπου ἔφτασε τελευταῖος και δ ρωσικός μέ ἀρχηγό τόν **Χένδεν**. "Αν οι Τούρκοι δέ δέχονταν τήν ἀνακωχή, οι ναύαρχοι είχαν τό δικαίωμα νά ἐμποδίσουν τόν τουρκοαιγυπτιακό στόλο νά μεταφέρει στρατό και πολεμοφόδια. Στήν ἀνάγκη μποροῦσαν νά ἀσκήσουν ἀκόμη και βία. Οι δικές μας ὀδηγίες, ἔλεγαν στούς ναύαρχους, δέν μποροῦν βέβαια νά προβλέψουν κάθε δυνατή περίπτωση και ἔχετε ἀνάγκη ἀπό κάποια ἐλευθερία. Γι' αὐτό δ βασιλιάς σᾶς παραχωρεῖ ἀπόλυτη ἐλευθερία.

Τήν πρόταση τῶν Μ. Δυνάμεων ή ἐλληνική κυβέρνηση τή δέχτηκε μέ προθυμία, ἐνώ δ Σουλτάνος ἀπόκρουσε τήν ἐπέμβαση. Ἡ τελευταία λέξη τοῦ Ρεΐς ἐφέντη πρός τούς διερμηνεῖς τῶν πρεσβειῶν ἥταν: "Ἄς γίνει τό θέλημα τοῦ Θεού! Ἡ Υψηλή Πύλη είναι γιά δλα ἔτοιμη.

Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου (8 Ὁκτωβρίου 1827)

Ο τουρκοαιγυπτιακός στόλος ἐνισχύθηκε μέ νέες μονάδες και ἐφεδρικές δυνάμεις και ἀγκυροβόλησε στό λιμάνι τῆς Πύλου. "Υστερα ἀπό λίγο κατέπλευσε δ Κόδριγκτον, πού δέν κατόρθωσε νά ἐμποδίσει τήν ἀπόβαση τῶν ἐνισχύσεων τοῦ Ἰμπραήμ. Ἀλλά ἀνακοίνωσε σ' αὐτόν και στούς Ἐλληνες τήν ἀπόβαση τῶν Μ. Δυνάμεων γάτη τήν κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν. "Υστερα ἀπό λίγες ἡμέρες ἔφτασε και δ γαλλικός στόλος και οι δύο ναύαρχοι ἀπαίτησαν ἀπό τόν Ἰμπραήμ νά σταματήσει κάθε ἐπιχείρηση, δησπου νά πάρει δηδγίες ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη.

Οι Ἐλληνες πήραν θάρρος ἀπό τίς ειδήσεις γιά μεσολάβηση και ἐπιχείρησαν νά ξαναζωντανέψουν τήν ἐπανάσταση, δηπου μποροῦσαν, γιατί είχαν ὑπόδειξεις πώς μόνον οι ἐπαναστατημένες περιοχές θά συμπεριλαμβάνονταν στό μελλοντικό ἐλληνικό κράτος. Τότε δ "Ἀστιγξ μέ τήν «Καρτερία» και ἄλλα πλοῖα κατάστρεψε ἔνα μικρό τουρκικό στόλο, πού βρισκόταν στό λιμάνι τῆς Ἰτέας, τό ἐπίνειο τῶν Δελφῶν και τῆς Ἀμφισσας.

Οι Ἰμπραήμ τότε ἀναχώρησε ἀπό τό Ναβαρίνο μέ μιά μοίρα τοῦ στόλου του, γιά νά πάρει ἐκδίκηση, ἀλλά δ Κόδριγκτον ἀνοίχτηκε ἀπό τή Ζάκυνθο και τόν ἀνάγκασε νά γυρίσει π'σω στήν Πύλο. "Αρχισε τότε νά λεηλατεῖ ἄγρια τή Μεσσηνία και τήν Ἀρκαδία. Στό μεταξύ δ Σουλτάνος ἀπόκρουσε τήν πρόταση τῶν Μ. Δυνάμεων και διαβίβασε διαταγή στόν Ἰμπραήμ, γιά νά διεξάγει πιό ἔντονα τόν ἄγωνα.

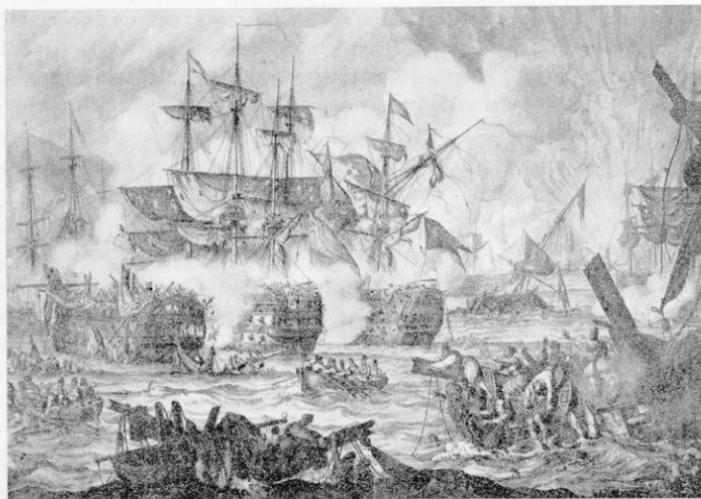
Τότε δ συμμαχικός στόλος μπήκε στό λιμάνι τοῦ Ναβαρίνου, γιά νά ἐπιβάλει στόν Ἰμπραήμ τή θέληση τῶν Μ. Δυνάμεων. Ἡ σύγκρουση γινόταν ἀναπόφευκτη, γιατί οι ναύτες είχαν βέβαια διαταγή νά μήν πυροβολήσουν, μά ἀπό μέσα τους τούς ἔκαψε δ πόθος νά χτυπήσουν τούς μωαμεθανούς. Ἡ μοιραία σύγκρουσης ἔγινε στίς 8 Ὁκτωβρίου τοῦ 1827. Οι μωαμεθανοί πυροβόλησαν τήν ἀγγλική βάρκα, πού ἐστειλε δ Κόδριγκτον γιά διαπραγματεύσεις. Τότε ή βάρκα και ή ἀγγλική ναυαρχίδα ἀπάντησαν στούς πυροβολισμούς. Κι δταν ἔνα ἀπό τά αἰγυπτιακά πλοῖα ἅρχισε νά κανονιοβολεῖ, ή σύγκρουση γενικεύητηκε. Τά 27 πολεμικά τῶν Εὐρωπαίων

(12 άγγλικά, 8 ρωσικά, 7 γαλλικά) μέ 1324 πυροβόλα ἔκαψαν τήν τουρκοαιγυπτιακή άρμάδα, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 89 σκάφη μέ 2.240 πυροβόλα. Ἀπό τούς συμμάχους σκοτωμένοι καὶ τραυματίες ἔφταναν γύρω στούς 650 ἄντρες. Μέσα σέ 4 ὥρες στίς 6 μ.μ. δῆλα εἶχαν τελειώσει. Ἀπό τά 89 πλοῖα τῶν μωαμεθανῶν τά 60 εἶχαν καταστραφεῖ ἐντελῶς. Τήν ἄλλη μέρα, ὅταν ἀνάτειλε ὁ ἡλιος, βρῆκε τό λιμάνι τῆς Πύλου γεμάτο συντρίμμια. Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου ἦταν γιά τόν τουρκικό στόλο ἡ πιό μεγάλη καταστροφή στή θάλασσα ὑστερα ἀπό τή ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (1571).

Τό τέλος τοῦ ἀγώνα

Ἡ ναυμαχία στό Ναβαρίνο σήμανε τήν ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Τούρκοι δέχτηκαν τήν καταστροφή μέ καρτερική ἡρεμία καὶ ὁ Σουλτάνος ἐτοίμαζε νέα ἐκστρατεία. Οἱ πρεσβευτές τῶν Μ. Δυνάμεων τότε ἐγκατάλειψαν τήν Κωνσταντινούπολη καὶ στίς 20 Ἀπριλίου τοῦ 1828 ἔσπασε ὁ ρωσοτουρκικός πόλεμος, πού ἀπό καιρό τόν περίμεναν.

Στό μεταξύ εἶχε κατεβεῖ στήν Ἑλλάδα (6 Ιανουαρίου 1828) ὁ Καποδίστριας μέ ἀγγλικό πολεμικό καὶ καταπιάστηκε μέ τήν ὀργάνωση καὶ ἀνόρθωση τῆς χώρας. Ὁ ρωσοτουρκικός πόλεμος κράτησε περίπου δύο χρόνια (1828-1829), ἐνῷ οἱ Ρῶσοι προχώρησαν γρήγορα ὡς τήν Ἀδριανούπολη. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἡ Γαλλία ἔστειλε στήν Πελοπόννησο 14 χιλιάδες στρατοῦ καὶ 300 ἵππεῖς μέ ἀρχηγό τό Μαϊζέν (18 Αὐγούστου), γιά νά διώξει τούς Αἰγυπτίους. Ἄλλα στό μεταξύ ὁ Ἰμπραήμ μέ ἐνέργειες τῆς Ἀγγλίας ὑπόγραψε τή συνθήκη τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ σέ λίγο ἄδειασε τήν Πελοπόννησο.

Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου.

"Υστερα ἀπ' αὐτά τά γεγονότα ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος ἦταν εὔκολο πράγμα. Τά φρούρια τῆς Πελοποννήσου παραδόθηκαν. Ὁ στρατηγός Τσώρτς πέρασε μέστρατό στή Δ. Ἑλλάδα καὶ τήν ἀπάλλαξε ἀπό τὸν ἔχθρο. Στήν Ἀ. Ἑλλάδα ἔξαλλον ὁ Δ. Ὑψηλάντης μὲν εὐκολίᾳ νίκησε τοὺς Τούρκους, πού είχαν ἔξασθενήσει, ἀφότου ὁ Σουλτάνος είχε ἀποσύρει δυνάμεις γιά τὸ ρωσοτουρκικό πόλεμο. Στά στενά τῆς Πέτρας στή Βοιωτία δόθηκε ἡ τελευταία μαχὴ τοῦ Ἀγώνα (12 Σεπτεμβρίου 1829). Ἔτσι ὁ Δ. Ὑψηλάντης τερμάτισε τὸν πόλεμο, πού πρίν ἀπό ὅχτα χρόνια είχε ἀρχίσει ὁ ἀδελφός του Ἀλέξανδρος στίς ὅχθες τοῦ Προύθου.

“Η ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος

"Υστερα ἀπ' αὐτά τά γεγονότα ἡ τακτοποίηση τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως ἦταν πιὰ ἔργο τῆς διπλωματίας. Ὁστόσο οἱ τρεῖς Προστάτιδες Δυνάμεις, ὅπως δονομάστηκαν ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρωσία, μὲ πολλές καθυστερήσεις κατόρθωσαν μέδυσκολίᾳ νά καθορίσουν τή σχέση τοῦ νέου κράτους πρός τήν Τουρκία καὶ τά σύνορά του μέ αὐτήν.

Στίς 10 Μαρτίου τοῦ 1829 οἱ τρεῖς Μ. Δυνάμεις ὑπόγραψαν τό Πρωτόκολλο, μέτο δόποιο ἰδρυόταν ἑλληνικό κράτος κάτω ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου. Θά περιλαμβανει τίς χῶρες νότια ἀπό τόν Παγασητικό καὶ Ἀμβρακικό κόλπο, τήν Εύβοια, τίς Κυκλαδες καὶ τά νησιά κοντά στήν Πελοπόννησο.

Ἄλλα ἡ νέα κατάσταση, πού δημιουργήθηκε στή Βαλκανική ἀπό τή νίκη τῆς Ρωσίας, ἄλλαξε τίς διαθέσεις τῶν Ἀγγλων διπλωματῶν, πού ἔκλιναν περισσότερο πρός τή δημιουργία ἐνός μικροῦ ἀνεξάρτητου ἑλληνικοῦ κράτους. Ἔτσι μέ τό Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (22 Ἰανουαρίου 1830) ἰδρύθηκε ἀνεξάρτητο ἑλληνικό βασίλειο, πού θά κυβερνιόταν ἀπό κληρονομικό βασιλιά. Αὐτός δέ θά προερχόταν ἀπό τίς βασιλικές οἰκογένειες, πού βασίλευαν στίς Προστάτιδες Δυνάμεις.

Ἄλλα τό ἀνεξάρτητο αὐτό κράτος είχε πολύ στενά σύνορα. Τό βόρειο σύνορό του θά ἦταν ὁ Σπερχειός. "Υστερα ἀπό λίγο δολοφονήθηκε ὁ Καποδίστριας καὶ ἀκολούθησε στήν Ἑλλάδα ἀναρχία.

Οι Μ. Δυνάμεις, γιά νά τερματίσουν τίς ταραχές, ὑπόγραψαν τή νέα Συνθήκη τοῦ Λονδίνου (25 Ἀπριλίου 1832), πού ἐπικυρώθηκε μέ τή Συνθήκη τῆς Κωνσταντινούπολεως ἡ τοῦ Καλεντέρ-Κιόσκ (Ιούλιος 1832), μέ τήν δροία λυνόταν τό ἑλληνικό ζῆτημα. "Υστερα ἀπό τήν παραίτησή του Λεοπόλδου πρίγκιπα τοῦ Σάξ-Κόμπουργκ (Βελγίου), πού είχε προταθεῖ βασιλιάς μέ τό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (1830), τώρα τό στέμμα τῆς Ἑλλάδος δινόταν στό "Οθωνα τό δευτερότοκο γιό του βασιλιὰ τῆς Βαναρίας Λουδοβίκου.

Μέ τή σύμβαση τῆς Κωνσταντινούπολεως τά ἡπειρωτικά σύνορα τῆς Ἑλλάδος πρός τά βόρεια διευρύνονταν καὶ ἔφταναν ὡς τόν Ἀμβρακικό κόλπο καὶ τόν Παγασητικό. Πάντως γιά τή βόρεια ἀπό τό Σπερχειό περιοχή θά ἀποφάσιζε τό κατοπινό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (18 Αύγουστου 1832). Τά θαλασσινά σύνορα ἔμειναν, ὅπως καθορίστηκαν μέ τό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τοῦ 1830. Ἀπό τά νησιά δό-

θηκαν στήν Έλλαδα ή Εύβοια, οί Β. Σποράδες, οί Κυκλαδες και τά νησιά κοντά στήν Πελοπόννησο.

Η ανέξαρτησία της Έλλαδος όριστικοποιήθηκε πιά μέ το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (18 Αύγουστου 1832), πού έξέτασε και τή Σύμβαση της Κωνσταντινούπολεως και άπόρριψε δλες τίς άπαιτησεις της Τουρκίας. Η περιοχή της Λαμίας βόρεια από τό Σπερχειό παραχωρούνταν στήν Έλλαδα και έτσι τά βόρεια σύνορά της έφταναν τώρα ώς τόν Αμβρακικό και τόν Παγασητικό. Μέ τό ίδιο πρωτόκολλο ή Σάμος έγινε αυτόνομη μέ ήγειμόνα χριστιανό, πού διοριζόταν από τό Σουλτάνο. Η Κρήτη μέ το πρωτόκολλο του Λονδίνου τού 1830 έμενε κάτω από τήν κυριαρχία του Σουλτάνου, πού τήν παραχωρούσε στό Μεχμέτ Άλη τής Αύγυπτου γιά τίς ύπηρεσίες του πρός τό Σουλτάνο κατά τή διάρκεια της Έλληνικής έπαναστάσεως. Στίς 14 Δεκεμβρίου τού 1832 ή Τουρκία μέ διακοίνωσή της δέχτηκε τήν έκλογή του "Οθωνα ώς βασιλιά τῶν Έλλήνων και τήν τελική ρύθμιση τῶν έλληνοτουρκικῶν συνόρων, ὥπως καθορίστηκαν από τό πρωτόκολλο του Λονδίνου (Αύγουστος 1832).

Η σημασία της έλληνικής έπαναστάσεως

Η Έλληνική έπανάσταση είναι ένα γεγονός πάρα πολύ σπουδαῖο. Από γενι-

Χάρτης της Ελληνικής Ανεξαρτησίας.

κότερη μάλιστα ἄποψη είναι τό σπουδαιότερο ἀπό δσα ἔγιναν στή Βαλκανική ὑστερα ἀπό τή Ρωμαϊκή κατάκτηση και μεγάλος σταθμός τῆς Εύρωπαϊκῆς ιστορίας.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση δέν είναι οὔτε κοινωνικό κίνημα, ὅπως ἡ μεγάλη γαλλικὴ ἐπανάσταση, οὔτε κίνημα ἀνεξαρτησίας, ὅπως τῶν ἀμερικανικῶν κρατῶν, ἀλλά κυρίως ἔνα ἔθνικό κίνημα. Σύνθημα τῶν Ἑλλήνων ἦταν: «Ο Τούρκος ξέω ἀπό τό Μοριά κι ἀπό τόν κόσμο ὅλο». Στήν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα δέν ὑπήρχε θέση, γιά νά ζήσουν μαζί οἱ δύο λαοί. Τό ξεσήκωμα τῶν Ἑλλήνων ἔβαζε τέρμα στή θλιβερή κατάσταση, πού είχε ἐπιβληθεὶ γιά αἰδνες στής Ἑλληνικές χώρες.

Ἡ χώρα, πού ἄκμασε ὁ λαμπρός ἐλληνικός πολιτισμός, μέ τήν παράδοσή της στή σκληρή τυραννία και τήν αὐθαιρεσία τῶν ισχυρῶν τῆς κάθε περιοχῆς είχε γίνει χερσότοπος σέ μεγάλες ἐκτάσεις, είχε σκεπαστεῖ ἀπό ἔλη και μαστιζόταν ἀπό ἀρρώστιες. Δέν είχε δρόμους οὔτε συγκοινωνία οὔτε ἀσφάλεια. Δέν μποροῦσε νά ἐκμεταλλευτεῖ τίς πηγές τοῦ πλοιού της, ἔχασε τόν πληθυσμό της και είχε καταντῆσει μιά ἀπό τίς πιό φτωχές και πιό ἀραιά κατοικημένες γωνιές τῆς Εύρωπης.

Ο ἔθνικοαπελευθερωτικός ἀγώνας τοῦ 1821 δέν είναι μόνο ἐλληνικὴ ὑπόθεση, ἀλλά μιά κίνηση μέ πλατύτερη σημασία. Ἡταν ἡ ἀρχή τοῦ ἔθνικοῦ ξυπνήματος και τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς, πού ζούσαν κάτω ἀπό τό μεσαιωνικό λήθαργο ὥς τό 19^ο αἰώνα. Ο ἀγώνας τοῦ 1821 ἀπόδειξε ὅτι ἡ σουλτανική Τουρκία δέν ἦταν ἡ ισχυρή αὐτοκρατορία τοῦ παλιοῦ καιροῦ (15ου – 17ου αἰώνα). Ἡ στρατιωτική δύναμή της ἀποδείχθηκε ἀσήμαντη και ὁ κρατικός μηχανισμός της σάπιος.

Ο ὑπέροχος ἐλληνικός λαός μέ τήν ὑπομονή, τήν ἐπιμονή και τήν αὐτοθυσία του ἀπόκτησε τήν ἐλευθερία του και δίδαξε στούς λαούς πᾶς οἱ δοῦλοι γίνονται ἐλευθέροι και μέσα στό ἐλεύθερο ἐλληνικό βασίλειο, πού ίδρυθηκε στήν αίματοβαμμένη γῆ τῆς Πελοποννήσου και τῆς Ρούμελης, ἔδειξε μεγάλη δραστηριότητα. Ἐφτασε ἐλεύθερη ζωή ἐνός αἰώνα, γιά νά γίνουν δλοφάνερα τά ἀγαθά τῆς ἐλευθερίας.

ΚΒ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

I. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

'Ο Καποδίστριας.

'Ο Κυβερνήτης έκλεχτηκε άπό την 'Εθνοσυνέλευση τῆς Τροιζήνας τό Μάρτιο του 1827 και ἔφτασε στήν 'Ελλάδα τὸν Ιανουάριο τοῦ 1828. Στό μεταξύ είχε ἐπισκεφτεῖ τίς αὐλές τῆς Εύρώπης, γιά νά βολιδοσκοπήσει τίς διαθέσεις τῶν ἀνακτοβουλίων. Κυβέρνησε τὴν 'Ελλάδα ἐπί τριάμσι χρόνια. Στήν ἀρχή ἔκαμε πρωτεύουσα τὸν κράτους τὴν Αἴγινα καὶ ἀργότερα τή μετάφερε στό Ναύπλιο.

'Ο Ιωάννης Καποδίστριας (1776 – 1831) γεννήθηκε στήν Κέρκυρα ἀπό πολύ ἔξαιρετική οἰκογένεια τοῦ νησιοῦ, πού καταγόταν ἀπό τή δαλματική πόλη Capo d'Istria (ἀρχαία Ιουστινούπολη). Οἱ πρόγονοι του είχαν πάρει τὸν τίτλο του κόμη ἀπό τὸ δούκα τῆς Σαβοΐας. Ή οἰκογένεια τοῦ Καποδίστρια είχε ἐγκατασταθεῖ στήν Κέρκυρα τὸ ΙΔ' αἰώνα. Ό μελλοντικός κυβερνήτης τῆς 'Ελλάδος ἦταν ἔνας ἄντρας μὲ μακροχρόνια πείρα. Σπούδασε ιατρική στήν Ιταλία καὶ διορίστηκε γραμματέας τῆς 'Επικράτειας τῆς «Πολιτείας τῶν ἐπτά 'Ενωμένων νησιῶν» κατά τή διάρκεια τῆς ρωσοτουρκικῆς κατοχῆς καὶ ἔτσι τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά γνωρίσει ἀπό κοντά τά ἔλληνικά πράγματα. Σ' ὅλη τή σταδιοδρομία του ἔμεινε πιστός στή Ρωσία καὶ θαυμαστής τῆς ρωσόφιλης πολιτικῆς. "Οταν ὁ Ναπολέοντας μέ τή συνθήκη τοῦ Τίλσιτ (1807) ἔγινε ξανά κύριος τῶν 'Επτανήσων, ἀναχώρησε γιά τή Ρωσία καὶ μπήκε στή διπλωματική ὑπηρεσία της, δηπου ἐπρόκειτο νά διακριθεῖ. 'Ο Τσάρος τῶν χρησιμοποίησε σέ διάφορες διπλωματικές ἀποστολές. Τόν ἔστειλε ώς μέλος τῆς

ρωσικής ἀντιπροσωπείας στά συνέδρια τοῦ Παρισιοῦ καί τῆς Βιέννης καί τέλος τὸν προσέλαβε ώς βοηθό ὑπουργό τῶν Ἐξωτερικῶν.

Ο Καποδίστριας εἶχε μεγάλο κύρος, διατηρούμενος στὴν Ἑλλάδα. Πίστευαν πώς μὲ τὴν παρουσία του θά ἐξασφάλιζε τῷρα τὴν ὁμόνοια ἀνάμεσα στὰ κόμματα. Ἀλλά δυστυχῶς δέν μπόρεσε νά ἀποκαταστήσει τὴν εἰρήνη στὴ χώρα, πού συνταραχήσταν φοβερά. Ἡ δουλειά του ἦταν δύσκολη μέσα στὴν ἑρήμωση καί τὴν ἀναρχία, πού ἔδερνε τὴ χώρα. Ἡ Ἑλλάδα ἔβγαινε ἀπό ἕναν πολὺ τρομερό ἀγώνα δικτύων περίπου χρόνων. Οἱ ἄνθρωποι εἶχαν λιγοστέψει, τὰ ζῆνα εἶχαν ἐξοντωθεῖ, ἡ γῆ ἔμενε ἀκαλλιέργητη. Κυριαρχοῦσαν σὲ πολὺ μεγάλο βαθμό στὴ στεριά ἡ ληστεία καί στὴ θάλασσα ἡ πειρατεία καί τὰ ἥθη ἦταν ἐξαγριωμένα σ' δλη τὴ χώρα. Ἔπι πλέον εἶχε νά παλέψει μέ διπλωματικές δυσκολίες, γιατί ἡ Ἀγγλία καί ἡ Γαλλία τὸν ἔβλεπαν μέ υποψία, γιατί τὸν θεωροῦσαν πράκτορα τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς.

Αλλά καί ὁ αὐταρχικός χαρακτήρας τοῦ ἵδιου τοῦ κυβερνήτη καί οἱ ἀντιλήψεις του γιὰ τὸ κράτος ἐπρόκειτο νά προκαλέσουν ἀντίδραση καί νά δυσκολέψουν τὸ ἔργο του. Ο Καποδίστριας ἦταν ὀπιδός τῆς φωτισμένης δεσποτείας. Εἶχε τὴ γνώμη διτὶ τὰ συντάγματα καί τὰ κοινοβουλευτικά σώματα (Βουλή, Γερουσία) ἦταν πρόωρα γιὰ μιά χώρα, πού πρίν ἀπό λίγο εἶχε ἀπαλλαγεῖ ἀπό τὴν ἀστική τυραννία καί περνοῦσε μιά περίοδο κλονισμοῦ. Γι' αὐτό ἐπιχείρησε νά κάμει τὴν Ἑλλάδα ἔνα κράτος μέ αὐτηρά συγκεντρωτικό χαρακτήρα, ἐνισχύοντας τὴν κεντρικὴ ἐξουσία καί καταπολεμώντας τίς διασπαστικές τάσεις.

Ἡ πρώτη πράξη του ἦταν νά διαλύσει τὴ Συνέλευση, πού τὸν ἔξέλεξε ώς Κυβερνήτη. Ἀντί γι' αὐτὴν συγκρότησε ὁ ἵδιος ἔνα συμβουλευτικό σῶμα μέ 27 μέλη πού τὰ διόριζε ὁ ἵδιος καί τὸ ὄνόμασε **Πανελλήνιο**. Αὐτό πήρε τὴ θέση τῆς διαλυμένης Βουλῆς. Κυρίως δημοσία τὴν εἶχε ἡ **Γραμματεία** τοῦ Κυβερνήτη, ἡ λεγόμενη **Γενική Γραμματεία**, πού ἀποτελοῦσε τὸ **Υπουργικό Συμβούλιο**. Πρῶτο πρόσδρο τῆς διόρισε τὸ **Σπυρίδωνα Τρικούπη**, τὸ γνωστό πολιτικό τῆς ἐπαναστάσεως, πού ἦταν ἔνας ἀπό τοὺς πρώτους καί καλύτερους ιστορικούς τῆς. Δηλαδή τὸ^{*} κυβερνητικό αὐτό σύστημα ἦταν ἔνα εἰδος Προεδρικῆς Δημοκρατίας, μέ προσωρινά ἐνισχυμένη τὴν ἐξουσία τοῦ Προέδρου ἐξαιτίας τῶν ἔκτακτων περιστάσεων.

Τά μέτρα αὐτά στενοχώρησαν ὥστε τοὺς πλούσιους μεγαλοκτηματίες,

Ο Ιωάννης Καποδίστριας.

άλλα και πολλούς έφοπλιστές και τούς δπαδούς τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. "Ετσι ἄρχισε νά διαλύεται ή φήμη, πού είχε τό πρόσωπο τοῦ Κυβερνήτη και σχηματίστηκε ἐναντίον του μιά ισχυρή ἀντιπολίτευση. Γι' αὐτό ἀναγκάστηκε νά συγκαλέσει τόν Ἰούλιο τοῦ 1829 τήν Δ' Ἐθνοτυνέλευση τοῦ "Αργους, πού τήν είχε ἀποφασίσει η Βουλή, πού διαλύθηκε, γιά τόν Απρίλιο τοῦ 1828, ἀλλά και ὁ ἴδιος τό είχε ὑποσχεθεῖ μέ τόν ἔρχομό του. Ωστόσο δέν είχε παραλείψει κανένα μέσο, γιά νά πετύχει νά ἐκλεγούν πρόσωπα ἀφοσιωμένα στόν ἑαυτό του. Γι' αὐτό ἔγιναν πολλές διαμαρτυρίες ἀπό τήν ἀντιπολίτευση, στήν ὅποια ἀνήκαν ἄντρες σάν τόν Μαυροκορδάτο, τό Μιαούλη, τό Μαυρομιχάλη τόν Κουντουρώτη κ.ἄ.

"Αλλά δι Κυβερνήτης δούλεψε δσο λίγοι "Ελλήνες. Κατόρθωσε νά ἀποφύγει τή γραφειοκρατία, φρόντισε ἰδίως γιά τά οἰκονομικά και προσπάθησε μέ κάθε τρόπο νά ἀναπτύξει τίς πηγές τοῦ πλούτου. Ιδρυσε Ἐθνική Τράπεζα, ἔκοψε νόμισμα και αὔξησε τά οἰκονομικά τοῦ κράτους. Φρόντισε γιά τήν δργάνωση τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως. Ἀκόμη φρόντισε νά δημιουργήσει τακτικό στρατό και σχολή Στελεχῶν του (Σχολή Ενελπίδων). Ιδιαίτερα φρόντισε γιά τήν ἐκπαίδευση και κυρίως γιά τή λαϊκή. Ιδρυσε πολλά δημοτικά σχολεῖα και Διδασκαλεῖο στήν Αίγινα. Ο Καποδίστριας ὑποστήριξε ἐπίσημα τήν πρακτική ἐκπαίδευση και μέ ἔξαιρετική εὐθικρισία είδε ξεκάθαρα δτι ή ἐκπαίδευση ἔπερπε νά ἀρχίσει ἀπό τό λαό. Ἀντιπαθοῦσε τήν ξερή γραμματική μόρφωση τῶν γραμματισμένων τῆς ἐποχῆς του και διακήρυττε δτι, δσο ἔξαρτιόταν ἀπ' αὐτόν, δέ θά αὔξανε τόν ἀριθμό τῶν «σοφολογιωτάτων». Επίσης προσπάθησε πολύ γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας και τῆς κοινωνικῆς πρόνοιας. Ιδρυσε γεωργική σχολή στήν Τίρυνθα και δρφανοτροφεῖο στήν Αίγινα.

"Αλλά ή ἀντιπολίτευση ἐναντίον του ἔφτασε στό ἀποκορύφωμά της. Η Μάνη στασίασε και, δταν θέλησε δι Κυβερνήτης νά ἐπιβάλει τό κράτος τοῦ νόμου, συνέλαβε τούς Μαυρομιχαλίους και ἔκλεισε τόν Πετρόπεη στό "Ιτς – Καλέ τοῦ Ναυπλίου. Τότε δμως ξύπνησε τό στασιαστικό πνεῦμα. Η "Υδρα στασίασε δλοφάνερα τάχα γιά τή συνταγματική ἐλευθερία. Οι δυσαρεστημένοι, συγκρότησαν ίδιαιτερη ξεχωριστή κυβέρνηση, πού τήν δόνόμασαν Συνταγματική Ἐπιτροπεία. Ο Μιαούλης και δι Μαυροκορδάτος μέ διαταγή τῆς Συνταγματικῆς Ἐπιτροπείας κατέλαβαν τό στόλο στό ναύσταθμο τοῦ Πόρου. Τότε δι Καποδίστριας παρακάλεσε τό Ρώσο ναύαρχο **Ρίκορντ** νά χτυπήσει τούς ἐπαναστάτες. Κι δταν ἐκεῖνος πήρε θέση, γιά νά ἀποκλείσει τά ἐλληνικά πλοῖα, δι Μιαούλης ἄρχισε τήν ἀνατίναξή τους και ἔβαλε φωτιά στό ναύσταθμο. Η ναυαρχίδα τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου, ή ἀτμοκίνητη φρεγάτα **Ἐλλάδα** και δι κορβέτα **Υδρα** καταστράφηκαν. Μέ δυσκολία σώθηκαν τά ὑπόλοιπα πλοῖα και δι ναύσταθμος μέ τήν ἐπέμβαση τοῦ Κανάρη.

"Υστερα ἀπό λίγο ἔγινε τό μοιραῖο. Τά ξημερώματα τῆς Κυριακῆς στίς 6.35 τῆς 27 Σεπτεμβρίου τοῦ 1831 δι Γεωργίος και δι Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης, δι πρότος γιός και δ δεύτερος ἀδελφός τοῦ Πετρόπεη, οι ὅποιοι βρίσκονταν κάτω ἀπό ἀστυνομική ἐπιτήρηση στό Ναύπλιο, παραφύλαξαν γιά τόν Κυβερνήτη στήν εῖσοδο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνα, δπου πήγαινε γιά τήν πρωινή θεία Λειτουργία,

καὶ τὸν δολοφόνησαν στά σκαλοπάτια τῆς. Ὁ Κωνσταντίνος σκοτώθηκε ἐπί τόπου ἀπό τοὺς ἀκολούθους τοῦ Κυβερνήτη καὶ ἀπό τοὺς πολίτες. Ὁ Γεώργιος ὅμως ζήτησε καταφύγιο στὸ Γαλλικό Προξενεῖο, ἀλλά παραδόθηκε καὶ ὑστερα ἀπό μερικές ἡμέρες καταδικάστηκε σὲ θάνατο ἀπό στρατοδικεῖο καὶ τουφεκίστηκε μπροστά στὰ μάτια τοῦ πατέρα του. Αὐτὴ εἶναι ἡ τραγωδία τοῦ Ναυπλίου.

Τά γεγονότα ὡς τὸν ἐρχομό τοῦ "Οθωνα

"Υστερα ἀπό τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια ἀκολούθησε φοβερή ἀναρχία καὶ ἐμφύλιος σπαραγμός. Στήν ἀρχῇ οἱ Καποδιστριακοὶ ἐξέλεξαν μιά προσωρινή ἐπιτροπὴ μὲ πρόεδρο τὸν ἀδελφό τοῦ Κυβερνήτη **Αὐγουστίνο Καποδίστρια** καὶ μέλη τὸν **Κολοκοτρώνη** καὶ τὸν **Κωλέτη**. Ἀλλά ὁ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς, ὁ Αὐγουστίνος, φάνηκε ἀσυμβίβαστος καὶ ἀπόκλεισε τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Μάνης καὶ τῆς "Υδρας ἀπό τὴν Ε' Ἐθνοσυνέλευση, πού θά ἄρχιζε συνεδριάσεις στὸ "Αργος. Τότε ὁ Κωλέτης ἀποσχίστηκε καὶ σχημάτισε μιά ἰσχυρή ἀντιπολίτευση, πού τὴν ὀνόμασε **Συνταγματική**. Ἀποσύρθηκε στήν **Περαχώρα** τῆς Μεγαρίδας καὶ σχημάτισε δική του ἔχειριστή κυβέρνηση, στήν ὅποια πήραν μέρος ὁ Κουντουριώτης, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Ζαΐμης. Ἡ Ἑλλάδα χωρίστηκε πάλι σὲ δυό παρατάξεις καὶ ἄρχισε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος.

Τά ρουμελιώτικα στρατεύματα κινήθηκαν ἐναντίον τοῦ Ναυπλίου μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ μηχανοράφο Κωλέτη, πού ἐπικράτησε καὶ μπῆκε θριαμβευτής στὸ Ναύπλιο, ἐνῶ ὁ Αὐγουστίνος ἀναχωροῦσε γιὰ τὴν Κέρκυρα παίρνοντας μαζὶ του καὶ τὸ ταριχευμένο λείψαντο τοῦ Κυβερνήτη. Τότε ὅμως οἱ Ρουμελιώτες μισθοφόροι τῶν συνταγματικῶν, ἐπειδὴ μάλιστα δέν πληρώνονταν ἀπό ἔλλειψη χρημάτων, λεηλατοῦσαν τὴν Πελοπόννησο, σάν νά ἦταν ἔχθρική χώρα. Γιά πολύν καιρό οἱ Πελοποννήσιες μάνες φοβέριζαν τά παιδιά τους λέγοντάς τους «**έρχεται τὸ σύνταγμα**». Γι' αὐτό δὲ Κολοκοτρώνης ἀναγκάστηκε νά πάρει ἐναντίον τους τά δύλα. Ἔγιναν τότε θλιβερές συγκρούσεις ἀνάμεσα στοὺς Πελοποννησίους καὶ στὸ γαλλικό στρατό, πού ὑποστήριξε τοὺς συνταγματικούς. Τέλος, συγκεντρώθηκε γιά σύσκεψη στήν **Πρόνοια** (προάστιο τοῦ Ναυπλίου) στίς 11 (π. ἡμερ.) Ιουλίου τοῦ 1832 Ἐθνική Συνέλευση, πού κήρυξε ἄκυρη τὴν προηγούμενη Ε' Ἐθνική Συνέλευση, ἡ ὅποια εἶχε συγκληθεῖ στίς 5 Δεκεμβρίου στὸ "Αργος καὶ συνέχισε τίς ἐργασίες τῆς στὸ Ναύπλιο ἀπό τίς 15 Δεκεμβρίου ὡς τίς 15 Μαρτίου τοῦ 1832. Ἡ Ἐθνική Συνέλευση τῆς Πρόνοιας ἐπικύρωσε τὴν ἐκλογή τοῦ "Οθωνα, ὁ δόποιος εἶχε προταθεῖ μὲ τὸ πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (Φεβρουάριος 1832) καὶ τοῦ ὅποιου εἶχε ὄριστικοποιηθεῖ ἡ ἐκλογὴ μὲ τὴ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου (25 Απριλίου 1832). Στήν κατάσταση αὐτῆς ἔβαλε τέρμα ὁ ἐρχομός τοῦ νεαροῦ βασιλιά "Οθωνα στήν Ἑλλάδα.

Ἡ Ἀντιβασιλεία

"Οταν στίς 25 Ιανουαρίου τοῦ 1833 ὁ "Οθων ἔφτασε στὸ Ναύπλιο δημιουργήθηκε ἔνα γενικό αἴσθημα ἀνακουφίσεως. "Ολοι ἔλπιζαν πώς θά τερματιζόταν ἡ

άναρχια και ἐπιτέλους ή φοβερά ταλαιπωρημένη χώρα θά έμπαινε στό δρόμο τῆς τάξεως και τῆς εὐημερίας. "Ενα καλό σημάδι ήταν δύτι ο νεαρός ήγεμόνας δέ συνδεόταν μέ τίς φατρίες και τούς πολιτικούς και στρατιωτικούς ἀρχηγούς. Αὐτός και οι Βαναροί του κατέβαιναν στήν Ἑλλάδα με ἀγαθούς σκοπούς.

"Αλλά ήταν δύσκολο νά συγκροτηθεῖ ή Ἑλλάδα σ' ἔνα κράτος καλά δραγανωμένο, πού νά κυβερνιέται καλά μέ πιστή ἐφαρμογή τῶν νόμων, δύτις ήταν τά κράτη τῆς Εὐρώπης, πού τά είχαν ώς πρότυπο οι Βαναροί. Μακροχρόνια ζωή κάτω ἀπό τήν ἀσιατική τυραννία είχαν ἀφήσει βαθιές ρίζες στή χώρα μας, ἐνδι πόλεμοι πολλῶν χρόνων και ἀναρχία είχαν δημιουργήσει ἀντιπειθαρχικές τάσεις. "Ο περισσότερος λαός ήταν φτωχός και ἀγράμματος και είχε πάνω ἀπό 90% ἀναλφάβητους. Δέν ηξερε νά δουλεύει μέ σύστημα, δύτις οι Εὐρωπαῖοι τεχνίτες, δέν είχε ἐπιστήμη και δέν ηξερε νά ἐκμεταλλεύεται τίς πηγές τοῦ πλούτου. Χρηματα δέν ὑπῆρχαν, γιά νά δραγανωθούν μεγάλες συνεταιρικές ἐπιχειρήσεις. Δέν ὑπῆρχαν δρόμοι οὕτε μέσα συγκοινωνίας οὔτε πόλεις και ἀξιόλογη ἀνθρώπινη ἐργασία κληρονομημένη ἀπό προηγούμενες γενιές. "Ολα ἔπερε νά γεννηθοῦν ἀπό τή στάχτη.

"Ἐν τούτοις οι Βαναροί ἄρχισαν τό ἔργο μέ προθυμία και αἰσιοδοξία. Συνάντησαν δύμως πολλά ἐμπόδια και ή βασιλεία τοῦ "Οθωνα ήταν γεμάτη περιπέτειες. Οι τρεῖς ἀντιβασιλεῖς, πού διορίστηκαν ἀπό τόν πατέρα τοῦ "Οθωνα Λουδοβίκο, δ κόμης "Αρμανσμπεργκ (Armansberg) ώς πρόδερος, πού ήταν πρώην Βαναρός ὑπουργός, δ Μάουρερ (Maurer), καθηγητής τῆς νομικῆς, και δ στρατηγός "Ευντεκ (Eydek), ἔβαλαν τίς βάσεις τοῦ κρατικού οἰκοδομήματος τῆς Ἑλλάδος. "Ωστόσο δέν κατόρθωσαν νά ἀποφύγουν τίς συγκρούσεις μέ τό δυσκολοπειθάρχητο λαό, πού ἤρθαν νά κυβερνήσουν. Ἐγκαθίδρυσαν ἀπεριόριστη μοναρχία και μέ τήν αὐταρχική κυβέρνησή τους και τήν ἄγνοια, πού είχαν γιά τό λαό, ἔγιναν γρήγορα ἀντιπαθητικοί πρός αὐτόν. Σέ λίγο καιρό ἄρχισαν οι ἀντιζηλίες και οι μηχανορραφίες, μεταξύ τους, πού ἔκαμαν πού δύσκολο τό ἔργο τους. Εισήγαγαν και ἔπεβαλαν στή χώρα μας τή γραφειοκρατία (πού δέρνει ώς σήμερα τή χώρα μας).

"Ἡ ἀντιβασιλεία σκόνταψε κυρίως στό σκόπελο τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἀτάκτων στρατιωτῶν, πού ἐπειδή δέν ἴκανοποιοῦνταν, τράπηκαν στή ληστεία. Ἐπίσης μεγάλες δυσκολίες γένησε τό ἐκκλησιαστικό ζήτημα, γιατί ή ἀντιβασιλεία δημιούργησε ἀντοκέφαλη Ἑλληνική Ἐκκλησία (1833), πού τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο δέν τήν ἀναγνώριζε ώς τά 1850. Οι Βαναροί χτύπησαν μέ δραστηριότητα τήν ἀντιδραση, πού ἐκδηλώθηκε μέ μιά σειρά ἀπό στάσεις σέ διάφορα μέρη τῆς χώρας (Μάνη, Μεσσηνία, Ἀρκαδία). Ἐφτασαν μάλιστα στό ἀνοσιούργημα νά καταδικάσουν στά 1834 σέ θάνατο τόν Κολοκοτρώνη και τόν Πλαπούτα, γιατί τάχα συνωμοτοῦσαν ἐναντίον τους. Πρότυπο δικαστικῆς εύσυνειδησίας και ἀκεραιότητας θά μείνουν στούς αιδίνες δ πρόδερος τοῦ δικαστηρίου "Α. Πολυζωίδης και δ δικαστής Γ. Τερτσέτης, πού ἀρνήθηκαν νά υπογράψουν τήν καταδίκη τοῦ γέρου πολεμιστῆ τῆς ἐλευθερίας. Τήν ἀνώμαλη ἐκείνη κατάσταση φάνηκε γιά μιά στιγμή πώς θά τερμάτιζε ή ἐνηλικίωση τοῦ "Οθωνα.

“Ο Οθωνας και η αυταρχική κυβέρνηση ως τά 1843

Οι Αντιβασιλεῖς κυβέρνησαν τήν Έλλαδα ἀπολυταρχικά χωρίς Βουλή και Σύνταγμα, ἀκόλουθωντας τά χνάρια τοῦ Καποδίστρια. Ο Οθων συμπλήρωσε τά εἶκοσι χρόνια του και ἐνηλικώθηκε τό Μάιο τοῦ 1835, ἀλλά δυστυχῶς ἐξακολούθησε κι ἐκεῖνος τήν ἤδια αὐταρχική διακυβέρνηση. Δέ συγκάλεσε καμιά ἐθνική συνέλευση ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, οὔτε Βουλή. Διόρισε “Ελληνες ὑπουργούς, ἀλλά διατήρησε και τόν ἀντιδημοτικό “Αρμανσμπεργκ ώς ἀρχιγραμματέα (Πρωθυπουργό), πού ἀργότερα τόν ἀντικατάστησε μέ τόν Ρούτχαρτ. Προήδρευ ὁ Ἰδιος ὁ Οθων στό ὑπουργικό συμβούλιο, δηλαδή ἡ διοίκησή του ἦταν προσωπική κατά τό ὑπόδειγμα τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων. Οι Βαναροί συνέχισαν νά κρατοῦν τίς ἀνώτερες θέσεις, ἀλλά πάντως ἔξαιτιας τῆς ἀνώτερης μορφώσεώς τους δούλευαν πιο ἀποδοτικά γιά τόν τόπο ἀπό ὅσο θύ μποροῦσαν οί “Ελληνες κατά τήν ἐποχή ἐκείνη. Ἀλλά αὐτό δέν ἀναγνωριζόταν και ἡ ἐναντίον τον δυσαρέσκεια στρεφόταν ἐναντίον τοῦ Οθωνα, ὥστε και πάλι τάραξαν τήν Έλλαδα ἐπανειλημμένα στασιαστικά κινήματα. Τελικά ὁ βασιλιάς κάτω ἀπό τήν πίεση τῆς κοινῆς δυσαρέσκειας και ὑποχωρώντας στίς ὑποδείξεις μερικῶν Προστατριῶν Δυνάμεων, διόρισε ἀνεπίσημα στά 1838 Πρωθυπουργό “Ελληνα τόν Κωνσταντίνο Ζωγράφο, πού ἐπίσημα ἦταν “Υπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν. Στά τέλη τοῦ 1839 τόν ἀπόλυτες και στή θέση του διόρισε τόν Ανδρόνικο Πάικο. Τέλος, μέ ἐνέργειες τοῦ “Αγγλου και Γάλλου ἀντιπροσώπου διόρισε στίς ἀρχές τοῦ 1841 ἐπίσημα πιά ώς Πρωθυπουργό τόν ἀγγλόφιλο Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο.

Μεγάλες δυσκολίες δημιούργησε στόν Οθωνα ή μεγαλοϊδεατική ἔξωτερη πολιτική του, γιατί ὁ Οθωνας, ὅπως ἀργότερα και ἡ γυναίκα του Ἀμαλία, κατέβηκαν στήν Έλλαδα ἔχοντας δυσκολοπραγματοποίητα ίδανικά. Ήταν δηλαδή ὅπαδοι τῆς «Μεγάλης Ιδέας» (δ ὄρος χρησιμοποιήθηκε γιά πρώτη φορά ἀπό τόν Κωλέτη τόν Ιανουάριο τοῦ 1844), γιατί πίστευαν ὅτι μποροῦσαν νά διαλύσουν γρήγορα τήν τουρκική αὐτοκρατορία και νά φορέσουν τό στέμμα τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Αὐτό ὅμως εἶχε σοβαρές συνέπειες στή βασιλεία τοῦ Οθωνα, γιατί ἀπό τή μία τόν ἔφερε σέ σύγκρουση μέ τήν Τουρκία, ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη ἔστρεψε ἐναντίον του ἐκεῖνες τίς Δυτικές Δυνάμεις, πού εἶχαν ὑποστηρίξει ἐπίσημα τήν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας. Τέλος, δημιούργησε σοβαρές παρεξηγή-

Ο βασιλιάς Οθωνας (1815-1866).

σεις ἀνάμεσα στὸ βασιλιά καὶ σ' αὐτούς πού πολιτεύονταν. Βλέποντας δηλαδή τοὺς πολιτικούς νά ἀσχολοῦνται ἐπιδεικτικά μέ ἀσήμαντα πράγματα, ἡμέρα μέ τὴν ἡμέρα γινόταν ἀκόμη περισσότερο ἐγωιστής καὶ περισσότερο αὐταρχικός, πιστεύοντας πώς μόνον αὐτός καὶ ἡ Ἀμαλία δούλευαν γιὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἑλλάδος. Τέλος δικαὶος μπροστά στή γενική δυσαρέσκεια καὶ μέ τὴν παρακίνηση τῶν Μ. Δυνάμεων ἀπομάκρυνε βέβαια τοὺς Βαυαρούς, ἀλλά δέν ἥθελε νά συγκαλέσει τή Βουλή.

Στό μεταξύ γινόταν ἄργα βέβαια ἀλλά αἰσθητά μιά πρόοδος. Προτού νά ἐνηλικιώθει ἀκόμη ὁ "Οθων, τήν 1 Δεκεμβρίου τοῦ 1834 ἡ ἔδρα τῆς Κυβερνήσεως μεταφέρθηκε στήν Ἀθήνα: τό δοξασμένο παρελθόν της ἦταν ὁ μοναδικός λόγος, πού προτιμήθηκε ἀπό ἄλλες πιό κατάλληλες πόλεις. Κατά τό τέλος τοῦ 1835 ἐπισκέφθηκε τήν Ἀθήνα ὁ πατέρας τοῦ "Οθωνα Λουδοβίκος καὶ βρῆκε τή χώρα νά μπαίνει στό δρόμο τής τάξεως καὶ τής ἀνορθώσεως. Ἡταν παρών στήν κατάθεση τοῦ θεμέλιου λίθου τῶν ἀνακτόρων τοῦ γιοῦ του, πού σήμερά δονομάζονται **Παλιά Ἀνάκτορα**.

Ταυτόχρονα δικαὶος ἄρχισαν οἱ ξένες δυνάμεις νά ἐπιδιώκουν νά ἀσκοῦν πολιτική ἐπιρροή καὶ ἔτσι ἡ Ἀθήνα είχε κατανήσει θέατρο μηχανορραφιῶν τῶν ξένων πρακτόρων. Καθεμιά δύναμη ζητοῦσε νά πάρει μέ τό μέρος της ἔνα ἀπό τά πιό ισχυρά κόμματα. "Υστερά ἀπό λίγο ὁ "Οθωνας πήγε στή Γερμανία καὶ κατά τά τέλη τοῦ 1836 παντρεύτηκε τή θυγατέρα τοῦ δούκα τοῦ "Ολδεμβούργου (ἐνός κρατιδίου τής Γερμανίας), πού ἐπρόκειτο νά γίνει ἡ δραστήρια Ἀμαλία.

"Η ἐπανάσταση τῆς 3ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1843

"Εκεῖνοι πού ἀντιδροῦσαν στήν αὐταρχική κυβέρνηση τοῦ "Οθωνα ζητοῦσαν συνταγματικές ἐλευθερίες καὶ γι' αὐτό τόν ἀντιπολιτεύονταν καὶ προετοίμαζαν ἐπανάσταση. Τήν διργάνωσαν κυρίως οἱ ἀρχηγοί τῶν δύο φατριῶν, τής ἀγγλικῆς καὶ τής γαλλικῆς, ἀλλά τήν ἐκτέλεσαν δ συνταγματάρχης τοῦ ἵππικοῦ **Δημήτριος Καλλέργης** καὶ δ συνταγματάρχης **Γιάννης Μακρυγιάννης**, πού ἀργότερα προβιβάστηκε σέ στρατηγό. Πολιτικοί ἀρχηγοί της ἦταν δ Ἀγδρέας Λόντος καὶ δ Ἀνδρέας **Μεταξάς**, πού ἦταν καὶ οἱ δύο τους ἀγωνιστές τοῦ 1821. Πήραν μέ τό μέρος τους τό στρατό τής πρωτεύουσας καὶ κατόρθωσαν σχεδόν χωρίς νά χυθεῖ αἷμα νά συγκεντρωθοῦν τή νύχτα τής 2-3 Σεπτεμβρίου στήν πλατεία, πού βρίσκεται μπροστά στά ἀνάκτορα, καὶ νά ἔξαναγκάσουν τόν "Οθωνα νά ὑπογράψει διάταγμα, μέ τό δοπίο συγκαλοῦσε ἐθνική συνέλευση, γιὰ νά ψηφίσει Σύνταγμα. Γιά ἀσφάλεια τό ἵππικό είχε ζώσει ὀλόγυρα τά ἀνάκτορα καὶ δ συγκεντρωμένος ἐκεῖ λαός φώναξε «Σύνταγμα!». Ἀπό τότε ἡ πλατεία μπροστά ἀπό τά ἀνάκτορα δονομάζεται **Πλατεία Συντάγματος** καὶ ἔνας ἀπό τοὺς δρόμους τής Ἀθήνας δόδος 3ης Σεπτεμβρίου, πού θεωρεῖται ἡ μέρα κατά τήν δόπια γεννήθηκε τό ἐλληνικό Σύνταγμα. Ὁ "Οθων τελικά ἀναγκάστηκε νά ὑποκύψει καὶ δέχτηκε νά συγκληθεῖ ἐθνοσυνέλευση. Αὐτή κατάρτισε Σύνταγμα, πού ἐπικυρώθηκε καὶ ἐκδόθηκε ἀπό τόν "Οθωνα, δ ὅποιος τήν ἴδια μέρα μπροστά στήν ἐθνοσυνέλευση ὀρκίστηκε πώς θά τηρήσει τό Σύνταγμα.

Μέ το Σύνταγμα αὐτό ἐγκαθιδρύσταν στήν Ἐλλάδα συνταγματική μοναρχία. Ἐπίσης ἀναγνώρισε ως νόμιμη τὴν ἐπαναστατική κυβέρνηση, πού σχηματίστηκε στὸ μεταξὺ μὲ πρόεδρο τὸν Ἀ. Μεταξά. Στὶς 7 Σεπτεμβρίου προκηρύχτηκαν καὶ ἐκλογές γιὰ Ἐθνοσυνέλευση.

Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844 δημιούργησε δύο κοινοβουλευτικά σώματα, τὴ Γερουσία, ἀπὸ 27 μέλη, πού είχαν ἡλικία πάνω ἀπὸ 40 χρόνια καὶ διορίζονταν ἰσόβια ἀπὸ τὸν βασιλιά, καὶ τὴ Βουλὴ, πού ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 80 μέλη μὲ ἡλικία τουλάχιστο 30 χρονῶν. Τὰ δύο σώματα είχαν τὴ νομοθετικὴ ἔξουσία, ἐνδὲ ὁ βασιλιάς μὲ τὴν κυβέρνηση, πού τὴ διόριζε ὁ ἕδιος, ἀσκοῦσε τὴν ἐκτελεστικὴν καὶ ἐπομένως συνέχιζε νὰ κυβερνᾷ, ὅπως καὶ πρωτύτερα.

Ἀπὸ τὸ 1844 ὁ "Οθων κυβέρνησε ως συνταγματικὸς μονάρχης, ἀλλὰ ἔξαιτίας τῆς ἴδιοσυγκρασίας καὶ ἀνατροφῆς τοῦ δέ συμπαθοῦντος τίς κοινοβουλευτικές συνήθειες. Μέ δική του Γερουσία προσπαθοῦντε μὲ κάθε λογῆς μέσα νὰ ἐκλεγεῖ Βουλὴ φιλικὴ πρός αὐτὸν καὶ ἐτοι ἐπικρατοῦντες ἡ φιλοβασιλικὴ πολιτικὴ. Δύο πολιτικοὶ ὑπερείχαν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐκείνη τὴν ἐποχὴν, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀγγλικῆς φατρίας Μαυροκορδάτος καὶ τῆς γαλλικῆς ὁ Κωλέτης. Τὰ κόμματα ἡταν προσωπικά, ἀλλὰ ὑπῆρχαν δύο ἀντίθετα πολιτικά προγράμματα καὶ δύο ἀντίθετες τάσεις. Ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε τὴ γνώμη διτὶ οἱ Ἑλληνες πρέπει νὰ κάμουν τὸ βασιλεῖο τους πρότυπο καλῆς διοικήσεως. Καὶ, ἢν τὸ κατόρθωναν αὐτό, σιγά σιγά θὰ ἔξασφάλιζαν τὰ μέσα γιὰ τὴν προσάρτηση τῆς Κρήτης, τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας. Ὁ Κωλέτης, πού εἶχε τὴ γνώμη διτὶ ἡ Ἐλλάδα μέ κάθε θυσία θὰ ἔπρεπε πρῶτα νὰ ἐπιδιώξει τὴν ἐπέκταση τοῦ βασιλείου καὶ διτὶ ὕστερα μὲ τὴν ἐπέκταση θὰ ἀποκτοῦντε τὰ μέσα γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ ἀνάπτυξη.

Ἡ ἐκθρόνιση καὶ ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ "Οθωνα

Ο "Οθων κυβέρνησε ἀνάμεσα σὲ δυσκολίες. Στὶς ἀρχές τοῦ 1854 (Ιανουάριος-Απρίλιος) κατά τὸν Κριμαϊκό πόλεμο προκάλεσε ἐπαναστατικά κινήματα μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ Θεόδ. Γρίβα στὴν Ἡπειρο, τὸ στρατηγὸ Χατζηπέτρο στὴ Θεσσαλία καὶ τὸ συνταγματάρχη Τσάμη Καρατάσο στὸ "Αγιο "Ορος. "Υστερα ἀπ' αὐτὰ τὸ Μάιο ἀγγλογαλλικός στόλος κατέπλευσε στὸν Πειραιά, ὅπου ἀποβίβασε στρατὸ καὶ κατέλαβε τὸν Πειραιᾶ. Οἱ Ἀγγλογάλλοι ἀπόκλεισαν τὴν Ἐλλάδα ἐπὶ μιὰ τριετία (1854-1857), πού δονομάζεται **Κατοχὴ** καὶ κατάστρεψε τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ

"Η βασίλισσα Ἀμαλία (1818-1876).

ναυτιλία της. Τότε μεταδόθηκε άπό τάξινα στρατεύματα στήν "Ελλάδα φοιβερή χολέρα καί ή Κατοχή τραυμάτισε τό γόνητρο τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Στάτη άνάκτορα ἐπικράτησε μεγάλη ταραχή, γιατί ὁ πρωτοστάτης τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1843 Δ. Καλλέργης, πού διορίστηκε ὑπουργός τῶν Στρατιωτικῶν στήν κυβέρνηση Μαυροκορδάτου, συνεργάζοταν μὲν τούς ξένους γιά τὴν ἐκθρόνιση τοῦ "Οθωνα. Ἡ κυβέρνηση ἐκείνη μὲν χλευασμὸν ὀνομάστηκε ὑπουργεῖο (= κυβέρνηση) τῆς Κατοχῆς, ἀφοῦ τίνι εἶχαν ἐπιβάλει οἱ λεγόμενες προστάτιδες δυνάμεις. Ἡ Κατοχή ἔκαμε τὸν "Οθωνα δημοφιλή, γιατί ἔδειξε τότε ἀξιοπρέπεια καὶ περηφάνια ἀπέναντι στίς ξένες Δυνάμεις.

Προτοῦ ἀναχωρήσουν οἱ ξένες Δυνάμεις ἀπό τὴν "Ελλάδα (Φεβρ. 1857), ἡ κυβέρνηση τοῦ Μαυροκορδάτου ἀνατράπηκε καὶ σχημάτισε κυβέρνηση ὁ Δῆμος. Βούλγαρης. Στάτη χρόνια αὐτά ἀναπτύχθηκε καινούρια γενιά πολιτικῶν, πού ἦταν πιό θαρραλέοι καὶ ἀσκοῦσαν ισχυρή ἀντιπολίτευση, γιατί παραγκωνίζονταν ἀπό τοὺς βασιλόφιλους πολιτικούς. Ἔνας ἀπό τοὺς νεώτερους αὐτούς πολιτικούς ἦταν ὁ Ἐπαμεινώνδας Δεληγιώργης, πού ἦταν ὁ ἐκφραστής τῶν φιλελεύθερων ἰδεῶν καὶ ἔγινε τό εἰδωλο τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας.

Τίς ἐκλογές στάτη 1861 τίς κέρδισαν οἱ φίλοι τοῦ στέμματος, ἀλλά ἡ κοινή γνώμη ἄρχισε νά στρέφεται ἐναντίον τοῦ "Οθωνα γιά τίς ἐπεμβάσεις του. Αὐτός ἀντιμετώπισε τὴν ἔντονη διαμαρτυρία ἀλλάζοντας τὸν ἀνδρόφιλο πρωθυπουργό **ΑΘ. Μιαούλη**, τό γιό τοῦ ναυάρχου, μὲ τό γιό τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, τό **Γενναίο Κολοκοτρώνη**. Τότε ἡ ἀντιπολίτευση ἔστηκε στάσεις σὲ διάφορα μέρη, ἀλλά ἡ πιό σοβαρή ἦταν ἡ στάση τῆς φρουρᾶς τοῦ Ναυπλίου, πού καταπνίγηκε μὲ αἵματοχυσία. Ὁ "Οθων τότε ἀποφάσισε νά κάμει περιοδεία στήν "Ελλάδα, γιά νά ξανακερδίσει τὴν ἀγάπη τοῦ λαοῦ, γιατί θυμόταν τίς ζωηρές ἐκδηλώσεις συμπάθειας κατά τίς προηγούμενες περιοδείες του. Τήν 1 Ὀκτωβρίου τοῦ 1862 ἀναχώρησε ἀπό τὸν Πειραιά πάνω στή θαλαμηγό του μαζί μὲ τή βασίλισσα καὶ ἐπισκέφθηκε πρῶτα τή Μεσσηνία καὶ τή Λακωνία.

"Αλλά ὅστερα ἀπό μερικές ήμέρες μὲ τήν ὑποκίνηση τοῦ Δημού. Βούλγαρη ὁ **Θεόδωρος Γρίβας** ξεσήκωσε σέ ἐπανάσταση τό φρούριο τῆς Βόνιτσας καὶ ἀκόλουθησαν τό παράδειγμά του στό Μεσολόγγι καὶ στήν Πάτρα. "Οταν ὁ "Οθων ἀποφάσισε νά γυρίσει βιαστικά στήν Αθήνα, είλη ἐπαναστατήσει πιά καὶ αὐτή. Ὁ Δεληγιώργης ώς ἐκπρόσωπος τῶν ἐπαναστατῶν δημοσίευσε προκήρυξη, μὲ τήν ὁποία ἀνάγγειλε τήν κατάλυση τῆς βασιλείας τοῦ "Οθωνα καὶ τή σύγκληση Ἐθνοσυνελεύσεως. Σχηματίστηκε τότε προσωρινή κυβέρνηση ἀπό τό Βούλγαρη, τόν Κανάρη καὶ τό Ρούφο (10 Ὀκτωβρίου 1862). Ὁ λαός τῆς πρωτεύουσας γιόρτασε τή νίκη μὲ φωνές, μὲ διαδηλώσεις καὶ πυροβολισμούς. Κι ὅταν τά χαράματα τῆς 11 Ὀκτωβρίου ἔφτασε στόν Πειραιά ἡ βασιλική θαλαμηγός, τήν ὑποδέχητηκε ἔνα μανιασμένο πλήθος μὲ φωνές καὶ ἀπειλές.

"Ολη τή νύχτα ὁ "Οθωνας σκέφτηκε πάνω στή θαλαμηγό του καὶ τήν ἄλλη μέρα (12 Ὀκτωβρίου) ἀναχώρησε μέν ἀγγλικό καράβι στή Βενετία γιά τή Βαναρία. Ἐξάλλου καὶ οἱ πρεσβευτές τῶν ξένων Δυνάμεων τόν εἰδοποίησαν ὅτι ἡ ἐπανάσταση

επικράτησε πιά και τόν συμβούλεψαν νά ἀναχωρήσει ἀπό τήν Ἑλλάδα. Ὡστόσο ἡ ἀλληλογραφία τοῦ "Οθωνα, δταν διαβάστηκε ἔδειξε τή μεγάλη ἀγάπη πού ἔτρεφε γιά τήν Ἑλλάδα. Ἔζησε πέντε χρόνια στήν ἑξορία φορώντας τήν Ἑλληνική στολή και φέροντας συχνά στό νοῦ του τήν Ἑλλάδα. Ὁ τάφος του βρίσκεται σέ κάποια ἐκκλησία τοῦ Μονάχου μέ ταριχευμένο τό σδμα του.

"Υστερα ἀπό τήν ἐκθρόνιση και τήν ἀπομάκρυνση τοῦ "Οθωνα, ἀκολούθησε τέλεια ἀναρχία, γιατί οἱ δυό ἀντίπαλες φατρίες ἀπό μίμηση τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὀνόμαζαν τούς ἑαυτούς τους Ὀρεινούς και Πεδινούς και ὡς τόν ἐρχομό τοῦ νέου βασιλιά πάλεψαν στήν πρωτεύουσα γιά τό ποιά θά ἐπικρατήσει. Γι' αὐτό χύθηκε ἀρκετό αἷμα και ἔγιναν πολλές ἀσχημίες.

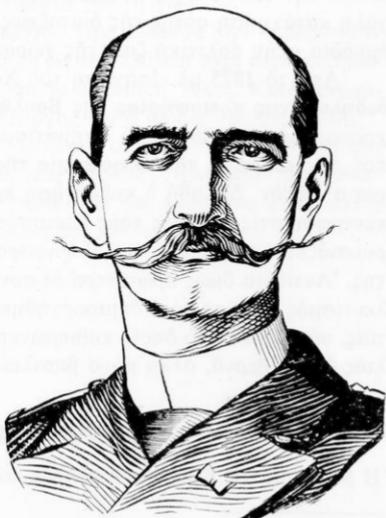
II. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ

'Ο Γεώργιος ὁ Α'

Στίς 10 Δεκεμβρίου τοῦ 1862 συνεδρίασε στήν Ἀθήνα νή δεύτερη Ἐθνοσυνέλευση, γιά νά ἀναθεωρήσει τό Σύνταγμα και νά ἀποφασίσει γιά τήν ἐκλογή τοῦ νέου βασιλιά. "Υστερα ἀπό τρεῖς μῆνες οἱ Μ. Δυνάμεις πρότειναν στήν Ἑλλάδα ώς βασιλιά τό Γεώργιο, δευτερότοκο γιό τοῦ τότε Διαδόχου και κατόπιν βασιλιά τῆς Δανίας Χριστιανού, πού νή Ἐθνοσυνέλευση τόν ἔξελεξε διμόφωνα και ἤρθε στήν Ἑλλάδα τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1863.

"Ο νέος βασιλιάς ἦταν ἔνας νεαρός 17 χρονῶν. Ἀλλά αὐτή τή φορά τό πείραμα τῆς ἐκλογῆς ἐνός νεαροῦ βασιλιά θά πετύχαινε περισσότερο. Ὁ βόρειος πρίγκιπας ἦταν πιό τυχερός κατά τή βασιλεία του στήν Ἑλλάδα. Ὁ Γεώργιος ἦταν φιλειρηνικός βασιλιάς και ώς τό τέλος ἔμεινε νηφάλιος και ψύχραιμος βόρειος ἀνάμεσα στόν πολυτάραχο και εὐερέθιστο λαό του. Μέ ἀξιοσημείωτη ἔξυπνάδα κατάλαβε τό χαρακτήρα τῶν ὑπηκόων του και τούς κυβέρνησε μέ ἐπιδεξιότητα.

Μέ τήν εύκαιρία τῆς ἀνόδου του στό θρόνο και ἔπειτα ἀπό σκληρό ἀγώνα τῶν Ἐπτανησίων πατριωτῶν ή Ἀγγλία, πού κατεῖχε τά Ἐπτάνησα ἐπί 50 χρόνια, πείστηκε δτί ἦταν συμφερότερο γι' αὐτήν νά ἀποχωριστεῖ ἀπό τίς κτήσεις της και ἔτσι τίς παραχώρησε ἐπίσημα στήν Ἑλλάδα

"Ο βασιλιάς Γεώργιος ὁ Α" (1845-1913).

στις 21 Μαΐου του 1864. Τήν ήμέρα αυτή ύψωθηκε στήν άκρόπολη τής Κέρκυρας ή έλληνική σημαία και γι' αυτό ή 21η Μαΐου θεωρεῖται ήμέρα τής ένώσεως και γιορτάζεται ή επέτειός της. (Η τελική συνθήκη άναμεσα στήν 'Αγγλία και τήν 'Ελλάδα είχε υπογραφεῖ στις 17 Μαρτίου του 1864.) Τότε ο βασιλιάς Γεώργιος ἐπισκέφθηκε τά 'Επτάνησα και σέ λίγο 84 'Επτανήσιοι βουλευτές μπήκαν στήν 'Εθνική Συνέλευση τής 'Αθήνας. 'Ανάμεσά τους ήταν και ο φλογερός ποιητής **Άριστοτέλης Βαλαωρίτης**, πού ήταν ένας ἀπό τους πρωταγωνιστές γιά τήν 'Ενωση τῶν 'Επτανήσων μέ τήν 'Ελλάδα.

Τό Σύνταγμα τοῦ 1864

Στό μεταξύ είχε ἀποκορυφωθεῖ τό φατριαστικό πνεῦμα στή συνέλευση, τρεῖς κυβερνήσεις ἔπεσαν μέσα σέ ἐννιά μῆνες και ή ψήφιση τοῦ Συντάγματος προχωροῦσε πάρα πολύ ἀργά. 'Ο βασιλιάς ἀπαίτησε τότε μέ διάγγελμα τήν ψήφιση τῶν ὑπόλοιπων ὅρθρων μέσα σέ 10 μέρες, ἀπειλώντας πώς θά ἐγκαταλείψει τή χώρα. 'Ετσι στις 17 Νοεμβρίου τοῦ 1864 ψήφιστηκε τό δεύτερο Σύνταγμα τής ἀνεξάρτητης 'Ελλάδος, πού ἐπρόκειτο νά κρατήσει περισσότερο, γιατί ἵσχυσε ως τά 1911.

Τό Σύνταγμα τοῦ 1864 καθιέρωσε τή Συνταγματική Βασιλεία και εἰσήγαγε τό σύστημα τής μιᾶς Βουλῆς, πού ἐκλεγόταν μέ καθολική ψηφοφορία, ἀλλά κατάργησε τή Γερουσία. Μά ήταν ἄστοχη ή διάταξη πού δρῦζε πώς ή ἀπαρτία τής Βουλῆς ὑπολογίζεται μέ βάση τούς μισούς βουλευτές και ἔναν περισσότερο, γιατί ἔδωσε τήν εὐκαιρία νά παρεμποδίζονται οἱ ἐργασίες τής Βουλῆς. 'Ετσι ἔγινε μεγάλη κατάχρηση αυτής τής διατάξεως, μέ ἀποτέλεσμα νά παρεμβάλλονται σοβαρά ἐμπόδια στήν πολιτική ζωή τής χώρας.

'Από τό 1875 μέ εἰσήγηση τοῦ Χαρίλαου Τρικούπη καθιερώθηκε ή **ἀρχή τῆς δεδηλωμένης πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς**. Σύμφωνα μ' αὐτήν ο βασιλιάς είναι υποχρεωμένος νά ἀναθέτει τό σχηματισμό κυβερνήσεως στόν ἀρχηγό τοῦ κόμματος, πού συγκεντρώνει τήν πλειοψηφία τής Βουλῆς και πού ἀποδεικνύεται μέ ψηφοφορία σ' αὐτήν. Δηλαδή ή κυβέρνηση πρέπει νά προέρχεται ἀπό τό κόμμα, πού συγκέντρωσε στίς ἐκλογές τούς περισσότερους βουλευτές και κατόπιν πρέπει νά παρουσιάζεται στή Βουλή και μέ ψηφοφορία νά ἀποδεικνύει διτί ἔχει τήν ἐμπιστοσύνη της. 'Αντιθέτα δόμως πρωτύτερα δέ συνέβαινε αὐτό. 'Ετσι καθιερώθηκε ο Κοινοβουλευτισμός και ἀπό τότε δημιουργήθηκε τό καθεστώς τής Βασιλευόμενης Δημοκρατίας, σύμφωνα μέ τό δόποιο καθιερώνεται ή ἀρχή τής λαϊκής κυριαρχίας και ο βασιλιάς δέν κυβερνᾷ, ἀλλά μόνο βασιλεύει.

Τή βασιλεία τοῦ Γεωργίου τοῦ Α'

Τή βασιλεία τοῦ Γεωργίου* ύπηρξε πολύ μακροχρόνια, κράτησε πενήντα περί-

* Τά γεγονότα, πού συνέβηκαν σ' αὐτήν, ἔξιστοροῦνται στό κεφάλαιο «Ἀνατολικό Ζήτημα», πού ἀκολουθεῖ.

που χρόνια, κατά τά όποια ή πολιτική ζωή της χώρας ήταν ταραγμένη καί οι κομματικοί άγωνες διεξάγονταν μέ πάθος.

Κατά τήν περίοδο αύτή στήν πολιτική ζωή της χώρας κυριαρχοῦν δύο σπουδαῖα προβλήματα, τό 'Εθνικό καί τό Οίκονομικό. "Οσον ἀφορᾶ τό πρῶτο πρόβλημα παραπτροῦμε διτί ἔνα μεγάλο μέρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐξακολούθουμε νά βρίσκεται κάτω ἀπό τόν τουρκικό ζυγό. "Εμπαινε ἔτσι τό ζήτημα τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ἀλύτρων Ἑλλήνων καί τῆς πραγματοποίησεως τῆς ἔθνικῆς ἐνώσεως. Στήν ἐποχή τοῦ "Οθωνα ἐπιδιωκόταν ἡ ρομαντική καί ἀπραγματοποίητη ίδεα τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Τώρα ὅμως ἡ «Μεγάλη Ἰδέα» τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκτοπιζόταν στή δίκαιη διεκδίκηση ὁρισμένων ἐπαρχιῶν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, δῆπος τῆς Κρήτης, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἡπείρου καί τῆς Μακεδονίας, στίς δόποις τό ἑλληνικό στοιχεῖο διατηροῦσε καθαρή πλειοψηφία. "Ἐπομένως ἡ «Μεγάλη Ἰδέα» τώρα πιά καί ἀπόλυτα δίκαιη ήταν καί πραγματοποιήσιμη.

"Ἐξάλλου τό οίκονομικό πρόβλημα παρουσίαζε πάντοτε μεγάλη δύστητα, γιατί ἡ Ἑλλάδα ἀπό βιομηχανική ἀποψη βρισκόταν σέ πρωτόγονη κατάσταση. "Ἔτσι ηταν ὑποχρεωμένη νά εἰσάγει ἔνα προϊόντα, ἐνῷ ταυτόχρονα είλε ἀνάγκη νά κατασκευάζει δημόσια ἔργα. Γι' αὐτό ποτέ ὁ κρατικός Προϋπολογισμός δέν παρουσίαζε ἐξίσωση ἐσόδων καί ἐξόδων, ἐνῷ ἡ χώρα ἐξαρτιόταν ἀπό τό ἔνο κεφάλαιο μέ δλα τό δυσάρεστα ἀποτελέσματα, πού προκύπτουν ἀπό αὐτή τήν κατάσταση. Τά ἔξοδα τοῦ Δημοσίου ἀντιμετωπίζονταν ἀπό τίς ἑλληνικές κυβερνήσεις μέ δάνεια ἀπό τό ἐξωτερικό, ἐνῷ ἡ δανειακή πολιτική τοῦ Κράτους, περιπλέκοντας τά πράγματα, ἀποτελοῦσε ἔνα ἀπό τά πιό σοβαρά ζητήματα γιά τή χώρα.

Κατά τή μακροχρόνια βασιλεία τοῦ Γεωργίου τήν κυβέρνησαν τρεῖς γενιές πολιτικῶν. "Η πρώτη φτάνει περίπου ὥς τά 1880 καί ἔχει κύριους προταγωνιστές τόν Ὅδραιο Δημήτριο Βούλγαρη καί τό Μανιάτη Ἀλέξ. Κουμουνδούρο. Κατόπιν ἔρχονται δ' Ἐπαμεινώνδας Δεληγιώργης καί δ' Θρασύβουλος Ζαΐμης.

Στή δεύτερη γενιά, πού φτάνει ὥς τά 1909, ἀνήκουν οι δύο ἀντίπαλοι Χαρίλαος Τρικούπης καί Θεόδ. Δεληγιάννης καί οι Γεώργιος Θεοτόκης καί Δημήτριος Ράλλης. Στήν τρίτη, καί τελευταία περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου (1909-1913) κυριαρχεῖ ἡ μορφή καί ἡ δράση τοῦ Ἑλευθέριου Βενιζέλου.

ΤΑ ΝΕΩΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΚΓ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ ΩΣ ΤΟ ΓΑΛΑΖΟΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ (1815-1870)

‘Η συντηρητική άντιδραση

Όπως ήταν έπομενο υστερα ἀπό τις μακροχρόνιες ἀναστατώσεις οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης πόθησαν τὴν ἡσυχία. Ἡ πάρα πολύ μεγάλη προσπάθεια τῆς προηγούμενης γενιᾶς γιά τὴν ρύθμιση τῶν προβλημάτων τοῦ κράτους σύμφωνα μέ τὸν δρθό λόγο φάνηκε πώς ἀπότυχε ύστερα ἀπό τὴν πτώση τοῦ Ναπολέοντα καὶ τὴν ἐπικράτηση τῶν συμμάχων. Οἱ ἄνθρωποι ξαναγύρισαν μέ νοσταλγία στὴ χριστιανική θρησκεία καὶ γιά κάμποσον καιρὸ φάνηκε δι τὴν ἐπικράτησαν δι κλῆρος καὶ δι παλιὰ βασιλεία. Ἀπό ρομαντική διάθεση δι τσάρος Ἀλέξανδρος συνέλαβε τὸ σχέδιο τῆς Τερῆς Συμμαχίας, ποὺ τῇ μεταχειρίστηκε δι Μέττερνιχ, γιά νά καταπνίξει κάθε φιλελεύθερο κίνημα καὶ κάθε καινούρια ίδεα. Τὴν περίοδο ἀπό τὸ Συνέδριο τῆς Βιέννης ως τὰ 1848 τὴ χαρακτηρίζει ἡ κυριαρχία τοῦ Μέττερνιχ στὴν Εὐρώπη.

Ο Κλεριάν Μέττερνιχ (Metternich, 1773-1859) ήταν Γερμανός ἀπό τὸ Ρήνο. Μπήκε στὴν ὑπηρεσία τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ἀψβούργων, ξεχώρισε ἀπό τοὺς ἄλλους καὶ ἀνέβηκε στὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. ἦταν ἀλαζόνας σὲ ὑπερβολικό βαθμό, περιφρονοῦσε τοὺς σύγχρονούς του διπλωμάτες καὶ τοὺς ὀνόμαζε μωρούς, φωτοχούς, δονειροπόλους καὶ ἀκροβάτες. Μισούσε τὴν Ἐπανάσταση, πού γι' αὐτὸν ήταν «μιά ὑδρα, πού εἶχε ἀνοιχτὸ τὸ φάρυγγα, γιά νά καταπιεῖ τὴν κοινωνική τάξη».

Ο Μέττερνιχ ήταν ὁ στυλοβάτης τῆς ἀντιδράσεως καὶ κατόρθωσε νά καταπνίξει τὸ φιλελεύθερο ρεῦμα ἀπό τὸ 1815 ως τὸ 1848. Καθιέρωσε τὸ ἀστυνομικό σύ-

στημα, μέ το δόποιο κυνήγησε στό έσωτερικό τους δύπαδούς τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν, καί στήν έξωτερική πολιτική ἀκολουθοῦσε τήν ἀρχή τῆς ἐπεμβάσεως στά ξένα κράτη, γιά νά καταπνίγει τίς ἐπαναστάσεις. Αὐτό δύναστηκε «Σύντημα Μέττερνιχ». Ἐτσι καταπνίγηκαν ή ἐπανάσταση τῆς Νεαπόλεως (1821) ἀπό τὸν αὐστριακὸν στρατό καί ή ἐπανάσταση τῆς Ἰσπανίας ἀπό τὸ γαλλικό (1823). Καί, δταν ξέσπασε ή ἐλληνικὴ ἐπανάσταση, ὁ Μέττερνιχ καί οι διπλωμάτες τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας τήν καταπολέμησαν πολὺ σκληρά.

Οι Βουρβόνοι στή Γαλλία – Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ιουλίου

Ἡ ἀντίδραση ἐπικράτησε καί στή Γαλλία. Οἱ Βουρβόνοι καί οἱ εὐγενεῖς «μετανάστες», πού τούς ξανάφεραν οἱ σύμμαχοι πίσω στή Γαλλία, τίποτε δέν είχαν διδαχτεῖ καί τίποτε δέν είχαν ξεχάσει στήν ἔξορια. Νόμιζαν δτι ἡταν δυνατό νά ἀναστήσουν τήν πρίν ἀπό τό 1789 Γαλλία. Ἐν τούτοις ὁ Λουδοβίκος ΙΗ' ἀναγκάστηκε νά παραχωρήσει Σύνταγμα, πού δύναστηκε «Χάρτης» γιατί οἱ εὐγενεῖς ηθελαν νά ἀποφύγουν ἐκφράσεις τῶν ἐπαναστατικῶν χρόνων. Ἐνδ δμως δ βασιλιάς ηθελε νά σεβαστεῖ τό Σύνταγμα καί νά κρατήσει μόνο τούς τύπους τῆς παλιᾶς ἀπολυταρχικῆς βασιλείας, μιά μερίδα ἀσυμβίβαστων, πού δύναζονταν, ultras, μέ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀδελφό τοῦ βασιλιᾶ, τόν πρίγκιπα Κάρολο, τό γνωστό φανατικό ἐχθρό τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ηθελε νά ξαναφέρει στή ζωή τά χρόνια τῆς ἀπεριόριστης μοναρχίας. Γι' αὐτούς ἔλεγαν πώς είναι: **βασιλικότεροι κι ἀπό τό βασιλιά** (plus royalistes que le roi).

Ἡ ἀντίδραση ἐναντίον τῶν Βουρβόνων καί τῶν εὐγενῶν ἔφθασε σέ μεγάλη ἐνταση, δταν ἀνέβηκε στό θρόνο δ ἀδελφός τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ' ως Κάρολος Ι' (1824). Ἡ κυβέρνηση νομίζοντας πώς μέ τίς πολεμικές ἐπιτυχίες θά κέρδιζε τή συμπάθεια τῆς κοινῆς γνώμης, ἀνάλαβε νά κατατήσει τό 'Αλγέρι. Γι' αὐτό ἀποβίβάστηκε γαλλικός στρατός καί κατέλαβε στά 1830 τή χώρα. Οἱ ἐκλογές δμως είχαν δυσμενή ἀποτελέσματα γιά τήν κυβέρνηση. Τότε δ βασιλιάς μέ τρεῖς διατάξεις κατάργησε τήν ἐλευθερία τοῦ τύπου, διάλυσε τή νέα Βουλή καί περιόρισε τήν ἐλευθερία τῶν ἐκλογῶν.

Οἱ αὐθαιρεσίες αὐτές προκάλεσαν ἐπανάσταση στήν πρωτεύουσα. Ὁ βασιλικός στρατός ὕστερα ἀπό τρεῖς ήμέρες μάχη νικήθηκε καί ἐπικεφαλῆς τῆς ἐθνο-

Ὀ Μέττερνιχ (1773-1859).

φρουρᾶς ἐμφανίστηκε πάλι ὁ Λαφαγιέτ. Ὁ Κάρολος δραπέτευσε στό Λονδίνο και οἱ δύο Βουλές ἔδωσαν τὸ στέμμα στό Λουδοβίκο Φίλιππο, τό γιό τοῦ ξακουστοῦ ἀπό τῇ μεγάλῃ Ἐπανάσταση δούκα Φιλίππου τῆς Ὀρλεάνης (Philippe l'Egalité).

Αὐτή εἶναι ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Ιουλίου τοῦ 1830 ποὺ ἔδωσε τὸ σύνθημα γιὰ μιά σειρά ἀπό ἐπαναστάσεις στήν Εὐρώπη. Τό Βέλγιο ἐπαναστάτησε, ἀποσπάστηκε ἀπό τὴν Ὀλλανδία καὶ ἔγινε ἀνεξάρτητο βασίλειο μὲ βασιλιά τὸ Λεοπόλδο τοῦ Σάξ-Κόμπουργκ, ποὺ μέ τὸ πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τοῦ 1830 εἶχε προταθεῖ γιὰ τὸν ἐλληνικό θρόνον. Ἐπίσης ἡ Πολωνία ἐπαναστάτησε ἐναντίον τοῦ Τσάρου. Ἀλλά ῦστερα ἀπό τίς πρωτες ἐπιτυχίες ὑπόκυψαν οἱ Πολωνοί καὶ ἀπό τότε ἡ χώρα ἔγινε ρωσική ἐπαρχία. Τήν ἐπανάσταση τῆς Πολωνίας τήν κατάπνιξε εύκολα ὁ αὐτοτριακός στράτος.

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση τοῦ Φεβρουαρίου (1848)

Οἱ Λουδοβίκος Φίλιππος βασίλευσε ἐιρηνικά, ἔχοντας ὡς στήριγμα τή μεσαία ἀστική τάξη. Γι' αὐτό τὸν ὄνομασαν «Ἀστό Βασιλιά». Αὐτός παραχώρησε πιό φιλελεύθερο Σύνταγμα καὶ ἐπέκτεινε τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου. Εἶχε δῆμος ἴσχυρή ἀντίδραση ἀπό τή μιά τούς Νομιμόφρονες (Legitimistes), δηλαδή τούς διπάδοντας τῶν Βουρβόνων, κι ἀπό τήν ἄλλη τούς Βοναπαρτιστές καὶ τούς Δημοκρατικούς. Ὁταν δῆμος ὁ βασιλιάς ἐκμεταλλεύτηκε μερικές ἀπόπειρες, πού ἔγιναν ἐναντίον τῆς ζωῆς του, καὶ ἐπιχείρησε νά περιορίσει τίς ἐλευθερίες, ἀποξενώθηκε ἀπό τή μεσαία ἀστική τάξη, πού ἥθελε «τό βασιλιά νά βασιλεύει καὶ νά μήν κυβερνᾷ». Τήν κατάσταση τή χειροτέρεψε μιά φοβερή οἰκονομική κρίση. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1848 μέ αίματηρή σύγκρουση στούς δρόμους τοῦ Παρισιοῦ ἀνάγκασε τό βασιλιά νά φύγει στήν Ἀγγλία. Ἡ προσωρινή κυβέρνηση, πού σχηματίστηκε, συγκάλεσε Ἐθνοσυνέλευση καὶ ἀνακήρυξε τή δημοκρατία, γιατί ἡ Ἐπανάσταση εἶχε χαρακτήρα ἀντιβασιλικό καὶ σκόπευε νά γενικεύσει τά πολιτικά δικαιώματα καὶ τίς ἐλευθερίες. Γι' αὐτό ἄλλωστε ἡ Φεβρουαριανή Ἐπανάσταση τοῦ 1848 εἶχε σοβαρότατο ἀντίκτυπο σέ πολλά σημεῖα τῆς Εὐρώπης καὶ τερμάτισε τήν πολιτική ζωή τοῦ Μέττερνιχ.

Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντα Γ'

Ἡ δεύτερη γαλλική δημοκρατία εἶχε πολύ σύντομη ζωή. Πρόεδρός της ἐκλέχτηκε τό Δεκέμβριο τοῦ 1848 ὁ Λουδοβίκος Ναπολέοντας, γιός τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντα. Αὐτός ῦστερα ἀπό τρία χρόνια μέ πραξικόπημα ἔγινε κύριος τῆς καταστάσεως, ξανάφερε στή ζωή τό Σύνταγμα τοῦ 1799 καὶ τό Δεκέμβριο τοῦ 1852 μέ ἀπόφαση τῆς Γερουσίας ἀνακηρύχτηκε κληρονομικός αὐτοκράτορας τῶν Γάλλων. Ὁ λαός μέ ἐπτάμισυ ἑκατομμύρια ψήφους ἐπικύρωσε τήν ἐκλογή καὶ ἔτσι γιά δεύτερη φορά προῆλθε ἀπό τή δημοκρατία ἡ αὐτοκρατορική ἔξουσία.

‘Ο γαλλικός λαός ἔλπιζε πώς μέ τό νέο Σύνταγμα θά ζούσε μέρες παλιας δόξας και ήρθαν στηγμές, κατά τις οποίες ή νέα αυτοκρατορία φάνηκε ἔξωτερικά διτι κυριαρχεῖ στήν Εὐρώπη. ‘Ο Ναπολέων Γ’ θέλησε νά στηρίξει τήν κυριαρχία του στό στρατό και γι’ αυτό δούλεψε, γιά νά δημιουργήσει νέο αυτοκρατορικό στρατό, ἀλλά ήταν μέτριος στρατηγός.

‘Ανεβαίνοντας στό θρόνο είχε διακηρύξει διτι αυτοκρατορία σημαίνει ειρήνη (L’empire c’est la paix). ’Αλλά μπλέχτηκε σέ πολλούς πολέμους και τότε διασκευάζοντας τή φράση του πρός τό γελοϊο είπαν: «L’empire c’est l’érée = ή αυτοκρατορία σημαίνει ξίφος». Φάνηκε πώς τους ήγειμόνες πού είχαν νικήσει τό Ναπολέοντα, τους ταπείνωσε μέ τή σειρά, τόν έναν ύστερα ἀπό τόν ἄλλο. Στή Σεβαστούπολη τής Κριμαίας νίκησε τόν τσάρο Νικόλαο και στό Σολφερίνο τής Ιταλίας τόν αυτοκράτορα τής Αύστριας (1859). Συντρίφηκε διμος, διτι προσέβαλε τό βασιλιά τής Πρωσίας (1870).

‘Ο Ναπολέοντας δ Γ’

ΤΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ

Μπροστά στίς νέες ἀπαιτήσεις και τίς νέες ἀνάγκες, πού γέννησαν δ ΙΗ’ αίώνας και ή γαλλική ἐπανάσταση, τό πολίτευμα τής Αγγλίας φαινόταν τώρα πιά ξεπερασμένο. Η Αγγλία μέ πεῖσμα καταπολέμησε τή Γαλλία, γιατί ή ἐπανάστασή της κατατρόμαξε τους προνομιούχους εὐγενεῖς. “Οταν διμως ἔλειψε πιά δ φόβος νά κυριαρχήσει η Γαλλία στήν Εὐρώπη, οι Αγγλοι προχώρησαν μέ ἀποφασιστικότητα σέ μεταρρυθμίσεις και κατόρθωσαν χωρίς βίαιες κρίσεις ἀλλά σιγά σιγά νά μεταρρυθμίσουν πρός τό τελειότερο τήν κρατική μηχανή, πού ἀπό τότε δούλεψε ἀψογα.

ΤΗ πρώτη μεταρρύθμιση ήταν ή λεγόμενη «Χειραφέτηση τῶν καθολικῶν». Οι καθολικοί μέ ἀρχηγό τόν περίφημο Ιρλανδό Ο’Κόννελ (O’Connell) πέτυχαν (1829) νά καταργηθοῦν διλα τά μέτρα πού υπήρχαν ἐναντίον τους και ἀπόκτησαν τό δικαίωμα νά ἔκλεγουν και νά ἔκλεγονται και νά διορίζονται σέ δημόσιες θέσεις. “Υστερα ἀπ’ αυτό οι Αγγλοι φιλελεύθεροι πέτυχαν τήν ἐκλογική μεταρρύθμιση. “Ως τά 1832 τό ἐκλογικό σύστημα τής Αγγλίας ήταν πολύ ἀριστοκρατικό και μεγάλο μέρος τού λαού ἀποκλειόταν ἀπό τό δικαίωμα τής ψήφου. Η ἐκλογική μεταρρύθμιση κατορθώθηκε μέ σκληρό ἀγώνα μέ ἀρχηγό τό λόρδο Γκρέι (Grey). Τό δικαίωμα τής ψήφου ἐπεκτάθηκε σέ τρεις φάσεις, στά 1832, στά 1867 και στά 1885 και ἔτσι αὐξή-

θηκε διάφορός των έκλογέων. Δέ γενικεύτηκε δόμως γιά δλους καί μέ δυσκολία, ύστερα από τόν πρότο παγκόσμιο πόλεμο, οι "Αγγλοί εκτίμησαν τή νέα κατάσταση, δέχτηκαν τήν καθολική ψηφοφορία καί έδωσαν τό δικαίωμα τῆς ψήφου καί στίς γυναῖκες.

Τρίτη μεταρρύθμιση είναι ή οικονομική. Οι "Αγγλοί βιομήχανοι μέ σκληρό έπίσης άγνων πέτυχαν τήν «Έλευθερη Συναλλαγή» (Free trade). Στά 1846 καταργήθηκε διά νόμος γιά τά σιτηρά, πού άπαγόρευε τήν είσαγωγή σιταριού από τό έξωτερικό καί συντελούσε στή μεγάλη άκριβεια τού φωμού. Από αύτό πιεζόταν φοβερά ή έργατική τάξη. "Αντίθετα, οι διπάδοι τῆς έλευθερης συναλλαγῆς, πού δονομάστηκαν «Σχολή τού Μάντσεστερ», είχαν τή γνώμη διτί μέ τήν είσαγωγή σιταριού από τό έξωτερικό θά καλυτέρευε ή θέση τού έργατη καί θά άναπτυσσόταν ή βιομήχανία. Σέ λίγο ή άρχη τῆς έλευθερης συναλλαγῆς στήν "Αγγλία θριάμβευε έντελως καί τό παράδειγμά της τό μιμήθηκαν ή Γαλλία καί οί άλλες Δυνάμεις. "Ετσι τό σύστημα τού μερκαντιλισμού κατέρρευσε κατά τά μέσα τού ΙΘ' αιώνα. Στίς έπομενες δεκαετίες ή βιομήχανία άναπτύχθηκε στήν "Αγγλία σέ κολοσσιαίο βαθμό. Επίσης οί έξαγωγές πολλαπλασιάστηκαν, ό διμπορικός στόλος άπό χρόνο σέ χρόνο μεγάλωνε καί οί άποικικές κτήσεις έπεκταθήκαν στίς τρεις ήπειρους. Αυτά δύλα έγιναν στή μακροχρόνια βασιλεία τῆς βασίλισσας Βικτορίας.

"Η Βικτορία βασίλευσε άπό τό 1837 ώς τό 1902. "Η βασιλεία της, πού γέμισε τό δεύτερο μισό τού ΙΘ' αιώνα, είναι μιά άπό τίς πιό λαμπρές περιόδους τῆς βρετανικής Ιστορίας. "Η Βικτορία ήταν άπλη, σοβαρή, εύσυνείδητη καί τακτική καί είχε βαθιά συναίσθηση τῆς άποστολής της. "Εμεινε πάντα πιστή στό συνταγματικό πολίτευμα καί γι' αύτό ήταν κατά κύριο λόγο βασίλισσα τῶν Οὐίξ.

Η ένωση τῆς Ιταλίας

"Αφότου έπικράτησε ή Αύστρια ή ιταλική άνεξαρτησία έπρεπε νά έξαγοραστεῖ μέ άγνωνες καί αίματα. Οι Ιταλοί άγωνίστηκαν γιά τήν ένωσή τους μέ τοπικές έπαναστάσεις, μέ ίδρυση μυστικῶν έπαναστατικῶν σωματείων, πού τό πιό ξακουστό ήταν τό λεγόμενο «Carbonari», καί άκομή μέ πλατιά πατριωτική προπαγάνδα.

Κατά τά μέσα τού ΙΘ' αιώνα ή προσοχή τῶν Ιταλῶν πατριωτῶν στρεφόταν πρός τό Βασίλειο τού Πεδεμοντίου καί τής Σαρδηνίας πού πρωτεύουσα είχε τό Τουρίνο, τό μοναδικό βασίλειο πού είχε έθνική δυναστεία καί είχε είσαγάγει συνταγματικό πολίτευμα. "Ο βασιλιάς του Βίκτορ Έμμανουήλ ο Β' (1810-1861) προσέλαβε ώς πρωθυπουργό του τόν ξακουστό Καβούρ, πού ήταν θερμός δπαδός τῆς ένώσεως. "Ο Καβούρ έπικήτησε τήν ένωση τῆς Ιταλίας μέ τή βοήθεια τῆς Γαλλίας καί, γιά νά άποκτήσει τή συμπάθεια τού Ναπολέοντα, πήρε μέρος στόν Κριμαϊκό πόλεμο. "Έκαμε έπίσης μαζί του μιά μυστική συμφωνία, σύμφωνα μέ τήν δποία τό Πεδεμόντιο θά έπαιρνε άπό τήν Αύστρια τή Λομβαρδία καί τή Βενετία καί θά παραχωρούσε στή Γαλλία ώς άνταλλαγμα τή Σαβοΐα καί τή Σαρδηνία. "Η Αύστρια, γιά νά προλάβει, κήρυξε τόν πόλεμο έναντίον τού Πεδεμοντίου καί δι αύστριακός

στρατός πέρασε τό ποτάμι Τίκινο (1859). Τότε έμφανίστηκε ό Ναπολέων έπικεφαλής του γαλλικού στρατού ό Γάλλος στρατηγός **Μάκ Μαόν** (Mac Mahon) κέρδισε τη μάχη της Μαγέντα (Magenta) και άμεσως υστερα συντρίφτηκε ό αύστριακός στρατός στήν ξακουστή μάχη του **Σολφερίνο** (Solférino).

Η μάχη του Σολφερίνο είχε σπουδαῖα ἀποτελέσματα (24 Ιουνίου 1859). Πρώτα πρώτα έβαλε τέρμα στήν καταπίεση, πού άσκουσε ή τυραννική διπλωματία της Αύστριας στήν Εύρωπη υστερα ἀπό τή συντριβή του Μεγάλου Ναπολέοντα. Ταυτόχρονα δμως οι Πρώσοι ἀξιωματικοί, πού παρακολούθησαν τίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις, ἀντιλήφτηκαν τήν ἀνεπαρκή ὁργάνωση και τῶν δύο στατευμάτων. Κατά τή **συνάντηση** τῆς **Βιλαφάγκα** (κοντά στή Βερόνα, Ιούλιος 1859) ή Αύστρια παραχώρησε τή Λομβαρδία στό Ναπολέοντα, πού τή μεταβίβασε στήν Ιταλία και πήρε τή Σαβοΐα και τή Νίκαια.

Ἀμέσως υστερα ἀπό τόν πόλεμο ἄρχισε στήν Ιταλία ή ἐνωτική κίνηση. Στά κράτη τῆς κεντρικῆς Ιταλίας διώχτηκαν οι ἡγεμόνες και ό λαός μέ δημοψήφισμα κήρυξε τήν ἔνωση μέ τή Σαρδηνία. Ό τολμηρός ἄρχηγός τῶν ἐθελοντῶν **Ιωσήφ Γαριβάλδης** (Garibaldi, 1807-1882) ἀποβιβάστηκε μέ 10.000 ἐθελοντές στή Σικελία και κατέλαβε τό Παλέρμο, δπου ἔγινε δεκτός ἀπό τό λαό μέ ἐνθουσιασμό. Ἀπό ἑκεὶ πέρασε στήν κάτω Ιταλία, τήν ξεσήκωσε κι αὐτήν σέ ἐπανάσταση και ἀνάγκασε τό Βουρβόνο βασιλιά τῆς Νεαπόλεως νά καταφύγει στή Ρώμη, τήν πρωτεύουσα τοῦ παπικοῦ κράτους. Αὕτη τήν ὑπέρεσπιζόταν γαλλική φρουρά, γιατί ό Ναπολέων παρουσιάζόταν ώς προστάτης τοῦ Πάπα, γιά νά χρησιμοποιήσει τή δύναμη τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀν παρουσιάζόταν ἀνάγκη. Ἔτσι διλόκληρη ή Ιταλία, ἐκτός ἀπό τή Ρώμη και τή Βενετική χώρα, ἐνώθηκε κάτω ἀπό τήν ἔξουσία τοῦ Βίκτορα Ἐμμανουήλ τοῦ Β' πού πήρε τόν τίτλο τοῦ βασιλιά τῆς Ιταλίας και ἔκαμε πρωτεύουσά του τή Φλωρεντία (1860). Στά 1866 οι Ιταλοί συμμάχησαν μέ τήν Πρωσία ἐναντίον τῶν Αύστριακῶν και, δπως συνήθως, νικήθηκαν. Ἀλλά ή ὁριστική νίκη τῆς Πρωσίας ἔδωσε στούς Ιταλούς τή Βενετία (1866). Κι δταν στά 1870 συντρίφτηκε ό Ναπολέων ἀπό τούς Γερμανούς, οι Ιταλοί μπήκαν στή Ρώμη. Τότε ό βασιλιάς τῆς Ιταλίας μετάφερε τήν πρωτεύουσά του στήν αἰώνια πόλη, ἀλλά ό Πάπας διαμαρτυρήθηκε και καταδίκασε τόν ἔαυτό του σέ θεληματικό περιορισμό στό Βατικανό.

Ο Καβούρ

"Εμειναν όμως άκόμα μερικές ιταλικές χώρες κάτω από ξενική κατοχή, ίδιως ή Τεργέστη μέ την ένδοχόρα της, ή Σαβοΐα·και ή Νίκαια. Αύτή είναι ή «Italia Irredenta», πού κατά τά έπόμενα χρόνια έγινε άντικείμενο θορυβόδους πατριωτισμού τῶν Ιταλῶν.

Η Γερμανία από τό 1815-1848

Κατά τή διάρκεια τῶν ναπολεόντειων πολέμων είχε γεννηθεῖ στή Γερμανία ἔνα ισχυρό ρεύμα, γιά νά ένωθεῖ ή χώρα σ' ἔνα κράτος. "Υστερα όμως ἀπό τή νίκη συνεχίστηκε ή διαίρεση, γιατί οί ήγεμόνες ἐπέμεναν μέ ζηλοτυπία νά διατηρήσουν τήν αὐτοτέλειά τους. Έξακολούθησε ή λεγόμενη γερμανική δυαρχία, δηλαδή ή ἐπικράτηση δύο ισχυρῶν κρατῶν, τῆς Αὐστρίας και τῆς Πρωσίας. Στή θέση τῆς παλιᾶς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας (962 μΧ-1806) πού είχε καταρρεύσει, δημιουργήθηκε ή χαλαρή και ἀδύναμη «Ομοσπονδία τῶν Γερμανικῶν κρατῶν», πού κατευθύνοταν ἀπό τό Μέττερνιχ. Ό περισσότερος λαός ήταν ἀδιάφορος και, καθώς δ γερμανικός λαός είναι συντηρητικός, θεωροῦσε τήν ένιαία Γερμανική Αὐτοκρατορία περισσότερο ώς φαντασιοπλήξια. Μόνο ἔνα μικρό μέρος τῆς ἀναπτυγμένης τάξεως, οί φοιτητές τῶν πανεπιστημίων και ή νεολαία τῶν γυμναστηρίων, πού ίδρυνταν σέ πολλά μέρη τῆς Γερμανίας κάτω ἀπό τήν προτροπή και ἐπίδραση τοῦ δονομαστοῦ Γιάν (Jahn), τοῦ πατέρα τῆς γερμανικῆς γυμναστικῆς, είχαν ζωηρό τό θυνικό αἰσθημα.

Άλλά οί κυβερνήσεις τῆς Αὐστρίας και τῆς Πρωσίας χτύπησαν κάθε ἐκδήλωση. Ό Μέττερνιχ πήρε ἀφορμή ἀπό μερικά ἐπεισόδια και ἐπέβαλε τήν ίδια κυβερνητική μέθοδο σ' δλα τά κράτη τῆς δομοσπονδίας. Άπαγορεύτηκαν οί ἐνώσεις τῶν φοιτητῶν, τά γυμναστήρια κλείστηκαν και συγκροτήθηκε μιά μεγάλη ἐπιτροπή, γιά νά κυνηγήσει τούς δημαρχούς, δπως δονομάστηκαν οί ἀγωνιστές τῆς γερμανικῆς θυνικῆς ἐνότητας. "Ετσι ή Αὐστρία ἔμεινε ἀπολυταρχική και ή Γερμανία δέν κράτησε τήν υπόσχεση, πού ἔδωσε κατά τόν ἀπελευθερωτικό πόλεμο ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντα. Άλλά στήν ψυχή πολλῶν διατηρήθηκε ή πίκρα και έτσι ἔβρισκαν γόνιμο ἔδαφος οί ἀνατρεπτικές ίδεες, πού ἔσπερναν οί συγγραφεῖς, οί όποιοι ἀποτελοῦσαν τήν δόμαδα τῆς «Νέας Γερμανίας» (Junges Deutschland) μέ ήγέτη τό διάσημο ποιητή Έρρικο Χάινε (Heine).

Ἐν τούτοις στά χρόνια αὐτά συντελέστηκε ἔνα γεγονός μέ μεγάλη πολιτική σημασία ή Τελωνειακή Ἐνώση τῶν γερμανικῶν κρατῶν, πού ήταν ἔνα σπουδαῖο βῆμα γιά τήν πολιτική ένωση. Άπο τό 1828 πολλά κράτη τοῦ γερμανικοῦ βιορρᾶ και τοῦ νότου ἄρχισαν νά συνδέονται τελωνειακά μέ τήν Πρωσία. Τήν 1 Ιανουαρίου τοῦ 1834 καταργήθηκαν τά τελωνειακά σύνορα τῶν πιό πολλῶν γερμανικῶν κρατῶν και ή Γερμανία ένωθήκε σέ μιά ἀγορά ἀπό τίς "Αλπεις ώς τή Βαλτική. Ή Αὐστρία ἀπόκρουσε τήν οίκονομική αὐτή ένωση και έτσι ἀπόκλεισε τόν έαυτό της ἀπό τή γερμανική οίκογένεια.

Η γερμανική έπανάσταση – Κοινοβούλιο της Φραγκφούρτης

Η Φεβρουαριανή έπανάσταση τοῦ Παρισιοῦ είχε πολύ βαθιά έπιδραση στή Γερμανία καί τήν Αύστρια καί ἀμέσως κιόλας οἱ δύο χῶρες ταράχτηκαν ἀπό σοβαρές έπαναστάσεις. Στό Βερολίνο ὁ λαός ἐστησε ὁδοφράγματα καί ὑποχρέωσε τό βασιλιά τῆς Πρωσίας νά υποσχεθεῖ πώς θά χορηγήσει Σύνταγμα καί θά μπει ἐπικεφαλῆς στήν ἔθνική κίνηση. Αὐτή είναι ἡ **έπανάσταση τοῦ Μαρτίου**.

Στίς 31 Μαΐου τοῦ 1848 οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ συγκεντρώθηκαν γιά σύσκεψη στήν ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Παύλου στή Φραγκφούρτη καί ἀποτέλεσαν **Συντακτική Συνέλευση**. Οἱ σπουδαιότεροι ἀπό τοὺς σύγχρονους Γερμανούς, καθηγητές Πανεπιστημίων, δημοσιογράφοι, ἤταν μέλη τῆς Συνελεύσεως, πού είχε σκοπό νά δόσει Σύνταγμα στή Γερμανία, χωρίς νά λάβει ὑπόψη τῆς τούς ἡγεμόνες. Τελικά, μέ πολύωρες συζητήσεις, γιά τά «Θεμελιώδη δικαιώματα τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ» ἐπικράτησε ἡ «μικρογερμανική» μερίδα, πού ἥθελε γερμανική δύναση στην Αύστρια. Μέ μικρή πλειοψηφία ἐκλέχητο ὡς κληρονομικός αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας ὁ βασιλιάς τῆς Πρωσίας Φρειδερίκος Γουλιέλμος Δ', ἀλλά αὐτός ἀρνήθηκε τό στέμμα, πού τοῦ πρόσφεραν οἱ λαϊκοὶ ἀντιπρόσωποι (1849). Η Αύστρια καί ἡ Πρωσία καί ἄλλα γερμανικά κράτη ἀνακάλεσαν τούς ἀντιπροσώπους τους ἀπό τό κοινοβούλιο. «Υστερα ἀπό τήν ἀποχώρηση τῶν συντηρητικῶν στοιχείων ἀπ' αὐτό τό ὑπόλοιπο κολοβωμένο κοινοβούλιο μετάθεσε τήν ἔδρα του στή Στουτγάρδη, ὅπου τό διάλυσε στρατός τοῦ κράτους τῆς Βυρτεμβέργης. Τότε πολλοί ἀπό τούς δημοκρατικούς ἀντιπροσώπους πιάστηκαν καί τουφεκίστηκαν ἀπό τίς κυβερνήσεις.

Η Πρωσική ἔνωση - "Ολμούτζ (1850)

Ο Βασιλιάς τῆς Πρωσίας ἀπόκρουσε τό αὐτοκρατορικό στέμμα καί μέ τούς βασιλιάδες τοῦ Ἀννοβέρου καί τῆς Σαξονίας σχημάτισε τή λεγόμενη **Πρωσική Ενωση**. Ἄλλα ἡ Αύστρια προσπαθώντας νά πάρει τήν ἡγεσία τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους καί ἔχοντας τήν υποστήριξη τοῦ τσάρου τῆς Ρωσίας Νικολάου, πού φοβόταν τή γερμανική ἐνότητα, πήρε ἀπειλητική στάση ἐναντίον τῆς Πρωσίας. Γι' αὐτό κατά τή **Συνάντηση τοῦ "Ολμούτζ** (Olmütz) στή Μοραβία ἡ Πρωσία ταπεινώθηκε καί ὁ Πρώσος πρωθυπουργός δέχτηκε τή διάλυση τῆς Ενώσεως καί τήν ἀνασύνταση τῆς Όμοσπονδίας. Ετσι ἡ προσπάθεια γιά ἔθνική ἔνωση ἀπότυχε καί πάλι (1850).

Η ἔνωση τῆς Γερμανίας

«Υστερα ἀπό τό 1850 ἡ ίδεα γιά τήν ἔνωση τῆς Γερμανίας φαινόταν τώρα περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά ἀπραγματοίητη, γιατί παντοῦ είχε ὑπερισχύσει ἡ ἀντίδραση καί οἱ περισσότεροι ἀπό τό γερμανικό λαό, πού ἀπό τή φύση του είναι συντηρητικός, δέν αἰσθάνονταν τήν ἀνάγκη γιά ἔνα πιό φιλελεύθερο πολίτευμα. Εκτός ἀπ' αὐτό ἔνες μεγάλες δυνάμεις, ίδιως ἡ Γαλλία, δούλευαν ἐναντίον τῆς

ένώσεως της Γερμανίας. Άλλα τη Γερμανία την ένωσε τό πρωσικό σπαθί και ή διπλωματία του Βίσμαρκ.

‘Ο Γουλιέλμος ο Α’ καὶ ο Βίσμαρκ

Η πείρα τῶν ναυπολεόντειων πολέμων είχε διδάξει τούς Γερμανούς ότι ἔπρεπε μέ κάθε θυσία νά ἀποφεύγουν τόν ἐμφύλιο πόλεμο. Γι’ αὐτό η Πρωσία φάνηκε συνεχῶς ὑποχωρητική ἀπέναντι στήν Αὐστρία. Άλλα υστερα ἀπό τό “Ολμουτζ” ἐπικράτησε η γνώμη ότι η Πρωσία ήταν ἀνάγκη νά συναγωνιστεῖ μέ τά δόπλα ἀκόμη μιά φορά μέ τήν Αὐστρία. Ο βασιλιάς τής Πρωσίας Γουλιέλμος ο Α’ (1861-1888) φρόντισε νά ἐνισχύσει τή στρατιωτική δύναμη τῆς Πρωσίας. Πήρε ως ὑπουργό τῶν Στρατιωτικῶν τό Φόν Ρόον (Von-Roon) και ὑπόβαλε στήν Βουλή ἔνα νομοσχέδιο, μέ τό δρόπο εἰσαγόταν η γενική στρατιωτική ὑπηρεσία. Άλλα η πρότασή του συνάντησε, ίσχυρή ἀντίδραση στήν Βουλή. Γι’ αὐτό δ βασιλιάς σκέφτηκε νά παραιτηθεῖ, ἀλλά πάροντας θάρρος ἀπό τόν Von-Roon κάλεσε στήν ἔξουσία τόν περιφημο πολιτικό “Οθωνας Βίσμαρκ, πού ἔγινε δημιουργός τῆς Νέας Γερμανίας.

Ο Βίσμαρκ (Otto Bismarck, 1815-1898) είχε τήν ιδεολογία τῶν Πρώσων μεγαλοκτηματιῶν. Λαϊκά δίκαιωματα και συνταγματικές ἐλευθερίες γι’ αὐτόν ήταν ἐπιπολαιότητες τῶν πιό κοινῶν ἀνθρώπων και ήταν ἐντελῶς ἀντίθετος στήν ένωση τῆς Γερμανίας μέ ἀντιπροσώπους του λαοῦ σύμφωνα μέ τό πρότυπο του κοινοβουλίου

τῆς Φραγκφούρτης. Χρημάτισε ἀντιπρόσωπος τῆς Πρωσίας στήν “Ομοσπονδιακή Βουλή και σχημάτισε τήν πεποιθηση ότι οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στήν Πρωσία και τήν Αὐστρία ἔπρεπε μέ τήν πρώτη εὐκαιρία νά κριθοῦν μέ φωτιά και σίδερο.

Ο Βίσμαρκ είχε σπάνια δέξητα ἀντιλήψεως και ἀντοχή στή δουλειά ἐφαμιλλή μέ τον Ναπολέοντα. Είχε πολύ δυνατή θέληση αἰσιοδοξία, αὐτοπεποίθηση και ἐπιβάλλον σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε μπροστά του νά ἐκμηδενίζονται οἱ κοινές προσωπικότητες. Οἱ φιλελεύθεροι είδαν μέ φόβο αὐτό τόν ἀριστοκράτη, πού είχε ἀντιτάθεις ἀκόμη και μέσα στή βασιλική οἰκογένεια. Άλλα σιγά σιγά φάνηκαν τά σπάνια προσόντα του και δημιουργήθηκε ἀνάμεσα στό βασιλιά και τόν πρωθυπουργό μία πολύ στενή συνεννόηση. Δίκαια δονομάστηκε αὐτός «Σιδερένιος Καγκελάριος» (=πρωθυπουργός).

Ο “Οθωνας Βίσμαρκ.

Ο Δανικός καί ὁ Αὐστριακός πόλεμος

Μέ όφορμή τίς φιλονικίες μέ τό βασιλιά τῆς Δανίας Χριστιανό τὸν Θ', πρωσικές δυνάμεις κατέλαβαν στά 1864 μέ τή συνεργασία τῆς Αὐστρίας τά δουκάτα τοῦ Σλέσβιχ καὶ Χολστάιν (Schleswig-Holstein), τά δοποῖα διεκδικούσε καὶ ἡ Δανία. Ἀλλά μέ όφορμή ἀκριβῶς τή διανομή τῶν δουκάτων ξέσπασε ἀνάμεσα στίς ἀντίζηλες χῶρες τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσίας ὁ ἀναπόφευκτος πόλεμος. Παρόλο πού ἡ Αὐστρία εἶχε ώς συμμάχους τά περισσότερα δευτερότερα γερμανικά κράτη ὁ ἀγώνας κρίθηκε μέσα σέ ἐπτά μέρες ὑπέρ τῶν Πρώσων, γιατί ὁ πρωσικός στρατός ἦταν ἐκπαιδευμένος ἀσύγκριτα τελειότερα ἀπό τὸν αὐστριακό. Εἶχε πολὺ ἀνώτερο ὅπλισμό ἀπό τῶν Αὐστριακῶν καὶ διευθυνόταν ἀπό ἔξαιρετικό στρατιωτικό ἄντρα, τό διάστημα Μόλτκε (Helmut Moltke). Ἡ ἀποφασιστική μάχη δόθηκε στίς 3 Ιουλίου τοῦ 1866 κοντά στό Cönigsgrätz τῆς Βοημίας. Ἀντή ἦταν ἡ πιο μεγάλη μάχη τοῦ αἰώνα, γιατί μέσα σέ μερικές ώρες συγκρούστηκαν ἀπό τίς δύο πλευρές 430 χιλιάδες ἄντρες. Ὁ αὐστριακός στρατός νικήθηκε δόλοκληρωτικά.

Ἡ μάχη τοῦ Cönigsgrätz (=Κένιγκρετς) ἡ Σάδοβας, ὅπως συνήθως τήν δονομάζουν, ἔκρινε τήν τύχη τοῦ πολέμου. Τό βράδυ ἐκείνης τῆς ήμέρας εἶπε ὁ Βίσμαρκ: «Η φιλονικία κρίθηκε. Τώρα πρέπει νά ἀποκτήσουμε ξανά τήν παλιά φιλία πρός τήν Αὐστρία». Ἡ γρήγορη αὐτή νίκη τῶν Πρώσων εἶχε προκαλέσει ἔκπληξη στήν Εὐρώπη καὶ ὁ Βίσμαρκ φοβόταν μπλεξίματα στήν Εὐρώπη. Ἐξάλλου, ἐπειδή ἀπόβλεπε σέ πιο μακρινός σκοπούς, δέν θετελε νά ταπεινώσει τήν Αὐστρία περισσότερο ἀπό δ.τι χρειαζόταν. Ὁ αὐτοκράτοράς της Φραγκίσκος Ιωσήφ ζήτησε τή μεσολάβηση τοῦ Ναπολέοντα. Ἐπειδή δμως ἡ Γαλλία δέν ἦταν ἔτοιμη γιά πόλεμο, ὁ Ναπολέων ἀναγκάστηκε νά περιοριστεῖ στό ρόλο τοῦ εἰρηνοποιοῦ. Μέ τήν εἰρήνην τῆς Πράγας (23 Αὐγούστου 1866) ἡ Αὐστρία δέχτηκε τή διάλυση τῆς Γερμανικῆς Ομοσπονδίας καὶ ἡ γερμανική δυναρχία τερματίστηκε μέ τήν ἐπικράτηση τῆς Πρωσίας μέσα στό Γερμανικό κόσμο.

Οἱ Ίταλοι είχαν κηρύξει τόν πόλεμο μαζί μέ τούς Πρώσου ἐναντίον τῆς Αὐστρίας. Ἀλλά, μολονότι ὁ ίταλικός στρατός καὶ στόλος είχαν δύναμη μεγαλύτερη ἀπό τῶν αὐστριακού, γιατί οἱ Αὐστριακοί χρησιμοποίησαν ἐναντίον τῶν Ίταλῶν μόνο ἔνα μικρό μέρος τοῦ στρατοῦ τους, ἐν τούτοις οἱ Ίταλοι νικήθηκαν καὶ στή στεριά καὶ στή θάλασσα. Ιδίως ἡ νίκη τοῦ ναυάρχου Τέγκετζοφ (Tegetthoff) κοντά στό νησί Λίσσα τῆς Δαλματίας θεωρήθηκε πολύ σπουδαῖο κατόρθωμα. Ἀλλά μέ τήγα παραπάνω συνθήκη είρήνης ἡ Ίταλία ἀπόκτησε τή Βενετία.

Ο Γαλλογερμανικός πόλεμος

Ἡ ἐπικίνδυννα αὐξημένη δύναμη τῆς Πρωσίας ἤταν μιά τρομερή ἀποτυχία τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Ναπολέοντα. Στή Γαλλία αἰσθάνθηκαν τήν ἥττα τῆς Σάδοβας σάν δική τους ἥττα καὶ μίλησαν γιά ἐκδίκηση τῆς Σάδοβας. Ὁ Ναπολέων ζήτησε νά μετριάσει τήν ἐντύπωση τῶν πρωσικῶν ἐπιτυχιῶν μέ ἀνταλλάγματα πρός τούς ἄλλους Γερμανούς. Πολιτεύτηκε δμως ἀδέξια καὶ ὁ Βίσμαρκ τό ἐκμεταλλεύ-

τηκε αύτό μέ επιτηδειότητα, διαδίνοντας ότι τάχα ο Ναπολέων σκόπευε νά οίκει-οποιηθεί γερμανικό έδαφος. Οι διαδόσεις αύτές ξεσήκωσαν ίσχυρό έρεθισμό στή Γερμανία και πλησίασαν πιο πολύ τά νότια γερμανικά κράτη πρός τήν Πρωσία. Ο Βίσμαρκ θεωρούσε τό γαλλικό πόλεμο ώς τό άσφαλέστερο μέσο γιά τήν ένωση τής Γερμανίας.

Αφορμή, γιά νά ξεσπάσει δι πόλεμος, έδωσε ή διαδοχή γιά τόν ισπανικό θρόνο. Οι Ισπανοί δηλαδή κάλεσαν στό θρόνο τόν πρίγκιπα Λεοπόλδο άπό τόν καθολικό κλάδο τών Χοεντζόλερν. Άλλα αύτό ξεσήκωσε θύελλα άγανακτήσεως στή Γαλλία. Ο βασιλιάς τής Πρωσίας άναγκαστηκε νά συστήσει στόν πρίγκιπα νά παραιτηθεί άπό τήν υποψηφιότητα. Ωστόσο ή Γαλλία δέν περιορίστηκε μόνο σ' αύτό, άλλα άπαιτησε νά δηλώσει δι Γουλιέλμος δτι και στό μέλλον δέ θά επιτρέψει τήν υποψηφιότητα τού Λεοπόλδου γιά τόν ισπανικό θρόνο. Μά ή Γερμανία άρνηθηκε και γι' αύτό ή Γαλλία κήρυξε τόν πόλεμο.

Η Γαλλία δέν ήταν έτοιμη γιά πόλεμο και δέν ηξερε τό μέγεθός του. Έξαλλου οι στρατιωτικές δυνάμεις της ήταν ποιοτικά κατώτερες και έπι πλέον είχε νά παλέψει έναντίον τής ένωμένης Γερμανίας, πού στά τελευταία χρόνια είχε αιδηθεί σε πληθυσμό και πλούτο και είχε άναπτυξει πολύ τή βιομηχανία. Ο στρατός τής Γερμανίας ήταν μεγάλος και συγχρονισμένος, ένω δ γαλλικός ήταν δργανωμένος κατά τό παλιό σύστημα. Τή γενική άρχιστρατηγία τού γερμανικού στρατού τήν είχε δ Μόλτκε, ένω τού γαλλικού δ Ναπολέοντας.

Οι Γερμανοί κινήθηκαν μέ τή συνηθισμένη ταχύτητα και στίς 4 Αύγοβστου τού 1870 είσβαλαν στήν Άλσατια. Ο στρατηγός Μάκ Μαόν, πού τήν ύπερασπιζόταν, νικήθηκε και άποσύρθηκε πέρα άπό τά Βόσγια (όροσειρά τής ΒΑ Γαλλίας) στό Chalons, πού προσπαθούσε νά άναδιοργανώσει τό στρατό του. Ο μεγάλος δγκος τού γαλλικού στρατού, πού βρισκόταν στό Μέτς (Metz) τής Αωρραίνης μέ άρχηγο τό στρατηγό Μπαζαίν (Bazain), κινδύνευε νά περικυκλωθεί. Άλλα δ Μπαζαίν δέν κινήθηκε νωρίς και πολιορκήθηκε μέσα σ' αύτό.

Τώρα πιά δύο γερμανικές στρατιές βάδιζαν έναντιον τού Παρισιού. Ο Μάκ Μαόν άνασυγκρότησε τό στρατό του και σχεδίαζε νά υποχωρήσει γιά τήν άμυνα τής πρωτεύουσας, άλλα ή γαλλική κυβέρνηση τού έδωσε διαταγή νά άπαλλάξει μέ κάθε θυσία τόν πολιορκημένο στρατό τού Μπαζαίν. Ο Μάκ Μαόν έπιχείρησε νά φτάσει μέ τόν άντοκράτορα στό Μέτς, βαδίζοντας άπό τά βελγικά σύνορα. Άλλα δ γερμανικός στρατός τόν παρακολούθησε και τόν έριξε στό μικρό φρούριο Σεντάν (Sedan), πού βρίσκεται στόν ποταμό Meuse κοντά σ' αύτό τά σύνορα. "Επειτα άπό πολύ άιματηρό άγώνα στό Σεντάν δ Ναπολέον Γ" παραδόθηκε στούς Γερμανούς μέ 83 χιλιάδες στρατό (2 Σεπτεμβρίου). "Ετσι οι Γερμανοί μέσα σ' ένα μήνα κατάστρεψαν τόν άντοκρατορικό στρατό τής Γαλλίας.

"Υστερα άπό τήν παράδοση τού άντοκράτορα κηρύχτηκε στό Παρίσι ή Γ' δημοκρατία. Η κυβέρνηση τής Έθνικής Αμυνας, πού μέλη της ήταν δ Καμπέττας (Gambetta) και δ Ιούλιος Φάβρ (Favre), άποφάσισε νά συνεχίσει τόν πόλεμο. "Υστερα άπό τήν πτώση τού Σεντάν οι δύο γερμανικοί στρατοί περικύκλωσαν τό

ΕΝΟΣΙΣ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ

Παρίσι. Ὁ Γαμβέττας ὅμως ἔφυγε ἀπό τό Παρίσι μέ άερόστατο καὶ ἐγκαταστάθηκε στό Τούρ καὶ ἀργότερα στό Μπορντό. Ὁργάνωσε τήν ἑθνική ἄμυνα καὶ κατόρθωσε νά κινητοποιήσει μεγάλες μάζες ἀνθρώπων. Ἀλλά καὶ πάλι ἀποδείχητηκε πώς τό στρατιώτη δέν τόν δημιουργούν ἡ στολή καὶ τό δπλο. Οἱ γαλλικές στρατιές, πού δργανώθηκαν βιαστικά, δέν ἦταν σέ θέση νά συναγωνιστούν μέ τούς Γερμανούς. Ἔγιαν πολλές προσπάθειες γιά τή λύση τής πολιορκίας τοῦ Παρισιοῦ εἴτε μέ ἐνισχύσεις ἀπ' ἔξω εἴτε μέ ἔξοδο, ἀλλά ἀπότυχαν. Τό Μέτς ἐπεσε στίς 27 Ὁκτωβρίου καὶ ἡ στρατιά τοῦ Μπαζαίν (180 χιλιάδες στρατιώτες μέ 5 χιλιάδες ἀξιωματικούς) παραδόθηκε στούς Γερμανούς. Ὁ βαρύς χειμώνας ἤταν πάρα πολύ καταστρεπτικός καὶ ἡ γαλλική κυβέρνηση βλέποντας πώς ἤταν ἄσκοπο νά ἀντισταθεῖ ἀναγκάστηκε νά συνθηκολογήσει στίς 28 Ἰανουαρίου τοῦ 1871.

Ἡ προκαταρκτική εἰρήνη ὑπογράφηκε στίς Βερσαλλίες στίς 26 Φεβρουαρίου.

Η Γαλλία υποχρεώθηκε νά παραχωρήσει τήν Αλσατία και τή Λωρραινή και νά πληρώσει 5 έκατομμύρια φράγκα γιά πολεμική άποζημίωση. Η Έθνοσυνέλευση συνεδρίασε στό Μπορντό και έπικυρώσεις τούς όρους τής είρήνης και άναθεσε τήν έκτελεστική έξουσία στό Θιέρσο (Thiers). Τήν 1 Μαρτίου τοῦ 1871 μπήκαν στήν Πρωτεύουσα 30 χιλιάδες Γερμανοί και παρέλασαν στούς έρημωμένους δρόμους. Η δριστική είρηνη υπογράφτηκε στή Φραγκφούρτη στίς 10 Μαΐου τοῦ 1871.

Η νέα Γερμανική αὐτοκρατορία

Τά καταπληκτικά γεγονότα προκάλεσαν βαθιά συγκίνηση στή Γερμανία και δύο γενικά άρχισαν νά αισθάνονται πώς ήρθε ή ώρα νά ένωθει πολιτικά τό έθνος. Σ' δύο τά μέρη έπικράτησαν οι δύαδοι τής ένώσεως κάτω άπό τήν Πρωσία, πού πρίν άπό λίγα άκομη χρόνια άποτελούσαν μιά μικρή μειοψηφία. Ένω λοιπόν τά γερμανικά στρατεύματα περικύκλωναν τό Παρίσι, δ' βασιλιάς τής Πρωσίας Γουλιέλμος ο Α' μέ τό Βίσμαρκ και τήν υπόλοιπη συνοδεία του έγκαταστάθκαν στίς Βερσαλλίες. Έκει έγιναν οι διαπραγματεύσεις γιά τήν ίδρυση τής **Γερμανικής Αὐτοκρατορίας**. Στίς 19 Ιανουαρίου τοῦ 1871 στήν αίθουσα τῶν Κατόπτρων δ' βασιλιάς τής Πρωσίας άναγορεύτηκε αὐτοκράτορας τής Γερμανίας.

Κ Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

I. ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΩΣ ΤΟ ΡΩΣΟΤΟΥΡΚΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ 1877-78

Οι προσπάθειες γιά μεταρρυθμίσεις – Τό Δόγμα της άκεραιότητας της Τουρκίας

Κατά τή διάρκεια τού ΙΘ' αιώνα έγιναν πολλές προσπάθειες γιά μεταρρυθμίσεις στήν Τουρκία. Οι μεταρρυθμίσεις αὐτές έπιβλήθηκαν συνήθως άπό τίς Μεγ. Δυνάμεις τής Δυτικῆς Ευρώπης, γιά νά προλάβουν έπεμβαση τής Ρωσίας, πού ζητούσε ενδικαρία νά χτυπήσει τήν Τουρκία μέ πρόφαση τήν κακή κατάσταση τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων τής. "Άλλοτε πάλι σκηνοθετήθηκαν άπό τόν ίδιο τό Σουλτάνο, γιά νά προλάβει άποφασιστική ἐνέργεια τῶν Μ. Δυνάμεων. Δέν ἔλειψαν διμος και φωτεινοὶ ἄντρες, πού πόθησαν εἰλικρινά τή μεταρρύθμιση, γιά νά προλάβουν τήν δλοκληρωτική κατάρρευση τού κράτους. Άλλα δ μουσουλμανικός φανατισμός στάθηκε δυνατότερος άπό τίς άδύνατες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες.

'Ο Σελίμ ο Γ' (1788-1807), πού ήταν σύγχρονος μέ τή γαλλική ἐπανάσταση, σχεδίασε ριζική ἀλλαγή τού κράτους του, ἀλλά ἔπεισε θύμα τῶν προσπαθειῶν του. Μέ δυσκολία κατόρθωσε διάδοχός του **Μαχμούτ ο Β'** (1808-1839) νά συντρίψει (1826) τό ἀντιδραστικό και ἀπειθάρχητο σῶμα τῶν Γενιτσάρων και προχώρησε στή

συγκρότηση νεώτερου στρατοῦ. Αὐτό ήταν τό πρῶτο μεταρρυθμιστικό βῆμα τῆς Τουρκίας. Πρώτη μεγάλη κρίση δημιουργήθηκε στό ἀνατολικό ζήτημα ἀπό τὸν πόλεμο τοῦ Μεχμέτ-Αλῆ τῆς Αἰγύπτου ἐναντίον τοῦ Μαχμούτ (1832). 'Ο αἰγυπτιακός στρατός μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἰμπραήμ κατέλαβε τὴ Συρία καὶ τὴν Κιλικία, ἔφτασε ὡς τὴ Μ. Ἀσία καὶ ἀπείλησε καὶ αὐτή τὴν Κωνσταντινούπολη. 'Ο Σουλτάνος τότε ζήτησε τὴν ὑποστήριξη τοῦ Τσάρου, ποὺ ὡς ἀμοιβή γιά τὴ βοήθεια, ποὺ πρόθυμα χορήγησε, πέτυχε τελικά τὴ Συνθήκη τοῦ **Χουνκιάρ** 'Ισκελεσί (Ιούλιος 1833). Μ' αὐτήν ἡ Τουρκία γιά ἀντάλλαγμα ἀπέναντι στὴ ρωσική προστασία ἀναλάβαινε τὴν ὑποχρέωση νά κλείσει τὰ στενά στά πολεμικά τῶν ἄλλων Μ. Δυνάμεων.

'Επειδή δῆμος ὁ Μεχμέτ-Αλῆς ἐπιδίωκε τὴν τέλεια ἀνεξαρτησία του, ὁ Σουλτάνος σχεδίαζε νά τὸν ἐκδικηθεῖ καὶ γ' αὐτὸ στά 1839 ἐπιτέθηκε ἐναντίον τῶν Αἰγυπτίων στὴ Μεσοποταμία (Β' τουρκοαιγυπτιακός πόλεμος), ἀλλά νικήθηκε δλοκηρωτικά. 'Η προηγούμενη συμφωνία τοῦ Σουλτάνου καὶ ἡ ήττα του ἀπό τὴν Αἴγυπτο ἔβαλαν σὲ ἀνησυχία τίς ἄλλες Μ. Δυνάμεις. Γι' αὐτό καὶ ἔκεινες ὑποχρέωσαν τὸν Πασά τῆς Αἰγύπτου στά 1840 νά σταματήσει τὸν πόλεμο καὶ ὑπόγραψαν τὴ **Σύμβαση τῶν Στενῶν**, μέ τὴν δόπια δ' Ἐλλήσποντος κλεινόταν στά πολεμικά πλοῖα δλων τῶν κρατῶν.

'Ο νέος Σουλτάνος **Άρδούλ Μετζίτ** (1839-1861) ὑποσχέθηκε μεγάλες μεταρρυθμίσεις καὶ οἱ Μ. Δυνάμεις καθιέρωσαν τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητας τῆς Τουρκίας, ἡ δόπια είχε ἀποκτήσει ξανά τὰ ἐδάφη της στὴ Μέση Ανατολή (ποὺ τὰ κατεῖχε πρὶν ἡ Αἴγυπτος) καθώς καὶ τὴν Κρήτη.

‘Ο Κριμαϊκός πόλεμος (1853-1856)

'Ο τσάρος Νικόλαος Α' μέ τὶς σπουδαῖες ἐπιτυχίες, ποὺ είχε ἡ ρωσική πολιτική στὴν Εὐρώπη, θεώρησε τὸν ἑαυτό του ἀρκετά δυνατό νά κληρονομήσει τὸν **ἄρρωστο ἄνθρωπο**, δῆμος δύναμις τὸ Σουλτάνο. 'Η περιβόητη ἀποστολή τοῦ πρίγκιπα **Μέντσικοφ** (Φεβρουάριος 1853) στὴν Κωνσταντινούπολη προκάλεσε τὸν πόλεμο. 'Ο Τσάρος δηλαδή ἔστειλε τὸν Μέντσικοφ στὸ Σουλτάνο ὡς ἔκτακτο ἀποσταλμένο του γιά ζητήματα τῶν Ἀγίων Τόπων, συνάμα δῆμος τοῦ ζήτησε νά ἀναγνωρισθεῖ στὴ Ρωσία τὸ δικαίωμα νά προστατεύει τοὺς Χριστιανούς τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. 'Ο Σουλτάνος δῆμος μέ σύσταση τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἀρνήθηκε καὶ ἔτσι τὸν Οκτώβριο τοῦ 1853 ἀρχισε δό πόλεμος, ἐνῷ στό μεταξύ οἱ Ρῶσοι είχαν καταλάβει τὶς παραδουνάβιες ηγεμονίες.

'Η Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία είχαν κλείσει πιά συμμαχία μέ τὴν Τουρκία (Μάρτιος 1854), στὴν δόπια προσχώρησε καὶ τὸ βασίλειο τοῦ Πεδεμοντίου. 'Ο πόλεμος αὐτὸς δύναστηκε **Κριμαϊκός**, γιατὶ οἱ σπουδαιότερες στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις διεξάγονταν στὴν Κριμαϊκή χερσόνησο. 'Η Σεβαστούπολη, ποὺ τὴν ὑπερασπίστηκαν μέ πεῖσμα οἱ Ρῶσοι, τελικά κυριεύτηκε ἀπό τοὺς Ἀγγλογάλλους μέ τὴ συνεργα-

σία τῆς Τουρκίας ὅστερα ἀπό μακροχρόνια καὶ αἰματηρή πολιορκία (Οκτώβριος 1854 – Σεπτέμβριος 1855) καὶ ἡ Ρωσία ἀναγκάστηκε νά υποχωρήσει.

Ἡ μεγάλη συνδιάσκεψη, πού πραγματοποιήθηκε στὸ Παρίσι γιά τὸ Ἀνατολικό Ζήτημα, κατάρτισε τὴν **Ειρήνη τοῦ Παρισιοῦ** (Μάρτιος 1856). Σύμφωνα μ' αὐτῆν δὲ Εὔξεινος Πόντος κηρύχτηκε ἐλεύθερος καὶ τό πέρασμα ἀπ' αὐτὸν καὶ τὸ Δούναβη ἦταν ἐλεύθερο γιά τὰ ἐμπορικά πλοῖα ὅλων τῶν κρατῶν. Ἀλλά ἡ Ρωσία υποχρεώθηκε νά διατηρεῖ ἐλάχιστα πολεμικά στὸν Εὔξεινο πόντο, ἐνδὴ οἱ παραδουνάβιες ἡγεμονίες ἔμπαιναν κάτω ἀπό τὴν προστασία τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ στά 1861 ἐνώθηκαν σέ μια ἡγεμονία μέ τὸ δονομα Ρουμανία. Μά δ πιό σπουδαῖος δρός τῆς συνθήκης ἦταν ὅτι οἱ Μ. Δυνάμεις ἐγγυήθηκαν ἐπίσημα τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας, γιατί «κάθε πράξη, πού θά τὴν προσέβαλλε, θά θεωροῦνταν ὡς ζήτημα, πού ἐνδιαφέρει τὴν Εὐρώπη». Ἐξάλλου ἡ Ρωσία ἔχανε τό δικαίωμά της νά προστατεύει τούς ὁρθόδοξους χριστιανούς τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας.

“Ἡδη δομῶς δὲ Ἀβδούλ Μετζίτ μέ πανηγυρικό ἔγγραφό του, πού δονομάστηκε **Hatti Humayun** (= Χάττι-Χουμαγιούν = Λαμπρή Γραφή, 18 Φεβρουαρίου 1856), ὑποσχόταν ἐπίσημα πώς τά ἐκκλησιαστικά δίκαια καὶ προνόμια τῶν χριστιανῶν ἀναγνωρίζονταν ἔγκυρα καὶ οἱ ὑβριστικές ἐκφράσεις, πού θίγουν τίς φυλές ἢ τίς θρησκείες, θά τιμωροῦνταν ἀνστηρά. Γενικά παραχωροῦνταν ἵσα δικαιώματα στούς χριστιανούς καὶ ἡ ἀσιατική καταδυνάστευση θά μεταμορφωνόταν σέ καλή διοίκηση. Οἱ Μ. Δυνάμεις πραγματικά πίστεψαν στό θαῦμα καὶ διακήρυξαν ὅτι δέ δικαιοῦνταν πιά νά ἐπεμβαίνουν στά ἐσωτερικά τῆς Τουρκίας. Ἀλλά ἡ ἴστορια τῶν ἐπόμενων χρόνων ἔδειξε τί ὁξία είλαν οἱ υποσχέσεις ἐκεῖνες, πού δίνονταν ἀπλῶς καὶ μόνο στά χαρτιά.

Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

“Ἡ Κρήτη, πού μέ τό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (1830) παραχωρήθηκε στό Μεχμέτ-Ἀλή τῆς Αίγυπτου, στά 1840 ἔανάπεφτε στήν κυριαρχία τῶν Τούρκων καὶ δοκίμαζε πάλι τὴν κακοδιοίκηση καὶ τίς αὐθαιρεσίες τῶν Τούρκων. Ἀλλά τότε τό χριστιανικό στοιχεῖο πού ἀποτελοῦσε τή συντριπτική πλειοψηφία ἦταν σέ μόνιμο ἀναβρασμό ἔξαιτίας αὐτῶν ἐξελίξεων.

“Ἡ Πύλη παραβίαζε συστηματικά τό **Χάττι-ι-Χουμαγιούν** καὶ τό σουλτανικό φιρμάνι, πού ἐκδόθηκε στά 1858, ὅστερα ἀπό τή νέα ἐπανάσταση τῶν Κρητικῶν. Εἰδικότερα ἡ ἐπιβολή φόρων, πού ἦταν ἀντίθετοι πρός τίς διατάξεις τοῦ παραπάνω φιρμανιοῦ, προκάλεσε ἔντονη ἀντίδραση τῶν Ἑλλήνων τοῦ νησιοῦ. Τό Μάιο τοῦ 1866 συγκάλεσαν μεγάλη συνέλευση κοντά στά Χανιά, γιά νά πάρουν σχετικές ἀποφάσεις. Μέ τή συνταγμένη πρός τό Σουλτάνο ἀναφορά τους ζητοῦσαν νά σταματήσουν ἐντελῶς οἱ παρανομίες σέ βάρος τῶν χριστιανῶν. Ἡ καθυστερημένη ἀπάντηση τῆς Πύλης, ἡ οποία στό μεταξύ ἐνίσχυσε τίς στρατιωτικές δυνάμεις τῆς

στό νησί και ζήτησε βοήθεια άπό τόν ύποτελή της Χεβίδη της Αίγυπτου Ισμαήλ, ήταν άποριπτική. "Υστερα ἀπ' αὐτὸ συγκροτήθηκε στοῦ Ἀσκύφου τῆς Κρήτης Γενική Συνέλευση τῶν Κρητῶν, ή ὅποια στὶς 21 Αἰγαίουστον (πάλ. ἡμερολ.) τοῦ 1866 κήρυξε τὴν ἔνωση τοῦ νησιοῦ μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἐτοι ἄρχισε ἡ ἐπανάσταση (1866-69), πού κράτησε τρία περίπου χρόνια καὶ είναι ἡ μεγαλύτερη ἀπ' δλες τίς προηγούμενες καὶ τίς κατοπινές ἀπ' αὐτήν.

Οἱ περιστάσεις δέν ήταν καθόλου ενύοικες γιά τοὺς χριστιανούς, πού ἐπαναστάτησαν. Ἐτοι ἀπό τὴν ἀποψη τοῦ διεθνοῦς πολιτικοῦ κλίματος ἡ Ἀγγλία ἀπό τὴν ἀρχὴ καὶ σ' ὅλη τῇ διάρκεια τῆς ἐπαναστάσεως ήταν ἔσκαθαρα ἐχθρική πρὸς αὐτήν καὶ ὑποστήριζε τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητας τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τὸ ὅποιο ἔξυπηρετοῦσε τὰ συμφέροντά της. Οἱ ὑπόλοιπες Εὐρωπαϊκές Δυνάμεις ἐκτός ἀπό τὴ Ρωσία κρατοῦσαν λίγο πολὺ ἐχθρική στάση ἀπέναντι στὴν ἐπανάσταση ἡ ήταν ἀδιάφορες, ἐνῶ ή Ρωσία, ἐπειδή τῆς στοίχισε πολὺ ἡ ήττα τῆς στὸν Κριμαϊκό πόλεμο καὶ τὰ δυσάρεστα ἀποτελέσματά της, ὑποστήριζε τοὺς χριστιανούς καὶ μὲ τοὺς προξένους τῆς στὴν Κρήτη τοὺς ἐσπρωχε στὴν ἐπανάσταση.

Ἡ Ἑλλάδα ἐξάλλου, ἐπειδή βρισκόταν σέ πολιτική ἀστάθεια καὶ είχε κακή οἰκονομική κατάσταση, πού ἔξαιτίας τῆς δέν είχε προετοιμαστεῖ καθόλου γιά πόλεμο, ἀδυνατοῦσε νά βοηθήσει τοὺς ἐπαναστάτες ἀκρετά καὶ φανερά. Ἐτοι ή βοήθεια ἀπό τὴν Ἑλλάδα πρός τοὺς ἐπαναστάτες προερχόταν ἀπό τὴν ἴδρυμένη στὴν Ἀθήνα «Κεντρική Ἐπιτροπή γιά τοὺς Κρητικούς», πού πραγματικά στὴ διάρκεια τοῦ ἀγώνα ἔκαμε ὅτι μποροῦσε γιά τὴν ἐνίσχυσή του.

Οἱ ἐπαναστάτες μὲ τὸ σύνθημα «Ἐνωση ἡ Θάνατος» ἄρχισαν χωρίς δισταγμό ἀμέσως τὸν ἀγῶνα, παρά τὴν τεράστια ὑπεροχὴ τοῦ ἀντιπάλου. Ἀπό τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1866 ἄρχισε νά φτάνει ἀπό τὴν Ἑλλάδα βοήθεια σέ ἐθελοντές καὶ πολεμοφόδια, ἐνῶ ή σχηματισμένη ἀπό τὸν Ιούνιο Ἑλληνική Κυβέρνηση τοῦ Δημ. Βούλγαρη κρατοῦσε ἐπιφυλακτική στάση. Στὴν Κρήτη δέν ὑπῆρχε ἐνιαία ἡγεσία τοῦ ἀγώνα. Τὴν ἀρχηγία τοῦ χανιώτικου τμήματος τὴν ἀνάλαβε 1) ὁ Κρητικός ταγματάρχης τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἀδερφός τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, Ιωάννης Ζυμβρακάκης, πού ἀποβιβάστηκε στὰ Σφακιά. Τὴν ἀρχηγία τοῦ τμήματος τοῦ Ρεθύμνου τὴν ἀνάλαβε ὁ ἔξαιρετικός στρατιωτικός, συνταγματάρχης Πάνος Κορωναῖος, καὶ ὁ ἔμπειρος καὶ ἰκανός ντόπιος ὀπλαρχηγός Μιχ. Κόρακας είχε ἀναλάβει τὴν ἀρχηγία τοῦ τμήματος τοῦ Ἡρακλείου. Οἱ δύο πρῶτοι είχαν πάει στὴν Κρήτη ὡς ἀθελοντές. Κάτω ἀπό τὴν ἀρχηγία αὐτῶν τῶν τριῶν ἀρχηγῶν βρίσκονται οἱ διάφοροι ντόπιοι ὀπλαρχηγοί.

Ἀντίθετα οἱ τουρκοαιγυπτιακές δυνάμεις τῆς ξηρᾶς, πού ξεπερνοῦσαν τίς 40 χιλιάδες, ήταν πάρα πολὺ ἴσχυρές, ἐνῶ τὴν ἀρχηγία τοῦ τουρκικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ τὴν είχε ὁ ἄγγελος πλοίαρχος Χόμπαρτ-πασάς, πού ήταν ἰκανότατος ἄντρας καὶ είχε κυβερνήσει γιά πολλά χρόνια τὸν τουρκικό στόλο. Ἡ ἐπανάσταση, ἐπειδή κράτησε πολὺν καιρό, ἀποτέλεσε μεγάλο οἰκονομικό καὶ στρατιωτικό πρόβλημα γιά τὴν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία. Γιά τὸν ἄμαχο πληθυσμὸ τῆς Κρήτης ήταν μιά τραγωδία, γιατί οἱ ἐπαναστάτες δέν μποροῦσαν νά καταλάβουν τίς πεδινές περιοχές

της ίνπαιθρου, πού τίς κατάστρεφε ό αντίπαλος, καί νά τίς βάλουν μόνιμα κάτω από τόν έλεγχό τους. Γι' αυτό καί ή ίνπαιθρος σχεδόν έρημώθηκε, γιατί από τή μία δι χριστιανικός πληθυσμός, γιά νά σωθεῖ, άνέβηκε πάνω στά βουνά, ένδι από τήν άλλη δι μουσουλμανικός, μή έχοντας κι αυτός άσφαλεια, μπήκε στίς διχυρωμένες πόλεις.

II. Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ – Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΡΚΑΔΙΟΥ

Ή κατάπνιξη τής έπαναστάσεως άνατέθηκε από τό Σουλτάνο στόν άλβανικής καταγωγής Μουσταφᾶ-πασά, πού είχε διατελέσει στήν ίνπηρεσία τής Αλγύπτου. Υστερά από τήν έπαναστασή τοῦ 1821 διοίκησε σχεδόν επί μία εικοσαετία τό νησί καί καλυτέρεψε τή θέση τῶν χριστιανῶν κατοίκων τής. Έτσι συνδέθηκε μ' αυτό καί δονομάστηκε «Γκιριτλής» (= Κρητικός). Ό Μουσταφᾶ-πασάς στήν άρχη χρησιμοποίησε τή μέθοδο τῶν ίνποσχέσεων, άλλα, έπειδή δέν πέτυχε άποφάσισε νά καταφύγει στή βίᾳ.

Προσέβαλε λοιπόν μέ έπιτυχία μέ περισσότερες δυνάμεις τίς κυριότερες βάσεις τῶν έπαναστατῶν στήν περιοχή τῶν Χανίων καί νίκησε στό Βαφέ τοῦ Ἀποκορώνου στίς 12 Ὁκτωβρίου (παλ. ήμερολ.) τοῦ 1866 τά έπαναστατικά τμήματα πού διεύθυνε ὁ Ζυμβρακάκης. Έπειτα στράφηκε ίναντίον τῶν έπαναστατῶν τοῦ τμήματος τοῦ Ρεθύμνου καί μέ 15.000 περίπου ἄντρες καί άρκετά κανόνια ἔζωσε τό μοναστήρι τοῦ Ἀρκαδίου, πού ήταν έπαναστατικό κέντρο τής περιοχῆς. Τό μοναστήρι τό ίνπερασπίζονταν 300 ινοπλοι μέ άρχηγό τόν άνθυπολοχαγό Ιωάννη Δημακόπουλο, πού ήταν έθελοντής από τή Βυτίνα τής Γορτυνίας. Μέσα σ' αυτό ίνπήρχαν 600 γυναικόπαιδα. Ψυχή τῶν πολιορκημένων ήταν δι ήρωικός ήγούμενος τοῦ μοναστηρίου Γαβριήλ (Μαρινάκης). Τό μοναστήρι πολιορκήθηκε στίς 8 Νοεμβρίου (παλ. ήμερολ.) καί δέν μπόρεσε νά πάρει βοήθεια από τόν Πάνο Κορωναΐο.

Παρ' δλα αυτά δῆμος οί ίνπερασπιστές τής άπόκρουσαν δλες τίς ίπιθέσεις τῶν Τούρκοις αγυπτίων κατά τήν πρώτη μέρα τοῦ άγώνα. Άλλα στίς 9 Νοεμβρίου μεταφέρθηκε από τό Ρέθυμνο βαρύ πυροβόλο, μέ τό δοποῖο δι έχθρος γκρέμισε τή δυτική πύλη του καί μπήκε μέσα σ' αυτό, δόποτε δι άγώνας άποκορυφώθηκε. Τότε σκοτώθηκε καί δι γενναίος ήγούμενος Γαβριήλ. Τό τέλος ήρθε κατά τή δύση τοῦ ήλιου μέ τήν ίνατίναξη τής μπαρουταποθήκης από τόν άγωνιστή Κωνσταντίνο Γιαμπουδάκη (ή σύμφωνα μέ τό δημοτικό τραγούδι από τό δάσκαλο από τά Ανώγεια Έμμ. Σκουλᾶ). «Ελληνες καί Τούρκοι, μάχιμοι καί γυναικόπαιδα, θάφτηκαν κάτω από τά έρεπια. Από τούς 900 πολιορκημένους γλίτωσαν μόνον 3-4 καί 114 αἰχμαλωτίστηκαν. Ανάμεσά τους ήταν κι δι φρούραρχος Δημακόπουλος, πού ίνστερα απ' αυτά έκτελέστηκε. Ολοι οι άλλοι βρήκαν ήρωικό θάνατο. Οι άπωλεις τῶν Τούρκων ήταν 1500 περίπου νεκροί καί τραυματίες.

Τό δλοκαύτωμα στό Ἀρκάδι ίνανέωσε τίς ήρωικές θυσίες τοῦ Σουλιοῦ καί Μεσολογγίου καί έγινε σύμβολο από έκεινα, πού γονιμοποιούν τήν ίστορία στή μνήμη τῶν λαῶν. Συγκίνησε δλη τήν «Ἐλλάδα, άλλα καί κάθε εὐγενική καί φιλελεύθερη ψυχή σ' δλο τόν κόσμο καί προκάλεσε ίντονότατο φιλεληνικό ρεῦμα

στήν Εύρωπη και στήν Αμερική. Ο γάλλος ποιητής Βίκτορ Ούγκο και ίδιως διαδέχεται την θυμήθηκαν τήν φιλελληνική τους δράση κατά τήν έπανασταση του 1821 και τήν έπανάλαβαν. Άλλα και ή επίσημη Γαλλία τήρησε τότε γιά ένα διάστημα φιλελληνική στάση, όπου χωρίς αποτέλεσμα έξαιτας τής σκληρής άγγλικής πολιτικής.

Τό Δεκέμβριο του 1866 ή κυβέρνηση Βούλγαρη, έπειδή χειρίστηκε χλιαρά τό Κρητικό ζήτημα, έπεσε και τή διαδέχεται κυβέρνηση Κουμουνδούρου μέν υπουργό Έξωτερικών τό Χαρ. Τρικούπη. Ή καινούρια κυβέρνηση έδειξε άρκετο θάρρος και βοήθησε δισ μπορούσε τούς Κρητικούς έπαναστάτες, πού συνέχιζαν ήρωικά τόν άγώνα, αν και ή κατάσταση γι' αυτούς είχε χειροτερέψει. Έτσι τό μετριοπαθή Μουσταφά-πασά τήν άνοιξη του 1867 τόν διαδέχεται δικανότερος τότε στρατηγός τής Αύτοκρατορίας δι Κροάτης Όμερ-πασάς, πού άπο χριστιανός έγινε μωαμεθανός. Άυτός ήταν γνωστός γιά τή σκληρότητά του και ύποσχέθηκε νά καταπνίξει τήν έπανασταση μέ κάθε τρόπο. Πραγματικά αυτός πέτυχε στήν άρχη νά μπει στήν άνατολική Κρήτη και μετά πέρασε μέ τίς δυνάμεις του δύο τό νησί, προξενώντας φοβερές άγριότητες σέ βάρος τῶν χριστιανῶν. Μά τήν έπανασταση δέν μπόρεσε νά τήν καταπνίξει.

Στό μεταξύ τόν Απρίλη του 1867 δι βασιλιάς Γεώργιος άναχώρησε άπο τήν Έλλαδα γιά τήν Εύρωπη. Έπισκέφτηκε τή μιά μετά τήν άλλη άρκετές πρωτεύουσες και έφτασε στή Ρωσία, όπου τόν Οκτώβριο τής ίδιας χρονιδάς παντρεύτηκε τή Μεγάλη Δούκισσα "Ολγα, τήν άνεψιά τού Τσάρου Άλεξανδρου τού Β'. Άπο έκει γύρισε στήν Έλλαδα τό Νοέμβριο. Κατά τό διάστημα αυτό βολιδοσκόπησε τίς εύρωπακές κυβερνήσεις και άνάφερε στόν Κουμουνδούρο δι τό διπλωματικό έδαφος δέν ήταν εύνοϊκό γιά τήν πραγματοποίηση τῶν έθνικῶν πόθων και τού σύστησε νά έγκαταλείψει τήν προσπάθεια. Άυτός διμος τότε προτίμησε νά παραιτηθεῖ. (Δεκέμβριος 1867).

Τίς έκλογές, πού έγιναν τόν Ιανουάριο του 1868, τίς κέρδισε δι Βούλγαρης πού σχημάτισε κυβέρνηση, και άλλαζοντας τώρα τακτική βοήθησε τήν κρητική έπανασταση. Άυτή είχε φέρει σέ πολύ δύσκολη θέση τήν Πύλη, ώστε δι Σουλτάνος νά προχωρήσει σέ παραχωρήσεις πρός τούς έπαναστάτες. Μ' αύτές ύποχωρούσε σέ δλες τίς άπαιτήσεις τους, έκτος άπο τό αϊτημά τους γιά τήν ένωση («Οργανικός Νόμος» τού 1867), άλλα οι Κρητικοί και πάλι δέν ύπόκυψαν. Άλλα στά 1868 οι Τούρκοι έφαρμοσαν νέα στρατηγική, σύμφωνα μέ τήν δόπια μοίρασαν τίς δυνάμεις τους μέσα στά δχυρά, πού τά έχτισαν στά πιό έπικαιρα σημεία τῶν παραλίων και τού έσωτερικού. Έτσι έμποδίζαν τήν έπικοινωνία άναμεσα στίς έπαναστατικές διμάδες και τόν έφοδιασμό τους, ίδιως άπο τήν Έλλαδα.

Έξαλλον τό Δεκέμβριο τού 1868 ή Πύλη, έπειδή δι Βούλγαρης δέ δέχτηκε τό τουρκικό τελεσίγραφο, σύμφωνα μέ τό δόπιο ή έλληνική κυβέρνηση έπρεπε νά σταματήσει κάθε βοήθεια πρός τούς έπαναστάτες, έκουψε τίς διπλωματικές σχέσεις της μέ τήν Έλλαδα. Ή έλληνική βοήθεια έφτανε στήν Κρήτη στήν άρχη μέ ίστιοφόρα, έπειτα μέ άτμοκίνητα πλοία («Υδρα», «Πανελλήνιον») και τελικά μέ πλοϊα

καταδρομικού τύπου. Αύτά είχαν παραγγελθεῖ στό έξωτερικό («Κρήτη», «Άρκαδι», «Ένωσις») και ἀψηφώντας τά δύθωμανικά πολεμικά τοῦ Χόμπαρτ πασᾶ διασπούσαν τὸν ἀποκλεισμό τους και ἔφερναν στό νησί ἐθελοντές, πολεμοφόδια και τρόφιμα. Κατόπιν παραλάβαιναν ἀπό ἐκεῖ γυναικόπαιδα και ἀμάχους καὶ τούς ἔφερναν στήν Ἑλλάδα. Τά πλοῖα αὐτά, κυρίως τό «Ένωσις» καὶ τό «Άρκαδι», ἀνανέωσαν τά κατορθώματα τοῦ 1821 καὶ ἔγιναν θυρικά.

Ἡ διακοπὴ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στά δύο κράτη ἀνάγκασε τίς Μ. Δυνάμεις νά ἐπέμβουν καὶ νά ὑποχρεώσουν τήν Ἑλλάδα μέ τή διάσκεψη τοῦ Παρισιοῦ (Ιανουάριος 1869) νά πάψει νά βοηθᾶ τήν ἐπανάσταση. ቩ κυβέρνηση τοῦ Βουλγαρῆ ἀναγκάστηκε τότε νά παραιτηθεῖ καὶ ἡ κυβέρνηση τοῦ Θρασύβουλου Ζαΐμη, πού τή διαδέχτηκε, δέχτηκε τίς ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων.

“Υστερα ἀπ’ αὐτά ἡ ἐπανάσταση ἀτόνισε καὶ τήν ἄνοιξη τοῦ 1869 ἔεψυχησε. ቩ ἀνώμαλία δῆμως δέν τερματίστηκε. Γι’ αὐτό κατά τή σοβαρή κρίση τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος, πού ἀκολούθησε, οἱ Κρητικοί καὶ πάλι ἐπαναστάτησαν (1877-1878). Τέλος ἀντιπρόσωποι τῶν Μ. Δυνάμεων, τῶν Κρητικῶν καὶ τῆς Πύλης κατάρτισαν τόν Ὁκτώβριο τοῦ 1878 τή «Σύμβαση τῆς Χαλέπας». Σύμφωνα μ’ αὐτήν καθιερώθηκε Βουλή, ἡ ἐλληνική γλώσσα ἀναγνωρίστηκε ὡς ἐπίσημη μέσα σ’ αὐτήν καὶ στά δικαστήρια, συγκροτήθηκε χωροφυλακή ἀπό ντόπιους ἄντρες καὶ ἀξιωματικούς καὶ ἀποφασίστηκε ὁ διορισμός χριστιανοῦ διοικητῆ, πού ἔπρεπε νά είναι Τούρκος ὑπήκοος.

Ἡ Βουλγαρική ἔξαρχία

Ἄπο δῆλους τούς χριστιανικούς λαούς τῆς Βαλκανικῆς οἱ Βουλγαροί ἀπόκτησαν ἔθνική συνείδηση τελευταῖοι. Γιά πολύν καιρό ἀγνοοῦσταν ἀκόμη καὶ ἡ ἴδια ἡ ὑπαρξη τῶν Βουλγάρων, γιατί οἱ Εὐρωπαῖοι δέν τούς ξεχώριζαν ἀπό τούς ἄλλους χριστιανούς τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Πρῶτοι τούς ἀνακάλυψαν οἱ Ρῶσοι, δταν κατά τήν ἐκστρατεία τοῦ 1828-1829 πέρασαν ἀπό τή χώρα τους. Ἀπό τότε ἥρχισαν νά κινοῦνται οἱ Βουλγαροί ἀπό τήν ἐπιρροή τῶν Ρώσων. Ἐπειδή δῆμως δέν είχαν ντόπιους ἀρχηγούς, γιατί ἀκόμη καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἐκκλησιαστικοί τους ἀρχηγοί ἦταν Ἐλληνες, ἡ πρώτη ἐκδήλωση τοῦ ἔθνικο τους ξυπνήματος παρουσιάστηκε σάν μιά προσπάθεια νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό τόν ἐλληνικό Κλῆρο. Γι’ αὐτό καὶ ἥρθαν σέ σύγκρουση μέ τό Ὁρθόδοξο Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πού στή δικαιοδοσία του ὑπαγόταν ἐκκλησιαστικά ἡ Βουλγαρία.

Οἱ Βουλγαροί ἀπαίτησαν νά διορίζονται Βουλγαροί ἐπίσκοποι καὶ πρώτη ἐπιτύχια τῆς προσπάθειάς τους ἦταν νά ιδρύσουν βουλγαρική ἐκκλησία στήν Κωνσταντινούπολη (1848). Ταυτόχρονα ἔπαψαν νά μνημονεύουν τό δόνομα τοῦ Πατριάρχη στίς ἐκκλησίες τους. ቩ Πύλη ὑποστήριξε ὀδόψυχα τό χωρισμό τῶν Βουλγάρων ἀπό τό Πατριαρχεῖο, γιατί ἡ παλιά ἔχθρα Τούρκων καὶ Ἐλλήνων είχε ἐνταθεῖ ἔξαιτίας τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως. Ἀκολούθησε λοιπόν τή συμβούλη τοῦ ξακουστοῦ τότε βεζίρη **Φουάτ-πασᾶ**. Αὐτός είχε συστήσει τήν ἀπομόνωση τῶν Ἐλ-

λήνων άπό τούς αλλούς χριστιανούς και τό χωρισμό τῶν Βουλγάρων άπό τήν ἐλληνική Ἐκκλησία. Ό τότε πρεσβευτής τῆς Ρωσίας στήν Κωνσταντινούπολη Ἰγνάτιος, πού ἦταν άπό τούς ἀρχηγούς τῆς πανσλαβιστικῆς κινήσεως, ὑποστήριξε νά ιδρυθεῖ ξεχωριστή βουλγαρική Ἐκκλησία.

Στις 27 Φεβρουαρίου τοῦ 1870 μέ φιρμάνι ιδρύθηκε ή βουλγαρική Ἐξαρχία, δῆπος ὀνομάστηκε, πού ἀποτελοῦνταν άπό ὅλο τό βιλαέτι (= νομαρχία) τοῦ Δούναβη. Τό φιρμάνι ὅριζε δτί καὶ ἄλλες περιοχές δικαιοῦνταν νά μποῦν κάτω άπό τή δικαιοδοσία τῆς Ἐξαρχίας, ἀν τό ζητοῦνσαν τά δύο τρίτα τῶν κατοίκων τους. Ό Πατριάρχης βλέποντας πώς ἦταν ἀδύνατο νά ἐμποδίσει τήν ιδρυση τῆς Ἐξαρχίας ἀφόρισε τό Σεπτέμβριο τοῦ 1872 τοὺς Βουλγάρους καὶ τὸν Κλῆρο τους ὡς σχισματικούς. Ἀπό ἑκείνη τήν ὥρα κηρύχτηκε σκληρός πόλεμος ἀνάμεσα στούς πατριαρχικούς καὶ τοὺς ἔξαρχικούς. Ό "Ἐξαρχος είχε τήν ἔδρα του ἐπιδεικτικά στήν Κωνσταντινούπολη, γιατί ἥθελε ἔτσι νά δεῖξε δτί ἔχει τήν πνευματική ἔξουσία τῶν ἀλλούτων Βουλγάρων. Ωστόσο οἱ Τούρκοι μετανόησαν, γιατί γρήγορα κατάλαβαν δτί ή ἐκκλησιαστική χειραφέτηση τῶν Βουλγάρων ἦταν ή ἀρχή τῆς πολιτικῆς τους ἀνεξαρτησίας.

Η Ρουμανία καὶ ή Σερβία ἡγεμονίες

Ή συνθήκη τοῦ Παρισιοῦ (1856) ἔβαζε τίς δύο παραδονάβιες ἡγεμονίες κάτω ἀπό τήν προστασία τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ τίς ὑποχρέωντε νά ἐφαρμόσουν τό συνταγματικό πολίτευμα. Ἀλλά οἱ κάτοικοι τους ἥθελαν νά ἐνοθοῦν σέ ἔνα κράτος, γιατί ἀνήκαν σέ μιά φυλή καὶ μιλοῦσαν τήν ἴδια γλώσσα. Σκόνταψαν ὅμως στήν ἰσχυρή ἀντίδραση τῆς Αὐστρίας, γιατί ὑπῆρχαν στήν ἐπικράτειά της ρουμανικοί πληθυσμοί καὶ δέν ἥθελε νά σχηματιστεῖ ἐνιατο ρουμανικό κράτος. Στά 1859 οἱ Μολδοβλάζοι ἔξέλεξαν κοινό διποδάρο τόν Κούζα καὶ ὑστερα ἀπό δύο χρόνια ή τουρκική Κυβέρνηση ἀναγκάστηκε νά δεχτεῖ τήν ἔνωση τῶν δύο ἡγεμονιῶν. Ἀπό τότε μόνον ἔνας ἐλαφρός ἐτήσιος φόρος ἀπό 900 χιλιάδες φράγκα ἔμενε ὡς σημεῖο ἔξαρτησεως ἀπό τό Σουλτάνο. Στά 1866 ο Κούζας ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ καὶ μέ δημογήφισμα ἐκλέχητηκε κληρονομικός ἡγεμόνας δ Γερμανός πρίγκηπας Κάρολος Χοεντζόλερν.

Τήν ἴδια περίοδο ἀναγνωρίστηκε ως ἡγεμονία καὶ ή Σερβία. Σ' αὐτήν πάλευαν πάντα οἱ δύο ντόπιες δυναστείες τῶν Ὀμπρένοβιτς καὶ τῶν Καραγέωργεβιτς, πού ἀπό τό 1839 είχαν ἀλλάξει τρεῖς φορές. Τόν ιδρυτή τῆς δυναστείας τῶν Ὀμπρένοβιτς τό Μίλος τόν ξανακάλεσαν στό θρόνο (1856) καὶ ἀναδείχτηκε ἔνας ἀπό τούς πιό διπλωματικούς ἀντρες τῆς Βαλκανικῆς. Αὐτός λοιπόν πήρε τό στέμμα τοῦ ἡγεμόνα ἀπό τή Σερβική Ἐθνοσυνέλευση. "Υστερα ἀπό λίγα χρόνια ἀπ' αὐτά δ τουρκικός στρατός τῶν φρουρίων ἀναγκάστηκε νά ἀδειάσει τή Σερβία.

Τίς δύο καινούριες ἡγεμονίες τίς ὑποστήριξε δ Ναπολέοντας δ Γ', πού ἦταν πιστός στήν ἀρχή τῶν ἔθνοτῶν καὶ στά χρόνια αὐτά είχε μεγάλη ἐπιρροή στή Βαλκανική.

Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1877-1878

Αφορμή για νέο ρωσοτουρκικό πόλεμο και για νέα μεγάλη κρίση τοῦ Ανατολικοῦ Ζητήματος έδωσαν οἱ ταραχές στὶς εὐρωπαϊκές ἐπαρχίες τῆς Τουρκίας.

Τόν Ιούνιο τοῦ 1875 οἱ δύο δυτικότατες ἐπαρχίες τοῦ Σουλτάνου, ἡ Ἐρζεγοβίνη καὶ ἡ Βοσνία, ἐπειδὴ ἀπό πολὺν καιρὸν πιέζονταν ἀπὸ τίς αὐθαιρεσίες τῶν Τούρκων μπέηδων καὶ τούς δυσκολοβιαστάκτους φόρους, ἐπαναστάτησαν καὶ κήρυξαν τὴν ἔνωση μὲ τὴ Σερβία. "Οταν ὅμως ἡ ἐπανάσταση μεταδόθηκε στὴ Βουλγαρία (Απρίλιος 1876), ὁ Σουλτάνος προσπάθησε νά τὴν καταπνίξει μὲ ἄγριες σφαγές καὶ ἐρημώσεις. Ἐξαπόλυτες ἐναντίον τῶν Βουλγάρων χωρικῶν πυκνές μάζες ἀτάκτων, πού δονομάζονταν βασιφουζοῦκοι, καὶ μέσα σ' ἕνα μήνα κατάσφαξαν 12 χιλιάδες χριστιανούς. Αὕθηση προκάλεσαν ίδιως οἱ σφαγές τοῦ Βατάκ, πού είναι ἔνα βουλγαρικό χωριό στοὺς βόρειους πρόποδες τῆς Ροδόπης. Οἱ «Βουλγαρικές ἀγριότητες», ὥστε δονομάστηκαν οἱ πολὺ φρικτές ἐκεῖνες πράξεις ἀπὸ τὸν Ἀγγλο πολιτικό Γλάδστον, ἔξεήκωσαν μεγάλη ἀγανάκτηση στὴν Εὐρώπη. Στό μεταξύ οἱ ταραχές παράσυραν σέ πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας τίς δύο χριστιανικές ἡγεμονίες, τὴ Σερβία καὶ τὸ Μαυροβούνιο (Ιούνιος 1876), πού ύστερα ἀπό μερικούς μῆνες τὸν σταμάτησαν οἱ Μ. Δυνάμεις μέ τὴν ἐπιβολή ἀνακωχῆς.

Στήν Κωνσταντινούπολη ἐκθρονίστηκε δο σουλτάνος Ἀβδούλ Ἀζίζ (1861-1876) καὶ ἀνέβηκε στὸ θρόνο ὁ ὀνεψιός του Χαμίτ Β' (1876-1908). Στό μεταξύ τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1876 συνεδρίασε στήν Κωνσταντινούπολη ἡ «Συνδιάσκεψη τῶν Πρεσβευτῶν» καὶ ἀποφάσισε τὴν αὐτονομία τῆς Ἐρζεγοβίνης, τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Βουλγαρίας, ἡ δοπία δομως ἔπαιρνε καὶ περιοχές, πού διεκδικοῦσε καὶ ἡ Ἐλλάδα. Τότε οἱ Τούρκοι, γιά νά προλάβουν τὴν Εὐρωπαϊκή ἐπέμβαση σκηνοθέτησαν τό Σύνταγμα τοῦ 1876, πού ἔκανε περιττές τίς μεταρρυθμίσεις, γιατί χάριζε σ' δλους γενικά τούς κατοίκους ἐλευθερία, ἀσφάλεια καὶ δλα τά ἀγαθά τῆς καλῆς διοικήσεως. Ο Σουλτάνος γιά τὴν ἐκτέλεση αὐτοῦ τοῦ σχεδίου είχε χρησιμοποιήσει τὸν περίφημο Μιδάτ πασά, πού ἦταν ἔνας ἀπό τούς πιο ἔξαιρετούς ἄντρες τῆς Τουρκίας. Αὗτός ἦταν ὁ ἡγέτης τῶν λίγων φιλελευθέρων καὶ μεταρρυθμιστῶν Τούρκων καὶ οἱ Νεότουρκοι τὸν θεωροῦν ώς πρώτῳ ἀρχηγῷ τους. "Υστερα δο Σουλτάνος ἀμέσως διάλυσε τῇ βουλή, κυνήγησε τό Μιδάτ καὶ τὸν ἔξορισε. "Ετσι κορόιδεψε τούς Εὐρωπαίους.

Τότε ἡ Ρωσία, ἐπειδὴ δὲν ἀνέχτηκε τὴν τουρκική ἀπάτη, ἀποφάσισε νά κηρύξει τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας (Απρίλιος 1877). Ο ρωσικός στρατός νίκησε τούς Τούρκους καὶ στήν Ἀσία (μέτωπο Καυκάσου) καὶ στήν Εὐρώπη, ὥστου πέρασε τό Δούναβη, διάσχισε τή Ρουμανία καὶ μπήκε στή Βουλγαρία. Σοβαρό ἐμπόδιο γιά τούς Ρώσους δημιούργησε δο Τούρκος στρατηγός Όσμάν-πασάς στήν Πλεύνα, πού ἀντιστάθηκε ἀπό τὸν Ιούνιο ώς τό Δεκέμβριο τοῦ 1877. Τελικά δο ρωσικός στρατός κατέλαβε τή Βουλγαρία, πέρασε τόν Αίμο καὶ κυρίεψε τὴν Ἀδριανούπολη (Ιανουάριος 1878). Τότε φάνηκε πώς ἡ Τουρκία ἐπεφτε ἀβοήθητη. Οἱ ρωσικές φάλαγγες βάδιζαν κιόλας ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ ἀρχιστράτηγός τους Μεγάλος δούκας Νικόλαος, ὁ ἀδερφός τοῦ τσάρου Αλεξάνδρου τοῦ Β', ἔ-

στησε τό στρατηγεῖο του στόν "Αγιο Στέφανο κοντά στήν Κωνσταντινούπολη. Αμέσως δμως δ ἀγγλικός στόλος, γιά νά ἐμποδίσει τήν κατάληψή της ἀπό τούς Ρώσους, μπήκε στήν Προποντίδα, ἐνδο οί ἀγορεύσεις στήν ἀγγλική Βουλή τῶν Κοινοτήτων ἔδειχναν πώς πλησιάζει δ ἀγγλορωστικός πόλεμος.

"Η μεγάλη κρίση στά Βαλκάνια βρήκε τήν Ἐλλάδα ἀπροετοίμαστη καί νά κατατρίβεται σέ μικροκομματικά ζητήματα. Οι τρεῖς Ἑλληνικές κυβερνήσεις ἀπό τήν ἀρχὴ τῆς κρίσεως ως τό Μάιο τοῦ 1877, ὑπακούοντας στίς ἀγγλικές συμβουλές, κρατοῦσαν τήν Ἐλλάδα οὐδέτερη. Ἀλλά ή ἔθνική φιλοτιμία τραυματίστηκε, γιατί οι Σλάβοι ἔλυναν ὄριστικά τό ἀνατολικό πρόβλημα, χωρίς νά λάβουν ὑπόψη τους τόν Ἑλληνικό παράγοντα. Γιά μιά στιγμή φάνηκε πώς τά κομματικά πάθη σταμάτησαν καί σχηματίστηκε Οἰκουμενική Κυβέρνηση μέ πρόεδρο τό γέρο Κανάρη ώς σύμβολο τῆς ἔθνικῆς ἐνότητας καί τόν Τρικούπη ώς ὑπουργό τῶν Ἐξωτερικῶν. Αὐτή δηλαδή είλε ως μέλη της ὅλους τούς πολιτικούς ἀρχηγούς καί γι' αὐτό πήρε καί αὐτήν τήν δομασία, πού παρουσιάστηκε τότε γιά πρώτη φορά.

"Ἀλλά ή Οἰκουμενική ἀπό ἐσωτερικές ἀντιθέσεις ἀπότυχε καί ή κυβέρνηση Κουμουνδούρου, πού σχηματίστηκε τόν Ἰανουάριο τοῦ 1878, προσπάθησε νά ξεστάκωσε ἐπαναστάσεις στήν Κρήτη, τήν Θεσσαλία, τήν Ἡπειρο καί στή νότια καί δυτική Μακεδονία. Ἐξάλου δ ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν Θεόδωρος Δηλιγιάννης δήλωσε δτί ή κυβέρνηση ἀποφάσισε νά καταλάβει μέ στρατό τίς Ἑλληνικές ἐπαρχίες τῆς Τουρκίας, γιά νά προστατέψει τούς χριστιανούς κατοίκους τους ἀπό τίς βίαιες πράξεις τῶν Τούρκων. Τότε Ἑλληνικός στρατός μέ ἐπικεφαλῆς τό στρατηγό Σκαρλάτο Σούτσο μπήκε στό τουρκικό ἔδαφος καί ἔφτασε ώς τό Δομοκό, πού τόν κατέλαβε κιόλας. Κινήθηκε δμως πολύ ἀργά, γιατί στό μεταξύ ἔγινε ή ἀνακωχή Ρώσων καί Τούρκων, πού ἔβαλε τέρμα στήν Ἑλληνική εἰσβολή. Ἐτσι ή Ἐλλάδα ούσιαστικά ἔμεινε οὐδέτερη ώς τό τέλος καί ή κυβέρνηση θεώρησε ώς ἐπιτυχία τό δτί πήρε ἀπό τήν Ἄγγλια τήν ἀδριστή ὑπόσχεση πώς τελικά δέ θά παραγωριστοῦν τά δίκαια της. Ὁ ἀγώνας δμως συνεχίστηκε μέ ἐπαναστατικά κινήματα στίς περιοχές πού ἀναφέραμε πιό πάνω. Τά κινήματα αὐτά κράτησαν μερικούς ἀκόμη μῆνες, ἀλλά τελικά καταπνίγηκαν ἀπό τίς τουρκικές δυνάμεις.

Οι συνθῆκες τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καί τοῦ Βερολίνου

Οι νικητές Ρώσοι έπέβαλαν τούς δρους τους. Ἡ Συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου (3 Μαρτίου 1878), πού ὑπαγόρεψαν στό Σουλτάνο, ἔλυνε τό Ἀνατολικό Ζήτημα γιά δφελος τῶν Σλάβων. Τό πιό σπουδαίο δτί μ' αὐτήν δημιουργοῦνταν μεγάλη Βουλγαρία μέ διέξodo στόν Εὔζεινο καί στό Αἶγαδο καί μέ δυτικά σύνορα τίς λίμνες Ἀχρίδα καί Πρέσπα. Ἐπαιρεν δηλαδή αὐτή δλόκληρη τή Μακεδονία, ἐκτός ἀπό τή Θεσσαλονίκη, στήν δποία είλε βλέψεις ή Αύστρια, τή Χαλκιδική καί τήν περιοχή τῆς Κοζάνης, καί ἀκόμη δλόκληρη τή Θράκη, ἐκτός ἀπό τήν περιοχή τῆς Κωνσταντινούπολεως. Ἡ Σερβία γινόταν ἀνεξάρτητο βασίλειο, δπως καί ή Ρουμανία, ἀλλά μεγάλωνε πρός τά νότια, παίρνοντας τήν ἐπαρχία τῆς Νίσας, καί πρός τά δυτικά, ώστε νά συνορεύει μέ τό Μαυροβούνιο πού κι αὐτό μεγάλωνε, προσαρτών-

τας άλβανικά έδάφη. Σχετικά μέ τήν 'Ελλάδα ή συνθήκη άπλως πρόβλεπε τήν πι-
στή έφαρμογή τοῦ 'Οργανικοῦ Νόμου' στήν Κρήτη.

'Αλλά ή συνθήκη τοῦ 'Αγίου Στεφάνου θεωρήθηκε ἀπ' ὅλους ως ἔργο βίας. 'Ιδίως ή
'Αγγλία δέν ἦταν δυνατό νά ἀνεχτεῖ τήν ρωσική λύση τοῦ 'Ανατολικοῦ Ζητήματος.
'Επίσης καὶ ή Αὐστρία τήν εἰδε μέ δυσαρέσκεια καὶ γι' αὐτό κινητοποίησε τίς
δυνάμεις της καὶ γιά μιά στιγμή φάνηκε πώς θά ξεσπάσει πόλεμος ὀνάμεσυ στή

Ρωσία και τήν Αγγλία, πού θά τήν υποστήριξε ή Αυστρία. Μεσολάβησε δημοσ ή Γερμανία κι ετσι οι άντιπαλες Δυνάμεις δέχτηκαν νά λύσουν τή διαφορά τους εἰρηνικά. Αύτό ήταν ένα εντύχημα γιά τήν Ελλάδα, γιατί μέ τή συνθήκη αυτή θάβονταν κυριολεκτικά τά έθνικά της δύνειρα.

Στίς 17 Ιουνίου τοῦ 1878 συνεδρίασε ή σπουδαιότατη γιά τά άνατολικά ζητήματα Συνδιάσκεψη τοῦ Βερολίνου μέ πρόεδρο τό Βίσμαρκ. Τό συνέδριο χάραξε τόν καινούριο χάρτη τής χερσονήσου τοῦ Αἴμου, πού τυπικά τουλάχιστον διατηρήθηκε γιά 34 χρόνια. Άντι γιά «Μεγάλη Βουλγαρία» ίδρυθηκε μιά «μικρή αυτόνομη και φόρου υποτελής ήγεμονία κάτω από τήν έπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου» μέ σύνορα τό Δούναβη, τόν Αίμο, τόν Εὔζεινο Πόντο και τή Σερβία. Νότια από τόν Αίμο ίδρυθηκε δεύτερο βουλγαρικό κράτος, ή αυτόνομη έπαρχια «Ανατολική Ρωμυλία», κάτω από τήν άμεση πολιτική και στρατιωτική έξουσία τοῦ Σουλτάνου, άλλα θά διοικοῦνταν από χριστιανό διοικητή.

Η Βοσνία και ή Έρεζεγοβίνη παραχωρήθηκαν στήν Αδστρία μέ προσωρινή κατοχή και χωρίς νά υφαιρεθούν τά κυριαρχικά δικαιώματα τοῦ Σουλτάνου. Στή Ρωσία δόθηκαν στήν Ασία τό λιμάνι τοῦ Βατούμ, τό φρούριο τοῦ Κάρας και μερικά έδαφη τής τουρκικής Αρμενίας. Η Ρουμανία άδικηθηκε, γιατί ή νότια Βεσσαραβία, πού έθνολογικά και ιστορικά ήταν ρουμανική, παραχωρήθηκαν στή Ρωσία. Γιά άνταλλαγμα τής δόθηκε ή Δοβρουτσά, πού κατοικοῦνταν από Βουλγάρους, Τούρκους και Τατάρους. Γιά τή Σερβία και τό Μαυροβούνιο σχεδόν διατηρήθηκαν οι ίδιες άποφάσεις τής συνθήκης τοῦ Αγίου Στεφάνου. Η Ρουμανία, ή Σερβία και τό Μαυροβούνιο άναγνωρίστηκαν ώς άνεξάρτητα βασίλεια.

Η Ελλάδα δέν πήρε μέρος στό συνέδριο. Παρακολούθησε μόνο τίς έργασίες του μέ άντιπροσωπεία μέ έπικεφαλής τό Θ. Δηλιγιάνη και άνάπτυξε τίς διεκδικήσεις της. Τό συνέδριο μέ θερμή υποστήριξη τής Γαλλίας έπιδικασε στήν Ελλάδα τή Θεσσαλία ώς τόν Πηνειό και τήν Ήπειρο ώς τόν Καλαμά. Δέν ήταν δημοσ ένας άποχρεωτικός δρος γιά τήν Τουρκία, άλλα περισσότερο έκφραση μιᾶς εὐχῆς. Η πραγματοποίησή τής άφηνόταν στής άπευθείας μεταξύ τῶν δύο χωρῶν συνεννόήσεις, πού σέ περίπτωση διαφωνίας μποροῦσαν νά ζητήσουν τή μεσολάβηση τῶν Μ. Δυνάμεων.

Η συνθήκη τοῦ Βερολίνου υπογράφηκε στίς 13 Ιουλίου τοῦ 1878. Κατά τή διάρκεια τοῦ συνεδρίου άνακοινώθηκε ή υπογραφή συμβάσεως άναμεσα στήν Αγγλία και τήν Τουρκία. Μέ αυτήν από τή μιά δ Σουλτάνος παράδινε στήν Αγγλία ώς «στρατιωτικό σταθμό και μέ πληρωμή έτήσιου φόρου» τήν Κύπρο, ώς άμοιβή γιά τίς ύπηρεσίες τής γιά τήν άναθεώρηση τής συνθήκης τοῦ Αγίου Στεφάνου, ένω από τήν άλλη ή Αγγλία άναλαβαινε νά προστατεύει τίς άστικές κτήσεις τής Τουρκίας άπεναντι στή Ρωσία. (Στίς 5 Νοεμβρίου τοῦ 1914 ή Αγγλία μέ τήν κήρυξη τοῦ πολέμου έκ μέρους τής Τουρκίας έναντίον τής μέ μιά «ύπουργική διαταγή» άκύρωσε τήν άγγλοτουρκική συνθήκη τοῦ 1878 και προσάρτησε τήν Κύπρο στής άποικίες τής).

Αποτελέσματα τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου

Η συνθήκη τοῦ Βερολίνου θεωρήθηκε μεγάλη ἐπιτυχία τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας καὶ δι πρωθυπουργός Ντισραέλ γύρισε θριαμβευτής ἀπό τὸ Βερολίνο. Η Βουλὴ τὸν δέχτηκε μὲν ζητοκραυγές καὶ η βασίλισσα Βικτορία τοῦ ἀπόνειμε τὸν τίτλο τοῦ κόμη Μπήκονσφιλντ (Beaconsfield). Οἱ Ἑλληνες εὐλόγησαν τὸ ὄνομα τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Σόλδουμπερο, γιατὶ εἶχε ἀκυρώσει τὴν συνθήκη τοῦ Ἀγ. Στεφάνου. Η ἀνακούφιση στὴν Ἐλλάδα ἦταν μεγάλη, γιατὶ η Μακεδονία ἔφευγε τὴν βουλγαρική κυριαρχία. Η αὐστριακή διοίκηση στὴ Βοσνία καὶ τὴν Ἐρζεγοβίνη μετέβαλε τίς δύο αὐτές ἀγριες ἐπαρχίες σὲ περιοχή πολιτισμένη, μολονότι οἱ ὑπήκοοι δέν ἀγάπησαν τοὺς ἐκπολιτιστές. Οἱ Σέρβοι μεγαλοϊδέατες ἔξαλλοι τὴν ἀπόσπαση τῶν σερβικῶν ἐκείνων ἐδαφῶν ἀπό τὴν Αὐστρία τῇ θεώρησαν ὡς ἀνοσιούργημα. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτά μεγάλο μέρος χριστιανῶν ἔμενε ἀκόμη κάτω ἀπό τὸν τουρκικὸν ὥγο καὶ κανένας ἀπό τοὺς χριστιανικοὺς λαούς δέν εἶχε πετύχει δόλοκληρωτική ἑθνική ἐνότητα. Πολύ μεγάλο μειονέκτημα τῆς συνθήκης αὐτῆς ἦταν η παραχώρηση τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἐρζεγοβίνης στὴν Αὐστρία, πού γινόταν τώρα βαλκανική δύναμι καὶ ἔστρεψε τὸ βλέμμα τῆς στὴ Θεσσαλονίκη.

Γι' αὐτό η συνθήκη τοῦ Βερολίνου θεωρήθηκε ως προσωρινό καθεστώς. Οἱ ιδιες οἱ Δυνάμεις πού τὴν ὑπόγραψαν, τὴν παραβίασαν, καθε φορά πού τοὺς δόθηκε εὐκαιρία. Πρώτη η Τουρκία ἐκμεταλλεύοταν τὴν ἀδυναμία τῆς Ἐλλάδος καὶ συνεχῶς ἔφερνε δυσκολίες στὴν παραχώρηση τῶν ἐδαφῶν πού τῆς ἐπιδίκασαν ἀπό τὴ συνθήκη. Πάντως δύμως σήμαινε σημαντική πρόοδο τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος, γιατὶ καθιέρωνε τὸ δόγμα: **Η Βαλκανική γιά τοὺς Βαλκάνιους.**

II. ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ ΩΣ ΤΟ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ

Προσάρτηση τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας

Μέ πολλές φιλονικίες καὶ τὴν παρέμβαση τῶν Μ. Δυνάμεων τελικά παραχωρήθηκαν στὴν Ἐλλάδα (20^η Ιουνίου 1881, παλ. ήμερολ.) η Θεσσαλία, ἐκτὸς ἀπό τὸ διαμέρισμα τῆς Ἐλασσόνας, καὶ η Ἡπειρος μέ τὴν Ἀρτα ὡς τὸ ποτάμι "Αραχθος. "Υστερα ἀπό τέσσερα χρόνια, μόλις δηλαδή εἶχαν περάσει ἐφτά χρόνια ἀπό τὴ Βερολίνεια συνθήκη, η Βουλγαρία προσάρτησε πραξικοπηματικά τὴν Ἀνατολική Ρωμυλία (Σεπτέμβριος 1885) καὶ ἔβαλε κάτω ἀπό τὴν ἔξουσία τῆς τὸν ἀξιόλογο ἐλληνικό πληθυσμό αὐτῆς τῆς περιοχῆς. Τό πραξικόπημα δονομάστηκε ἀπό τοὺς Βουλγάρους «Ἐνωση τῶν δύο Βουλγαριῶν». Κατά τὸ διάστημα αὐτὸ η Βουλγαρία ἔδειξε σημεῖα ζωῆς καὶ προόδου. Συνάμα ἔγινε σημαντική μεταβολή στὴν πολιτική τῆς, γιατὶ σχηματίστηκε ἀντιρωτικό ρεῦμα.

Ο πρῶτος ἡγεμόνας τῆς Βουλγαρίας Ἀλέξανδρος Βάττενμπεργκ (Battenberg), πού ἦταν γιός τοῦ πρίγκιπα τῆς Γερμανίας καὶ ἀνεψιός τοῦ Τσάρου, ἀκο-

λούθησε αὐτό τό ρεῦμα καί μέ παρακίνηση τοῦ προέδρου τῆς Σοβράνιε (Βουλῆς) **Σταμπούλοφ** μπήκε ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του στή Φιλιππούπολη. 'Ο Τσάρος ἀγανάκτησε τόσο πολύ, ὥστε διέγραψε τὸν ἀνεψιό του ἀπό τὸν κατάλογο τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ καί ἔστειλε διαταγὴ στοὺς Ρώσους ἀξιωματικούς νά ἐπιστρέψουν ἀπό τὴ Βουλγαρία. 'Αλλά τό βουλγαρικό κίνημα τό ὑποστήριζε ἡ Αὐστρία καί ιδίως ἡ Ἀγγλία, γιατί στὸ μεταξύ εἶχε μεταβληθεῖ ἀρκετά ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ. Δηλαδὴ οἱ ὄγγοι διπλωμάτες παρατήρησαν πῶς ἡ Βουλγαρία δέν εἶχε διάθεση νά γίνει ἐπαρχία ἡ ὁρμητήριο τῆς Ρωσίας καί πῶς τό ἀσφαλέστερο μέσο νά ἀποκλείσουν τή Ρωσία ἀπό τό Βόσπορο ἢταν νά δημιουργήσουν μιά ίσχυρή Βουλγαρία. Γι' αὐτό καί ὁ Σουλτάνος περιορίστηκε μόνο νά διαμαρτυρηθεῖ γιά τό πραξικόπημα, χωρίς νύ καταφύγει στά ὅπλα.

Μέ περισσότερη βίᾳ ξεσηκώθηκαν οἱ δύο ἀντίπαλοι τῆς Βουλγαρίας, ἡ Σερβία καί ἡ Ἐλλάδα. 'Ο βασιλιάς τῆς Σερβίας Μιλός δήλωσε ὅτι θά βάδιζε ἐναντίον τῆς Σόφιας, γιατί διασαλεύοταν ἡ ίσορροπία στή χερσόνησο τοῦ Αἴμου, πού εἶχε ἀποκατασταθεῖ μέ τή συνθήκη τοῦ Βερολίνου, καί ἔτσι στίς 2 Νοεμβρίου τοῦ 1885 (παλ. ήμερολ.) ἀρχισαν οἱ συγκρούσεις. Στήν ἀρχῇ οἱ Σέρβοι μπήκαν στό βουλγαρικό ἔδαφος καί οἱ Βούλγαροι ταράχτηκαν, ἀλλά ὁ βουλγαρικός στρατός νίκησε τούς Σέρβους μέ τριήμερη μάχη κοντά στή Σλίβνιτσα, ὅχι μακριά ἀπό τή Σόφια, καί κατόπιν μπήκε στό σερβικό ἔδαφος. 'Ο πόλεμος τελείωσε σέ 14 ήμέρες μέ τήν ἐπέμβαση τῆς Αὐστρίας καί ξαναγύρισε τό προηγούμενο καθεστώς, ἀλλά ἡ νέα ἡγεμονία ἀπόκτησε δόξα.

Στήν Ἐλλάδα ὁ τότε πρωθυπουργός Θεόδωρος Δηλιγιάννης ἐξέδωσε **πατριωτικό δάνειο** ἀπό 300 ἑκατομμύρια δραχμές. Ἐπίσης κάλεσε στά ὅπλα δύο ἡλικίες καί παρακίνησε τό λαό σέ διαδήλωσεις, ζητώντας τήν ὑπόλοιπη Θεσσαλία, τή νότια Μακεδονία ὡς τόν Ἀλιάκμονα καί τήν ὑπόλοιπη "Ηπειρο (Γιάννενα, Πρέβεζα) γιά ἀποκατάσταση τῆς ίσορροπίας ἀνάμεσα στίς διάφορες φυλές τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. 'Αλλά οἱ Μ. Δυνάμεις, ἐκτός ἀπό τή Γαλλία, ἔκαμαν ἀποκλεισμό τοῦ Πειραιᾶ καί τῶν παραλίων τῆς Ἐλλάδος ('Απρίλιος 1886), ἐνῶ τό Μάιο ἔγιναν συγκρούσεις σ' ὅλο τό μήκος τῶν συνόρων ἀνάμεσα στήν Ἐλλάδα καί στήν Τουρκία. 'Ο Δηλιγιάννης τελικά ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ. Στήν ἔξουσία ἤρθε ὁ Τρικούπης, πού ἔδωσε διαταγὴ γιά ἀποστράτευση. 'Η σύντομη αὐτή κρίση ἐπιβάρυνε τήν Ἐλλάδα μέ 95 ἑκατομμύρια δραχμές.

ΤΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟῦ ΤΡΙΚΟΥΠΗ

"Υστερα ἀπό τήν ἀποτυχία τοῦ 1886 ἐπικράτησε στήν Ἐλλάδα μία σχετικά μακροχρόνια περίοδος ἡσυχίας. Κατά τά ἐπόμενα τέσσερα χρόνια κυβέρνησε ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, πού ἔστρεψε τήν προσοχή του στήν ἐσωτερική ὁργάνωση καί στήν ἐκτέλεση εἰρηνικῶν ἔργων. Ἐπιβαλλόταν μέ τό ἥθος του καί τό λόγο καί ἀναδείχτηκε ὁ πρῶτος ἀξιόλογος πολιτικός τῆς νεώτερης Ἐλλάδος. 'Αποβλέποντας σέ μακροχρόνιους στόχους, ἐπιχείρησε νά διοργανώσει τήν Ἐλλάδα οἰκονομικά καί νά εἰσαγάγει τόν τεχνικό πολιτισμό τῆς Εὐρώπης.

Ο Χαρ. Τρικούπης (1832-1896) γεννήθηκε στό Μεσολόγγι και ήταν γιός του ιστοριογράφου και πολιτικού της έπαναστάσεως Σπυρ. Τρικούπη και είχε μάνα την άδερφή του Άλεξανδρου Μαυροκορδάτου. Είχε πάρει πολύ καλή άνατροφή και μόρφωση και σπουδασε νομικά στό Παρίσι. Αργότερα δούλεψε ως άκολουθος και γραμματέας της έλληνικής πρεσβείας στό Λονδίνο, πού τότε είχε τή διεύθυνσή της δι πατέρας του. Ο Τρικούπης προσπάθησε νά μεταρρυθμίσει τήν κοινοβουλευτική ζωή του τόπου μας και νά ξεψώσει τήν Έλλαδα από τήν πρωτόγονη κατάσταση σέ χώρα εύρωπαϊκή. Αυτό θά γινόταν μέ τή δημιουργία καλής διοικήσεως, μέ τήν άναπτυξή της συγκοινωνίας και τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν του τόπου και τήν ένισχυση τῶν ένόπλων δυνάμεων.

Ο Χαρίλαος Τρικούπης.

Άλλα ποτέ δέν άποκτησε δημοτικότητα, ένω δι πολιτικός του άντιπαλος Θεόδωρος Δηλιγιάννης, πού ήταν άρχηγός του συντηρητικού κόμματος, ήταν άγαπητός στό λαό, γιατί κολάκευε τίς άδυναμίες και τά πάθη του δχλου. Γι' αύτό δηλιγιάννης συνήθως είχε έπιτυχίες στίς έκλογές, ένω δι Τρικούπης καλούνταν σχεδόν πάντοτε, γιά νά περισσώσει τήν κατάσταση, δταν έκεινος έσπρωχνε τά πράγματα στό άπροχώρητο. Ο Τρικούπης, γιά νά άντιμετωπίσει τά ξέδοδα του κράτους, άναγκαστηκε νά έπιβάλει βαριούς φόρους και τελικά κήρυξε τή χώρα σέ πτώχευση (Δεκέμβριος 1893). Γι' αύτό λοιπόν στίς έκλογές του 1895 δέχτηκε μεγάλη πολιτική ήττα και δέ βγήκε ούτε βουλευτής. Έτσι άποσύρθηκε δριστικά από τήν πολιτική και σέ λίγο πέθανε στίς Κάννες τής Γαλλίας. Ο Τρικούπης είχε δυνατή θέληση, φωτεινό μυαλό, πλατιές γνώσεις και είναι χωρίς άμφιβολία μία άπό

Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης.

τίς πιό έπιβλητικές προσωπικότητες τής νεώτερης Έλλαδος.

Ο Τρικούπης φρόντισε γιά τήν έπεκταση τοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου, κατασκεύασε δρόμους καὶ λιμάνια, ἀποξήρανε Ἑλληνικήν τὴν άγροτικήν τάξην ἀπό τήν τοκογλυφία. Ἐπίσης ἐνίσχυσε τὸ στρατό καὶ τὸ ναυτικό μὲ τήν πρόσκληση γαλλικῆς στρατιωτικῆς ἐκπαιδευτικῆς ἀποστολῆς καὶ τήν ἀγορά τριῶν θωρηκτῶν.

Οἱ νεώτερες γενιές διατήρησαν ζωηρή τήν ἀνάμνησή του ὡς μεγάλου πολιτικοῦ καὶ πρώτου ἡγέτη τῶν προοδευτικῶν τάσεων στήν Έλλάδα.

‘Ο Φερδινάνδος ἡγεμόνας τῆς Βουλγαρίας

Ο Βάττενμπεργκ ἔπεισε θύμα τῆς ρωσικῆς δυσμένειας καὶ ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ (Αὐγούστος 1886). Ο νέος ἡγεμόνας τῆς Βουλγαρίας **Φερδινάνδος**, ποὺ ἦταν γιός τοῦ ἡγεμόνα τοῦ Σαξονικοῦ Κοβούργου, ἀνέβηκε στό θρόνο «τῶν δοξασμένων Βουλγάρων βασιλιάδων», ἔχοντας μεγαλοβουλγαρικά σχέδια. Στά πρῶτα ἔφτά χρόνια τῆς ἡγεμονίας του κυβέρνησε τὴ Βουλγαρία ὡς ἀπόλυτος κύριος ὁ **Σταμπούλοφ**, ὁ ἀρχηγός τῆς ἀντιρωσικῆς μερίδας, ποὺ προσπάθησε μέ κάθε μέσο νά ἀπαλλάξει τὴ Βουλγαρία ἀπό τή ρωσική κηδεμονία. Γιά πολλά χρόνια ἦταν ὁ δυνατός ἄντρας πού χτύπησε τούς ἑστωτερικούς ἀντιπάλους καὶ χάραξε τίς γενικές γραμμές τῆς ἑστωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Βουλγαρίας, πού βασική ἐπιδίωξῃ ἦταν τὸ πλησίασμα πρός τήν Ἀγγλία καὶ τήν Αὐστρία καὶ σκληρός πόλεμος ἐναντίον τῆς Σερβίας καὶ τῆς Έλλάδος. Περιποιήθηκε τό Σουλτάνο καὶ ἔτσι πέτυχε πολλές παραχωρήσεις. Δημιούργησε σχολές καὶ ἐπισκοπές στήν Τουρκία καὶ ὅρχισε προσηλυτιστική ἐργασία στή Μακεδονία. Καί, ὅταν ὁ Τρικούπης τοῦ πρότεινε συμμαχία, ἀντός κατάγγειλε τὰ σχέδια στό Σουλτάνο. Ἀλλά τελικά ὁ Φερδινάνδος ἀπομάκρυνε ἀπό τήν ἑξουσία τό Σταμπούλοφ, πού δολοφονήθηκε ἀπό τούς πολιτικούς ἀντιπάλους του στά 1895.

‘Ο Έλληνοτουρκικός πόλεμος τοῦ 1897

Η Κρήτη ἀπό τό 1878 κυβερνιόταν σύμφωνα μέ τή σύμβαση τῆς Χαλέπας, δηλαδή τό συνταγματικό χάρτη, πού είχαν συντάξει οἱ Γενικοί πρόξενοι τῶν Μ. Δυνάμεων στήν Κρήτη, οἱ δόποιοι συνεδρίασαν στό προάστιο τῶν Χανίων τή Χαλέπα. Μά οἱ χριστιανοί δέν ἦταν εὐχαριστημένοι ἀπό τή διοίκηση, γιατί οἱ Τούρκοι συνεχῶς παραβίαζαν τή σύμβαση. Γι' αὐτό ἀπό τό 1889, πού οἱ μωαμεθανοί τοῦ νησιοῦ προκάλεσαν τεχνητές ταραχές, συχνά δημιουργοῦνταν ἐκεῖ ταραχές, μέ ἀποτέλεσμα δ Σουλτάνος νά διορίσει δύθωμανό διοικητή. Τέλος, ὅστερα ἀπό ἀνώμαλη κατάσταση ἔξι χρονῶν, τό Μάη τοῦ 1896 ὥρχισε ἡ τελευταία κρητική ἐπανάσταση. Γιά μιά στιγμή μέ τήν ἐπέμβαση τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως τό κίνημα ἔξασθένησε, ἀλλά τόν Ἱανουαρίο τοῦ 1897 ἔγιναν συγκρούσεις στήν ὕπαιθρο ἀνάμεσα στούς χριστιανούς καὶ στούς μωαμεθανούς, ἐνῶ στά Χανιά διαπράχτηκαν σέ βάρος τῶν Έλλήνων φόνοι καὶ ἐμπρησμοί. Στίς 25 Ἱανουαρίου οἱ ἐπαναστάτες

κήρυξαν στή Χαλέπα γιά μιά άκομη φορά τήν ένωση τής Κρήτης μέ τό βασίλειο τής Έλλαδος.

Ή ειδηση τής σφαγῆς χριστιανῶν στά Χανιά προκάλεσε πολύ μεγάλο ἐρεθισμό στήν Αθήνα, ὅπου ἐκεῖνοι πού εἶχαν καταφύγει ἐκεῖ γιά προστασία χρειάζονταν τεράστια ἔξοδα, ἐνώ οἱ ἐγκαταστημένοι στήν Αθήνα Κρητικοί κινοῦσαν τό καθετί γιά τήν ἐπέμβαση. Τότε δευτερότοκος γιός τοῦ βασιλιᾶ, δι πρίγκιπας Γεώργιος, ἀναχώρησε ἀπό τόν Πειραιά μ' ἔνα μικρό στόλο ἀπό τορπιλικά, γιά νά ἐμποδίσει νά ἀποβιβαστούν τουρκικές ἐνισχύσεις στήν Κρήτη. Ἀπό τήν ἄλλη τήν 1 Φεβρουαρίου τοῦ 1897 ἐλληνικός στρατός μέ ἐπικεφαλῆς τό συνταγματάρχη Τιμολέοντα Βάσσο ἀναχώρησε ώς «Σῶμα κατοχῆς ἀπό τήν Αθήνα ἀνάμεσα σέ ἀπεριγραπτὸ ἐνθουσιασμό». Ἀποβιβάστηκε δυτικά ἀπό τά Χανιά καὶ στό ὄνομα τοῦ βασιλιᾶ τής Έλλαδος κατέλαβε τό νησί. Τότε οἱ Μ. Δυνάμεις ἐστειλαν τά πολεμικά πλοῖα τους στή Σούδα τής Κρήτης καὶ ζήτησαν ἀπό τήν Ελληνική Κυβέρνηση νά ἀποσύρει τό στρατό καὶ τό στόλο της μέ τήν ὑπόσχεση πώς πραγματικά θά κάμουν τήν Κρήτη αὐτόνομη Πολιτεία.

Ἄλλα δι φιλοπόλεμος ἐρεθισμός μεγάλωνε στήν Ελλάδα καὶ στούς δρόμους τής Αθήνας κυριαρχοῦσαν οἱ «Ζητωπόλεμοι». Ἐτσι κηρύχτηκε ἐπιστράτευση. ብ «Ἐθνική Ἐταιρεία» δργάνωσε εἰσβολή ἀτάκτων στό τουρκικό ἔδαφος καὶ δι βασιλιάς προσφωνώντας τό λαό εἶπε δτί θά ἐμπαινε ἐπικεφαλῆς σέ ἐκατό χιλιάδες στρατό, ἐπίζοντας κατά βάθος πώς οἱ Μ. Δυνάμεις δέ θά ἐπέτρεπαν τή σύγκρουση. Σ' δόλο τόν Ελληνισμό ἐπικρατοῦσε ἔνας γνήσιος ἐνθουσιασμός καὶ ἔνα ξεσήκωμα πατριωτικό καὶ ἄφθονες συνδρομές συγκεντρώνονταν στό δημόσιο ταμεῖο ἀπό τό ἔξωτερικό. Ἄλλα δὲ ηταν δργανωμένη ἀπό στρατιωτική ἀποψη καὶ ἐπικρατοῦσε πολύ μεγάλη ἀταξία σ' δλες τίς υπηρεσίες, ἐνώ δι τουρκικός στρατός δέν εἶχε βέβαια τίς ἀρετές πού διαφήμιζαν οἱ Γερμανοί δργανωτές του, ἄλλα ηταν ἀσύγκριτα πιό πολυάριθμος καὶ ἐφοδιασμένος μέ πλουσιότερο ὑλικό.

Γι' αὐτό δ Σουλτάνος μέ ἐνθάρρυνση τής Γερμανίας καὶ τής Αντστρίας στίς 5 Απριλίου διέκοψε τίς σχέσεις του μέ τήν Ελλάδα, ἄλλα πρωτύτερα εἶχε ἔξασφαλίσει τήν οὐδέτερότητα τής Βουλγαρίας καὶ τής Σερβίας μέ παραχώρηση ἐπισκοπῶν, ἐμπορικῶν πρακτορείων καὶ σχολῶν στή Μακεδονία. ብ εἰσβολή ἀτάκτων στό τουρκικό ἔδαφος προκάλεσε τήν κήρυξη τοῦ πολέμου ἀπό τήν Τουρκία ἐναντίον τής Έλλαδος.

Ο πόλεμος, πού κράτησε τριάντα μόνο μέρες (8 Απρ.-8 Μαΐου, παλ. ἡμερολ.), ηταν μιά ἀτέλειωτη σειρά ἀπό ἐλληνικές ἡττες στή στεριά, ἐνώ δι ἀνώτερος ἐλληνικός στόλος δέ σημείωσε καμιά ἀξιόλογη δράση. Στήν ούσια δι ἐλληνικός στρατός ἀποτελοῦνταν ἀπό δύο μεραρχίες, ἀπό τίς δόποιες ή μιά εἶχε ἔδρα τή Θεσσαλία καὶ ή ἄλλη τήν Ἡπειρο. Τή γενική ἀρχιστρατηγία τήν εἶχε διάδοχος Κωνσταντίνος. Στή Θεσσαλία δι Τούρκος στρατηγός Ἐτέμ-πασάς ὑστερα ἀπό τή σύγκρουση στά στενά τής Μελοννάς καὶ τή μάχη στό Ρεβένι κατέλαβε τή Λάρισα (13 Απριλίου), πού τήν ἐκκένωσε δι ἐλληνικός στρατός. Στήν Ἡπειρο πάλι οἱ ἐλληνικές δυνάμεις

πού μπήκαν στό τουρκικό έδαφος δέν κατόρθωσαν μέ τή μάχη τῶν Πέντε Πηγαδιῶν νά ἀνοίξουν τό δρόμο γιά τά Γιάννενα και ξαναγύρισαν στά σύνορα.

Ο ἐλληνικός στρατός στή Θεσσαλία ξανασυντάχτηκε στή γραμμή τῶν Φαρσάλων, πού διώρει τήν ἐγκατάλειψε, δταν οι Τούρκοι ἐπανάλαβαν τήν ἐπίθεσή τους. Γενναιότητα ἔδειξε μόνο ή ταξιαρχία τοῦ συνταγματάρχη Σμολένσκη, πού στό Βελεστίνο ἀπόκρουσε ἰσχυρή ἐπίθεση τῶν Τούρκων, ἀλλά τελικά ὑποχώρησε κι αὐτή γιά νά μήν πλευροκοπήθει. "Υστερα ἀπ' αὐτά δ ἐλληνικός στρατός ὑποχώρησε στό Δομοκό, σάν νά ἦταν ἐκεῖ ή νέα ἀμυντική γραμμή, ἀλλά και αὐτήν τήν ἐγκατάλειψε (5 Μαΐου) και ἄνοιξε στούς Τούρκους τό δρόμο πρός τή Λαμία. "Ολόκληρη τή Θεσσαλία τήν κατέλαβαν κιόλας οι Τούρκοι και δ πόλεμος ἦταν πιά χαμένος γιά τήν Ἑλλάδα. "Η Ἀθήνα κυριεύτηκε ἀπό πανικό και δ βασιλιάς Γεώργιος ζήτησε ἀπό τόν Τσάρο νά μεσολαβήσει, ἐνῷ δ Δηλιγιάννης παραιτήθηκε και τόν διαδέχτηκε στήν ἔξουσία δ Δημ. Ράλλης.

Τότε διώρεις ἐπενέβηκαν οι Μ. Δυνάμεις και στή θέση «Ταράτσα» τής Λαμίας ὑπογράφηκε ή ἀνακωχή, ἀφοῦ διώρεις πρωτύτερα είχε ἀναχωρήσει ἀπό τήν Κρήτη δ στρατός τοῦ Βάσσου. Μέ τήν ειρήνη, πού ὑπογράφηκε στήν Κωνσταντινούπολη στίς 22 Νοεμβρίου, δ Σουλτάνος ὑποχρεώθηκε νά ἀποσύρει τά στρατεύματά του ἀπό τή Θεσσαλία ἐκτός ἀπό δύο χωριά και μερικά στρατηγικά σημεῖα στά σύνορα. "Η Ἑλλάδα ὑποχρεώθηκε νά πληρώσει στήν Τουρκία πόλεμική ἀποζημίωση ἀπό 100 ἑκατομμύρια χρυσά φράγκα, πού τής τά δάνεισαν οι Μ. Δυνάμεις. Ταυτόχρονα διώρεις τήν ὑποχρέωσαν νά δεχτεῖ τό διεθνή οἰκονομικό ἔλεγχο (1898), γιά νά ἔξασφαλίσουν τά χρήματα, πού τής δάνεισαν τώρα, καθώς και τά παλιότερα δάνειά τους πρός αὐτήν, γιατί, ἀπό τότε πού ή Ἑλλάδα είχε κηρύξει πτώχευση, είχε σταματήσει νά πληρώνει τά χρέη τής (χρεωστάτιο, 1893). "Ἐγκαταστάθηκε δηλαδή στή χώρα μας ή ἐπιτροπή τοῦ «Διεθνοῦς Οἰκονομικοῦ Ἐλέγχου» (Δ.Ο.Ε.), πού ἀποτελοῦνταν ἀπό ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων και ἀνάλαβε νά διαχειρίζεται τά λεγόμενα «ὑπέγυνα ἔσοδα», δηλαδή τίς εἰσπράξεις ἀπό τό χαρτόσημο, τόν καπνό, τό τσιγαρόχαρτο, τό ἀλάτι, τά σπίρτα, τίς τράπουλες, τό φωτιστικό πετρέλαιο και τά είσαγωγικά τέλη ἀπό τό τελωνεῖο τοῦ Πειραιᾶ. Μέ τόν τρόπο αὐτό ή ἐλληνική δημοσία οἰκονομία μπήκε κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο τῶν ξένων και ἄρχισε ή οἰκονομική ἐκμετάλλευση τής χώρας.

Σχετικά μέ τό κρητικό πρόβλημα τής χώρας αὐτό πήρε τό δρόμο γιά τή λύση του. "Ετσι τό Νοέμβριο τοῦ 1898 οι Μ. Δυνάμεις, ἐκτός ἀπό τή Γερμανία και τήν Αύστρια, διόρισαν μέ πρόταση τοῦ τσάρου Νικολάου τοῦ Β' τό δευτερότοκο γιό τοῦ βασιλιά τής Ἑλλάδος πρίγκιπα Γεώργιο ἀρμοστή τής Κρήτης, πού γινόταν πιά αὐτόνομη. Αὐτό ἀποτελοῦνταν και τό μόνο κέρδος ἀπό τόν δλέθριο γιά τήν Ἑλλάδα πόλεμο, πού είχε πολύ δυσμενεῖς ψιλικές και κυρίως ηθικές συνέπειες γιά τόν Ἑλληνισμό.

Ο Μακεδονικός ἀγώνας

Στά χρόνια αὐτά ή Μακεδονία ἦταν ἔνας τόπος ἀγριότατου ἀνταγωνισμοῦ, για-

τι "Ελληνες, Βούλγαροι και Σέρβοι την ἀντίκριζαν σάν μιά περιοχή δπου μποροῦσαν νά ἐπιδιώκουν ἔδαφικές ἐπεκτάσεις. Τό πιό ἀνθηρό και τό πιό σπουδαίο μέρος τῶν κατοίκων της ήταν γνήσιοι "Ελληνες. "Υπῆρχαν δμως και μερικοί βουλγαρόφωνοι χωρικοί στά βόρεια τῆς χώρας, λιγότεροι Σέρβοι στά βορειοδυτικά και λίγοι Κουτσόβλαχοι, σκορπισμένοι κυρίως στά δρεινά διαμερίσματα. "Ολοι αὐτοί ήταν χριστιανοί ὁρθόδοξοι, ἀναγνώριζαν ως τήν ἰδρυση τῆς Ἐξαρχίας ως ἐκκλησιαστικού ἀρχηγού τὸν Οἰκουμενικό Πατριάρχη και δέν είχαν συνειδηση ὅτι διέφεραν ἑθνικά ἀπό τοὺς "Ελληνες. "Αλλά ὁ προσηλυτισμός δέν ἄργησε νά ἀνάψει τό μίσος ἀνάμεσα στίς φυλές τῆς Μακεδονίας και νά τίς δόηγήσει σέ πόλεμο.

Οι Βούλγαροι μέ τήν ὑποστήριξη τῆς ρωσικῆς πανσλαβιστικῆς κινήσεως μέ κάθε μέσο προσπαθοῦσαν νά ξεσκώσουν τούς βουλγαρόφωνους χωρικούς τῆς Μακεδονίας ἐναντίον τοῦ Πατριαρχείου. Στήν ἀρχή ἔκαναν πιό είρηνικό τὸν ἀγώνα τους, προσηλυτίζοντας τούς χωρικούς στήν Ἐξαρχία και ίδρυντας σχολεῖα. Κυρίως δμως ἀποθρασύνθηκαν ὑστερα ἀπό τὸν ἄτυχο πόλεμο τοῦ 1897. Τά χρόνια ἔκεινα ή γερμανοαυστριακή διπλωματία, γιά νά ἀπομακρύνει τούς Βουλγάρους ἀπό τή Ρωσία και τίς Δυτικές Δυνάμεις, τούς κολάκευε, ἐμπνέοντάς τους τίς πιό παράλογες ἴδεες. Τότε οι Βούλγαροι ἄρχισαν νά κηρύττουν ὅτι είναι οι «Πρόστοι τῆς Ἀνατολῆς», ή νέα ισχυρή φυλή τῆς Βαλκανικῆς, πού είναι προορισμένη νά κυριαρχήσει στή Χερσόνησο και νά ἔξαφανίσει ή νά ἀπορροφήσει τίς ὑπόλοιπες φυλές. "Ιδίως ἐκφράζονταν μέ περιφρόνηση γιά τούς "Ελληνες, πού τούς θεωροῦσαν, δπως οί Γερμανοί τούς Γάλλους, ώς γερασμένη και παρακμασμένη φυλή, πού ἐπρόκειτο και ἐπρεπε νά ἔξαφανιστεῖ.

"Ετσι ὑστερα ἀπό τήν ἰδρυση στά 1893 και 1895 Μακεδονικῶν ἐπαναστατικῶν ὀργανώσεων, τῶν κομιτάτων, και ἀμέσως μετά τό 1900 εἰσέβαλαν στή Μακεδονία ἄγριοι κομιτατζῆδες. Αὐτοί μέ τήν πρόφαση ὅτι ἔκαναν ἀπελευθερωτικό ἀγώνα ἐναντίον τῶν Τούρκων και βρίσκοντας εὐκαιρία ἀπό τήν παράλυση τῆς τουρκικῆς ἔξουσίας, λήστευαν και δολοφονοῦσαν μέ ὅλα τά μέσα. Προπάντων δμως κυνηγοῦσαν τούς "Ελληνες δασκάλους, παπάδες και γιατρούς, κατάστρεφαν τά ἐλληνικά σχολεῖα και τίς ἐκκλησίες και δολοφονοῦσαν τούς "Ελληνες προκρίτους. Οι Μακεδόνες τηροῦσαν στήν ἀρχή παθητική στάση, γιατί τό νικημένο στόν πόλεμο τοῦ 1897 ἐλληνικό κράτος ἀδυνατοῦσε νά τούς βοηθήσει μέ ἐνόπλους. "Εξάλλου οι Τούρκοι κατά-

Ο Παύλος Μελᾶς (1870-1904)

λαβαν τόν έλληνοβουλγαρικό άνταγωνισμό και λίγο ένδιαφέρονταν γιά τήν ειρήνευση τής Μακεδονίας. Έφάρμοζαν τήν πολιτική τού «διαιρεί και βασίλευε», γιά νά διατηρούν εύκολότερα τά υποκτημένα.

Αλλά οι Μεγάλες Δυνάμεις, έπειδή ή διαμορφωμένη στή Μακεδονία κατάσταση έγκυμονούσε κινδύνους γιά τή διεθνή ειρήνη, άρχισαν νά δείχνουν ένδιαφέρον. Μά οι μεταρρυθμιστικές τους προσπάθειες, πού άρχισαν στίς άρχες τού 1903, έπειδή γίνονταν άργα και δέν έφαρμοζόνταν καλά έξαιτίας τῶν διαφωνιῶν πού είχαν μεταξύ τους και τής άνικανότητας τῶν τουρκικῶν άρχων, έκαναν έντονότερη τήν κρίση.

Στίς 20 Ιουλίου (παλ. ήμερολ.) τού 1903 ξέσπασε στή Μακεδονία ή βουλγαρική τεχνητή έπανασταση τού «Ιλιντεν», κατά τήν όποια οι έπαναστάτες κατέλαβαν και κράτησαν μερικές ήμέρες τή βόρεια άπό τό Μοναστήρι έλληνικότατη κωμόπολη Κρούσοβο, πού τήν κατέλαβαν υπέρτερα οι Τούρκοι και τήν κατάστρεψαν. Κάτω άπό αὐτές τίς περιστάσεις κατάλαβαν στήν Αθήνα δτί χρειαζόταν βία έναντίον τής βίας, ένων ώς τώρα οι Μακεδόνες έπαιρναν βοήθεια άπό τήν Έλλάδα μόνο στόν έκπαιδευτικό τομέα ή στόν τομέα τής διαφωτίσεως ή στήν περιθαλψη τῶν θυμάτων («Μακεδονικός Σύλλογος», «Έταιρεία «Έλληνισμός», πού διευθυνόταν άπό τόν καθηγητή Καζάζη, «Έπικουρος τῶν Μακεδόνων Επιτροπή»). Στήν κίνηση αὐτή σπουδαῖο ρόλο έπαιξε ή μακεδονικῆς καταγωγῆς ξακουστή οίκογένεια Δραγούμη άπό τό Βογατσικό τής Καστοριᾶς.

Έτσι τό θέρος τού 1904 συγκροτήθηκε στήν Αθήνα μέ τή συμφωνία και τού έπισημου Κράτους τό «Μακεδονικό Κομιτάτο», στό διποτού συμμετεῖχαν δημοσιογράφοι, δπως ο Δημ. Καλαποθάκης, διανοούμενοι, καθηγητές, πολιτικοί, δπως ο Στέφ. Δραγούμης, στρατιωτικοί, δπως ο Παύλος Μελάς, και άλλοι. Αύτό άνάλαβε νά δραγανώσει τόν άγώνα έναντίον τής Βουλγαρικῆς τρομοκρατίας στό βιλαετί (= νομός) τού Μοναστηριού (Δυτ. Μακεδονία), δπου άπό τά τέλη τού 1902 ή γιός τού Στέφ. Δραγούμη ή Ίωνας ύπηρετούσε ώς ύποπτρόξενος. Αύτός λοιπόν σέ συνεργασία μέ τό Μητροπολίτη τής Καστοριᾶς Γερμανό Καραβαγγέλη είχε βάλει κιολας τίς βάσεις τής έλληνικῆς άμυνας στή Δυτ. Μακεδονία. Έξαλλον τήν δργάνωση τού βιλαετιού τής Θεσσαλονίκης τήν άνάλαβε μυστικά ή έκει Έλληνας Λάμπρος Κορομηλᾶς, πού έπανδρωσε τά Προξενεῖα, τά όποια ύπάγονταν σ' αὐτόν, μέ άξιωματικούς. Αύτοί ύπηρετούσαν σ' αὐτά τάχα ώς ύπαλληλοι, μά στήν πραγματικότητα συντόνιζαν τή δράση τῶν έλληνικῶν άνταρτικῶν σωμάτων.

Τόν έλληνικό άγώνα στή Δυτ. Μακεδονία τόν άρχισαν μικρά σώματα μέ ντόπιους δπλαρχηγούς, δπως οι ήρωικοί Κώττας, και Βαγγέλης. Τό πρώτο σώμα, πού μπήκε άπό τήν έλευθερη Έλλάδα στή Μακεδονία, ήταν τού άνθυπολοχαγού Παύλου Μελᾶ, πού προερχόταν άπό ξακουστή οίκογένεια και ήταν γαμπρός τού Στέφ. Δραγούμη. Αύτός έπεισε στή Σιάτιστα τής Καστοριᾶς στίς 13 Οκτωβρίου (παλ. ήμερολ.) τού 1904 ύφοι τόν πρόδωσαν οι κομιταζήδες στούς Τούρκους, μέ τούς δποίους συγκρούστηκε. Ο θάνατος τού Μελᾶ, πού έγινε έθνικός ήρωας, προκάλεσε τεράστια έντύπωση στήν Έλλάδα. Άπο τότε και ώς τό τέλος τού μακεδονικού

άγώνα (1908); πού τώρα πιά είχε άρχισει, πολλοί κατώτεροι άξιωματικοί και ύπαξιωματικοί τῶν ἑλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμά του, παραιτοῦνταν τυπικά ἀπό τίς θέσεις τους, ἔμπαιναν ἐπικεφαλῆς σὲ ἐθελοντές, κυρίως Κρητικούς και Μανιάτες, καὶ ἔμπαιναν στή Μακεδονία, δπού πλαισιωμένοι και ἀπό ντόπιους ἀγωνιστές μάχονταν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Χαρακτηριστικά μνημονεύονται ἀπ' αὐτούς οἱ ἔξῆς: Τσόντος (Βάρδας), Κατεχάκης (Ρούβας), Κωνσταντίνος Μαζαράκης (Ακρίτας), Τέλος Ἀγαπηνός (Ἀγρας) Γαρέφης, Παπαδᾶς, Φούφας, Ἀναγνωστάκος (Ματαπᾶς), Σουλιώτης-Νικολαΐδης.

Ο ἀγώνας ὑπῆρξε πολὺ σκληρός, γιατί τά ἄνταρτικά σώματα είχαν νά ἀντιμετωπίσουν ὅχι μόνο τούς Βουλγάρους κομιταζῆδες, ἀλλά και τόν τουρκικό στρατό και ἀκόμη τούς δολερούς ρουμανίζοντες Κουτσόβλαχους. Ἀλλά ἀποδείχτηκε ἀκόμη μιά φορά τί μπορεῖ νά κατορθώσει ὁ πατριωτικός ἐνθουσιασμός. Οἱ Ἑλληνες ἄνταρτες ἀγωνίστηκαν μέ αὐταπάρνηση και ἡρωισμό, πού δέν είναι καθόλου κατώτερος ἀπό τόν ἡρωισμό ἀλλων ἴστορικων περιόδων τοῦ ἔθνους μας. Τό μακεδονικό χῶμα ποτισμένο ἀπό ποτάμια ἐλληνικό αἷμα κρύβει στά βάθη του κόκαλα ἀληθινῶν ἀλλά ἀφανῶν ἥρωών. Ἀλλά και ὁ ἐλληνικός πληθυσμός τῆς Μακεδονίας σέ μεγάλο ποσοστό βοήθησε τόν ἀγώνα, και πρόσφερε πολλούς μάρτυρες και ἥρωες τοῦ ἔθνους. Ἔτσι οἱ Βούλγαροι διδάχτηκαν πώς δέν ἡταν δυνατό νά τριγυρνοῦν και νά τρομοκρατοῦν τή Μακεδονία ἀτιμώρητα. Τελικά ἡ ἀτυχη χώρα ἀπαλλάχτηκε κατά μεγάλο μέρος ἀπό τήν τρομοκρατική δράση τῶν ἀγριών κομιταζῆδων και μπόρεσε νά σώσει τόν ἑλληνικό χαρακτήρα τῆς.

Ἡ σημασία τοῦ μακεδονικοῦ ἀγώνα γιά τόν Ἑλληνισμό είναι ἔξαιρετική και δέν είναι ὑπερβολή πώς αὐτός ὑπῆρξε ἡ ἀρχή τῶν κατοπινῶν δοξασμένων ἀπελευθερωτικῶν πολέμων τοῦ 1912-1913 και ὁ δημιουργός τῆς σύγχρονης Ἑλλάδος.

Ἡ Νεοτουρκική ἐπανάσταση

Ο σουλτάνος Ἀβδούλ Χαμίτ (1876-1909) ἔγινε σιγά σιγά τέλειος ἀπολυταρχικός μονάρχης. Ἀφοῦ κατάργησε τό Σύνταγμα, πού είστηγαγε ὁ Μιδάτ, συγκέντρωσε δλες τίς ἔξουσίες στά χέρια του. "Ολες οἱ φυλές δοκίμασαν τίς καταπίεσεις του, ἀλλά κυρίως κυνήγησε τούς δπαδούς τῶν φιλελεύθερων ἰδεῶν, ἀπό τούς δποίους ἄλλοι οι βρῆκαν τό θάνατο στά νερά τοῦ Βοσπόρου και ἄλλοι έμειναν ἔξοριστοι γιά πολλά χρόνια στίς ἐπαρχίες. Οἱ παλιοί συνεργάτες τοῦ Μιδάτ, πού ἡταν ὁ πωσδήποτε ὑποπτοι και δέν ἀνέχονταν τό χαμιτικό ςγό, ἔφευγαν στήν Εὐρώπη. Αντοί δνομάστηκαν **Νεότουρκοι** και δούλευαν γιά τήν κατάλυση τῆς χαμιτικῆς ἀπολυταρχίας.

Οἱ Νεότουρκοι γιά πολύν καιρό θεωροῦνταν ἀπό τήν Εὐρωπαϊκή διπλωματία ως φαντασιόπληκτοι, γιατί, μένοντας στήν Εὐρώπη, ζητοῦσαν νά ἀνατρέψουν τό Χαμίτ μέ δημοσιεύματα. Πρίν ἀπό κάμποσον καιρό δμως είχαν βρεῖ ως πρακτικότερο μέσο νά προσελκύσουν πρός τό μέρος τους τόν τουρκικό στρατό. Τότε συγκροτήθηκε ἀπό ἀξιωματικούς τό κομιτάτο «Ἐνωση και Πρόδοσ», πού προκάλεσε καταπληκτικά γεγονότα στή Βαλκανική.

Ο Αβδούλ Χαμίτ

Τήν κήρυξη της νεοτουρκικής ἐπαναστάσεως τήν ἐπιτάχνειν δό φόβος για ἔξωτερική ἐπέμβαση, γιατί τόν Ιούνιο του 1908 συναντήθηκε στή Ρεβάλ κοντά στήν Πετρούπολη δό βασιλιάς τής Ἀγγλίας Ἐδουάρδος δό Ζ' μέ τόν Τσάρο. Διαδόθηκε τότε πώς οί δύο ἡγεμόνες ἀποφάσισαν νά διαμελίσουν τήν Εὐρωπαϊκή Τουρκία, χορηγώντας αὐτονομία στή Μακεδονία. Τό κίνημα ἄρχισε στήν περιοχή τοῦ Μοναστηριοῦ μέ τήν ἀρχηγία τῶν ἀξιωματικῶν Νιαζί και Ἐμβέρ και μεταφέρθηκε στή Θεσσαλονίκη (10 Ιουλίου 1908). Ο Σουλτάνος κατατρομαγένος τήν ἄλλη μέρα ἀνάγγειλε μέ φιρμάνι πώς θά ξαναφέρει τό Σύνταγμα, πού είχε ἀνασταλεῖ στά 1877.

Η εἰδηση ἔξεκοψε πολύ μεγάλη χαρά, πού σπανία είχαν νιώσει οί λαοί τῆς Τουρκίας. Γιά πολλές ήμέρες νόμιζαν πώς η Τουρκία ἔγινε παράδεισος. Μίση καί δυστυχίες αιώνων ἔσχαστηκαν, τά ἔλληνικά και βουλγαρικά ἐπαναστατικά σώματα συμφιλιώθηκαν και πανηγύρισαν μαζί μέ τούς Τούρκους. Η μαγική λέξη «Σύνταγμα» μάγεψε και τούς Εὐρωπαίους. Ακόμη και αύτοί οί ψύχραιμοι και διορατικοί ἄγγλοι διπλωμάτες ἔσχεγλάστηκαν. Μάλιστα δό ύπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας **Ἐντουαρντ Γκρέν** δήλωσε δτί «τό μακεδονικό ζήτημα και ἄλλα ἀνάλογα πρόκειται νά λείψουν ἐντελῶς», ἐφόσον δλοι μέσα στήν θῶμανική αὐτοκρατορία θά ζούσαν στό ἔξης μέ καλή διοίκηση, μέ ἰστότητα και δικαιούσνη.

Πιό διστακτική ἀπ' δλους ἦταν οί «Ελληνες και δό τότε Πατριάρχης Ἰωακείμ πρόβλεψε πώς η θέση τῶν χριστιανῶν τῆς Τουρκίας θά γινόταν χειρότερη κάτω ἀπό τό νέο καθεστώς. Οι Νεότουρκοι ἀπόδειξαν πώς είχαν δίκιο αύτοί, γιατί κατόρθωσαν πάρα πολύ σύντομα νά ἔξαντλήσουν τήν ἐμπιστοσύνη πού είχαν ἀποκτήσει στό ἐσωτερικό και στήν Εὐρώπη, γιατί ἀποδείχτηκαν πολύ πιό φανατικοί ἀπό τούς Παλαιότουρκους στόν ἔθνικισμό τους. Αμέσως ἀπό τίς πρᾶτες ήμέρες διακήρυξαν πώς θά ἔκτουρκίσουν τίς ἔθνότητες τῆς Τουρκίας, γιά νά πετύχουν τήν ἐνότητα τοῦ κράτους, πού δέν είχαν κατορθώσει οί κατακτητές Σουλτάνοι ἀπό νοθρότητα η ἔλλειψη πολιτικής σκέψεως. Γι' αύτό στράφηκαν ἐναντίον τοῦ Πατριαρχείου και δέ λογάριασαν τά προνόμια.

Ο Χαμίτ νόμισε πώς θά μπορούσε νά ἀνατρέψει τό κομιτάτο και στίς 31 Μαρτίου τοῦ 1909 ὑποκίνησε ἀντεπανάσταση στήν πρωτεύουσα. Διάλυσε τή Βουλή, ἔδωσε διαταγή νά σκοτωθοῦν ύπουργοί, ἄλλαξε τό Μεγάλο Βεζίρη και ταυτόχρονα

έκαμε φοβερή σφαγή Αρμενίων στήν Κιλικία. Άλλά ό στρατός τῶν Νεοτούρκων ἦρθε ἀπό τὴ Θεσσαλονίκη ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀνάτρεψε τὸ Χαμίτ καὶ μέσα σὲ ἐλάχιστες ἡμέρες κυριάρχησαν οἱ Νεότουρκοι. Ἡ ἔθνοσυνέλευση, πού συγκροτήθηκε, κήρυξε ἔκπτωτο τὸ Χαμίτ, τὸν ἔβαλε σὲ περιορισμό στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἀνέβασε στὸ θρόνο τὸν ἀδερφό του.

Ἡ Ἀψογὴ στάση

Ο αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας καὶ ὁ ἡγεμόνας τῆς Βουλγαρίας Φερδινάνδος ἐκμεταλλεύτηκαν τὴν ἀναστάτωση στὴν Τουρκία καὶ ταυτόχρονα ὁ πρῶτος κήρυξε τὴν προσάρτηση τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης, ἐνῶ ὁ δεύτερος τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Βουλγαρίας καὶ τῇ μετατροπῇ τῆς σὲ βασίλειο. Ἡ Τουρκία ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει καὶ παίρνοντας ως ἀντάλλαγμα χρηματική ἀποζημίωση ἀναγνώρισε ως συντελεσμένο τὸ γεγονός.

Άλλα καὶ ἡ Κρήτη ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμά τους κήρυξε τὴν ἔνωσή της μέ τὴν Ἑλλάδα. Μιὰ πενταμελής ἐπιτροπή, πού μέλος τῆς ἦταν καὶ ὁ Ἐλ. Βενιζέλος, κυβερνόντες τὴ χώρα στὸ δόνομα τοῦ βασιλιά Γεωργίου καὶ ἐφάρμοζε τὸ Ἑλληνικό σύνταγμα. Άλλά ἡ Ἑλληνική κυβέρνηση, πού πρόεδρός της ἦταν ὁ Γεώργιος Θεοτόκης, ἐπειδὴ φοβόταν μπλεξίματα, δήλωσε πώς δέν είχε καμιὰ σχέση μ' αὐτά πού συνέβαιναν στὴν Κρήτη. Ἐπειδὴ δύως στὸ μεταξύ οἱ Νεότουρκοι ἀπαλλάχτηκαν ἀπὸ τίς ἄλλες ἔξωτερικές δυσκολίες καὶ κατάπνιξαν τὴν ἀντεπανάσταση, ἔδωσαν στὸ κρητικό ζήτημα μεγαλύτερη προσοχή. Ἡ στρατιωτική φατρία ἄναψε τὸ φανατισμό τῶν Τούρκων ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, γιατί ἤξεραν πώς ἡ Ἑλλάδα δέν ἦταν προετοιμασμένη γιά πόλεμο καὶ πώς διπλωματικά ἦταν ἀπομονωμένη.

Κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθῆκες οἱ Τούρκοι ἔγιναν πιό ἀπαιτητικοί ἐνῶ ἀντίθετα ἡ Ἑλλάδα πιό ὑποχωρητική. Ο Μαχμούτ Σεφκέτ-πασάς, πού τότε ἦταν ὑπουργός τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Τουρκίας, ὑπενθυμίζοντας τὸν πόλεμο τοῦ 1897, ἀπειλούσε πώς θά ἐπιχειρήσει στρατιωτικό περίπατο στὴν Ἀθήνα. Ἐπίσης δ ἀρχηγός τῶν ἀχθοφόρων τῆς Θεσσαλονίκης Κερίμ-ἄγας ἐμπόδιζε τὸ ξεφόρτωμα τῶν Ἑλληνικῶν καραβιῶν, δίνοντας ἔτσι τὸ σύνθημα γιά ἔνα «μποϊκοτάζ» ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἀντίθετα ἡ Ἑλληνική κυβέρνηση ἀπόφευγε τὸ καθετί, πού θά ἐξόργιζε τοὺς Τούρκους. Τὴν πολιτική αὐτῆς τὴν ὀνόμασαν κοροϊδευτικά «Ἀψογὴ Στάση». Στὶς 4 Ιουλίου τοῦ 1909 δ Θεοτόκης παραιτήθηκε, ἐνῶ ὁ Δημ. Ράλλης, πού τὸν διαδέχτηκε, βρήκε ως μόσο μέσο, γιά νά ἀποφύγει τὸν τουρκικό πόλεμο, νά συνεχίσει κι αὐτὸς τὴ στάση τοῦ προηγουμένου.

Ὑστερα ἀπό λίγες ἡμέρες οἱ Μ. Δυνάμεις ἀπόσυραν ἀπό τὴν Κρήτη καὶ τὰ τελευταῖα πληρώματα τῶν πολεμικῶν πλοίων τους καὶ οἱ Κρητικοί σήκωσαν τὴν Ἑλληνική σημαία στὸ φρούριο Φιρκά στὰ Χανιά. Αὐτό κίνησε τὴν ἀγανάκτηση τῶν Τούρκων, ἔγιναν διαδηλώσεις στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ὁ Τουρκικός στόλος ἐτοιμάζόταν νά βγει ἀπό τὸν Ἑλλήσποντο. Ἡ Πύλη μέ ἐπανειλημμένες διακοινώσεις ἀπείλησε τὴν Ἑλληνική κυβέρνηση, πού ἔκαμε ἔκκληση πρός τίς Μ. Δυνάμεις, γιά νά ἀποφευχτεῖ ὁ πόλεμος. Καὶ ἐπειδὴ δέ βρέθηκε Κρητικός νά κατεβάσει τὴν

έλληνική σημαία από τό φρούριο του Φιρκᾶ, πού ή Τουρκία τήθεωρησε ώς ἀφορμή για πόλεμο, οί Μ. Δυνάμεις ἀποβίβασαν ἀγήματα, καί ἔκοψαν τό κοντάρι τῆς σημαίας. Ἐτσι ἀποτράπηκε ή σύγκρουση ἀνάμεσα στά δυό κράτη, ἀλλά ἀξήθηκε ή πολιτική ἀναταραχή στήν Ἑλλάδα, ὅπου ή κοινή γνώμη καί τό σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν κατηγοροῦσαν μέ διαγνάκτηση τίς τελευταῖς κυβερνήσεις, πού τίς θεωροῦσαν ὑπεύθυνες γιά τήν κατάσταση.

Ἡ στρατιωτική ἐπανάσταση τοῦ 1909

Οἱ ταπεινώστεις πού είχε δεχτεῖ ή Ἑλλάδα ἀπό τό 1897 πραγματικά είχαν πληγώσει τό ἐθνικό φιλότιμο τῶν Ἑλλήνων. Σχηματίστηκε τότε ή γνώμη διτί αἰτία τῆς καταστάσεως ήταν ή ἐσωτερική πολιτική τῆς χώρας, πού ἔχανε ἀσκοπα τόν καιρό τῆς μέ μικροπράγματα. Γι' αὐτό ώς μόνη σωτηρία θεωροῦνταν νά ἐπικρατήσει μιά πιό ὑγιής πολιτική ζωή καί νά σταματήσει ή ρουσφετολογία καί ή κακοήθεια ίδιαιτερα ὑπέρ τή φαινομενική ἀναγέννηση τῆς Τουρκίας καί τήν πρόοδο τῆς Βουλγαρίας ἔξογκωθηκε τό ρεῦμα γιά τήν ἀνόρθωση τῆς χώρας.

Ἐτσι τό Μάιο τοῦ 1909 ἄρχισε νά γίνεται λόγος γιά «Στρατιωτικό Σύνδεσμο», πού ήταν ἔτοιμος νά ἀναλάβει τό ἔργο τῆς ἀνορθώσεως. Καί τή νύχτα τῆς 14ης Αὐγούστου πρός τίς 15 τοῦ 1909 πάνω ἀπό 500 ἀξιωματικοί βγῆκαν ἀπό τήν Ἀθήνα καί μέ ἀρχηγό τό συνταγματάρχη **Νικόλαο Ζορμπᾶ** στρατοπέδευσαν στό **Γουδί**, μιά τοποθεσία διπού γίνονταν οἱ στρατιωτικές ἀσκήσεις τῆς φρουρᾶς. Ὁ Δημ. Ράλλης ὑπέρ τή φρουρᾶς ἀπό τό μερικές φιλονικίες μέ τούς ἐπαναστάτες ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ καί τήν πρωθυπουργία τήν ἀνάλαβε δ **Κυριακούλης** Μαυρομιχάλης ἀλλά κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο τοῦ «Στρατιωτικού Συνδέσμου», πού μέλη του ἔγιναν ὑπουργοί τῶν δυό πολεμικῶν **Υπουργείων**.

Οἱ ἀξιωματικοί ξαναγύρισαν στήν Ἀθήνα καί ἔβγαλαν μία προκήρυξη μέ τήν δοπία ζητοῦσαν ριζικές μεταρρυθμίσεις καί συγκεκριμένα τήν ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ καί τοῦ στόλου. Ὡς βασικό ὄρο ἔβαζαν τήν ἀπομάκρυνση τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου ἀπό τή Γενική Διοίκηση τοῦ στρατοῦ καί τῶν ὑπόλοιπων πριγκίπων ἀπό τίς στρατιωτικές θέσεις. Ἀπαιτοῦσαν ἐπίσης νά ἔξυγιανθοῦν οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες μέ τήν ἀπόλυτη ἀπ' αὐτές τῶν διεφθαρμένων στοιχείων καί ἀκόμη νά ἔκαθαριστοῦν τό Πανεπιστήμιο καί τό Διπλωματικό Σῶμα ἀπό τούς ἀνίκανους. Ὁ λαός τῆς πρωτεύουσας καί τῶν ἐπαρχιῶν μέ πολυπληθῆ συλλαλητήρια ὑποστήριξε τό πρόγραμμα τοῦ «Στρατιωτικού Συνδέσμου». Ἀλλά ή ἐπανάσταση σπαταλοῦσε τόν καιρό τῆς περισσότερο σέ λόγια, γινόταν μεγάλος θόρυβος καί συγκροτοῦνταν κολοσσιαῖς διαδηλώσεις γιά τήν ἀνόρθωση, ἀλλά γινόταν λίγη δουλειά γιά τήν ὁργάνωση τῆς χώρας, ἐπειδή ἀντιδροῦσε δ παλιός πολιτικός κόσμος.

Τέλος δ «Σύνδεσμος» κάλεσε ώς σύμβουλο τόν ἔξαιρετικό πολιτικό ἄντρα τῆς Κρήτης **Ἐλευθέριο Βενιζέλο**, πού ή ἰκανότητά του ήταν πιά γνωστή ἀπό τή δράση του στό παρελθόν. Ὁ Βενιζέλος (1864-1936), ἀπό τότε πού δημιουργήθηκε ή Κρητική Πολιτεία, είχε διακριθεῖ συμμετέχοντας ἔντονα στήν πολιτική ζωή της. Αὕτος διαφώνησε μέ τόν ἀνώτατο ἀρμοστή τῶν Δυνάμεων, τόν πρίγκηπα Γεώργιο, καί

έκαμε έναντίον του τήν έπανάσταση τοῦ Θερίσου (Μάρτιος 1905). Έξαιτίας της τότε διεθνούς αναγκάστηκε τό Σεπτέμβριο τοῦ 1906 νά απομακρυνθεῖ καί ἀντικαταστάθηκε ἀπό τὸν Ἀλέξ. Ζαΐμη. Ὁ Βενιζέλος λοιπόν ἦρθε στήν Ἀθήνα (τέλη Δεκεμβρίου 1909) καί πρότεινε νά συγκληθεῖ ἀμέσως Ἐθνοσυνέλευση μέ ἀναθεωρητικό χαρακτήρα, γιά νά τερματιστεῖ ἡ ἀνώμαλη κατάσταση. Ὁ βασιλιάς τότε ἀνάθεσε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1910 στὸν πολιτικό Στέφ. Δραγούμη, πού ἦταν ὑπερκομματική προσωπικότητα, νά σχηματίσει κυβέρνηση καί νά συγκαλέσει τήν Ἐθνοσυνέλευση, ἐνῶ τό ὑπουργεῖο τῶν Στρατιωτικῶν δόθηκε στό N. Ζορμπᾶ.

Τότε δ «Σύνδεσμος» μέ διάγγελμα δῆλωσε ὅτι ἔλληξε ἡ ἀνάμιξη τοῦ στρατοῦ στήν πολιτική καί ἀνάγγειλε τή διάλυσή του, ἐνῶ δ Βενιζέλος ἀναχώρησε ἀπό τήν Ἑλλάδα. "Υστερα ἀπό αὐτά ἡ Βουλὴ διαλύθηκε καί τὸν Αὔγουστο τοῦ 1910 διενεργήθηκαν ἐκλογές, πού τίς κέρδισε τό νέο κόμμα τῶν Φιλελευθέρων. Αὐτό εἶχε προβάλει ὡς ὑπουργόφιο καί τό Βενιζέλο, πού τώρα γύρισε στήν Ἑλλάδα καί τὸν ὁκτώβριο σχημάτισε τήν πρώτη κυβέρνησή του. Αὐτός ἀμέσως πρότεινε στό βασιλιά νά διαλυθεῖ ἡ νέα Βουλὴ καί προκήρυξε ἐκλογές, πού ἔγιναν κατά τά τέλη τοῦ Νοεμβρίου.

Ἡ Δεύτερη Ἀναθεωρητική Βουλὴ τοῦ 1911

Ἡ «Δεύτερη Ἀναθεωρητική Βουλὴ», πού προήλθε ἀπό τίς ἐκλογές καί συνεδρίασε γιά σύσκεψη τόν Ἰανουάριο τοῦ 1911, εἶχε συντριπτική βενιζελική πλειοψηφία. Αὐτή μέ πρόεδρο τῆς Ἐπιτροπῆς γιά τήν ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος τό Στέφ. Δραγούμη πήφισε τό ἀναθεωρημένο Σύνταγμα στίς 29 Μαΐου τοῦ 1911.

Μεγάλη ἀνακούφιση προξένησε τό ἄρθρο ἐκεῖνο μέ τό δόποιο ἔξασφαλιζόταν ἡ μονιμότητα τῶν δημόσιων ὑπαλλήλων, γιατὶ ἡ ἀναστάτωση τοῦ ὑπαλληλικοῦ κόσμου, κάθε φορά πού ἀνέβαινε στήν ἔξουσία ἔνα διαφορετικό κόμμα, ἦταν μά ἀπό τίς μεγάλες πληγές τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Τό Σύνταγμα εἶχε καί ἄλλα σωτήρια ἄρθρα, δπως ἐκεῖνο πού περιόριζε τήν ἀπαρτία τῆς Βουλῆς στό ἔνα τρίτο τῶν βουλευτῶν, μέ σκοπό νά χτυπηθεῖ ἡ παρεμπόδιση τῶν ἐργασιῶν της. "Άλλα τέοια ἄρθρα ἦταν ἐπίσης ἐκεῖνα σύμφωνα μέ τά δόποια δημιουργοῦνταν εἰδικό δικαστήριο, τό Ἐκλογοδικεῖο γιά νά ἐλέγχει τή γνησιότητα τῶν ἐκλογῶν, καθώς καί τά ἄλλα πού καθιέρωναν τό ἀσυμβίβαστο τοῦ βουλευτικοῦ καί στρατιωτικοῦ ἀξιώματος, τήν ὑποχρεωτική φοίτηση στό δημοτικό σχολεῖο καί τήν ἀποκατάσταση τῶν ἀκτημόνων γεωργῶν.

Μέ εἰδικό νόμο καί μέ ἀπαίτηση τοῦ ἴδιου τοῦ Βενιζέλου ἡ Βουλὴ ἴδρυσε στό στρατό θέση Γενικοῦ Διοικητῆ γιά τό διάδοχο τοῦ θρόνου. Ἡ Ἀναθεωρητική Βουλὴ, ὅταν τελείωσε τό ἔργο της, διαλύθηκε καί οἱ ἐκλογές τοῦ Μαρτίου τοῦ 1912 γιά ἀπλή πιά Βουλή ἔδωσαν πάλι μεγάλη βενιζελική πλειοψηφία.

Τώρα δ Βενιζέλος εἶχε στρέψει δῆλη τήν προσοχή του στήν ἀναδιοργάνωση τῆς κρατικῆς μηχανῆς καί τήν πολεμική προετοιμασία τῆς χώρας μέ τήν ἐνίσχυση τῶν ἐνόπλων δυνάμεων. Γι' αὐτό ἡ Ἑλλάδα κάλεσε ἔνες ἀποστολές, γαλλική γιά τό

στρατό και άγγλική γιά τό ναυτικό. Ἐπίσης άγόρασε δύτια και πλοῖα και παράλαβε και τό θωρηκτό «Αβέρωφ» πού τό είχαν παραγγείλει παλιότερα. Τέλος ή άριθμητική δύναμη τοῦ στρατοῦ διπλασιάστηκε. Ἔτσι τό Ἐθνος ἔζησε μιά καινούρια ἐποχή και ἀπόκτησε θάρρος και αὐτοπεποίθηση.

III. ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Παραμονές τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου

Κατά τό θέρος τοῦ 1912 ἄρχισε νά γίνεται λόγος γιά συνεννόηση τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἡ ἀφορμή πού πλησίασε τά χριστιανικά ἔθνη μεταξύ τους ήταν κυρίως ή ἔξωφρενική πολιτική τῆς τουρκοποιήσεως, πού ἀκολούθησε τό Νεοτουρκικό Κομιτάτο. Οι Νεότουρκοι δηλαδή κατάλαβαν ὅτι ή δύναμη τῶν μεγάλων κρατῶν τῆς Εὐρώπης προέρχεται ἀπό τό διτί ο πληθυσμός τους ήταν ἔνιαίος. Ἐπιχείρησαν λοιπόν κι αὐτοί νά δημιουργήσουν αὐτήν τήν ἑνότητα στήν αὐτοκρατορία τοῦ Σουλτάνου μέ βίαια μέσα.

Μά ή προσπάθεια τοῦ ἐκτουρκισμοῦ ἔξαπόλυσε μιά θύελλα, πού ἐπρόκειτο νά γκρεμίσει τό ἴδιο τό κράτος τῶν Ὀσμανλήδων στήν Εὐρώπη. Ἡ Βουλγαρία διαμαρτυρήθηκε, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο κήρυξε τήν ἐκκλησία σέ διωγμό και ή Ἀλβανία ἐπαναστάτησε. Τή σύγχυση αὐτή τήν ἐκμεταλλεύτηκε ή Ἰταλία και ἔτσι τό φινιόπωρο τοῦ 1911 κατέλαβε τίς τελευταῖς κτήσεις τοῦ Σουλτάνου, πού ὑπάγονταν ἀπευθείας σ' αὐτόν, τήν Τριπολίτιδα και τήν Κυρηναϊκή. Μάλιστα, γιά νά ἀναγκάσει τήν Τουρκία γιά εἰρήνη, κατέλαβε και τά Δωδεκάνησα. Οι Τούρκοι πολέμησαν τούς Ἰταλούς, ἀλλά ο τουρκικός στρατός στήν Ἀφρική μέ ἀρχηγό τόν ἡγέτη τῆς νεοτουρκικῆς ἐπαναστάσεως, τόν Ἐμβέρ, νικήθηκε.

Ο πόλεμος ἐναντίον τῆς Τουρκίας

Κατά τό θέρος τοῦ 1912 ταράχτηκε ή Βαλκανική. Ἐπιτέλους τό ὄνειρο τοῦ Ρήγα πραγματοποιοῦνταν και ἔγινε ὅτι δέν ήταν δύνατό νά πιστέψει ο Χαμίτ. Τά τέσσερα δηλαδή χριστιανικά κράτη, ή Ἐλλάδα, ή Βουλγαρία, ή Σερβία και τό Μαυροβούνιο συνασπίστηκαν, γιά νά χτυπήσουν τήν Τουρκία.

Είναι γεγονός πώς ή Ἐλλάδα μέ δυσκολία ἔγινε δεκτή στή συμμαχία, γιατί οι Βούλγαροι ἀπό τή μία, μή ξέροντας τή μεταβολή πού ἔγινε στήν Ἐλλάδα, δέν τήν θεωροῦσαν ὑπολογίσιμο παράγοντα, ἐνδ ἀπό τήν ἀλλή δέν ηθελαν νά τήν βλέπουν νά μεγαλώνει. Ο Βενιζέλος ὅμως τόλμησε νά δεχτεῖ νά μή γίνει κανένας λόγος γιά τή διανομή τῶν κερδῶν ἀπό τόν πόλεμο στή συνθήκη συμμαχίας μέ τή Βουλγαρία και ἔτσι τελικά τό κατόρθωσε. Τή συμμαχία τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς τήν εὐνόησε και ἐργάστηκε γι' αὐτήν ή Ρωσία, γιά νά ἐμποδίσει τήν Αὐστρία νά κατεβεῖ πρός τά νότια.

Ο βασιλιάς τοῦ Μαυροβουνίου Νικήτας πρώτος κήρυξε τόν πόλεμο στίς 25

Σεπτεμβρίου τοῦ 1912 καὶ μπήκε στήν 'Αλβανία. Στις 30 τοῦ ίδιου μήνα τά υπόλοιπα τρία κράτη ἔστειλαν δμοιες διακοινώσεις πρός τὴν Τουρκία καὶ ζήτησαν αὐτονόμηση τῶν εὐρωπαϊκῶν κτήσεων τοῦ Σουλτάνου. Τότε ἡ τουρκική κυβέρνηση, πού μιλούσε μὲν περιφρόνηση γιὰ τοὺς χριστιανούς λαούς, κήρυξε τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Σερβίας (4 Ὁκτωβρίου), ὅχι δμως καὶ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, ἐλπίζοντας πώς θά χώριξε τοὺς συμμάχους. Τὴν ἄλλη δμως μέρα κήρυξε τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας καὶ ἡ Ἑλλάδα, ἀφοῦ νωρίτερα εἶχαν γίνει δεκτοὶ στήν ἑλληνική Βουλή οἱ Κρητικοί βουλευτές, πού λίγο νωρίτερα τοὺς τό εἰχε ἀρνθεῖ δ Βενιζέλος, γιὰ νά μη δημιουργήσει ζητήματα μὲ τὴν Τουρκία σὲ ἀκατάλληλη στιγμῇ.

Οἱ Εὐρωπαῖοι διπλωμάτες καὶ στρατιωτικοὶ δέν ἤξεραν καλά τὴν πρόοδο τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, ιδίως τῆς Σερβίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Μά δέ χρειάστηκε πολὺς καιρός γιὰ νά καταλάβουν τὴν πραγματικότητα.

Οἱ Βούλγαροι μπήκαν στή Θράκη καὶ στὶς 11 Ὁκτωβρίου κυρίεψαν μὲ πολιορκία τίς **Σαράντα Έκκλησίες**.

‘Ο ἑλληνικός στρατός στή Θεσσαλία, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 7 μεραρχίες μὲ ἀρχηγό τὸ διάδοχο **Κωνσταντίνο**, κατέλαβε στὶς 5 Ὁκτωβρίου τὴν Ἐλασσόνα. Καὶ ἀφοῦ νίκησε τοὺς Τούρκους στὸ **Σαραντάπορο** (8-9 Ὁκτωβρίου), μπήκε στά Σέρβια, στήν Κοζάνη καὶ στά Γρεβενά. Παράλληλα ἄλλες δυνάμεις του κατέλαβαν τὴν Κατερίνη, πέρασαν τὸν Ἀλιάκμονα καὶ ἀπέλευθέρωσαν τὴν Βέροια, τὴν Νάουσα καὶ τὴν Ἔδεσσα.

‘Από τὴν ἄλλη ὁ ἑλληνικός στόλος μὲ ναύαρχο τὸν **Υδραϊο Παῦλο Κουντουριώτη** κατέλαβε τά νησιά **Χίο**, **Λέσβο**, **Λῆμνο** κ.τ.λ., ἐνῷ ἡ **Σάμος** εἶχε κηρύξει πιά τὴν ἔνωσή της μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἐπίσης ὁ στόλος ἔστησε τή σημαία πάνω στή Χερσόνησο τοῦ **Άθω**. Πολύ μεγάλη σημασία εἶχε ἡ ὑπηρεσία, πού πρόσφερε στοὺς συμμάχους τό ναυτικό, γιατὶ ἀπόκλεισε τά στενά τῶν Δαρδανελίων καὶ ἐμπόδιζε τή μεταφορά τουρκικοῦ στρατοῦ ἀπό τή Μ. Ἀσία.

Οἱ Σέρβοι ἔξαλλοι μὲ τριήμερη μάχη στό **Κουμάνοβο** ἀνοιξαν τό δρόμο πρός τήν παλιά Σερβία καὶ στὶς 13 Ὁκτωβρίου ὁ Σέρβος διάδοχος **Ἀλέξανδρος** μπήκε στά **Σκόπια**, τήν πρωτεύουσα τοῦ μεσαιωνικοῦ βασιλιᾶ τῆς μεγάλης Σερβίας, τοῦ Στέφανου Ντουσάν.

Στό μεταξύ οἱ Βούλγαροι ἀγωνίζονταν στό **Λουλέ Μπουργκάζ** τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ἐναντίον τῆς μεγάλης μάζας τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, πού χωρίς καλό ἐφοδιασμό, ἀσύνταχτος, σχεδόν πεθαίνοντας ἀπό τήν πείνα, τούς συγκράτησε περισσότερο μὲ τόν δύκο του ἐπί πέντε μέρες (15-20 Ὁκτωβρίου). ‘Υστερα δμως προχώρησε στήν **Τσατάλτζα**, ὅπου ἡ τουρκική ἀντίσταση καὶ ἡ χολέρα ἐμπόδισαν τούς Βουλγάρους νά προχωρήσουν γρήγορα πρός τήν Κωνσταντινούπολη.

‘Ο ἑλληνικός στρατός κυνηγόδει πιά τούς Τούρκους πρός τό Μοναστήρι, ἐνῷ στό μεταξύ μία βουλγαρική στρατιά, πού προοριζόταν γιὰ τή Μακεδονία, κατέλαβε εնκολα τίς Σέρρες, τή Δράμα καὶ τήν Καβάλα καὶ ἔνα τμῆμα τῆς βάσιδες πολὺ γρήγορα πρός τή **Θεσσαλονίκη**. Αὐτό ἔγινε ἔγκαιρα γνωστό στήν Ἑλληνική Κυβέρ-

νηση και δ Βενιζέλος με αγωνιώδεις προσπάθειες πέτυχε να στρέψει τις έλληνικές δυνάμεις από τα βόρεια πρός τα άνατολικά, για να προλάβει τήν κατάληψη τής μακεδονικής πρωτεύουσας από τους Βουλγάρους.

Έτσι δ έλληνικός στρατός με τη διήμερη μάχη (19-20 Οκτωβρίου) στά **Γιαντσά** βάδιζε έναντιον τής Θεσσαλονίκης, πού οι Τούρκοι άναγκαστηκαν να τήν παραδώσουν σ' αυτόν στις 26 Οκτωβρίου, τό απόγευμα, μέρα πού γιόρταζε δ προστάτης της "Αγιος Δημήτριος. Στις 28 δ βασιλιάς Γεώργιος και δ 'Αρχιστράτηγος μπήκαν θριαμβευτικά σ' αυτήν. 'Ο βασιλιάς Γεώργιος έγκαταστάθηκε βιαστικά στήν πόλη, για νά δηλώσει έμμεσα σ' δλονς δτι οι "Ελληνες δέ θά τήν αφήναν πιά. 'Ας σημειωθεί μάλιστα δτι δ βουλγαρικός στρατός, μολονότι βρήκε τήν πόλη κατειλειμμένη από τόν έλληνικό στρατό, δταν έφτασε κοντά της, ζήτησε τήν αδεια από τό έλληνικό Στρατηγείο και πέτυχε να μπει μέσα στήν πόλη τάχα γιά ξεκούραση.

Έξαλλου στήν "Ηπειρο δ έλληνικός στρατός, πού αποτελούνταν από μιά μεραρχία με έπικεφαλής τό στρατηγό Σαπουντζάκη, κατέλαβε τό ύπολοιπο τμῆμα της και πολιορκησε τά Γιάννενα, πού τά προστάτευε τό **Μπιζάνι**. Αυτό είχε δχυρωθεί από τους Γερμανούς και θεωρούνταν απαρτό.

Έτσι ως τό τέλος τοῦ ίδιου μήνα τίποτε σχεδόν δέν είχε απομείνει από τήν τουρκική αύτοκρατορία στήν Εύρωπη. Οι Τούρκοι διατηρούνταν μόνο τά δχυρά τῶν Ιωαννίνων, τής Σκόδρας στήν 'Αλβανία και τής 'Αδριανούπολεως, πού πολιορκούνταν από τους "Ελληνες, τους Μαυροβουνιώτες και τους Βουλγάρους, καθώς και τήν πέρα από τήν Τσατάλτζα περιοχή.

Η νίκη τῶν ένωμένων βαλκανικῶν κρατῶν προξένησε μεγάλη έντυπωση στήν Εύρωπη. Στήν άρχη τῶν έχθροπραξιῶν ή Αύστρια και ή Ρωσία ως έντολοδόχοι και τῶν ἄλλων Δυνάμεων, για νά προλάβουν τή σύγκρουση ή τουλάχιστον γιά νά έντοπίσουν τόν πόλεμο στή Βαλκανική είχαν δηλώσει δτι, δταν θά τελείωνε δ πόλεμος, δέ θά έπετρεπαν νά τροποποιηθεί τό έδαφικό καθεστώς. Παρ' δλα αυτά τώρα οι διπλωμάτες διακήρυτταν πώς δέ θά διατηρούνταν πιά ή προηγούμενη κατάσταση (status quo < in statu quo ante), άφοι ή Τουρκία είχε χάσει τό μόνο δικαίωμα πού είχε, τό δικαίωμα τής δυνάμεως, για νά έπιβάλλει σ' αυτές τίς χώρες τήν κακή διοίκησή της. 'Από τήν άλλη δ πρωθυπουργός τής 'Αγγλίας "Ασκούιθ δηλώσε πώς δ χάρτης τής 'Ανατολικής Εύρωπης πρόκειται νά άλλάξει και δτι «οι νικητές δέν πρέπει νά στερηθούν τους καρπούς, πού κέρδισαν μέ πολλές θυσίες».

Οι Σέρβοι οι συνεχίζοντας τήν πορεία τους πρός τά νότια μπήκαν στή Μακεδονία και στις 5 Νοεμβρίου κατέλαβαν τό **Μοναστήρι**, στό δποδο δλοφάνερα οι Έλληνες ήταν περισσότεροι. Κατέλαβαν έπισης τή στενή λουρίδα τοῦ Νόβι-Παζάρ, πού τους χώριζε από τό Μαυροβούνιο, και άπόκτησαν κοινά σύνορα μέ τους συγγενεῖς συμμάχους τους, συνάμα δμως έκλειναν τό δρόμο τής Αύστριας πρός τή Θεσσαλονίκη. 'Επίσης άλλο τμῆμα τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ μέ δρμητική και έντυπωσιακή κίνηση άναμεσα από τά βουνά τής 'Αλβανίας κατέβηκε στήν 'Αδριατική και έτσι

φαινόταν πώς πραγματοποιούνταν τό δυνειρό της Σερβίας νά έχει διέξοδο στή θάλασσα.

Αλλά καί ο ελληνικός στρατός άμεσως, μόλις κατέλαψε τή Θεσσαλονίκη, στράφηκε καί πάλι πρός τή Δυτική Μακεδονία καί στίς 7 Νοεμβρίου μπήκε στή Φλώρινα. "Υστερα προχώρησε ώς τήν **Κορυτσά** καί τήν κατέλαβε.

Αλλά ή αύστριακή διπλωματία αἰσθάνθηκε τά γεγονότα τής Βαλκανικής ώς δική της ήττα, γιατί έβλεπε νά τής κλείνεται τώρα ο δρόμος νά κατεβεῖ στή Θεσσαλονίκη. "Επίσης δέν ήταν δυνατό νά άνεχτει τήν έγκατάσταση τῶν Σέρβων στήν Αδριατική καί σ' αυτό είχε σύμφωνη καί τήν Ιταλία. "Η Αύστρια λοιπόν καί η Ιταλία συνεργάστηκαν μέ ζηλο, για νά δημιουργήσουν άνεξάρτητο άλβανικό κράτος. Άλλα καί ή Ρωσία άνησύχησε μήπως οι Βούλγαροι καταλάβουν τήν Κωνσταντινούπολη, πού τήν είχε ή ίδια στό μάτι, ένω άντιθετα εύνοοδε τή Σερβία, πού ήταν πιστή σ' αυτήν, νά έπεκταθεί ώς τήν Αδριατική καί γενικά νά δυναμώσει σέ βάρος τής Αύστριας, πού ήταν άντιζηλός της.

Τό Συνέδριο τοῦ Λονδίνου

Στίς 20 Νοεμβρίου ύπογράφηκε στήν Τσατάλτζα άνακωχή άνάμεσα στήν Τουρκία καί στούς τρεῖς συμμάχους, ένω ή Έλλαδα συνέχισε τόν πόλεμο, έφοστον τά Γιάννενα δέν είχαν κυριευτεῖ άκόμη.

Στίς 3 Δεκεμβρίου συνεδρίασαν οι έμπολεμοι στό άνάκτορο τοῦ Αγίου Ιακώβου στό Λονδίνο καί ταυτόχρονα οι πρεσβευτές τῶν Μ. Δυνάμεων μέ πρόεδρο τό σέρε "Εντουαρντ Γκρέν. "Η συνδιάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν είχε σκοπό νά συζητήσουν ζητήματα μέ γενικό ένδιαφέρον, πού είχαν προκύψει άπό τόν πόλεμο, δπως τό ζήτημα τής ίδρυσεως Αλβανικού κράτους, τής έπεκτάσεως τής Σερβίας ώς τήν Αδριατική, τής τύχης τής Θεσσαλονίκης, τοῦ Αγίου Ορούς καθώς καί άλλα θέματα.

"Η συνδιάσκεψη τῶν έμπολέμων είχε σκοπό νά συζητήσουν τούς δρους τής ειρήνης, άλλα οι Τοδρκοί καθυστερούσαν τίς διαπραγματεύσεις.

Τελικά τό Μεγάλο Συμβούλιο στήν Κωνσταντινούπολη άποφάσισε νά ύπογραφει ειρήνη καί φάνηκε πρόθυμο νά δεχτεί τούς δρους τῶν συμμάχων. Άλλα οι Νεότουρκοι μέ έπικεφαλῆς τόν Εμβέρ, πού είχε γυρίσει άπό τόν πόλεμο έναντιον τῶν Ιταλῶν, προετοίμασαν κίνημα. Στίς 10 Ιανουαρίου μέ στάση έπεσε ή κυβέρνηση τοῦ Κιαμίλ-πασᾶ καί ο δύπουργός τῶν Στρατιωτικῶν Ναζίμ δολοφονήθηκε. Τότε οι διαπραγματεύσεις τοῦ Λονδίνου ματαιώθηκαν καί ο πόλεμος ξανάρχισε στίς 5 Ιανουαρίου τοῦ 1913.

Ο ἀγώνας στή θάλασσα – Πτώση τῶν Ιωαννίνων

Οι συγκρούσεις στή θάλασσα άνάμεσα στούς άντιπαλους έγιναν κατά τή διάρκεια τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Λονδίνου, όταν ο τουρκικός στόλος βγήκε γιά πρώτη φορά έξω άπό τά Στενά τῶν Δαρδανελίων, γιά νά χτυπήσει τόν ελληνικό

στόλο, πού ήταν άγκυροβολημένος στό λιμάνι του **Μούδρου** τής Λήμνου.

Έπιβάλλεται δύναμης νά μνημονεύεται καί ἔνα ήρωικό ἐλληνικό κατόρθωμα, πού προηγεῖται. Τή νύχτα στις 18 Όκτωβρίου δύναμης νά ποπλοίαρχος **Νίκ. Βότσης** κυβερνώντας ἔνα μικρό τορπιλοβόλο μπήκε στό ναρκοθετημένο λιμάνι τής Θεσσαλονίκης καί τορπίλισε τό άγκυροβολημένο ἐκεῖ τουρκικό θωρηκτό «Φετίχ-Μπουλέν».

Στήν ούσια δι τουρκικός στόλος ήταν πιό ἵσχυρός ἀπό τόν ἐλληνικό γιατί είχε περισσότερα κανόνια καί δι θώρακας πολλών μονάδων του ήταν πιό ἵσχυρός ἀπό τό θώρακα τῶν ἐλληνικῶν πολεμικῶν. Ἀλλά τό νέο ἐλληνικό καταδρομικό «Ἀβέρωφ», πού είχε τό δύναμη του ἑθνικοῦ εὐεργέτη Γεωργίου Ἀβέρωφ καί χρησίμευε ὡς ναυαρχίδα, καθώς καί ἡ ἰκανότητα τῶν Ἑλλήνων ναυτῶν, ἔδιναν στόν ἐλληνικό στόλο τήν υπεροχή. Αύτό λοιπόν φάνηκε στή σύγκρουση τής 3ης Δεκεμβρίου (ναυμαχία τής "Ελλης"), κατά τήν δύναμη θαυμάστηκε ἡ υπερβολική τόλμη τού ναυάρχου Κουντουριώτη. Καί ἔτσι δι τουρκικός στόλος γύρισε πίσω στά Στενά ἄπρακτος.

Ἄργοτερα οι Τούρκοι, ἀκολουθώντας δόδηγίες Γερμανῶν ἀξιωματικῶν, ἔστειλαν ἀπό πρωτύτερα τό καταδρομικό «Χαμιδιέ» μέν κυβερνήτη τόν πλοιαρχο Ρεούφ, ἐλπίζοντας πώς δι τό Αβέρωφ θά ἔτρεχε ἀμέσως νά τό κυνηγήσει. Ο Ρεούφ κατόρθωσε τή νύχτα τής πρωτοχρονίας τού 1913 νά διασπάσει τόν ἐλληνικό ἀποκλεισμό καί τήν ἀλλή μέρα τό «Χαμιδιέ» βομβάρδισε τό λιμάνι τής Σύρου καί βούλιαξε τό βοηθητικό τού στόλου «Μακεδονία». Τό γεγονός προκάλεσε μεγάλη αϊσθηση στήν Ἀθήνα. Πάντως δύναται δι τό Αβέρωφ δέν ἐγκατάλειψε τό Μούδρο, διπάς τό ἐπιθυμούνταν οι Τούρκοι. Καί ἔτσι, δταν τά πλοῖα τους βγῆκαν ἀπό τόν Ἑλλήσποντο, βρέθηκαν μπροστά στόν ἐνωμένο ἐλληνικό στόλο καί ὑστερα ἀπό σύντομη ναυμαχία, κατά τήν δύναμη ἐπαθαν σοβαρές ζημιές, γύρισαν πίσω στά Στενά (5 Ιανουαρίου 1913 – Ναυμαχία τής Λήμνου), δπου καί κλείστηκαν δριστικά.

Στής 21 Φεβρουαρίου τού 1913 μέν μακροχρόνια πολιορκία καί πολλές θυσίες τῶν Ἑλλήνων στό Μπιζάνι τά Γιάννενα τελικά παραδόθηκαν στόν ἐλληνικό στρατό, πού τήν ἀρχηγία του ἀπό τόν Ιανουάριο τήν είχε ἀναλάβει διάδοχος Κωνσταντίνος. Ἀπό ἐκεῖ αὐτός προχώρησε γρήγορα ὡς τή Χειμάρρα καί ἔξω ἀπό τήν Αὐλώνα καί κατέλαβε τό Ἀργυρόκαστρο, τήν πρωτεύουσα τής Βόρ. Ἡπείρου. Οι τελευταῖες αὐτές ἐπιτυχίες ἀποτελούν τό ἐπισφράγισμα τῶν ἐλληνικῶν ἀγώνων.

Τή δολοφονία τοῦ Γεωργίου – Ο Κωνσταντίνος βασιλιάς

Ἄλλα πάνω ἀκριβῶς στό θρίαμβο μία θλιβερή τραγωδία καταστεναχώρησε τούς "Ελληνες". Ο βασιλιάς Γεώργιος ἔμενε ὡς φρουρός στή Θεσσαλονίκη. Στής 5 Μαρτίου, διπάς συνήθιζε, βγῆκε γιά περίπατο μέν ἔναν υπασπιστή του. Τότε δύναται ηνας "Ελληνας", πού χαρακτηρίστηκε ὡς τρελός, τόν πυροβόλησε ἀπό κοντά καί τόν σκότωσε. Τό πιό πιθανό είναι πώς αὐτός ἐνεργούσε ὡς δργανο ξένων συμφερόντων.

Τή μεγάλη ἑθνική συμφορά, τό θάνατο τοῦ Γεωργίου τοῦ ἀγαπητοῦ στό λαό βασιλιά, τή μετρίασε ἡ ἄνοδος στό θρόνο τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου.

Τό δονομα τοῦ νέου βασιλιᾶ ήταν πολύ άγαπητό, γιατί θύμιζε τὸν ἀδιάσπαστο δεσμό τοῦ ἔθνους μὲ τὴν Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία καὶ τὸ τραγικό πέσιμο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τώρα λοιπόν φαινόταν πώς ἔδινε «σάρκα καὶ ὀστά» στὰ ὄνειρα τῶν Ἑλλήνων, πού ἀνάμεσα στοὺς θριάμβους τοῦ πρώτου βαλκανικοῦ πολέμου εἶχαν ἀρχίσει πιά νά γίνονται πραγματικότητα. Ὁ νέος βασιλιάς ἀνέβαινε στὸ θρόνο μὲ τοὺς πιό «αἴσιους οἰωνούς» καὶ τίς εὐχές καὶ τίς ἐλπίδες τοῦ λαοῦ πού πολεμοῦσε.

Ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου

Στίς 13 Μαρτίου τοῦ 1913 παραδόθηκε στοὺς Βουλγάρους ἡ Ἀδριανούπολη καὶ οἱ Τούρκοι βλέποντας πώς ήταν ἄσκοπο νά συνεχίσουν τὸν πόλεμο ὑπόγραψαν στίς 31 τοῦ ἴδιου μῆνα ἀνακωχὴ μαζὶ τους. Τελικά δῶμας ἡ συνθήκη τῶν βαλκανικῶν συμμάχων μὲ τὴν Τουρκίαν υπογράφηκε στίς 17 Μαΐου στὸ ἀνάκτορο τοῦ Ἀγίου Ιακώβου στὸ Λονδίνο. Μέ αὐτὴν ὁ Σουλτάνος παραχωροῦσε: «ὅλα γενικά τὰ ἐδάφη τῆς Αὐτοκρατορίας του στήν Εὐρώπη, ποὺ βρίσκονταν δυτικά ἀπό τὴν γραμμή, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπό τὸν Αἴγαο καὶ ἔφτανε ὡς τὴ Μήδεια στὸν Εὗξεινο Πόντο, ἐκτός ἀπό τὴν Ἀλβανία». Ἐπίσης παραχωροῦσε καὶ τὴν Κρήτη, ἐνῶ γιά τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ τὰ σύνορα τοῦ νέου ἀλβανικοῦ κράτους, πού θά σχηματιζόταν, θά ἀποφάσιζαν οἱ Δυνάμεις.

Ο Βουλγαρικός πόλεμος (17 Ιουνίου 1913) ἢ Β' Βαλκανικός πόλεμος

Ἡ φιλία τῶν βαλκανικῶν λαῶν δὲν κράτησε πολλοὺς μῆνες, γιατί οἱ σύμμαχοι, ὅταν ἤρθε ἡ ὥρα νά μοιράσουν τὰ λάφυρα, φιλονίκησαν. Οἱ Βουλγαροὶ δὲν εἶχαν ξεχάσει πώς «εἶναι ἡ ἰσχυρή φυλή», πού, σύμφωνα μὲ αὐτοὺς, ήταν προορισμένη νά κυριαρχήσει στὴ Βακανική. Γι' αὐτὸ διάδιναν πώς αὐτοὶ εἶχαν σηκώσει τὸ βάρος τοῦ πολέμου. Ἐξάλλου ἡ γερμανοαυστριακή διπλωματία, ἐπειδὴ δὲν κατόρθωσε νά προλάβει τὴν καταστροφὴ τῆς Τουρκίας, προσπάθησε νά διασπάσει τοὺς συμμάχους ὑποθάλποντας τὴ μεγαλομανία τῶν Βουλγάρων.

Γι' αὐτὸ οἱ Βουλγαροὶ ἦταν ὑπερβολικοί στίς ἀπαιτήσεις καὶ θρασεῖς στοὺς τρόπους. Ἡδη κατά τὴ διάρκεια τῶν ἐπιχειρήσεων εἶχαν γίνει ἔξω φρενῶν, ἐπειδὴ

‘Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος (1864-1923)

οι "Ελληνες είχαν καταλάβει τή Θεσσαλονίκη. Πρίν νά υπογραφεῖ δύμως ή συνθήκη τοῦ Λονδίνου, έγιναν πολλές δχι μόνο μιά φορά ένοπλες συγκρούσεις άνάμεσα στούς "Ελληνες και τούς Βουλγάρους στά σημεῖα ἐπαφῆς τους, καθώς και ἐπεισόδια μέσα στή Θεσσαλονίκη. Διαφορές είχαν ἐπίσης και μέ τούς Σέρβους, πού δέν ήταν δυνατό νά ἔξομαλυνθούν. Γι' αὐτό τά πράγματα μοιραῖα ὀδηγούσαν σέ συμμαχικό πόλεμο. "Υστερα ἀπ'" αὐτά ή "Ελλάδα στίς 19 Μαΐου υπόγραψε μαζί μέ τή Σερβία μυστική συμμαχία στή Θεσσαλονίκη, σύμφωνα μέ τήν δροία εδίναν μεταξύ τους ἑγγυήσεις γιά τά ἐδάφη πού κατεῖχαν αὐτές στρατιωτικά και στίς 17 Ιουνίου ἄρχισαν οι ἐχθροπραξίες μέ τή Βουλγαρία. Οι Βούλγαροι χτύπησαν τούς Σέρβους στή Γεβγελή, πού ήταν τό σημεῖο ἐπαφῆς τῶν ἐλληνικῶν και τῶν σερβικῶν δυνάμεων, γιά νά τίς διασπάσουν, και τούς "Ελληνες στή **Νιγρίτα**.

ΤΗ διεξαγωγή τοῦ πολέμου

Στό μεταξύ ό ἐλληνικός στρατός σχεδόν είχε διπλασιαστεῖ μέ τήν παρουσίαση τῶν στρατευσίμων ἀπό τά νέα ἐδάφη και τῶν ἔθελοντῶν, πού συγκεντρώνονταν ἀπό τούς "Ελληνες τοῦ ἔχωτερικού. Τό ἐπιτελεῖο ἔδωσε ἀμέσως διαταγή νά ἔξουδετερωθεῖ ὁ βουλγαρικός στρατός, πού είχε ἐγκατασταθεῖ στή Θεσσαλονίκη τάχα γιά ξεκούραση, και τόν ἀνάγκασε τό πυροβολικό νά παραδοθεῖ. Και ἐνδή τό ἀριστερό τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ βάδιζε πρός τή Γεβγελή, τό κύριο σῶμα προχώρησε πρός τό **Κιλκίς**. Αὐτό ήταν μιά πολύ ὀχυρή θέση στή σιδηροδρομική γραμμή πού ὀδηγούσε ἀπό τή Θεσσαλονίκη στίς Σέρρες και τήν είχαν καταστρέψει οι Βούλγαροι. Τίς τάξεις τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ τίς κινούσε ἀσυγκράτητη πολεμική δρμή, πού τήν ἀναζωογονούσε τό μίσος ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, ὥστε ή ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ Κιλκίς πήρε τή μορφή ἔξαλλης παραφροσύνης. Οι "Ελληνες μέ τριήμερη δρμητικότατη ἐπίθεση ἔδιοξαν μέ τίς λόγχες τους τούς Βουλγάρους ἀπό τίς ὀχυρές θέσεις τους. Ἐπίσης μέ διήμερη μάχη στό **Λαζανά** διώχτηκαν οι Βούλγαροι, ἐνδή ξαναποκτήθηκαν ή Γεβγελή και ή **Νιγρίτα** (19-21 Ιουνίου).

"Άλλα και οι Σέρβοι μέ πολυήμερο και πολύνεκρο ἀγώνα νίκησαν τούς Βουλγάρους και τούς ἀπομάκρυναν στά παλιά τους σύνορα, μά ̄νστερα ἀπ' αὐτά ἐπεσαν σέ ἀδράνεια και μόνον οι "Ελληνες συνέχισαν νά μάχονται. Αὐτοί ἀπό τά τέλη Ιουνίου ὅς και τά μέσα τοῦ Ιουλίου κατέλαβαν τήν **Ανατ.** Μακεδονία και τή Δυτ. Θράκη. Οι Βούλγαροι ἐγκαταλείποντας τήν **Ανατ.** Μακεδονία προξενούσαν σοβαρές ἀγριότητες σέ βάρος τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου. Ιδίως στήν κωμόπολη τοῦ Δοξάτου κοντά στή Δράμα ἀπό τούς 3.000 κατοίκους του κατάσφαξαν τούς 2.500. Ἐξάλλου μέ τίς πολύνεκρες μάχες στά στενά τής **Κρέσνας** και τής **Τζουμαγιᾶς** ἐναντίον ἴσχυρότερων βουλγαρικῶν δυνάμεων ό ἐλληνικός στρατός ἀνοιξε δρόμο πρός τό ἔδαφος τής παλιάς Βουλγαρίας.

"Από τίς 28 Ιουνίου ἀκόμη είχε μπεῖ στόν ἀγώνα ἐναντίον τής Βουλγαρίας και ή Ρουμανία, ἀφού δύμως πρωτύτερα είχε δηλώσει πώς δέν ἔχει κατακτητικό σκοπό, ἀλλά ἀπλῶς, γιά νά ἐμποδίσει τή βουλγαρική ἡγεμονία στή Βαλκανική. Ό ρουμα-

νικός στρατός χωρίς μάχη προχώρησε γρήγορα σέ απόσταση είκοσι χιλιομέτρων έξω από τή Σόφια. Άλλα και οι Τούρκοι έκμεταλλεύτηκαν τή φιλονικία τῶν συμμάχων και μέ επικεφαλής τόν Ἐμβέρ ξαναπήραν τήν Ἀδριανούπολη και ἔφτασαν ώς τόν Ἔβρο. "Ηδη ἀπειλοῦνταν τά ἐδάφη τῆς παλιᾶς Βουλγαρίας. Γι' αὐτό δέ νέος φιλοπόλεμος πρωθυπουργός Ντάνερ Ραντοσλάβωφ, δέχτηκε τήν ειρήνη και δέ βασιλιάς Φερδινάνδος ζήτησε τή μεσολάβηση τοῦ βασιλιά τῆς Ρουμανίας τοῦ **Καρόλου**, γιατί ή χώρα του ἔχαιτιας τῆς λαίμαργης και ἀλαζονικῆς πολιτικῆς τῆς πάθαινε πανωλεθρία.

΄Η ειρήνη τοῦ Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου 1913)

Στίς 17 Ιουλίου τοῦ 1913 μέ παράκληση τοῦ Καρόλου συνεδρίασε ή συνδιάσκεψη τοῦ Βουκουρεστίου. Ή ἑλληνική ἀντιπροσωπεία, πού πήγε στό Βουκουρέστι γιά τή συζήτηση τῶν δρῶν τῆς ειρήνης μέ ἐπικεφαλής τόν πρωθυπουργό Βενιζέλο μέ πρόταση τοῦ βασιλιά Κωνσταντίνου δέ δέχτηκε τήν ἀνακωχή μολονότι δέ Βενιζέλος φοβόταν πώς ή Ἐλλάδα κινδύνευε νά θεωρηθεῖ ἀσυμβίβαστη και νά ἀπομονωθεῖ στή διπλωματική μάχη. Παρ' οὐλα αὐτά δμως ὑποχώρησε, γιά νά μπρέσει ή Ἐλλάδα νά ἀγωνιστεῖ νά κρατήσει τήν Καβάλα, πού οι Βούλγαροι ἀρνιόνταν πεισματικά νά τήν παραχωρήσουν.

Πολύ σύντομα δμως ή ἔξελιξη τῶν ἐπιχειρήσεων ἀνάγκασε τόν Κωνσταντίνο νά τηλεγραφήσει στό Βενιζέλο πώς ἐπιθυμεῖ ἀμέσως τήν ἀνακωχή. Τότε δέ Βενιζέλος χειρίστηκε τό ζήτημα μέ πολύ μεγάλη ἐπιδεξιότητα, ώστε νά μή φανεῖ καθόλου δτι ή ὑπαναχώρηση τῆς Ἐλλάδος δφειλόταν σέ στρατιωτική ἀδυναμία της. Αντίθετα δήλωσε δτι, ὑποχωρώντας σέ παράκληση τῆς Ρουμανίας, δεχόταν τήν ἀνακωχή χωρίς τήν ἔγκριση τοῦ Βασιλιά του και μέ δική του εὐθύνη. Αὐτό ήταν μιά προσωπική ἐπιτυχία τοῦ Βενιζέλου, γιά τήν δποία κατόπιν δέ Κωνσταντίνος τοῦ ἔξεφρασε τήν εὐγνωμοσύνη του.

΄Επειδή δμως οι Βούλγαροι ἀντιπρόσωποι ἔφερναν δυσκολίες γιά τήν παραχώρηση τῆς Καβάλας στήν Ἐλλάδα, ή Ρουμανία ἀπείλησε δτι θά καταλάβει τή Σόφια και τότε αὐτοί γεμάτοι πικρία δέχτηκαν νά ὑπογράψουν τή συνθήκη. Ό ίδιος δέ αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας μεταβλήθηκε ξαφνικά σέ ἐνθουσιώδη θαυμαστή τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ και ὑποστήριξε τήν ἑλληνική ἄποψη, ἐνδ δή ή Αὐστρία και ή Ρωσία είχαν ὑποστηρίξει τή Βουλγαρία. "Ετσι ή Ἐλλάδα μέ τή συνθήκη τοῦ **Βουκουρεστίου** (28 Ιουλίου 1913) κέρδισε τήν Ἀνατ. Μακεδονία και ώς σύνορο της μέ τή Βουλγαρία πρός τά ἀνατολικά δρίστηκε δέ Νέστος ποταμός. Ή Ρουμανία κέρδισε από τόν πόλεμο τή Νότια Δοβρουτσά.

* Άπο τόν πόλεμο ἀνάμεσα στούς συμμάχους τῆς Βαλκανικῆς ὥφελήθηκε δχι λίγο και ή Τουρκία, γιατί μέ τουρκοβουλγαρική συνθήκη, πού ὑπογράφτηκε στίς 16 Σεπτεμβρίου τοῦ 1913 στήν Κωνσταντινούπολη, κράτησε αὐτή τίς **Σαράντα Έκκλησίες** και τήν **Ἀδριανούπολη** και τουρκοβουλγαρικό σύνορο πρός τά δυτικά δρίστηκε δέ ποταμός Ἔβρος. "Ετσι ή Βουλγαρία πέτυχε νά σώσει γιά τόν ἔαυτό της

Η ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΣΥΝΘΗΚΗΝ ΤΟΥ
ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΥ (ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1913)

Χάρτης της έπεκτάσεως της Έλλαδος μετά την από τους βαλκανικούς πολέμους.

μόνο τή Δυτ. Θράκη. Τέλος τήν 1 Νοεμβρίου του 1913 ύπογράφτηκε ή έλληνο-τουρκική συνθήκη της Αθήνας, σύμφωνα μέ τήν δύοια τό ζήτημα τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν ἀλβανικῶν συνόρων ἀφηνόταν στήν ἀπόφαση τῶν Μ. Δυνάμεων. Οι Μ. Δυνάμεις μέ διακοίνωσή τους (31 Ιανουαρίου 1914) ἀναγνώρισαν τήν ἔλλη-

νική κατοχή στά νησιά έκτός άπό τήν Ιμβρο και τήν Τένεδο. Έξαλλου λίγο πρωτύτερα μέ τό πρωτόκολλο τῆς **Φλωρεντίας** στίς 17 Δεκεμβρίου τοῦ 1913 ή ἐλευθερωμένη ἀπό τόν ἑλληνικό στρατό **Βόρειος Ήπειρος** (μέ τίς περιοχές τοῦ Ἀργυρόκαστρου, τῆς Κορυτσᾶς, τῆς Μοσχοπόλεως, τῆς Πρεμετῆς και τῆς Χειμάρρας) ἀντίθετα μέ τό δίκαιο παραχωρήθηκε στό νεοδημιούργητο ἀλβανικό κράτος.

Τά χρόνια 1913 και 1914

"Υστερα ἀπό τήν εἰρήνη τοῦ Βουκουρεστίου ὁ δαφνοστεφανωμένος ἑλληνικός στρατός μέ ἐπικεφαλῆς τό βασιλιά Κωνσταντίνο ξαναγύρισε θριαμβευτικά στήν Ἀθήνα, ὅπου ὁ λαός ἔκαμε ἀποθεωτική ὑπόδοχη στούς νικητές. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος μέ διάγγελμά του ἐξέφρασε τόν ἐνθουσιασμό του γιά τίς ἀρετές τοῦ Ἐλληνα στρατιώτη και ἔλεγε δτὶ σ' ἀντόν ὁφείλεται ὁ διπλασιασμός τοῦ κράτους. «Ἡ Ἐλλάδα, ὅπως τόνιζε, είλη γίνει σεβαστή στούς φίλους φοβερή στούς ἐχθρούς».

Τά χρόνια 1913 και 1914 ἡταν χρόνια τῆς ἑλληνικῆς ἀνθήσεως, γιατὶ τό ἔθνος αἰσθανόνταν ἀντοπεποίθηση και ἐμπνεόταν ἀπό μεγάλο πόθο γιά δράση και δημιουργία. Ο λαός πίστεψε δτὶ ἐκεῖνα τά κατορθώματα ἡταν ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς ἀνορθώσεως, πού είλη πραγματοποιήσει τό "Ἐθνος, και ἔτρεφε μεγάλη ἐμπιστοσύνη στούς ἀρχηγούς του.

Ἄλλα ἡδη ἀπό τήν ἄνοιξη τοῦ 1914 ἥρχισαν νά ὑψώνονται σύννεφα στόν ὁρίζοντα. Οι Τούρκοι, γιά νά ἐγκαταστήσουν τούς Τούρκους μετανάστες ἀπό τή Μακεδονία και συνάμα ἀκολουθώντας τό ἐκτουρκιστικό πρόγραμμα, ἥρχισαν νά διώχνουν ἀπό τά σπίτια τους τούς "Ἐλληνες τῆς Θράκης και τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας. Η Ἐλλάδα διαμαρτυρήθηκε, ἀλλά οἱ Νεότουρκοι ἡταν ἀνυποχώρητοι και παρά λίγο νά ξεσπάσει νέος πόλεμος ἀνάμεσα στήν Ἐλλάδα και τήν Τουρκία, πού ἐπιπλέον είλη τήν ἀξίωση νά τῆς ἐπιστραφοῦν ἡ Λέσβος και ἡ Χίος. Ἐπίσης και οι Βούλγαροι ἡταν ὀργισμένοι ἐναντίον τῶν Ἐλλήνων και τῶν Σέρβων. Άλλα ὕστερα ἀπό λίγο φάνηκαν και στόν εὐρωπαϊκό δρίζοντα ἀπειλητικά σημάδια, πού προμήνυαν τήν καταιγίδα πού πλησίαζε.

ΚΕΠ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ 1870 ΩΣ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

I. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ (1870-1895)

Η Γαλλία

Η τρίτη γαλλική δημοκρατία (1870) κράτησε περισσότερα χρόνια από τις δύο πρότες. Τό νέο γαλλικό Σύνταγμα δημιούργησε δύο νομιθετικά σώματα, τή Βουλή και τή Γερουσία. Ο Πρόεδρος τής Δημοκρατίας έκλεγόταν από τή Βουλή γιά έφτα χρόνια. Πρώτος πρόεδρος έκλεχτηκε ο Θιέρσος (Thiers), πού στή συντηρητική κυβέρνησή του ή Γαλλία ξαναδυνάμωσε γρήγορα ύστερα από τις πληγές τής μεγάλης άποτυχίας. Μέσα σέ σύντομο χρονικό διάστημα μέ λαϊκές συνεισφορές πλήρωσε τήν πολεμική άποζημίωση, ένω κυβέρνηση και έθνοσυνέλευση έβαλαν τή βάση τής έκδικητικής πολιτικής (Revanche) μέ τήν δργάνωση νέου γαλλικού στρατού. Καθιερώθηκε η γενική στρατιωτική θητεία και μπήκαν οι βάσεις ένός μεγάλου νεώτερου στρατού. Άλλα ή δημοκρατία πέρασε κρίση έξαιτίας τής άντιδράσεως τῶν βασιλικῶν, μά τελικά σταθεροποιήθηκε μέ τήν έπικράτηση τοῦ Γαμβέττα.

Η Γερμανία

Η Γερμανική Αύτοκρατορία, πού προήλθε από τή νίκη τοῦ 1870, τυπικά ήταν Συνταγματική Όμοσπονδία από 25 κράτη. Πρόεδρος τής Όμοσπονδίας ήταν ο βασιλιάς τής Πρωσίας, πού είχε τόν τίτλο τοῦ Γερμανού Αύτοκράτορα (Kaiser). Είχε

άκομη τό δικαίωμα γιά πόλεμο και ειρήνη ώς άνωτατος ἀρχηγός του διμοσπονδιακού στρατού και στόλου. Αύτός διόριζε τούς υπαλλήλους, άνάμεσα στούς δρούσους και τόν Ἀρχικαγκελάριο (= πρωθυπουργό) τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ διμοσπονδία είχε δύναμη νομοθετικά σώματα, τό Ὀμοσπονδιακό Συμβούλιο, πού τό ἀποτελοῦσαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν κρατῶν, και τή Βουλή τῆς αὐτοκρατορίας (Reichstag), πού τήν ἀποτελοῦσαν 397 ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ (= βουλευτές), οἱ δροῦσοι ἐκλέγονταν μέν καθολική ψηφοφορία.

Ἄλλα ἡ αὐτοκρατορία, πού δημιούργησε δί Βίσμαρκ, δέν ήταν ὅμοια μέν ἐκείνη πού είχε ἐπιχειρήσει νά ίδρυσει τό Γερμανικό Κοινοβούλιο τῆς Φραγκφούρτης στά 1848, γιατί δέν ήταν μιά ἐκδήλωση ἀπευθείας ἀπό τή λαϊκή θέληση, ἀλλά ἔργο τῶν ἡγεμόνων και ἀποτέλεσμα τῆς νίκης. Ἡ γερμανική ἐνωση δέν ἔμοιαζε μέν τήν ἴταλική, γιατί δέν είχε μέσα τῆς τούς λαούς, πού ζήτησαν μόνοι τους τήν ἐνωση μέν δημοψήφισμα. Στίς ἀνατολικές ἐπαρχίες ζούσαν πολλοί Πολωνοί και στό Σλέσβικ και στό Χολστάιν Δανοί, πού δέν ήθελαν τήν ἐνωση, ἐνδή ή Ἀλσατία και ή Λωραΐνη είχαν προσπαρτίθε μέν κατακτητικό δικαίωμα. Γι' αὐτό και τό ένα δέκατο του πληθυσμοῦ τους μετανάστεψε στή Γαλλία ἀμέσως ὑστερα ἀπό τήν συνθήκη τῆς Φραγκφούρτης.

Ἐπιπλέον οἱ ξαφνικές νίκες τῶν Γερμανῶν και ή καταπληκτική αὔξηση τῆς δυνάμεως τους ξάφνιασαν τόν κόσμο και δι πρωτικός τρόπος τῆς διεξαγωγῆς του πολέμου ἔξερθισε τούς ἄλλους λαούς. Και τήν ἀνακήρυξη τῆς αὐτοκρατορίας μέσα στίς Βερσαλλίες τήν αἰσθάνθηκαν ώς πρόκληση τόσο μέσα δσο και ἔξω ἀπό τή Γαλλία. Ἔτσι ή γαλλική ἐπιθυμία γιά ἐκδίκηση ἔβρισκε συμπάθειες στήν Εὐρώπη και στήν Ἀμερική. Ἐκτός ἀπ' αὐτό δ αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας θεωροῦσε τόν ἑαυτό του ἡγεμόνα σύμφωνα μέν Θεϊκό δικαίωμα και δέν ἀναγνώριζε τό νεώτερο δόγμα τῆς λαϊκής κυριαρχίας. Ἡ γερμανική Βουλή δέν ήταν κυρίαρχο σώμα, γιατί ὑπουργοί και ἀρχικαγκελάριος δέν προέρχονταν ἀπό τήν πλειοψηφία τῆς Βουλῆς, ἀλλά διορίζονταν ἀπό τόν αὐτοκράτορα.

Στήν ἀρχή δί Βίσμαρκ ήθελε σέ σύγκρουση μέν τήν καθολική ἐκκλησία, πού ήθελε νά τήν ὑποτάξει στό κράτος, και τό ζωηρό ἀγώνα πού ἔκαμε ἐναντίον τῆς τόν δύναμες ἐκπολιτιστικό ἀγώνα (Kulturkampf). Ὁστόσο, δταν ἀργότερα σηκώθηκε ἐναντίον του ἀπειλητικό τό ἐργατικό κόμμα, ζήτησε νά πάρει μέν τό μέρος του τούς καθολικούς βουλευτές, τό Κέντρο, δπως δονομάζονταν αὐτοί. Ἔν τούτοις δί Βίσμαρκ ήταν παντοδύναμος και είχε ἀκλόνητη ἐμπιστοσύνη στό ἐσωτερικό, ἐνδή στό ἐξωτερικό ἐνέπνεε σεβασμό και φόβο. Ὄταν δμως ἀνέβηκε στό θρόνο δ Γουλιέλμος δ Β', φάνηκε πώς δ νέος αὐτοκράτορας δέν ἀνεχόταν τή σιδερένια δικτατορία τοῦ Ἀρχικαγκελάριου. Στά 1892 δί Βίσμαρκ διαφώνησε μέν τούς σοσιαλιστές, και ἔφυγε ἀπό τήν ἔξουσία. Μά δ λαός ήξερε πώς δ λόγος τῆς ἀπομακρύνσεως, ήταν βαθύτερος. Γι' αὐτό ζητοκραύασε τόν Ἀρχικαγκελάριο, δταν ἄφησε τό Βερολίνο, γιά νά ἐγκατασταθεῖ στήν ἔξοχηκή βίλα του, δπου ἔγραψε τίς περίφημες «Σκέψεις και ἀναμνήσεις» του.

‘Η Αύστρια

Τήν έπόμενη μέρα υστερα ἀπό τή μάχη τῆς Σάδοβας δι Φραγκίσκος Ἰωσήφ παραχώρησε αὐτοδιοίκηση στήν Οὐγγαρία, πού ἀπόκτησε ιδιαίτερη Βουλή, ιδιαίτερους ὑπουργούς και ιδιαίτερη διοίκηση. Ἐτσι τό κράτος τῶν Ἀψβούργων χωρίστηκε σέ δύο κράτη, πού ἀποτέλεσαν τή «Δυαδική Μοναρχία». Αὐτά ήταν ἐνωμένα στό πρόσωπο τοῦ ἴδιου ἡγεμόνα πού ήταν αὐτοκράτορας στήν Αύστρια και βασιλιάς στήν Οὐγγαρία. Ἡ ἐνωση φαινόταν ἀρκετά στερεή, γιατί οι Οὐγγροί ήταν εὐχαριστημένοι, γιατί ἔπαιρναν σημαντικό μέρος στήν πολιτική τῆς Μεγάλης Δυνάμεως. Ἐπιπλέον κρατοῦσαν ὡς ὑποτελεῖς πολλούς λαούς, δύος τούς Ρουμάνους τῆς Τρανσυλβανίας, τούς Κροάτες, τούς Σλοβάκους και τούς Σλοβένους, συνολικά 10 ἑκατομμύρια, ἐνῶ οἱ ἴδιοι ήταν μόνο 7.

Στήν κυρίως Αύστρια οἱ Γερμανοί ήταν περισσότεροι, ἀλλά βορειότερα ἡ Βοημία κατοικεῖται ἀπό 7 ἑκατομμύρια Τσέχους, ἐνῶ ἡ Γαλικία ήταν κυρίως πολωνική. Προπάντων οἱ Τσέχοι ήταν θορυβώδεις ἀπαιτητές τῆς αὐτοτέλειας, μά και οἱ μικρότεροι λαοί ἀπαιτοῦσαν αὐτοδιοίκηση, ἐνῶ οἱ συμπάθειες τῶν Βοσνίων και τῶν Κροατῶν στρέφονταν πρός τή Σερβία. Γι' αὐτό ὑπῆρχε μέσα στό κράτος τοῦ Φραγκίσκου Ἰωσήφ μιά ζωηρή κίνηση γιά πολιτικές μεταβολές, μά ἐπικράτησαν τελικά ἐπαναστατικά διασπαστικά ρεύματα, ὥστε κατά τό τέλος τοῦ 19ου αἰώνα φαινόταν πώς ἡ αὐτοκρατορία δόηγεται σέ δύοσπονδιακό σύστημα ἡ σέ διάλυση.

Ἡ κατάσταση αὐτή προκάλεσε τήν ἀδυναμία τῆς Αύστριας, πού ἀναγκάστηκε νά στηριχεῖ στό Βερολίνο, γιά νά συγκρατήσει τούς λαούς της και νά φρουρήσει τά συμφέροντά της στή Βαλκανική ἐναντίον τῆς Ρωσίας.

‘Η Ιταλία

Τήν Ιταλία στήν ἀρχή τήν ἀπασχόλησε τό ρωμαϊκό ζήτημα, δηλαδή οἱ σχέσεις της μέ τόν Πάπα. Ο Καβούρ ἐδώσε πολὺ πλατιά αὐτονομία στόν Πάπα και ἐνα ἐπίδομα ἀπό 3 ἑκατομμύρια και κήρυττε ώς ἀρχὴ «ἐλεύθερη ἐκκλησία σέ ἐλεύθερο κράτος». Αὐτό σήμαινε σχεδόν χωρισμό ἐκκλησίας και κράτους. Άλλα δὲ δέχτηκε συμβιβασμό, γιατί ἔπιζε σέ ἔξωτερη πόστηριξη. Ιδίως τῆς Γαλλίας, ὅπου φαινόταν πώς θά ἐπικρατοῦσαν οἱ βασιλικοί και δέν ήταν ἀπίθανη μιά ἐκστρατεία γιά τήν ἀποκατάσταση τοῦ Πάπα. Στά 1877 μέ τή νίκη τοῦ Γαμβέττα και τῶν δημοκρατικῶν δικίνδυνος ἀπομακρύνθηκε, ἀλλά ή κατάληψη τῆς Τύνιδας ἀπό τούς Γάλλους ἔθιξε τήν εναισθησία τῶν Ιταλῶν, γιατί ή Τύνιδα τούς θύμιζε τήν Καρχηδόνα. Μά ή Ιταλία δύνειρεύόταν μεγάλο Imperium και υστερα ἀπό τή συντριβή τῆς Γαλλίας στά 1870 φαντάστηκε πώς μποροῦσε νά τήν ἀντικαταστήσει στή Μεσόγειο.

Οἱ συμμαχίες

Ἡ πρώτη φροντίδα τοῦ Βίσμαρκ ήταν νά διατηρήσει τά ἀποκτημένα μέ τόν

πόλεμο, άλλα συνεχῶς ζοῦσε μέ τόν ἐφιάλτη ἐνός συνασπισμοῦ ἐναντίον τῆς Γερμανίας. Στήν ἀρχή κατόρθωσε νά ἐνώσει τούς αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐστρίας και τῆς Ρωσίας στή λεγόμενη Συμμαχία τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων. Ἀλλά ή ἐνώση τῆς Ρωσίας και τῆς Αὐστρίας ήταν προσωρινή και ὅστερα ἀπό τό ρωσοτουρκικό πόλεμο τοῦ 1877-1878 οἱ σχέσεις τους χειροτέρεψαν. Τότε ὁ Βίσμαρκ ἐγκατάλειψε πιά δριστικά τή Ρωσία και στά 1877 συγκρότησε συμμαχία μέ τήν Αὐστρία, στήν ὅποια προσχώρησε και ή Ἰταλία στά 1883. "Ετσι δημιουργήθηκε ή **Τριπλή Συμμαχία**.

Οἱ γάλλοι διπλωμάτες αἰσθάνθηκαν τότε τήν ἀνάγκη νά πλησιάσουν τή Ρωσία. Μά ὑπῆρχαν πολλά πού χώριζαν τή δημοκρατική Γαλλία ἀπό τήν τσαρική Ρωσία. Ἐπειδή δμως ή Γαλλία είχε ἀνάγκη ἀπό ἐκδίκηση, ἐνδή ή Ρωσία ἀπό πιστώσεις, ή οἰκονομική συμφωνία προετοίμασε τή στρατιωτική συμμαχία. "Ετσι τό θέρος τοῦ 1891 γαλλικός στόλος ἔφασε στήν Κροστάνδη και στή γιορτή πού δόθηκε γι' αὐτό ὁ Τσάρος ἄκουσε ὅρθιος τή Μασσαλιώτιδα.

II. ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

"Ο νέος ἴμπεριαλισμός

Ἄπο τό 1898 περίπου τά μεγάλα ἔθνη ἀποκτοῦν σπουδαιότατα συμφέροντα ἔξω ἀπό τήν Εὐρώπη και ή ἀποικιακή πολιτική μέ τόν καιρό ἀποκτᾶ μεγάλη σπουδαιότητα. Ἐπειδή ἐκεῖνα τά χρόνια τά κράτη ξαναγύρισαν στό **προστατευτικό ἐμπόριο** και οἱ ἀγορές τῆς Εὐρώπης κλείστηκαν στήν ξένη βιομηχανία, τά βιομηχανικά κράτη ζήτησαν διέξοδο στίς λιγότερο ἀναπτυγμένες χώρες. "Ετσι ή κατοχή μιᾶς χώρας ἔξω ἀπό τήν Εὐρώπη γιά ἐκμετάλλευση παρουσιάστηκε ως ζωτική ἀνάγκη γιά τούς λαούς. Γι' αὐτό οἱ M. Δυνάμεις προσπάθησαν νά ἀποκτήσουν ὅσο τό δυνατό μεγαλύτερα ἀποικιακά κράτη (Imperium) στήν Ασία, στήν Αφρική και στήν Ωκεανία, κι αὐτό ἔγινε πιό ἐπιτακτικό ἀφότου ή Ἀμερική κλείστηκε γιά τούς Ευρωπαίους. Τήν προσπάθεια αὐτή τήν δύναμασαν **ίμπεριαλισμό** και τήν περίοδο ἀπό τό 1880 ώς τόν A' παγκόσμιο πόλεμο (1914), κατά τήν ὅποια ἐκδηλώνεται ή τάση αὐτή, ἐποχή τοῦ νέου ἴμπεριαλισμοῦ. Μέ τόν ἴμπεριαλισμό ή τή νέα ἀποικιοκρατία οἱ M. Δυνάμεις, ἔξασφάλιζαν καινούριες πλουτοπαραγωγικές πηγές, πράτες ὕλες και ἀγορές γιά τά βιομηχανικά τους προϊόντα, καθώς και ἔμψυχο ὄλικό γιά τούς πολέμους τους. Συνάμα δμως διοχέτευαν στά ἀπέραντα εδάφη τῶν ἀποικιῶν τους τόν πληθυσμό πού τούς περίσσευε.

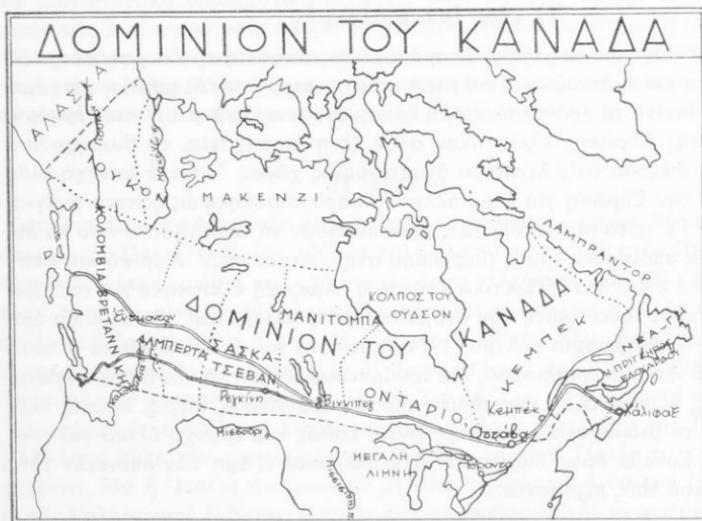
Tό ἀποικιακό κράτος τῆς Ἀγγλίας

Ἄπο τίς ἀρχές ἀκόμη τοῦ IΩ' αἰώνα τό ἀποικιακό κράτος τῆς Ἀγγλίας ήταν μεγάλο και μέρα μέ τήν ήμέρα μεγάλωνε. Τό κράτος αὐτό δημιουργήθηκε ἀνάμεσα στά χρόνια 1815-1865.

Στόν **Καναδά** ή 'Αγγλία περιποιήθηκε τό γαλλικό στοιχείο καί ή χώρα μέ τίς γύρω ἀπ' αυτήν κτήσεις ἀποτέλεσε τό «**Ντομίνιο τοῦ Καναδᾶ**». Αὐτό είχε τέλεια αὐτοδιοίκηση, ιδιαίτερο Σύνταγμα, ιδιαίτερη Βουλή καί ιδιαίτερο στρατό.

Οι 'Ινδίες ήταν ή βάση τῆς ἀγγλικῆς αὐτοκρατορίας. Οι "Αγγλοι ἀγωνίστηκαν ἀπό τά μέσα τοῦ ΙΗ' αἰώνα ὅς τό 1860, γιά νά υποτάξουν τίς 'Ινδίες. 'Αφοῦ κατάπνιξαν τήν ἐπικίνδυνην ἐπανάσταση τοῦ 1857, στερέωσαν τήν κατοχή τους μέ τήν ἐπέκτασή της πέρα ἀπό τήν κοιλάδα τοῦ 'Ινδοῦ καί τοῦ Πεντζάπ καί τήν προσάρτηση καί τῆς Βιρμανίας. Στά 1876 ή βασίλισσα **Βικτορία** πήρε τόν τίτλο τῆς αὐτοκράτειρας τῶν 'Ινδιῶν, πού κυβερνιόνταν ἀπό ιδιαίτερο ύπουργό, τόν ύπουργό καί ἀντιβασιλιά τῶν 'Ινδιῶν, δ ὅποιος είχε τήν ἔδρα του στήν Καλκούτα.

Στήν **'Αφρική** ή 'Αγγλία είχε ἔξασφαλίσει τήν κατοχή τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς **Καλῆς Έλπίδας**, ἀπ' δπου περνοῦσε δ θαλασσινός δρόμος πρός τίς 'Ινδίες, προτοῦ νά ἀνοιχτεῖ ή διώρυγα τοῦ Σουέζ. Στά 1820 χτίστηκε τό **Πόρτ Έλίσαμπετ** ἀνατολικά ἀπό τό ἀκρωτήριο καί ή 'Αγγλία ἐπιχείρησε νά ίδρυσει τό κράτος τῆς Νότιας 'Αφρικῆς. 'Αλλά ή κατάληψη τοῦ ἑσωτερικοῦ τῆς χώρας σκόνταψε στήν ἀντίσταση τῶν φιλοπόλεμων ιθαγενῶν (Κάφρων, 'Οττεντότων) καί ιδίως τῶν 'Ολλανδῶν ἀποίκων, πού ήταν πολύ προοδευμένοι γεωργοί καί ὀνομάζονταν **Μπόέρς**.

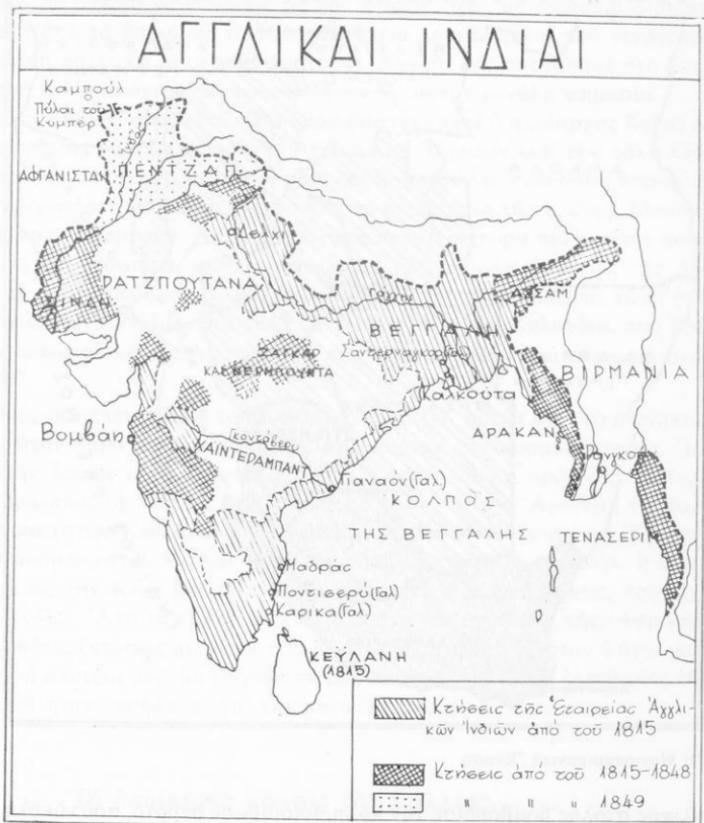

Τό Δομίνιο τοῦ Καναδᾶ.

Ή ἀντίσταση τῶν Μπόέρς, πού ἔγινε περίφημη, καταπνίγηκε μέ τόν **Τρανσβαλικό πόλεμο** τοῦ 1899-1902 καί τό Τράνσβααλ μαζί μέ τή χώρα τοῦ ἀκρωτηρίου ἀποτέλεσε τή **Νοτιοαφρικανική Ένωση**, πού ἐπεκτάθηκε μέ νέες κτήσεις (1910). Ο

πλούτος τῆς χώρας φαίνεται ἀπό τό διτί ἀπ' αὐτήν προέρχεται τό περισσότερο ἀπό τό μισό χρυσάφι τῆς γῆς καὶ ἡ μεγαλύτερη ποσότητα τῶν διαμαντιῶν.

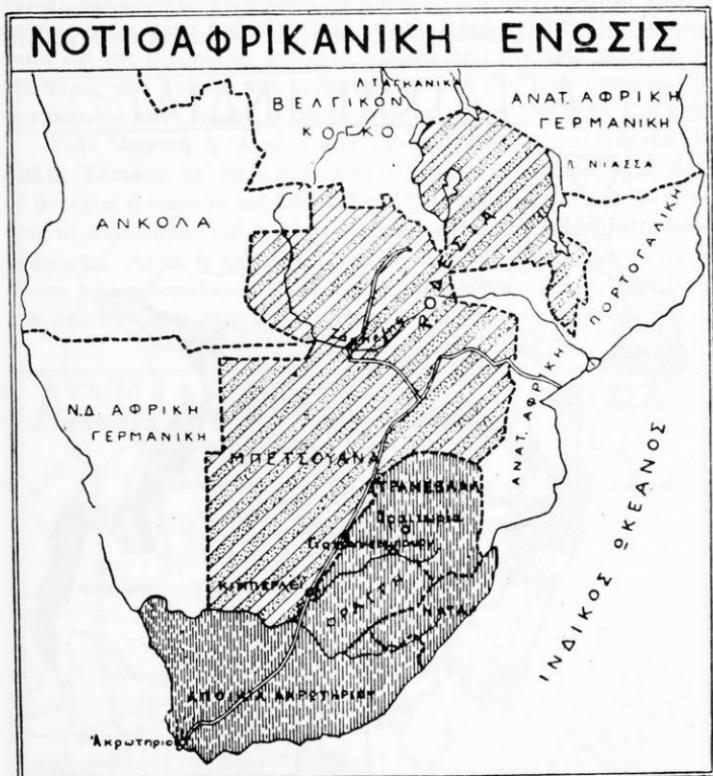
Στά 1882 οἱ Ἀγγλοι πήραν τὴν Αἴγυπτο κάτω ἀπό τὰ ἔξης περιστατικά. Στά 1869 είχε συμπληρωθεῖ ἡ κατασκευὴ τῆς διώρυγας τοῦ Σουέζ, πού αὔξανε τὴ σημασία τῆς Αἰγύπτου, γιατί κυριαρχοῦσε πιά στό δρόμο πρός τίς Ἰνδίες. Ὁ Χεβίδης Ἰσμαήλ-πασάς θαμπώθηκε ἀπό τήν καινούρια λάμψη, πού ἔδωσε ἡ διώρυγα στὴν Αἴγυπτο, καὶ ξόδεψε μέ ἀπλοχειρία χρήματα γιά δημόσια ἔργα, γιά κατασκευὴ σιδηροδρόμων καὶ καλλωπισμὸ τῆς πρωτεύουσας, καθὼς καὶ γιά διασκεδάσεις καὶ γιά

Οἱ Ἀγγλικές Ἰνδίες.

γενναιοδωρίες. Γι' αὐτό καὶ ἐπεσε σὲ οἰκονομικές δυσκολίες καὶ ἀναγκάστηκε νά πουλήσει τίς 176 χιλιάδες μετοχές τῆς διώρυγας, πού είχε. Μέ τόν τρόπο ἡ Ἀγγλία, πού ὡς τή στιγμή ἐκείνη δέν είχε δείξει ἐνδιαφέρον γιά τήν Αἴγυπτο,

ἀπόκτησε πάνω στή διώρυγα και τήν Αίγυπτο ίσα δικαιώματα μέ τή Γαλλία, πού είχε τίς ύπόλοιπες 220 χιλιάδες μετοχές. Στά 1882 έσπασαν ταραχές στήν Αίγυπτο. Οι ιθαγενεῖς μέ έπικεφαλής τόν Ἀραμπή-πασά, τόν ἀρχηγό τῶν Ἐθνικοφρόνων Αίγυπτιών, ζεσηκώθηκαν ἐναντίον τῶν Εὐρωπαίων και πυκνές μάζες ἀπό ἀτάκτους ξεχύθηκαν στούς δρόμους τῆς Ἀλεξάνδρειας ἀρπάζοντας και καίοντας. Τότε ὁ ἀγ-

Ἡ Νοτιοαφρικανική Ἔνωση.

γλικός στόλος βομβάρδισε τήν πόλη, ἀποβίβασε στρατό, πού εύκολα κατάπνιξε τήν ἀντίσταση τοῦ Ἀραμπή και κατέλαβε τή χώρα, ἐνῶ ὁ γάλλος ναύαρχος, ἐπειδή δέν είχε διαταγή ἀπό τήν κυβέρνησή του, ἔμεινε ἀπρακτος. Οι Ἀγγλοι ἐπέκτειναν τήν κυριαρχία τους πρός τόν Ἀνω Νεῖλο, πού τίς πηγές του τίς είχαν ἀνακαλύψει ἄγγλοι ἔξερευνητές, και στή Νουβία, ὅπου πρίν ἀπό μερικές δεκαετίες είχε ίδρυθει ἡ πόλη Χαρτούμ. Ἀλλά ἡ κυριαρχία τους δέ στερεώθηκε ἀμέσως ἀπό τήν ἀρχή, γιατί

οί ἄραβες σωματέμποροι καὶ τά φανατικά μωαμεθανικά θρησκευτικά τάγματα ἔξεσήκωσαν τούς κατοίκους. Αὐτοὶ μὲ τίς ὁδηγίες τοῦ περίφημου «Μάγκντη = προφήτη» **Μωχάμετ** "Αχμετ" κατάστρεψαν τό ἀγγλικό ἐκστρατευτικό σῶμα, πού διοικοῦσε ὁ στρατηγός Γκόρντον, ὁ ὅποιος σφάζτηκε στό Χαρτούμ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1885. Ἀργότερα δμως ὁ περίφημος λόρδος **Κίτσενερ** (kitchener, 1850-1916) κατόρθωσε νά καταστρέψει τό κράτος τοῦ «Μάγκντη» (1898).

Οἱ Ἄγγλοι ἔχοντας ως βάσεις τὴν Αἴγυπτο καὶ τό ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐλπίδας συνέλαβαν τό σχέδιο νά ἐνώσουν τίς δυό κτήσεις τους μέ τεράστια σιδηροδρομική γραμμή ἀπό τό βοριά ως τό νότο. Συνέπεια λοιπόν αὐτοῦ τοῦ γεγονότος γιά τὴν ἀνατολική πολιτική ἡταν πώς, ἀφότου ἡ Ἀγγλία ἐγκαταστάθηκε στό Σουέζ, τά στενά τοῦ Ἐλλήσποντου ἔπαψαν νά ἔχουν γι' αὐτήν μεγάλη σημασία.

Ἀπό τά τέλη τοῦ ΙΗ' αἰώνα (τό 1770 ἀποβιβάστηκε ἐκεῖ ὁ πλοίαρχος **Κούκ**) οἱ Ἄγγλοι είλαν ἀρχίσει νά ἀποικίζουν τὴν Αὐστραλία. Ἰδρυσαν ἐκεῖ τὴν πόλη **Σίδνεϋ** (Sidney), πού ἔξελιχτηκε σέ μεγαλούπολη, καθώς καὶ ἄλλες σπουδαίες ἀποικίες. Ἀπό τό 1797 ἔφεραν στή νέα αὐτή ἥπειρο ἀπό τό ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐλπίδας ἔνα ειδος προβάτων (Μερινός). Αὐτά προόδεψαν πολύ καὶ τώρα πιά γίνεται πολύ μεγάλη ἔξαγωγή ἀπό βούτυρο, κρέας, μαλλιά καὶ δέρματα. Οἱ ἀποικίες τῆς Αὐστραλίας ἀπό τό 1901 ἐνώθηκαν σέ μιά ὁμοσπονδία, πού αὐτοδιοικεῖται κάτω ἀπό τὴν ἐπικυριαρχία τῆς Ἀγγλίας. Στά 1840 κατέλαβαν τὴν **Νέα Ζηλανδία**, πού βρίσκεται στά νοτιοανατολικά τῆς Αὐστραλίας, πού κι αὐτή ἀπόκτησε τέλεια αὐτονομία ἀπό τό 1907.

Κανένα ἔθνος δέν ἐπεκτάθηκε τόσο πολύ κατά τό ΙΘ' αἰώνα ὅσο τό ἀγγλικό. Ἡ δύναμή του ἡταν πάρα πολύ μεγάλη καὶ δνειρεύσταν τὴν κοσμοκρατορία. Ἡ Ἀγγλία κατά τήν ἐποχή ἀντή ἔξουσίας τό θαλασσινό δρόμο πρός τίς Ἰνδίες, ἔχοντας τό Γιβραλτάρ, τή Μάλτα, τήν Κύπρο, τό "Αντεν (στήν Ἀραβία), τη Βομβάνη, τό Κολόμπο (στήν Κεϋλάνη) τή Σιγκαμπούρη καὶ τό Χόγκ-Κόγκ. Ἐφόσον κρατοῦσε τό Κολόμπο (στήν Κεϋλάνη), τή Σιγκαπούρη καὶ τό Χόγκ-Κόγκ, ἡ ἔξουσία της ἔφτανε ως τήν Κίνα καὶ είχε ἀπομακρύνει τό ρωσικό κίνδυνο, πού είχε ἀπειλήσει τίς Ἰνδίες. Ἀπό τήν ἄλλη διεκδικοῦσε τήν κατοχή δλης τῆς Ἀφρικῆς. Στίς ἀπέραντες αὐτές ἐκτάσεις μιλιόταν ἡ ἀγγλική γλώσσα, μεταδινόταν ὁ ἀγγλικός πολιτισμός καὶ οἱ ἀποικοι μαζί μέ τή γλώσσα μάθαιναν τίς πολιτικές ἐλευθερίες τῆς μητροπόλεως καὶ ἡταν περήφανοι γιά τήν καταγωγή τους.

Τό ἀποικιακό κράτος τῆς Γαλλίας

Ἡ Γαλλία նστερα ἀπό τούς ναπολεόντειους πολέμους ἐλάχιστα είχε διατηρήσει ἀπό τό παλιό ἀποικιακό κράτος της. Ἀλλά κατά τή διάρκεια τοῦ ΙΘ' αἰώνα, նδίως նστερα ἀπό τό γαλλογερμανικό πόλεμο, δημιούργησε ἀπέραντο ἀποικιακό κράτος. Στήν ἐποχή τῆς βασιλείας τοῦ Καρόλου τοῦ Ι' ἡ Γαλλία κατέλαβε τή Σενεγάλη στή Δυτική Ἀφρική καὶ στήν ἐποχή τοῦ Ναπολέοντα τοῦ Γ' ἔγιναν οἱ πρῶτες

έγκαταστάσεις τῶν Γάλλων στήν Ινδοκίνα (1858-1867), ἐνῷ γάλλοι ἔξερευνητές μπήκαν στὸ ἑστατερικό τῆς χώρας.

"Υστερα ἀπό τό 1870 ἄρχισε δρυστήρια ἐπέκταση τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῆς Γαλλίας, ἀλλά τὴν δῆθηση τὴν ἔδωσε ίδιως ὁ Ἰδιος ὁ Ἰούλιος Φερρύ (Jules Ferry, 1832-1893). Τότε λοιπὸν ἡ Γαλλία, γιά νά συνέλθει ἀπό τὰ ἀτυχήματα τοῦ πολέμου καὶ νά στηρίξει τὴ βιομηχανία της, είχε ἀνάγκη ἀπό πελάτες καὶ ὁ Ἰδιος ὁ Βίσμαρκ ὑποστήριξε τὴν ἀποικιακή πολιτική της, γιά νά τὴν ἀποτρέψει ἀπό τὴν πολιτική τῆς ἐκδικήσεως στὴν Εὐρώπη. Ἡ διετής πρωθυπουργία τοῦ Ἰουλίου Φερρύ διοκλήρωσε καὶ στέρεωσε τὴν κατάκτηση τῆς Ἰνδοκίνας ἀπό τὴ Γαλλία παρὰ τὴν ἐσωτερικὴ ἀντιδραση, ποὺ μέ ἀρχήγο τὸν Κλεμανσό φώναξε δῖτι οἱ δυνάμεις τῆς Γαλλίας καταξοδεύνονται ἄσκοπα, ἐνῶ ὁ ἔχθρός βρίσκεται στὴν Ἀλσατία καὶ στὴ Λωρραΐνη. Οἱ Γάλλοι κατέλαβαν ἐπίσης ἀπέραντες περιοχές τῆς βόρειας καὶ τῆς κεντρικῆς Ἀφρικῆς (Σαχάρα-Σουδάν, ὅσχετο πρός τό Αίγυπτιακό Σουδάν, Κογκό) καὶ στά 1895 τό μεγάλο νησί Μαδαγασκάρη ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπό τὴ νοτιοανατολική Ἀφρική (Ἰνδικός Όκεανός).

“Ετσι η Γαλλία δημιούργησε τό δεύτερο υπέρ την Αγγλία αποικιακό κράτος και ή εκπολιτιστική πολιτική της στις αποικίες της, ἀν και υπέροδυσε από της Αγγλίας, ηταν ἀξιόλογη.

Ἐπέκταση τῆς Ρωσίας στήν Ἀσία

Πολύ σπουδαία ἀπό κάθε ἄποψη είναι η ἐπέκταση τῆς Ρωσίας στήν 'Ασια. Ή Ρωσία ἀκολούθησε διπλή πολιτική κατά τό ΙΘ' αἰώνα. Κυρίως ζητοῦσε νά ἐπεκταθεῖ παίρνοντας κτήσεις τῆς Τουρκίας στήν Εὐρώπη ή στήν 'Ασια. "Οσες φορές δύμως ἔβλεπε τόν ἑαυτό της ἀποκλεισμένο ἀπό τήν 'Εγγύς 'Ανατολήν στρεφόταν μέλαποφασιστικότητα ἐναντίον τῶν ἀσιατικῶν λαῶν, πού κατοικοῦν στις ἀπέραντες ἐκτάσεις τῆς βόρειας καὶ τῆς κεντρικῆς 'Ασιας. Αὐτό ἔγινε ὑστερα ἀπό τόν Κριμαϊκό πόλεμο, καθώς και ὑστερα ἀπό τό Ρωσοτουρκικό πόλεμο τοῦ 1877-78.

Οι Ρωσοί υπέρει πάντα τόν Κριμαϊκό πόλεμο ἐπεκτάθηκαν ἀσυγκράτητα πρός τὸν Καύκασο πρός τίς χῶρες τῆς Κασπίας καὶ τοῦ Τουρκεστάν. Ἀλλὰ ἡ προσπάθειά τους νά κυριαρχήσουν στὴν Περσία καὶ στὸ Ἀφγανιστάν, πού συνορεύει μὲ τὶς Ἰνδίες, ἔβαλε τοὺς Ἀγγλους σὲ ἀνησυχία καὶ ἀπό τότε ἄρχισε ἡ ἀντίθεση στὴν Ἀσία ἀνάμεσα στὴν Ἀγγλία καὶ τῇ Ρωσίᾳ, πού κράτησε σχεδόν διάκοπο τὸ ΙΘ αἰώνα.

Στήν "Απω Ανατολή οι Ρώσοι κατέλαβαν τήν κοιλάδα τοῦ Ἀμούρ-Ντάρια, ποὺ ἀποτέλεσε τή ρωσική **Μαντζουρία**. Ἄλλα ἐνῶ οἱ Δυνάμεις, ποὺ εἶχαν ἀναπτύξει σπουδαῖα συμφέροντα γύρω ἀπό τήν Κίνα, ἔξασφάλιζαν στερεές βάσεις δράσεως στήν παραλία, οἱ Ρώσοι ἐκμεταλλεύονταν τά πλούτη τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀμούρ ("Ωξος). Ἔτσι ἥρχισαν νά κατασκευάζουν τόν ὑπερσιβηρικό σιδηρόδρομο ἀπό τή Μόσχα ὡς τό **Βλαδιμίστοκ**. Ο τσάρος Νικόλαος δ' Β' (1894-1918) φρόντισε ιδιαίτερα γιά τήν κατασκευή τῆς γραμμῆς, πού ἐπρόκειτο νά γίνει ίσχυρό ὄργανο δρά-

σεως έναντιον της Κίνας, γιατί θά έπετρεπε στους Ρώσους νά μεταφέρουν μεγάλες μάζες άνθρωπων στη Μαντζουρία.

*Ανάπτυξη της Ιαπωνίας – Ανταγωνισμός γύρω από τήν Κίνα

Στά 1894 δι Σινοϊαπωνικός πόλεμος έδειξε τή μεγάλη σοβαρότητα του κινεζικού ζητήματος, γιατί φανέρωσε τή φοβερή δύναμη της Ιαπωνίας και τήν πολύ μεγάλη άδυναμία της Κίνας. Οι Ιάπωνες είναι οι μόνοι άπό τήν κίτρινη φυλή, πού έδειξαν ίκανότητα γιά άναπτυξη και κατόρθωσαν μέσα σέ τριάντα μόνο χρόνια νά άφομοιώσουν τά πολιτικά και πολεμικά συστήματα τῶν Εύρωπαίων. Στά 1868 δι μικάδος (= αυτοκράτορας) **Μούτσου-Χίτο**, πού συμπαθούσε τίς καινοτομίες, κατάλυσε μέ έπανάσταση τή δύναμη τῶν άντιδραστικῶν εὐγενῶν και συγκέντρωσε τή δύναμη στά χέρια του. Έγκαταστάθηκε στό **Τόκιο** και ἀρχισε τήν άναγέννηση της Ιαπωνίας, τόν «αιώνα του φωτός», δημοσιεύοντας ιερά γραμμές, κατασκευάστηκαν τηλεγραφεία, ίδρυθηκαν σχολεῖα, δργανώθηκε στρατός σύμφωνα μέ τό εύρωπαϊκό σύστημα και μέσα σέ λίγα χρόνια δημιουργήθηκε σπουδαῖος στόλος. Άπο τό 1875 άκομη οι γιαπωνέζοι μηχανικοί κατασκεύαζαν στά έργοστάσια της πατρίδας τους πολεμικά πλοῖα.

Στά 1894 μέ άφορμή τίς ταραχές στήν **Κορέα** ή έπικυριάρχη Κίνα έστειλε έκει στρατό, γιά νά έπιβάλουν τήν τάξη. Η Ιαπωνία τότε, πού άσκοδε πιά έπεκτατική πολιτική, κήρυξε τόν πόλεμο έναντιον της Κίνας, πού έπαθε πανωλεθρία στή στεριά και στή θάλασσα. Ό ναύαρχος **Ιτο** κατάστρεψε στίς έκβολές του ποταμού Γιαλού τόν κινέζικο στόλο, ένω τά γιαπωνέζικα στρατεύματα άπειλησαν τό Πεκίνο. Μέ τή συνθήκη του **Σιμονοσέκι** (1895) ή Κίνα υποχρεώθηκε νά παραχωρήσει, έκτός άπο τή Φορμόζα και μερικά άλλα νησιά, και τή χερσόνησο της Μαντζουρίας Λιάο-Τούνγκ μαζί μέ τό Πόρτ-Αρθούρ.

Άλλα οι εύρωπαϊκές δυνάμεις δέ δέχτηκαν αύτούς τούς δρους, γιατί φοβόνταν μήπως οι Γιαπωνέζοι μέ τήν έγκατάστασή τους στό Πόρτ-Αρθούρ άπεναντι άπο τό Τιέν-Τσίν και τό Πεκίνο κυριαρχήσουν στήν Κίνα, πού ήθελαν νά τήν έκμεταλλεύονται αύτοί. Γι' αύτο λοιπόν μέ τήν έπέμβασή τους δι Μικάδος παραιτήθηκε άπο τή χερσόνησο του Λιάο-Τούνγκ και του Πόρτ-Αρθούρ. Τότε οι **M. Δυνάμεις** έκμεταλλεύτηκαν τήν εύκαιρια γιά τό δικό τους συμφέρον. Η Ρωσία άναγκασε τήν Κίνα νά τής παραχωρήσει «μέ νοίκι» τό Πόρτ-Αρθούρ. Άλλα και οι υπόλοιπες Δυνάμεις, ή Γαλλία, ή Γερμανία και ή Αγγλία, πέτυχαν νά διεισδύσουν στήν Κίνα.

«Υστερα άπ' αύτά οι εύρωπαιοι μηχανικοί μπήκαν μέσα στήν Κίνα άπ' δλα τά σημεῖα. Αρχισαν νά στρώνονται σιδηροδρομικές γραμμές, και σχεδιάζονταν μεγάλες έπιχειρήσεις γιά τήν έκμετάλλευση τής χώρας. Άλλα ή διείσδυση αύτή τῶν Εύρωπαίων, πού είχαν σκοπό νά μοιράσουν τήν άπεραντη αυτοκρατορία σέ ζωνες

έπιρροιν, έξερέθισε τούς έθνικιστές Κινέζους. "Αρχισε λοιπόν ένας ύπόκωφος άναυρασμός, που ξέσπασε στά 1900 σε μιά τρομερή έπανάσταση έναντιν τῶν Εὐρωπαίων και σφάχτηκαν ιεράπόστολοι και έμποροι. Τότε έγινε μία γενική έξοδος τῶν Εὐρωπαίων πρός τα παράλια και διακόπηκε ή συγκοινωνία μέτο Πεκίνο, διόπου οι πρεσβείες πολιορκήθηκαν άπό τούς έπαναστάτες και ο πρεσβευτής τῆς Γερμανίας σκοτώθηκε. Συγχρόνως ή αύτοκρατορική κινέζικη κυβέρνηση δήλωσε ότι είναι άνικανη νά συγκρατήσει τούς έπαναστάτες, άλλα τελικά παρασύρθηκε κι αύτή άπό τό έθνικιστικό ρεῦμα και είδοποιήσει τούς Εὐρωπαίους νά έγκαταλείψουν τό έδαφος τῆς αύτοκρατορίας. Αυτή είναι ή έπανάσταση τῶν Μπόξερς.

Τότε διεθνής στρατός άπό 15 χιλιάδες άντρες άποβιβάστηκε στήν κινέζικη παραλία, κατέλαβε τό Τιέν-Τσίν, προχώρησε έναντιν τού Πεκίνου και έλευθέρωσε τίς πρεσβείες, που είχαν άντισταθεί ώς τη στιγμή έκεινη. Ή κυβέρνηση ύποχωρήσε, άποζημίωσε τούς Εὐρωπαίους και άνανέωσε τίς παραχωρήσεις. Έτσι άρχισε πάλι ή διεισδυση τῶν Εὐρωπαίων, που βιάζονταν νά έξασφαλίσουν κέρδη, προτού ένισχυθεί ή 'Ιαπωνία, γιατί είχαν καταλάβει τή μεγάλη δύναμη της. Προπάντων άναπτυξε μεγάλη δραστηριότητα ή Ρωσία και δύρωσε τό Πόρτ-Αρθούρ, που σχεδίαζε νά τό κάμει ένα είδος Γιβραλτάρ τῆς 'Απω Ανατολής. Και, άφού συγκέντρωσε στρατό στή Μαντζουρία, άπειλούσε τήν ίδια τήν ήπαρξη τῆς Ιαπωνίας, που τήν άπομόνωνε άπό τήν Κίνα και τήν Κορέα.

Ο Ρωσοϊαπωνικός πόλεμος (1904-1905)

"Όταν οι Γιαπωνέζοι θεώρησαν τούς έωαυτούς τους έτοιμους γιά τόν πόλεμο, ένέργησαν μέτοποφασιστικότητα και ψυχραιμία. Άφού πρότα στά 1902 συμμάχησαν μέτο τήν Αγγλία, άπαίτησαν άπό τή ρωσική κυβέρνηση νά πάψει νά διεισδύει στήν Κορέα και νά τούς δώσει πίσω τή Μαντζουρία. Έπειδή θμως δέν ίκανοποιήθηκαν άπό τήν άπαντηση τῆς Πετρουπόλεως, άνατιναξαν, χωρίς νά κηρύξουν πόλεμο, τά άριστα πολεμικά πλοία τῶν Ρώσων στό λιμάνι τού Πόρτ-Αρθούρ (9 Φεβρουαρίου 1904) και έτσι άρχισαν τόν πόλεμο.

'Ο Ρωσοϊαπωνικός πόλεμος, που άρχισε τότε, ήταν μιά σειρά άπό άποτυχίες τῶν Ρώσων. 'Ο ρωσικός στόλος τού Είρηνικού έκμηδενίστηκε (Αύγουστος 1904), ένδο τό Πόρτ-Αρθούρ μέτο μακροχρόνια πολιορκία τελικά έπεσε (2 Ιανουαρίου 1905). Άλλα και στή Μαντζουρία νικήθηκαν οι Ρώσοι άπό τούς Γιαπωνέζους. Αύτοι έσπασαν τή ρωσική άμυντική γραμμή στό Μούκδεν και κυνηγώντας τούς άντιπαλούς τους σκότωσαν και αίχμαλωτίσαν πολλές χιλιάδες άπ' αύτούς ("Ανοιξη 1905). Στό μεταξύ ό ναύαρχος Τόγκο κατάστρεψε στά στενά τῆς Τσού-Σίμα (27 Μαΐου, 1905) άνάμεσα στήν Κορέα και τήν Ιαπωνία τό ρωσικό στόλο τῆς Βαλτικής, που άποτελούσε τήν τελευταία έλπιδα τῶν Ρώσων και τόν είχε άδηγησε ά ναύαρχος Ροτζεσβένσκου στόν Είρηνικό, πλέοντας γύρω άπό τήν Αφρική.

Μέ τήν είρηνη ή Ρωσία παραχώρησε στήν Ιαπωνία τήν προστασία τῆς Κορέας, τό Πόρτ-Αρθούρ και τό μισό νησί Σαχαλίνη, και ύποχρεώθηκε νά άδειάσει τή

Μαντζουρία. Οι Γιαπωνέζοι στά 1910 προσάρτησαν στό κράτος τους τήν Κορέα. Η νίκη της Ιαπωνίας σήμαινε τό σταμάτημα τής ρωσικής και γενικότερα τής ευρωπαϊκής έξαπλώσεως στήν "Απω Ανατολή. Μερικοί μάλιστα τότε πρόβλεψαν κίνδυνο της λευκής φυλής από τό ξύπνημα τῶν Κιτρίνων και ἄρχισε νά γίνεται λόγος γιά «κίτρινο κίνδυνο».

Η ήττα είχε ἀντίκτυπο στή Ρωσία, γιατί ή ἀγανάκτηση τοῦ λαοῦ ἐναντίον τῆς ἀπολυταρχικῆς του κυβερνήσεως, πού χωρίς νά ρωτήσει τό λαό είχε στείλει στούς μακρινούς ἐκείνους τόπους χιλιάδες ἀνθρώπους, ξέσπασε σέ ἐπανάσταση, πού καταπνίγηκε μέ δυσκολία. Ο Τσάρος τότε ἀναγκάστηκε νά παραχωρήσει Σύνταγμα και Βουλή (Δούμα) και ἔτσι μετριάστηκε κάπως ή ἀπολυταρχία.

‘Ανάπτυξη τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς

Οι δεκατρεῖς ἀγγλικές ἀποικίες, πού στά 1776 κύρυξαν τήν ἀνεξαρτησία τους, μέσα σέ μισό αιώνα ἔγιναν μιά ἀπό τίς πιό μεγάλες δυνάμεις τῆς γῆς. Στά χρόνια τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως και τῶν ναπολέοντειων πολέμων, τότε πού οἱ M. Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης σπαταλοῦσαν ἄσκοπα τίς δυνάμεις τους σέ ἀτέλειωτους πολέμους, οἱ Ἐνωμένες Πολιτεῖες ἀναπτύσσονταν και ἐπεκτείνονταν. Στά 1803 ἀγόρασαν ἀπό τό Ναπολέοντα τή **Λουιζιάνα**, μέ τήν ὅποια ἀπόκτησαν ἔξοδο στόν κόλπο τοῦ Μεξικοῦ. Ἀλλά στά 1912 πολέμησαν ἀκόμη μιά φορά ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας γιά τήν ἀνεξαρτησία τους, ἐπειδή είχαν ἐμπορευτεῖ μέ τήν Εὐρώπη στόν ἡπειρωτικό ἀποκλεισμό. Τότε οἱ "Ἀγγλοι κατέλαβαν τήν Οὐάσιγκτον τήν πρωτεύουσα τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν, ἀλλά τελικά νίκησαν πάλι οἱ ἀποικοί.

"Οπως οἱ Ἐνωμένες Πολιτεῖες, ἔτσι και οἱ ἰσπανικές ἀποικίες τῆς Νότιας Ἀμερικῆς ή μία μετά τήν ἀλλη ἀποσπάστηκαν ἀπό τή μητρόπολη και δργανώθηκαν σέ δημοκρατίες στή δεύτερη δεκαετία τοῦ ΙΘ' αιώνα.

Τήν ἵδια ἐποχή οἱ Ἐνωμένες Πολιτεῖες κατέλαβαν και τή **Φλωρίδα**. Μέ τήν εὐκαρία αὐτῶν τῶν γεγονότων θέσπισαν τό περίφημο **Δόγμα Μονρός** (1823), μέ τό δοποῦ διακήρυξαν ὅτι ή Ἀμερική δέν ἦταν πιά δυνατό νά θεωρεῖται τόπος ἀποικισμοῦ και ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι δέν ἔχουν τό δικαίωμα νά ἀνακατεύονται στίς ὑποθέσεις τῆς, ὅπως και οἱ Ἀμερικανοί δέ θά ἀνακατεύονταν στίς πολιτικές περιπέτειες τῆς Εὐρώπης.

Στά 1845 ή Μεξικάνικη ἐπαρχία **Τέξας** ἀποσπάστηκε ἀπό τή Μεξικάνικη Δημοκρατία, πού τότε ἀναστατωνόταν ἀπό ἀναρχία, και ἐνώθηκε μέ τίς Ἐνωμένες Πολιτεῖες. Τό Μεξικό δέν ἀναγνώρισε τήν ἔνωση, ἀλλά στόν πόλεμο, πού ἀκολούθησε κατόπιν (1846), νικήθηκε και παραχώρησε ἐπιπλέον και τό **Νέο Μεξικό** και τήν **Καλλιφόρνια** (1848). Στό παραχωρημένο ἔδαφος δημιουργήθηκε τό πιό μεγάλο λιμάνι στόν Ειρηνικό, τοῦ **"Άγιου Φραγκίσκου**.

Στά ἐπόμενα χρόνια οἱ Ἐνωμένες Πολιτεῖες πέρασαν μιά πάρα πολύ σοβαρή ἐσωτερική κρίση, γιατί ὑπῆρχαν μεγάλες ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στίς βόρειες και τίς νότιες ἀποικίες, πού δένθηκαν, ἴδιως μέ ἀφορμή τούς δούλους. Οἱ βόρειοι, πού

κυρίως ήταν 'Αγγλοσάξονες, διαμαρτυρόμενοι ως πρός τη θρησκεία και φιλελεύθεροι, ήθελαν νά καταργηθεί ή δουλεία. Αντίθετα οι νότιοι, πού οι πολλοί ήταν Λατίνοι, είχαν συμφέρον νά διατηρήσουν τούς Μαύρους στή δουλεία, γιατί άσχολούνταν κυρίως μέ την καλλιέργεια τῆς γῆς και τούς χρησιμοποιούσαν στίς φυτείες τους. Στά 1860 λοιπόν έντεκα νότιες έπαρχιες άποσχίστηκαν και ίδρυσαν δικό πονδία. Άλλα όστερα άπό καταστρεπτικό πόλεμο τεσσάρων χρόνων τελικά έπικράτησαν οι βόρειοι, πού τόν πόλεμό τους τόν είχε δραγανώσει ο πρόεδρος **Άβραάμ Λίνκολν** (Abraham Lincoln, 1809-1865). Η δουλεία καταργήθηκε και ο πόλεμος ένωσε πιό στενά τίς Πολιτείες, γιατί έδειξε πώς τά κοινά συμφέροντά τους ήταν άσυγκριτά μεγαλύτερα άπό τίς διαφορές τους.

"Υστερα άπό τόν έμφυλιο πόλεμο δικό τους τόν 'Ενωμένων Πολιτειῶν αὐξήθηκε περισσότερο άπό τόν πλούτο κάθε άλλης Δυνάμεως, γιατί οι Αμερικανοί είχαν πρόχειρες και άφθονες τίς πρότες ψλες, ένω οι Εδρωπαῖοι τίς έφερναν άπό μακρινές άποστάσεις. Κάτω άπό τό διδαφός τους βρέθηκαν θησαυροί, γιατί άνακαλύφτηκαν μεταλλεία άπό χρυσάφι και άσημι και πρότες ψλες και σίδερο σέ άφθονία. Οι Αμερικανοί άναδείχτηκαν μεγάλοι μηχανικοί, οι πόλεις έγιναν γιγάντιες και οι άπέραντες άποστάσεις συντομεύτηκαν μέ σιδηροδρομικές γραμμές. Πρίν άπό τόν εύρωπαϊκό πόλεμο οι 'Ενωμένες Πολιτείες είχαν πιά 100 έκατομμύρια κατοίκους χωρισμένους σέ 49 Πολιτείες. (Σήμερα έχει 50 πολιτείες μέ 320.787.000 κατοίκους, άπογραφή 1970)." Ολοι αύτοι δέν είναι είναι μόνο Αμερικανοί, άλλα και μετανάστες, πού γρήγορα άπόκτησαν άμερικανική συνείδηση.

"Από τότε δύο κόμματα διεκδικοῦν τήν έξουσία στίς 'Ενωμένες Πολιτείες, τό **Ρεπουμπλικανικό**, πού άποτελείται άπό τούς πλούσιους κεφαλαιούχους και έργοστασιάρχες, οι δύοιοι θέλουν τή συγκεντρωτική έξουσία, και τό **Δημοκρατικό**, πού θέλει νά δώσει στίς Πολιτείες αντοδιοίκηση και πιστεύουν σέ πιό φιλελεύθερες άρχες.

Σήμερα κολοσσιαία δημιουργική ένέργεια ζωογονεῖ τή μεγάλη Δημοκρατία. Πέρα άπό τόν Ατλαντικό δύλα είναι κίνηση, ζωή και δημιουργία. Οι Αμερικανοί είναι περήφανοι, γιατί ζοῦν σέ νέα γῆ, και έχουν ίδιαίτερο πατριωτισμό, πού στηρίζεται στήν πίστη δι άποτελούν νέα φυλή. Γιά πολύν καιρού οι 'Ενωμένες Πολιτείες ήταν έχθρικές άπεναντι σέ κάθε ίδεα άποικιακής έπεκτάσεως και έφαρμοζαν πολιτική άπομονώσεως. Άλλα ή οίκονομική τους άνάπτυξη τίς άδηγησε σέ έπεμβάσεις έξω άπό τά σύνορά τους. "Ετσι στά 1898 μέ άφορμή μία έπανάσταση στήν **Κούβα**, πού άνηκε άκομη στήν Ισπανία, έσπασε άναμεσα στά δύο κράτη πόλεμος, κατά τόν δύοιο οι Ισπανοί νικήθηκαν και έχασαν τά τελευταία έδαφη τους στό δυτικό ήμισφαίριο. Οι 'Ενωμένες Πολιτείες κατέλαβαν τίς Φιλιππίνες και τό Πόρτο Ρίκο, ένω ή Κούβα δραγανώθηκε σέ δημοκρατία κάτω άπό τήν έπιβλεψή τους (Συνθήκη τού Παρισιού στίς 10 Δεκεμβρίου 1898).

Άναπτυξη τῆς Γερμανίας

"Η μεγάλη άναπτυξη τῆς Γερμανίας άρχιζει ίδιως άπό τό 1900. Λίγο πρωτύτερα

δ πληθυσμός της αύξανόταν καταπληκτικά (περίπου 750 χιλιάδες κάθε χρόνο), ένω ή βιομηχανία της συνεχός άναπτυσσόταν και έγινε σχεδόν άσυναγώνιστη. Φυσικά τεράστια ήταν και ή αύξηση τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ της. Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ δξωτερικοῦ ἐμπορίου της ήταν ἔξαγωγή βιομηχανικῶν προϊόντων, μὲ τὴν δόπια μπῆκε ἄφθονο χρῆμα στή Γερμανία. Ἡ χώρα πλούτισε γρήγορα καὶ χτίστηκε νέα ἀπό τὰ θεμέλια, ἐνῷ παράλληλα σ' δῆλη τῇ χώρᾳ κυριάρχησε ζῆλος, ἐργασίας καὶ δημιουργίας. Τό βιοτικό ἐπίπεδο ἀνέβηκε, τά ηθη ἐξευγενίστηκαν καὶ ή θέση τοῦ ἐργάτη καλυτέρεψε μέ εἰδικούς νόμους.

Κατά τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ εἰκοστοῦ αιώνα ή ἀκμή τῆς Γερμανίας ήταν τέτοια, ὥστε νά προκαλέσει τὸ φθόνο καὶ τὴν ἀνησυχία τῶν ἄλλων Δυνάμεων. Ὁ αὐτοκράτορας Γουλιέλμος δ' Β' ἔστρεψε τότε τὴν προσοχή τοῦ βαθνοῦ σέ ὑπερπόντιες ἐπιχειρήσεις καὶ ή Γερμανία ἀπόκτησε ἀποικίες στήν Ἀφρική (π.χ. τμῆμα τοῦ Κογκό, Καμερούν κ.ἄ.). Δημιούργησε ἀκόμη συμφέροντα στήν Κίνα καὶ μέ ζωηρότητα ἐπιχειρήσει νά διεισδύσει στήν Τουρκία, δόπου ἄρχισε νά κατασκευάζει τή σιδηροδρομική γραμμή **Χαϊντάρ-Πασσά-Ἀγκυρας**. Ἐπειδή δύμας συνάντησε διαμαρτυρίες ἀπό τή Ρωσία, τήν ἐπέκτεινε πρός τό Ἰκόνιο, τή Συρία καὶ ἀπό ἐκεῖ ὁ τή Βαγδάτη. Ἔτσι φάνηκε νά ἀπειλεῖ τήν Ἀγγλία στής Ἰνδίες καὶ τήν Αἴγυπτο καὶ ἐπιχειρήσει νά ξεριζώσει τήν παλιά ἐπιρροή τῆς Γαλλίας στήν Ἐγγύς Ανατολή. Ἡ πολιτική αὐτή δόνομάστηκε **“Drang nach Osten = δρμή πρός τήν Ανατολή”**.

Ἀπό τό 1900 ἄρχισε νά κατασκευάζεται καὶ δ πολεμικός στόλος τῆς Γερμανίας, πού δημιουργοί του ήταν ὁ αὐτοκράτορας Γουλιέλμος καὶ δ ὑπουργός τῶν Ναυτικῶν Τίρπιτς (Tirpitz). Σέ λίγο, λοιπόν, ἔγινε δ δεύτερος στόλος τοῦ κόσμου μέ τάσεις νά συνεχιστεῖ ή αύξηση του.

Ἡ ἐγκάρδια συνεννόηση

Ο γερμανικός στόλος φαινόταν νά στρέφεται ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας, πού τόσο ἀνησύχησε ἀπό τή συνεχή αύξηση τῆς δυνάμεως τῆς Γερμανίας, ὥστε γιά μιά στιγμή παράβλεψε τίς ἀντιθέσεις τῆς μέ τή Ρωσία. Στά 1901 διαδέχτηκε τή βασίλισσα Βικτορία δ γίος τῆς Ἐδουάρδος δ Ζ'. Αὐτός ἀκολούθησε ἀποφασιστική πολιτική ἐναντίον τῆς Γερμανίας καὶ ἐπιχειρήσει μέ συμμαχίες νά τήν περικυκλώσει καὶ νά τήν ἀπομονώσει. Ἔτσι στά 1904 ἔγινε ἀνάμεσα στήν Ἀγγλία καὶ τή Γαλλία μία συμμαχία, πού δόνομάστηκε **Ἐγκάρδια Συνεννόηση** (Entente Cordiale). Ἡ Γαλλία ἀναγνώρισε τήν κατοχή τῆς Ἀγγλίας πάνω στήν Αἴγυπτο καὶ ή Ἀγγλία ὑποσχέθηκε νά τήν ὑποστηρίξει στά ζητήματα τοῦ Μαρόκου. Ο ἀγγλικός στόλος ἐπλευνεσε στήν Τουλόν, δόπου ἔγιναν μεγαλοπρεπεῖς γιορτές. Στά 1907 ή Ἀγγλία πλησίασε πρός τή Ρωσία καὶ ἔγινε συμφωνία, γιά νά καθοριστοῦν οἱ σφαῖρες ἐπιρροής τῶν δύο Δυνάμεων στήν Περσία. Κατόπιν δ Ἐδουάρδος καὶ δ τσάρος Νικόλαος συναντήθηκαν ἀμέσως στή Ρεβάλ (Ιούνιος 1908) καὶ ἀποφάσισαν νά γίνει ή **Μακεδονία αὐτόνομη**. Ἔτσι δημιουργήθηκε ή **Τριπλή Συμμαχία** ή **Ἀντάντ** (Triple Entente).

‘Η ἐνοπλη εἰρήνη

‘Από τό γαλλογερμανικό πόλεμο του 1870 ως τό μεγάλο ευρωπαϊκό πόλεμο του 1914 οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἔζησαν εἰρηνικά. Αὐτή εἶναι ἡ πιό μακροχρόνια εἰρηνική περίοδος πού γνώρισε ἡ Εὐρώπη. Ἀλλά ἡ εἰρήνη αὐτή ἦταν περίεργη καὶ δέν ἔμοιαζε μὲ τὴν εἰρήνην παλιότερων χρόνων, γιατὶ στό διάστημα αὐτὸ τὰ κράτη διατηροῦσαν συνεχῶς ὀπλισμένες ἀρκετές στρατιωτικές δυνάμεις καὶ γι’ αὐτὸ οἱ ἔξοπλισμοὶ καὶ ἡ συντήρηση τῶν στρατιωτῶν ἀπαιτοῦσαν πιό βαριά ἔξοδα ἀπό δ, τι ἀπαιτοῦσε ἄλλοτε ὁ πόλεμος. Τὴν κατάσταση αὐτῇ τὴν ὀνόμασαν ἐνοπλη εἰρήνη (Paix Armée).

‘Αφότου ἡ Πρωσία καθιέρωσε τή γενική στρατιωτική ὑπηρεσία καὶ ἀπόκτησε φήμη γιά τίς στρατιωτικές τῆς ἐπιτυχίες, δὲλα τά κράτη δέχτηκαν αὐτό τό σύστημα καὶ ὑποχρέωσαν τούς νέους νά περάσουν ἀπό τό στρατό. Ἐκτός ἀπ’ αὐτό ἡ ἐνοπλη εἰρήνη ἦταν ἀποτέλεσμα καὶ τῆς συνθήκης τῆς Φραγκφούρτης, γιατὶ ἡ Γερμανία μέ τὴν προσάρτηση τῆς Ἀλσατίας καὶ τῆς Λωρραΐνης φοβόταν τὴν ἐκδίκηση καὶ γι’ αὐτό θεώρησε ἀναγκαῖο νά διατηρεῖ ἴσχυρό στρατό. Ἀπό τὴν ἄλλη ἡ Γαλλία προχώρησε σὲ ἀνάλογη προετοιμασία, γιά νά είναι σὲ θέση νά ἀντιμετωπίσει τή γερμανική ἐπίθεση. Τό παράδειγμά τους τό ἀκολούθησαν καὶ τά ἄλλα κράτη, δηλαδή ἡ Ρωσία, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰταλία, καθώς καὶ τά Βαλκανικά κράτη γιά τούς ἔξῆς λόγους: Ἡ Ρωσία είλησε κατακτητικούς σκοπούς στήν Τουρκία καὶ στήν κεντρική Ἀσία, ἡ Αὐστρία θεωροῦσε τό στρατό ζήτημα διατηρήσεώς της στή ζωή, ἐπειδή τό κράτος της δέν είλησε πληθυσμιακή ὅμοιογένεια, καὶ ἡ Ἰταλία είλησε βλέψεις στήν «ἄλυτρωτη» Ἰταλία. Ἐξάλλου καὶ τά Βαλκανικά κράτη, ἐπειδή είλησαν νά ἐλευθερώσουν τά «ύπόδοουλα ἀδέρφια τους» ἀπό τούς Τούρκους, ὑποβλήθηκαν σὲ ἔξοδα, πού ἦταν μεγαλύτερα ἀπ’ αὐτά πού συνήθως ἔκαναν ώς τώρα γιά τίς δυνάμεις τους. ‘Ετσι δημιουργήθηκε αὐτήν τήν ἐποχή μιά σκοτεινή κατάσταση, πού ἔκλεινε μέσα της συνεχεῖς κινδύνους καὶ ἡ δραστηριότητα τῆς μυστικῆς διπλωματίας ἐπέτεινε τή νευρικότητα τοῦ κόσμου.

Τά στρατιωτικά ἔξοδα αὐξάνονταν μέ μεγάλη ταχύτητα, γιατὶ ἡ γρήγορη πρόοδος τῆς ἐπιστήμης ἀνάγκαζε τά κράτη νά ἀνανεώνουν συνεχῶς τό πολεμικό ὑλικό τους. Ἐξάλλου μέ τὴν τελειοποίηση τῶν σιδηροδρόμων τά στρατεύματα κινητοποιοῦνταν τοσο γρήγορα, ώστε κάθε κράτος ἐπρεπε νά είναι ἔτοιμο γιά ἔμφανική ἐπίθεση. Οι πέντε στεριανές Δυνάμεις (Γαλλία, Ἰταλία, Αὐστρία, Γερμανία, Ρωσία) διατηροῦσαν στόν καιρό τῆς εἰρήνης γύρω στά 4 ἑκατομμύρια στρατό. Μόνο ἡ Ἀγγλία ἀνάμεσα στίς M. Δυνάμεις δέν καθιέρωσε τήν ὑποχρεωτική στρατιωτική θητεία, ἀλλά ἀρκοῦνταν στόν ἐθελοντικό στρατό. ‘Υπολόγιζαν πώς πρίν ἀπό τόν Α΄ παγκόσμιο πόλεμο οἱ ἔξι Δυνάμεις μαζί μποροῦσαν σὲ περίπτωση ἀνάγκης νά κινητοποιήσουν πάνω ἀπό 15 ἑκατομμύρια στρατό.

‘Η κατάσταση αὐτή είλησε σοβαρές συνέπειες καὶ πρῶτα πρῶτα ηθικές, γιατὶ καθιέρωνε τήν κυριαρχία τῆς σκληρῆς δυνάμεως. Ἡ ἀξία τῶν κρατῶν κρινόταν τώρα ἀπό τόν ἀριθμό τῶν μεραρχιῶν, πού μποροῦσαν αὐτά νά παρατάξουν γιά τόν πόλε-

μο. Άπό την αλλη ή συνεχής αύξηση τῶν ἔξοπλισμῶν προξενοῦσε ἔνταση στίς σχέσεις τῶν λαῶν μεταξύ τους καὶ ή συνεχής παρουσία στρατιωτικῶν δυνάμεων, δημιουργοῦσε τέτοια ψυχική διάθ..ση, πού καὶ μόνον αὐτὴ μποροῦσε νά προκαλέσει τὸν πόλεμο.

Τήν τάση αὐτή τῶν κρατῶν νά αἰξήσουν τίς στρατιωτικές τους δυνάμεις καὶ νά ἐπιβληθοῦν μέ τή δύναμη τῶν ὄπλων τήν ὀνόμασαν **Μιλιταρισμό** (= στρατοκρατία).

Συνασπισμοί – Φιλονικίες ἀνάμεσα στίς Μ. Δυνάμεις

Ἐτσι στίς ἀρχές τοῦ Κ' αἰώνα οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης στέκονταν πάνοπλοι οἱ ἔνας ἀπέναντι στὸν ὄλλο καὶ κάθε κράτος νόμιζε δτι θά ἔξυπηρετοῦσε καλύτερα τά συμφέροντά του, ὃν συνεννοοῦνταν μέ ὅλα κράτη. Ἐτσι δημιουργήθηκαν οἱ δύο συνασπισμοί, ή **Τριπλή Συμμαχία** (Triple Alliance), ἀπό τή Γερμανία, τήν Αὐστρία καὶ τήν Ἰταλία, καὶ ή **Τριπλή Συνεννόηση** (Triple Entente), ἀπό τήν Ἀγγλία, τήν Γαλλία καὶ τή Ρωσία, ἐνδ τά μικρότερα κράτη πήγαν μέ τό μέρος τῆς μιᾶς ή τῆς ἄλλης συμμαχίας.

Οἱ συνασπισμοί αὐτοί φανινομενικά είχαν σκοπό νά διατηρήσουν τήν εἰρήνη καὶ τό καθεστώς (Status Quo), ὄλλα κατά βάθος είχαν ἐπιθετικές καὶ κατακτητικές διαθέσεις. Ἐτσι οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης γιά μιά δεκαετία ἔζησαν κάτω ἀπό τήν ἀπειλή φοβερού πολέμου, πού ἐπρόκειτο νά είναι πάρα πολύ καταστρεπτικός ἔξαιτίας τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν προετοιμασιῶν καὶ τῆς τελειοποίησεως τῶν πολεμικῶν μέσων. Καὶ ὑπῆρχαν βαθύτατες διαφορές ἀνάμεσα στά κράτη, ἐθνικές καὶ οἰκονομικές, πού τά δόδηγησαν ἀναπόφευκτα στόν πόλεμο.

Ἡ φιλειρηνική κίνηση – Τό Συνέδριο τῆς Χάγης

Ωστόσο τά βάρη καὶ οἱ κίνδυνοι ἀπό τούς πολεμικούς ἔξοπλισμούς γέννησαν στούς φιλειρεύθερους κύκλους μιὰ ἀντίδραση, πού ἐκδηλώθηκε ἡρεμότερα ώς **φιλειρηνική κίνηση** (Pacifismus) καὶ βιαιότερα ώς ἔξεγερση ἐναντίον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ώς **ἀντιμιλιταρισμός**.

Οἱ εἰρηνόφιλοι ζήτησαν νά ἀσφαλίσουν τήν εἰρήνη τοῦ κόσμου μέ σεβασμό τῶν λαῶν μεταξύ τους. Οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν τῶν ἰδεῶν, δπως δ **Λέων Μπουρζούά** (Leon Bourgeois) στή Γαλλία καὶ δ πρόεδρος **Οὐίλσον** (Wilson) στήν Ἀμερική, φαντάστηκαν δτι οἱ διαφορές τῶν κρατῶν μποροῦσαν νά κανονιστοῦν σάν διαφορές ἀνάμεσα στά ἄτομα μέ διαιτησίες καὶ νόμους, πού θά δριζαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν κρατῶν σέ κοινή συνδιάσκεψη. Αὐτή είναι ή ἔννοια τῆς **Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν** (Société des Nations) καὶ τῆς **Διεθνοῦς Διαιτησίας** (Arbitrage). Πραγματικά κατά τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΘ' αἰώνα πολλές διαφορές μέ δευτερεύουσα σημασία ἀνάμεσα στά κράτη κανονίστηκαν μέ διαιτήσεις.

Κατά τά τέλη τοῦ ΙΘ' αἰώνα ή φιλειρηνική κίνηση πήρε συγκεκριμένη μορφή. Στά 1898 δ Τσάρος Νικόλαος δ Β' κάλεσε τίς κυβερνήσεις σέ μιά διεθνή συνδι-

άσκεψη πού θά συζητούσε τά μέσα γιά τόν περιορισμό τών έξοπλισμών. Οι άντιπροσωποί 27 κυβερνήσεων συνεδρίασαν στά 1899 στή Χάγη, τήν πρωτεύουσα τής Όλυλανδίας, άλλα ή συνδιάσκεψη σκόνταγε σε δέξεπέραστες δυσκολίες στό ζήτημα τού περιορισμού τών έξοπλισμών. Κατάρτισε δμως αυτή τό Διεθνές Συνέδριο Διαιτησίας και ψήφισε τήν έξης δήλωση: «Οι Δυνάμεις θεωρούν ώς καθήκον τους, κάθε φορά πού υπάρχει άπειλή νά ξεπάσει μιά εντονη φιλονικία άναμεσα σε δυό άπ' αυτές, νά τούς θυμίζουν πώς είναι στή διάθεσή τους».

Αλλά σέ δρισμένες περιστάσεις ή αγανάκτηση έναντιον της καταπίεσεως του ατόμου κάτω από τό καθεστώς της ένοπλης είρηνης έκδηλωθηκε βιαιότερα και πήρε τή μορφή του άντιμιλιταρισμού. Οι άντιμιλιταριστές κατάκριναν γενικά τό στρατιωτικό σύστημα. Πρίν από τόν Α' παγκόσμιο πόλεμο οι ίδεες αυτές είχαν περιορισμένη διάδοση και μόνο στή Γαλλία διαδόθηκαν λίγο, ίδιως υπέρ τή σκανδαλώδη δίκη του Ντρέψφους (Dreyfus) και τήν προπαγάνδα του Γουστάβου Έρβε (Gustave Hervé). Επίσης πολλούς δπαδούς άπόκτησαν και στή Ρωσία, δπου διερίφημος συγγραφέας και φιλάνθρωπος Λέον Τολστόι διατύπωσε μέ δύναμη τό άντιστρατιωτικό και άντιπολεμικό δόγμα.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΤΕΧΝΕΣ – ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΘ΄ ΑΙΩΝΑ

Μεταβολή τῶν ὄρων τῆς Λογοτεχνίας

Κατά τό IΖ΄ καὶ ΙΗ΄ αἰώνα, ὅπως καὶ στήν ἀρχαιότητα, τά λογοτεχνικά ἔργα δέ φέρουν κέρδος. Οἱ λογοτέχνες εἰναι συνήθως ἀστοὶ μὲ καλὴ οἰκονομικὴ κατάσταση, ποὺ γράφουν γιά ἔνα μικρό ἀριθμό ἀναγνωστῶν, πού κι αὐτοὶ συνήθως ἔχουν κάποια οἰκονομικὴ ἄνεση. Τό ΙΘ΄ αἰώνα δῆμος γίνεται μιὰ σπουδαία μεταβολή. Τό ἀναγνωστικό κοινό τώρα πολλαπλασιάστηκε καὶ ἡ καλύτερη δργάνωση τοῦ τύπου καὶ τοῦ βιβλιοεμπορίου βοήθησε νά διαδοθούν σέ πλατύτερες μάζες τά προϊόντα τῆς λογοτεχνίας. Συνάμα αὐξήθηκε καὶ ὁ ἀριθμός αὐτῶν πού συχνάζουν στά θέατρα. Ἐπειδή δῆμος τό κοινό ζητοῦντες συνεχῶς κοινούρια ἔργα, ἀναπτύχτηκε μιὰ ιδιαίτερη τάξη θεατρικῶν συγγραφέων. Ἀκόμη θεσπίστηκαν καὶ ιδιαίτεροι νόμοι, πού κατοχύρωνταν τά συγγραφικά δικαιώματα καὶ γενικά τήν πνευματική ίδιοκτησία. "Ετσι τό συγγραφικό ἐπάγγελμα ἔγινε μέσο, γιά νά μπορεῖ νά ζήσει κανείς, καὶ πολλοὶ διακεκριμένοι συγγραφεῖς ἔξασφάλιζαν μεγάλα κέρδη. Τό ίδιο ἔγινε, μάλιστα σέ μεγαλύτερο βαθμό, καὶ γιά τούς ἄλλους καλλιτέχνες, δπως ζωγράφους, γλύπτες, μουσικούς κτλ. Αύτό ἔξασφάλισε στούς συγγραφεῖς καὶ στούς ἄλλους καλλιτέχνες καλύτερες συνθῆκες ἐργασίας καὶ παραγωγῆς, ἔξψωσε τήν κοινωνική θέση τους καὶ τούς ἐπέτρεπε νά σκέπτονται καὶ νά ἐκφράζονται πιό ἐλεύθερα.

Ἡ ρομαντική λογοτεχνία

Οἱ ἀναστατώσεις τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ναπολεόντειων πολέμων

ενίσχυσαν τή λυρική διάθεση τῶν ἀνθρώπων. Τό συναίσθημα καί ἡ φαντασία κυριάρχησαν στό λογικό, ἀναπτύχθηκε ὁ ἀτομικισμός καί ἐπικράτησε ἡ ἀγάπη πρός τό σκοτεινό καί τό μυστηριώδες, ἀντίθετα πρός τήν δρθολογιστική τάση τοῦ ΙΗ' αἰώνα. Οἱ συγγραφεῖς αἰσθάνθηκαν τότε τήν ἀνάγκη γιά μεγαλύτερη ἐλευθερία καί πρωτοτυπία, ἀπαλλάχτηκαν ἀπό τοὺς κανόνες τῆς λεγόμενης κλασικῆς λογοτεχνίας καί ζήτησαν καινούριες μορφές τοῦ ώραιον. Ταυτόχρονα τό ἀφυπνισμένο ἔθνικό συναίσθημα τῶν λαῶν ἔστρεψε τοὺς συγγραφεῖς στό παρελθόν τῶν δικῶν τους ἔθνων. Γι' αὐτό καί ξεσηκώθηκε μιά ζωηρή ἀντίδραση ἐναντίον τῆς κλασικιστικῆς λογοτεχνίας τῆς Γαλλίας καί οἱ ἀρχαῖοι ἔπαφαν νά θεωροῦνται ἀλάνθαστα πρότυπα. Τώρα ἡ προσοχή στράφηκε στά μεσαιωνικά χρόνια, ὁ γοτθικός ρυθμός ἀπόκτησε ἐκτίμηση καί κυριάρχησε ὁ **Σαιξπηρ**, πού ἔγινε τό ιδανικό τῶν ποιητῶν γιά τή φυσική δρμητικότητα καί τήν πρωτοτυπία τῆς ἐμπνεύσεώς του. Τήν τάση αὐτήν τήν δύναμασαν **ρομαντισμό** καί τήν πλούσια λογοτεχνία πού γεννήθηκε ἀπ' αὐτήν **ρομαντική λογοτεχνία**.

'Η ρομαντική διάθεση ἐκδηλώθηκε πρῶτα στήν Ἀγγλία. Κατά τά τέλη τοῦ ΙΗ' αἰώνα ἀπόκτησαν μεγάλη ἐκτίμηση σ' ὅλοκληρη τήν Εὐρώπη ποιήματα πού κυκλοφόρησαν στήν Ἀγγλία στά 1762 μέ τό δνομα τοῦ Σκότου **βάρδου*** **"Οσιαν** (Ossian), τάχα ὡς δημοτικά τραγούδια ἀπό τά παλιά χρόνια. Στήν πραγματικότητα ὅμως ἦταν στιχουργήματα τοῦ ἐκδότη Μάκφερσον (Macpherson). Στήν ἀρχή τοῦ νέου αἰώνα φανερώθηκε ἡ ἀνήσυχη φύση τοῦ λόρδου **Βύρωνα** (Byron = Μπάιρον, 1788-1824), πού στά φλογερά καί γεμάτα φαντασία ποιήματά του ἔχουσε τὸν πόνο τῆς ἀνικανοποίητης ψυχῆς του. Τά πιό ὀνομαστά ἀπ' αὐτά είναι ὁ «**Τσάιλν Χάρολντ**» (Child Harald), «ὁ **Γκιαούρη**» «ὁ **Μάνφρεντη**» καί τό μεγάλο σατιρικό ποίημά του «**Δόν Ζουάν**» (Don Juan). Ἐξαιρετική φύση ἦταν ἐπίσης καί ὁ σύγχρονός του **Σέλλεϋ** (Shelley, 1792-1822). Μολονότι πέθανε στά τριάντα του χρόνια, ἔγραψε ὑπέροχα λυρικά κομμάτια (**Η ἐπανάσταση τοῦ Ἰσλάμ, Λυόμενος Προμηθέας**). 'Ο Σκότος **Ούάλτερ Σκότ** (Walter Scott, 1771-1832) ζωγράφισε μέ ζωηρά χρώματα τή φύση τῆς πατρίδας του στά δνομαστά ιστορικά μυθιστορήματά του, μέ τά δόποια ζήτησε νά ἀναπαραστήσει τά μεσαιωνικά χρόνια. "Ετσι τό πρῶτο μισό τοῦ ΙΘ' αἰώνα είναι μιά ἀπό τίς πιό γόνιμες καί ξακουστές περιόδους τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας.

'Ο ρομαντισμός ἀναγέννησε τή γαλλική λογοτεχνία. Εισηγητής τῆς καινούριας τεχνοτροπίας στή Γαλλία είναι ὁ Σατομπριάν (Chateaubriand, 1768-1848). Τό πιό περίφημο ἔργο του είναι τό «**Πνεύμα τοῦ Χριστιανισμοῦ**» (Génie du Christianisme, 1802) μέ τό δόποιο διακήρυξε δτὶ δέν πρέπει νά ζητήσουμε τήν ποίηση στήν εἰδωλολατρική ἀρχαιότητα, ἀλλά στό χριστιανικό μεσαίωνα, γιατί οἱ διηγήσεις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας προσφέρουν στόν καλλιτέχνη ὄλικό ἀνώτερο ἀπό τήν

* Οἱ Βάρδοι ἦταν ποιητές τῶν κελτικῶν λαῶν, πού τραγουδοῦσαν στίς θρησκευτικές γιορτές τή δόξα τῶν θεῶν καί τῶν ἥρων.

άρχαία μυθολογία. Ο Σατομπριάν είναι ένας ύπεροχος ζωγράφος. Τό ύφος του διακρίνεται γιά τόν πλούσιο χρωματισμό και τή μουσικότητά του.

Στά 1820 παρουσιάστηκε ή πρώτη ποιητική συλλογή τής νέας σχολής, οι «Ποιητικές μελέτες» (Meditations Poetiques) τοῦ **Λαμαρτίν** (Lamartine, 1790-1869), πού φανέρωσαν μιά καινούρια ποίηση στή Γαλλία και δημιουργήσαν ένα καινούριο ποιητικό είδος, τήν **προσωπική ποίηση**. Έκείνη ή συλλογή γρήγορα έκαμε ξακουστό τό όνομα τού ποιητή, γιατί γιά πρώτη φορά παρουσιάζονταν στή Γαλλία τόσο άρμονικοί τόνοι και τόσο βαθιά και είλικρινής συγκίνηση. Μά σέ λίγο τά σκηνπτρα τής ρομαντικής ποιήσεως τά πήρε δι περίφημος **Βίκτορ Ούγκο** (Victor Hugo, 1802- 1885), πού άναμεσα στήν κολοσσιαία παραγωγή του έδωσε μερικά άπό τά υπριστα ποιήματα τής γαλλικής λογοτεχνίας. Δέν είχε τήν εύαισθησία τοῦ Λαμαρτίν, άλλα ή φαντασία του είχε μεγαλοπρέπεια και δημιουργήσε ύφος προσωπικό, γεμάτο άπό θαυμάσια χρώματα και μεγαλοπρεπεῖς είκόνες. Τά νεανικά έργα του «Φύλλα τοῦ Φθινόπωρου» (Feuilles d'Automne), «Ακτίνες και Σκιές» (Rayons et Ombres) κτλ. περιέχουν μιά είλικρινή λυρική συγκίνηση. Αργότερα στήν ώριμότητά του πρόσφερε ίστορικές είκόνες και δυνατά λυρικά κομμάτια στήν περίφημη συλλογή του «Θρύλοι τῶν Αἰώνων» (Legendes des siècles), ένδι στό μυθιστόρημά του «Παναγία τοῦ Παρισιοῦ» (Notre Dame de Paris) ζητάει νά άναπαραστήσει τά μεσαιωνικά χρόνια και είναι ένας ύμνος πρός τό γοτθικό ρυθμό. Κολοσσιαία δημοτικότητα άποκτησε τό μυθιστόρημά του «Οἱ Ἀθλοὶ» (Les Misérables), πού τό έμπνευστηκε άπό τή χριστιανική συμπάθεια πρός τούς άδυντους και τούς άποκληρους άνθρωπους.

Ο ρομαντισμός έδωσε καινούρια ζωή στό θέατρο και κατά τήν τρίτη δεκαετία τοῦ αιώνα δόθηκαν θορυβώδεις μάχες άναμεσα στούς κλασικούς και τούς ρομαντικούς πάνω στή σκηνή (ιδίως κατά τήν παράσταση τοῦ Hernani τοῦ Hugo, 1830). Οι ρομαντικοί κατά προτίμηση καλλιέργησαν ένα καινούριο θεατρικό είδος, τό δράμα, στό άποιο άνακάτευναν τό τραγικό στοιχεῖο μέ τό κωμικό, έχοντας ως παράδειγμα τό Σαίξηπη και τό Σίλλερ.

Άπό τό 1830 παρουσιάζεται μιά νέα γενιά ρομαντικῶν, πού οί κυριότατοι άντιπρόσωποί της είναι δι «Άλφρέντ ντέ Μυσσέ» (Alfred de Musset, 1810-1857) και δι «Θεόφιλος Γκωτιέ» (Theophile Gautier, 1811-1871). Ο Μυσσέ ήταν λεπτός χαρακτήρας και τά ποιήματα τής συλλογής του «Poesies Nouvelles» περιέχουν μερικά άπό τά πιό ευγενικά λυρικά ποιήματα τής Γαλλίας. Αντίθετα δι Γκωτιέ ήταν καλλιτέχνης τής μορφής, ένας ζωγράφος και μουσικός τοῦ στίχου.

Ταυτόχρονα άναπτυχθήκε και δι πεζός λόγος και δημιουργήθηκε τό γαλλικό μυθιστόρημα. Η **Γεωργία Σάνδη** (George Sand, 1804-1876) είναι δι πιό σπουδαία άντιπρόσωπος τοῦ ρομαντικοῦ μυθιστορήματος, ένδι τά περιβόητα μυθιστορήματα τοῦ «Άλεξανδρου Δουμᾶ» (Dumas) τοῦ πατέρα, δην «Οἱ τρεῖς σοματοφύλακες» και «Ο Κόμης Μοντεχρίστος» δέν έχουν βαθύτερη άξια. Αντίθετα δι **Μπαλζάκ** (Honoré de Balzac, 1799-1850) μέ τήν κλίση του πρός τήν ψυχολογική άνάλυση και τή σύλληψη τής άνθρωπην ης κωμωδίας ανοιξε καινούριους δρόμους.

Ό ορμαντισμός μέ τήν ἀγάπη του πρός τό παρελθόν ώφελησε τίς ιστορικές μελέτες. Οι ορμαντικοί ιστορικοί ήθελαν νά ἀναπαραστήσουν τά παλιότερα χρόνια, ίδιως τά γεγονότα τῆς ἐθνικῆς ιστορίας. Ἐτσι ή ιστορία στά χέρια τους έγινε ἔργο τέχνης, μά συνάμα ἄρχισε ή προσεκτική μελέτη τῶν πηγῶν. Ό Αύγουστίνος Τιέρρυ (Augustin Thierry, 1797-1856) ἀναπαράστησε μέ τήν ἔρευνα καί τή φαντασία του τά Μεροβίγγεια χρόνια. Ἀνώτερος συγγραφέας καί πιο ποιητικός είναι ο Ιούλιος Μισελέ (Michelet, 1798-1874), πού διηγήθηκε τή γαλλική ιστορία μέ φλογερή φαντασία καί ἀνήσυχη εὐαισθησία. Ἀντίθετα οι πολιτικοί ἄντρες καί συνάμα ιστορικοί συγγραφεῖς ό Γκιζό (Guisot) καί ό Τιέρ (Tiers) ἡταν πιό νηφάλιοι.

Η ορμαντική λογοτεχνία δέν παρουσίασε μεγάλες κορυφές στή Γερμανία. Ό πιο ἐμπνευσμένος ἀνάμεσα στούς Γερμανούς ορμαντικούς ό Νοβάλις (Novalis, 1772-1801) πέθανε πολύ νέος, ἀλλά ή ἀγάπη γιά τό Σαιξπηρ γέννησε τίς ὀνομαστές μεταφράσεις τῶν δραμάτων του ἀπό τά ἀδέρφια Σλέγκελ (Schlegel). Τή ορμαντική τάση τήν πολέμησε ό κύκλος τῶν ποιητῶν τῆς «Νέας Γερμανίας» μέ ἀρχηγό τόν Ἐερρίκο Χάινε (Heinrich Heine, 1797-1856), πού ἀναδείχτηκε ἔνας ἔξαιρετικός λυρικός καί σατιρικός ποιητής.

Ἡ λογοτεχνία ἀπό τά μέσα τοῦ ΙΘ' αἰώνα ὡς τίς ἀρχές τοῦ Κ'

Γύρω στά 1848 ἄρχισε ή ἀντίδραση ἐναντίον τοῦ ορμαντισμοῦ, γιατί ή Εὐρώπη αὐτόν τό χρόνο συγκλονίζοταν ἀπό νέες ἐπαναστάσεις καί ή περίοδος τῆς παλινορθώσεως τῆς βασιλείας είχε περάσει. Τότε οι ποιητές θέλησαν νά ἀπαλλαγούν ἀπό τή φλύαρη ὑπερβολική εὐαισθησία καί ἄρχισαν νά φροντίζουν περισσότερο τή συμμετρία τοῦ ἔργου καί τήν τελειότητα τῆς μορφῆς. Ό ἀρχηγός τῆς νέας τάσεως ἡταν ό Λεκόντ ντέ Λιλ (Leconte de Lisle, 1818-1894), πού ἡταν ἔνας ἐραστής τῶν ἀρχαίων λογοτεχνιῶν, τῆς ἐλληνικῆς καί τῆς ἴνδικης ἀκόμη, καί ἐπιβλήθηκε μέ τήν πλαστική ἐπεξεργασία τοῦ στίχου καί τοῦ ρυθμικοῦ μεγάλείου. Τήν τάση αὐτή τήν ὀνόμασαν Σχολή τῶν Παρνασσικῶν. Ἀπό τά ἄριστα δημιουργήματα αὐτῆς τῆς σχολῆς είναι τά «ἀψεγάδιαστα» λεγόμενα σονέτα τοῦ Ἐρεντιά (José Maria de Heredia, 1842-1905) στή συλλογή «Τρόπαια» (Trophées), πού τά χαρακτηρίζει μιά ἀσυναγώνιστη τελειότητα τῆς μορφῆς καί δυνατή ὑποβλητικότητα. Ό λίγο μεγαλύτερος στήν ἥλικια καί ἀπό τούς δύο ό Σάρλ Μποντλαίρ (Charles Baudelaire, 1821-1867) είναι ἰδιόρρυθμος καί παράξενος καί κάποτε φτάνει σέ μεγάλη ἐκφραστικότητα (κυριότερη συλλογή του «Ἀνθη τοῦ κακοῦ = Fleurs du Mal»).

Ἀπό τό 1850 ίδιως ἀναπτύσσεται μιά νέα γενιά συγγραφέων, πού θέλει νά παρατηρήσει καί νά περιγράψει μέ ἀκρίβεια τή σύγχρονη πραγματικότητα. Ἀντίθετα ἀπό τούς ορμαντικούς αὐτοί ἀποφεύγουν νά παρουσιάσουν τά δικά τους συναισθήματα καί τίς δικές τους σκέψεις καί διδάσκουν διτί «ἡ μεγάλη τέχνη είναι ἐπιστημονική καί ἀπρόσωπη καί ό καλλιτέχνης δέν πρέπει νά ἐμφανίζεται στά ἔργα του, διποτάς ό Θεός στή φύση». Τήν τάση αὐτή τήν ὀνόμασαν Ρεαλισμό (ἀπό τή λατινική λέξη res = πράγμα). Ό σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπός του είναι ό Φλο-

μπέρ, πού είναι ένας από τους μεγάλους πεζογράφους της Γαλλίας. Στό δονομαστό μυθιστόρημά του «**Κυρία Μποβαρύ**» (Madame Bovary) έδωσε μιά πετυχημένη περιγραφή και άναλυση των άνθρωπινων άδυναμιδών.

Από τό ρεαλισμό του Φλομπέρ γεννήθηκε ο **Νατουραλισμός** του **Έμιλ Ζολά** (Emile Zola, 1840-1902), πού μέ ίδιαίτερη εύχαριστηση παρουσιάζει τήν άνθρωπινη άσχημια και άνηθικότητα. Γι' αυτό τά έργα του κατηγορήθηκαν, άλλα πολλά απ' αυτά είναι δυνατά δημιουργήματα, δυνατά περίφημο Germinal, πού περιγράφει τήν άθλια ζωή των άνθρωπων.

Γύρω στά 1848 ο ρομαντισμός διώχτηκε και από τό θέατρο και έπικράτησαν και σ' αυτό ρεαλιστικές και νατουραλιστικές τάσεις. "Ετσι δημιουργήθηκε τό γαλλικό **άστικό δράμα**. Δηλαδή άντι γιά τούς άρχαίους ήρωες και τούς μεσαιωνικούς ήπιότες άνέβασε στή σκηνή τό σύγχρονο άνθρωπο και τή σύγχρονη ένδυμασία. Δύο γόνιμοι συγγραφεῖς, ο **Άλεξανδρος Δουμᾶς** δι γίος, ο συγγραφέας τής «**Κυρίας μέ τίς Καμέλιες**», και ο **Έμιλ Όζιέ** (Emil Augier), ο συγγραφέας τού «**Γαμπρού τοῦ Κυρίου Πουαριέ**», είναι οι δημιουργοί τοῦ άστικοῦ θεάτρου. Άργοτερα έπικράτησαν οι υπερβολές τοῦ νατουραλισμοῦ, γιατί προτιμούσαν νά άνεβάζουν έλαττωματικά ή διεφθαρμένα πρόσωπα. Ή τάση αυτή άνομάστηκε **ξερό θέατρο** (Théâtre Sec). Οι καινοτομίες τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου έπέδρασαν σ' άλλη τήν Εύρωπη. Από τήν τάση αυτή γεννήθηκαν δυό σπουδαῖοι δραματικοί στή Γερμανία, ο **Γκέραρντ Χάουπτμαν** (Gerhard Hauptmann, 1862-1946) και ο **Σούντερμαν** (Hermann Sudermann, 1857-1928). "Έργα τοῦ πρώτου είναι τά: «**Πρίν άπό τήν άνατολή τοῦ ήλιου**», –**Υφαντέρα**, «**Τό δέρμα τοῦ Κάστορα**» κτλ., ένω τά δράματα τοῦ Σούντερμαν «**Η Τιμή**» και «**Χάιματ**» (Heimat, στήν έλληνική μετάφραση «Μάγδω») είδαν μέρες δόξας.

Άλλα ή μεγάλη δημιουργική διάνοια τοῦ νεώτερου θεάτρου είναι ο **Νορβηγός Έρρίκος Ιψεν** (Ibsen, 1825-1906), πού τά δράματά του μέ τή λεπτότατη ψυχολογική άναλυση, δυνατά «**Βρυκόλακες**», «**Αγριόπαπιων**», «**Κουκλόσπιτο**», «**Πέερ Γκύντ**» κτλ., άπόκτησαν παγκόσμια φήμη.

Κατά τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΘ' αιώνα άναπτυχθηκε πολύ ή ρωσική λογοτεχνία και πολλοί Ρώσοι λογοτέχνες άπόκτησαν πανευρωπαϊκή φήμη. Ο Ούκρανός **Γκόγκολ** έδωσε άξιόλογα έπικα μυθιστόρηματα ή έπικα έργα σε πεζό λόγο, στά όποια περιέγραψε μέ δύναμη τά ποτάμια και τίς στέπες τής πατρίδας του. Έπίσης πολύ έκτιμήθηκε και ο **Τουργκένιεβ** γιά τή λεπτότητα, τήν ενιασθησία και τήν διειροπόλα μελαγχολία. Άλλα στίς ήμέρες μας θαυμάζεται άκομη πολύ γιά τή βαθιά ψυχολογική άναλυση τῶν ήρωών ό **Ντοστογιέφσκι** (1821-1881), ο περίφημος συγγραφέας τῶν έργων «**Άδελφοι Καραμαζόφ**» και «**Έγκλημα και Τιμωρία**». Εξάλλου ο κόμης **Τολστόι** γιά πολύν καιρό ήταν τό εναγγέλιο γιά μερικούς, πού άκολουθούσαν ριζοσπαστικές κοινωνικές ιδέες, γιατί διδάξε τή φιλανθρωπία και τή χριστιανική άγάπη. Τό ιστορικό μυθιστόρημά του «**Πόλεμος και ειρήνη**» πράγματικά έχει ένα έπικο μεγαλεῖο.

Κατά τίς τελευταίες δεκαετίες τοῦ ΙΘ' αιώνα έγινε νέα άλλαγή στή λογοτεχνία. Ή ποίηση άπομακρύνθηκε από τήν άκαμπτη τελειότητα τής μορφῆς, οι στίχοι έγι-

ναν πιό χαλαροί, ξαναγύρισε ή άγάπη για τό συναισθηματικό και έπικράτησε κάποια μυστικοπάθεια. Τή νέα αὐτή τάση τήν δόνμασαν **Συμβολισμό**. Ή παρακίνηση ήρθε άπό τή Γαλλία, όπου μερικοί άπό τούς ποιητές αὐτής τής σχολῆς άναδείχτηκαν έξαιρετικοί λυρικοί. Ο καλύτερος άπ' δλους είναι ο Πόλ Βερλαίν (Paul Verlaine, 1844-1896). Τή μορφή τήν καλλιέργησε περισσότερο ό "Ελληνας **Ιωάννης Παπαδιαμαντόπουλος**, πού έγινε ξακουστός ώς Γάλλος ποιητής μέ τό σύνομα Zán Moréas (Jan Moréas, 1856-1910). Παράλληλα άναπτύχθηκε και τό **μυθιστόρημα**, πού σ' αυτά τά χρόνια έγινε τό κυριαρχο λογοτεχνικό είδος. Ή Γαλλία κρατάει τά σκηνή πτρα τοῦ μυθιστορήματος και ό γαλλικός πεζός λόγος έφτασε σέ άσυναγώνιστη τελειότητα. Ο πιό σπουδαῖος άπό τούς Γάλλους μυθιστοριογράφους είναι ο **Ανατόλ Φράνς** (Anatole France), πού πήρε και τό βραβεῖο Νόμπελ. Έπισης και ή θεατρική παραγωγή αὐτής τής έποχης ύπηρξε πλούσια και πολύμορφη.

Η Νεοελληνική Λογοτεχνία

Τά σημαντικότερα προϊόντα τής νεοελληνικής ποιήσεως ώς τήν έπανάσταση ήταν τά **δημοτικά τραγούδια** τής ήπειρωτικής κυρίως Έλλαδος. Στά χρόνια τής Ενετοκρατίας άξιόλογη λογοτεχνία παρουσίασε ή Κρήτη. Έκει κάτω άπ' τήν έπιδραση τής Δύσεως καλλιεργήθηκε τόν IE', IST' και IZ' αι. ή ίπποτική ποίηση. Άπ' τήν περίοδο έκείνη σώζονται δράματα και τό πιό γνωστό άπ' αυτά είναι η **Έρωφίλη** τοῦ Χορτάτση. Τό μεγάλο ίπποτικό έπος τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου, ο **Έρωτόκριτος**, έχει άληθινή ποιητική δομοφιά, μόλο πού τά διαλογικά μέρη του παρουσιάζουν κουραστική άπεραντολογία. Μεγαλύτερη πνευματική άναπτυξη βρίσκουμε στήν **Έπτανησο**, δπου ή Ενετοκρατία συνεχίστηκε (ώς τό 1797), ένω ή Κρήτη ύποταχτήκε στούς Τούρκους κατά τό β' μισό τοῦ IZ' αιώνα. Έτσι, στή Ζάκυνθο και ίδιαίτερα στήν Κέρκυρα καλλιεργήθηκε τό έντεχνο τραγούδι και ή σάτιρα.

Άλλα και τά **Ιωάννινα τής Ήπείρου**, στήν δποία δημιουργήθηκαν μερικά άπό τά περιφημότερα έλληνικά δημοτικά τραγούδια, άποτέλεσαν άξιόλογο πνευματικό κέντρο κατά τόν ΙΘ' αιώνα. Έκει έζησε ο **Ιωάννης Βηλαρᾶς**, (1771-1823), γιατρός στήν αυδή τοῦ Άλη Πασᾶ. Σπούδασε στήν Ιταλία και ύπηρξε ένας άπό τούς πιό προοδευτικούς Έλληνες τής έποχης του τολμηρός νεωτεριστής στό γλωσσικό ζήτημα ύποστήριξε άνεπιφύλαχτα τή Δημοτική, και μετέφρασε στή δημοτική γλώσσα κλασικούς συγγραφεῖς είσάγοντας μάλιστα και άπλοποίηση τής ιστορικής δρθογραφίας. Παράλληλα έπιδόθηκε στήν ποίηση' τά πιό άξιόλογα άπό τά ποιήματά του είναι τά σατιρικά μέ τά δόποια καυτηριάζει πρόσωπα και πράγματα τής σύγχρονής του κοινωνίας τῶν **Ιωαννίνων**.

Η δημοτική ποίηση, ή κρητική και ή έπτανησιακή λογοτεχνία χρησιμοποίησαν ώς γλωσσικό δργανο τή λαϊκή γλώσσα. Άλλα οί Έλληνες διατήρησαν και τή λόγια παράδοση, τήν δποία συντηρούσε ίδιαίτερα ή Έκκλησία. Οι λόγιοι τού έθνους για πολλά χρόνια έγραφαν μιά γλώσσα πού διατηρούσε τό τυπικό και τό

λεκτικό πλούτο της άρχαιας. Στά χρόνια της σκλαβιᾶς ό Κλήρος και οι λόγιοι έγραφαν κυρίως διμιλίες, ιστορικά έργα και τά έπισημα έγγραφα στή λόγια γλώσσα, που ήταν και ή έπισημη γραπτή γλώσσα. Στους κύκλους έπισης τῶν λογίων καλλιεργήθηκε ποίηση μέλυρικό ή σατιρικό περιεχόμενο σέ γλώσσα **άρχαιζουσα** ή ποίηση αὐτή όνομάστηκε Φαναριωτική, γιατί καλλιεργήθηκε κυρίως στό Φανάρι και στίς αὐλές τῶν Φαναριωτῶν ήγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας. Άλλα ό πιο άξιόλογος ἀπ' τούς Φαναριώτες ό **Αθανάσιος Χριστόπουλος** (1772-1847) έγραψε τά γνωστά «Λυρικά» του στήν άπλή λαϊκή γλώσσα και ό τελευταίος σημαντικός ἐκπρόσωπος τῆς Φαναριωτικῆς σχολῆς ό **Ηλίας Τανταλίδης** 1818-1876 χρησιμοποίησε μέτέχνη και τίς δύο γλωσσικές μορφές. "Ετσι ή νεώτερη Έλλαδα είχε δύο λογοτεχνίες, τή λόγια και τή λαϊκή.

Στά χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως ό ζακυνθινός ποιητής Διονύσιος Σολωμός (1798-1857) ἔδωσε γόνητρο στήν ἐπτανησιακή ποίηση γράφοντας τά ποιήματά του στή λαϊκή γλώσσα. Σπουδασμένος στήν Ιταλία μακριά ἀπό τίς ἐπιδράσεις τῆς λόγιας παραδόσεως έγραψε άρχικά τά ποιήματα σέ ιταλική γλώσσα που τράβηξαν τήν προσοχή τῶν συγχρόνων ιταλῶν ποιητῶν. Τό Μάιο διμώς τοῦ 1823 έγραψε στή Ζάκυνθο, όπου βρισκόταν ἀπ' τό 1818, κάτω ἀπ' τόν κρότο τῶν πυροβόλων τόν περιφήμο «**Υμνο εἰς τὴν Ἐλευθερίαν**», δ όποιος και τόν καθιέρωσε. Οι σύντομοι και όλο κίνηση στίχοι, οι θαυμάσιες είκονες και ή λεπτότητα τῶν συναισθημάτων ἔκαναν τόν «**Υμνο ἀγαπημένο τραγούδι** ὅλων τῶν Έλλήνων.

Ο Σολωμός έγραψε λίγο και δούλευε διαρκῶς τούς στίχους του. Γι' αὐτό τό ποιητικό του ἔργο είναι λίγο, ἀποσπάσματα περισσότερο παρά δόλκηρα ἔργα (**Λάμπρος, Κρητικός, Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι**). Άλλα ή λεπτή τέχνη του και ό ἀπαράμιλλος ρυθμός τῆς φράσεώς του τόν ἔκαναν ὑπόδειγμα στούς νεώτερους.

Πιό δρμητική φύση ήταν ό λευκαδίτης **Άριστοτέλης Βαλαωρίτης** (1824-1879), δημιουργικότερος, μέ πλούσια φαντασία, ἀλλά χωρίς τή λεπτή καλαισθησία τοῦ Σολωμοῦ. Σπύδασε νομικά στή Γαλλία, ἀγάπησε τή ρομαντική τῆς ποίηση και ήταν θαυμαστής τοῦ Ούγκο. "Οπως οι εὐρωπαῖοι ρομαντικοί λάτρεψαν τό μεσαίωνα και τούς ἵπποτες, ἔτσι και ό Βαλαωρίτης λάτρεψε τόν ΙΖ' και ΙΗ' αι. τῆς Έλλάδος, τόν ἐλληνικό μεσαίωνα, ὅπως ἔλεγε, τούς ἀρματολούς και κλέφτες, τούς ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν κ.λ. Καὶ ἔψαλε τά ἀνδραγαθήματα και τά παθήματα τῶν θυρικῶν ἐκεί-

Ο Σολωμός (1798-1857).

Αριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824-1879).

νων ήρώων στά ἀξιόλογα ποιήματά του, πού τούς δδώσει τόν ἐκφραστικό τίτλο «Μνημόσυνω» (1875). Πιό ώριμα δημιουργήματα είναι τά ἔργα του: ὁ Ἀθανάσιος Διάκος, ἡ Κυρά Φροσύνη καὶ ὁ Φωτεινός πού ἔμεινε ἀτέλειωτος.

Ἐνδιόν τούς διατηρεῖται τόν μοναδικό λυρικό ἔργο του, θεωρεῖται ἔνας ἀπ' τούς ὕριστους ὑμνητές τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Γιά πολύν καιρού ὁ Κάλβος ἡταν σχεδόν ἄγνωστος καὶ τήν ἀποκάλυψη τῆς ἀξίας του τήν διφείλουμε στόν Παλαμᾶ. Ἀνεξάρτητα δύμας ἀπ' τό ἀνάμεικτο καὶ τίς ἀνωμαλίες τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τά ποιήματά του ἔχουν ἔννοιες ὑψηλές, μεγαλειώδεις εἰκόνες καὶ μεταφορές καὶ ρυθμό σοβαρό καὶ μεγαλοπρεπή.

Ἡ ἐπτανησιακή Σχολή ἔχει μεγάλη παράδοση καὶ ἀνάδειξε κι ἄλλους ἀξιόλογους ποιητές, ὅπως τό λυρικό Ιούλιο Τυπάλδο (1814-1885), τόν ἐπικό Γεράσιμο Μαρκορᾶ (1826-1911) καὶ τόν ἡρωϊκό Λορέντζο Μαβίλη, πού πέθανε πολεμώντας γιά τήν πατρίδα στό Δρίσκο τῆς Ἡπείρου (1860-1912). Ὁ Μαβίλης ἡταν περίφημος γιά τά σονέτα του καὶ διακρίθηκε γιά τή σοφία καὶ τήν πολιτική του δράση. Ὄνομαστός, τέλος, σατιρικός ποιητής ἡταν ὁ Ἀνδρέας Λασκαράτος (1811-1901).

Τή λόγια φαναριώτικη παράδοση ἀκολουθήσαν οἱ ἀδελφοί Σούτσοι, πού κατάγονταν ἀπό παλιά φαναριώτικη οἰκογένεια, καὶ ἡταν οἱ γνωστότεροι ποιητές τῆς ἐλευθερομένης Ἐλλάδος. Ἡρθαν στήν Ἀθήνα νύστερα ἀπό σπουδές στό Παρίσι. Ὁ Ἀλέξανδρος (1803-1863) σέ στιγμές ἔξαψεως τοῦ πάθους του ἐναντίον τῶν μελῶν τοῦ Νομοτελεστικοῦ, ὅσο ἀκόμα διαρκοῦσε ἡ ἐπανάσταση, καὶ, ἀργότερα, ἐναντίον τοῦ Καποδίστρια ἢ τοῦ Ὅθωνα ἔδωσε δείγματα σατιρικῆς εὐγλωττίας. Ἄλλα ὁ Περιπλανώμενός του, στόν ὅποιο χωρίς ἐπιτυχία μιμεῖται τό Βύρωνα, χαρακτηρίζεται ἀπό ρομαντικό στόμφο. Πιό λυρικός ἡταν ὁ Παναγιώτης (1806-1868). Ἄλλα τό ἔργο τῶν νεανικῶν του χρόνων, ὁ Ὁδοιπόρος, καὶ τά δράματά του ἔχουν ἄφθονη καὶ φθηνή αἰσθηματολογία καὶ πολύ λιγότερη ποίηση καὶ δράση. Ἐτσι οἱ ἀδελφοί Σούτσοι είναι οἱ εἰσηγητές τοῦ ρομαντισμοῦ στήν Ἐλλάδα, τήν ώρα δύμως πού αὐτούς ἔχει ἀρχίσει νά παρακμάζει στήν Εὐρώπη.

Στή λόγια γλώσσα ἔγραφε ἐπίσης τά πρωτότυπα καὶ τίς μεταφράσεις του ὁ

Αλέξανδρος Ραγκαβής (1809-1892), πού ήταν πολύ μορφωμένος, γλωσσομαθής, πολυμερής και πολυπράγμονας.

‘Απ’ τά πρώτα κιόλας χρόνια τῆς ἀνεξαρτησίας, ή λόγια γλώσσα φάνηκε νά έπικρατεῖ και στήν ποίηση. Σ’ αὐτό βοήθησε ή ἴδρυση τοῦ Πανεπιστημίου και οἱ ποιητικοὶ διαγωνισμοὶ πού ἔβαζαν ώς δρο τά ποιήματα νά γράφονται στή λόγια γλώσσα. ‘Ο καθηγητής τῆς Βοτανικῆς **Θεόδωρος Ὁρφανίδης** (1817-1886) ἔγραψε ἐπικά και σατιρικά ποιήματα σέ γλώσσα ἀρχαῖουσα και μέ δακτυλικό ἔξαμετρο και δ **Δημήτριος Βερναρδάκης** (1839-1907) διαμόρφωσε προσωπικό γλωσσικό τύπο στά δονομαστά δράματά του (**Μαρία Δοξαπατρή, Κυψελίδαι, Μερόπη, Φαύστα**).

Στόν πεζό λόγῳ χρησιμοποιήθηκε πάντα ή λόγια γλώσσα. ‘Αλλά δέχτηκε σημαντική μεταβολή ἀκόμα πρίν ἀπ’ τήν Ἐπανάσταση, γιατί ή παλιότερη ἀρχαῖουσα ἐκκλησιαστική γλώσσα δέν ἔξυπηρετούσε τίς νέες ἀνάγκες πού δημιουργούνταν στήν Ἑλλάδα μέ τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου και τήν ἐπικοινωνία μέ τούς ἄλλους λαούς τῆς Ευρώπης. Οι πιο συνετοί λόγιοι και ίδιαίτερα δο Κοραής, αἰσθάνθηκαν τότε τήν ἀνάγκη νά ἀπλοποιήσουν τή γραφόμενη γλώσσα, γιά νά τήν κάνουν πιό προσιτή στό λαό και ίκανότερη νά ἐκφράζει τά νεώτερα νοήματα· και τό πέτυχαν παρά τήν ἀδιαλλαξία και τήν ἀντίδραση τῶν ἀρχαῖστων. ‘Ετσι γεννήθηκε ή **«καθαρεύουσα»**, ὅπως ὀνομάστηκε, δηλ. ή μορφή πού μέχρι τό 1976 ήταν ή ἐπίσημη γλώσσα τῆς πολιτείας. Σ’ αὐτήν τή γλωσσική μορφή γράφηκαν ἔργα ὅπως ή πολύτιμη ίστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ζεύνους τοῦ καθηγητῆ **Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου** (1815 - 1891).

Μετά τή μεταπολίτευση τοῦ 1862 ἔχουμε στήν Ἑλλάδα ἀναβίωση τῆς ρομαντικῆς ποίησεως. Τά χρόνια τοῦτα ἐμφανίστηκε ή ἔμμετρη μετάφραση τῶν **«Ποιητικῶν μελετῶν»** τοῦ Λαμπρτίνου ἀπό τόν **“Αγγελο Βλάχο**, ἐνώ ή μετάφραση τῶν **«Αθλίων»**, τοῦ Οὐγκοῦ ἀπό τό **Σκυλίτση** ἔγινε δημοφιλέστερη.

Δυό ποιητές, πού πέθαναν νέοι, είναι οί κύριοι ἐκπρόσωποι τῆς νέας αὐτῆς φάσεως τοῦ ρομαντισμοῦ πού φτάνει στή νοσηρότητα: δο **Σπυρίδων Βασιλειαδῆς**, (1845-1874), δο συγγραφέας τῶν **«Αττικῶν νυκτῶν»** και τῆς **«Γαλάτειας»** και δο **Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος** (1843-1873), γιός τοῦ ιστορικοῦ. ‘Ο δψιμος, τέλος, ρομαντικός **Αχιλλέας Παράσχος** (1838-1895) πού ἔγραψε μέ περισσή αισθηματολογία, ἀναμείγνυε τούς γλωσσικούς τύπους και δέ φρόντιζε πολύ γιά τή μορφή.

‘Η ἑλληνική κοινωνία δέν ήταν ἀκόμη ἀρκετά ἀναπτυγμένη κατά τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΘ’ αι., δο διανοητικός τῆς κόσμος ήταν ρηχός και ή συναισθηματική τῆς ζωή ἀκαθόριστη. Γι’ αὐτό ή ποίηση και ή λογοτεχνία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ήταν ποίηση και λογοτεχνία λέξεων χωρίς εἰλικρινή και γνήσια συγκίνηση. Τίς τελευταῖς δημος δεκαετίες τοῦ αιώνα ἀντίδρασαν στήν κατάσταση αὐτή και στήν ποίηση ή ἀντίδραση στρέφεται ἐναντίον τοῦ νοσηροῦ ρομαντισμοῦ. ‘Ο σημαντικότερος ἀπό τούς λογογράφους τῶν χρόνων αὐτῶν, δο **Ἐμμανουὴλ Ροΐδης** (1835-1904), δημιούργησε σκάνδαλο μέ τό νεανικό του ἔργο **«Πάπισσα Ιωάννα»** (1860), πού κατά βάθος ήταν κωνστική σάτιρα τῆς ρομαντικῆς σχολῆς. ‘Αργότερα σατίρισε τήν κενότητα και τήν ἀσυναρτησία τῆς ποίησεως μέ τίς μελέτες του **«Περί συγχρόνου**

Κωστής Παλαμᾶς 1859-1943.

έλληνικής ποιήσεως». Έναδη γραφε τά
έργα του σε απταιστη καθαρεύουσα, θε-
ωρητικά ήταν ένας άπ' τούς θερμότερους
ύποστηρικτές της δημοτικής και τίς άπό-
ψεις του γιά τό γλωσσικό τίς άνεπτυξε στό
περίφημο έργο του «Τά Ειδωλα». Ο Βλά-
σιος Γαβριηλίδης (1852-1920), συγγενής
στήν ιδεολογία με τό Ροδή, έκδότης τής
έφημερίδας «Ακρόπολις» έξυψωσε τή δη-
μοσιογραφία με τήν προσπάθειά του νά
στρέψει τό ένδιαφέρον τού έλληνικού λαού
πρός τόν πολιτισμό τής Ευρώπης.

Στά τέλη τού αιώνα δξύνθηκε ή δια-
μάχη γιά τή γλώσσα, γιατί έγινε προσπά-
θεια νά χρησιμοποιηθεί ή δημοτική και
στόν πεζό λόγο. Ο χιώτης Ιωάννης Ψυ-
χάρης (1854-1929), γεννημένος στήν Ό-
δησσό και μεγαλωμένος στό Παρίσι, οπου και πέθανε, καθηγητής τής νεοελλη-
νικής στή Σορβόνη έθεσε στή συνείδηση
τού Έθνους μέ σαφή και έντονο τρόπο τό

ζήτημα τής λαϊκής γλώσσας. Τό 1888 έγραψε τό περίφημο «Ταξίδι», με τό οποίο μαχητικά διακήρυξε τίς άπόψεις του ίνέρ τής δημοτικής και άργότερα δημοσίευσε μιά σειρά άπό έργα γραμμένα στήν άπλη ομιλούμενη, στήν δποία δημως παρεμβάλλει πολλούς ίδιωματισμούς. Ο Ψυχάρης άπέκτησε φανατικούς δημούς, πού καλλιέρ-
γησαν τή δημοτική δχι μόνο στήν ποίηση άλλα και στόν πεζό λόγο.

Η παράταξη τών δημοτικιστών ένισχύθηκε σημαντικά μέ τήν παρουσία στό λογοτεχνικό στίβο τού **Κωστή Παλαμᾶ** (1859-1943), πού γρήγορα έπιβλήθηκε ώς δημαντικότερος ποιητής τής νεώτερης Έλλαδος. Στό έργο του άναχωνεύονται και συμφιλιώνονται οι πιό διαφορετικές φιλοσοφικές δοξασίες. Ήταν γνήσιος λυρικός ποιητής άλλα και προφητικός γιά τό έθνος του, παραγωγικότατος και δξαιρετικά δημιουργικός.

Γιά τή νεοελληνική ποίηση άνοιξαν έντελως νέοι ορίζοντες μέ τά μεγαλύτερα σέ έκταση και συγχρόνως πιό βαθυστόχαστα και ώριμότερα έργα τού Παλαμᾶ, «τό Δωδεκάλογο τού Γύφτου», «Τή Φλογέρα τού βασιλιά». Γιά πέντε τουλάχιστο δεκα-ετίες δημούς στάθηκε ή κεντρική μορφή τών έλληνικών γραμμάτων.

Στό μεταξύ δ ρομαντισμός είχε παραγκωνιστεί και οι ποιητές φρόντιζαν περισσότερο γιά τή μορφή. Ο ήπειρώτης **Κώστας Κρυστάλλης**, πού πέθανε σε ήλικια 26 μόλις χρόνων, (1868-1894) μιμήθηκε στή γλώσσα και τήν άπλότητα τής τέχνης τά δημοτικά τραγούδια. Δύο γόνιμοι ποιητές δημοτικής ποίησης ήταν ο **Γεώργιος Βιζηνός** (1849 - 1896) και ο **Γεώργιος Δροσίνης** (1859-1951), συμπατριώτης και συνοδοιπόρος τού

Κωστή Παλαμᾶ, έργάστηκαν άποδοτικότατα γιά τή διαμόρφωση τού έλληνικού στίχου και τής ποιητικής γλώσσας. Ό Γ. Βιζυνής διακρίθηκε και ώς πεζογράφος και καλλιέργησε μέ μεγάλη έπιτυχία τό ψυχολογικό διήγημα.

Άπο τήν αποψη τής τελειότητας τού στίχου και τής γλώσσας ήποδειγματική στάθηκε ή παραγωγή τού **Ιωάννη Γρυπάρη**, (1870-1942) πού ήταν προκισμένος φιλόλογος. Έγραψε περίφημα σονέτα πού τά χαρακτηρίζει ή συντομία και ή αυστηρότητα τής μορφής, δπως τά θέλει ή σχολή τῶν γάλλων Παρνασσικῶν. "Υπῆρξε άκομη και έξαιρετος μεταφραστής τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Κλασικῶν. Άλλα και πολλοί ἄλλοι ενδιαίσθητοι λυρικοί ποιητές, δπως ο Χατζόπουλος, ο Πορφύρας, ο Μαλακάσης, έδειξαν πόσο εύσυγκίνητη είναι ή έλληνική φυλή.

Κατά τίς τελευταίες δεκαετίες τού ΙΘ' αι. άναπτυχθήκε και τό έλληνικό διήγημα. Κυριότεροι έκπρόσωποι του είναι ο σκιαθίτης **Άλεξ. Παπαδιαμάντης** (1851 - 1911) και ο **Ανδρέας Καρκαβίτσας** (1860-1922). Ό πρωτος ήταν ἀνθρωπος θρησκευόμενος, φίλος τής ἀπλῆς, ἀπέριττης ζωῆς, χωρίς διάθεση ματαιοδοξίας. "Αφησε πλούσιο ἔργο, πού ως κυριότερα γνωρίσματά του ἔχει τήν ἀγάπη τής θρησκείας, τής φύσεως, τῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων και τό δυνατό λυρισμό. Ήταν έξαιρετος ήθογράφος: έγραψε σέ καθαρεύονσα, ἀνάμικτη δύμας μέ έκκλησιαστικές και λαϊκές ιδιωματικές ἐκφράσεις. Ό δεύτερος, πού ήταν γιατρός, καθώς έργαστηκε ἀρχικά σέ έμπορικά πλοῖα κι ἔπειτα στήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τού στρατού, στάθηκε μοναδικός στήν ἀπεικόνιση τής ζωῆς τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν και παρουσίασε μέ άκριβεια και εἰλικρίνεια τά ηθη τῶν ἀνθρώπων τής οπαίθρου. Αὐτός, ἀντίθετα ἀπ' τόν Παπαδιαμάντη, ήταν φανατικός δύπος τού Ψυχάρη καλλιέργησε μέ μεγάλη έπιτυχία τή δημοτική και τήν πλούτισε.

Μέ ίδιαίτερη ἀγάπη καλλιέργήθηκε κι ἔγινε λογοτεχνικό είδος τό χρονογράφημα, στό δύποιο διακρίθηκαν ἀπ' τούς παλιότερους ο **Ιωάνν. Κονδυλάκης**, ο **Παῦλος Νιρβάνας**, ο **Ζαχαρίας Παπαντωνίου** και ο **Σπύρος Μελάς**. Άπ' αὐτούς ο πρωτος ὑπῆρξε έξαιρετικός διηγηματογράφος (δ Πατούχας, "Οταν ήμουν δάσκαλος κ.ἄ.) ἐνδ ο τελευταίος ἔγραψε και δράματα πού προκάλεσαν μεγάλη ἐντύπωση ("Ο γιός τοῦ ήσκιου, Τό χαλασμένο σπίτι, Τό ἄσπρο και τό μαύρο). Ως δραματικός συγγραφέας διακρίθηκε και ο **Γρηγ. Ξενόπουλος** (Φωτεινή Σάντρη, Στέλλα Βιολάντη κ.ά.) Ό ίδιος καλλιέργησε μέ έπιτυχία και τό ἀστικό μυθιστόρημα.

Τελικά σ' δλα τά ειδη τής λογοτεχνίας κυριάρχησε ἐντελῶς ή δημοτική.

Άλ. Παπαδιαμάντης 1851-1911.

Οι Τέχνες

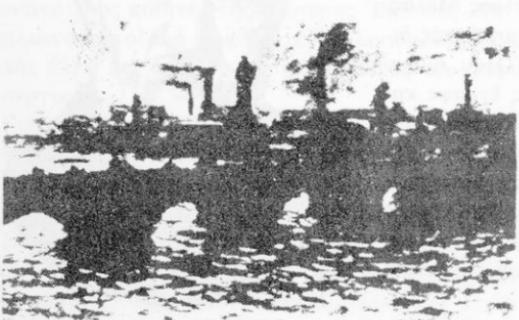
Στίς άρχες του ΙΘ' αι. έπικράτησε δρομαντισμός στήν Τέχνη, όπως και στή λογοτεχνία. Στήν άρχιτεκτονική δρομαντισμός δέ δημιουργεῖ πρωτότυπα έργα, άλλα γεννάει τήν διάπη γιά τά μεσαιωνικά μνημεῖα. Στή ζωγραφική δύως και τή γλυπτική είναι γονιμότερη ή έπιδρασή του. "Ο άρχηγός τής ρομαντικής σχολής στήν τέχνη είναι ο ζωγράφος Ευγένιος Ντελακρουά (Eugène Delacroix, 1798-1863), ο φίλος του Βίκτορα Ούγκο, ο οποίος είχε μελετήσει τούς μεγάλους ζωγράφους του βιορρά, τό Ρούμπενς και τό Ρέμπραντ, και ηθελε νά παραστήσει πιστά τή φύση, τό ωραίο και τό ασχημό (έργα: ή βάρκα του Δάντη, Οι σφαγές τής Χίου κτλ.).

"Ομοια στή Γερμανία ή τέχνη έγινε ρομαντική, άφοῦ πέρασε τήν κλασική της περίοδο. Κέντρο έδω ήταν τό Μόναχο. Οι γερμανοί ζωγράφοι ζήτησαν νά ξαναγρίσουν στήν άρχα γερμανική τέχνη και συγκέντρωσαν μιά πλούσια συλλογή έργων τής πρώιμης άναγεννήσεως, τῶν "Primitifs" δύως λένε, πού άποτέλεσαν πολύτιμο πυρήνα τής Αρχαίας Πινακοθήκης του Μονάχου. "Ο βασιλιάς τής Βαυαρίας Λουδοβίκος προγραμμάτιζε μεγάλες έργασίες, άλλα οι καλλιτέχνες-συνεργάτες του ζωγράφου Κορνέλιους (Cornelius, 1783-1867) και τού μαθητή του Κάουλμπαχ (Caulbach) δέν είχαν τήν έκτελεστική δύναμη πού άπαιτούν τά μεγάλα σχέδια.

Τό δεύτερο μισό του ΙΘ' αι. ήταν πλούσια και πολυμερέστατη ή έκδηλωση τής τέχνης. Οι νέοι ζητούσαν διαρκώς νά άναπτύξουν τήν πρωτοτυπία τους και νά δημιουργήσουν έργο προσωπικό, άπαλλαγμένο από έπιδράσεις παλιότερων καλλιτεχνῶν. "Η καλλιτεχνική ζωή τώρα ήταν ζωηρότερη, άσυγκριτα μεγαλύτερο κοινό ένδιαιφερόταν γιά τήν Τέχνη. "Η μεγαλύτερη κίνηση παρουσιαζόταν στή ζωγραφική και σ' αυτήν έπιχειρούνταν οι πιό τολμηρές και περιέργες προσπάθειες. Τά έργα τῶν ζωγράφων γίνονται γνωστά μέ τίς Έκθέσεις (Salons) και κριτές είναι οι

άκαδημαϊκοί δάσκαλοι ή καλλιτέχνες φημισμένοι. Άλλα αύτό προκαλούσε εντονα παράπονα τῶν νέων, πού δέν είχαν άκομα καθιερωθεῖ, και από τό 1863 κιόλας ο Ναπολέων ο Γίκανοποιεῖ τούς δυσαρεστημένους δημιουργώντας τήν "Έκθεση τῶν άπορριφθέντων (Salon des Refusés). Στή Γερμανία οι νέοι άποχωρίζονται και έκθέτουν τά έργα τους ίδιαιτέρως.

"Άλλα ίδιαιτερα πολύμορφη είναι η ζωγραφική τής τελευταίας περιόδου, πού κοντά στήν

Κλώντ Μονέ: ή γέφυρα του Λονδίνου.

κλασική σχολή γεννήθηκαν ή Ρεαλιστική, ή Έμπρεσιονιστική, ή Ιδεαλιστική και ή Συμβολική. Πρωτοπόροι στήν κίνηση ήταν πάλι οι Γάλλοι.

Ίδιαίτερα δημιουργική είναι η Ρεαλιστική ζωγραφική, πού είκονίζει τη σύγχρονη ζωή, τίς ίδεες, τά ήθη και τήν άμφιεση τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς τοῦ ζωγράφου. Οι δύο μεγάλοι δάσκαλοι τῆς ρεαλιστικῆς ζωγραφικῆς είναι ο **Κουρμπέ** (Courbet, 1819-1877), ἔργα: Οι λιθοθραῦστες, Κηδεία κτλ.) και ο **Μιλλέ** (Millet, 1814-1875, ἔργα: Οι Σταχομαζωχτρες, ο ἐσπερινός κτλ.).

Ο Έμπρεσιονισμός (ἀπό τό impression = ἐντύπωση) σημειώνει σημαντικό νεώτερισμό στήν Τέχνη.

Οι έμπρεσιονιστές ζητοῦν νά παραστήσουν τά πράγματα ὅπως αὐτά έμφανίζονται στά μάτια τοῦ καλλιτέχνη σέ δρισμένη στιγμή κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς ἀτμόσφαιρας και τοῦ φωτός. Τούτους υπερβολικά δρισμένα χαρακτηριστικά, ίδιος τή φυσική ζωηρότητα τοῦ φωτός και τῶν χρωμάτων. Πολλές ἀπ' τίς εἰκόνες αὐτές δημιουργοῦν ἔντονη και παράδοξη ἐντύπωση, ίδιαίτερα ὅταν τή βλέπουμε ἀπό ἀπόσταση. Σήμερα μέ τόν δρο ἐμπρεσιονισμό ἐννοοῦμε τήν τεχνοτροπία πού τονίζει μέ ίδιαίτερη ζωηρότητα δρισμένα σημεῖα τῆς πραγματικότητας κι ἀφήνει νά ἐννοηθοῦν περισσότερα ἀπό οᾶς παριστάνει. Μέ τήν ἐννοια αὐτή μιλοῦμε γιά έμπρεσιονισμό δχι μόνο στή ζωγραφική και τή γλυπτική ἀλλά και στή λογοτεχνία.

Οι έμπρεσιονιστές, πού γιά πρώτη φορά έμφανίστηκαν στή Γαλλία στό τέλος τῆς δεύτερης αὐτοκρατορίας, ἀποδοκιμάστηκαν ἀπό τό κοινό και μέχρι σήμερα ἀποτελοῦν μικρή διάδα αλλά μένουν πιστοί στίς ἀρχές τους κι ἔχουν φανατικούς θαυμαστές. Ό αναγνωρισμένος ἀρχηγός τους είναι ο μεγάλος **Μανέ** (Manet, 1832 - 1883) ἀκούραστος κι ἐνθουσιώδης τεχνίτης (ἔργα: Όλυμπια, ο Καλός Μπόκ, τό Πρόγευμα, ο Πίθηκος κτλ.) και ὑστερα ἀπ' αὐτούς ο **Κλώντ Μονέ** (Claude Monet, 1840-1926), πού σημείωσε μεγάλη ἐπιτυχία ἐφαρμόζοντας τήν ἀρχή τῆς νέας σχολῆς στήν τοπιογραφία (ἔργα: Άγροί τήν ἀνοιξη).

Μεγάλη ἐπίσης ποικιλία και παραγωγή παρουσίασαν οι γερμανοί ζωγράφοι κατά τίς τελευταίες δεκαετίες. Οι πιό ἀξιόλογοι ἀπ' αὐτούς ήταν ο **Λένμπαχ** (Lenbach), ἐπιδέξιος προσωπογράφος, πού ἔκανε τίς προσωπογραφίες πολλῶν συγχρόνων του (ἀξιολογότερη είναι ή προσωπογραφία τοῦ Βίσμαρκ) και ο **Μέντσελ** (Menzel), πού διακρίθηκε ὡς ζωγράφος ιστορικῶν σκηνῶν (ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου). Ό ἐλβετός ζωγράφος και γλύπτης **"Αρνολντ Μπέκλιν** (Boecklin, 1827-1901), πού διακρινόταν γιά τήν πρωτότυπη και δυνατή συχνά ἐμπνευση, ἀντέταξε στό ρεαλισμό ἔνα είδος συμβολισμού. Ἐργάστηκε στή Γερμανία και κατόρθωσε νά ζωγρονεί τήν πραγματικότητα μέ τήν πλούσια φαντασία του και περιέβαλε πρόσωπα και πράγματα μέ ἔνα μυστήριο (ἔργα: τό φημισμένο **Νησί τῶν νεκρῶν Vita Somnium Breve**, Άνοιξη, Σιγή στό δάσος).

* Γιά τή γλυπτική τά χρόνια μετά τό 1850 είναι περίοδος μεγάλης ἀκμῆς. Κυρίως ή Γαλλία και μερικῶς ή Γερμανία είδαν αὐτά τά χρόνια ἀρκετούς ἀξιόλογους καλλιτέχνες. Έπικρατοῦν δύο τάσεις, ή **Άρχαιονσα ἀκαδημαϊκή**, πού ἀπομιμεῖται τά ἔργα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς και τῆς Φλωρεντινῆς πλαστικῆς και ή **Νεωτεριστική**,

Μπέκλιν: Τοπίο τῶν Ἀπεννίνων (Πινακοθήκη Βρέμης).

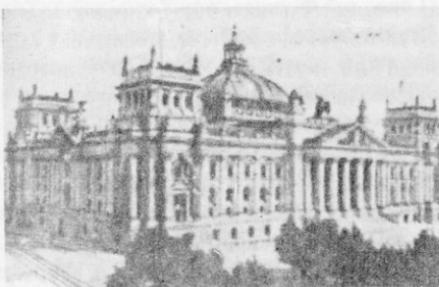
πού θέλει νά δώσει πλαστική μορφή στίς νέες τάσεις τήν πειθαρχημένη ἀκαδημαϊκή τάση ἀντιπροσωπεύει δ Σαπού (Chapu 1833-1891), πού τά ἔργα του ἔχουν κλασική δμαλότητα, ἀλλά δέν ἔχουν θέρμη και κίνηση (ἔργα: Ἐπιτύμβιο μνημεῖο Νεότης, Ἀγαλμα δύνκισσας τῆς Ὁρλεάν). Ἀλλά οἱ κυριότεροι ἀντιπρόσωποι τῆς νεώτερης γαλλικῆς πλαστικῆς εἰναι δύο ἀξιόλογοι δάσκαλοι, δ Καρπώ (Carpaux, 1828-1875) και δ Ροντέν (Rodin, 1840-1917). Ὁ πρῶτος εἶναι εὔκολος, παραγωγικός και δεξιοτέχνης (ἔργα: Σύμπλεγμα χοροῦ στήν πρόσωψη τοῦ Νέου Μελοδράματος τοῦ Παρισιοῦ, Κρήνη τοῦ Ἀστεροσκοπείου, "Αμυνα τῆς Βαλανσιέν) και δεύτερος πρωτότυπος και δυνατός μέ ρεαλιστικές τάσεις (ἔργα: Ὁ διανοούμενος, ή Ἄνασταση). Πολλοί νεώτεροι συνεχίζουν τό ἔργο τῶν δασκάλων.

Ἡ οἰκοδομική παρουσίασε μεγάλη ἀνάπτυξη τό δεύτερο μισό τοῦ αιώνα και ἀκολούθησε νέο δρόμο μέ τήν πίεση δύο αἰτιῶν. Ἡ πρώτη ἦταν αἰτία αἰσθητική, συνέπεια τῆς γενικῆς ρεαλιστικῆς τάσεως, και ἡ δεύτερη τεχνική, γιατὶ τώρα χρησιμοποιούν νέο ψιλικό, τό σίδερο, και κατορθώνουν ἐτσι νά χτίζουν μέ πολλή εὐκολία πολὺ μεγάλες και στέρεες οἰκοδομές. Ἔτσι διαμορφώθηκε ἔνας νέος οἰκοδομικός τρόπος πού μπορούμε νά τόν ὀνομάσουμε λογικό, γιατὶ οἱ ἀρχιτέκτονες ζητοῦν νά ὑποτάξουν τό ρυθμό στή σκοπιμότητα και τήν ἀνεση. Ἐπίσης χαρακτηριστικό τῆς σύγχρονης ἀρχιτεκτονικῆς εἰναι ή στενή σύνδεσή της μέ τή γλυπτική.

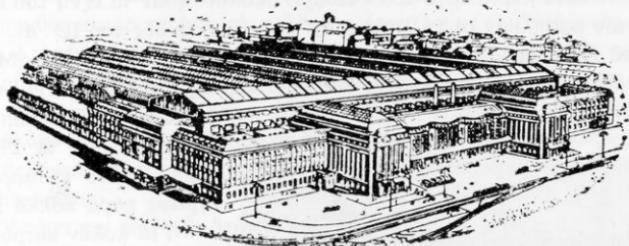
Ἐτσι τίς τελευταῖες δεκαετίες ἔγιναν κολοσσιαῖα δημόσια ἔργα, σχολεῖα, θέατρα, σιδηροδρομικοί σταθμοί, γέφυρες, ἐργοστάσια, ἐμπορικά καταστήματα κτλ. ἰδίως στήν Ἀμερική και τή Γερμανία, ή δόποια χτίστηκε «νέα ἐκ βάθρων» μετά τόν πόλεμο τοῦ 1870. Μνημειακά νεώτερα ἔργα εἰναι δύο η τρεῖς σιδηροδρομικοί σταθμοί στό Παρίσι (Σταθμός τοῦ Σαΐν Λαζάρ, τοῦ Και ντ' ὄρσαί, τῆς Λυνόν)· ἀξιόλογα

Ροντέν: 'Ο διανοούμενος (Μουσεῖο Ροντέν).

Τό Μέγαρο του Ράιχσταγ του Βερολίνου.

Σιδηροδρομικός σταθμός της Λειψίας 1907-1913.

ἐπίσης είναι τά μέγαρα πού χτίστηκαν γιά τίς ἐκθέσεις τοῦ 1870 (Τροκαντερό) καὶ τοῦ 1900. Μέ την εὐκαιρία της ἐκθέσεως τοῦ 1889 κατασκευάσθηκε μέ σίδερο ὁ Πύργος τοῦ "Αιφελ, 300 μέτρα ψηλός. Ἀξιόλογα ἀρχιτεκτονικά ἔργα της Γερμανίας, είναι τό Μέγαρο του Ράιχσταγ (1884), ὁ Καθεδρικός ναός τοῦ Βερολίνου (Dom, 1905) καὶ ὁ ἀξιοθαύμαστος γιά τή στερεότητα καὶ τήν πρακτικότητά του Σταθμός της Λειψίας.

Η μουσική

Σημαντικό γεγονός στήν ιστορία της Τέχνης είναι ή ανάπτυξη της γερμανικής μουσικής. Η εύρωπαική μουσική ώς τόν ΙΘ' αι. έξελιχθηκε δύμαλά. Τόν ΙΖ' αι. γεννήθηκε τό Όρατόριο και τό Μελόδραμα και τόν ΙΗ' αι. ή Συμφωνία. Τόν αιώνα αύτό έζησαν οι δάσκαλοι της γερμανικής κλασικής μουσικής, ο **Μπάχ** (Bach, 1685-1750) πού τελειοποίησε τήν προτεσταντική έκκλησιαστική μουσική και έγραψε περίφημα άσματα και λειτουργίες, ο **Χέντελ** (Händel, 1685-1759) πού συνέθεσε δρατόρια κυρίως, ο **Χάντν** (Haydn 1732-1809), συνθέτης δύνομαστῶν συμφωνιῶν και ο **Μόζαρτ** (Mozart, 1759-1791), πού έγραψε συμφωνίες και μελοδράματα (**Γάμος τοῦ Φίγκαρο, Δόν Ζουάν** κτλ.). Τό μελόδραμα, δύως είδαμε, γεννήθηκε στήν Ιταλία άπό τήν επιθυμία τῶν ιταλῶν λογίων νά ξαναφέρουν στήν ζωή τήν ἀρχαία Ἑλληνική τραγωδία. Αργότερα ἀναπτύχθηκε στήν Γαλλία καί πήρε νέα μορφή ο γερμανός **Γκλούκ** (1714-1787) στά μέσα τοῦ ΙΗ' αι. έδωσε νέα ώθηση στό μελόδραμα (**Ορφέας καὶ Ερυδίκη, Ιφιγένεια στήν Αὐλίδα**). Η μουσική φαινόταν ὅτι είχε φτάσει στή τελειότητα. Άλλα ο **Μπετόβεν** (Beethoven, 1770-1827) ἀνοιξε νέες πηγές ἐμπνεύσεως στήν προσπάθειά του νά ἔρμηνεσει μέ τούς ηχους τά διανοήματά του. Έφερε, δύως λέν, τήν κίνηση τῶν ίδεῶν στή μουσική, πού τώρα ἀρχισε νά ἐμπνέεται δχι μόνο ἀπό τήν ποίηση ἀλλά καί ἀπό τή φιλοσοφία. Ο Μπετόβεν γεννήθηκε στή Βόνη, ἀλλα ἔμενε κι ἐργάστηκε στή Βιέννη. Τά ἀξιολογότερα ἔργα του δηλ. τίς περίφημες συμφωνίες, τίς Σονάτες καί τό ύπεροχο μελόδραμα **Φιντέλιο**, τά έγραψε ἀπό τό 1813 καί ώς τό θάνατό του. Δύο θαυμάσιοι καλλιτέχνες τόσο διαφορετικοί στήν ἐμπνευσή τους ο **Βέμπερ** (Weber, 1786-1826) καί ο **Σούμπερτ** (Schubert, 1797-1828 κύριο ἔργο του «Ωδές») ἀκολούθησαν τά ἔχνη του καί γενικότερα ἀπ' αὐτὸν προῆλθαν οι καλύτεροι ἀπ' τούς μουσικούς τοῦ ΙΘ' αι.

Μετά τό 1830 δοξάστηκε νέα γενιά μουσικῶν, ο **Μέντελσον** (Mendelssohn, 1809-1847), ἐβραιογερμανός πού έχει συνθέσει κυρίως Εἰσαγωγές (Ouvertures), καί

ο **Σούμαν** (Schumann, 1810-1856), πού ώς τά 27 του χρόνια - δύποτε κι ἀρρώστησε - έγραψε πάρα πολλά ἔργα.

Γιά πολύν καιρό οι γερμανοί μουσικοί ἔμειναν ἄγνωστοι στό ἐξωτερικό καί δέν τούς καταλάβαιναν. "Οταν τό 1830 ἐπιχείρησαν στό Παρίσι νά παιξουν συμφωνίες τοῦ Μπετόβεν, τό κοινό δέν μπόρεσε νά τίς καταλάβει. Παρά πολύ μεγάλη δημοτικότητα είχαν στήν Εὐρώπη τό πρῶτο μισό τοῦ ΙΘ' αι. οι ιταλοί μουσικοί πού

Η διπλή τοῦ Παρισιοῦ

έγραφαν κυρίως μελοδράματα. 'Ο πιό διάσημος άπ' τούς ιταλούς μουσικούς τής περιόδου αυτής ήταν ο **Ροσσίνι** (Rossini, 1792-1868), πού πέρασε τό μεγαλύτερο μέρος τής ζωῆς του στή Γαλλία και έγραψε πολλά μελοδράματα πάνω σέ γαλλικά κείμενα (Libretto) 'Ο **Κουρέας της Σεβίλλης** και ο **Γουλιέλμος Τέλλος** είναι τά πιό δονομαστά άπ' τά έργα του. "Υστερα άπ' αυτόν ή μεγαλύτερη μουσική δόξα τής 'Ιταλίας είναι ο **Βέρντι** (Verdi 1813-1901), πού ένθουσιάσε τόν ΙΘ' αιώνα μέ τά μελοδράματά του, άπ' τά όποια ο **Ριγολέτος**, ο **Τροβατόρε** και η **Τραβιάτα** είναι τά διασημότερα. Αργότερα έπηρεάστηκε άπό τή γερμανική μουσική και προϊόντα τής νέας αυτής φάσεως είναι ή 'Αιντα, ο **Οθέλλος** και ο **Φάλσταφ**. Οι νεώτεροι ιταλοί μουσικοί (**Λεονκαβάλλο** κ.ά.) είναι μαθητές κυρίως τού Βέρντι.

Τήν ίδια περίοδο έζησαν και στή Γαλλία άξιόλογοι συνθέτες, δπως ο **Χαλεβύ** (Halevy) και ο **Μπερλιόζ** (Berlioz). Στό δεύτερο μισό τού αιώνα άνήκουν ο **Γκουνό** (Gounod, 1818-1893), ο συνθέτης τού Φάουστ και ο **Μπιζέ** (Bizet, 1838-1875), συνθέτης τής περιόδης Κάρμεν.

'Αλλά σημαντικότερος άπ' τούς μουσουργούς τού β' μισού τού ΙΘ' αι. είναι ο γερμανός **Ρίχαρδος Βάγκνερ** (Richard Wagner, 1813-1883), ο δοποῖος είχε πάρα πολύ πλατιά άντιληψη γιά τήν τέχνη κι έφερε άληθινή έπανάσταση στή μουσική. Ή κυριαρχη ίδεα τού Βάγκνερ είναι νά συγχωνέψει σέ μιά μεγαλειώδη ένωση ποίηση και μουσική και νά δώσει στό μουσικό δράμα τή θέση και τή σημασία πού είχε στήν άρχαιοτητα ή τραγωδία, πού ήταν κι αὐτή συνδυασμός ποιήσεως και μουσικής.

Τίς υποθέσεις τῶν έργων του τίς πήρε άπ' τήν παλιά γερμανική μυθολογία και έρμηνευσε μουσικά τούς μεσαιωνικούς μύθους τῶν Νιμπελούνγκεν. Πρίν άπ' τό 1850 είχε συνθέσει μερικά άπό τά καλύτερα έργα του. (**Ο Ιπτάμενος Όλλανδός, Τανχόνζερ, ο Λοένγκριν**). 'Αλλά τό κοινό δέν κατάλαβε τήν άλλαγή πού είχε συντελεσθεῖ και ο Βάγκνερ γιά πολύν καιρό δοκίμασε άπογοήτευση και πικρίες. Αργότερα, μέ ώριμότερη πιά άντιληψη γιά τήν Τέχνη, έγραψε τό μελόδραμα «**Τριστάνος και Ίζόλδη**» και τούς «**Αρχιτραγουδιστές τής Νυρεμβέργης**» καθώς και τά δυό δράματα τής μεγάλης τετραλογίας του «**Τό δαχτυλίδι τῶν Νιμπελούνγκεν**» (Der Ring der Nibelungen).

'Αλλά άκομα και τό 1861, δταν θέλησε νά παίξει τά έργα του θέλησε νά παίξει τά έργα του στό Παρίσι, δέχτηκε τά σφυρίγματα τού κοινού. 'Από τήν άπογοήτευση και τίς οίκονομικές δυσκολίες τόν έσωσε ο βασιλιάς τής Βαυαρίας Λουδοβίκος Β', πού τού έδωσε τά μέσα γιά τήν πραγματοποίηση τῶν σχεδίων του. Τότε έγραψε τά δυό τελευταῖα δράματα τής τετραλογίας του και τέλος έχτισε στό Μπαϊρόιτ (Bayreuth) τής Βαυαρίας τό περίφημο Θέατρο, πού ίστερα άπό λίγο έγινε γιά τούς θαυμαστές του τόπος προσκυνήματος. Τό έργο τού Βάγκνερ ίστερα άπό μακρές συζητήσεις έπιβλήθηκε και σήμερα θεωρεῖται ως ένα άπό τά σημαντικότερα γεγονότα στήν τέχνη.

Οι φυσικές έπιστημες

‘Ο ΙΘ’ αιώνας είναι κατά κύριο λόγο αιώνας της φυσικής έπιστημης. Μέ την άνάπτυξη τῶν γνώσεων τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴ φύση καὶ μὲ τὴν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν πορισμάτων τῆς φυσικῆς έπιστημῆς πραγματοποιήθηκε τεράστια πρόοδος στὴν βιομηχανία, τελειοποιήθηκαν τὰ μέσα συγκοινωνίας, δημιουργήθηκαν οἱ νεώτερες μεγαλουπόλεις καὶ γενικά ἀναπτύχθηκε ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων.

‘Από τὸ 1830 ἀναπτύχθηκε ἴδιαίτερα ἡ **Βιολογία**. Μελετήθηκε ὁ κόσμος τῶν μικροσκοπικῶν ζῶν ἀπ’ τὴ μιὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη προόδεψε ἡ **Ἀνατομία** καὶ ἡ **Φυσιολογία**, ἡ τελευταία κυρίως μὲ τὸ γάλλο **Παστέρ** (Pasteur, 1822-1895).

Σημαντικότατη ἦταν ἡ ἐπίδραση τῆς **Ἐξελικτικῆς Θεωρίας**, μὲ τὴν ὅποια ὁ ἄγγλος φυσιοδίφης **Κάρολος Ντάρβιν** (Darwin, 1809-1882). Θέλησε νά ἔξηγησει τὴν προέλευση τῶν ζωικῶν γενῶν. Δίδαξε ὁ Ντάρβιν πώς τὰ σημερινά ζωικά γένη σχηματίστηκαν μὲ ἀργὴ ἔξελιξη (Evolution), ἡ ὅποια σιγά σιγά μεταμόρφωσε τὰ ἀρχαῖα γένη. Δηλαδὴ τὰ ζῶα, ἔξαιτιας διαφόρων ἔξωτερικῶν ἐπιδράσεων, παθαίνουν ἀλλοιώσεις ποὺ μεταδίδονται καὶ μονιμοποιοῦνται μὲ τὴν **κληρονομία**. Ἡ κυριώτερη ἔξωτερική ἀφορμή γιὰ τὴν ἀλλοιώση είναι ἡ προσαρμογὴ στὸ περιβάλλον, δηλ. διατηροῦνται στὴ ζωὴ ὅσοι δργανισμοὶ ἔχουν τὴν ἰκανότητα νά προσαρμόζονται στὶς συνθῆκες τοῦ περιβάλλοντος, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἔξαφανίζονται. ‘Ετσι γίνεται ἔνα εἰδὸς μηχανικῆς ἐπιλογῆς, πού ὁ Ντάρβιν τὴν δονομάζει **Φυσική ἐπιλογή**. Τὴ θεωρία αὐτή τὴν παρουσίασε μὲ τὸ πολύκροτο σύγγραμμά του «Γιά τὴ γένεση τῶν εἰδῶν» (1859).

Στήν ἔννοια τῆς ἔξελιξεως ἔδωσε πλατύτερα δρια καὶ τὴν ἐφάρμοσε στὶς ἑκδηλώσεις τῆς ἡθικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ὅπως π.χ. στὴν ἀνάπτυξη τῶν ἴδιων τῶν λογοτεχνικῶν εἰδῶν, ὁ ἄγγλος φιλόσοφος **Σπένσερ** (Spenser, 1820-1904). ‘Υποστήριξε πώς ἡ ἔξελιξη είναι νόμος πού διέπει τὸ σύμπαν. ‘Ἡ ἔννοια αὐτή ἔγινε μιὰ ἀπό τὶς πιὸ θεμελιακές δοξασίες τοῦ ΙΘ’ αἰώνα.

Ἡ φιλοσοφία

“Οπως ἡ λογοτεχνία καὶ ἡ τέχνη ἔτσι καὶ ἡ φιλοσοφία εἶχε τὴ ρομαντικὴ περί-

Charles Robert Darwin (1809-1882). Θεμελιωτής τῆς θεωρίας τῆς ἔξελιξεως, ὁ «Κοπέρνικος τῆς Βιολογίας».

οδό της. Στή Γερμανία κυρίως οι διάδοχοι του Κάντ ανάπτυξαν μιά θεωρητική φιλοσοφία πού προκάλεσε έντυπωση. Μεγάλη έπιδραση είχε στήν άρχη του αιώνα ίδιαίτερα ό **Φρειδερ. Χέγκελ** (Hegel, 1770-1831), πού ή φιλοσοφία του κυριάρχησε στά χρόνια τής παλινορθώσεως των ήγεμόνων και τής Ιερής Συμμαχίας.

Κατά τόν Χέγκελ ή βαθύτερη ούσια του κόσμου είναι πνευματική. Τό **Παγκόσμιο Πνεύμα** άντικειμενοποιείται, δηλ. γίνεται φύση και σιγά σιγά ανεβαίνει δηλη τήν κλίμακα τῶν ὄντων ἀπό τό πιό κατώτερο ύλικό ὅν τόν ἄνθρωπο, στόν όποιο παίρνει συνειδηση τού έαυτού του. Μεγάλη φήμη ἀπέκτησε ό Χέγκελ κυρίως μέ τή θεωρία του γιά τό κράτος. Τελικός σκοπός τής ύπαρξεως του ἄνθρωπου πάνω στή γῆ είναι, κατά τόν Χέγκελ, ή δημιουργία του κράτους, γιά χάρη τού όποιου πρέπει νά θυσιαστεῖ. Ή ύπεροχή κάθε έθνους και κράτους φανερώνεται μέ τήν ύλική δύναμη και τού δίνει τό δικαίωμα νά ύπαρχει. Τά άνισχυρα, τά ήττημένα ἔθνη πρέπει νά χαθοῦν.

Τη ρομαντική φιλοσοφία είναι γέννημα τῶν χρόνων τής συντηρητικής ἀντιδράσεως και είχε σκοπό νά στηρίζει τήν ἀπολυταρχία πού ξανάφερε στήν πολιτική ζωή ή παλινόρθωση τῶν ήγεμόνων. Γ' αὐτό μετά τήν κατάρρευση τής ἀπολυταρχίας, δηλαδή μετά τίς ἀστικές ἐπαναστάσεις τού 1830, δέν μπόρεσε κι αὐτή νά ἐπιζήσει. Ίδιαίτερα ύστερα ἀπό τή λαμπρή πρόοδο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν φάνηκε πώς δέν είχε στερεές βάσεις. Ἀντίθετα, και πάλι στή Γερμανία, ἀλλά στίς πλατύτερες μάζες τού λαού της κατά τό πρώτο μισό τού ΙΘ' αἰώνα ἐπικράτησαν ή ἀπογοήτευση και ή ἀπαισιοδοξία, ιδίως δταν διαψεύστηκαν οι ἐλπίδες γιά μιά ἐνωμένη και ἐλεύθερη Πατρίδα. Τή διάθεση αὐτή ἐκφράζει και ἐρμηνεύει ο περίφημος **Σοπεγχάουερ** (Schopenhauer, 1788-1860) στό ἔργο του «**Ο Κόσμος ως βούληση και ως παράσταση**». Ο Σοπεγχάουερ δίδαξε πώς κάθε προσπάθεια είναι πόνος και θλίψη. Ἐπομένως και ή ζωή, πού είναι διαρκής προσπάθεια, είναι πόνος και θλίψη. Ή μόνη λύτρωση είναι νά νεκρώσουμε τήν ἐπιθυμία τής ζωῆς και νά φτάσουμε στήν ίδαινη κατάσταση τής ἀνυπαρξίας (Νιρβάνα), τήν δποία είχε διενεργευτεῖ ό Βούδας.

Στή Γαλλία τήν καταδίκη τής ρομαντικής φιλοσοφίας, τήν κήρυξε ό **Αὔγου-**

Albert Einstein, ο διασημότερος μαθηματικός τού 20ου αι. Έργο (μπρούτζινο) του Jacob Epstein (1933) Tate Gallery London.

στος Κόντ (Auguste Comte, 1798-1857), ό πιο πρωτότυπος άπό τους γάλλους φιλοσόφους υπέτερα από τόν Καρτέσιο. Ό Κόντ δίδαξε πώς ή άνθρωπινη διάνοια περνάει τρεῖς καταστάσεις, τή θρησκευτική, τή μεταφυσική και τήν έπιστημονική ή θετική. "Υποστήριζε πώς ή άνθρωπότητα πέρασε πιά τίς δύο πρώτες καταστάσεις και βρίσκεται στή θετική. Τά προβλήματα γιά τήν άρχη και τήν ούσια τῶν ὄντων προέρχονται από τήν προεπιστημονική ἐποχή και δέν ἔχουν λόγο νά ὑπάρχουν στόν αιώνα τῆς έπιστημης, πού ἔργο της ἔχει νά μελετήσει τά φαινόμενα, γιά νά τά προβλέπει και νά κυριαρχήσει πάνω τους. Αύτή είναι ή ἔννοια τῆς **Θετικῆς Φιλοσοφίας**.

Κάτω από τήν ἐπίδραση τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν και ίδιαίτερα μετά τίς ἀξιόλογες ἐπιτυχίες τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπικράτησε ἀπό τά μέσα τοῦ ΙΘ' αιώνα και γιά μερικές δεκαετίες ή ἀκραία **Φυσιοκρατική** (Naturalismus) και **'Υλιστική** (Materialismus) τάση. Πρεσβεύει πώς δλα στόν κόσμο, ἄρα και τά πνευματικά φαινόμενα, ἔχουν φυσικές αιτίες, δι τοι είναι προϊόντα τῆς κινήσεως και τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ὄντων στοιχείων.

Οί ἀντιλήψεις τῆς θετικῆς φιλοσοφίας ἐπικράτησαν και στήν ίστορια και στήν φιλοσοφία τῆς Τέχνης. "Οσοι δηλ. ἀσχολοῦνταν μέ τήν ἐρμηνεία τοῦ παρελθόντος στηρίχτηκαν ὅχι στή φαντασία, δπως γινόταν ἄλλοτε, ἄλλα στήν ἀκριβή γνώση και τόν λογικό κριτικό ἔλεγχο τῶν πηγῶν. Τίς ἀπόψεις αὐτές ἀντιπροσώπευσαν μέ μεγάλη ἐπιτυχία δύο προικισμένοι γάλλοι διανοούμενοι και ἐπιστήμονες, δ μεγάλος θρησκειολόγος **Ἐρνέστος Ρενάν** (Renan, 1823-1892) και δ ὁ νομαστός ίστορικός τῆς Τέχνης **Τιπόλυτος Ταΐν** (Taine, 1828-1893). Ο πρώτος στό ἔργο του «Τό μέλλον τῆς έπιστημης» (L'avenir de la science) διακήρυξε τήν πίστη του γιά τή δύναμη τῆς και δ δεύτερος διατύπωσε τήν περίφημη θεωρία τοῦ Περιβάλλοντος και ἐπιχείρησε νά ἐφαρμόσει και στίς ήθικές λεγόμενες ἐπιστήμες τήν αὐστηρή μέθοδο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Στή Γερμανία και στά χρόνια τῆς προσπάθειάς της γιά οἰκονομική ἐπικράτηση ἔζησε δ **Φρειδερίκος Νίτσε** (Nietzsche 1844-1900), δ ὁποῖος σπούδασε κλασική φιλολογία. Ἀρχικά παρουσιάστηκε περισσότερο ως αἰσθητικός. Γοητευμένος ἀπό τήν ἀρχαία ἐλληνική τραγωδία δίδαξε μέ τό νεανικό ἔργο του «**Η γέννηση τῆς Τραγωδίας**» πώς ή ἐκφραση τῆς ὑπέρτατης ἀλήθειας βρίσκεται στή μουσική τραγωδία τῶν Ἑλλήνων. Ἀργότερα ἐπηρεασμένος ἀπό τήν πρόοδο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀσχολήθηκε μέ τήν ήθική και ὑμνεῖ τήν ἐξελικτική θεωρία. "Ετσι, κατά τό Νίτσε, τό ἀνθρώπινο γένος θά τελειοποιηθεῖ, ἀν στόν κόσμο ἐπικρατήσει δ ἰσχυρός ἀνθρώπος, πού ἔχει δικαίωμα και καθῆκον, πέρα ἀπό ήθικές δεσμεύσεις, νά ὑπηρετεῖ και νά ίκανοποιεῖ τίς δρέξεις του συντρίβοντας χωρίς τύψεις τούς ἀσθενεῖς, τούς ἀδύνατους και ἀνίκανους. Τή θεωρία του αὐτή γιά τόν «**ὑπεράνθρωπο**». Τήν ἀνέπτυξε στό πολύκροτο ἔργο του «**Τάδε ἔφη Ζαρατούστρας**» (Also sprach Zarathustra).

Στό τέλος δμως τοῦ ΙΘ' αι. ἀρχισε ή ἀντίδραση κατά τῶν ἐπιστημονικῶν και φυσιοκρατικῶν ἀντιλήψεων και είναι ἀξιοπαρατήρητο πώς πρωτοστάτησαν θετικοί

έπιστημονες, διπος ό γάλλος μαθηματικός **Πουανκαρέ** (Poincaré) μέ το έργο του «'Αξία της Έπιστήμης» (Valeur de la science). Αύτοι παραδέχονται μέν την πρακτική άξια της έπιστημης, ξεχωρίζουν δύναμη την έπιστημονική γνώση από τη μεταφυσική, πού τη σημασία της την τονίζουν ίδιαίτερα.

Ο αμερικανός φιλόσοφος Τζέιμς (James, 1842-1910) δίδαξε πώς ή άλληθεια δέν είναι κάτι τό απόλυτο πού βρίσκεται εξω από τα πράγματα, άλλα άλληθεια είναι ό, τι ώφελει καὶ προάγει τή ζωή καὶ ή έπιστημη είναι οργανο κατάλληλο γιά δράση καὶ παραγωγή. Τή θεωρία αντί την δύναμασε **Πραγματισμό** (Pragmatismus).

Ολοκληρώνοντας τίς άντιλήψεις αύτές δι γάλλος Μπερζόν (Bergson) δίδαξε πώς ή έπιστημη ως δημιούργημα του πνεύματος δέν μπορεῖ νά μᾶς άποκαλύψει την άληθινή φύση τῶν πραγμάτων, πιό βαθύτερη γνώση γ' αυτά άποκτομε μόνο μέ την άμεση ψυχική έπικοινωνία, μέ την ένόραση (intuition).

Τίς άντιλήψεις αύτές, τόν ἀντιεπιστημονισμό (Antiscientisme), διπος δυνομάστηκε, μεταχειρίστηκαν πολλοί γιά νά κλονίσουν τό κύρος της έπιστημης.

ΓΕΝΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

ΙΕ' ΑΙΩΝΑΣ

- 1453 "Άλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως
1486 'Ανακάλυψη τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδας
1492 'Ανακάλυψη τῆς Αμερικῆς
1498 'Ανακάλυψη τοῦ θαλασσινοῦ δρόμου τῶν Ἰνδιῶν

ΙΣΤ' ΑΙΩΝΑΣ

- 1509-1547 'Ερρίκος Η' Τυδόρ βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας
1512-1520 Σελίμ Α' – Κατάληψη τῆς Συρίας καὶ τῆς Αιγύπτου
1515-1547 'Ο Σουλτάνος Χαλίφης
1517 'Ο Φραγκίσκος Α' βασιλιάς τῆς Γαλλίας
1519-1556 'Αρχή τῆς μεταρρυθμίσεως στὴ Γερμανία
1519 'Ο Κάρολος Ε' αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας καὶ 1516-1556
1522 ώς Κάρολος Α' βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας
1529 'Ο Ζβίγγλιος μεταρρυθμίστης στὴ Ζυρίχη
1530-1566 Σουλεϊμάν Β' ὁ Μεγαλοπερπής
1532 Κατάληψη τῆς Ρόδου ἀπό τοὺς Τούρκους
1539 'Ο Σουλεϊμάν πολιορκεῖ τὴ Βιέννη
1540 "Έγκριση τοῦ ἰδρυτικοῦ καταστατικοῦ τοῦ Τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν
1545-1563 ἀπό τὸν Πάπα
1555 Σύνοδος στὸ Τρίδεντο (Tridentum, σημ. Trento)
1558-1603 Θρησκευτική εἰρήνη τῆς Αὐγούστας
1571 'Ελισάβετ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας
1572 Κατάληψη τῆς Κύπρου ἀπό τοὺς Τούρκους
1572 Ναυμαχία τοῦ Lepanto (Ναυπάκτου)
1589-1610 'Ερρίκος Δ' Γαλλίας. 'Αρχή τῆς δυναστείας τῶν Βουρβόνων
1598 Διάταγμα τῆς Νάντης

ΙΖ' ΑΙΩΝΑΣ

- 1600 "Ίδρυση τῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν στήν
1618-1648 Ἀγγλίᾳ καὶ Ὀλλανδίᾳ (1602)
1632 Τριακονταετῆς πόλεμος
1643-1715 'Ο Ουστάτης 'Αδόλφος σκοτώνεται κοντά στὸ Lützen
1648 'Ο Λουδοβίκος ΙΔ' βασιλιάς τῆς Γαλλίας
1648-1688 Εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας
1649-1660 Περίοδος τῶν ἀγγλικῶν ἐπαναστάσεων
1669 'Η Ἀγγλία δημοκρατία. 'Ο Κρόμβελ
1683 'Αλωση τοῦ Μεγάλου Κάστρου τῆς Κρήτης
1685-1715 Δεύτερη πολιορκία τῆς Βιέννης ἀπό τοὺς Τούρκους
1687 Βενετική κυριαρχία στὴν Πελοπόννησο
1682-1725 Καταστροφὴ τοῦ Παρθενώνα
1697 'Ο Μεγάλος Πέτρος τσάρος τῆς Ρωσίας
'Ο πρίγκηπας Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας νικᾷ τοὺς Τούρκους
κοντά στὴ Ζέντα

ΙΗ' ΑΙΩΝΑΣ

- 1700-1721 Ό μεγάλος βόρειος πόλεμος
1701 Ή Πρωσία βασίλειο
1701-1713 Ό πόλεμος γιά τή διαδοχή στόν Ισπανικό θρόνο
1702-1714 Άννα Στούαρτ βασίλισσα τής Αγγλίας
1713 Ειρήνη Ούτρεχτ
1713-1740 Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α', βασιλιάς τής Πρωσίας
1740-1786 Φρειδερίκος δο Μεγάλος
1740-1780 Μαρία Θηρεσία
1740-1748 Πόλεμος γιά τή διαδοχή στόν Αύστριακό θρόνο
1756-1763 Έπτατης πόλεμος
1762-1796 Αίκατερίνη Β'
1769 Όρλωφικά
1770 Καταστροφή Τουρκικού στόλου στόν Τσεσμέ
1772 Πρώτος διαμελισμός τής Πολωνίας
1774 Ειρήνη τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζή
1776 Διακήρυξη τής άνεξαρτησίας τῶν Ένωμένων Πολιτειῶν
1780-1790 Ίωσιφ Β' τής Αύστριας
1783 Ειρήνη τῶν Βερσαλλίων – Άναγνώριση τής άνεξαρτησίας Η.Π.Α.
1789 Αρχή τῆς Γαλλικῆς Έπαναστάσεως
1792 Ειρήνη τοῦ Ιασίου
1793 Δεύτερος διαμελισμός τής Πολωνίας
1795 Τρίτος διαμελισμός τής Πολωνίας
1799-1815 Ναπολέοντας

ΙΘ' ΑΙΩΝΑΣ

- 1815 Συνθήκη τῆς Βιέννης
1821-1829 Έλληνική Έπανάσταση
1830 Ή έπανάσταση τοῦ Ιουλίου στή Γαλλία
1833-1862 Βασιλεία τοῦ "Οθωνα. Αντιβασιλεία ώς τό 1836
1834 Γερμανική τελωνειακή ένωση
1834 Ή Αθήνα πρωτεύουσα τοῦ Έλληνικού βασιλείου
1837 Ήδρυση τοῦ Πανεπιστημίου τής Αθήνας
1843 Έπανάσταση τής 3ης Σεπτεμβρίου
1848 Ή Φεβρουαριανή έπανάσταση τοῦ Παρισιού
1852-1870 Έπανάσταση τοῦ Μαρτίου στή Βιέννη καί στό Βερολίνο
1853-1856 Γερμανική Έθνοσυνέλευση τής Φραγκφούρτης
1859 Ναπολέοντας Γ' αύτοκράτορας τῶν Γάλλων
1862 Κριμαϊκός πόλεμος
1863-1913 Ιταλικός πόλεμος. Μάχες Magenta καί Solferino
1866 Ήξωση τοῦ "Οθωνα
1866 Γεώργιος Α' βασιλιάς τῶν Έλλήνων. Σύνταγμα τοῦ 1864
1866 Γερμανοαυστριακός πόλεμος. Μάχη Sadova
1866 Κρητική έπανάσταση
1870 Βουλγαρική Έξαρχία
1870-1871 Γαλλογερμανικός πόλεμος, 18 Ιαν. 1871, Ήδρυση Γερμανικής αύτοκρατορίας

1877-1878	Ρωσοτουρκικός πόλεμος
1878	Συνθήκη τοῦ Βερολίνου
1881	Προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας
1885	Σερβοβούλγαρικός πόλεμος
1897	Έλληνοτουρκικός πόλεμος
1898	Ίσπανοαμερικανικός πόλεμος

Κ' ΑΙΩΝΑΣ

1904-1905	Ρωσοϊαπωνικός πόλεμος
1904-1908	Μακεδονικός ἀγώνας
1908	Νεοτουρκική ἐπανάσταση
1909	Ἐπανάσταση στὸ Γουδί
1912-1913	Βαλκανικός πόλεμος
1912	Κατάληψη τῆς Θεσσαλονίκης στίς 26 Ὁκτωβρίου
1913	21 Φεβρουαρίου πτώση Ἰωαννίνων
1913	17 Μαΐου, συνθήκη τοῦ Λονδίνου.
1913	Βουλγαρικός πόλεμος (17 Ἰουνίου-17 Ἰουλίου)
	Εἰρήνη τοῦ Βουκουρεστίου (28 Ἰουλίου). Εἰρήνη τῆς Ἀθήνας (1 Νοεμβρίου)

΄Η Γαλλική Ἐπανάσταση καὶ ὁ Ναπολέοντας

1789	΄Η Γαλλική ἐπανάσταση (1789-1799)
1789-1791	Συνέλευση τῶν Γεν. Τάξεων (Μάϊος)
1789	Συντακτική Συνέλευση
	΄Αλωση τῆς Βασιλλῆς (14 Ἰουλίου). Κατάργηση προνομίων (4 Αὔγουστου)
1791	Φυγὴ τοῦ Βασιλιᾶ
1791-1792	΄Η Νομοθετική Συνέλευση
1792	Πρωσοαυστριακή ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Γαλλίας
1792-1795	Δημοκρατία – Convention Nationale
1793	Καταδίκη τοῦ Βασιλιᾶ
1793-1794	Τρομοκρατία
1794	Πτώση τοῦ Νταντόν – Πτώση τοῦ Ρομπεσπιέρ (9 Θερμιδόρου)
1795-1799	Διευθυντήριο
1796	΄Ιταλικός πόλεμος
1798-1799	΄Εκστρατεία στήν Αἴγυπτο

΄Ο Ναπολέοντας (1798-1815)

1798-1802	Δεύτερος συνασπισμός ἐναντίον τῆς Γαλλίας
1799-1815	Ναπολέόντεια ἔξουσία
1799-1812	Κοσμοκρατορία τοῦ Ναπολέοντα
1799-1804	΄Ο Ναπολέοντας πρῶτος Ὑπατος
1801	Εἰρήνη Λιούνεβιλ (μέ την Αὐστρία)
1802	Εἰρήνη Ἀμιέν (μέ την Ἀγγλία)
1804-1814	΄Ο Ναπολέοντας αὐτοκράτορας
1805	Τρίτος συνασπισμός – Μάχη τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων (Austerlitz, 2 Δεκεμβρίου)

1806	Τέταρτος συνασπισμός – Κατάρρευση τής Πρωσίας – Κατάλυση τής Αγίας Ρωμαϊκής Αύτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ Ἐθνους
1807	Εἰρήνη τοῦ Τιλσίτ
1808	Ισπανικός πόλεμος
1809	Πέμπτος συνασπισμός – Βάγκραμ. Εἰρήνη τῆς Βιέννης
1810	Αὐστριακός γάμος
1812	Έκστρατεία ἐναντίον τῆς Ρωσίας
1813	Έκτος συνασπισμός – Μάχη τῆς Λειψίας (16-19 Ὀκτωβρίου)
1814	Κατάληψη τοῦ Παρισιοῦ, ἐκθρόνιση τοῦ Ναπολέοντα
1815	Ἐπιστροφή τοῦ Ναπολέοντα – Ἐκατό μέρες – Βατερλό
1814-1815	Συνέδριο τῆς Βιέννης – Ιερή Συμμαχία

΄Η Έλληνική Επανάσταση

1769	Ορλωφικά
1788-1792	Λάμπρος Κατσώνης καὶ Ἀνδρίτσος
1788-1803	Ἀγῶνες τοῦ Σουλιοῦ καὶ τοῦ Ἀλήπασα
1798	Θάνατος τοῦ Ρήγα Φεραίου
1814	Ίδρυση Φιλικῆς Εταιρείας

1821 Φεβρουάριος	22 Εῖσοδος τοῦ Υψηλάντη στή Μολδαβία
1821 Μάρτιος	23 Κατάληψη τῆς Καλαμάτας
1821 Μάρτιος	25 Υψωση τῆς ἐπαναστατικῆς σημαίας στήν Πάτρα
1821 Απριλίου	10 Ἀπαγγονισμός τοῦ Πατριάρχη
1821 Απριλίου	20 Μάχη τῆς Ἀλαμάνας καὶ θάνατος τοῦ Διάκου (23 Απριλίου)
1821 Απριλίου	20 Μάχη τῆς Ἀλαμάνας καὶ θάνατος τοῦ Διάκου (23 Απριλίου)
1821 Μαΐου	20 Μάχη τῆς Πολύγυρου Χαλκιδικῆς
1821 Μαΐου	8 Μάχη τῆς Γραβιᾶς
1821 Μαΐου	12-13 Μάχη τοῦ Βαλτετσιοῦ
1821 Μαΐου	Πυρπόληση τῆς Φρεγάτας στήν Έρεσό
1821 Μαΐου	26 Ίδρυση τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας στό Μοναστήρι τῶν Καλτεζῶν
1821 Ιουνίου	7 Μάχη τοῦ Δραγατσανιοῦ
1821 Ιουλίου	20 Ἐρχομός τοῦ Μαυροκορδάτου στό Μεσολόγγι
1821 Αύγουστου	26 Μάχη τῶν Βασιλικῶν
1821 Σεπτεμβρίου	4-7 Συνέλευση τῆς Δυτικῆς Χέρσου Έλλάδος
1821 Σεπτεμβρίου	23 Ἀλωση τῆς Τριπόλεως
1821 Δεκεμβρίου	24 Ἐναρξη τῆς Έθνικῆς Συνελεύσεως στήν Έπιδαυρο
1822 Ιανουαρίου	1 Τό Α΄ Σύνταγμα (Προσωρινό Πολίτευμα τῆς Έπιδαύρου)
1822 Ιανουαρίου	12 Ἀλωση τοῦ Ακροκορίνθου
1822 Φεβρουαρίου	19 Υψωση τῆς σημαίας τῆς Επαναστάσεως στή Νάουσα
1822 Μαρτίου	30 Καταστροφή τῆς Χίου
1822 Απριλίου	16 Ἀλωση καὶ καταστροφή τῆς Νάουσας
1822 Ιουνίου	6-7 Πυρπόληση τῆς ναυαρχίδας ἀπό τὸν Κανάρη
1822 Ιουνίου	9 Κατάληψη τῆς Ακροπόλεως τῆς Αθήνας ἀπό τὸ Δ. Υψηλάντη
1822 Ιουλίου	4 Μάχη τοῦ Πέτα
1822 Ιουλίου	26-28 Μάχη τῶν Δερβενακιῶν – Καταστροφή τοῦ Δράμαλη
1822 Νοεμβρίου	Πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ
1822 Νοεμβρίου	30 Ἀλωση τοῦ Παλαμηδιοῦ
1823 Μάρτιος	B' Έθνική Συνέλευση στό Αστρος

1823 Μάρτιος	13	'Ο Κάννυκ άναγνωρίζει τὸν ἐλληνικὸν ἀποκλεισμόν
1823 Αύγουστος	11	Μάχη τοῦ Καρπενησιοῦ – Θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη
1823 Δεκέμβριος	24	'Ἐρχομός τοῦ Βύρωνα στὸ Μεσολόγγι
1824 Μάρτιος		'Ἐπέμβαση τοῦ Μεχμέτ'-Αλῆ τῆς Αἰγύπτου
1824 Απρίλιος		Κατάπνιξη τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης
1824 Απρίλιος	19	Θάνατος τοῦ Βύρωνα στὸ Μεσολόγγι
1824 Ιούνιος	20	Καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν
1824 Αύγουστος	28	Ναυμαχία τοῦ Γέροντα
1825 Ιανουάριος		Φυλάκιση τοῦ Κολοκοτρώνη
1825 Φεβρουάριος	12	'Ἀποβίβαση τοῦ Ἰμπραήμ στὴν Πελοπόννησον
1825 Απρίλιος	7	Μάχη στὸ Κρεμμύδι
1825 Απρίλιος	15	'Αρχὴ τῆς Β' Πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου
1825 Μαΐου	20	Μάχη στὸ Μανιάκι – Θάνατος τοῦ Παπαφλέσσα
1825 Ιούλιος	4	Θάνατος τοῦ Ὀδυσσέα
1826 Ιανουάριος		Γ' Εθνικὴ Συνέλευση στὴν Ἐπίδαυρο
1826 Απρίλιος	10-11	"Ἐξόδος τοῦ Μεσολογγίου
1826 Ιούλιος	6	Ιουλιανὴ σύμβαση τοῦ Λονδίνου
1826 Αύγουστου	13	Κατάληψη τῆς Ἀθήνας ἀπό τὸν Κιουταχῆ
1826 Νοέμβριος	24	Φονικὴ νύχτα τῆς Ἀράχοβας
1827 Φεβρουάριος		Μάχη στὸ Δίστομο
1827 Μάρτιος	30	'Εκλογὴ τοῦ Καποδίστρια ὡς Κυβερνήτη ἀπό τὴν Εθνοσυνέλευση τῆς Τροιζήνας
1827 Απρίλιος	23	Θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη
1827 Απρίλιος	24	Καταστροφὴ τοῦ Φαλήρου
1827 Σεπτέμβριος	18	Κατόρθωμα τοῦ "Ἀστιγές στὴν Ἰτέα
1827 Οκτώβριος	8	Ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου
1828 Ιανουάριος	6	'Ἐρχομός τοῦ Καποδίστρια στὴν Ἐλλάδα
1828 Μαΐου	20	Θάνατος τοῦ Ἀστιγές
1828 Αύγουστος	18	'Ἐρχομός τοῦ Μαιζόν στὴν Πελοπόννησον
1829 Μάρτιος	10	Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου
1829 Ιούλιος	11	Εθνικὴ Συνέλευση στὸ Ἀργος
1829 Σεπτέμβριος	12	Μάχη τῆς Πέτρας (Δημ. Ὑψηλάντης)
1829 Σεπτέμβριος	27	Δολοφονία τοῦ Καποδίστρια
1830 Ιανουάριος	22	Β' Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου
1832 Απρίλιος		'Εκλογὴ τοῦ "Οθωνα – Εθνικὴ Συνέλευση στὴν Πρόνοια
1833 Ιανουάριος	25	'Ἐρχομός τοῦ "Οθωνα στὴν Ἐλλάδα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πρώτο Μέρος

Η ΝΕΑ ΕΥΡΩΠΗ ΩΣ ΤΗ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗ ΕΙΡΗΝΗ (1492-1648)

- Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ (σσ. 7-12)
Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΕΧΝΩΝ (σσ. 13-28)
Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ (σσ. 29-37)
Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΙΤΥΞΗ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ (σσ. 38-47)
Ε' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ (σσ. 48-52)

Δεύτερο Μέρος

Η ΕΥΡΩΠΗ ΑΠΟ ΤΗ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗ ΕΙΡΗΝΗ ΩΣ ΤΟ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ

- ΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΝΑΙΤΥΞΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΓΓΑΙΑ (σσ. 53-59)
Ζ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΗΣ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ – ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΤΟΥ ΙΔ' (σσ. 60-70)
Η' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΙΤΥΞΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ – Ο ΑΙΩΝΑΣ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΤΟΥ ΙΔ' (σσ. 71-83)

Τρίτο Μέρος

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

- Θ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 84-89)
Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 90-98)
ΙΑ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΑΓΓΑΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 99-102)
ΙΒ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 103-105)
ΙΙ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 106-110)
ΙΔ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΣΤΙΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ (σσ. 111-117)
ΙΕ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΜΕΓΑΛΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (σσ. 118-133)
ΙΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ (σσ. 134-149)
ΙΖ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ-ΤΕΧΝΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 150-157)

Τέταρτο Μέρος

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

- ΙΗ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΑΔΙΑΚΟΣ ΣΕΠΙΕΣΜΟΣ (σσ. 158-164)
- ΙΘ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ (σσ. 165-185)
- Κ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (σσ. 186-192)
- ΚΑ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (σσ. 193-261)
- ΚΒ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ (σσ. 262-273)

Πέμπτο Μέρος

ΤΑ ΝΕΩΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ

- ΚΓ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ ΩΣ ΤΟ ΓΑΛΛΟΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ (1815-1870) (σσ. 274-286)
- ΚΔ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ (σσ. 287-321)
- ΚΕ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ 1870 ΩΣ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ (σσ. 322-338)
- ΚΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΕΣ-ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΘ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 339-359)

ΓΕΝΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ (σσ. 360-364)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ (σσ. 365-366)

ΤΟΜΟΙ ΤΟΥ ΛΟΓΙΣΤΗ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ ΑΓΓΛΙΑΣ

ΤΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΙΣΤΗ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ ΑΓΓΛΙΑΣ Η οποία περιλαμβάνει την απόκτηση της Κύπρου από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην περίοδο 1878-1879 με την οποία η Αγγλία έγινε η μεγαλύτερη δύναμη στην Ανατολική Μεσόγειο και η οποία αποτελεί την πρώτη μεγάλη επιτυχία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας στην Ανατολική Μεσόγειο.

Τά άντιτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιόσημο γιά άπόδειξη τῆς γνησιότητας αὐτῶν.

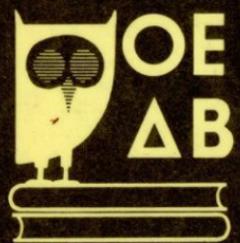
Άντίτυπο στερούμενο τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπο. Ο διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτό διώκεται κατά τίς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7 Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

Ε Κ Δ Ο Σ Η Ζ' 1977 (X) ΑΝΤΙΤΥΠΑ 75.000 ΣΥΜΒΑΣΗ 2888/20-7-77

ΕΚΤΥΠΩΣΗ — ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ

Κοινοπραξία : Γραφικάί τέχναι ΑΝΝΑ ΓΚΟΥΜΑ — ΛΙΘΟΠΡΙΝΤ - Λ. ΣΚΟΥΡΙΑΣ Ε.Π.Ε. — ΣΠ. ΓΚΟΥΝΤΑΡΕΛΗΣ & Σία Ε.Ε. ΑΘΗΝΑΙ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινοτιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής